

Bošnjačka riječ

Časopis za društveni život i kulturu sandžačkih Bošnjaka

Godina VIII
Broj 29-32
Novi Pazar
Januar 2013.-
Decembar 2013.
www.sandzakcbs.com
www.bnv.org.rs

Sead Šemsović
**MEĐEDOVIĆEVO PRE/OBLIKOVANJE
EPSKOG SIŽEJNOG OBRASCA**

Senadin Lavić
BOŠNJACI NAKON GENOCIDA

Redžep Škrijelj
**KNJIŽEVNO STVARALAŠTVO
TAHIR EFENDIJE BOŠNJAKA**

Akademik Alija Džogović
JEDAN DAN MEĐU ĆAMILOVIM VIŠNJAMA

21. februar 2013.

Javni čas
bosnjačke historije i kulture

ПОЛИТИКА

Четвртак, 26. decembar 2012.
Београд, Србија

Основана 1904. године
Одговорни: Владимир Рајић

Циљеник
11 децембра ***

СУТРА У НОВОГОДИШЊЕМ ТРОБРОЈУ

ОЛИВ,
ИС МИ ДАМЕ
у да су хтеле
дају за мене

ВЛАСТА ВЕЛИКАВЉЕВИЋ
Пре ЕУ, уједињење
Дорћолаца
и Савамалаца

СЕРГЕЈ ТРИУНОВИЋ
Много
Тијана чека
нашу помоћ

110
јодина
са вама

Награде за бојкот наставе на српском језику

Са сцене уочи доделе дипломе „Аво Меhedović“

Снежана Баграчић

Нови Пазар – Прекинутог bosnjačkog nastavnog tima (БНТ) Есад Узуевић је, уговоривши репутацију једног од оних оштрих политичких коментатора, успео да је истараним зрцима Бошњака у Србији у предшколском упућувању што је изумола уџбеничке наставе на bosnjačkom језику у основној и средњошколској.

– Bosnjački су исторички права да се државни језик и матерњи језик, поручио је на презентацији заједницама, као и српској школи – каже у Цуруџији и жели да су Bosnjački тежи да се врате на интернационалну у српској држави.

Од почетка ове школске године у јавном медијском и политичком дискурсу у Србији, глас који првенствено Bosnjački медији, постоји је настава на bosnjačkom језику. О томе су се изјављивали још италијански ученици првог и другог разреда у основној и средњошколској Србији и Bosnjačким медијским центрима у Сарајеву. Цуруџијски БНТ иницијативу да се језик јавно и да се јавно негује да јавно часно на мајчинском језику боснањског језика.

У јавном медијском дискурсу се јавила два проблема, а то су још и закључак БНТ у вези са српском државом. „Дирекција“ су чак и српски

Есад Узуевић доделио дипломе ученицима првог разреда Гимназије у Новом Пазару зато што су бојкотовали наставу на српском језику

директори две основне школе, једне основне и једне средње школе и директори три основне и једне средње школе у Сарајеву. Тужбавали се код Вишег апелационог и јуридикалног суда у Београду, али су одлучили да се не боре. У јавном медијском дискурсу, који је водио до српског бојкота српског језика, који је водио до српског бојкота српског језика, који је водио до српског бојкота српског језика.

– То су још и закључак БНТ у вези са српском државом. „Дирекција“ су чак и српски директори две основне школе, једне основне и једне средње школе и директори три основне и једне средње школе у Сарајеву. Тужбавали се код Вишег апелационог и јуридикалног суда у Београду, али су одлучили да се не боре. У јавном медијском дискурсу, који је водио до српског бојкота српског језика, који је водио до српског бојкота српског језика.

Узбуна стигла је у четрнаест италијанских медијских центара. Београдски професори ове школе су у интервјуима заједнички БНТ и Демократски центар, укључујући и једног од оштрих политичких коментатора, успео да је истараним зрцима Бошњака у Србији у предшколском упућувању што је изумола уџбеничке наставе на bosnjačkom језику у основној и средњошколској.

– На српској страни, директор основне школе у Новом Пазару Јоран Милошевић и његов колега Мурат Бајдаровић, директор средње школе, ипак неће да поштују нешто у вези са државом.

– Српским државом и државом, уџбеницима, италијански медијски центри и италијански медијски центри треба да објасне српским – каже у вези са српском државом, а у вези са српском државом.

– Есад Узуевић је приликом доделе дипломе у Гимназији у Новом Пазару, који је водио до српског бојкота српског језика, који је водио до српског бојкота српског језика.

Bošnjačka riječ

Osnivač

Bošnjačko nacionalno vijeće
Novi Pazar

Izdavač

Centar za bošnjačke studije
Tutin - Novi Pazar

Za osnivača i izdavača

Esad Džudžević

Glavni i odgovorni urednik

dr. sc. Redžep Škrijelj

Urednik

Hasna Ziljkić

Redakcija

Alija Džogović

Ervin Čatović
Zaim Azemović
Fatima Muminović
Muheđin Fijuljanin
Elijas Rebronja
Nazim Ličina
Muratka Fetahović
Fuad Bačićanin
Mustafa Baltić
Fatih Hadžić

Direktor desk-a

Samer Jusović

DTP i prelom

Samer Jusović
Asmir Jusović

Lektura

Hasna Ziljkić
Edina Hamzić

Saradnici

Ferid Muhić
Hasnija Muratagić Tuna
Senadin Lavić
Azem Kožar
Sulejman-Heman Muftarević
Medin Halilović
Mevljuda Melajac
Fehim Kajević
Nedžib Vučeljić
Halil Markišić

Adresa redakcije

28. novembra bb
36300 Novi Pazar

Telefon: 020 336 621

Fax: 020 314 107

E-mail: glavni.ured@bnv.org.rs

www.bnv.org.rs

Časopis sufinansira
Ministarstvo kulture
Vlade Republike Srbije

Štampa

Štamparija "Beoknjiga"
Dubrovačka bb, Novi Pazar

RIJEČ UREDNIKA

BOŠNJACI SU KREATIVNA
SNAGA SRBIJE

dr. sc. Redžep Škrijelj

rekasancak@gmail.com

Uspješna suradnja Bošnjačkog nacionalnog vijeća i nadležnih ministarstava u Republici Srbiji donijela je bošnjačkoj nacionalnoj zajednici u Srbiji velike i očekivane rezultate. Ministarstvo obrazovanja i nauke je 21. februara 2013. godine odobrilo uvođenje pripremne, a od 2. septembra 2013. godine redovne nastave na bosanskom jeziku. Kreativni tim BNV-a je realizirao izradu i pisanje programa, udžbenika, lektira i nastavnih sredstva za započeti proces. Očekuje se da nastavni proces obuhvati i općine Novu Varoš, Prijepolje i Priboj. Vijeće je u svojstvu servisa svojih građana, implementacijom niza zakonskih prava odagnalo mogućnost daljne deidentifikacije i asimilacije Bošnjaka. Uspješnom razvojnom strategijom, BNV je otvorilo puteve prosperiteta i trajne suradnje sa bošnjačkim institucijama i udruženjima u matičnoj Bosni i Hercegovini i širem okruženju. Svoju snažnu poziciju, Vijeće je iskoristilo za jačanje međusobnog povjerenja i suradnje sandžačkih Bošnjaka sa sunarodnicima od Sarajeva, Zagreba i Ljubljane sve do Podgorice, Prištine, Skoplja, Tirane i Istanbula. Bošnjački udžbenici koji se primjenjuju u nastavi na bosanskom jeziku postaju značajno edukativno sredstvo u Sandžaku i svuda gdje se ukaže potreba za njima. U Vojvodini je Bošnjačko nacionalno vijeće izdalo sertifikate zainteresovanim licima koji su izrazili želju da budu sudski tumači i lektori u nadležnim općinskim institucijama.

Usprkos evidentnim pritiscima i bojkotu nastave od strane dijela retrogradnih snaga u Sandžaku, pale su zavjese licemjerstva i razotkrivena njihova jalova podrivačka djelatnost. Postignuti rezultati svjedoče da je započeti proces ostvarivanja bošnjačkih prava nezaustavljiv, tako da ga nikakvi pritisci i ucjene ne mogu poremetiti.

Danas se aktivnosti Vijeća mjere opipljivim rezultatima koji se zasnivaju na zakonu i činjenicama. Dobri poslovni rezultati i visok profesionalizam kreativnog tima uslužili su i najveće kritizere koji su negirali gotovo sve, od programa do koncepcije udžbenika. Školsku 2013/2014. započeli smo u atmosferi općeg pritiska na đake, na-

stavnike i direktore. Obistinila se želja da Bošnjaci dočekaju udžbenike sa sadržajima o svojim piscima, kulturi i historijskoj prošlosti i da na najljepši način nastave djelovati kao kreativna snaga države Srbije.

Poštovanjem zakona Republike Srbije, BNV nastavlja sprovođenje predviđenih modela nastave o kojima će u atmosferi pune demokratije odlučivati roditelji i njihova djeca koja žele nastavu na bosanskom jeziku. Možda je od posebnog značaja nepostojanje mogućnosti improvizacije i prevare bošnjačke javnosti. Kod Bošnjaka više ne mogu proći jalova pravdanja i izgovor tipa „mi smo za bosanski“, koja opovrgava njegov corpus delicti - javno glasanje protiv njegove implementacije na beskrajno dugim i neplodnim sjednicama pojedinih opštinskih rukovodstava.

Svebošnjački konsenzus je jedini put koji BNV vidi kao izlaz iz atmosfere nerada, učmalosti i letargije. To „pripše“ na priču o cvrčku i mravu, u kojoj jedan pjeva, a drugi vrijedno radi i ima rezultate. Oni su vidljivi i oni će raspršiti podmukli bojkot usamljenih nacionalno „onesviještenih“ pojedinaca. Bošnjaci jesu ta kreativna snaga, jer poštuju prava drugih, a za sebe ne priželjkiju ništa više od onoga što uživaju druge nacionalne zajednice u državi. Ono što najmanje žele je procesuiranje neodgovornih i bahatih nastavnika i direktora koji nisu spremni na promjene o kojima ne odlučuju oni već demokratska legislativa Srbije. Krajnje je vrijeme da shvatimo da smo na svojim radnim mjestima servis građana i da nam škole niko ne daje „napoklon“, već da njima rukovodimo oslobođeni narcisoidnosti i sujete.

Uzimanjem svojih nacionalnih prava (1. septembra 2013. godine), Bošnjaci su položili ispit svoje nacionalne i građanske zrelosti. Davanje prava je pokazivanje zrelosti jednog društva, koje bošnjački prijatelji u Srbiji ne smiju vidjeti kao poklon, već izjednačavanje drugoga sa sobom. Samo se tako može kreirati zdrava osnova svakog društva i jačati pozicija svakog građanina u današnjem podijeljenom društvu koje moramo zajedničkim snagama odvesti u željeni evrointegrativni prostor.

U OVOM BROJU

prof. dr. Senadin Lavić BOŠNJACI NAKON GENOCIDA	5	Zulfo Poturović HAJRAT	77	Dr. sc. Redžep Škrijelj SANDŽAK U OGLEDALU BRITANSKE HISTORIOGRAFIJE	149
Dr. sc. Sead Šemsović MEĐEDOVIĆEVO PRE/OBLIKOVANJE EPSKOG SIŽEJNOG OBRASCA	9	Salko Luboder ŽIG IMENA	85	SIDŽILI KAO VAŽAN HISTORIJSKI DOKUMENT	152
Dr. sc. Redžep Škrijelj KNJIŽEVNO STVARALAŠTVO TAHIR EFENDIJE BOŠNJAKA (1770-1850)	17	Nedžib Vučelj MOBA	89	Emina Rugovac Šemsović KOMAD ZEMLJE IZ BAŠČE STANOVNIKA KUĆE	154
Mr. Sead IBRIĆ MEZARJE I NIŠANI U HAREMU PALANKA DŽAMIJE U NOVOPAZARSKOM NASELJU BUKREŠ	23	Akademik Alija Džogović JEDAN DAN MEĐU ČAMILOVIM VIŠNJAMA	95	Amir Dautović OD ROMANA MUHADŽERI I CARSKA DŽADA DO ROMANA UTOČIŠTE	158
Dr. sc. Zečir Ramčilović BOSANSKOHERCEGOVAČKE IZBJEGLICE U MAKEDONIJI	26	Salih E. Karišik PRIČE	99	Hasna Ziljkić SVJEDOČANSTVO O „TRAJANJU“ SANDŽAČKIH BOŠNJAKA	160
Ajtana Dreković FENOMEN VILE U USMENOJ BOŠNJACKOJ POEZIJI I U POEZIJI MUSE ČAZIMA ČATIĆA, SAFVET-BEGA BAŠAGIĆA I SKENDERA KULENOVIĆA	31	Mesud Pučić VUCI ZEČA	102 103	Safet Hadrović Vrbički KNJIGA JE TAPIJA NAŠEG JEZIKA I NAŠE KULTURE	163
Azra Hodžić KOGNITIVNA MREŽA DIJALEKATSKIH FRAZEMA SANDŽAČKOG GOVORA	37	Sadeta Zahirović MAJČIN ŠORVAN	105	Faruk Dizdarević „SUTJESKA“ KAO AUTOBIOGRAFIJA U STIHU	166
Akademik Alija Džogović Suada Džogović SANDŽAK JE JEDAN	45	Misera Suljić Sijarić ŽENA S VREĆOM	107	Dino Lotinac STIHOVI IZ ANADOLSKIH KRČAGA	168
Fatih Hadžić BERANE (I)	46	Sanela Halković BREZOV POS'O	109	PRVA ZBIRKA PJESAMA HARISA JAŠAREVIĆA	173
Akademik Alija Džogović O AUTOHTONIM BOŠNJACIMA KOSOVA	49	Šejla Rebronja BIHORSKA BILIJA	111	Dino Lotinac TAJNE “RAZBIJENOG VRČA”	174
Mr. Fatima Muminović Pelesić POSMRČE	53	Ramiz Šaćirović TAJANSTVENA RUKA GOVOR KRATKE PRIČE	113 115	Enver Ćorović ODBRANA OSIJEKA	176
Muhamed Abdagić SLOM	59	Lejla Rebronja VRISAK	120	Hajro Ikić PRAZNE RUKU	176
Safet Sijarić SURI ORAO	66	Faiz Softić DOK LEBDIM IZMEĐU SLIKA DŽEKA HODŽIĆA	123	DOGAĐAJI I AKTIVNOSTI VIJEĆA	177-257
Mr. Fatima Pelesić Muminović LEJLA	67	Dr. sc. Redžep Škrijelj „PAŠIHANA, IMAAŠ LI JARANA“	135	Godina školstva na bosanskom jeziku u Sandžaku	177
Faiz Softić BRAĆA MOJE MAJKE	68	Akademik Alija Džogović OBNOVA ALHAMIJADO POETIKE	141	11. MAJ DAN BOŠNJACKE NACIONALNE ZASTAVE	201
Filip Mursel Begović METAK ISPALJEN NA KOTI 23A	71	Šefka Begović Ličina EMIRINE SUZE U SRCU SKAMENJENE	144	10 GODINA USPJEŠNOG RADA BNV-A	208
Mustafa Smajlović ČUPRIJA POD VODOM	74	Mr. Fatima Muminović Pelesić ŽIV(A) MI MAJKA	146	20. NOVEMBAR DAN SANDŽAKA	215
				7. SANDŽAČKI KNJIŽEVNI SUSRETI SAKS 2013	237

Prof. dr. Senadin Lavić

Bošnjaci nakon genocida

Bosna je staro mjesto Evrope. Bizantijski vladar Konstantin VII, poznat pod imenom Konstantin Porfirogenet, u svome djelu *De administrando imperio* (*O upravljanju državom/imperijom*) u drugoj polovici desetog stoljeća pominje Bosnu kao „to horion Bosona“ („zemljica Bosna“) u kojoj se nalaze gradovi Katera i Desnik.¹ To znači da ime Bosna postoji prije desetog stoljeća. Brojni historičari zastupaju tezu da je ime Bosna predslavenskog porijekla i da najvjerojatnije dolazi od tračkih *Besa*, odnosno *Basanisa* (*Basanisai*).² U svojoj povijesti Bosna je bila banovina, kraljevina, sandžak, ejalet (beglerbegluk), federalna jedinica, republika i internacionalno

priznata država, 177. članica OUN od 22. maja 1992. godine. Bošnjaci su stari evropski narod – oni nisu Turci, Srbi ili Hrvati, nisu Azijati ni došljaci. Oni izniču iz etničkog supstrata Bosne na osnovu imena koje je zemlji i rijeci, najvjerojatnije, dato od tračkog plemena *Basanisai* koji se nastanjuju na područje današnje centralne Bosne krajem petog i u prvoj polovini šestog stoljeća. Stigmatiziraju ih zato što su muslimani danas, a nekad su to činili zato što su imali Crkvu bosansku. U Bošnjacima se tako veličanstveno spaja kršćanstvo i islam na evropskom tlu kao jedinstvo i odanost prema isustvu svetog. Oni su iskusili sve što se može iskustiti u povijesti jednog naroda – bili su na vrhu i bili su na dnu. Iskusili su moć i nemoć ovoga svijeta.

U dvadesetom stoljeću Bošnjaci su bili narod na margini kao „bezimeno biće“ koje drugi pokušavaju preimeno-ovati i potčiniti. Srbi su ih bili stavili pod potpunu kontrolu u sklopu jednog velikosrpskog projekta. Njihovi prvi susjedi pokušali su da ih „nacionaliziraju“, da njihovo narodno ime potisnu i pretvore ih u nešto što nisu nikada bili, a da bi na taj način došli do teritorije Bosne u kojoj su Bošnjaci živjeli. Moglo bi se reći da se od smrti Benjamina Kalaja 1903. do 1990-ih godina pokušalo nad njima izvršiti etnofagiju i glotofagiju, ali jedno staro narodno biće ne može se potisnuti iz povijesti kao da nikada nije postojalo.

1. Muhamed Hadžijahić, *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*, BZK „Preporod“, Sarajevo, 2004, str. 15, 131,162.

2. Hipotezu o Besima zastupali su Bonifinus Antonio (ugarski historičar, umro 1503.), Carlo Vagrieze, Sebastijan Münster (1489-1552), Cerva Ludovik Tubero ili Ludovik Crijević (iz Dubrovnika, nije prihvatao da su Bošnjaci i Slaveni istog porijekla), Mavro Orbini, Caroli du Fresne, Daniel Farlati, Gian Antonio Bomman, Andrija Kačić-Miošić, Fra Filip Laštrić (1700-1783), Ivan Frano Jukić (1818-1857) prvo zastupa hipotezu o Besima, a onda slavenizira Bese, Pasko Vasa Efendija, E. Picot de Sainte-Marie, Abel Lukšić, Milić Velimišljijć, Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekit, Ibrahim Pašić (2012).

Šta je to bošnjačko pitanje danas? Ovo važno pitanje ne možemo misliti bez osvrta na 19. i 20. stoljeće u kojima su Bošnjaci pretrpjeli zločine iskorjenjivanja, progona i genocida. Bošnjaci su narod koji se vraća s margine na koju je bio gurnut od kraj 19. stoljeća. Marginalizacija bošnjačkog naroda imala je cilj da ga odstrani iz povijesnog postojanja (*etnofagija*), da preuzme njegov jezik (*glotofagija*) i kulturu, odnosno teritoriju koju je naseljavao stoljećima. Možemo reći da je strašno stoljeće zlodjela nad Bošnjacima prošlo, stoljeće genocida nad Bošnjacima, da je ostalo iza nas kao slika stravičnog stradanja... Otvoreno je pitanje bošnjačke sposobnosti da se nadvisi povijesni ćorsokak, slijepa ulica u koju bi usljed sklopa okolnosti jedan cijeli narod mogao biti skrenut. Na ovo pitanje mora odgovoriti *bosnistika* ili *bosnologija* kao znanstveno držanje spram ovih teških pitanja. **Bošnjačko pitanje je, ustvari, pitanje Bosne ili bosansko pitanje.**

Bošnjačko biće je višestruko, višedimenzionalno, složeno, bogato, duboko... Mnogi ideologijski nasrtaji na određivanje sadržaja tog narodnog bića banaliziraju mišljenje i smisao svojstava koja čine jedan narod. Ti primitivni ideologijski nasrtaji kriotvore sadržaj postojanja Bošnjaka. Vrlo je opasno definirati Bošnjake kroz religijsku specifičnost ili ih označiti kao „izdajice pradedovske vere“ – time ih direktno podvodimo pod religijsku skupinu što je, ustvari, interes velikosrpskog hegemonizma. Bošnjačkim neprijateljima treba religijska skupina, a ne narod koji ima svoju kulturu i iznosi zahtjev za svojom državom. Bošnjaci su danas politički narod koji zna šta je njegovo pravo u savremenom svijetu. Zato Bošnjaci ne odustaju od Bosne. Njihova je lozinka – **bitno je očuvati državu Bosnu** kao internacionalo priznatu državu, 177. članicu OUN. Bošnjaci su shvatili da je

najvažnije očuvati državu Bosnu i Hercegovinu. Sva djelatnost mora biti podređena tome cilju. Svi potencijali i kapaciteti bošnjačkog naroda moraju se koordinirano usmjeriti na razvitak države Bosne i Hercegovine – ne isključujući sva legalna sredstva demokratskog političkog sistema. Tom velikom i važnom zadatku treba služiti cjelokupan kulturno-povijesni sistem bošnjačkog naroda: državne, kulturno-obrazovne, ekonomske, vjerske, poslovno-diplomatske, političke i mnoge druge institucije sistema.

Nepovratno je prošlo **vrijeme bošnjačkog straha i nemoći**. Postali su politički faktor u vlastitoj državi. Kao politički faktor mogu se boriti za Bosnu spram dva velikodržavna ekspanzionistička projekta. Više se ne moraju pravdati za svoje bošnjaštvo i bosanstvo. Više ne može narodno ime Bošnjak podvesti pod ideologijske, religijske, regionalne i neznačajne kriterije pripadnosti. A zar nije dovoljno reći Bošnjak i da se sve samo po sebi kaže?

Kada politike i ideologije velikodržavnog ekspanzionizma i hegemonizma nisu uspjele da ih potčine i proglase dijelom svoga korpusa, onda je 1992. godine pokrenut proces njihove eksterminacije pomoću etničkog iskorjenjivanja i genocida. To je bio neviđen zločin u Evropi poslije Drugog svjetskog rata. Osnova većine nesreća na Balkanu potekla je iz ideje i projekta „velike Srbije“ kao homogene i monoetničke države srpskog naroda, ustvari, projekta koji svoje korijene ima u 19. stoljeću, a svoje strašne posljedice na kraju 20. stoljeća kada u ime parole „svi Srbi u jednoj državi“ Miloševićev režim započinje ratove protiv Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Albanaca na Kosovu.

Početkom devedesetih godina dvadestog stoljeća na Republiku Bosnu i Hercegovinu izvršena je dvostruka agresija prvih susjeda.

Prvo Srbije i Crne Gore (1992), a onda i Hrvatske (1993). Cilj agresora bio je zauzimanje teritorije Republike i prisiljavanje Vlade RBiH na kapitulaciju. Jedan od šest ciljeva velikosrpskog projekta u Bosni bio je uništavanje Bošnjaka u Podrinju. Taj projekt je dugo pripreman, od osamdesetih godina dvadesetog stoljeća otvoreno i neskriveno, a nakon sticanja nezavisnosti Republike BiH stavljen je u pogon. Njegovu srž čine znanstvene manipulacije i ideološke neistine, naročito velikosrpska historiografija koja je podmetnula niz lažnih hipoteza o povijesnom, etničkom, pravnom i kulturnom sadržaju bosanske povijesti. U velikosrpskoj historiografiji polazeći od polovine 19. stoljeća Bosna se pretenciozno označava kao „srpska zemlja“, mada to nije povijesno istinito. Velikosrpska historiografija pokušava predstaviti bosanske srednjovjekovne vladare Stjepana II Kotromanića i Tvrtka I Kotromanića kao srpske vladare, a Tvrtko I je bio kralj jedne od najmoćnijih srednjovjekovnih (14. stoljeće) kraljevina na jugoistoku Evrope, naime, kraljevine Bosne. Za kralja ga je krunisao did Crkve bosanske u Milama kod današnjeg Visokog.

Nakon Dejtonskog sporazuma u koji je pod Aneksom IV podmetnut Ustav države, Bosna je došla u novu i neviđenu tzv. „dejtonsku fazu“. Beogradski režim je dejtonski sporazum doživio kao politički uspjeh jer su oni entitet RS razumjeli i predstavljali kao „srpsku državu“ s desne strane Drine. Milošević govori Mladiću 11. maja 1996. godine: *Mi smo RS napravili. To je stvar čista. Zato je potrebno da se izvrši proces njene legitimizacije do kraja. Zato je potrebno da i ljudi, ovo je nacionalni interes naš, da i ljudi koji su bili na najodgovornijim funkcijama na njenom stvaranju, izađu iz razne hipoteke koju nama naši neprijatelji postavljaju. Uključujući i ovo pitanje*

Međunarodnog tribunala.³ Period poslije Dejtona su godine u kojima se pokušava genocidnu tvorevinu RS učiniti *legitimnom* na tlu Republike BiH, odnosno tzv. „dejtonski proces“ je, ustvari, proces u kojem se pokušava legitimirati i legalizirati djelo genocida na tlu Republike BiH. Ovo s čime se suočavaju Bošnjaci u postgenocidnoj egzistenciji jeste nemoralno ponižavanje njih kao žrtava, odnosno planiran proces negiranje genocida da bi se proces legitimiranja genocidne tvorevine ostvario do kraja. To znači – kraj države Bosne i Hercegovine. Dakle, prisilnim ratnim zločinima izvršeno je ilegalno mijenjanje sadržaja i političke strukture internacionalno priznate i suverene države, a ne po propisanim procedurama i primjereno Ustavu R BiH. Zato je Bosna danas zaleđena i nefunkcionalna u nenormalnoj „ludačkoj košulji“ dejtonskog ustava kojim je nagrađen agresor.

Presuda Internacionalnog suda pravde u Hagu od 27. februara 2007. godine jasno je potvrdila da je entitet RS nastao na zločinima protiv čovječnosti i na zločinu genocida u regionu Srebrenice. Odgovornost za to snose posebno policija i vojska tadašnje Karadžićeve paradržavne pobunjeničke tvorevine koja je u Dejtonu uvedena u Ustav, ali ona nikada ne može sakriti i izbjeći polaznu monstruoznu i zločinačku osnovu, konstrukcionu grešku, koja joj onemogućava postojanje. Ova presuda je nedovsmisljeno označila entitet RS kao izvršioca genocida nad Bošnjacima i ta Presuda je od strateške važnosti za budućnost BiH. Nažalost, Presudom je Srbija samo opomenuta što nije spriječila genocid nad Bošnjacima. Mi se možemo zapitati, naprimjer, šta se moralo desiti s čovječanstvom da bi jedna genocidna tvorevina postala „ustavna kategorija“ u državi protiv koje se digla da je uništi?

Srebrenica u kontekstu savremene Evrope

Stravičnim zločinom nad civilima u Srebrenici ljeta 1995. godine završava se genocid u Bosni i Hercegovini. Ali, šta smo mi danas u Bosni i Hercegovini? Mi smo, jednostavno kazano, *zatočnici* neostvarenog projekta stvaranja velike Srbije o kojoj još sanjaju velikosrpski nacionalfašisti. Posljednjih dana stižu nam vijesti ohrabrenja i podrške iz SAD. Naime, Senat i Zastupnički dom savezne države **Michigan** (SAD) prihvatili su i usvojili rezolucije kojima se 11. juli 2013. proglašava Danom sjećanja na Srebrenicu, a sedmica 11. jula 2013. godine, kao sedmica počasti Bosni i Hercegovini u državi Michigan. Zahvalni smo senatorima i predstavnicima u Domu predstavnika (i demokratima i republikancima) zastupljenim u Senatu i Zastupničkom domu što su sponzorirali i jednoglasno usvojili ove rezolucije.

Prošle godine u Sarajevu govorio sam na Krugu 99 i moje izlaganje je nosilo naslov *Između „svetog mjesta“ i „cinizma politike“*⁴, zalažući se za širi i otvoreniji pristup pitanju Srebrenice jer ona nije lokalni problem niti lokalno pitanje grupe unesrećenih Bošnjaka. Tragedija Srebrenice prevazilazi lokalne okvire i mjerila. Prije svega, želim ponovo naglasiti, Srebrenica je sveto mjesto Bosne u kojem se okončava genocid nad Bošnjacima koji je započeo u ljeto 1992. godine!

U stradanju građana Srebrenice i Žepe mogu se uočiti tri različite politike koje od jula 1995. bitno određuju postratnu agoniju. *Prva*, jasno vidljiva i formirana politika je *velikosrpska* politika koja je Srebrenicu uračunala u svoj posjed. Ta politika je vođena i razvijana iz Beograda i pokazuje se kao projekt ostvarenja „historijskog cilja“ da „svi Srbi žive u jednoj državi“ i da se Drina učini srpskim posjedom ili

„kičmom srpstva“. Pritom, kao konzekvencija tog velikosrpskog cilja, Drina postaje najveća masovna grobnica Bošnjaka. Zato je genocid dio plana „čiste“ Drine (za Srbe) i regiona u kojem su pored Srebrenice, Bošnjaci prema popisu iz 1991. godine, bili većina u Bratuncu, Vlasenici, Zvorniku, Višegradu, Foči i Rogatici. *Druga* politika je ona koju sprovodi *internacionalna* zajednica, prije svega UN i EU, prema agresiji na R BiH i stradanju Srebrenice. Ova politika se *prvo* pokazuje u diplomatskom odvođenju Republike BiH za *pregovaračke* stolove, a ne radi se na unapređenju podrške u odbrani od agresije. *Drugi* jasan smjer ove politike prema R BiH i Srebrenici prezentiran je u reduciranju bosanske i bošnjačke katastrofe, značenja agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, na prazno *humanitarno* pitanje i stavljanje bošnjačkog naroda u rezervat koji se zove „sigurna zona“. UN nisu zaštitile „sigurne zone“ i one su postale lahak plijen srbijansko-srpskih osvajača. Još je veći nemoral i cinizam u tome što su zaštićene „sigurne zone“ predate u Dejtonu pod vlast i upravu srpskim zločincima koji su ih uništili. *Treća* politika je ona *bošnjačka* politika koja je pokazala svoju povijesnu nedoraslost i nemoć. Ona je naivno povjerovala u UN i naraciju da će one štiti gorluki narod u sigurnim zonama opkoljenim srbijansko-srpskom vojskom. Političke i intelektualne snage bošnjačkog naroda zastale su na konstatacijama i deskripcijama stanja stvari, a nisu razvile nikakvo plodonosno djelovanje koje bi dalo prepoznatljiv rezultat, bar donekle nadomjestilo velike ratne gubitke, i vodilo vidljivom razvoju srebreničkog krajolika, povratku prognanog naroda, izgradnji humanog ambijenta života, tj. cjelovitom rješenju koje bi anuliralo zločin genocida u perspektivi.

4. Izlaganje na redovnoj sesiji Asocijacije nezavisnih intelektualaca Krug 99, Sarajevo, 8. jula 2012.

Nakon genocida Bošnjaci su pri-
tješnjeni na nov način, poniženi u
zaboravu i iznevjerenim obeća-
njima, ostavljeni su na milost i ne-
milost nastavljačima velikosrpskog
projekta kao da su svi zaboravili da
je srpska vojska, pod komandom
Miloševića, Mladića i Karadžića
pobila preko stotinu hiljada uglav-
nom bošnjačkih civila. Stalno im
govore „Dogovorite se“. Bošnjaci se
s nevjericom pitaju, naročito poslije
oslobađajućih presuda za generala
Perišića, J. Stanišića i F. Simatovića,
kuda je sudac Teodor Meron poveo
pravo i pravdu na Haškom sudu?
Kako je moguće da korpusi jugo-
slovenske (srbijske) vojske, uži-
čki i novosadski, dođu u Bosnu i
okupiraju velike dijelove njezine ter-
itorije, a da niko iz Srbije za to ne
odgovara? A onda se na tim terito-
rijama pravi „srpska država“ u
Bosni! Naime, kako je moguće da se
na masovnim grobnicama i ruševi-
nama bošnjačkog naroda gradi
entitet pod imenom „republika
srpska“ – entitet genocida?

Američki profesor David Petti-
grew je nedavno upozorio na *lingui-
stic violence* (**lingvističko nasilje**) u
nazivu jednog entiteta koji po
svome imenu daje na znanje da je to
entitet samo *srpskog* naroda.⁵ To
znači da samo srpska politika može
raspolagati s tim entitetom kako
ona želi i niko drugi. To nam kazuje
da je taj dio teritorije „vlasništvo“ sr-
pskih političara, da je to teritorija et-
ničke srpske grupe.⁶ A drugi narodi
su pritom obespravljeniji i poniženi,
jer ih ekskluzivnost entitetskog
imena unaprijed odbacuje i onemo-
gućava da budu ravnopravni.
Danas su stotine hiljada građana u
Bosni i Hercegovini *diskriminirani*
imenom manjeg entiteta i onemo-
gućeni da žive u slobodi kao ljudska
bića. Naziv tog entiteta izaziva stra-
vične reminiscencije, psihičke ne-

mire, strah i egzistencijalnu nesigurnost kod prognanih. Mnoga bošnjačka djeca danas su kao povratnici građani drugog reda u školama tog entiteta jer se nad njima nastavlja *kulturocid* – oni ne mogu razvijati svoju bosansku i bošnjačku kulturu i učiti bosanski jezik, bosansku i bošnjačku povijest, bosansku geografiju, slobodno njegovati patriotizam prema Bosni. Ta djeca i omladina nemaju nikakvih prava u entitetu koji ima svoju krsnu slavu, koji je postao etnoklerikalna i monoetnička teritorija u BiH kojom upravljaju pravoslavne vladike, ratni profiteri/tajkuni i nacionalisti.

Šta da se radi sa Srebrenicom danas? Ovo pitanje možemo pratiti kroz tri scenarija ili tri moguća odgovora u perspektivi?

Prva dva scenarija:

Prvi – Srebrenica na lokalnim izborima dolazi u ruke negator genocida. Prema ovom scenariju dovršava se genocid i slijedi definitivni nestanak Bošnjaka. Povratnici nemaju povjerenja prema srpskim vlastima. Srpska politika kao velikosrpska politika *negira* genocid, ne pristaje na poštovanje žrtava, nastavlja plansku dehumanizaciju Bošnjaka, predlaže izmještanje mezarja u Potočarima...

Drugi scenarij, na čelu Srebrenice ostaje predstavnik bošnjačkog naroda. To je moralno i ljudski, ali osvrnemo li se na posljednjih deset godina vidjećemo da bošnjačka politika nije uspjela od Srebrenice napraviti bolji grad. Bošnjačka politika iz Sarajeva, čini se, nije znala kako razvijati Srebrenicu. Po ovom scenariju nastavlja se politika *bez vizija i ideja* za oživljavanje grada. Napredak je postepen, vrlo spor, politička klika se bavi jeftinim mešetarenjem, koristi nesreću Srebrenice za manipulacije.

Najzad! Potrebno je poći od

Rezolucije Vijeća sigurnosti broj 819. o Srebrenici i kasnije rezolucije o Goraždu i Žepi kao sigurnim zonama UN i Presude Internacionalnog suda pravde u Hagu za genocid iz 2007. Mladićeva i Karadžićeva vojska, uz podršku jedinica iz Srbije, uništila je sigurnu zonu Srebrenica u julu 1995. godine i izvršila zločin koji je *Presudom* iz 2007. označen kao zločin genocida. U sigurnoj zoni Srebrenica 1995. bošnjački narod je ostavljen zločincima bez ikakve zaštite i tako izdan od UN. Postao je, nažalost, žrtva najvećeg zločina poslije Drugog svjetskog rata u Evropi.

Po **trećem** scenariju, Srebrenica mora biti data *autonomnost, samoodređenost, posebnost i specijalni status* – ona ne može biti u sastavu ili pod vlašću entiteta čija je vojska i policija u njoj izvršila zločin genocida. Za Srebrenicu se mora osigurati status *samostalne oblasti* pod ingerencijama države BiH i UN.

Istina o genocidu pripada žrtvama i tu istinu niko im ne može oduzeti. Ali to nije istina samo Bošnjaka – to je istina i o onima koji su izvršili genocid. Danas su Bošnjaci u povijesnom stanju unutarnje konsolidacije i narasla volja da očuvaju Bosnu i Hercegovinu postala je pokretač njihovog djelovanja. Oni su, napokon, zaokružili proces samoodređenja i slobodnog iskazivanja svojih političkih interesa, bez obzira što je politički sistem države konstruiran tako da ne može funkcionirati. Svjesni su da je nastupio povijesni proces definitivnog osiguravanja slobode za narod i nezavisnosti za državu u sklopu euroatlanskih integracija. Njima nikada nije smetala multietnička država i oni je i dalje grade. Bošnjaci su stari narod Evrope i njima pripada mjesto unutar evropskog svijeta budućnosti.

5. U emisiji Federalne televizije 2. marta 2012. godine.

6. Profesor Dž. Sokolović u knjizi *Nacija protiv naroda* piše rečenicu da teritorija ne može primarno biti definirana etničkim. „Teritorija se ne može etnički definirati ne samo kada je više etniciteta u asocijaciji s njom, nego ni onda kada na njoj živi samo jedan narod“. Priče o „vjekovnim ognjištima“ ustvari pokrivaju sadašnju namjeru da se određena teritorija prisvoji za neki etnicitet. Tako se, naprimjer, bosanska teritorija ne može definirati kao specifično etnička – ona je bosanska teritorija. (*Nacija protiv naroda*, XX vek, Beograd, 2006, str. 168)

Dr. sc. Sead Šemsović

MEĐEDOVIĆEVO PRE/OBLIKOVANJE EPSKOG SIŽEJNOG OBRASCA

Od *Smailagić Mehe* Ahmeda I. Šemića
do *Ženidbe Smailagić Meha A. Međedovića* i slični primjeri

Naslijeđeni bogat tradicijski epski sloj Međedović širinom svog pjesničkog izraza dobro nadograđuje, izrgadivši tako epove koji se ističu ne samo brojem stihova, nego i jezičkim uobličanjem usvojenog sižea. Preuzevši siže pjesme *Smailagić Meho* Ahmeda Isakova Šemića, Međedović naizgled od 2 165 stihova gradi 12 311 stihova, u čemu zapravo najbolje prepoznajemo postupak oblikovanja novog epskog sižejnog obrasca. Pored ovoga, u Međedovićevom epskom repertoaru prepoznajemo još najmanje dva slična primjera: siže pjesme *Junaštvo Đerzelez Alije* prepoznajemo u pjesmi *Đerzelez Alija* (KH I, VIII), a *Bećiragić Meho* je već svjetski poznat primjer ponavljanja sižejnog obrasca u procesu usmenoga prenošenja. Pritom, Međedovićevo se preuzimanje sižejnog obrasca ne odlikuje tek metatekstualnom relacijom s podtekstom, već sublimira sva poetska dostignuća jedne epske književnosti.

U ranijem bavljenju utvrdili smo kako je pjesma *Smailagić Meho*, objavljena 1925. godine u Mostaru nakladom Prve muslimanske nakladne knjižare Mehmeda Bekira Kalajdžića, zapravo usmenoknjiževni tekst nastao snažnim redaktorskim zahvatom književnika i folkloriste Alije Nametka na tekstu koji je pod istim naslovom bio objavljen 1886. godine u Dubrovniku nakladom knjižarnice Dragutina Pretnera, koju je od Ahmeda Isakova Šemića iz Rotimlje

kod Stoca zabilježio znameniti i često kontraverzni austrijski folklorist Friedrich Salomo Krauss.¹

Slijedom Međedovićeve tvrdnje kako je pjesmu naučio tako što mu je "pet-šes puta" bila pročitana iz pjesmarice, naše će se propitivanje postupka oblikovanja sižejnog obrasca najprije usmjeriti ka uspoređivanju epske pjesme i epa, da bi na temelju uvida izvukli zaključke koji bi mogli odgovoriti na naslovom definirano pitanje kome se priključuje i dosadašnje znanstveno razilaženje o izdanju pjesme koje je Međedoviću čitao mladić Hivzo Džafić.

Već tokom dobro osmišljenih intervjuja Perry od Međedovića dobija gotovu teoriju formule. U ovim je odgovorima „Homer s Obrova“ definirao svoj poetički princip "kićenja pjesme" – kako od stihova lošeg pjevača nastaju stihovi epa, odnosno kako od šturih opisa majstor gradi bogate opise. Pritom, kod pitanja nastanka novog sižejnog obrasca, Perryjeva uspoređivanja epa i epske pjesme nisu sasvim od koristi jer Perry tada nema uvida u bilo koje od spomenuta dva izdanja pjesme, što se posebno vidi iz niza neosnovanih zamjerki Međedoviću, o čemu posebno detaljno govori Zlatan Čolaković.²

Načelni princip po kome Perry tada posmatra ep o ženidbi Smail-agina sina jesu, s jedne strane, dodate scene u odnosu na prijedložak, a s druge, mogućnost nastanka epa spajanjem pjesme iz

1. Detaljnije o ovome u: Sead Šemsović: *Smailagić Meho – usporedna analiza dviju pjesama istog naslova*, Almanah, 31-32/2005, str. 291-316.

2. *Međedovićeva kazivanja o svom životu, pjesmama i pjevačima*, u knjizi: *Epika Avda Međedovića*, I, Almanah, Podgorica 2007, str. 91-163.

pjesmarice i pjesme o ženidbi Zaim Ali-bega. Naše će zanimanje pokušati da obuhvati propitivanje svih izmjena sižea epa u odnosu na sižee epske pjesme koja je Međedoviću poslužila kao prijedložak. Sličnom analizom pozabavio se Perry još na licu mjesta u čuvenom eksperimentu u kome Međedović ispjeva *Bećiragić Meha* netom što je pjesmu prvi put čuo od pjevača Mumina Vlahovljaka. Tri i po decenije kasnije Albert Lord u svojoj studiji *The Singer of Tales* uspostavlja tematsko-fabularnu paralelu između ova dva izvođenja, pri čemu se posebno ne usredsređuje na odgonetanje postupka oblikovanja sižejnog obrasca Međedovićevog izvođenja u odnosu na prijedložak.

Ova bi se usporedba mogla sasvim pojednostaviti i u propitivanje uključiti samo Nametkova redakcija pjesme i Međedovićev ep, ali pitanje nastanka sižea epa unutar sagledavanja jednog epskog svijeta mora biti najprije u cilju svog primarnog zadatka. Stoga je ova naša usporedba znatno složenije uspostavljena. U izravnom odnosu za sagledavanja epskog svijeta prepoznajemo najmanje četiri pjesme: SM 1886, SM 1925 s jedne strane kao podtekst, te PN 6840 i LN 35, kao proizvode Međedovićeve epske radionice. Uz ovu

glavnu usporednu liniju povremeno se mora javiti i usporedba s varijantama pjesme koje na nastanak epa nisu nikako izravno utjecale, ali je zanimljivo da je većina njih nastala na identičan način – kao uobličene objavljene varijante. Što znači da su tehnike uobličjenja

načine Avdo Međedović gradi novi sižee na temelju preuzetog obrasca. Sižee triju pjesama koje propitujemo dovodimo u vezu s trima sižejnim obrascima na sasvim različite načine, jer i nastaju u sasvim različitim prilikama. Sižee za *Ženidbu* Međedović preuzima iz

Red. br.	Naslov pjesme	Broj stihova	Podaci o pjevaču	Podaci o bilježenju	Podaci o objavljivanju
1	<i>Smailagić Meho. Pjesan naših muhamedovaca</i>	2 130+30	Ahmed Isakov Šemić (1800-nakon 1885), Rotimlja kod Stoca	Fridrich Salomo Krauss, prije juna 1885.	U Dubrovniku, nakladom knjižarnice D. Pretnera, 1886.
2	<i>Smailagić Meho</i>	2 165	Redakcija Alije Nametka	–	Izdaje Prva muslimanska nakladna knjižara (M. B. Kaladžić) u Mostaru 1925.
3	<i>Smailagić Meho</i>	77	Džemail Zilić	Stolac, 14.12.1934. PN 865 (Čolaković 2007, 358)	–
4	<i>Smailagić Meho</i>	???	Hajdar Habul (1895-?), Kula kod Gacka	Gacko, 1.1.1935. PN 901 (Čolaković 2007, 358)	–
5	<i>Ženidba Smailagić Meha</i>	1 270	Hajdar Habul (1895-?), Kula kod Gacka	Gacko, 31.12.1934. PN 905	http://pds.lib.harvard.edu/pds/view/2587614?n=1
6	<i>Ženidba Smailagić Meha</i>	12 311	Avdo Međedović (1875-1955) Obrov kod Bijelog Polja	5-12. jul 1935. Bijelo Polje, PN 6840	Lord-Bynam, 1974; Kujundžić, 1987; Čolaković, 2007, 167-347.
7	<i>Ženidba Smailagić Meha</i>	1 857	Ibro Bašić, (1867-?)	Stolac, 17.8.1937. PN 12491	http://pds.lib.harvard.edu/pds/view/3498402?id=3498402
8	<i>Ženidba Smailagić Meha</i>	2 315	Ramo Babić	Novi Pazar, 16 i 19.5.1950. LN 8	http://pds.lib.harvard.edu/pds/view/2586305?n=1
9	<i>Ženidba Smailagić Meha</i>	8 488	Avdo Međedović (1875-1955) Obrov kod Bijelog Polja	24-26. maj 1950. Bijelo Polje, LN 35	http://pds.lib.harvard.edu/pds/view/2585832?n=1
10	<i>Ženidba Smailović Meha</i>	548	Hašir Ćorović (11.2.1915 – 7.1.1988.)	Rožaje, 1987.	<i>U riječima lijeka ima</i> , Rožaje 1987, 140-153; Ljubiša Rajković Koželjac: <i>Sa lodnže zelene</i> , Rožaje 2001, 111-127.

Varijante pjesme o *Smailagić Mehu*

jednog epskog sižea dale proizvode koji pored zajedničkog podteksta imaju i zajedničke poetičke crte u postupku oblikovanja epskog sižejnog obrasca.

Kroz tri razine strukturne preoblike sižejnog obrasca: postupak umetanja scena, postupak premetanja scena te kombinirana tehnika, pokušat ćemo pokazati na koje sve

pjesme objavljene u pjesmarici, za pjesmu *Junaštvo Đerzelez Alije* sižee je preuzet od Hasana Nišića Ferizovića, ali smo mi uspješni doći samo do sižejnog obrasca (KH I, VIII), a pjesmu *Bećiragić Meho* uspoređujemo sa sižejnim obrascem Vlahovljakove pjesme prema Lordovom prepričavanju jer nam je original pjesme bio nedostupan.

Postupak umetanja scena

U nizu primjera Međedović poseže za umetanjem scena iz najmanje dva razloga: kada epska logika zahtijeva postojanje scene koje nema u prijedlošku i kada kultura u kojoj nastaje novi tekst ima neke osobenosti prema kulturi iz koje dolazi prijedložak. Kod prvog se razloga možemo zapitati: *pa, zar i prijedložak nije nastao epskom logikom*, što naravno jeste, ali spoznaja univerzalnog epskog svijeta određuje kvalitet epskog pjevača. Poznavanje univerzalnog epskog svijeta kao epskog arhetipa omogućuje i građenje svog epskog svijeta, te samim tim što je poznavanje univerzalnog veće to je i mogućnost kreiranja svog svijeta veća. Pritom, strukturni elementi epske pjesme ni u kom slučaju ne zadovoljavaju potrebe epa, što zapravo znači da epski sižejni obrasci epske pjesme i epa ne mogu biti sastavljeni od istih činilaca. Na razini poručivanja sižea epske pjesme i epa došli smo do određenih statističkih pokazatelja.

Priredivač posljednjeg izdanja epa, Zlatan Čolaković, kako bi olakšao praćenje toka razvoja radnje, imenovao je tematske cjeline i ispisivao ih na marginama pored stihova koje obuhvataju. Tako je evidentirao ukupno 210 tematskih cjelina, 31+36 tematskih podcjelina i 4+2+1 tematskih podpodcjelina, što ukupno čini 384 činioca u oblikovanju epskog sižejnog obrasca epa. Usporedbom epske pjesme i epa, uvidjeli smo kako ep nije samo opisima šesterostruko proširena pjesma, već zapravo novi siže u kome su ispravljene neke nedosljednosti i nelogičnosti prijedloška. Ep sadži 158 tematskih cjelina više nego prijedložak, od čega su 55 dijelovi dva velika kataloga imena, a ostalo tematske cjeline razvoja radnje.

Već na samom početku epa nailazimo na dopune sižea. Međedoviću kao graditelju epa nedostaje

bogat opis glavnog junaka, što Šemiću kao graditelju pjesme nije bilo prijeko potrebno. Međedović sa pozicije zrelog pjevača zrele usmene epike veoma dobro poznaje tehnike izgradnje, ali ih uz slijed događaja ne reda kao prosječan epski pjesnik, već ih dopunjava prema svojoj perspektivi posmatranja arhetipa.

Tako gradeći svoju scenu, Međedović dodaje tri tematske cjeline kojima dopunjava scenu iz Šemićeva prijedloška. Budući da je njegovo približavanje arhetipu najzrelije, usljed vremena i prostora u kome živi, poznavanja usmene epske tradicije i zrele doživljajnosti univerzalnog epskog svijeta, scenu gradi od istog materijala od koga su građeni svi prethodni epski svjetovi, ali stepen majstorskog uobličenja javlja se tek po prvi put.

Bogat opis je temeljna odlika epike. Najčešće je statičan i rijetko opisuje sam pokret. Javlja se u dužini od dva stiha pa do u nekoliko desetina. Osim kada se odnose gradacijski ili antipodski, rijetko dolaze jedan za drugim.

Epski pjevač bogato opisuje samo one junake do kojih mu je posebno stalo, a ostalima posvećuje samo najnužniju pažnju. Tako isto postupa i sa konjima, oružjem, prostorom i svim što bude spomenuto u pjesmi. Vodi se temeljnim načelom – što se spomene mora se i pojasniti, pri čemu će pažnja (broj stihova) biti posvećena prema važnosti. Pjevač u opisu poseže ne za svim raspoloživim slikama epskih svjetova koje je upoznao, već među jagodicama prstiju prebire samo one istog volumena. U silini boja – on probira, u silini tkanina – on probira, gleda u junaka – i opisuje ga. Statusne simbole nikada ne mijenja, jer govori o *Stvarnosti*.

Epski pjevač u prologu zaziva nadahnuće muza ili pomoć od Boga, jer svaka umjetnička kreacija nastaje samo u transcendentno-meditativnom doživljaju svijeta, stoga sam epski svijet nije konstrukt već

replika univerzalnog epskog svijeta kao arhetipa svih epskih svjetova.

Međedović unosi četiri nove tematske cjeline: *Opis Smailagić Meha, Hasan-paša Tiro gleda tužnog Meha, Hasan-paša Tiro i Cifrić Hasan-aga i Promišljanja Hasan-paše Tira*. Prva cjelina je statični bogati opis mladog junaka, druga je kratak opis junaka iz vizure zabrinutog poglavara, treća je pokretanje akcije, dok četvrti – unutarnji monolog – usljeđuje tek nakon burne reakcije i bijesnog govora mladića.

Tematske cjeline novonastali sižejni obrazac oblikuju u skladu sa sazrijevanjem i produkcije i recepcije epskog svijeta. Osim opisa koji već samim prelaskom sižejnog sklopa iz epske pjesme u ep nužno biva određen, ostala inkorporiranja sasvim su inovativna. Oni se pojavljuju kao Međedovićev viđenje pjesmom opisane epske prilike. Suviše je plošno, ili suviše nekreativno da amidža Hasan primijeti neraspoloženje mladoga Mehmeda, zatim da ga upita o čemu se radi, mladić da bijesno odgovori i njemu i ostalima prisutnima, nakon čega biva donesena odluka o njegovom imenovanju. Međedovićev epski svijet ne može funkcionirati na ovaj način. Suviše je ravnolinijski, suviše je preplakano i Međedović taj siže ne doživljava privlačnim. On zna da to kuhanje unutar kolektiva na sijelu, kao i unutar pojedinca mora biti tako predloženo da njegov savremenik ne posumnja u pjevačevo poznavanje univerzalnog epskog svijeta – u poznavanje stvarnosti. Međedović zna da njegov recipijent ocjenjuje po sistemu da li je nešto moglo biti ili nije. On recipijenta najprije provodi kroz cijelu galeriju likova posebno se zadržavši na jednom do koga mu je najviše stalo. Sve čega se dotiče mora biti u skladu s epskom logikom. Nikada na isti način ne opisuje odjeću mladića i starca, viših i nižih vojnih činova, bega i kmeta i tako redom, a najistaknutijim posvećuje najveću pažnju.

Opis Smailagić Meha je jedan od najdužih i najbogatijih opisa u epu. Uz njega se nalaze još i opisi djevojke Fatime i opisi Hrnjica kad pristižu u svatove. Međedović osjeća kako je za gradnju dužeg epskog oblika kakav je ep veoma važno nakititi i bogat opis glavnog junaka, što je sasvim u skladu s epskom logikom njegovih prethodnika, ali Međedović time krši jedan od temeljnih postulata usmenoepskih tvorevina – opisuju se samo junaci. Mladi Smailagin sina još uvijek nije prošao inicijaciju, nije još zagazio u svijet epskog junaštva, on je tek mladac koji se priprema da postane junak. Međedović izvan dotadašnjih epskih pravila, a što vidimo i iz svih ostalih varijanti ove pjesme, poseže za tehnikom epskog opisa epskog junaka prije nego li ga je kolektiv pthivatio kao takvog.

Međedović svoj epski svijet gradi na ruševinama velikog carstva. Važno mu je da prikazani svijet bude što ljepši i što vjerodostojniji arhetipu s jednom niti koju provlači kroz cijeli ep:

Tadar sreća beše u turaka / Te hajaše jedan za drugoga (1081-1082); Tadar sreća beše u turaka / Te hajaše jedno za drugim (6252-6253).

Međedović svoju žal za prošlim vremenima iskazuje na način kako bi recipijentima što nakićenije predstavio davno prošlo vrijeme zajedništva i brige Bošnjaka jednih za drugim. Upravo stoga je Međedovićev epski svijet znatno nakićeniji od epskih svjetova njegovih prethodnika. Recipijenti novog vremena ne zadovoljavaju se više jednostavnim opisima jer je udaljenost od vremena o kome se govori sada znatno veća i prilike iz kojih se govori dijametralno su suprotne onima o kojima se pjeva. Usljed velikog hijatusa između okruženja u kome nastaje pjesma i svijeta koji se opisuje, nakićenost epskog svijeta do krajnjih je granica hiperbolizirana,

jer više nije dovoljno malo šarenila, sada opisani svijet mora biti užitak za oči. To bježanje od stvarnosti u epski svijet sada se približava ulasku u bajkovni svijet, jer teškoća stvarnosti zahtijeva bogatije kićenje utočišta.

Vrijeme i prilike nastanka Međedovićevog epskog svijeta odredile su poetička načela koja dobro razlikuju ovaj epski svijet od svjetova Međedovićevih prethodnika aeda i savremenika rapsoda. Budući da su rapsodi ponavljali epske svjetove prethodnika, njihova savremenost s Međedovićem nije donijela nikakve utjecaje vremena i prostora na njihovu poeziju. Njihova je poezija ostala nepromijenjena, dok su okolnosti utjecale na Međedovićev izbor i građenje epskog svijeta.

To zapravo znači da aed gradi svoj epski svijet u skladu sa svojim poznavanjem arhetipa, a koji je u skladu s vremenom i pristorom u kome pjesnik živi. Rapsod ništa ne mijenja, ponavlja ono šta je i kako je čuo, te samim tim njegov epski svijet je nečija tuđa spoznaja univerzalnog epskog svijeta i njegovo je poznavanje arhetipa sasvim neplodno. Na taj način u jednom vremenu javlja se epski svijet koji je najprije tuđa, a zatim i spoznaja koja pripada nekom ranijem vremenu. Vijeme u kome rapsod živi u diskontinuitetu je s vremenom u kome je nastao epski svijet. Veoma često recipijenti ne razumiju aeda iako on govori iz perspektive vremena u kome zajedno žive, jer se navika kolektiva mijenja sporo i postepeno. Uprkos tome, aed gradi svoj epski iz svojih samostalnih uvjerenja i u publici pronalazi određeni broj ljubitelja inovacije čiji je broj katkad veći katkad manji.

Sličan slučaj aeda u južnoslavenskoj epici prepoznajemo i u Vukovom pjevaču Starcu Miliji, od koga Vuk uspijeva da zabilježi tek ne-

kolke pjesme. Svaka od pjesama predstavlja antologijski primjerak najizraslijih epskih tvorevina. Upravo, slijedom ranije rečenog, epski svijet aeda se razlikuje po poetičkim principima nastanka i od prethodnika i od savremenika. Samo oni najizrasliji epski pjevači uspijevaju načiniti otklon od poznatog i učiniti smjeli korak ka nepoznatom unutar univerzalnog epskog svijeta. Takav epski pjevač ni u kom slučaju te inovativne strategije ne unosi radi drugih. Njegova se inovacija temelji na ličnom drugačijem doživljaju epskog svijeta. Njihova prezentacija spoznatih tajni je zaočružen sistem. Univerzalni epski svijet koji spoznaju, arhetip epskog svijeta, aed opisuje gledajući u njega, a ono što opisuje nastaje i nestaje u istom trenutku. Nastajući epski svijet razlikuje se prema vanjskim faktorima: recipijentima, ugodnosti atmosfere i oblika kazivanja – pjevanje ili recitovanje.

Stoga, kada Međedović dodaje nove tematske cjeline, on zapravo teži ka vjerodostojnosti prema univerzalnog epskog svijetu čije je spoznavanje usko povezano s vremenom i prostorom njegova okruženja te životnim okolnostima koje su ga do spoznajnog procesa i dovele. Međedovićeva spoznaja arhetipa sadrži opis mladoga Mehmeda iako sam čin inicijacije nije proveden. Ovim opisom njegovog viđenje univerzalnog epskog svijeta ni u kom slučaju nije narušeno, čak naprotiv, opis potiče iz spoznajnog pregnuća. To što se temeljno kosi s osnovnim načelima tradicijske kulture, Međedović ne zamjećuje, jer je njegovo razumijevanje arhetipa sasvim inovativno.

Koncept inicijacije epskog junaka koji Međedović redefinira prepoznajemo u pjesmi *Hrnjičić Omerica*³ (KH II, XL). Pjesma također počinje skupom trideset Krajiških prvaka na kome se svi hvale svojim juna-

3. U srpskoj usmenoj epici pjesmu o inicijaciji nalazimo u Vukovoj trećoj knjizi gdje su „pjesme junačke srednjih vremena“ pod naslovom *Ivo Senković i aga od Ribnika*.

štvom, a mladi Omer ih služi sve do dizdareve hvale: *Dok sam bio junak u kuvetu, / nije bilo boljega junaka, boljeg konja od kulaša moga,* nakon koje mladić postavlja pitanje: *Ja sam čuo, a majka mi kaže, / da sam imô baba i amidžu, pa su bili svoj Krajini krila,* na koje dizdar odgovara grubom uvredom: *Kopilane i od kopilana, / ti si vlaški s obadvije strane, / tvoja majka iz kršnih Kotara, / mila sestra Smiljanić-serdara, / pa ju jeste poturčio Mujo, /poturčio, ničah učinio, / pod pasom je tebe donijela.* Omerica kupom vina udara dizdara i bijesan odlazi majci tražeći od nje da uzme abdest jer će ili umrijeti ili mu kazati ko mu je otac. Majka mu tada govori o dvanaestogodišnjem očevom i amidžinom sužanjstvu koje je započelo kada je dječaku bilo pola godine (!), na šta im Omer odlučuje pomoći, a *Majka toga jedva dočekala.* Tek od tog trenutka, kada majka mladoga Omera oblači za put ka zatamničenom ocu i amidži, epskom pjevaču je važno kako Omer izgleda. Njegovim se izgledom počinje baviti tek kada započinje inicijacija. Hrnjić Omerica dok ne počne oblačiti epsko odijelo nalazi se u predinicijacijskom dobu i epski se pjevač njegovim izgledom nema potrebe baviti. Ulazak u epsko društvo najprije se ogleda u prvom opremanju. Majka ga oprema odjećom i oružjem, a tetka konjem – čime on ulazi u proces inicijacije:

*Sve mu vadi đuzel-đeisiju,
ona vadi i d'jete oblači.
Kad se Omer spremi i opremi,
doskočio kitnu čiviluku,
pa priteže zlatna bensilaha.
Zadje omer sedam samokresa
Sami krešu – sami vatru daju,
a pripasa sablju Halilovu.
Još obuče kaursku mavlutu,
pa obuče čizme i kalčine,
pa prihvati brešu zakovanu,
koja ždere oku tučenika,
pa za tijem kuršum od sto drama,
za kuršumom pedeset sačama,
svaka sačma po pedeset drama.
Tetku viknu lijepu Ajkunu:*

*„Tetko moja, oba ti svijeta!
Dobro meni opremi đogata
udri na njegov' tri rahta od zlata,
pokri njega puli-abajjom,
izvedi ga na mermer avliju.“*

Put inicijacije sadrži nekoliko razina sazrijevanja: kretanje na dalek put po prvi put, susret s neprijateljem, susret s djevojkom koja ga već čeka, okršaj s neprijateljem, pobjednički povratak kući s vjerenicom. I Meho i Omerica prolaze sve ove razine inicijacije, a razlike prepoznajemo u ostvarenoj karakterizaciji. Budući da mladi junak postaje ravnopravnim epskim junakom već odmah nakon izvršene inicijacije bez obzira na godine, Omerica već kod prvih razina inicijacije pokazuje mudrost pa čak i kako je dobar strateg. Meho u varijantama pjesme također pokazuje iste osobine, ali ga ep pokazuje sasvim drugačijim, o čemu će više riječi biti kasnije.

Na isti način su dodate i ostale tematske cjeline. Epska logika koju Međedović slijedi ne susteže se za restrukturiranjem postojećeg sižejnog obrasca. Iz njegove se perspektive ništa značajno nije desilo unutar sižejnog obrasca, jer je on samo više „nakitio“ pjesmu. Budući da svoj epski svijet gradi tridesetih godina XX stoljeća, odnosno tada je zabilježeno stanje razvoja njegova epskog svijeta, a budući da aed ne može drugačije ni graditi nego iz vlastitog iskustva i vlastitog doživljaja, Međedović je pod snažnim dojmom neizvjesnosti preživljavanja svog naroda. Upravo zato i unosi nove scene u početnu epizodu. On na okupljanje bošnjačkih prvaka više ne gleda kao raniji pjevači, niti kao rapsodi njegovi savremenici, on sada pjevanje doživljava kao posljednju mogućnost sjećanja boljih vremena kako bi se pokušalo sačuvati i možda makar djelomično povratiti izgubljeno. Upravo u tom grču između svijesti o potpunom nestanku sloge i snažne želje za njezinim povratkom nastaje magi-

čni svijet Avda Međedovića.

Krećući se kroz raznoliko nakićene epske svjetove, Međedović prikuplja materijal za zasigurno najbogatije nakićen epski svijet. To zapravo znači da na nastanak njegova epskog svijeta utječe više razolikih faktora:

- svjesnost da Parry i Lord traže duge pjesme,
- okolnosti pod kojima pjeva – teška materijalna situacija i netom izgorjela kuća,
- bogatstvo doživljaja univerzalnog epskog svijeta,
- smjelost za promjenama temeljnih epskih principa,
- smjelost da pred „drugim“ govori bez sustezanja,
- svjesnost da bolje slušaoce nije imao i da se takva prilika teško ponavlja.

Za Međedovićevu poeziju slobodno možemo reći da je posljednji krik aeda za izgubljenom slobodom i uzajamnom pomoći. Njegov je sižejni obrazac inoviran upravo u duhu očuvanja univerzalnih ljudskih vrijednosti o kojima govori iz pozisije sjetnog sjećanja. Njegovo upozorenje na problem zaborava postavljeno je kroz više razina, izravnim izgovaranjem upozorenja ranije citiranim stihovima te mimetiziranjem idealiziranih međuljudskih odnosa. Već od prve epizode upravo je takva situacija. Brižnog Mehmeda ne primjećuje amidža Cifrić Hasan-aga kao u prijedlošku, već najviša društvena instanca – Hasan-paša Tiro. Briga Bošnjaka jednog za drugim kreće se upravo tom linijom: vrhovni poglavar ili zapovjednik bdije nad svim članovima zajednice pa i nad njihovim potomstvom i nasljednicima. Važno mu je da oni koji nasljeđuju budu dostojni nastavljači temeljnih moralnih principa svojih prethodnika. Vrhovni zapovjednik biva zabrinut kada primjećuje neveselog nasljednika istaknutog člana svog kolektiva. Time se zapravo sa porodične brige prelazi na kolektivnu. Međe-

doviću je znatno važnije da Mehmedovu zabrinutost primijeti onaj na vrhu, nego amidža. Sa bliskosti po krvnom srodstvu prelazimo na bliskost i snažnu povezanost svih jedinki, jer je i sam prvi među nama upravo takav.

Budući da mladićevu neveselost primjećuje vrhovni poglavar, a nije u *adabu* (pravilima ponašanja i odnosa unutar određene zajednice) da glasno iskaže svoju zabrinutost za pojedinca kome nije izravno nadređeni, a posebno koji nije još uvijek prošao postupak inicijacije, on poziva Cifrić Hasan-agu, mladićevog amidžu kome je izravno nadređeni, i traži od njega da on pita mladoga Mehmeda što je neveseo. Ovakav postupak u uspostavljanju odnosa odlikuje Međedovića kao izvrznog poznavaoča hijerarhijskih odnosa unutar zajednice i načina komunikacije između njih. Tiro je na položaju odakle posmatra sve članove svoje zajednice, ali mu ta pozicija ne dopušta suviše blizak odnos s članovima kolektiva kojima nije izravno nadređeni – suviše je visoko da bi pokazivao svoju zabrinutost. Njegova pozicija ne dopušta pokazivanje emocije, pa ni zabrinutosti. Vrhovni zapovjednik mora zadržati hladan odnos, a svaku svoju nedoumicu ili brigu kazati samo najbližem koji će je znati sačuvati i ostalim članovima kolektiva pokazati kako je to zapravo njegova zabrinutost koju mu trebaju nekako razriješiti.

Unutarnji monolog nije nepoznat strukturni element bošnjačke usmene epike, javlja se u nizu epskih pjesama i Marjanovićevog i Hörmannovog zbornika, ali se Tirov monolog javlja u iznimno zanimljivom trenutku – nakon bijesnog govora mladog Meha, a prije Hasan-aginog odgovora bratiću. Dakle, u trenutku tišine između bijesnog govora i odgovora javlja se hijatus koji Međedović popunjava unutarnjim monologom. Suviše mu je jednostavan slijed događaja da iznimno dug bijesni govor odmah bude nastavljen također

dugim odgovorom, već to kratko vrijeme maestralno popunjava Tirovim komentarom koji se nužno mora pojaviti. Tirova reakcija na inicijativu morala se javiti, jer se njegov glas još jednom mora, nakon inicijative, čuti, a budući da je inicijativa potajno sprovedena, i naknadni popratni komentar morao se javiti također tajno.

Veoma je zanimljivo da se komentar koji se morao javiti pojavljuje uobličan kao unutarnji monolog. Izvanredna je Međedovićeva ideja da između pitanja i odgovora umetne unutarnji monolog, kojim zaokružuje tajnu Tirovu inicijativu. Majstorski pokazuje na koji način vlada svojim epskim svijetom i kako u svakom pokretu svog junaka definira njegove osobine. Hasan-paša Tiro ni za trenutak se ne upliće u „porodični sukob“. Sasvim po strani posmatra razvoj događaja i tek kada obje strane izgovore šta hoće, on je „emer učinijo“ – prijedlog veziru za postavljanje novog alajbega.

Kao razloge unošenja novih segmenata možemo prepoznati i markere kulture u kojoj nastaje ep. Usporedivši prijedložak i metatekst, prepoznamo kulturološke razloge promjene sižejnog obrasca. Budući da nove scene preciznije definiraju pjevačev kontekst nego one koje su samo preuzete, poetika Međedovićevog okruženja nije utemeljena na istim principima kao poetika Ahmeda Isakova Šemića. U epu prepoznamo složenije pamćenje komunikacijskih načela unutar kolektiva, nego li je to slučaj u pjesmi. Stoga epski svijet epa nužno se ostvaruje kroz novi sižejni obrazac. Međedović stazama starog obrasca nalazi put do univerzalnog epskog svijeta koji iz pozicije svojih životnih i kulturoloških koordinata vidi sasvim samosvojno. Sagledavši međudnos pjesme i epa dobijamo najmanje dvije usporedbe: sižejnih obrazaca i epskih svjetova. Prvom razaznajemo šta je dodato, odu-

zeto, premješteno, a drugom koje su epizode posebno nakićene i na koncu čemu sve te izmjene, odnosno šta se dobilo njima. Bavljenje postupkom transkodiranja i novonastalim značenjima oživljava strukturalistički iseciran materijal, te je stoga on nerazdvojivi dio kompletnog sagledavanja ova dva sižejna obrasca i epskih svjetova koji se njima ostvaruju.

Umetanje Tirove inicijative pokreće niz pitanja. Najprije je to promjena sižejnog obrasca i ostvarivanje međudnosa dodatog elementa sa ostalim segmentima obrasca, što pokreće pitanje pamćenja kulture komunikacijskih načela unutar kolektiva te na kraju i razločnosti inovacija. Međedovićev epski svijet pokazuje da iako se njegov ep javlja na kraju razvojne linije bošnjačke usmene epike, pamćenje veza i odnosa unutar kolektiva je znatno svježije nego u epskim svjetovima koji su nastajali pola vijeka ranije, što potvrđuje da vremensko-prostorna udaljenost nije presudna za stepen kvaliteta pamćenja. To možemo sagledati i ovako: budući se Međedović javlja kao posljednji u nizu aeda, njegovo sjećanje je ciljano svježije jer je kolektiv sve teže podsjetiti usljed slabljenja pojedinačnog sjećanja. Usmereni epski pjevač kao memorator prošlosti neprestano podsjeća svoj kolektiv. Kako bi što kvalitetnije ispunio svoj zadatak, on poseže za potrebitim temama i motivima koje oblikuje prema ličnom viđenju potreba recipijenata.

Postupak premetanja scena

Usporedbom epa *Ženidba Smailagić Meha* i epske pjesme *Smilagić Meho* prepoznali smo četiri slučaja premetanja tematskih cjelina, u *Junaštvo Đerzelez Alije* nema ovog postupka građenja sižea, a u *Bećiragić Mehu* nalazimo na tek jedan takav primjer. Za svaki od primjera zajednički je neki snažan logički razlog koji sasvim isključuje

mogućnost pjesnikovog previđanja rasporeda scena unutar usvojenog sižea. To nam posebno dokazuje Parryjev eksperiment s Vlahovljakom, gdje Međedović gradi gotovo triput dužu (od 2294 gradi 6313) i ukrašeniju pjesmu s jednom promjenom redoslijeda događaja.

U narednom primjeru prepoznajemo Međedovićevo jasno vođenje logikom ratovanja prilikom prerade preuzetog sižejnog obrasca. U Šemićevoj pjesmi Meho i Osman, nakon što čuju pisku iz kočija, najprije razgovaraju s Fatimom, ona im se žali na stanje u Budimu i svoju sudbinu, da bi tek onda nastupila junačka borba s delibašinom pratnjom. Međedoviću je to naravno sasvim nelogičan redoslijed dešavanja. Njegovi junaci najprije pomažu unesrećenoj djevojci koja nariče iz kočije, pa tek onda razgovaraju s njom.

U ostalim varijantama pjesme o Smailagić Mehu zadržan je Šemićev raspored scena (PN 905, PN 12491, LN 8 i Koželjac), dok Međedović svoj izbor redoslijeda ne mijenja ni u kasnijoj varijanti koju nakon petnaest godina bilježi Lord (LN 35). Zanimljivo je da ovaj segment sižejnog obrasca ostaje nepromijenjen čak i u jedinoj verziji pjesme o Smailagić Mehu koju „pjevač nije naučio (...) iz pjesmarice“ (Čolaković, 2007, 35). Na identičan način Međedović u pjesmi *Bećiragić Meho* pravi inverziju događaja. Lord je ovu pjesmu podijelio na četrnaest tematskih cjelina:

- *Prizor skupštine: opis skupštine;*
- *Opis Bećiragić-Meha;*
- *Dolazak glasnika;*
- *Predaja pisma;*
- *Darivanje i odlazak glasnika;*
- *Pismo, Mehov zahtjev, Mustajbegov odgovor;*
- *Mehov odgovor – priča u priči;*
- *Nuđenje pomoći;*
- *Pripreme;*
- *Mladi Bećir i Mustajbeg;*
- *Meho i Jela u Janoku;*
- *Meho i Anđelija;*
- *Meho prati Anđu do raskrsnice;*

- *Konačna bitka.*

Međedović vrši inverziju devete i desete tematske cjeline kako bi njegova epska pjesma bila stvarnoscija. Iako je bošnjačkoj usmenoj epici dobro poznata *promjena pozornice*, što su uostalom primijetili i Maretić i Zima još krajem 19. i početkom 20. vijeka, a i sam Međedović je koristi u nizu svojih pjesama, siže *Bećiragić Meha* pretprio je inverziju kako bi smanjio broj promjena pozornice. Radnja svih osam tematskih cjelina odigrava se na istom mjestu (kapija Udbine – Vlahovljak, Kameni trijem u Kanidži – Međedović), gdje sjede bošnjački glavari na skupštini. Nakon što glasnik donese pismo za Bećiragić Meha, i Mustajbeg iz oholosti kaže da momak nije tu, kako se ne bi stidio njegove odjeće pred Latinom, mladić se javi, primi pismo i vidi kako ga Anica zove da se još jednom vide jer nju udaju. Meho zamoli Mustajbega za pomoć u novcu, što mu ovaj odbi, a Meho mu – u obliku priče u priči – kaže čime ga je sve zadužio. Na to Halil nudi svoju pomoć i kaže da ode njegovoj kući i uzme šta mu treba. Sada dolazi do inverzije u sižeu. Vlahovljak prati Muja do Halilove kuće gdje uzima odjeću i konja, a zatim se pričom vraća na sijelo gdje prikazuje sukob mladog Bećira sa svojim ocem Mustajbegom, da bi nakon toga ponovo se vratio Mehu koji stiže u Janok. Ovakvo prebacivanje s pozornice na pozornicu veoma je zanimljiv postupak ostvarivanja sižea, što uostalom nailazimo i kod samoga Međedovića, ali u ovoj pjesmi Međedović, možda zbog osjećaja suvišnosti dvostrukog prebacivanja, ukida umetanje sukoba unutar opisa događaja. Tako da zapravo kod njega recipijent ostaje sve vrijeme u skupštini, do trenutka kada Mujo stiže Halilovoj kući. Dakle, nakon što Halil ponudi Muju pomoć i on odlazi, odmah nastaje sukob između oca i sina.

Međedović zapravo smatra

kako je logičnije da sukob nastane odmah nakon Mujovog odlaska, a ne da se odlaže za kasnije kada on već uzima potrebne stvari od Halilove supruge i kreće za Janok. Nema sumnje da Međedović radi snažnijeg ostvarivanja dramskog efekta razmješta ova dva tematska segmenta unutar preuzetog sižejnog obrasca. Pritom, jedan od temeljnih postulata razumijevanja logičnosti Međedovićevog epskog svijeta jeste i njegov doživljaj vremena. Međedović računa kako se sukob mora ostvariti odmah, jer dramski konflikt ne čeka, a Mujo ima dovoljno vremena da stigne do Halilove kuće.

Procjena vremena kod Vlahovljaka je sasvim upitna iz Međedovićeve perspektive, jer Mujo odmah stiže do Halilove kuće, a sukob se odlaže. Međedović i kada posegne za pitanjem „desilo se u međuvremenu“, to izravno istakne u samom tekstu pjesme kako ne bi imalo nikakve sumnje u stvarnost mogućeg odigravanja radnje upravo kako je opisao. Iz tog razloga on i mijenja ovaj redoslijed, njegov je doživljaj vremena sasvim drugačiji od Vlahovljakovog, njegova pozicija sveznajućeg naratora biva blago pomjerena u odnosu na njegove prethodnike.

Epski pjevači bošnjačke usmene epike općenito drugačije doživljaju pitanje vremena nego pjevači ostalih epika južnoslavenskoga prostora. U samome tekstu povremeno jasno istaknu kako je protok vremena važan činilac za izgradnju jednoga epskog svijeta.

Kombinirana tehnika nastanka scene

Povremeno Međedović scenu gradi kombiniranjem umetanja i premetanja tematskih cjelina. Takav postupak prepoznajemo u načinu oblikovanja Mehovog boravka u Budimu. U prijedlošku Meho s bajraktarom Osmanom najprije odlazi veziru, pa tek onda kadiji, dok je u

epu došlo do zamjene redosljeda. Očigledno je da Međedović želi da njegov junak najprije obavi posao radi koga je i prevalio golemi put, pa tek da onda ide kadiji po ničahnamu, što je znatno bliže epskoj logici slijeda događaja negoli je to u prijedlošku postavljeno. Uz premetanje tematskih cjelina, Međedović poseže i za unošenjem novih kojima će dodatno osnažiti efekat. Naređenjem dočeka bošnjačkih prvaka vezirov karakter izdajice biva dodatno izbrušen i snažnijim bojama oslikan. On više nije tek stalno mjesto, ustaljena figura murtata, on postaje kompleksna ličnost čiju prevrtljivost i licemjerje mladi Smailagin sin ne prepoznaje. Za razliku od pjesme gdje Osman pita: *Jesi li Meho bio kod vezira / Da te nije rezil učinio?*, a dobija odgovor: *Nije, brate, ni pogled'o na me, / Vet tako mi Boga velikoga, / Da je krivo pogledao na me / Njegova bi polećela glava*, gdje uočavamo zrelu razboritost mladog Meha, u epu je sasvim drugačija situacija. Na Osmanovo pitanje „*Kako, Meho, sa vezinom prođe?*“, Meho sasvim u skladu sa svojim godinama i neiskustvom odgovara: *Eh, Osmane, ne mogu ti kazat', / Sve se čudim što se žale turci! / Da nijesmo slučaj udesili / Jutros brate u polje zeleno, / Da m' je babo kazo za vezira, / Babu svome ne bih vjeroval, na šta Osman, kako bi sasvim ispunio svoju ulogu mentora-junaka, odgovara: *E Mehimede, adžamijo luda, / Take su ti, Meho, izdajice, / Take oni daju povlastice! / Ako đegođ zapa'ne vezira / onda ćeš ti videt prijatelja!*. Pritom mu daje i pismo nađeno kod starješine kojega je Meho u sukobu pogubio, kojim dokazuje svoj izrečeni stav.*

Umetanjem dva dijametralno suprotna polariteta osobinā, doček junaka i izdajničko pismo Petru Đeneralu, Međedović primjetno pojačava silnice naboja unutar odnosna bošnjačkih junaka prema veziru, čime se njegov karakter, a i karakter Meha i Osmana znatno kvalitetnije profilira. Niko od njih ne ostaje kakvim je bio u pjesmi,

njihovi karakteri postaju znatno složeniji i viđenje recipijenta biva u znatnoj mjeri kvalitativno pojačano. Njihova ranija plošnost sada dobija i dimenziju dubine u kojoj jasno prepoznamo sedimentnost svakog pojedinca. Sada epski junak nije više tek sama funkcija. Na osnovnim odlikama utemeljenim na bogatom epskom nasljeđu, Međedović svoje najbolje junake izgrađuje kao ličnosti čime ih zapravo udaljava od klasičnih epskih junaka.

Kako bi uspostavio ravnotežu, Međedović Mehovoj mladalačkoj lahkomislenosti postavlja balans – izdajničko vezirovo pismo, što je zapravo materijalni dokaz kojim ga mentor-junak može bez sumnje uvjeriti u krivu prosudbu i ocjenu vezira. Koncipiranost pisma tematski ne obuhvata samo slanje djevojke Fatime Petru Dženeralu, što bi bilo sasvim dovoljno za ocjenu vezira murtatom, već sadrži i vezirov nagovještaj da će mu ubrzo isporučiti i tri glave: Smajil-aginu, Hasan-aginu i Mehovu, čime sukob sa kolektivne, najprije vjerske, prelazi na ličnu razinu. Ovakvim postupkom Međedović dodatno razvija neprijateljstvo između strana u sukobu, jer razina odbrane dina, kakvu susrećemo kod Šemića, nije više dovoljna za ostvarivanje epskog svijeta. Sada epski svijet sa razine borbe za univerzalne vrijednosti prelazi na borbu ličnog sukoba. Pismo je koncipirano epski: izdajnik šalje prijateljski poklon istaknutom predstavniku neprijateljske vojske i obećava mu tri glave. Recepcija pisma Osmana bajraktara i Mehova sasvim je epska, pismo potiče osvetu, ali postupak da pismo ima za cilj osvješćivanje mladoga junaka nakon inicijacije i dodatno izazivanje njegovog gnjeva, sasvim je inovativan u usmenoj epici južnoslavenskih naroda. Ova epizoda zapravo potiče na posmatranje iz perspektive poetičkih inovacija Međedovićevog epskog svijeta u

odnosu prema epskom nasljeđu, jer tehnika i metodi izgradnje teksta načelno su isti, ali izgradnje epskog svijeta, nisu.

Ovim tehnikama Međedović svoj epski svijet izgrađuje znatno složenije. Zanimljivo je da sva tri načina preoblikovanja nalazimo u epu *Ženidba Smailagić Meha*, u pjesmi *Junaštvo Đerzelez Alije* samo umetanje scena u više prilika, a u *Bećiragić Mehu* samo na jednom mjestu premetanje scena. Dakle, ne samo da ga dodatno boji, da svaku statičnu scenu preciznije oslikava, već i međuodnos unutarnjih elemenata znatno smišljenije uspostavlja nego li je to u prijedlošku. Ravnolinijski slijed događaja s povremenom promjenom pozornice, kao *lex specialis* bošnjačke usmene epike, Međedović ovim postupkom nadrašta, jer scenu usložnjava na način da je ona i dalje usmenoknjiževna i epska, ali sada dostiže vrhunac kompleksnosti. Unutarnji elementi ni u kom slučaju nisu suvišni, niti bez ukusa i smisla povezani, ali uvidom u epsko naslijeđe primjećujemo da su na sasvim ne-tipski način povezani.

Sažetak

U repertoaru Avda Međedovića prepoznamo najmanje tri slučaja pre/oblikovanja epskog sižejnog obrasca: pjesma *Smailagić Meho* poslužila je kao izvor za gradnju sižea epa *Ženidba Smailagić Meha*, jedna od varijanti pjesme *Đerzelez Alija* (KH I, VIII) za pjesmu *Junaštvo Đerzelez Alije*, te Vlahovljakova pjesma o *Bećiragić Mehu*, za Međedovićevog *Bećiragić Meha*. Propitivanjem pjesama razaznajemo tri načina oblikovanja segmenata sižejnog obrasca: umetanjem scena, premetanjem scena i kombiniranom tehnikom. Sva tri načina nalazimo u epu *Ženidba Smailagić Meha*, u pjesmi *Junaštvo Đerzelez Alije* samo umetanje scena u više prilika, a u *Bećiragić Mehu* samo na jednom mjestu premetanje scena.

KNJIŽEVNO STVARALAŠTVO TAHIR EFENDIJE BOŠNJAKA (1770-1850)

Apstrakt

Sažetak: Alhamijado književnost je kod bošnjaka stekla popularnost zahvaljujući naporima nekolicine naših i balkanskih orijentalista.² Njihovi naučni rezultati ukazuju da u arhivama, privatnim zbirkama i legatima postoji mnoštvo neobrađene rukopisne građe koju treba pretražiti. U Sanžaku je alhamijado stvaralaštvo prepoznatljivo u literarnom opusu nekolicine alima ili derviških šejhova. Ova studija našoj književnoj i kulturnoj javnosti otkriva Tahira-efendiju Bošnjaka iz sela Lukare, nadomak Novog Pazara. U njegovoj književnoj ostavštini i prijepisima nailazimo na alhamijado rukopise na albanskom i nekoliko djela na osmanlijskom i arapskom jeziku. Pisao je i stvarao na Kosovu, gdje je živio i radio mualim u Maloj medresi i bio derviški šejh tekije u Đakovici. Ovaj znameniti pisac je poznatiji kod Albanaca, dok je među Bošnjacima gotovo nepoznat. Sasvim je sigurno da se imena Tahir-efendija Bošnjak, Mehmed Tahir Saračević, Šejh Tahir-efendija Đakovac (al. Đakova) i Veliki efendija, odnose na književnika i učenjaka porijeklom iz Sandžaka. Donedavno je pominjan kao pisac koji je stvarao u XVII stoljeću (Smail Balić), do tvrdnje da je porijeklom iz plavsko-gusinjskog kraja.

Ključne riječi: Mehmed Tahir Bošnjak, alhamijado, Sandžak, Vehbije, Lukare, Novi Pazar...

ŽIVOTNI PUT TAHIRA-EFENDIJE BOŠNJAKA

Bošnjačko-albanski pjesnik, alim i kaligraf Tahir-efendija Bošnjak, porijeklom iz okoline Novog Pazara, pripada skupini odličnih divanskih, alhamijado³ pjesnika osmanlijskog doba. Pripada skupini rijetkih književnika koji su stvarali na albanskom, bošnjačkom, turskom, arapskom i perzijskom jeziku, o čemu svjedoči njegovo plodno stvaralaštvo. O Tahiru-efendiji (طاهر افندی بوشنيك), uglavnom, doznajemo iz albanskih spisa.⁴ Pominje se pod nekoliko imena: kao Tahir-efendija Bošnjak, Tahir-efendija Đakovac, Tahir-efendija Veliki⁵ ili Mehmed Tahir Bošnjak. Nadimak BOŠNJAK (alb. Boshnjaku) dobija jer je rođen u selu Lukare pored Novog Pazara; drugi, ĐAKOVAC (alb. Djakova) zbog službene vezanosti za Đakovicu u kojoj je započeo svoju djelatnost; a treći, VELIKI, zbog svog veoma značajnog opusa.

Tačan datum njegovog rođenja i smrti je teško utvrditi, ali se može dokumentirati navodima u opusu koji je sačinio u intervalu između 1810. i 1843. godine, kada

1. Državni univerzitet u Novom Pazaru; Originalni znanstveni rad

2. Safvet-beg Bašagić, Hazim Šabanović, Mehmed Handžić, Hasan Kaleši, Džemal Čehajić, Hivzija Hasandedić, Muhamed Huković, Mehmed Mujezinović, Alija Nametak, Lamija Hadžiosmanović i ostali.

3. Poznato je da se alhamijado književnost prvi put pojavila u Španiji kada su Mauri prestali da govore arapskim jezikom i počeli da sastavljaju rasprave i pjesme na španskom, ali arapskim pismom. Riječ „aljamia« od koje je izveden izraz „aljamiado književnost“ je španski oblik arapske riječi „al-a'ğamiyya“ - stran, nearapski. Značenje je doživelo mnoge promjene, ali danas znači književnost nastalu u poznom srednjem vijeku napisanu na romansko-španskom jeziku, ali ne latinskim, već arapskim pismom. U novije vrijeme, ovim terminom se označavaju svi pisani spomenici pisani na raznim jezicima, ali arapskim pismom. Tako osim bosanske, može biti riječ o srpskoj, hrvatskoj, poljskoj, grčkoj, bugarskoj, albanskoj i drugim aljamiado-književnostima. (Prema: Levi - Provençal, Aljamia. U: Encyclopaedia of Islam, New Edition, Vol. I. 1960, str. 404.)

4. Nehat Krasniqi, Tahir efendi Boshnjaku - Djakova (1770-1850); u: Edukata Islame (Revistë shkencore, kulturore islame tremujore), god. XXXVIII br. 88 / Prishtinë 2009, 31-60.

5. Tahir Efendi Huka (1822-1908). was known by the name "The little Tahir" since by the name "The great Tahir" was known Tahir Efendi Gjakova-boshnjaku (Dr. Muhamet Piraku "Kultura kombetare Shqiptare deri ne Lidhjen e Prizrenit", Prishtina 1989, pages 375, 384,393. Ibid pg. 390-395

se može konstatirati nastanak njegovih najznačajnijih djela.

Rođen je oko 1770. (1183/4. H.) godine u selu Lukare, nadomak Novog Pazara, i bio suvremenik nekolicine osmanlijskih pjesnika koji su stvarali na našim prostorima, među njima i znamenitog Mulla Derviš Peje⁶. Svijet je ugledao u vrijeme kada je još jedan Novopazarac, pjesnik i šejh, Derviš Ahmed Gurbi Baba (1698/99 – 1775/76) bio na zalasku pjesničke karijere. Najznačajne detalje o porijeklu i mjestu Tahirovog rođenja saznajemo od njegove kćeri Halime (1808-) koja tvrdi da je njen otac od Saračevića iz sela Lukare koji su porijeklom od plemena Kastrati.⁷

Mehmed Tahir se u Đakovicu (tur. Yakova), najvjerovatnije radi školovanja, doselio kao dječak, da bi svoju naobrazbu i usavršavanje nastavio u Istanbulu. Zbog svog bošnjačkog porijekla, pominje se i po nadimku Bošnjak. U književnom alhamijado svijetu se pominje kao *Tahir-efendija Đakovac* ili *Veliki efendija* (alb. Efendiu i Madh), koji svoju književnu i znanstveno-teološku aktivnost nastavlja i tijekom prve polovine XIX vijeka.⁸ Iako ne navodi izvor, naš poznati kulturolog Smail

Balić pogrešno konstatuje da je Mehmed živio i stvarao u XVII vijeku.⁹

Svoje rano školovanje opisuje na sljedeći način:

Ne sjećam se da li mi je bilo pet ili

šest godina kada su me roditelji poslali u školu. Dovedi su me ovdje u Mejtep. Otac me nije dao da idem u drugu školu, jer se tada otvorila škola na srpskom, ali mi nisu dali da idem u tu školu. Imao sam druga koji je išao u školu na srpskom. Tamo je odlazio ko nije htio u Mejtep. Razred nam je bio mnogo lijep. Bila je to ustanova sačinjena samo za djevojčice i samo za dječake. Jedan razred smo učili dječaci i djevojčice zajedno. Prvi učitelj mi je bio Bećir-efendija Baraku. Dok nisam obavio hatmu Musafa, on mi je bio učitelj.

Kad sam obavio hatmu, pozvali su svu ulemu iz Đakovice i iz Sarajeva da bi nas ispitali da li smo naučili Musaf. Bio je Mustafa efendija, Hadži Fahrija, koji su stanovali više Hadumove džamije i bili najbolji i najškolovaniji. Došla je i ulema iz Sarajeva, postavili nas između i, otvarajući Musaf, propitivali na onu stranu koju bi otvorili. Kada bi znali, neko bi prilazio rekavši: Daj mi dukat (zlatnik), takoreći, bez oklijevanja. Ko bi znao, odjednom bi prošao.¹⁰

Nakon završenih studija u Istanbulu 1807. godine, kao najpoznatiji i istaknuti učenik čuvenog Ivejs-efendije, stotinu godina nakon izgradnje Velike medrese (tur. Medrese-i Atik)¹¹, ostvario mu se san da postane prvi muderiz (ar. professor) tek izgrađene „Male“ ili „nove“ medrese (tur. Medrese-i cedid)¹² u Đakovici.

Nakon studija islamske teologije u Istanbulu vratio se na Kosovo u Đakovicu (Gjakovë) u poznatu „Malu medresu“, gdje postaje njen prvi muderiz. U njoj djeluje kao misionar, pjesnik, pisac, pedagog, predavač, imam i šejh derviških tarikata Bajramija¹³ i Melamija¹⁴. S obzirom na to da je od 1810. godine već radio u Maloj medresi, može se reći da je

6. Mulla Derviš (Peja) živio je krajem 18. i početkom 19. vijeka. Nadimak mu govori da je iz okoline Peći, gdje završava osnovno obrazovanje. U Istanbulu boravi nekoliko godina, gdje stiče korisno obrazovanje. Nakon povratka, druži se sa pečkim i đakovačkim šejhovima vraća se u Peć. Družeci se sa pečkim šejhovima i dervišima, zadobija ugled i poštovanje. Biran je u sastav „Plečnije“, tj. albanskog, mirovnog, muslihunskog vijeća, koji su rješavali krvne osvete. Poznat je po kasidi jasne nacionalne poruke: Medet, emni na harrohet / Medet, zaboravlja nam se ime / (Prema: Piraku, Kultura Kombëtare Shqiptare deri në Lidhjen e Prizrenit, Prishtinë, 1989, 95.)

7. Prva saznanja o porijeklu Tahir-efendije Bošnjaka, na osnovu kazivanja rahm. hadži Huseina-Cena Zatrića, su iznijeta na Međunarodnom simpozijumu: „Šest stoljeća islama među Albancima“ („Gjashhtë shekuj të Islamit ndër shqiptarë“) u Prištini od 16-17.09.2006.godine, iznio je turkolog Nehat Krasnići pod naslovom: „Nove detalji o životu i djelu Tahir-efendije Đakovca“ (Të dhëna të reja për jetën dhe veprën e Tahir Efendi Gjakovës). Razgovor je obavljen u kući dr. Alije Zatrića, 12. maja 1992. godine. Doktor Alija je u svojoj kući predočio autograf Tahirovog djela najpoznatijeg djela „Vehbije“. Rukopis je porodica brižljivo čuvala do 2004. godine kada je založen u legatu „Nacionalne i univerzitetske biblioteke Kosova“ u Prištini. Može se naći pod signaturom br. D. SH. 700. Na sklonu: „Bošnjaštvo, Bosna i Sandžak“, 1. i 2. matra 1996. godine, dr. Alija i hadži Ceno Zatrić su ponosno isticali svoje porijeklo od velikog Šejh Tahir-efendije. Novopazarski Zatrići su njegovi potomci po ženskoj liniji, tačnije potomci njegove najstarije kćeri Halime, koju je udao za jednog od svojih đakovačkih učenika, porijeklom od Plojovića iz sela Lukare. Zbog toga je ime Tahir u porodici Zatrić često zastupljeno.

8. Prema: Hasan Kalessi, *Arnavut edebiyatında türk etkileri*; *Türk tarih kurumu basımevi*, Ankara 1964, 3-14; također: Mexhid Yveysi, *Ylematë e Gjakovës*; Mburojë e Kosovës, Gjakovë 2003.

9. Smail Balić, *Kultura Bošnjaka* (Muslimanska komponenta), Tuzla 1994., 88.

10. Prema: Arbnora, Dushi, *Homo narrans - Rrëfimi personal gojor*, Instituti Albanologjik, Prishtinë 2009. (Kazivanje 5, 79; Đakovica); također: Hasan Kalessi, *Albanska alamiado knjizevnost*, *Zbornik Filozofskog Fkulteta IV-2*, Beograd 1970; 48-75.

11. Podigli su je plemići loze Kurtpašića ili Crnoglavica (al. Kurtpashët – Kryeziu).

12. Medresa se u osmanlijskim izvorima pominje kao „Nova medresa“.

13. Fuat Bayramoğlu, *Nihat Azamat*, Bayramiyye; u: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul 1992, 270. isto tako: Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973., 416.

14. Ethem Cebecioğlu: *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Felsefesi*, *Altındağ Belediyesi Kültür Yayınları*, Ankara, 2004; Cavit Sunar: *Melâmilik ve Bektaşilik*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1975, 14, 128.

glavninu rukopisa sačinio u intervalu između 1832. i 1843. godine.

Putovao je po Sandžaku i Bosni, gdje se sastajao sa učenim ljudima svoga vremena. Njegova učenost bila je na glasu, a napisao je i nekoliko djela na arapskom jeziku. Živio je skromnim, fakirskim (usamljeničkim) životom. Iz njegovih rukopisa se može zaključiti da je u tarikatu, kao pristaša i šejh bajramijskog reda, bio strog i principijelan. Sa svojim je zavičajem održavao permanentne kontakte, što ukazuje na njegov snažan utjecaj kod šire porodice i vjernika.

ALHAMIJADO I OSTALO STVARALAŠTVO TAHIR EFENDIJE BOŠNJAKA

Interesovanje za opus Tahir-efendije počinje tijekom osme decenije XIX vijeka, kada je još uvijek bilo onih koji su gajili svježje i značajne uspomene na njegov književno-znanstveni rad. Prvi ga je proučavao Jani Vreto (1822-1900), koji je 1879. napisao: „Tahir-efendija je, prema kazivanju nekog Husejin-efendije Đakovca, bio *sveti čovjek*. Na albanskom je, arapskim slovima, svojeručno napisao dosta rukopisa koje je darivao svojim prijateljima.”¹⁵

Tahir-efendijino stvaralaštvo je proučavao pasionirani istraživač, erudita i prvi albanski bibliograf Ljumo Skenda (alias Midhat Frašeri), koji u bibliografskoj studiji pod naslovom: „*Vrijednovanje pjevanja*

mevluda na albanskom jeziku” (Manzumet - ul mevlud fi efdalil-mevcud bi lisani'l - arnaud), osporava autorstvo, neznatno izmijenjenog mevluda, poznatog Tahira-efendije Popove, uz argumentaciju da ga je napisao Tahir-efendija Đakovac, poznatiji kao Tahir-efendija Veliki.

Midhat Frašerijeva nije jedini koji mu ovo autorstvo pripisuje.¹⁶

Šejh Tahira Bošnjaka u poeziji i naučnom radu često prepoznajemo pod pjesničkim pseudonimom *Vehbi*. U stvaralaštvu šejh Tahir-efendije Bošnjaka se pominju sljedeća najznačajnija djela: *Ime Vehbija* (al. *Emni Vehbije*); *Kad neko umre, ovako reci* (*Kur t' des kush kshtu thuej*); *Umrlu posmatra svoj mezar* (*I dekni tuk e she vorrin e vet thot*); *Bajramska* (*Bajramije*)¹⁷

Sačuvan je njegov autograf sa raznovrsnim književnim opusom (divan) u stihu i prozi (gazeli, kaside, rubaije i dr.), kojima je obilježio društveno-političke prilike i kulturno-historijski kontekst socijalnog života sredine u kojoj je djelovao. Najpoznatije djelo Tahir-efendije Bošnjaka je etičko-didaktički spjev „*Vehbije*”¹⁸ (ar. wehbije-dar, božji

dar, ponuda) sa 328 stihova koji je objavio oko 1835. (1251. H.) na albanskom alhamijado jeziku. Slijede zbirke odabranih stihova sastavljenih (mjestimično u prozi) prema arapskoj metrici, koja se bavi vjerskim i filozofskim problemima, uzaludnosti postojanja, raja i pakla, dužnostima čovjeka i ulozi znanja.¹⁹ *Emni Vehbije* je napisano u prozi i stihu, po uzoru na Sadijev *Đulistan*, a vjerovatno bi iščezlo da ga 1907. godine neki Ismail Hadži Tahir Đakova, možda Tahirov sin, ili unuk, transkribovao na albanskom i objavio u Sofiji. Tahir-efendijini biografi tvrde da je transkripcija loša i da istraživaču preostaje da se oslanja samo na original rukopisa.²⁰ Tahir-efendija je volio da svojim pristalicama šaljivo sugerise riječima: *Kad bi ljudi znali šta je moja Vehbija, dali bi deset rubija, oni ostali bi dali sto hajrija, a njihovi učitelji jednu mahmudiju.*²¹

15. Jedna od kopija je postojala i u Đakovici (Prema: Jani Vreto, *Mendime mbi shkrimin e gjuhës shqipe*; në: Jani Vreto, *Vepra të zgjedhura*, Tiranë 1973, 263.

16. Istinitost ove teze se može potvrditi sljedećim distisima iz Tahir efendijinog mevluda: „Sačinio ovaj mevlud je skrušeni/ za rahmet Božji - Njemu pripada sva moć/ imenom Mehmed Tahir Halilov / Veličanstveni ti mu oprost i džennet podari, (alb. „E mestiti këtë mevludin ni fakir // për rahmet Zotit kul-li shej'in kadir. Emni Muhamed-Tahir bin Halil /bani afv hem epu xhennet ja Xhelil)“ Vidjeti: Hasan Kaleshi, *Mevludi kod Arbanasa, Zbornik Filozofskog fakulteta*, Knj.IV-2, Beograd, 1959, 349-358; Muhamet Pirraku, *Gjurmë të veprimtarisë letrare shqipe me alfabet arab në Kosovë*, knj. I; u: Dituria, br. 1-2, Prishtinë 1978, 77-128. Nehat Krasniqi, *Mevludet në letërsinë shqipe me alfabet arab*, u: „Dituria islame“, br. 30-31, Prishtinë, 1991, 26-27.

17. Djelo dvojake asocijativnosti koje se može odnositi na Bajram ili pjesnikovu opsjednutost tarikatom Bajramija.

18. Rukopis je arhiviran u austrijskoj Nacionalnoj biblioteci pod brojem Mixt. 1148 (Prema: Smail Balić, *Kultura Bošnjaka... 88.*)

19. Mexhid Yveysi, *Në dritë të njohjes*, Gjakovë 2012; također: Mexhid Iveysi, *Hafizët e Gjakovës – krenaria e Kosoves*, Gjakovë, 2013, 30-35.

20. I. Ajeti, *Pamje historike e ligjëritimit shq te Gjakoves ne fillim te shekullit. XIX. Rilindja*, Prishtine 1960.

Postoji mogućnost da je ovo djelo sastavio, prilagodio latiničnom alfabetu i u Sofiji objavio, poznati enciklopedista Šemsettin Sami Frašeri. Na osnovu originala, prof. Idriz Adeti je napisao rad o govoru Đakovice.

Kosovski orijentalista N. Krasnići tvrdi da je pomenuti hadži Ismail Tahir Đakovu sekretar, savjetnik i suradnik čuvenog Hadži Zeke (1832-1902) prema: Nehat Krasniqi, *Tahir efendi Boshnjaku - Djakova (1770-1850)*; u: *Edukata Islame* (Revistë shkencore, kulturore islame tremujore), god. XXXVIII br. 88 / Prishtinë 2009, 31-60.)

21. Hasan Kaleshi, *Prilog poznavanja arbanaske književnosti is vremena Preporoda*, u: *Godišnjak Balkanološkog Instituta u Sarajevu*, br. 1. Sarajevo, 1956, 361.

Jedna od njegovih pjesma je „Neznalica“ (ar. džahil) sastavljena od sedam distiha (ar. bejt): Neukost masa navelo je autora da izgovori oštre stihove:

*Povjeruj mi sinak moj:
ni mučenik, ni borac
od džahila ne mož' bit'
nesretnik će sve ostavit'
džahilju na ovaj svijet
jer džahil je gori zna se
od stada što travu pase
Džahil svak' na so'jetu ovom
Kur'anu je dušmanin
i u vjeri na so'jetu ovom
Džahil ti je dušmanin
Čak i otac tebi da je
zemlja zagađena znaj je
džahil na svijetu ovom.²²*

Pjesma Emni Vehbije, osim inkovacije od 16 stihova, ima još 304 stiha vjersko-didaktičkih savjeta. Svojim stihovima, muderiz Tahir efedija kazuje sljedeće:

*„Nemoj smetnut ti sa uma
Dok ti stado ne zamakne²³
Nemaš korist niotkuda.
Kog je dunja osvojio
ne muči se taj za din.
Kao ker je strv što traži!
Sam Gospodar rekao je:
Ko je učen i bez časti
Magarac je što zaglubi duboko
Neznalica u tmuši je - on je slijep
K'o marva je, još i gori
Neznalica i tebi je dušman cio
Pa makar ti neznalica babo bio.“*

*Nemoj haram, nemoj laži
Nikad jesti, ni zboriti
Da ti dova kabul bude
Sve na Kugli zacrtano
Jer i život izlaz ima.
Isa jednom rekao je:
Je li ljubav na svijetu
Sva u belaj zapadnula
temelj cjeli od koristi
sabur jeste čovjekov.
Blago onom ko Vehbiju
Umije i govori
kao svjetlo jutarnje je
Svak ovuda različit.²⁴*

Oholost i nadmenost kod ljudi Mehmed Tahir Bošnjak osuđuje riječima:

*„Bolje ti je jaran biti
Neznalici što je smiren
nego da si ti jaran
učenome što je nadmen.“²⁵*

Jedna od pjesnikovih nezaobilaznih tema je stanje iskvarenosti onda-

šnje uleme kojoj se obraća stihom:

„Poluučenjak, ti vjeru ruši.“ (Gjus alimi ta rxon fen.)²⁶

U nekim stihovima upozorava kako se treba odnositi prema ženi kao ljudskom biću:

*„Što se ne neguje sve nestaje
kao žena koja se ne miluje.“²⁷*

Njegov poetsko-prozni izraz čini kosovski dijalekt sa elementima đakovačkog govora na osmanlijsko-arapskom ebdžedu (tur. ebced) ili alfabetu alhamijado modifikacije albanskog jezika.²⁸ Metričke vrijednosti stihovnog govora Mehmeda Tahira-efendije Bošnjaka Saračevića su zasnovane na ustaljenoj versifikaciji (Fá'ilâtun Fá'ilâtun Fá'ilun) za svaki polustih, pri čemu se prvi i drugi polustih rimuju.²⁹ To je pjesnički stih mesnevi forme kakva postoji u poeziji osmanlijskog doba. Po njenom je uzoru nastao i mevlud Sulej-

22. U originalu: Beso im bir/ Se xhahili s'bahet dëshmor/ As luftëtar./ Njeri fatzi gjithnji mbetet/ Xhahili n'ket dynja./ Njeriu xhahil është më i keq/ Se shtaza që ha bar/ N'ket dynja./ Është anmik i Kur'anit/ Dhe i fesë n'ket dynja./ Xhahilin ti e ke anmik/ Edhe në qoftë se e ke baba/ Ndotës i tokës veçse është/ Xhahili n'ket dynja/

Transkripcija i prepjev sa albanskog: Redžep Škrijelj.

23. Biti spreman na nešto, dok nije prekasno.

24. Transkribirani tekst na albanskom glasi: Në t'reftë në mend / masi t' shkojnë dhent /s' tep dobi kurr ni send. /Ka e ka rrok dynjaja /sa s'm ri për din/ ai asht si qen qi lyp stërvinë./ Vet Zoti yn tha: / Kush a alim i pa amel/ aj magariti i përget ani fell./ Xhahil insan osht m'ter,/ osht hem qorr, hem si hajvan, ja betër/ Xhahili osht dushmani i yt,/ oni qi xhahili o qillu baba yt/ Mos ha haram e mos fol rren/ t' bahet duaja kabull. / Shka u shkruet n' ball s' jet pat'dal./ Isaja tha: Asht dashnija e dunjas / rranja e gjithsa (e) belas. / Temeli (i) gjithsa hajri asht sabri (i) njerit.../ Lum aj qi Vehbijën e nexë, e kallxon /se a si drita e sabahit kujdo qi i difton...Prepjev i obrada: R. Škrijelj

25. U originalu: „Ma mir ti me pas jarani / me qat gjahil qi s' livdohet, /se me pas ti jarani/ me qat alim qi krenohet.“ (Detaljnije: Kaleši Hasan, Albanska aljamiado književnost; u: POFXVI-XVII/1966-67, Sarajevo 1970., 49-76.)

26. Hasan Kaleši, Prilog poznavanju arbanaške književnosti iz vremena preporoda. Arbanaska književnost na arapskom alfabetu; in: *Godišnjak Balkanološkog Instituta u Sarajevu*, Sarajevo, 1 (1956), 352-388.

27. U rukopisu: „Pa u limue shka do hupet, /grueja pa u limue pëlset.“ (Prema: Idriz Ajeti, Pamje historike e ligjërimit shqip të Gjakovës në fillim të shekullit XIX, Rilindja, Prishtinë 1960, 73.

28. Usporedi: I. Ajeti, Pamje historike e ligjërimit shqip te Gjakoves ne fillim te shekullit XIX, Rilindja, Prishtine 1960, 95-115; također: Robert Elsie, Albanian literature in the Moslem Tradition (Eighteenth and early nineteenth century) - Albanian writing in Arabic Serijat; u: Oriens, v. 33, E. J. Brill, Leiden. New York. Keln, 1992., 300-301.

29. Hasan Kaleši, *Albanska alhamiado književnost...* 64.

mana Čelebije koji je imao dosta imitatora i prevodilaca. Djelo počinje invokacijom od osam distiha, a iza njega slijedi glavni tekst sročeni u stihu i prozi. Saračevićovo djelo Vehbije sadrži i pjesmu *Bajramija* (12 stihova) posvećene muslimanskom prazniku Bajramu. Tahirove pouke su važile za sve muslimane, a njihovo pažljivo čitanje omogućava spoznaju niza elemenata iz tadašnjih društvenih prilika.

Vehbije su vjersko-didaktičko delio sa mnogo hadisa, pouka, moralnih sentenci i albansko-turskih izreka i poslovice prevedenih na albanski. Izgleda da je djelo namenjeno, prvenstveno, narodnim masama i hodžama, naročito slabije obrazovanim, da bi se njime služili tokom imamske propovijedi. U njemu autor govori o prolaznosti života, raju (džennet) i paklu (džehennem), vršenju vjerskih obreda i dužnosti, kao i obavezama muškarca prema svojoj porodici, o vrijednosti znanja, skromnosti, ogovaranju, škrtosti itd. Proza mjestimično služi kao komentar određenih stihova. Na pogubno zlo i

opasnost međusobnog ubijanja zbog *krone osvijete* autor ukazuje stihovima:

*Čovjeka druga sablja posjeći neće
do one s kojom sam posječe.*³⁰

Na račun hodža „neznalica“, također, upućuje dosta oštih stihova:

*Kad jadan hodža znanja nema,
Smatra da mu je dovoljno i otežati...*

U njegovom proznom radu se osjeća utjecaj arapsko-turskog književnog stvaralaštva:

*Curu lijepo odjeovati korisno je,
mladića lepo oblačiti štetno je.*³¹

Vehbije je poema neznatne književne vrijednosti, koja strukturalno obuhvata i dinske nasihate (vjerske upute). Pri samoj „fakturi stiha“, autor ne okreće „pažnju na akcentat nego na dužinu“ slogova, što nije uobičajeno ni u narodnoj ni u umetničkoj albanskoj poeziji.³² Svaki stih je trom i vještački, usprkos pokušaju da se po zakonu Mesnevije prvi i drugi polustih sriču ili rimuju, uprkos nepoštovanju metrike stiha, sa težnjom da svi polustihovi imaju određen broj kratkih i drugih slogova, što autora navodi na reduplikaciju nekih riječi. Nesumnjivo veliki značaj djela

potvrđuje njegova izvorna leksička vrijednost, u kojoj primjenjuje lokalni đakovački dijalekt, kao i očiti utjecaj orijentalnog književnog stvaralaštva.³³

Osim „Mevluda“ koji je pod svojim imenom objavio Tahir Popova³⁴, u poznatija djela Tahir-efendije spada: *Komentar kuranskih ajeta na jeziku arnautskom* (ar. Tefsir-ul-ajat 'ala lisan-il-arnaud').³⁵

Proučavanje orijentalne leksike u njegovom opusu je od posebnog značaja.³⁶ Albanska kritika smatra da djelo Muhameda Čamija (Muhamet Çami) *U Čameriji*³⁷ i *Vehbije* Tahira Bošnjaka, najvjerovatnije, objavljeno u Istanbulu 1835. godine, predstavljaju najstarije albanske književne dokumente pisane arapsko-turskim pismom³⁸, dok M. Piraku tvrdi da se „albanskim jezikom na Kosovu pisalo mnogo prije pojave Tahir-efendije.“³⁹

Nedavno su otkrivena četiri Tahir-efendijina, do sada nepoznata, rukopisa. Tri su na osmanlijskom (dvije poetske i jedna zbirka u prozi), a jedan na arapskom⁴⁰ jeziku. „Knjiga upozorenja“ (Kitab-i tenbi-

30. Hasan Kaleši, *Albanska alhamijado književnost...* 63-64.

U transkriptu: „Nirin qeter shpat se pret,/ por ajo qi me to vet po pret.“ Distih kazuje da će svako ko ubije biti ubijen, slično arapskoj poslovice „Man qatala qutila!“ (Ko je ubio, ubijen je bio!); ili našoj: „Ko se sablje lati, od sablje će poginuti!“

31. Hasan Kaleši, *Albanska alhamijado književnost...* 63-64.;

U transkriptu: „Qiken mire mir me e vesh ka shiqar/ djalin mir me e vesh ka zarar.“ (Vidi: Hasan Kaleši, nav. djelo, 64.

32. Ibidem

33. To se odnosi na „invokaciju, kombinovanje proze i stiha, vjersko-didaktički karakter, kvantitativnu metriku, navođenje imena autora i datuma nastanka djela“, što olakšava pristup detaljnijem proučavanju ove tematike. (Prema: Hasan Kaleši, *Albanska alhamijado književnost...* 63-64.)

34. Tahir ef. Popova (1856-1949) je rođen u s. Popova kod Vučitrna. Krajem XIX i početkom XX vijeka je kao muderis boravio u medresi u Novom Pazaru (Detaljnije: R. Škrijelj, *Derviši, turbeta i tekije u Sandžaku*; u: MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP: 100 GODINA OD ODLASKA OSMANLIJA SA BALKANA, Podgorica, 12-15. oktobar 2012. godine.

Popova je mevlud, koji analitičari pripisuju Tahir-efendiji Bošnjaku, transkribovao i napisao tokom školovanja u medresi „Sultanije“ u Istanbulu. Objavljen je pod naslovom: „Prepjevani mevlud na sadašnjem izvornom jeziku arnautskom“ (ar. Manzūma al-mawlūd fi afдали al-mawğūd bi lisāni al-Arnaūd); (Vidjeti: Faik Luli, *Islam Dizdari, Mevludet në gjuhën shqipe, Shkodër, 2002, 263-309*)

35. O rukopisu ovog djela znamo iz bibliografskih podataka Hasan Kalešija. Imala ga je Vakufska biblioteka u Prištini (br. signature 1238). Nažalost, rukopis koji je imao 28 nepaginiranih stranica je nestao. (Prema: Nehat Krasniqi, *Tahir efendi Boshnjaku...* 35).

36. Naim Berisha, *Orientalizmat në leksikon e Gjakovës*; u: *Edukata islame (Revistë shkencore, kulturore islame tremujore)*, Viti XLI nr. 94, Prishtinë 2010, 187-188.

37. Čamerija (alb. Çamëria, grč. Τσαμουριά) je naziv kojim još od vremena Osmanlija, Albanci označavaju priobalnu oblast Epira na jugu Albanije i sjeverozapadne Grčke, u kojima žive Čami (Albanci). Čamerija se većim dijelom nalazi se u grčkim prefekturama Tesprotija i Preveza uz nekoliko sela u istočnom delu prefekture Janjina, te na krajnjem jugu Albanije u oblasti Saranda. Toponim Čamerija je u Grčkoj nepoželjan, jer se vezuje uz albanske pretenzije. Grci od davnina koriste isključivo svoje toponime (Epir i Tesprotija) Prema: Nicholas Geoffrey Lemprière Hammond, *Epirus: the Geography, the Ancient Remains, the History and Topography of Epirus and Adjacent Areas*. Clarendon 1967, 31).

38. Idris Ajeti, *Pamje historike të ligjërimt shqip të Gjakovës në fillim të shekullit XIX, Vepra 2, Prishtinë 1998.*, 12.

39. Pritom navodi Tursko-albanski rječnik Nezima Frakule, koji je preradio prvi leksikografski tekst na napisan na jeziku plemena Toska. (Prema: Muhamet Piraku, *Gjurmë të vepërimitarisë letrare shqipe me alfabet arab në Kosovë, Dituria 1-2, Prishtinë 1978, 83*; Osman Myderrizi, *Fjalori shqip-turqisht i H. Ali Ulqinakut*; u: *Buletini i Universitetit Shtetërorë, Tiranë 1961, 119*; Feti, Mehdiu, *Orientalizmat: Hyrja dhe përdorimi i tyre në gjuhën shqipe*; u: *Studime mbi leksikon dhe mbi formimin e fjalëve në gjuhën shqipe, III, Tiranë 1989, 407*; isto tako: Nehat Krasniqi, *Gjurmë të zanafillës së letërsisë shqipe alamiado, Edukata Islame 17, Prishtinë 2003, F. 75*; Robert Elsie, *Historia e letërsisë shqiptare*, Pejë, 2001.

40. Rukopis nema naslov i uglavnom se odnosi na vjersku problematiku i klanjanje namaza. Sastoji se od 56 stranica formata 20x15 cm i napisano je 1843.godine.

hiyyet) je prozno djelo napisano i vokalizovano na osmanlijskom nesh-i pismu (51 stanica formata 16,5 x 11 cm), 7. januara 1837. godine. To je kopija koju je sačuvao izvjesni Mula Adem iz Đakovice, vjerovatno učenik Tahir-efendijin.⁴¹ Djelo napisano u obliku ilmihala je namijenjeno učenicima medrese. Započinje poznatom albanskom poslovicom: *Dok ne izgubiš nimet, ne znaš mu kimet!* (alb. „Pa u hup nimeti, s' i dihet kimeti!). Riječ je o prvom djelu ovakve vrste na albanskom alhamijadu, koje se odnosi na vjeru, čiji predgovor autor započinje riječima:

*Zaboravit da kažeš ne bi smio/ Čovjek je Tahir-efendija dobar bio/ Bog mu vječni spokoj dodjelio.*⁴²

U ovom djelu autor pominje i dvije poetske zbirke: *Bog je moj Gospodar* (tur. *Hûda Rabbim*)⁴³ i *Riznica vjere* (tur. *Hazîne-i Din*)⁴⁴. U ovom djelu autor se javlja pod pseudonim *Nejaki* (tur. *Zâifi*), koji prije njega koriste mnogi osmanlijski pjesnici.⁴⁵

Svojim načinom pjevanja i svojom stihovnom metrikom je evidentno mogao imati utjecaja na svoje učenike i pristalice. Pjesništvo Tahir-efendije indirektno utiče na satiričnu strukturu Divana novopazarskog alhamijado pjesnika Sulejmana Tabakovića, koji je u to vrijeme mogao biti njegov učenik ili sljedbenik.

ZAKLJUČAK

Sa pravom se može zaključiti da je šejh Tahir-efendija Bošnjak bio veoma značajna književna veličina svoga doba. Njegov multilingvalni i multidisciplinarni književni opus ukazuje na sveukupan intelektualni i obrazovni potencijal jednog od najznačajnijih alhamijado pjesnika s kraja XVII i prve polovine XIX vijeka. Bavio se poezijom, prozom, islamskom filozofijom i pedagogijom, postigavši značajne rezultate u oblasti tefsira (komentar Kur'ana), akaida i ostalih znanstvenih disciplina. Bavio se

kaligrafijom i bio šejh u tekiji u Đakovici. Riječ je o učenjaku koji je za života proučavao izvore filozofske meditacije u islamu, i duhovnu egzegezu Kur'ana.

Poezija Tahir-efendije Bošnjaka sa mjestimičnim slojevima humora i kritike svjedoče o teškom pjesnikovom vremenu i komplikovanosti bivstvovanja na jezicima izmiješanom prostoru.

Visok eruditizam, znanstveni potencijal i pjesnički talenat Tahir-efendije omogućuju odličnu promociju jednog davno zaboravljenog socijalno-kulturnog ambijenta. Možemo konstatirati da u ovom alhamijado pjesniku imamo jednu od najvećih ličnosti muslimanske kulture s kraja XVII i prve polovine XIX vijeka.

Osim pomenutih autografa Tahir-efendije Bošnjaka, dio njegovog opusa se nalazi u arhivima u Beču i Istanbulu, a jedan rukopis Vehbija postoji i u Đakovici gdje, zanimljivo je napomenuti, jedna škola nosi njegovo ime.

41. Ibidem

42. U transkriptu: „Mos harro ti me thonë/ Tahir Efendija njeri mire u konë / Zotynë i boft rahmet përgjithmonë”/ (Prema: Nehat Krasniqi, Tahir efendi Boshnjaku... 35).

43. Djelo se odnosi na područje islamske apologetike (ar. akaid) koje je završeno 1832. godine. Pronađene su tri kopije, ali ne i original.

44. Pronađene su dvije početne stranice djela.

45. Uporedi: Ağah Sirri Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1984, 260-392.

Mr. Sead IBRIĆ

MEZARJE I NIŠANI U HAREMU PALANKA DŽAMIJE U NOVOPAZARSKOM NASELJU BUKREŠ

Džamija koja se nalazi u novopazarskom naselju Bukreš u Sopoćanskoj ulici naziva se Palanka džamija, a neko vrijeme bila je poznata i kao Sultan Muratova džamija, jer je sagrađena za vrijeme Sultan Murata IV (1623-1640), u XVII vijeku. Prema nekim podacima, džamija se nalazila u naselju *Snidže*, što znači palanka, te je po tome nazvana Palanka džamija. U XIX vijeku džamija je bila poznata i kao džamija Skroban Redžeba.¹

Inače, riječ „palanka“ označava malu tvrđavu ili bedem napravljen od drva i zemlje, odnosno od pruća i blata, radi zaštite nekog naseljenog mjesta od vanjskih napada. Palanka može biti okružena i hendekom, odnosno kanalom, kao dodatnom mjerom zaštite i odbrane. Ujedno, palanka može biti i varoš ili kasaba okružena ovom vrstom odbrambenog sistema. Riječ palanka vodi porijeklo od mađarske riječi *palánk*, koja ima značenje *daska*.

Inače se ovaj izraz „palanka“, za vrijeme Turaka Osmanlija, prije svega koristio na Balkanu.

U ovom radu otkrivamo ko su ugledni građani Novog Pazara koji su

ukopani pored Palanka džamije u Novom Pazaru. Ono što ovaj mali, ali dragocjeni, naučni doprinos proučavanju naše prošlosti čini zanimljivim i bitnim jeste činjenica ili „otkriće“ da se među mezarima u avliji džamije nalaze i mezari Redžeb-age i Nu'mana, sina Kurtanova, na čijim nišanima, na oba ponaosob, piše da su *sahibu haze'l-hajrat*, što znači da su oni sagradili ovaj hajrat, ovo dobro djelo, misleći na džamiju. Vjerovatno da se radi o obnoviteljima džamije. Inače, džamija je restaurirana nekoliko puta, tako da današnji izgled nije prvobitni izgled, mimo minareta, kojem je djelimično sačuvan raniji izgled. Ono što je sigurno sačuvalo svoj prvobitni izgled i što nam daje veoma bitne podatke o ovoj džamiji jesu mezari sa natpisima na osmanskome jeziku.

Na ulazu u avliju Palanka džamije u Bukrešu, na desnoj strani, nalazi se šest mezara obilježenih nišanima, koji potiču iz perioda osmanske vladavine. Ovo malo mezarje, koje se nalazi u podnožju svijetle lijepe munare Bukreške džamije, uređeno je i održava se toliko dobro da može poslužiti za primjer i ostalim mezarjima. Od ovih šest nišana, samo jedan, odnosno posljednji u redu, kada se gleda s prednjeg dijela džamijske avlije, nema natpis. Od šest mezara, dva su ženska, a četiri muška, odnosno u dva mezara su ukopane žene, a u četiri muškarci. Svi muški nišani imaju ispisan tekst, dok jedan od dva ženska nišana nema, ali je prema uobičajenom obliku nišana jasno da je u pitanju ženski mezar.

¹ Ejup Mušović-Slavica Vujović, *Džamije u Novom Pazaru*, Beograd-Kraljevo, 1992, str. 29.

Prvi nišan

Riječ je o klasičnom ženskom nišanu. Vrh nišana je završen kockastim oblikom, u kojem je uklesan ornament sa listovima cvijeća ili nekom vrstom cvijeta. U nastavku se nalazi tekst na staroturskom (osmanskome) jeziku ispisan nesh pismom u 7 redova, a ako ne bismo računali uobičajenu formu, kojom počinje natpis kao 2 reda, i u tom slučaju bilo bi 8 redova. Tekst na osmanskome jeziku glasi:

*Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî
Üçüncü Ordu-yı Hümâyuni
Sımf-ı Piyâdesi Yedinci Alâyın
Birinci Taburun Altıncı Bölük
Yüzbaşısı Mehmed Ağâmn halîlesi
Merhûm Fâtıma-hanım rûhuna
El-Fâtıha, Sene 1288, 20 Şa'ban*

Prijevod teksta:

*On (Allah) je Stvoritelj Vječni!
Trećeg Sultanovog korpusa (vojske)
Sedmog puka (alaja) pješadijskog
reda
Prvog bataljona (tabura), šestog
eskadrone (baterije-boluka)
Juzbaša (kapetan) Mehmed-agina
prijateljica
Rahmetli Fatima-hanuma, za dušu
njenu
Fatiha (neka se prouči), 20. ša'ban
1288. godine (04. novembar 1871.
godine)*

Ovdje je riječ o supruzi vojnog lica kapetana Mehmed-age. Riječi iz drugog reda: *Üçüncü Ordu-yı Hümâyuni* prevedene su kao "Treći Sultanov korpus-vojska", iako se riječ *hümâyün* prevodi kao "carski", "vladarski" itd. Međutim, uzimajući u obzir da titula vladara Osmanske države nikada nije bila "car", već "sultan", riječ *hümâyün* preveli smo kao "sultanski".

Što se tiče ovog prvog mezarja, nišan koji se nalazi kod nogu (*ayak taşı*) je veoma zanimljiv i na njemu su, na unutrašnjoj strani, uklesani motivi čempresa (tri) i loze cvijeta, prije svega ruže. Čempresi su, po običaju, pri vrhu savijeni na lijevu stranu, a to je znak njihovog poklanjanja Uzvišenom Gospodaru Allahu. Čempres, kao stablo koje je tokom čitave godine zeleno, označava ljepotu, vječnu mladost i besmrtnost vjernika, koji će nastaniti Džennet. Ispod čempresa nalazi se cvijet koji označava osobu koja je ukopana u mezarju i predstavlja njenu ljepotu u hladu čempresa. Inače, u ovom dijelu džamijske avlije nalaze se borovi i čempresi.

Drugi nišan

Riječ je o klasičnom muškom nišanu. Na nišanu se nalazi tekst na staroturskom (osmanskome) jeziku ispisan nesh pismom u 7 redova. Tekst na osmanskome jeziku glasi:

El-Merhûm

*Üjiçeli
El-Hâcc Mustafâ
Bin el-hâcc 'Umer
Râhuna
El-Fâtıha
1308.*

Prijevod teksta:

*Rahmetli
Užičanin
Hadži Mustafa
Sin hadži Omerov
Za dušu njegovu
Fatiha (neka se prouči)
1308. (1890/91. godine)*

Riječ je o haždijskoj porodici, koja je porijeklom iz Užica. Vjerovatno se radi o utjecajnom džematliji ili muteveliji Palanka džamije te je ukopan u njenom haremu.

Treći nišan

Riječ je o klasičnom muškom nišanu. Na nišanu se nalazi tekst na staroturskom (osmanskome) jeziku, ispisan nesh pismom u 6 redova. Tekst na osmanskome jeziku glasi:

*El-Merhûm
Süleymân
İbn Mustafâ
Râhuna
El-Fâtıha
1261.*

Prijevod teksta:

*Rahmetli
Sulejman
Sin Mustafin
Za dušu njegovu
Fatiha (neka se prouči)
1261. (1845. godine)*

Četvrti nišan

Riječ je o klasičnom muškom nišanu. Na nišanu se nalazi tekst na staroturskom (osmanskom) jeziku, ispisan nesh pismom u 5 redova. Tekst na osmanskom jeziku glasi:

*El-Merhûm
Sâhibu hâzâ'
l-hayrât
Receb Ağâ
Lillâhi
el-Fâtiha*

Prijevod teksta:

*Rahmetli
Vlasnik ovog
Hajrata (dobrog djela)
Redžeb-aga
Radi Allaha Fatiha
(neka se prouči)*

Na ovom nišanu nema godine preseljenja Redžeb-age, koji je sahibija, odnosno vlasnik ovog dobrog djela. Naravno, ovdje se ne radi o privatnom i materijalnom vlasni-

štvu, već je riječ o duhovnom vlasništvu, u smislu islamskog načela da se uzroku nekog dobrog djela pišu sevapi (nagrada) sve dok to dobro djelo traje i sve dok se koristi. Što se tiče nišana i natpisa na njemu, nalazi se jedna specifičnost na koju se rijetko nailazi na nišanima na teritoriji Sandžaka, a to je izraz u posljednjem redu koji glasi: *Lillâhi el-Fâtiha* ("Radi Allaha, Fatiha neka se prouči"). Uzimajući u obzir da se ovdje spominje riječ Allah, kao vlastito ime Boga, zanimljivo je da se nalazi u dnu nišana, što nije u skladu sa edebom - lijepim ophođenjem prema islamskim svetinjama, po čemu se ističe osmanska kultura, kojoj su pripadali svi narodi koji su živjeli u njoj, bez obzira na naciju, pa čak se može kazati i bez obzira na religijsku pripadnost.

Peti nišan

*El-Merhûm
Sâhibu
Hâze'l-hayrât
El-Hâcc
Nu'mân
İbn
Kurtân
Rûhuna
El-Fâtiha*

Prijevod teksta:

*Rahmetli
Vlasnik
Ovog hajrata (dobrog djela)
Hadži
Nu'man
Sin
Kurtanov
Za dušu njegovu
Fatiha (neka se prouči)*

Ni na ovom nišanu nema godine preseljenja. Hadži Numan je, kao i Redžeb-aga, sahibija, odnosno vlasnik ovog dobrog djela.

Šesti nišan

Nema natpisa

Značaj mezara

U džamijskim avlijama ukopavani su najugledniji stanovnici te mahale, a prije svih to su učeni ljudi, vakifi (ktitori) i ljudi koji su održavali tu džamiju. I u ovom slučaju vidimo da je riječ o uglednim stanovnicima ove mahale i džemata, a to su: hadžije, vakifi, age i hanuma juzbaše, odnosno kapetana. Ono što je najbitniji doprinos ovog rada za istraživanje novopazarske kulture i historije jeste činjenica da su u haremu ove džamije ukopani vakifi džamije i to: Redžeb-aga i Hadži Nu'man, sin Kurtanov. Ujedno, o strukturi stanovništva ove mahale i Novog Pazara dovoljno govore dva prva mezara u kojima su ukopani ugledna žena jednog vojnog lica i Užičanin hadži Mustafa. Zapravo, Novi Pazar je bio grad koji je privlačio ljude iz cijelog okruženja.

Mezari sa svojim nišanima, na kojima su ispisan dragocjeni podaci za proučavanje naše prošlosti, pečat su našeg postojanja i naše islamske kulture. Zato ih treba zaštititi i objelodaniti njihove poruke uklesane u kamenu najljepšim, odnosno kur'anskim pismom.

Dr. sc. Zećir Ramčilović

BOSANSKOHERCEGOVAČKE IZBJEGLICE U MAKEDONIJI

Sažetak:

Ne tako davno, na tlu Evrope, dogodila se nečuvena tragedija - rat, gdje pred očima cijeloga svijeta na najsvirepiji način nestaje jedna država, nestaje jedan narod. Slike Bošnjaka muslimana koji bježe u šumu, guraju se u kamione, a neki bivaju i ubijeni, urezala se u svijest čovjeka, humanog čovjeka. Ali da li i civilizovanog društva koje je dozvolilo da se pogaze svi principi međunarodnog prava na pragu XXI stoljeća? Iznemogli i uplašeni, stari i mladi, Bošnjaci krstare svijetom kao tužna rijeka koja traži svoje mirno more. Gdje god da su, oni su promjena, teret, tjeskoba, rashod i (ne)poželjni - oni su izbjeglice. Ali, ma kako ih nazivali, dijelili su jednu suštinsku stvar: radilo se o ljudima koji su zbog rata morali da napuste domove, pokušavajući da svoje slomljene živote nastave na nekom drugom mjestu. Dio njih je pristigao i u Makedoniju.

Sa jedne relativno bliske vremenske distance, kada sva naučna javnost i svi fakti jasno ukazuju i osuđuju ličnosti i režime koji su izazvali rat, i prije svega na stotine hiljada poginulih i raseljenih lica, pisano je mnogo; žalost, najčešće po nalogu određenih dnevno-političkih krugova i njihovih interesa. Kada nema takvih interesa, onda ne postoji ni naučni rad. Odlučili smo da istražimo ove događaje kako ih ne bi prekrilo veo zaborava.

Rad sadrži hronološki redoslijed događanja od pristizanja izbjeglica u Makedoniju do njihovog teritorijalnog rasporeda i položaja u novoj sredini, s obzirom na društveno-ekonomsko stanje. Ma kakve bile velike ili male, brojke ne mogu prikazati tragediju zaboravljenih ljudi, slomljenih života. Ali mogu opominjati.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, rat, izbjeglice, Bošnjaci, Republika Makedonija.

Krajem 1989. godine, u vremenu kada se završavalo socijalističko uređenje i započeo proces raspada SFRJ, u Republici Makedoniji se utemeljivao višestranački pluralizam, održani su prvi višestranački parlamentarni izbori, konstituirala se prvi višestranački sistem. Dana 8. septembra 1991. godine - većina, ili 72,16% od ukupnog broja građana s pravom glasa, izašla je na referendum i pozitivno odgovorila na referendumsko pitanje: „Jeste li za nezavisnu Makedoniju s pravom stupanja u buduću savez suverenih država Jugoslavije?“ Tih godina Makedonija je imala velikih problema sa susjedima, ali je uspjela održati mir i ostati izvan ratnih sukoba koji su plamsali bivšim jugoslovenskim prostorima. Kao mirna oaza, bila je utočište mnogim nesretnim ljudskim sudbinama.

Nestabilnost i ratovi na prostoru nekadašnje Jugoslavije također su se odrazili na ekonomsko i socijalno stanje u državi. Krajem devedesetih, kada su svi mislili da će Makedoniju zaobići ratni vjor, netrpeljivost između Makedonaca i Albanaca je bila sve veća. Albanci u Makedoniji su u ovom periodu imali osjećaj marginaliziranosti i izolovanosti u društvu. Skoro trećina makedonske populacije je predstavljena u državnoj administraciji sa samo 3% Albanaca (Xhaferi, 2005:19). Nataloženi problemi kulminirali su, 2001. godine, vojnim konfliktom koji je obuhvatio sjeverozapadni dio Makedonije. Tragični bilans višemjesečnih oružanih sukoba albanskih i vojno-policijskih snaga iznosi oko 200 žrtava, dok je približno 100.000 osoba bilo prinuđeno da, uslijed oružanih djestava, napusti svoje domove (Brunnbauer, 2002:2). Potpisivanjem Ohridskog sporazuma, započeo je proces reformi političkog i ustavnog sistema Makedonije, ali je, ujedno, spriječen i potencijalni građanski rat. Možemo zaključiti da su sve republike bivše Jugoslavije bile direktno (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija i Makedonija) ili indirektno (Crna Gora) zahvaćene ratnim sukobima tokom raspada zajedničke države.

U vrijeme rata u Bosni i Hercegovini, Republika Makedonija je uspostavljala svoju nezavisnost uprkos svim pritiscima i problemima, prije svega njenog južnog susjeda Republike Grčke. I pored toga što je bila najsiromašnija republika bivše zajedničke države, Makedonija je pokazala svoju humanost i otvorila vrata svim nedužnim ljudima koji su morali napustiti svoja rodna ognjišta u Bosni i Hercegovini. Rijeka izbjeglica stigla je i do Makedonije.

Humanost građana Makedonije je probudio „Apel za prihvatanje i pomoć djeci iz Bosne“ gospođe Gordane Zmijanac, objavljen na Makedonskoj televiziji. Na njenom kućnom broju prijavljuju se građani, nudeći smještaj i pomoć.¹ Aviokompanija MAT je dovela prve izbjeglice, a zatim su se redali autobusi, vozovi, automobili. Tada građanska inicijativa, dalje Djetska ambasada

„Međaši“, radi na prihvatanju i poma- ganju izbjeglica iz Bosne, ostavljajući trajni putokaz i primjer čovječanstvu. Zatim, uključuju se Crveni krst i drža- vne institucije i, osim u porodicama, iz- bjeglice bivaju raspoređene i u kolektivnim centrima. Generalni dječiji konzulat uspostavlja stalnu komunika- ciju sa svim prihvatnim centrima i kon- tinuirano ih pomaže u hrani, odjeći, školskom priboru, organizira nastavu na bosanskom jeziku, ekskurzije i druge manifestacije, sa ciljem da olakša prestop i pomogne u razvoju ličnosti nedužnoj bosanskoj djeci. U kratkom periodu uspješno organizira veliki broj dobrot- vornih koncerata i drugih kulturnih ma- nifestacija, od kojih je cjelokupni prihod bio namijenjen djeci izbjeglica iz, ratom, ugroženih područja. Zatim, akcije za prikupljanje igračkica, odjeće, slikovnica i drugog po svim osnovnim školama iz Skoplja, kao i javnu tribinu „Bosna i Hercegovina u paklu agresije“, sponzorstva radnih organizacija, tur- nire i izlete. U saradnji sa radijom „Kanal 2000“ otvara i redovnu emisiju za izbjeglice jednom nedjeljno.² Osim rada na unaprjeđenju statusa izbjeglica u Makedoniji, organizira i besplatan prijevoz ka većem broju destinacija van Makedonije, s obzirom na slabe uvjete koje je mogla pružiti naša mlada i ekonomski slabo stojeća država.

Tačan broj Bošnjaka koji je našao pribježište u Makedoniji ne može se utvrditi - različiti izvori, različiti podaci. Podaci oficijalnih institucija se veoma razlikuju. Kao svjedok događaja u Ma- kedoniji, mogu reći da je taj broj bio

izuzetno velik, s obzirom na to da nisu svi tražili pomoć države i humanitar- nih organizacija. Veliki broj domaćina Makedonije su primili izbjeglice, oso- bito bošnjačka domaćinstva, koja su ot- vorila vrata svojih skromnih domova braći iz Bosne. Kada sam dao brojčani pregled izbjeglica iz Bosne u bivšoj Ju- goslaviji i svijetu, za broj izbjeglica u Makedoniji uzeo sam vrijednost od 40.000. Ipak, prema najčešće korišćenim izvorima, ta brojka se kreće od 30.000 do 75.000. Nabrojat ću neke od tih različitih izvora.

Približno 32.000 izbjeglica je došlo u Makedoniju iz Bosne 1992. godine (UNHCR, 1995:46). Ured UNHCR-a u Skoplju je otvoren 1992. godine i od tada je pomogao vladi Makedonije da se справи sa pristiglih 35.000 izbjeglica iz Bosne (Јосифовска, 2008:6). U pro- ljeće 1994. godine, u Makedoniji, prema podacima Ministarstva za rad i socijalnu politiku, boravilo je oko 15.000 izbjeglica, mahom Bošnjaka. Tokom 1992. godine broj lica izbjeglih ratom bio je duplo veći. Zvanični po- daci kažu da je u jednom periodu taj broj iznosio 30.000 (Stefanovska, 1994:1). Crveni Krst Makedonije je po- magao oko 55.000 izbjeglica, a prema izjavi Aca Janevskog, državnog sekre- tara Ministarstva za rad i socijalnu po- litiku, govoreći o problemima sa Romskim izbjeglicama sa Kosova, Ma- kedonija je prihvatila 64.000 izbjeglica iz Bosne i 360.000 sa Kosova (Поповска, 2005:1) (Međunarodni projekat, u koordinaciji Makedonskog centra za međunarodnu saradnju „Ci-

vikus“; prikaz III, tačka 2). Događaji u regionu i zemlji, koji su direktno uticali na ekonomsku i političku stabilnost Republike Makedonije, stoji: „Počet- kom rata u Bosni i Hercegovini (mart 1992), Makedonija je prihvatila oko 75.000 izbjeglica, koji su boravili manje od godinu dana i najčešće su bili upu- ćivani prema zapadnoevropskim drža- vama i Turskoj“ (Клековски, 2005:59). Na različitim mjestima, različita pro- cjenjena u vezi sa brojem izbjeglih lica koja borave u Makedoniji. Uzrok tome je činjenica da se, najčešće, oni koji uspiju da odu ne odjave iz opštinskih organizacija Crvenog krsta gdje su evi- dentirani, dok istovremeno određeni broj njih nije prijavljen (Stefanovska, 1994:1). U *Tabeli 1* su prikazani podaci Ujedinjenih nacija (UNHCR, 1993:8, 1994:51, 1995:26, 1996:33, 1997:43, 1998:15,26, 1999:53, 2000:48) i Komi- teta za izbjeglice Ujedinjenih Ameri- čkih Država (U.S. Committee for Refugees and Immigrants, 1998–2005).

Veći dio izbjeglica iz Bosne su prih- vatile porodice u Makedoniji, dok ostali, prema nepreciznim informacijama, oko 10% su smješteni u kolektivne centre. To su: Katlanovo, Raduša, Čegrane, zatim u Djetskom odmaralištu „Bunec“ – Ma- vrovno, odmoralistima Čičino selo – Saraj i Strahil Andrašov – Ljubanci, u vlasni- štvu preduzeća Mladost iz Skoplja. Za smještaj izbjeglica poslužili su i Centar za edukaciju i rekreaciju Crvenog Krsta „Dare Bombol“ – Skoplje, Zavod za zbrin- javanje, vaspitanje i obrazovanje djece i mladih „Ranka Milanović“ – Skoplje. U svim centrima moglo se smjestiti u jed-

Najveća izbjeglička populacija iz BiH i područja pretstoja, 1990-1999 u hiljadama

Zemlja prestoja	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Srbija i Crna Gora	349.3	200.9	98.2	84.7	250.7	241.7	200.9	198.2	165.3	143.5	121	99.7	25.2
Hrvatska	200	287	183.6	18.6	158.7	68.3	28.7	25	20.4	20	17	14	0.9
Makedonija	32	28.7	12.8	9	5.1	3.5	1.25	0.4	0.17	0.05	0.03	0.02	0.02
Slovenija	72.4	44.3	29.2	18.8	8.3	4.6	3.5	3.1	2.4	0.18	0.02	0.01	0.01

Tabela 1: Broj izbjeglica iz Bosne i Hercegovine u zemljama bivše SFRJ 1992-2005.

1. Razgovor sa Gordanom P. Zmijanac, Program menadžer i Osnivač Prve djetске ambasade u svjetu "Međaši" - Republika Makedonija, 17.05.2011, Skoplje.

2. Izvještaj o dosadašnjem radu i aktivnostima Generalnog dječijeg konzulata za Republiku Makedoniju, 07.07.1992, Arhiva na Prva Detska Ambasada "Međaši", Klaser 2, Skopje.

nom trenutku oko 3.000 lica. Brigu o njihovom smještaju preuzima Crveni Krst Makedonije, koji pomažu Evropska Unija, Visoki komeserijat za izbjeglice UN i više humanitarnih organizacija, kao i federacija Crvenog krsta i Crvenog polumjeseca. Smještaj i pomoć nije bila na nekom zavidnom nivou, ali je pružila sigurnost. Hrana je ograničena, mlijeka gotovo i da nema, a higijenski uvjeti su katastrofalni. Nema dovoljno ni lijekova, neophodnih vakcina, pelena, niti bilo šta što bi zadovoljilo osnovne potrebe, osobito najmlađe djece.³ S druge strane, ono na što mogu i daleko razvijenije zemlje pozavidjeti Makedoniji je činjenica da ovi ljudi ne žive u uvjetima geta. Oni ovdje imaju status gostiju i mogućnost da se slobodno kreću po zemlji. Za to im nije potrebna nikakva specijalna dozvola, niti je ulazak i izlazak iz kampa određen vremenski.

Razgovor sa koordinatorom Markovskim u odmaralištu „Bunec“ je samo potvrdio prijatan i dobar odnos sa protjeranima iz Bosne. U ovom kampu svoj boravak je našlo oko 1.300 izbjeglica, većinom iz Srebrenice i okoline.⁴ U maju 1992. godine u kampu je boravilo 677 djece do 18 godina.⁵ Izbjeglice su kratko boravile ovdje, u periodu od 1992. do 1994. godine. Najveći broj je otišao u zapadnoevropske zemlje, a mali broj, u početku, u Tursku. Pomoć je pristizala preko kancelarije UNHCR-a iz Skoplja, u garderobi i hrani. Ono što je veoma interesantno je činjenica da je uprava kampa dala Bošnjacima potpunu nadležnost u pogledu organizacije života u kampu i distribucije pomoći. Zato je bio formiran poseban odbor,

koji je imao svoju kancelariju i magacinski prostor, tako da u ovom kampu niko nije mogao pomisliti na malverzacije u pogledu podjele humanitarne po-

Slika 1: Djeca – izbjeglice iz Bosne i Hercegovine

moći od strane domaćina. Najprije su se hranili zajednički u trpezariji, a zatim su, na njihov zahtjev, uzimali hranu iz kuhinje i hranili se u svojim sobama. „Mi smo ih prihvatili kao prijatelje, goste“, kaže Markovski. Oni su se slobodno kretali, išli u Gostivaru i vraćali se, a neki od njih su i radili.⁶

Najpogođeniji ratnim sukobom, a najmanje krivi, istrgnuti iz ratnog haosa koji svakodnevno ugrožava njihovo

na svom crtežu, prikazanom na slici 2. Prema evidenciji Crvenog Krsta Makedonije, gdje se registruju sva lica koja dobijaju izbjeglički status do 07.05.1992. godine, boravilo je 6.374 maloljetne djece, od kojih su, predškolskog uzrasta, do 7 godina - 2.922 ili 46% od evidentiranih.⁷ Ljeta 1992. godine u Makedoniji je boravilo preko 8.000 evidentirane djece izbjeglica.⁸

U istraživanju Instituta za psihologiju, čiji je cilj bio da se utvrdi aktuelno stanje djece i njihovih roditelja/staratelja, u uvjetima iznenadnih i krupnih promjena u njihovom životu na uzoru od 237 djece, smještene u 123 porodice, dobili smo sljedeću sliku:

U pogledu obrazovanja, 52% ispitanika su sa srednjim obrazovanjem, 24.6% sa visokim, a ostali sa osnovnim ili nepotpunim osnovnim obrazovanjem. Nespremni i zatečeni u uvjetima prolongirane egzistencijalne neizvjesnosti, o čemu najbolje govori podatak da su u početku očekivali da će se vratiti za dve do tri nedjelje, sada čak 96% smatraju da je njihov povratak neizvjestan. Kao i fakt da 88% od njih su izdržavana lica, ovi ljudi najčešće se povlače u sebe i gube samopouzdanje i interes za sve ono što se dešava oko njih. Čak 76,6% roditelja ne pokazuju nikakvu inicijativu za promjenu vlastitog i položaja svoje djece, izjavljujući da čekaju krajnji ishod. Interes roditelja za slanje djece u školu je veoma mali. Samo 20.49% ispitanih djece pohađa nastavu u našim školama, a za ostale roditelji nalaze opravdanje u nepoznavanju jezika ili da je kraj školske godine (УНКОВСКА, 1992:11-18). Ovakvi rezultati ukazuju na pasivan stav i regresivno ponašanje odraslih u ulozi uzora i potpornog si-

Slika br. 2: Šta će biti sa našim očevima – Adnan Čeljo (VI razred) iz Čajniča

osnovno pravo na život, su djeca. Većina njih su samo sa jednim roditeljem, dok je oko 30% djece bez oba roditelja. Kao što je bio i Adnan Čeljo iz Čajniča, koji je svoja pitanja i osjećaje prikazao

3. Pismo do IREX, Mr. Obrad Kesic, od Lina Unkovski, Generalen detski konzulat za RM, Arhiva na Prva Detska Ambasada "Međaši", Klaser 3, 1992, Skopje.

4. Razgovor sa Nebojšom Markovskim, koordinatorom Detskog odmarališta "Bunec" – Mavrovo, za vrijeme Rata u BiH, 16.05.2011, Skopje.

5. Гордана Змијанац, Извештај од посетата на Детското одморалиште во с. Бунец, 1992, Архива на Прва Детска Ambasada "Međaši", Klaser 2, Skopje.

6. Razgovor sa Nebojšom Markovskim, koordinator Detskog odmarališta "Bunec" – Mavrovo, za vrijeme Rata u BiH, 16.05.2011, Skopje.

7. Pismo do IREX, Mr. Obrad Kesic, od Lina Unkovski, Generalen detski konzulat za RM, Arhiva na Prva Detska Ambasada "Međaši", Klaser 3, 1992, Skopje.

8. Izvještaj o dosadašnjem radu i aktivnostima Generalnog dječijeg konzulata za Republiku Makedoniju, 07.07.1992, Arhiva na Prva Detska Ambasada "Međaši", Klaser 2, Skopje.

stema za djecu, njihov razvoj i socijalizaciju u novoj sredini.

Na osnovu opservacija i analiza spiskova koji su mi bili na raspolaganju, prije svega iz Djetske ambasade „Međaši“ iz Skoplja, koji je najkompletniji, može se vidjeti da su izbjeglice bili uglavnom Bošnjaci po nacionalnosti. Boravili su širom Makedonije u privatnom smještaju. Najveći broj, oko 60%, je bio zbrinut od strane građana Skoplja i okoline: Baticinci, Dolno Konjari, Sredno Konjari, Ljubini, Saraj, Petrovec, Studeničani, Dolno Količani, Orlandi, Katlanovo, Čiflik, Ržaničino i Krušopek.

Zatim, slijedi Pološki region, Tetovo i Gostivar, i veliki broj sela: Dobri Dol, Jevlovljane, Kamenjane, Pirok, Siničane, Čelopek, Negotino Pološko, Raven, Čegrane, Novo Selo, Želino, Lešok i Podbređe; u Pelagonijskom regionu u Bitoli i Prilepu, osobito u prilepskim selima: Lažani, Desovo, Borino, Lokveni, Žitoše, kao i u bitolskom selu Rotino. Veliki broj izbjeglica utočište je našao u Velesu i okolini: Gorno Orizari, Gradsko, Crkvine i Kočilari. U spiskovima još se sreću i Kumanovo sa selima Lopate i Lipkovo, Struga i Labunište, Ohrid, Resen, Strumica, Štip, Kavadarci i Probištip.

Na istim spiskovima postoje i domaćini koji su ugostili izbjeglice, od kojih su skoro polovina Bošnjaci (45.28%), slijede Makedonci (24.11%), Albanci (17.91%), Turci (6.15%), Torbeši (3.91%), Srbi (1.57%) i ostali (1.07%). Makedonija je, takoreći, od nule započela uspostavljanje institucija sistema mlade demokratske države, iscrpljena ekonomski, politički, okružena blokadama - s jedne strane, i dalja neizvjesnost i pogoršanje stanja u Bosni, bez ijednog znaka završetku rata - s druge strane. Morale su se tražiti solucije za održivo rješavanje problema izbjeglica. Osim

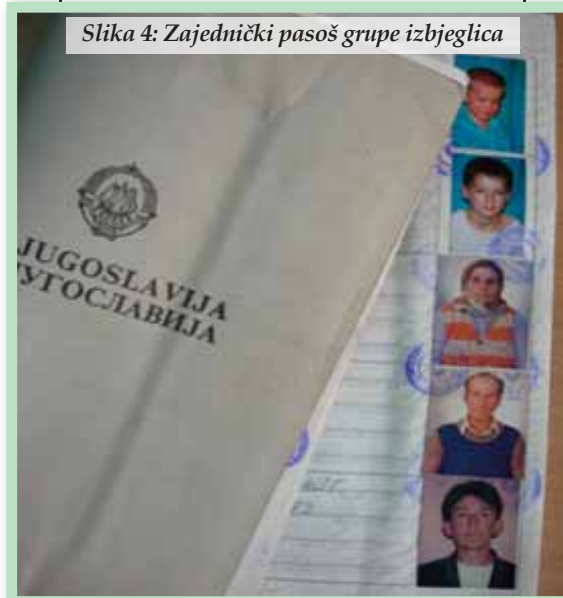
države koja nije bila u stanju riješiti problem izbjeglica dugoročnije, i oni sami su bili svjesni svoje pozicije i mogućnosti koje su imali u ovom društvu. Kada se nisu mogli vratiti kući, njihova razmišljanja su bila usmjerena ka tre-

Slika 3: Crtež male Sanele Lončar u Odmoralištu Bunec

ćim državama, nadajući se boljim životnim uvjetima.

Uz pomoć međunarodnih organizacija, poslije nekoliko mjeseci boravka u Makedoniji, ljeta 1992. godine počelo je dobrovoljno napuštanje Makedonije u treće države. Jedni su čekali na granici odobrenje za ulaz, dok su drugi napuštali Makedoniju, neki su ostajali duže, za druge je ovo bila usputna stanica. Sa ili bez dokumenata, sa grupnim pasošima koje je izdavala naša država, prvi koji su napustili Makedo-

Slika 4: Zajednički pasoš grupe izbjeglica

niju uputili su se prema Zagrebu i Ljubljani. U nekoliko navrata, 1992. godine, tamo su otišla 159 lica. Iste godine, u

Bugarsku se uputilo 143 lica. Najveći broj od 16.11. do 07.12.1992. godine, posredstvom Crvenog Krsta, otišlo je za Španiju, 922 lica, mahom djece i onih koji su bili u najtežim životnim uvjetima kako u kolektivnom, tako i u privatnom smještaju. Crveni Krst Španije i UNICEF ih je rasporedio širom zemlje po porodicama, najviše u Eskorici, Punta Umbriji i La Korunji.⁹ Sljedeće godine ponudile su smještaj: Turska, Amerika, Češka, zatim Švedska, Austrija i mnoge druge države koje su postale njihov novi dom.

Krajem 1997. godine u Makedoniji je ostalo oko 3.500 izbjeglica iz Bosne i

Hercegovine. Oko 300 izbjeglica živi u kolektivnim centrima u Katlanovu i Raduši (United States Committee for Refugees and Immigrants, 1998:1), većina i dalje boravi u privatnim kućama. Krajem 1998. godine ima 1.250 izbjeglica. Da je mir samo potvrdio etničke podjele u Bosni, govori i podatak da je 1.200 izbjeglica porijeklom iz dijela Bosne pod upravom Srpskog entiteta (United States Committee for Refugees and Immigrants, 1999:1). Bez razlike na objektivno stanje, repartijacija iz Makedonije u Bosnu se realizirala postepeno; krajem 1999. godine ostalo je 400 izbjeglica iz Bosne, a krajem 2000. godine 170, sljedeće godine njihov broj je dvocifren, 50 lica. Prema podacima popisa 2002. godine, u Makedoniji je bilo 43 izbjeglice, od kojih 13 muškaraca. Najveći broj ih je u Skoplju (9), Ohridu (8) i Velesu (5 izbjeglica) (Државен завод за статистика, 2002:194-385). Ako licima sa statusom izbjeglice dodamo i humanitarno zbrinuta i druga lica sa odobrenim prestonom manjim od jedne godine, njihov broj 2002. godine je veći za 16 ili, ukupno, 59 lica. Posljednji podaci govore da u Makedoniji boravi još oko 20 lica sa statusom „izbjeglice iz Bosne i Hercegovine“. Ovo znači da se

9. Putni spiskovi, Generalen detski konzulat za RM, Arhiva na Prva Detska Ambasada „Međaši“, Klaser 1, 1992, Skopje.

najveći broj vratio u Bosnu ili otišao u treću zemlju. Prema podacima istoga popisa, vidjet ćemo da se dio Bošnjaka koji su došli kao izbjeglice integrisao u našem društvu. Tačnije, danas makedonskih građana doseljenih iz Bosne je 3.619 lica, što i nije veliki broj s obzirom na to da smo bili dio iste države. Najveći broj makedonskih državljana rodom iz Bosne i Hercegovine došao je za vrijeme rata, tačnije 147 lica godišnje, ili 591 lice u periodu od 1991. do 1994. godine. Oni su sada neodvojivi dio makedonskog društva (Државен завод за статистика, 2002:101-143).

Zaključak

Sve ove brojke, ma koliko bile velike, ne mogu prikazati najveću izbjegličku tragediju nakon Drugog svjetskog rata u Evropi. Nesaglediv je apsolutan broj onih koji su bijegom od kuće pokušali umanjiti ratne strahote. Mnogo od njih i danas, s obzirom na, i dalje, teško stanje u Bosni, pokušava ilegalno zaraditi neku paru, prelazeći iz jednog u drugo mjesto, iz jedne u drugu državu, tražeći sigurnost. Sigurnost i utočište u dalekim, nepoznatim i, prije svega, različitim zemljama, nisu mogli naći a da ne ponosu sa sobom ono što ne mogu ostaviti: emocije, navike, vjeru, običaje, kulturu... Upravo zbog toga dolazi do nerazumijevanja, koje zemlje utočista najčešće prevode kao nezahvalnost izbjeglica prema njihovim udomiteljima. Socijalizacija izbjeglica najčešće nije tema kojom se zemlja, u kojoj su one smještene, želi baviti. Ono što se zaboravlja jeste da se iza svih brojeva o izbjeglicama kriju za-

boravljani ljudi. Nekad su oni potrebni bosanskoj vladi za dokazivanje statusa žrtve, a nekada ostalim zemljama za javno pokazivanje humanosti.

Rat u BiH svaka strana objašnjava i opravdava sa stanovišta svojih političkih interesa. U naučnoj i demokratskoj javnosti prevladuje mišljenje da je cilj strana koje su izvršile agresiju na BiH bio ne samo osvajanje teritorija, nego i fizičko uništavanje i progon stanovništva koje nije poželjno za stranu koja pretenduje na određene teritorije. Tako je genocid postao i cilj i glavno obilježje rata u Bosni. Genocid kao pojava odgovarajuće kategorije ratnog zločina u Bosni je definisan kao pojam "etničko čišćenje", koji sadrži i odrednicu prikrivanja njegovog zločinačkog karaktera. Ono što ne smijemo nikad zaboraviti je da postoji jedan jedini mir i da se nakon svakog rata moramo vratiti miru. On može da bude posljedica pobjede, odnosno poraza, ili može da bude isto što i neriješeno u šahu. U slučaju Bosne, bio je neophodan komplikovan put do mira. Pregovori, primirja i ratovi su se mijenjali naizmjenično do mirovnog sporazuma. Ako strane u konfliktu nisu u stanju da pronađu rješenje bez upotrebe sile, onda je svako rješenje koje postane moguće nakon rata nužno - manje pravедno.

Po završetku rata, međunarodna zajednica za najviši državni organ Bosne i Hercegovine postavlja tzv. Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu. Prvobitna namjera je bila ukinuti ovaj položaj 2008. godine, ali je produžena na neodređeno vrijeme, dok Bosna i Hercegovina ne postane mirna, stabilna država na sigurnom putu Evropskih integracija. Po svom

državnom uređenju, ona je jedinstvena u svijetu. Njeno uređenje je republikanskog karaktera, iako ne funkcionise niti se definiše kao republika zbog složenosti jedinica na koje se dijeli (entiteti i kantoni). Nacionalne tenzije se ne smiruju, većina Hrvata i Srba svoju budućnost vidi u Hrvatskoj i Srbiji, a ne u Bosni. S druge strane, Bošnjaci u zapadnoj Evropi kao ratne izbjeglice, ili odmah nakon rata, masovno se odriču bosanskog državljanstva kako bi dobili austrijsko, njemačko ili neko drugo, dok se, s druge strane, veoma mali broj protjeranih vratio u svoja prvobitna mjesta življenja i potvrdio genocid u regionima koji su pripali drugom entitetu. Ne treba još analiza koje će potvrditi da bošnjačko stanovništvo, sasvim sigurno, ne može biti zadovoljno sadašnjom situacijom. S pravom, jer u odnosu na Srbe i Hrvate iz Bosne i Hercegovine, koji će sa svojim nacionalnim državama biti u privilegovanim odnosima, bošnjačka većina stanovništva na ovaj način gubi svoju nacionalnu državu. Alternativa, kao na kraju svakog rata, *mir* ili *pravda*. Ponovo na primjeru Bosne pokazano je da je netačna tvrdnja da je svaki održiv mir bolji od rata. Ako nam je od Boga dat razum, ako su pregovori i sporazumi jedino rješenje prije ili poslije rata, rješavajmo probleme nenasilnim sredstvima u miru. Suživot nacija na ovom prostoru je neminovnost i mora se uložiti napor svih u prevazilaženju mržnje i želje za osvetom. Kada se izgube životi, unište ljudske sudbine, ugase dječiji snovi, pogaze svi principi vjere i morala, nema srećnih i zadovoljnih ni na jednoj zaraćenoj strani.

Literatura

Brunnbauer, Ulf (2002), *The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments*, Center for the Study of Balkan Societies and Cultures, Journal On Ethnopolitics And Minority, Issue 1/2002, Graz.

Carpenter, R. Charli (2006), *Innocent Women And Children: Gender, Norms And the Protection of Civilians*, Ashgate Publishing Ltd., London.

Државен завод за статистика (2003), *Попис 2002, Вкупно население според причините за присутност-отсутност, возраста, полот и изјаснувањето за национална припадност*, Книга I, Скопје.

Државен завод за статистика (2003), *Попис 2002, Вкупно население според миграциони, витални и етнички карактеристики*, Книга IX, Скопје.

IDMC, Norwegian Refugee Council (2010), *Internal Displacement Global Overview of Trends and Developments in 2009*, Geneva.

Јосифовска, Ели (2008), Интервју со Карлос Малдонадо Кастиљо шеф на Канцеларијата на УНХЦР во Скопје, *Нова Димензија*, Скопје, 2008.

Клековски, Сашо (2005) *Индекс на граѓанското општество во Р. Македонија: По 15 години транзиција – од стабилизација кон граѓанско учество*, Македонски Центар за Меѓународна Соработка Цивикус, Скопје.

Поповска, Мирјана, *Разговор со Државен секретар на Министерството за труд и социјална политика Ацо Јаневски*, Вести на Канал 5 од 01. 06. 2005.

Stefanovska, Rajka (1994), *Izbeglice u Makedoniji*, AIM, 17 rue Rebeval, Aïmpress, F-75019 Paris, 23. 03. 1994.

Унковска, Лина К. и други (1992), *Акутните последици од војната врз процесот на социјализацијата на децата – бегалци*, Институт за Психологија, Филозофски факултет, Скопје.

Xhaferi, Arben (2001), *Problem Makedonije nije semantičke prirode, "Bosanskohercegovački Dani"*, br. 205, 11. maj 2001, Sarajevo, 19-20.

Ajtana Dreковиć, studentica

FENOMEN VILE U USMENOJ BOŠNJAČKOJ POEZIJI I U POEZIJI MUSE ĆAZIMA ĆATIĆA, SAFVET-BEGA BAŠAGIĆA I SKENDERA KULENOVIĆA

*To što su
starogrčki
pjesnici
nazivali
muzama,
naši pjesnici
su zamijenili
nazivom vila.
Vila kao muza,
odnosno
boginja poezije,
umjetnosti i
nauke,
veza je
između
vidljivog
i nevidljivog
svijeta*

Bošna je bogata usmenom književnošću, a književnost joj je riznica najraznovrsnijih motiva koje je laganim tokom preobražavala i neke dovela do stepena najveće transformacije, crpjući svaku mogućnost preobražaja specifičnih motiva koji su sposobni za takvo što, utičući usto da se pojedini motivi održe sa manjim ili većim promjenama sve do novih epoha, a da pritom njihov značaj u književnosti, bilo usmenoj, bilo kod pojedinih pjesnika ili pisaca, ne opadne.

Pojedine pojave su fenomenične mitologije iz koje ih je, svoje ili tuđe, književnost preuzela kao nevjerovatne pojave i tvorevinu vjerovanja u natprirodnost, načiniši ih književnom činjenicom, koja je vjerovatna i od značaja u imaginarnom svijetu književnosti, koji se u njoj uzima kao stvaran. Neki fenomeni, poput vile, ušli su iz jedne mitologije u mnoge druge, čime su postali univerzalni i relevantni posebno za usmeno stvaralaštvo, gdje se stvarni i imaginarni svijet bitno prožimaju i stvaraju nekakvu treću dimenziju obostrane postojanosti i uslovljenosti postojanja jedne drugom na istom prostoru ostvarivanja egzistencije, gdje je svaka pojava na visokom stepenu vjerovatnosti i njeno postojanje se ne dovodi u pitanje, odnosno gdje se fikcija i faksija uzimaju zajedno, kao jedna moguća stvarnost.

Neke promjene nisu svojstvene određenim pojavama u vrijeme njihovog postojanja, i njihovoj prvobitnoj pojavnosti i semantici nisu bila svojstvena određenja koja su im usmena književnost, a kasnije i pojedini pjesnici pripisivali. Prateći razvoj usmenog bošnjačkog stvaralaštva, poezije, uočavamo i prelazak motiva sa jednog na drugi, viši stepen, a sa tog ponovo

na drugi, razvijeniji od prethodnog, a da se pritom očuvaju osnovna svojstva tog fenomena.

Takav je fenomen vile u bošnjačkoj usmenoj lirici koji se može pratiti od rane usmene, narodne književnosti Bošnjaka, kroz šaroliki svijet sevdalinki, epskih pjesama, balada.

Dok ih južnoslavenska mitologija vidi samo kao lijepe djevojke sa dugim, zlatnim kosama, koja se raspletena spušta niz leđa i grudi i uz koje je obično zamišljena plava ili riđa kosa sa zlatnim odsjajem, što je ono što će ostati nepromijenjeno i kada vila izađe iz procesa različitih metamorfoza kroz budućnost poezije, kasnije će im biti pripisivane i ljudske osobine i u tome će se najdalje otići. Prvobitno je taj fenomen razvijan u pravcu teritorijalnog egzistiranja ovih bića, pa su vile mogle biti zagorkinje, ukoliko su živjele na planinama, vodarkinje ili brodarkinje, ako su se nalazile kraj voda, oblakinje, kao najmističnije koje viju oblake, i vile hamadrijade, koje žive na drveću. Takvo određenje uvedeno je u književnost iz same mitologije, odnosno nisu tvorevina isključivo književnosti.

Sama semantika riječi *vila* je jako razvijena i od naroda do naroda se različito upotrebljava, nekada i sa negativnom konotacijom. Sama riječ ne mora označavati samo ime za neko biće, već mogu izvoditi i glagoli zanimljive semantike.

Svoj pogled na ovaj *vilinski svijet* dao je i Dejan Ajdačić, srpski filolog, etnolingvisti, folklorist i teoretičar književnosti, koji je pisao o vilama u narodnim baladama. On bilježi da je *Hanuš vile vidio kao božanstva svjetlosti i kao duše umrlih*.

Veselovski je smatrao da one predstavljaju duše predaka.

Vile sa vjetrom, vihorom povezuju Grim, Manhard, Šnevajs, Gerov, Marinov. Nodilo vile smatra meteornim demonima.

At. Iliev misli da su one nimfe drveća.

U nekim tumačenjima vile se vežu za psihičke bolesti.

Manska izvodi etimologiju iz turško-tatarskog - *umrijeti, smrt*, ali većina etimoloških ispitivanja ipak polazi od ideje da su imena *vila, samodiva* i *juda* slavenskog porijekla.

Čajkanović ih sagledava kao htonske demone i kao demone prirode.

Šmaus piše o vilama kao demonima sudbine.

Ovdje se otkriva ogroman svijet semantičke raznolikosti kada se pokušaju tumačiti osobine vila, pa iz toga proizilazi jedno ozbiljno pitanje koje je već Dejan Ajdačić uobličio: *pitanje metode i korpusa na kome su izvođeni zaključci*.

Odakle dolazi ta njihova metamorfozična *priroda*, zašto su u svom razvoju kroz književnost toliko pogodne za transformacije, različite semantičke upotrebe? Tim pitanjem bi se mogle pozabaviti ozbiljne studije koje bi morale zahvatiti jedno široko poznavanje etimologije samog termina vile, što bi podrazumijevalo praćenje semantičkog razvoja te riječi od jezika do jezika, od naroda do naroda, kao i od književnosti do književnosti, dok ćemo ovdje prikazati samo oblike njihovog pojavljivanja kroz usmenu bošnjačku književnost, a, u odnosu na nju, i pojavljivanje tog motiva kod Ćazima Ćatića, Skendera Kulenovića i Safvet-bega Bašagić.

Dakle, iz ovoga izvodimo za sada potreban zaključak da je i sama riječ otvorena za velike semantičke transformacije, što otkriva i vidljivost metamorfozične prirode ove pojave u književnosti.

Da bismo bliže prikazali razvoj fenomena vile u bošnjačkoj književnosti, potrebno je uočiti i prikazati njihov položaj u usmenoj bošnjačkoj lirici. Mnoge narodne pjesme usmene bošnjačke književnosti govorile su o vilama, koje su vremenom, sve do preporodnog doba, a i kasnije, mijenjale se i bivale pominjane u različitim kontekstima.

Vila se kroz narodnu književnost skoro gradacijski pojavljivala i to od same riječi u upotrebi epiteta, pa sve do određenja pojma vile kao majke.

Vila kao epitet. To je najslabiji stepen transformacije ovog književnog motiva, ali koji će podjednako biti moderan i kasnije kod jednih od zavidnijih pjesnika bosanske poezije, kao što su Musa Ćazim Ćatić, Safvet-beg Bašagić i Skender Kulenović. Usmeni pripovjedač će svoju sevdalinku "Ali-beg se po jezeru vija" graditi na principu namjerne pogreške putem miješanja djevojke sa vilom i odazivanja djevojke riječima da "nije ona vila zlatnih krila, već Dizdareva Mina", dok će neki drugi najjednostavnije, umjesto imenom djevojke, nazivati bijelim vilama. Vila je u ovim pjesmama element u funkciji doživljajno-stilske ekspresije. To je poetski doživljaj žene.

Vile koje lete i viju oblake. Drugi stepen razvoja ovog pojma odnosi se na vilu kao stvarno biće izuzetne ljepote i nadnaravnih sposobnosti, bar kad je u pitanju letenje i vijeće oblaka, gdje nije učinjen nikakav napredak u samoj transformaciji, već samo u uzimanju vila kao činioca stvarnosti koja se opjevava u podrazumijevanom javnom obliku. U tom kontekstu, mogu se javiti kao prijatelji, odnosno pomagači ljudi, ili kao neprijatelji ljudi, ili bar kao bića čijim se oglašava-

nje m

simbolizuje nekakvo zlo koje se desilo ili će se desiti.

Takva je balada: "Klikovala prebijela vila", gdje se na klikovanje vile odaziva jedino Dizdar-aginica i poslije čega to oglašavanje vile postaje signal za smrt nekog iz Dizdar-aginicine kuće, kojoj će potom umrijeti ćerka Ajkuna.

Ipak, u narodnim pjesmama često su opjevane kao pomagači ljudima, naročito u teškim danima, naprimjer u ratnim vremenima kada su se prijateljski odnosile prema vojnicima. Tako su vile u baladi „Oganj gori u jelovoj gori“ Ibru pomagale kada je bio u ljutim ranama:

*Oganj gori u jelovoj gori,
Ko l' ga loži, ko l' se kraj njeg grije?
Vile lože, a Ibro se grije,
Jer su Ibru rane savladale.*

Ali ako ih neko razjari i ne povinuje se njihovoj volji, željama i naredbama, znaju da budu osvetoljubive i pakosne, ne mareći ni za čije rane. U ovoj pjesmi su vile zagorkinje - da bi Ibru lijek sačinile, tražile od njegovog oca *ćurak sa ramena*, od majke *ruku iz ramena*, od brata *konja sa jasala*, od sestre *sadžbak joj iz kosa*, a od ljube *đerđan od dukata*. Svi su dali šta je tražila. Na osnovu svoje žrtve koju je učinila, vidimo da je najjača majčina ljubav i da ona više misli na svoje dijete nego na sebe, dok, za razliku od nje, *ljuba nije htjela đerđan dati*:

*Na to su se razljutile vile,
pa su Ibri rane povrijedile,
i umrije, žalosna mu majka.*

Tu izlazi na površinu njihova rušilačka priroda, njihova nadmoćnost nad ljudima, koja im je prirodom data, njihovo uslovno zauzimanje za određene vojnike, ranjenike. Ovdje imamo posredan sukob vile i žene, posredan jer će posljedice pretrpjeti ranjenik. Tu imamo jedan okršaj čovjeka sa osvetoljubivim vilama, sa kobnim posljedicama po samog čovjeka od ruke demonske prirode viline. Odatle izvire rivalstvo među vilama i ženama. Pojam vile ovdje postaje vrijednosno negativan, demonski, rušilačka priroda.

Dakle, sa svojom urođenom prirodom one su po svojoj volji mogle biti u prijateljskom ili neprijateljskom odnosu prema ljudima, s tim što bi kod ovog drugog došlo do isticanja njihove osvetolju-

bive prirode, dok bi u svom prijateljskom odnosu odlazile čak do pobratimstva sa ljudima. Tako u baladi „Po gori se zelen barjak vije“ zagorkinja vila se Mustajbegu obraća riječima:

*Pobratime, ranjen Mustajbeže...
A Mustaj-beg njoj:
Posestrimo, zagorkinjo vilo...*

Vile s vještinom liječenja pomoću ljekovitog bilja. Ne tako dalje preobražen, ovaj fenomen se u narodnoj književnosti zadržava neko vrijeme i u značenju bića koja, samim tim što žive u prirodi i poznaju je, znaju praviti biljne lijekove. Tako je u pjesmi „Muja liječe vile planinkinje“, gdje se one još jednom pojavljuju kao pomagači ljudima, konkretno vojnika, što je čest slučaj u pjesmama. Vila je na početku ove epske pjesme najpre u ulozi kakvog glasonoše, poput ličnog Mujovog zaduženika da ga obavijesti za sve što on nije mogao doznati, čuti. Vijest o pogibiji Mujovog sina Halila prenosi mu upravo vila s planine, planinkinja, gorska vila. One se pojavljuju kada se junak osami, kada sam u gori boluje od rana, a one dolaze kao nekakav *Deus ex machina* (izreka koja se koristi da označi događaj koji rješava neku bezizlaznu situaciju), kada je život ranjenika u opasnosti. Poletješe one sa planine na planinu, a u ovoj pjesmi planine su i locirane: one s planine Prologa doletješe na Kanur-planinu. Graktanje gavrana ovdje je u ulozi zloslutnosti, koja je vilama signal da negdje ranjen junak leži. *Tri vile* zajedno lete i junaka nalaze, što je opet simbolika brojeva. Upotreba simboličnih brojeva odlika je također narodnog stvaralaštva, a ovdje je to direktno povezano i sa vilama. Treća vila šalje prvu do *devete* gore, drugu preko sinjeg mora, a onda se obje vraćaju u *sedam sati*. Od *trećeg mehlema* je i ozdravio.

Vila kao nečija ljuba. Ovom transformacijom daleko se odstupilo od prvobitne prirode vila koje su, bilo prijatelji ili neprijatelji ljudi, imale svoj zaseban svijet koji se nije bitno prožimao sa ljudskim u kontekstu zajedničkog porodičnog života, jer njihova priroda to ne dozvoljava. Ipak, to je svijet usmene lirike omogućio bez posljedica po upotrebu ovog pojma u prvobitnom značenju, kao ni po otvorenosti za dalje transformacije ili vraćanje prethodnim načinima upotrebe ovog fenomena, zato je posebno interesantna i umjetnički uspješna sevdalinka:

*Vilu ljubi Murtez Alagiću,
vilu ljubi devet godin' dana,
kad deseta godina nastala
progovara Murtez Alagiću:
Bjela vilo, moja vjerna ljubo,
evo danas devet godin' dana
kako ljubim tvoje bjelo lice,
još se nisi na me nasmijala!
Kako ću se jedna nasmijati,
kad si mene mladu zarobio?*

Ljubavni zanos ovog čovjeka otvorio je prolaz između dva svijeta, stvarnog, realnog i onog drugog, vilinskog. Još jednom će usmeni liričar vile spustiti sa mitološke na ljudsku prirodu i dovesti je do stepena najljudskije osobine koja može karakterisati jednu ženu, ako je prethodno već mogla biti nečija ljuba, a to je majčinstvo. To je ujedno i najdalje razvijen stepen motiva vile u usmenom bošnjačkom stvaralaštvu. Tu se vile skoro potpuno ozemljuju, postaju skoro prirodna ljudska bića sa svim osobinama koje ljudska priroda zahtijeva. U sevdalinci „Bijela vila oženila sina“ taj pomak je ostvaren, a da ipak vila nije u potpunosti preuzela ljudsku prirodu, bar ne u ljudskom pogledu na nju, jer je Latinka djevojka, njena buduća snaja, ne može sebi ravnom smatrati i lahko kraj nje sedjeti. Naime, to je i vila i žena u jednom:

*Bijela vila ženila sina,
dilbere, džanum, dilbere, aman,
na srid Sarajeva Latinkom lakom.
Priporučuje Latinka tanka:
bijela vilo, svekrvo moja,
more li meni kod tebe biti,
u šiljtu sjesti, a svilu presti,
biser nizati, a sina ljuljati?*

Dakle, motiv vile se kroz usmenu bošnjačku književnost javljao kao:

- vila kao epitet
- vile kao bića izuzetne ljepote i nadnaravnih sposobnosti, a kao takve mogle su biti:
 - prijatelji, pomagači ljudi, gdje je dolazilo do izražaja njihovo umijeće pravljenja lijekova pomoću bilja
 - neprijatelji ljudi, sa svojom osvetoljubivom prirodom
 - posestrime nekog junaka
 - vila kao nečija ljuba, žena
 - vila kao majka, a samim tim i svekrva, sa svim dužnostima majke i žene.

Od ovakvog pogleda na usmenu literiku po pitanju ovog motiva lahko je pratiti dalji razvoj istog kod narednih,

pojedinačnih pjesnika koji su bili slobodniji u daljoj transformaciji njegovoj. S tog kratkog pregleda usmenog lirskog stvaralaštva može se preći na dalje traganje za tokom razvoja ovog motiva kod pojedinačnih pjesnika. Tragom motiva vile otkriva se svijet Čatićevog, Kulenovićevog i Bašagićevog stvaralaštva u kojem je motiv vile toliko razgranao na najrazličitije značenjske upotrebe da je ovaj fenomen poprimio veoma široke razmjere upotrebe, kao veoma bitnog konstituenta estetske strane lirske poezije.

VILA KAO EPITET

Uporeba ovog motiva kao epiteta ni u periodu stvaranja ovih pjesnika nije izašla iz mode. Tu se u petrarkističkom opisu žene veoma često nađe vila kao epitet, nadimak za lijepe žene. Još jednom valja reći da je to najjednostavniji stepen u razvoju motiva vile. Vila je sada samo pridjev koji dolazi pjesnicima u pomoć kada žele istaći fizičku stranu svoje drage koju treba u zanosu otpjevati. Bašagić za ono djevojče na prozoru Harabata kaže:

*Pokucam opet, al' jače malo,
s prozora jednog polete krila,
na njemu mlado djevojče stalo,
ne znam je l' anđel ili je vila.*

Djevojka je ovdje slična vili, na istom su pijadestalu ljepote. Ostavlja tako snažan utisak na pjesnika da on neće znati je li to anđeo ili vila neka. Njene oči su poput vilinih, krupnih, sa oštrim, odlučnim, dubokim pogledom. To su *bujne vilinske oči*, oči bez suzdržavanja, sramežljivosti, velike i odlučne, s neskrivenom radoznalošću. Kada od nje, tog djevojčeta, želi nešto izmoliti, također joj laska tim epitetom vile i jako je umjetnički snažan efekat tog nazivanja djevojke *vilinskom djevom*, da je primoli, jer mu ulaz u Harabat brani.

Ovakav motiv mogao se naći jedino upravo u ljubavnoj lirici Bašagićevoj, koja je sva u duhu neposrednosti i koju karakteriše neuzdržana otvorenost. Tu nema suzdržavanja kada treba pohvaliti ljepotu, laskati joj, pridobiti je ili bar za svoju dušu otvoreno pozivati u ljubavnom zanosu. Akcenat je na ljepoti, na mladosti, i nema ničeg što bi djelovalo neuvjerljivo u iskazivanju ljubavi. To nije poza, ali nije ni ljubavni grč. To je jedna prirodna, nabujala ljubavna žed koju je djelimično moguće laskavim govorom zadovoljiti. Lejli i Fati pristupa se

otvoreno, uvjerljivo, iskreno, neizvještačeno. Pjesme bujaju od pohvala dragoj kojima se iskazuje pjesnikovo klanjanje ljepoti u mladosti. Pjesnik žudi, strijepi, laska, moli, ljubi, diže svoje drage do stepena vile, sve u svrhu života čiji smisao određuju upravo ljubav i ljepota, kao vjerna joj sluškinja.

On kao najveći stepen ženske ljepote predstavlja vile, vile gorske, ali u svom zanosu njemu će se njegova Zlata učiniti *ljepša nego gorska vila*, i često se koristi tim ustaljenim hiperboličnim opisima, a slično tome i: *vila božanskog čara, vilinska žena, utvara prava njegovog zlata*, kakva je po njemu upravo žena iz Harabata.

Toj ženi u Harabatu pridaće i ulogu muze koja će uticati da njegova *klonula mašta raširi krila, a stara pjesma nebu se diže*. Ta i druge žene u Harabatu su vilinskog čara, kao i *vileni* pjesnici u njemu. Otuda vidimo da je Harabat po Bašagiću idealizovana ljudska zajednica, kako je sam karakteriše, u kojoj stanuju ljubav, sloga, čast i poštenje, u kojoj nema rasnih, vjerskih i staleških razlika, zavisti i podmetanja. To što su ovdje pjesnici vileni ljudi, a žene vilinskog lika, podređeno je jednom cilju, a to je da se opiše i uzvisi snaga pjesme, moć stvaranja koja je uslovljena životom među vilenim ljudima, pjesnicima i njihovim vilama što skupa *proizvode* pjesmu koja je mehlem, sreća, utjeha i nada ljudima.

Dok Bašagić samo zbog ljepote djevojku naziva vilom, Čatić će svoju Đulizaru nazvati vilom, pa u nastojanju da dočara inspirativni uticaj takve jedne žene i ženske ljepote na jednog pjesnika on je naziva vilom, inspiracijom, što će reći muzom. To će srušiti mitološku ograničenost njegovih pjesama, pa će se poslužiti i grčkom mitologijom, da pojača dojam svoje očaranosti i opijenosti ljepotom i ljubavlju:

*U slavu Erosa i ljepote tvoje,
o Đulizaro, ti si moja vila,
ti si mi pjesmi dala lahka krila.*

Sada je jedna obična žena uzela ulogu pjesnikove muze, jer na pjesnika ostavlja tako jak utisak da je direktno poredi sa vilom. Žena je zanosno biće, ona je tako čarna, lijepa, da je pjesnik uzdiže na nivo božanstva kome se granje klanja, gdje je granje samo dio jedne cjeline zvane priroda, koja je u službi ljepote. Vidimo da se Čatić bogato služi sinegdohom, kao pjesničkom figurom:

*A grane će se prigibiti življe
da poklone se tvom vilinskom čaru.*

On želi da se cijela priroda klanja pred stvarnom ljepotom. Nekada Čatić ne poredi ženu direktno sa vilom već kao u pjesmi „Ja imam dilber dragu“, gdje, da bi pokazao kako je njegova draga, kao u prethodnim pjesmama, puna vilinskog čara, inspirativna žena, vilinske prirode, on ističe poseban odgoj takve jedne ljepote, kao da su je vile odgajale:

*Ona je slika skladnih oblika, mi-
risa, boja;
Nju su mi gajile vile...*

Dok gleda svoju dragu, on ne može da dokuči ljepotu, ne može na ljepotu da gleda kao na nešto zemaljsko, prolazno, i iz toga se njemu učini da vila postoji u punom svom obliku:

*Gledajuć u te vjerov'o sam
u b'jelu gorsku vilu.*

Njegove pjesme o ženi nisu ništa drugo do impresija ljepote oličene u ženi stvarnoj. Pozivanje na vilu samo je jedan od načina iskazivanja doživljaja te ljepote. Pošto je Čatić imao običaj da izjednačava ženu i vilu, gde je vila ustvari muza, tako će u jednoj pjesmi dragu direktno nazvati muzom:

*A ja i Lejla, moja draga muza,
baš k'o dva kipa slivena od suza.*

U „Tri gazela“ kaže:

*U čas prvi nisam znao da l' si vila
il' hurija.*

U ovom stihu opisan je jedan takozvani šok pred zemaljskom ljepotom, zbunjenost, impresivnost, očaranost, nesnalažljivost pred takvim nečim, zbog čega vile stavlja na stepen dženskih hurija, stanovnica vječitog borišta. Ovdje imamo i miješanje kultura. Hurija je poznata iz muslimanske kulture, dok je vila mitološko biće južno-slavenskih naroda.

Dok Čatić ženu samo poredi sa vilom, ali ne prekoračuje stepen vile i muze, Bašagić je uzdiže iznad vila, nimfi i sirena, što je opet jedan hiperboličan opis, gdje je preuveličana reakcija čovjeka na prizor jedne vilinske, ženske pojave.

*Pa da padnem pred nju na koljena,
i dignem je do božanske časti
iznad vila, nimfi i sirena,
do idola ljepote i strasti.*

Kao što je Danilo Kiš primijetio, Kulenović je zaista rudar jezika i bira riječi koje su rijetko upotrebljavane, koje nisu istrošene, odnosno riječ koja je najduže mirovala u rudi predanja, ona koja je najmanje istrošena, ona koja je najljuće zveknula na njegovom jezičkom nakovanju. Tako je i odbacio ustaljeno poređenje poput *lijepa kao gorska vila* i tremin *vilinsko* spajao sa neočekivanim riječima. Kaže on u pjesmi „Stojanka majka Knežopoljka“:

*Razvijaj kose zelene,
seka te zaklinje Stojanka,
rasplići mrke pletenice,
pustaj nam džinove vilene...*

Kulenović spaja vilinsko, odnosno nešto što asocira na nježnost, sa džinovskim. Dvije pletenice su dva džina, ali zlatna kao vilina. Vilina kosa je duga, ali on od vile uzima samo sjaj i boju, a za dužinu se poziva na džinove. A još je slobodniji kada u pjesmi „Pismo o crnom sinu“ naziva vilenim nešto neočekivano i pravi neobične spojeve riječi. Čatićeve žene su vilinskog čara, Bašagićevi stanovnici Harabata su vileni ljudi, a Kulenović duha naziva vilenim:

*O, duše vileni,
ako si čovjek, a ne kamen kameni,
kad posljednji put si život pogledao,
tako je meni mog oružja žao.*

MOTIV VILE KAO MUZE

Posebna odlika ova tri pisca jeste često uzimanje same pjesme, odnosno nastanak pjesme, za centralni motiv oko kojeg grade svijet svoje pjesme. Opisuju trenutak kada nadahnuti nekom nebeskom inspiracijom bivaju usredsređeni samo na riječi, na svoje unutrašnje stanje, na dušu koju iznose u riječi, na nemogućnost odupiranja tom činu koji kao da u tom trenutku preplavljuje njihov duh i misli i neizbježnost izlivanja te inspiracije u pjesmu. U tom neobjašnjivom zanosu oni se često zaljubljuju u taj rijedak dar, nadahnuće koje njihovim mislima daje poseban oblik.

To što su starogrčki pjesnici nazivali muzama, naši pjesnici su zamijenili nazivom *vila*. Vila kao muza, odnosno boginja poezije, umjetnosti i nauke, veza je između vidljivog i nevidljivog svijeta. Ona je na granici tog svijeta, veza čovjeka sa metafizičkim svijetom. Kada se vila pojavi sa značenjem muze, tada je pjesma obično bez erotskih scena. Pjesnici su ti koji grade oba svijeta i mogu ih vidjeti u cijeloj njihovoj pojavnosti, s tim što je onaj realni svijet poslužio za građu, dok je onaj drugi svijet, svijet muza, vila, vilenjaka, zadužen za umjetničko oblikovanje te stvarnosti.

Bašagić je uveo jednu veliku novinu. Naime, kao što je muzu nazvao vilom, u skladu sa tim i pjesnike je, kao drugove muza, nazvao vilenim ljudima, što govori da pjesnici nisu obični ljudi, već drugovi vila, tj. muza, čime su zadobili status vilenih ljudi. Ti ljudi kod Bašagića borave u Harabatu kao odabrani:

*Ovo je, dakle, palača slavna,
vileni ljudi gdje sretno žive,
gdje duša duši u svemu ravna,
Božjoj moći skupa se dive.*

Ti vileni ljudi kod Bašagića ne mogu svuda dobiti inspiraciju, već moraju ići tamo gdje stanuju vile, kao u pjesmi „Živa uspomena“. Vile nisu svuda oko pjesnika, već imaju svoj zaseban svijet, otvoren samo za cijenjene pjesnike. Kod njega se čak i pjesnikova uloga smanjuje, dajući primat muzama koje upravljaju cijelim pjesničkim svijetom.

To je mjesto gdje pjesnici odlaze da se napiju viline vode, odnosno nadahnuća, mjesto gdje *proljeće od iskona vlada*, gdje vile lete i pjesnicima poljupce daju. Na tom mjestu stanuju miljenici muza Hafiz, Urfija i Firdus. Veliki je uticaj Firdusa na Bašagića. Bašagić kada pjeva o Širazu i njegovim ljepotama, djeluje poput Hafiza koji je šest stotina godina prije njega ovjekovječio ovaj pjesnički grad:

*Tu sam bio i vidio
sve ljubimce muza,
i Hafiza, i Urfija,
i starca Firdusa.*

Bašagić je do te mjere bio opijen iranskom i persijskom književnošću da je posvetio dvije zasebne pjesme Firdusiju i Hafizu. To mjesto koje Bašagić pominje jeste mjesto gdje se svi pjesnici okupe i sastavljaju najljepše pjesme u

čast svojih dama. Za razliku od Harabata, tj. zatvorenog prostora tekije koji je predviđen za posebne cijenjene pjesnike, Bašagić je mjesto okupljanja pravih pjesnika označio geografskim prostorom:

*Sklopih oči
a s istoci
doleprša vila,
pe me uze, milče moje
na mehkana krila.
I odljeće
gdje proljeće
od iskona vlada,
te me spusti na obalu
bistra Roknabada.*

Primjetno je da pjesnik ovo boravište pjesnika idealizuje do te mjere da daje opise slične dženetskom vječnom boravištu, što je možda i bio njegov cilj, dakle da ih uporedi, tj. izjednači. Ova pjesma je poput neke ljubavne idile smještene u raj, Džennetu.

Muza je ta koja ima moć da od nečijeg srca načini vrelo poezije za pjesnika, poput nekog izvora pjesme, što je Bašagić opisao u sljedećoj pjesmi:

*Da u tebe takvo srce nije
na njem' vila gnijezdo bi svila
i od njega vrelo poezije
i života davno načinila.*

Dakle, sve mora da bude podređeno nastanku jedne ljubavne pjesme. Hladno srce nije inspiracija i pjesničko nadahnuće.

Čatić, u slavu svoje otadžbine, izgovara:

*Na javor guslam u najslađem zboru
tebe su vile mog roda vile.*

Više nije pjesnik taj koji je zaslužan za divne stihove upućene otadžbini, već njegovog roda vile, odnosno muze koje su iz njega izvukle te riječi nadahnajući ga. Čatić naglašava da to nisu bilo koje vile, već vile njegovog roda, one koje druguju sa pjesnicima. Tu muzu je nazvao *vilom pjesme*, a to je aluzija da postoji poseban tip vile, i ovdje se obraća jednoj takvoj:

*Tad najljepšom pjesmom nadahneš
mi grudi,
mog se čela takne etirno ti krilo,
ljepotici gradskoj ti si slična vilo,
što svog dragog vara, dok ga ne izludi!*

Dok se u najvećem broju pjesama lijepe djevojke nazivaju vilama da bi se laskalo njihovoj ljepoti, ovdje imamo upravo suprotno, sada je vila poput neke djevojke, viline osobine se izjednačavaju sa osobinama gradske djevojke koja mami svog dragog, pa se udaljava. Takva je ova njegova muza, ona nadahnjuje pjesnika, ali ga i mami, izluđuje. Među takvim vilama je pjesnik odrastao:

*Rasla su krila mladog mi života,
u krugu vila rastao sam ja.*

MOTIV VILE KAO RAZBLUDNE I EROTSKI DOŽIVLJAJ VILE

To je najzrelija transformacija vile.

Dok je kod Bašagića vila nešto uzvišeno, nedostupno svakom, samo posebnima, i to samo u značenju muze i bez pretjerivanja i erotskog zanosa u opisivanju, Čatić će razviti značenje vile u novom pravcu.

Kod Čatića se vila pominje u erotskom zanosu, vila se prikazuje kao razbludna i to je najzrelija transformacija vile. Vila sa svim prethodnim osobinama ulazi u jedan novi kontekst, koji joj daje neka nova značenja. U pjesmi „U svijetloj noći“ sav usplahiren dok gleda polunago tijelo svoje drage kaže:

*A ti, Niđar, spavaš razbludno kò
vila,
polunago tijelo tako ti je krasno
i po njemu kosa prosuta kò svila.*

Žena je naga, ali poput vile, njena kosa joj prekriva dijelove tijela, zato kaže *polunago tijelo*. Njena kosa je duga i kao svila, što još više ostavlja utisak žene nalik vili, sa vilinskim, krasnim polunagim tijelom. Najdalje će Čatić otići u pjesmi „Vodena vila“, gdje vila, osim što je naga, pritom je i punana, razbludno ustaje iz vode bez haljina na sebi. Prva dva katrena pjesme su opisi same prirode, dok druga dva terceta direktno opisuju vodenu vilu, голу kao odliku prirode. Vili vodarkinji prvo daje naziv vodena, a zatim joj u tercetima daje nov oblik:

*Lagahno na mjesečini iz mehkih i
šumnih vala
ko bajka gola žena diže se, a svileni
prami
rosne joj kose, što je kò magla biserna pala.*

Dok smo do sada imali samo semantičke transformacije ovog motiva, sada dolazi i do promjena u samoj pojavnosti vile. Od početka su to vitke djevojke dugih zlatnih kosa, a sada je vila punačkog tijela, bujnog, čime se ističe erotski doživljaj toga tijela.

Mliječnu nagost njena punanoga tijela kriju...

To vam je vodena vila, što noću putnika mami, u njenu zagrljaju da na dnu rijeke sniju.

Vila je sada punana žena, prava odlika prirode. Ona noću mami putnika, zove ga da u njenom toplom zagrljaju spava na dnu rijeke. Ovdje Čatić preuzima motiv sirene iz starogrčke tradicije i time pravi najveći iskorak u oblikovanju vile. Imamo osobine sirene sa snažnim erotskim punjenjem osobina vile. Kao što su sirene živjele na otocima, pjevale neodoljivu i očaravajuću pjesmu što je tjeralo pomorce da plove prema liticama i dožive brodolom, tako sada ovdje vila iz vode mami putnike da vječno sanjaju na dnu rijeke u njenom zagrljaju. Vila je za pjesnika *ko bajka*, nestvarno lijepa i primamljiva, njena ljepota je krasna i neodoljiva, i to je ono čime putnika mami, za razliku od sirena koje privlače neodoljivom, zanosnom pjesmom.

U ciklusu Čatićevih pjesama sa motivom vile spada i pjesma „Jesenska vila“, gdje vila spava prekrivena lišćem i taj trenutak ne kviri čak ni zvuk sjekire koji odliježe u daljini. Pjesnik je skoncentrisan samo na vilu koja se budi i koja tužno cvili, ali sve što pjesnik primjećuje jeste da:

Gdje rosin pogled s očiju joj pane onde se na tlima razvijati stane cvjetna ljepota, magijska i naga.

Prisutan je, dakle, erotski doživljaj vile, koji je toliko jak da se pjesniku čini da sve što vila makar pogleda postaje nago. U ovoj pjesmi vilino nago tijelo nije prekriveno njenom kosom, već jesenjim žutim lišćem, što također asocira na njenu plavu, zlatnu kosu.

MOTIV VILE KAO PJESME

„Rusa pjesma“ je jedna od najpoznatijih Kulenovićevih pjesama.

*Vilo zelenca jezerskog pod sklopom mi trepavica,
Ni čuk ti ne vidje izron ni alga što te leluja.
Šumo sa stablima jeke, sa lišćem od slavuja,
Crnico azurna, sva u groznici zvezdanih klica,*

*Ne izlazi, jezerko, u riječ - u mjesečeve čini,
Šumo od biglisa, zamri u harfi paučini,
Ne propupajte, sunca, iz zora zvjezdanih mliječi.*

U pjesmi se nazire neka napetost, kao da pjesnik piše zato što mora, jer ga taj unutrašnji stvaralački nagon prisiljava da načini novu tvorevinu, pjesmu. Čin stvaranja pjesme mu izgleda neizbježan, pjesnik strahuje da će već sutradan njegova pjesma, koju naziva vilom, ostati samo *mrtva ševa u rosi*. Ta njegova pjesma, odnosno vila, stanuje u njegovim očima, ili, kako on to kaže, u zelenicu jezerskom. Njegove oči, njegova lednička jezera tu pjesmu doživljavaju kao vilu, zato se plaši da u tuđim očima neće biti tako divna, pa zato ne želi da žuri i da je oblikuje riječima, ali biva primoravan da to učini. Toj svojoj vili se ne obraća riječima *jezerkinjo vilo*, već samo *jezerko*, čime je izdvaja iz kruga ostalih jezerskih vila. On moli jezerku da ne izlazi iz vode, tj. da se ne pretvara u riječi. Kod Kulenovića nije više muza posrednik između njega i njegove pjesme, već on neposredno komunicira sa svojom pjesmom i oblikuje je. Pjesma postaje sada važna tema pjevanja, mjesto susreta jedne unutrašnje drame narastanja nadahnuća koje postaje opsesija i puna složenost pjesničke aktivnosti. Pjesma je pjesnikova slabost, jer je strašljiv dok stvara, ali i snaga, jer pjesmom može kroz svijet.

Kod Čatića nailazimo na pjesmu „Vila pjesme“, što čini aluziju da postoji poseban tip vile, dakle *vila pjesme*, ali ipak i dalje misli na muzu kao posebnu vrstu vile koja služi za nadahnjivanje, za razliku od Kulenovićeve pjesme, gdje vila direktno predstavlja pjesmu.

MOTIV VILE KAO ZVUKA

Dok Čatić i Bašagić skoro individualizuju vile, dajući im nova značenja i potpune oblike, Kulenović vilu svodi

na nivo značenja onomatopejskih riječi, što je slučaj u pjesmi „Čuda“.

Ovaj motiv javlja se jedino kod Skendera Kulenovića i to je fenomen. On ne govori o vili kao mitskom biću, niti uopšte kao o biću, kamoli erotskom. Motiv vile se svodi sada samo na zvuk njenog nakita. Nije to ni govor, ni pjesma vila ili zvuk koraka dok u kolu igraju. Čuje se samo zveket nakita. Tu uočavamo još jednu novinu. Naime, vile su uvijek zamišljane i opisivane sa bijelim haljinama jedino na sebi i možda, ponekad, da imaju vijenac od cvijeća na glavi, ali skoro nigdje se ne pominje da imaju nakit na sebi. Zato je ovdje, u pjesmi „Čuda“ motiv viličkog zvuka fenomen:

S vrh snijega do juga rijeka: zveket vilinskog nakita.

Tu glađu se krili galeb, korijenom gnijezdi se jasen.

S pastrvom danuju zvijezde, i vidre s češljem rakita.

Nebo - ogromnosti oko. Tu protegnut sam i spasen.

Ta rijeka koju osluškuje, koja se sliva s vrha planine, tj. njen žubor, šuštanje, njemu djeluje poput zveketa vilinskog nakita. On ne kaže jednostavno da rijeka žubori, već riječima daje opis još milijeg prizvuka žuborenja rijeke uporedivši ga sa zveketom vilinskog nakita, koji na njega djeluje umirujuće, spokojno.

O motivu vile malo je reći da je to rudnik značenja, jer rudnici se mogu iscrpjeti, pjesma može proći, a čovjekova mašta, sposobna da skuje nova značenja, neiscrpna je.

LITERATURA

- Skender Kulenović, *Pjesme i ogledi*, „Preporod“, Sarajevo, 2006.
- Safvet-beg Bašagić, *Odabrane pjesme*, Matica Hrvatska, Sarajevo, 1944.
- Musa Ćazim Ćatić, *Pjesme*, Preporod, Sarajevo, 2006.
- Dejan Ajdačić, „O vilama u narodnim baladama“, Projekat Rastko: Biblioteka srpske kulture na Internetu /www.rastko.rs/rastko/delo/10032, zadnji put pregledano: 15. januar 2014./
- O Skenderu Kulenoviću (Riječ povodom dodjeljivanja nagrade „Skender Kulenović“, 05.09.1986, Prijedor) – Književna riječ, 15: 285; 1986), preuzeto sa Interneta: www.kis.org.rs/web/bzivot/a/b/D/index.htm, pod brojem 303; zadnji put pregledano: 15. januar 2014.

Azra Hodžić

Kognitivna mreža dijalekatskih frazema sandžačkog govora¹

Osniivačem frazeologije smatra se Charl Bally. S obzirom na to da je jedna od mlađih grana lingvistike, status frazeologije kretao se od manje primjetne poddiscipline leksikologije kojoj se nije posvećivala posebna pažnja do discipline s visokim stepenom autonomije (Šipka, 1998). Obično se, kad se kaže leksikologija u širem smislu, misli na leksikologiju proširenu frazeologijom (Dragičević, 2010). Frazeologija je u najneposrednijem dodiru sa kulturom jedne teritorije, naročito ako se zna da su osnovni izvori za nastanak frazema, osnovne jedinice frazeologije, prirodna i društvena sredina i kulturno-historijsko nasljeđe (Tanović, 2000). Zbog toga, logično je zašto frazemi odražavaju historijsku, sociokulturnu i duhovnu posebnost nekog naroda.

Frazem, frazeologizam, idiom, idiomatska fraza, kolokacija samo su neki od termina kojima se pokušala označiti jedinica frazeologije. Iako na prvi pogled može izgledati da je riječ samo o terminološkoj zbrici, zapravo je problem definiranje prirode frazeološke jedinice. Neki su pristupi tom definiranju minimalistički, pa se frazemom uglavnom smatra ustaljena formula u nekom jeziku, kao što je npr. izraz *glavom* u značenju *lično, sam*. Ovakav stav neupitno proširuje korpus frazema nekog jezika.

Upadljivo naglašavanje jedne od najvažnijih osobina frazema u drugim pristupima jeste njegova *višečlanost*. Naime, većina frazeologa smatra da se frazemom može nazvati samo spoj od najmanje dvije autosemantičke riječi koje jedinstvenim spojem čini sintaksička i semantička neodvojivost. Definirajući osnovne osobine frazema, u maksimalističkim pristupima obično se navode:

- strukturalna složenost (spoj najmanje dvije autosemantičke riječi),
- reproduktivnost i složenost (gotov visokofrekventan i poznat spoj govornicima jednog područja),
- semantička monolitnost (komponente frazema gube svoje primarno značenje i stupaju u sasvim novi značenjski odnos),
- stabilnost formalne strukture (minimalan nivo moguće promjene u rasporedu),
- stabilnost leksičkog sastava (nekad je moguća zamjenjivost leksičkog fonda),
- sintaksička neraščlanjivost (frazemi imaju jedinstvenu sintaksičku ulogu),
- otvorena rečenična struktura,
- ekspresivnost,
- slikovitost,
- emocionalnost,
- neprevodivost.

Posljednja od nabrojanih osobina najviše je sporna s obzirom na to da je u translatoologiji dobro poznat princip prevođenja smisla. Naime, tekstovi se s jednog jezika na drugi prevode tako što se prevodi smisao a ne pojedinačna značenja rečeničnih komponenta. U tom smislu, frazemi nisu nikakav izuzetak. Znaajući da spoj koji ispunjava sve navedene osobine ponajviše odlikuje jedinstveno značenje, logično je zašto se i u prijevodu na drugi jezik pronalazi adekvatni konvencionalni izraz koji je odraz upravo te kulture iz koje je ponikao dotični jezik.

Iako je, uvjetno rečeno, petrificiranost jedna od najvažnijih osobina frazema jer se koriste u gotovom obliku, većina frazeologa iz frazeološkog fonda izbacuje zatvorene rečenične strukture u obliku poslovice, izreka baš zbog njihove prirode. One su završene

1. "Sandžački rječnik", Džavid Begović, Šefka Begović Ličina, 2012.

jedinice koje se ni na koji način ne mogu mijenjati niti se na njih može intervenirati. U tom smislu, frazemi ipak ostavljaju određenu dozu slobode govornicima nekog područja. Pored sistematski proučavanih frazema jednog jezika, postoji određeni fond malih razmjera, ali s dobrom perspektivom, koji nazivamo autorskim frazemima. Autorski frazemi nastaju po uzoru na one frazeme koji su nastali u narodu i prošli kroz proces *preosmišljavanja*, a postoje i oni koji su u potpunosti skovane u glavama književnika. Čim dospiju u javni prostor, autorski frazemi lahko mogu postati općeprihvaćene. Za razliku od autorskih, frazemi čije je autorstvo nepoznato blago su jednog naroda gdje i nastaju. Autorstvo takvih fenomena uronjeno je u nepoznanicu.

Analiza određenih frazema

U leksikološkom smislu, spoj najmanje dvije autosemantičke riječi koji zadovoljava nabrojani niz osobina prolazi kroz više procesa istovremeno. Ako nam je kao laicima poznata i prirodna osobina riječi da istovremeno obilježavaju više pojava iz našeg okruženja, pridodajmo tome još i njihovo novodobijeno značenje u novoj okolini, osobinu da međusobno mogu stupiti u različite odnose, ako imamo na umu procese kroz koje komponente frazema prolaze da bi postaje značenjski jedinstvene, postaje nam jasno koliko je komplicirano razumijevati frazeme. I koliko je kompliciran proces nastanka frazema. Iz ovoga bi se reklo da govornici imaju problema, mogućih šumova u komunikaciji ukoliko se koriste frazemi, ali u jezičkoj stvarnosti to zapravo uopće nije tako. Frazemi nisu razumljivi široj masi samo zbog visokofrekventnosti, oni su posebna jezička tvorevina koja spaja ljudska iskustva. To doprinosi visokom stepenu razumljivosti.

Već je rečeno, frazemi su ogledalo jedne kulture u konvencionalnom smislu. Neki se sadržaj na jednom području obilježava jednim, a na drugom području drugim konvencionalnim načinom. Razmišljajući o ljudskom kognitivnom sistemu, sasvim je logično

zaključiti da su svi ljudi povezani u tom smislu. Kognitivni je sistem čovjeka još uvijek zagonetka, ali je prirodno posmatrati njihov kognitivni sistem jedinstveno. Ljudi svih krajeva svijeta možda ne razumiju svijet oko sebe na isti način, jer nisu okruženi istim stvarima, ali zasigurno postoji poveznica u razumijevanju istih ili sličnih pojava na iste ili slične načine. To nas dovodi do zaključka da u konceptualnom smislu ljudi možda funkcioniraju na isti ili sličan način. S obzirom na to da je jezik jedan od mehanizama kognitivnog sistema, jasno je da je u uskoj vezi s njim i da neposredno odražava prirodu kognitivnog sistema iz kojeg dolazi. Jezik je produžena ruka konceptata unutar ljudske svijesti.

Naslučena veza između jezika, jezičkih mehanizama kojima se kreiraju konvencionalni izrazi i konceptualnog svijeta koji živi u ljudima i njihovoj svijesti važan je korak ka upoznavanju i razotkrivanju načina na koji funkcionira ljudska svijest, mentalni leksikon i općenito život u ljudima.

Proučavanje frazema u tom smislu može nam ponuditi niz odgovora na nepostavljena i postavljena pitanja oko nas. Ona nas, zbog svoje konvencionalnosti, povezuje sa ljudima iz našeg okruženja, ali nas na duge staze povezuje i sa ostatkom svijeta u konceptualnom smislu. Otkrivši koncept koji se krije iza konvencije osjećat ćemo se duboko povezanim sa ljudima za koje možda nismo znali ni da postoje, recimo, u džunglama Brazila.

Pojednostavljeno rečeno, iza mnogih frazema krije se formula koja je jedinstvena. Mehanizmi koji su omogućili kreiranje frazema su raznoliki: metafora, metonimija, metaftonimija, sinegdoha i sl.

Konceptualna metafora
- *Veličina je snaga.*

Konvencionalna metafora
- *Kao od brijega odvaljen*
- *Može volu rep iščupati*
- *Ko od stijene odvaljen*
- *Ko brdo*
- *120 konja*

Frazemi u Sandžačkom rječniku

Cilj ovog kratkog rada je predstaviti nekoliko specifičnih dijalekatskih frazema na osnovu korpusa koji nudi *Sandžački rječnik* autora Džavida Begovića i Šefke Begović Ličina. Sasvim je opravdano tvrditi da postoje frazemi koji su u konvencionalnom smislu odraz tog dijalekta bosanskog jezika.

Sandžački rječnik izdat 2012. godine sadrži i frazeološki dio koji broji oko 3000 frazema. Sasvim je nejasan kriterij po kom su autori birali šta može a šta ne može ući u ovaj dio Rječnika iako se u uvodniku poglavlja *Fraze* objašnjava kako se autori nisu držali strogo leksikografskog pristupa. Autori su uvrstili i zatvorene rečenične strukture u frazeološke jedinice. Određeni se broj fraza i ponavlja, ali najveća mahana jeste to što se eksplikacija jedne fraze vrši navođenjem druge, ali ne u svim slučajevima. Na taj način, možda se čitatelj može dovesti u cirkularno čitanje korpusa. Autori su također pribjegli bilježenju frazema u ličnom obliku, a ne u neličnom, kako je to običaj u rječnicima. Pretpostavka je da je korpus na osnovu kojeg je pravljen rječnik bio taj koji je diktirao način na koji će biti ovjekovječen u leksikološkom smislu.

Vođeni vlastitom intuicijom, izdvojili smo stotinjak frazema koji su bili pogodni za tipična leksikološka i semantička promatranja u paradigmatskom smislu. Za svaki konvencionalni izraz pronađena je konceptualna formula koja je u drugim dijalektima bosanskog jezika potencijalno drugačija.

Konvencionalno i konceptualno

Nekoliko je puta spomenuta neraskidiva veza između specifičnih jezičkih tvorevina koje su odraz kulture jednog naroda i njenih konceptata na nivou svijesti. U ovom poglavlju bavit ćemo se upravo načinom na koji se određeni broj frazema realizira u konvencionalnom smislu u sandžačkom dijalektu. Frazemi su podijeljeni prema tome koliko čuvaju vezu

sa svojim predmetno-logičkim značenjem, pa se prema tome klasificiraju u dvije grupe. Svaki od frazema promatran je na način kako je sam spoj diktirao, pa se uočava određeni broj paradigmatičkih odnosa u koje stupaju s drugim frazemima iz korpusa. Rječnik nije u potpunosti iscrpio sva značenja navedenih frazema, pa je u tom smislu značenjska komponenta nekih frazema dopunjena ovim radom. To i jeste najveća zamka u koju može leksikolog/leksikograf upasti pri bilježenju i tumačenju leksičkih jedinica jer se svako ponaosob oslanja na vlastitu jezičku intuiciju. Ona može odvesti daleko, ali se u jednom trenutku ipak mora ispitati. Naravno, ukoliko se želi postići veći nivo naučnosti nekog rada.

Frazemi koji čuvaju vezu s logičko-predmetnim značenjem

Prvu grupu frazema čine oni koji čuvaju snažnu vezu sa logičkim aspektom leksičkih komponenti koje tvore frazem. To su frazemi *baciti na vatru*, *beše kolo zakitila*, *broji mu svaki zalogaj*, *cvijeće mu po obrazu*, *češe ga zadnjica*, *čija će danas kučka lipsati*, *čefin s majke bi prodao*, *da mi je da ti vidim leđa*, *da ti se drob prevrne*, *dao je crno ispod nokata*, *diže se s pijetlovima*, *dosadan ko tijesne gaće*, *da imam brašna kò što nemam masla*, *krava mu laka na mužu*, *krava mu teška na mužu*, *menduš u uši*, *od čorbe do hošafa*.

Prvi od nabrojanih frazema je i najreprezentativniji jer najviše čuva logičko-predmetno značenje, ali se u istom frazemu aktivira i sekundarno, preseno značenje. To svjedoči o uskoj vezi između konteksta u kom se upotrebljava i ovog frazema. Prvo značenje koje se navodi jeste *baciti na vatru* ili *muku* (Sandžački rječnik, 2012: 486). Primarno, odnosno, doslovno značenje frazema zaista jeste da se nešto može baciti na vatru (kahva, ponajprije, ali i pita itd.), međutim, frazeološki relevantno značenje jeste upravo ono drugo koje nije naročito naglašeno u objašnjenju, a to je da se **neko** može baciti na vatru, tj. da se neko može dovesti u situaciju koja je mučna za njega.

Konceptualna metafora

- *Nezgodna je vatra koja proždire objekt.*

Konvencionalna metafora

- *baciti na vatru*

Ostali nabrojani frazemi čuvaju slabiju vezu sa predmetnim značenjem, ali se svakako mogu, u zavisnosti od konteksta, upotrijebiti i u tom smislu. *Beše kolo zakitila* frazem je koji može biti upotrijebljen i u tom smislu, međutim, radije biva upotrijebljena u prenesenom smislu koji koncipira ljudsko biće kao biljku.

Konceptualna metafora

- *Žena je cvijet.*

Konvencionalna metafora

- *beše kolo zakitila*

U području na kom se govori bosanskim jezikom poznati su i drugi frazemi koji odgovaraju ovakvoj konceptualnoj metafori. Često se može čuti u *cvijetu mladosti*, *zreo čovjek*, *nezreo postupak*, *sazrio za ženidbu*, *izrasla je u lijepu djevojku* i sl.

Frazemom *broji mu svaki zalogaj* označava se žalost za ponuđenom hranom koja je utrošena na nemilu osobu. Ovakav izraz ne mora se upotrebljavati samo u slučajevima kada subjekt ima negativan stav prema onome ko nije dobrodošao u njegovom društvu, nego se upotrebljava i u situacijama kada je poželjan. Kontekst diktira značenje.

Konceptualna metafora

- *Nepoželjno je uzalud potrošeno.*

Konvencionalna metafora

- *broji mu svaki zalogaj*

Navedena konceptualna metafora *nepoželjno je uzalud potrošeno* može imati iznad sebe još jednu krovnu metaforu: *Vrijeme je novac*. U savremenim uvjetima u kojima se trči *trbuhom za kruhom* vrijeme se percipira kroz novac, pa se ovakva priroda savremenog društva u jezičkom smislu može najlakše spoznati kroz izraze protumačene novcem, kao npr.:

1. Ponestaje ti vremena.
2. Moraš pažljivo upravljati svojim vremenom.
3. Odvoji nešto vremena za stoni tenis.
4. Je li to vrijedno tvog vremena?
5. Je li ti ostalo mnogo vremena?
6. Živi u sudačkoj nadoknadi.
7. Pazi na to da ti se uloženo vrijeme isplati.
8. Zbog bolesti sam izgubio mnogo vremena.
9. Hvala ti za tvoje vrijeme.
10. Trošiš moje vrijeme.
11. Uz pomoć ove sprave uštedjet ćete puno vremena.
12. Nemam vremena koje bih ti posvetio.
13. Kako trošiš vrijeme ovih dana?
14. Probušena guma koštala me mnogo vremena.
15. Utrošio sam mnogo vremena u nju.
16. Nemam dovoljno vremena da ga potrošim na to.

Ovi se frazemi mogu dovesti u posrednu vezu s frazemom *razbi' mi pare* koji konceptualizira novac kao lomljivi objekt. *Razbi' mi pare* znači usitniti novac.

Frazom *cvijeće mu po obrazu* obilježava se mladić kojemu se počele izbijati dlake na bradi ili pubertetske akne (Sandžački rječnik, 2012: 488). Ovako navedena fraza ima visok nivo doslovnog značenja. Ona bi se, ovako shvaćena, mogla razumjeti kao prethodno navedena konceptualna metafora: *ljudsko biće je biljka*. Međutim, autorica ovog rada poznaje još jedno značenje navedenog frazema koje bi dodatno ojačalo poziciju ove kolokacije kao frazema. Ona se upotrebljava još u značenju *crvenilo od stida zbog razgovora o tabu-temama*. U tom smislu, krovna metafora ovog frazema bila bi *stid je poželjna osobina* jer je *cvijeće* uglavnom percipirano kao nešto lijepo. Razlog za takvo kulturalno poimanje leži i u vjerskim principima koji smatraju stid dijelom imana.

Konceptualna metafora

- *Stid je lijep.*

Konvencionalna metafora

- *cvijeće mu po obrazu*

Suprotno od stida, frazemom *češe ga zadnjica* obilježava se osoba koja je spremna na provokaciju čiji je rezultat batinanje. Koncept koji se krije iza nje je koncept nemira koji mogu prouzrokovati neželjeni paraziti u ljudskom tijelu, kao npr. mravi.

Konceptualna metafora

- *Provokacija je unutrašnji nemir.*

Konvencionalna metafora

- *češe ga zadnjica*

Iznenadenje nekog subjekta nakon neočekivane posjete ili nekog neočekivanog postupka može biti izrečeno frazemom *čija će danas kučka lipsati*. Ono se može izreći i na druge načine, pa se u govoru često može čuti da će snijeg napadati u nevakat ili se desiti bilo koja prirodna nepogodna koja uvijek dolazi nenajavljeno. Za navedeni frazem krovna je metafora poimanja smrti koja, kao i vremenska nepogodna, dolazi uvijek nenajavljeno, pa makar svjedočili istrošenosti nečijeg tijela.

Konceptualna metafora

- *Smrt dolazi nenajavljeno.*

Konvencionalna metafora

- *čija će danas kučka lipsati*

Gramzivost i beskrupuloznost nekog subjekta može biti izraženo frazemom *ćefin s majke bi prodao* koji na vrlo ekspresivan način oslikavaju stav prema toj negativnoj ljudskoj osobini. U srcu ove metafore leži koncept samoživosti koja je slika i prilika samoniklosti.

Konceptualna metafora

- *Samoživ čovjek je bez roditelja.*

Konvencionalna metafora

- *ćefin s majke bi prodao*

Lokalističke teorije u lingvističkoj nauci ovih dana doživljavaju svoj vrhunac. One se uglavnom temelje na prostornoj omeđenosti ljudske percepcije koja se temelji na prostoru koji okružuje čovjeka. Ljudsko biće najlakše poima pomak u prostoru, pa je pomak u vremenu jednak pomaku u prostoru i sl. U tom smislu, ono što je naprijed konceptualno se nalazi na suprotnom polu od onog što je nazad. Ono što je gore, konceptualno je suprotstavljeno onome što se nalazi dolje. Tako prikazane, orijentacione metafore su najčešće upotrebljavane u govoru. Frazom *da mi je da ti vidim leđa* kojim se jasno deklarira negativan stav subjekta prema nekom objektu metonimijskom transformacijom pretvorio je dio ljudskog tijela koji se nalazi iza, koji je nazad u odnosu na lice (tj. oči) u simbol nečijeg odlaska. Ovo je prvi nabrojani frazem koji je nastao metonimizacijom. U ovom primjeru upotrijebljen je i pragmatički dativ koji bitno smješta govornikov stav u negativan ugao gledanja na nekog ko odlazi. Također, ovaj primjer je kroz proces metonimizacije ostvario metaforičko značenje. Takvo združeno djelovanje metonimije i metafore Hosens (1990) je nazvao **metaftonimijom**.

Konceptualna metaftonimija

- *Leđa su dio čovjeka.*

- *Zadnji dio čovjeka je manje vrijedan.*

Konvencionalna metaftonimija

da mi je da ti vidim leđa

Ne samo da vanjski izgled čovjeka vrlo često može poslužiti za leksičku metaforu nego i unutrašnji organi mogu biti indikatori slikovitosti neke pojave. Frazemom *da ti se drob prevrne* govornici putem probavnog trakta pokušavaju slikovito opisati neku situaciju. Čovjek vrlo često može i zažmiriti na vanjski izgled, ali njegovi su unutrašnji organi u prednosti kad je riječ o preispitivanju kvalitete onoga što se unosi.

Konceptualna metafora

- *Želudac je dobar sudija.*

Konvencionalna metafora

- *da ti se drob prevrne*

Teško zarađeni hljeb vrlo često ima cijenu ljudskog života jer okolina može biti nemilosrdna kad je riječ o samopreživljavanju. *Dao je crno ispod nokata* oznaka je za siromaha koji nema ništa više materijalno što može ponuditi u zamjenu za vlastito preživljavanje. Ovaj frazem stupa u sinonimski odnos sa mnogim drugim koji u srcu koncipiraju isto što i ovaj. U Rječniku se, između ostalog, navode i frazemi *ni zubom za kamenom, ni za gaća, nit ima šta na se ni šta pada se, trijeskom se češe, da imam brašna kò što nemam masla* itd.

Konceptualna metafora

- *Siromaštvo je nemogućnost posjedovanja.*

- *Siromaštvo je neposjedovanje.*

Konvencionalna metafora

- *crno ispod nokata*

- *ni zubom za kamenom*

- *ni za gaća*

- *nit ima šta na se ni šta pada se*

- *trijekom se češe*

- *da imam brašna kò što nemam masla*

Navedeni frazemi mogu, u pojedinim slučajevima, stupiti u antonimski odnos prema frazemu *preko dinja u krastavce* kojim se želi reći kako neko nije zadovoljan onim što ima. Može se čuti i *preko hljeba pogače*.

Koncept organiziranja ljudskog dana vrlo se često poistovjećuje s vremenom u kom životinja ima svoje ustaljene radnje. Čovjek, kao jedino svjesno i razumno biće, sebi organizira dan prema potrebama, a kad je riječ o životinjama, one se uglavnom podvrgavaju istom režimu. U frazemu *diže se s pijetlovima* postoji nekoliko koncepata koji se prelamaju. Ovaj frazem stupa u odnos približne sinonimije sa frazemom *liježe s kokoškama*. U oba frazema upotrijebljena je metafora kokošijeg roda za rano lijevanje i ustajanje.

Konceptualna metafora

- *Ljudsko biće je životinja.*
- *Kokoš je simbol cikličnosti.*
- *Kokoš je simbol ranog lijeganja i ustajanja.*

Konvencionalna metafora

- *diže se s pijetlovima*

Najraširenija među mladima današnjice, dosada se percipira na različite načine. Jedan od naj slikovitijih frazema koji se navode u ovom rječniku je *dosadan ko tijesne gaće*. Krovna metafora pod kojom se stvara ovaj frazem je neugodnost za tijelo.

Konceptualna metafora

- *Tjeskoba je neugoda za tijelo.*

Konvencionalna metafora

- *dosadan ko tijesne gaće*

Još jedan frazem koji se percipira putem životinjskog carstva je *krava mu laka na mužu*. U Rječniku se navodi i primjer s kojim navedeni frazem stupa u odnos antonimije: *krava mu teška na mužu*. Ovo je jedan od najjednostavnijih načina na koji se tvore frazemski antonimi. Ovi antonimi čuvaju jaku vezu sa primarnim značenjem, ali pretpostavljamo da može biti upotrijebljena za sve što dolazi s lakoćom ili ne.

Konceptualna metafora

- *Lahkoća je mir.*
- *Težina je nemir.*

Konvencionalna metafora

- *krava mu laka na mužu*
- *krava mu teška na mužu*

Jedan od najfrekventnijih frazema koji se može čuti je *menduš u uši*. Ovaj frazem ima kulturno-historijsku vrijednost i čuva značenje naušnice na muškom uhu. Dakle, uglavnom se koristi za mušku osobu koja je počinila nešto nepoželjno čime je do kraja života obilježena. Nekada se muško dijete čiji se identitet oca nije znao obilježavalo na taj način. *Menduš* je značio sramotu i za njega i za ženu koja ga je rodila. U savremenom društvu, naušnica u muškom uhu ne

znači ono što je značila nekada, ali u svakom slučaju, u jeziku *menduš* znači biljeg za neki postupak. To bi u prenosom smislu trebalo značiti da je osoba pametnija nakon pređenog iskustva i da će se u sličnim okolnostima drukčije ponijeti, da će mudrije postupiti.

Konceptualna metafora

- *Urađeno mora biti vidljivo.*

Konvencionalna metafora

- *menduš u uši*

Imati na trpezi *od čorbe do hošafa* mogli su samo imućniji. Ovaj je izraz ostao u jeziku za transponirano značenje umijeća domaćice da pripremu raznovrsnu hranu. Izraz istovremeno govori o materijalnom stanju nekog subjekta, o njegovoj darežljivosti i sklonosti ka dijeljenju. Hošaf je posebna vrsta kompotu od suhog voća.

Konceptualna metafora

- *Imanje je dijeljenje.*
- *Umijeće je dijeljenje.*

Konvencionalna metafora

- *od čorbe do hošafa*

Frazemi u kojima dominira transponirano značenje

Drugu grupu frazema čine oni koji su gotovo potpuno potisnuli vezu s predmetno-logičkim značenjem. Oni funkcioniraju tako što u prvi plan stavljaju preneseno značenje. Iz korpusa izdvajamo *beše progunuo jezik*, *bleji za njim*, *cijedi riječi ka iz masla*, *cipcio dunja s njim gleda*, *čini joj se ni more do koljena – drži se na veliko – ko je ka on – ni da je carska šcer, ne bi bila žešća, da ga puhneš, poletio bi, da ga šineš u jedan obraz, drugi bi mu puko, da skinem trnje s očiju – da skinem paučinu s očiju – kapci mu na olovo – navalio mu se san, dočerala cara do duvara – došla voda do poda, gdje god trava mrda, tu nešto ima, glibav obraz sedam mora oprat ne može – Raška ga oprat ne može, gotovo je bubarove prokopo da ga nađe, ha pričō, ha lajo, ona ni mukajet – ko*

pričo, ko blejo – ne traga koliko pašče – ne zarezuje ga, ide mu na ruku – ide mu niz dlaku – ide mu uz nos, išao sam tabanovića fijakerom, izgubio riječ, jangur-jungur – ne zna se ko pije ko plaća – ne zna se ko kosi ni ko vodu nosi – kad dizgin popušči, roblje pobjesni, ka Hada i Buda / ko hada i buda, kog nema, slomi mu kašiku, kamen ti u usta, ko da sam rašarafljen, koliko si godina natočio, na put da ga sretneš, belaj će te ufatit – kad ga sretneš, hrđa će te ubit, nema ništa bolje od šutenovca, sama ko sinja kukavica – ko vuk na kijamet – sam samcit – sam ko na gori list, preko dinja u krastavce.

Beše progunuo jezik frazem je koji je u dijahronijskom smislu možda nekada imao logičko-predmetnu vezu sa njegovim komponentama, ali prije da se metaforička slika gutanja jezika, odnosno gutanja knedle, kako bi se reklo na drugi način, prenosi na situacije u kojima je subjektu teško govoriti o nekoj neugodnoj ili teškoj situaciji, ili o njegovoj potpunoj oduzetosti moći govora.

Konceptualna metafora

- *Neugodnost je zalogaj koji se teško guta.*
- *Nelagoda oduzima riječ.*

Konvencionalna metafora

- *beše progunuo jezik*

Metaforom *bleji za njim* govornici iskazuju na još jedan način krovnu metaforu čovjek je životinja. U ovom slučaju, stanje zaljubljenosti stanje je koje oduzima subjektu moć nad samim sobom što ga čini nekim dijelom sličnim životinji koja nema druge potrebe nego fizičke, grubo posmatrajući. *Cipcio dunja s njim gleda* također je jedna od mogućih konvencionalnih metafora.

Konceptualna metafora

- *Ljudsko biće je životinja.*
- *Zaljubljenost je zaborav.*
- *Zaljubljenost je opčinjenost.*

Konvencionalna metafora

- *bleji za njim*

Cijedi riječi ka iz masla kaže se za osobu koja sporo govori. Onaj koji sporo govori znači da bira riječi i teško ih sklapa u rečenice tražeći najadekvatniju. Motorika nekog ko je u guščoj sredini mora biti otežana, ako zamislimo riječi u ljudskom obliku.

Konceptualna metafora
- *Gustoća je spora.*

Konvencionalna metafora
- *cijedi riječi ka iz masla*

Frazemima čini joj se ni more do koljena – drži se na veliko – ko je ka on – ni da je carska šćer, ne bi bila žešća označava se uobražena osoba. Stereotipno ili ne, većina frazema navedenih u Rječniku odnosi se na uobraženost ženskih osoba. Svi oni koncipiraju orijentacionu metaforu koja označava boljim ono što je gore.

Konceptualna metafora
- *Gore je bolje.*

Konvencionalna metafora
- *čini joj se ni more do koljena*
- *drži se na veliko*
- *ko je ka on*
- *ni da je carska šćer, ne bi bila žešća*

Slikovitim frazemima *da ga puhneš, poletio bi i da ga šineš u jedan obraz, drugi bi mu puklo* među kojima stoji odnos antonimije koncipira se mršavost i debljina čovjeka kao materijalnog objekta.

Konceptualna metafora
- *Čovjek je mašina.*
- *Mršavost je tankoća, lepršavost.*
- *Debljina je opterećenje.*

Konvencionalna metafora
- *da ga puhneš, poletio bi*
- *da ga šineš u jedan obraz, drugi bi mu puklo*

Jedna od osnovnih čovjekovih potreba je san. Ono što nedostatak sna čovjeku može prouzrokovati u frazemskom obliku prikazano je na sljedeći način: *da skinem trnje s očiju – da skinem paučinu s očiju – kapci mu na olovo – navalio mu se san.* To bi zna-

čilo da se nedostatak sna percipira kao negativna sila koja se navalila na čovjeka. Nabrojani frazemi međusobno stupaju u odnos sinonimije.

Konceptualna metafora
- *San je neminovnost.*
- *Nedostatak sna je težina.*

Konvencionalna metafora
- *da skinem trnje s očiju*
- *da skinem paučinu s očiju*
- *kapci mu ka olovo*
- *navalio mu se san*

Kada se neko dovede pred svršen čin, govornici sandžačkog dijalekta mogu upotrijebiti različite frazeme među kojima su i *doćerala cara do duvara i došla voda do poda*. Oba frazema slikovito prikazuju situaciju pred kojom nema daljeg uzmičanja. Naročito je važno primijetiti da su oba frazema formirana na sličan način. Naime, oba su lahko pamtljiva zbog činjenice da se ostvaruje određena vrsta rimotvornosti.

Konceptualna metafora
- *Moranje je dalje neodlaganje.*

Konvencionalna metafora
- *doćerala cara do duvara*
- *došla voda do poda*

Poznatom frazom *gdje god ima vatre, tu ima i dima* u sandžačkom dijalektu ima oblik *gdje god trava mrda, tu nešto ima*. Oba su frazema formirana na sličan način u značenju postojanja razumnih razloga za vjerovanje da nešto postoji iako nije u potpunosti vidljivo.

Konceptualna metafora
- *I najmanji postupak se može vidjeti golim okom.*

Konvencionalna metafora
- *gdje god trava mrda, tu nešto ima*

U lingvistici su poznati radovi leksikologa koji su ispitali frazeme čije su leksičke komponente mačka i pas. Bilo bi zanimljivo uraditi slično istraživanje frazema koji sadrže bilo

koji oblik lekseme voda. Frazemi *glibav obraz sedam mora oprat ne može* – *Raška ga oprat ne može* jednake su frazama *Dunav ga ne oprat* i sl. drugi od nabrojanih frazema (*Raška ga oprat ne može*) samo je lokalno prilagođena verzija nekih univerzalnijih. U tom smislu, koncept vode je uvijek u uskoj vezi sa prljavštinom.

Konceptualna metafora
- *Voda čisti sve osim moralne nehi-gijene.*

Konvencionalna metafora
- *glibav obraz sedam mora oprat ne može*
- *Raška ga oprat ne može*

Gotovo je bumbarove prokopo da ga nađe frazem je kojim se aktivira značenje nekog ko je toliko bio uporan u potrazi za nekim, za nečim. I ona se, kao i niz drugih frazema, percipira putem manjih bića od čovjeka. Bumbari lete i gotovo ih je nemoguće uhvatiti i kopati.

Konceptualna metafora
- *Upornost je bezgranična.*

Konvencionalna metafora
- *gotovo je bumbarove prokopo da ga nađe*

Frazemi *ha pričo, ha lajo, ona ni mukajet, ko pričo, ko blejo, ne traga koliko pašće, ne zarezuje ga* se koriste ukoliko neki subjekt ne želi čuti pri-dike od nekog, kada neko ne uvažava tuđe riječi i upute.

Konceptualna metafora
- *Nevažnost je nečujna.*

Konvencionalna metafora
- *ha pričo, ha lajo, ona ni mukajet*
- *ko pričo, ko blejo, ne traga koliko pašće*
- *ne zarezuje ga*

Sinonimski odnos koji se ostvaruje među frazemima *ide mu na ruku* i *ide mu niz dlaku* direktno stupa u antonimski odnos prema frazemu *ide mu uz nos*. Sva se tri frazema koncipiraju kroz silu istog ili suprotnog

smjera. Ona koja je u istom smjeru kretanja olakšava kretanje subjekta, a onda koja je u suprotnom, otežava ili onemogućava njegovo kretanje.

Konceptualna metafora

- *Poželjno je u istom smjeru u kom se krećem.*
- *Nepoželjno je u suprotnom smjeru kretanja od mog.*

Konvencionalna metafora

- *ide mu na ruku*
- *ide mu niz dlaku*
- *ide mu uz nos*

Jedan od mlađih frazema sigurno je išao sam *tabanovića fijakerom* kojim se želi reći da se do nekog cilja došlo pješke. U ovom frazemu ostvareni su neki tvorbeni principi koji su uglavnom ostvareni u kreiranju prezime ljudi s balkanskog područja. *Taban + ović* nastalo je po uzoru na ime utemeljitelja porodice + tvorbeni formant nosioca porodičnog stabla.

Frazemima *jangur-jungur*, *ne zna se ko pije ko plaća*, *ne zna se ko kosi ni ko vodu nosi*, *kad dizgin popušći*, *roblje pobjesni* označava se neorganiziranost neke zajednice u kojoj se ne zna mjesto njenih članova. Češće ćemo čuti *gdje nema mačke*, *miševi kolo vode* u drugim dijalektima bosanskog jezika.

Konceptualna metafora

- *Neorganiziranost je nepoštovanje.*

Konvencionalna metafora

- *jangur-jungur*
- *ne zna se ko pije ko plaća*
- *ne zna se ko kosi ni ko vodu nosi*
- *kad dizgin popušći*, *roblje pobjesni*

Frazem *ka Hada i Buda* u Rječniku je naveden dva puta. Jednom su imenice koje čine ovu frazu vlastite, a u drugom slučaju zajedničke. Nije sasvim jasno od čega je nastala fraza, baš kao što nije jasna od čega potječu njene komponente, ali postoji neutemeljena teorija koja tumači *hada* kao skraćenicu od *hadalj*, a *buda* skraćenicu od *budala*. Obje imenice označavaju maloumnost, nesposobnost.

Veza između biološke i duhovne strane čovjeka neraskidiva je, pa se u tom smislu igra riječi *jesam/jesti*, koje sličie međusobno, na različite načine može manifestirati u frazemske jedinice. U Rječniku je jedan od naslikovitijih frazema *kog nema*, *slo mi kašiku* koji pokazuje određenu suzdržanu dozu žalosti za nekim ko više nije među živima, ali ko je sasvim objektivno spoznao da nekoga nema, pa da, u tom smislu, više i nema nafake na ovom svijetu za njega. Često se u govoru može čuti *koga nema*, *bez njega se može*. Ta dva frazema mogu stajati u odnosu sinonimije, ali je, po našem mišljenju, drugi frazem u koliziji s prvim kad je riječ o objektu o kom se govori. Naime, drugi se frazem može odnositi i na nekog ko je među živima, a prvi, kako je to i navedeno u Rječniku, odnosi se samo na onoga ko više nije živ.

Konceptualna metafora

- *Hrana je život.*

Konvencionalna metafora

- *kog nema*, *slo mi kašiku*

U uvodu u Fraze, autori Sandžakčkog rječnika, između ostalog, navode frazu *kamen ti u usta* objašnjavajući nivo njene slikovitosti i tvrdeći kako ona zapravo nema veze s doslovnim značenjem. Ova se fraza, naravno, mora shvatiti na figurativan način, kao i većina navedenih. Značenje koje autori u nastavku navode je *bolje šuti*, *ne pričaj* (Sandžakčki rječnik, 2012: 509). Ona se, također, može shvatiti i kao prijekor za neko učinjeno ili neučinjeno djelo koje nije bilo dobro promišljeno. Na taj se način subjektu oduzima pravo govora, odnosno pravo odbrane. Teret kamena u ustima, ukoliko zamislamo, onemogućavao bi realiziranje govora. Ovaj se frazem može dovesti i u vezu sa frazom *izgubio riječ*. Jezik je osnovno sredstvo komunikacije. To je čovjekova distinkivna sposobnost koja je direktno proizašla iz njegovog kognitivnog svijeta. Frazemom *izgubio riječ* označava se čovjek koji je u komi i koji nema mogućnost korištenja jezikom.

Ovdje se, metaforički uzevši, riječ pretvara u osnovno čovjekovo svojstvo. Oduzevši mu upravo to svojstvo, on postaje nemoćan.

Konceptualna metafora

- *Govoriti je raditi ispravno.*
- *Govoriti znači biti živ.*

Konvencionalna metafora

- *kamen ti u usta*
- *izgubio riječ*

Pored najčešćeg koncipiranja ljudskog tijela i čovjeka općenito kao biljke i životinje, u savremenom dobu industrijalizacije, kako je pretpostaviti, javljaju se konvencionalni izrazi koji percipiraju isto to tijelo kao mašinu. Izrazom *ko da sam rašarafljen* svjedočimo kako je ljudsko tijelo lakše spoznati kao mehanizam koji ima svoje zakonitosti, gdje se svaki organ može sam za sebe pojmiti kao zasebna mašina s posebnom namjenom. Rašarafljeno može biti samo nešto što je mehanički moglo biti sastavljeno. Na taj se način umor kod nekog može razumjeti kao rastavljanje na komponente. To automatski znači da ta mašina ne može funkcionirati, iako su dijelovi sami po sebi male mašine u mašini. Umor na nivou svijesti je taj koji diktira da li će mašina raditi ili ne. U tom smislu, čovjek postaje mašina. Ova je metafora vrlo česta u književnim djelima savremenih književnosti svijeta. Ovo je jedna od tzv. ontoloških metafora koja visokoapstraktne pojmove objašnjava manje apstraktnim, konkretnijim, objektivnijim entitetima iz vanjske stvarnosti. Iako je ljudsko tijelo starije od mašina, ova je metafora vrlo raširena.

Konceptualna metafora

- *Čovjek je mašina*

Konvencionalna metafora

- *ko da sam rašarafljen*

Još jedna od ontoloških metafora upotrijebljenih za čovjeka jeste *koliko si natočio* u značenju starosti nekog čovjeka. Upitavši za godine na taj

način govornici konceptualiziraju čovjeka i njegov vijek kao posudu u koju se ulijeva neka tečnost. Na vrlo sličan način, ljudski se um može predstaviti putem posude za odlaganje nekog materijala.

Konceptualna metafora

- Čovjek je posuda.
- Ljudski je vijek posuda.

Konvencionalna metafora

- koliko si natočio

Sinonimski odnos koji se ostvaruje između frazema *na put da ga sretnoš*, *belaj će te ufatit* i *kad ga sretnoš*, *hrđa će te ubit* odnose se na značenje nepoželjnosti subjekta u nečijem društvu. Također se u razgovornom jeziku može čuti i *kad ga vidim*, *7 dana sreće nemam*. Asocijacija nesreće koju neko budi u govorniku percipira se kao nesreća, tj. nešto što je istim intenzitetom neželjeno.

Konceptualna metafora

- Nepoželjno je nepozvano.
- Nepoželjno je nesreća.

Konvencionalna metafora

- na put da ga sretnoš, belaj će te ufatit
- kad ga sretnoš, hrđa će te ubit

Da je šutnja zlato, u lokalnom smislu, na nivou Novog Pazara, može se reći i *nema ništa bolje od šutenovca*. U Rječniku je ova fraza zabilježena na ovaj način, pa šutenovac funkcionira kao zajednička imenica. Ona je u jezičkoj stvarnosti vlastita imena kojom se obilježava naselje u jednom dijelu Novog Pazara. Porijeklo imena tog naselja sigurno se može dovesti u vezu sa glagolom *šutjeti*, ali je ovdje ostvarena veza po sličnosti. Ovaj se frazem čuva u lokalnom žargonu.

Konceptualna metafora

- Šutnja je zlato.

Konvencionalna metafora

- nema ništa bolje od šutenovca

Svjetski poznat naslov *Stepski vuk*

koji govori o izoliranosti ljudskog bića u savremenom društvu konceptualizira samoću putem vuka koji svoj vijek provodi u samoći jer mu je to po prirodi. Ako znamo da je čovjek društveno biće, samoća predstavlja neželjenu okolnost koju, s obzirom na okolnosti, čovjek odabire ili mu se nameće. Ovaj se koncept može realizirati i kao *sama ko sinja kukavica* – *ko vuk na kijamet* – *sam samcit* – *sam ko na gori list*. U svim slučajevima, na vrlo slikovit način govornici opisuju stav prema samoći kao nešto nepoželjno.

Konceptualna metafora

- Čovjek je divlja životinja.
- Čovjek je biljka.
- Izoliranost je nepoželjna.

Konvencionalna metafora

- sama ko sinja kukavica
- ko vuk na kijamet
- sam samcit
- sam ko na gori list

*
* *
*

Umjesto zaključka

Na osnovu korpusa i primijenjenih teorijskih okvira, može se zaključiti kako se gotove sve fraze u Sandžačkom rječniku mogu konceptualizirati. Određeni dio fraza stupa u različite paradigmatske odnose, najčešće sinonimije i antonimije. Ovaj rad ide u prilog tezi da je svakodnevni govor visokofigurativan jer na taj način iscrpljuje svoje kreativne mogućnosti. Nije figurativnost inherentno svojstvo samo književnih tekstova. Ta se figurativnost može primijetiti i u svakodnevnoj komunikaciji. Centar zanimanja ovog rada nije bio na paradigmatskim odnosima, niti na klasificiranju bilo koje vrste. Osnovna teza rada bila je potencijalna razlika između sandžačkog dijalekta, tog specifičnog prostora, ne samo u jezičkom nego i u kultural-

nom smislu. Ovaj se rad također zasniva na vlastitoj intuiciji istraživača, pa je, u tom smislu, moguć i određeni broj grešaka.

Reprezentativni primjer koji ide u prilog ovom radu jeste fraza *nema ništa bolje od šutenovca* koji funkcionira samo na novopazarskom jezičkom području, pa se ne može reći ni da je to odlika sandžačkog dijalekta koji obuhvata puno veće područje nego što je to novopazarski govor. U svakom slučaju, ova je fraza specifična samo za ovo područje, ali se može, na globalnom nivou, konceptualizirati dobro poznatim krilatima o govoru i šutnji.

IZVOR

1. Begović, Džavid, Begović Ličina, Šefka, *Sandžački rječnik*, Sarajevo, 2012.

LITERATURA

1. Dragičević, Rajna, *Leksikologija srpskog jezika*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2010.
2. Evans, Vyvyan, Green, Melanie, *Cognitive Linguistic, an Introduction*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2006.
3. Gortan-Premk, Darinka, *Polisemija i ograničavanje leksičkog sistema u srpskome jeziku*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004.
4. Halilović, Senahid, Tanović, Ilijas, Šehović, Amela, *Govor grada Sarajeva*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2009.
5. Kovacs, Aleksandra, *Frazeološka antonimija u hrvatskom jeziku*, <http://www.filologia.hu/kisebb-kozlemlenyek/frazeolo%C5%A1ka-antonimija-u-hrvatskom-jeziku.html>, stranica posjećena 29.8.2013.
6. Matešić, Josip, *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, Zagreb, Školska knjiga, 1982.
7. Šipka, Danko, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad, 1998.
8. Tanović, Ilijas, *Frazeologija bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000.

Akademik Alija Džogović
Suada Džogović

SANDŽAK JE JEDAN

Sudeći po konfuziji zastupljenoj u medijima, zatim u „naučnim“ saopštenjima, verbalnoj komunikaciji mnogih političkih subjekata, pa i u narodnim laičkim formulacijama i diskusijama, a osobito u formulama onih koji ovu regiju integrišu u svoje navodno historijske zemlje i etimone njihovog nacionalnog i konfesionalnog naslijeđa i prava, još nije jasno šta je Sandžak i čiji je Sandžak. Nabaška što mnogi negiraju njegov geopolitički integritet, dokrpljavaju ga svojoj nacionalnoj euforiji i projektima naslonjenim na ono umrtvljeno načertanijevsko slovo, koje još lebdi iznad ove bošnjačke zemlje, plašeći se da se sa Bošnjacima ne preseli uz neku fundamentalističku zemlju, kao da je Sandžak leteći ćilim. A on nije, tu je u srcu Balkana gdje je uvijek i bio i pripadao onima koji su tu živjeli sa svojim stadijima i okućnicama.

Sandžak je i danas jedna homogena geopolitička regija koja miroljubivim sponama spaja četiri susjedna naroda i njihove države: Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Kosovo i Srbiju. Primjer je najveće ljudske tolerancije u Evropi i nema toga Sandžaklije koji bi zametnuo kavgu među susjedima, već samo slogu i mobu da se i susjedu pomogne tamo gdje ne može sam.

Dakle, Sandžak je ovdje, ovdje su i njegove Sandžaklije. Sandžak je jedan i nedjeljiv još od najstarijih vremena, od onih bogumila, a biće i prije njih – kada je bio na razmeđu Rimskog carstva i Vizantije, može biti i prije, u starom svijetu, razmeđe ilirskih, tračkih, helenskih, gotskih plemena. I u dugom historijskom prostoru ova regija je zadržavala svoju samosvojnost i geografsku, etničku i kulturološku.

Neki drugi narodi dolazili su na ove visoravni i prolazili tumarajući za plijenom po Evropi – istočno i zapadno.

Sandžak je ostajao gdje je i bio, jedan i nedjeljiv, sve do onog Berlinskog kongresa čiji su ciljevi bili kodifikovani u papskim bulama i krstaškim aspiracijama – pretvaranje vina u krv, spaljivanje na lomačama i licemjerstvo. Sandžak je odlukom sile i mržnje dijeljen na parčice, da bi poslije 1912. bio prepolovljen i zadavljen. Rezultati toga nasilja su mnogi genocidi i egzodusi - i nestajanje jednoga historijskog naroda, iza kojeg su ostajale duvarine i groblja, koje

su osvajači zatirali i pokrivali projektima o svojoj baštini i pravu na ovu zemlju. Ali, i te duvarine su Sandžak. I ta mezarja su Sandžak.

Nažalost, u „naučne“ sadržaje koji se ustremljuju na ovu geopolitičku regiju učestvuju, sem onih iz bližeg i daljeg okruženja i njihovog „Kultur kampfa“, i neki bošnjački „naučnici“ – historičari, političari i nepolitičari, pisci, pa čak i „bozadžije i burekdžije“ – svi profiteri iz prve ruke.

Političko, trgovačko i čiftinsko profiterstvo eksponira se kao komponenta u idenitetu mnogih Bošnjaka, počevši od onih „jajara“ pa sve do jednog dijela bošnjačkog klera koje sjedi u prvim redovima sa „balkanskim kasapima“ i vrhuni iznad glava onih koji ispraćaju svoje maloumne kraljeve i kraljice, čekajući da ih popraska neki žrec istom vodicom kojom su prskani „vitezovi“ genocida u Srebrenici i opkoljenom Sarajevu.

Sandžak je u Sandžaku, kao što je Bosna u Bosni – sve je na svojem mjestu, gdje treba i gdje je bilo.

A, nažalost, u vokabolaru nekih kratkoumnik glava još se eksponiraju svijesti o neutemeljenom Sandžaku, koji je bio jedno vrijeme i autonomija, pa je neki zli dusi zakinuše u cvijetu. Njihovi sljedbenici i poslušnici nastavljaju, valjda iz neznanja, da anuliraju historijske činjenice o Sandžaku kao makar i kulturnoj autonomiji, o identitetu njegovog naroda, jezičkoj posebnosti i kulturi. Oni govore i pišu: „Raška oblast“, „Srbijanski Sandžak“, „Crnogorski Sandžak“ – a on je samo „Sandžak“, kao međugranična regija između „dva oka u glavi“.

Niko ne osporava toponimsku hidronimsku jedinicu „Raška“, koje imenovaše oni Iliri, diveći se vodi i prirodi, ali je danas „Sandžak“ sadržaj iz duše naroda koji ovdje egzistira i nasljeđuje ono što su mu preci ostavljali upisano po „ostronošama, pešterima, bihorima, arzama, uvcima, tarama i ljumama“.

Sandžak je jedan i jedinstven, geopolitički, historijski, jezički... On se, iz bliže političke projekcije, može oslovljavati samo kao „Južni Sandžak“ i „Sjeverni Sandžak“.

Zaključak

Dakle, pravilno je govoriti i pisati samo ovako: **Južni Sandžak, Sjeverni Sandžak.**

Fatih Hadžić

BERANE (I)

Utemeljitelj grada bio je Mehmed-beg Bahtijarević Jajčanin, rodom iz Jajca. On je odredio širine i pravce ulica. Za njegovu smrt vezuje se predanje da je njegovu džezazu pratilo stanovništvo obje vjere, što se prvi put dogodilo u Beranama

Berane je, najvjerovatnije, dobilo ime od turskih riječi *bir* (jedan) i *han* (usputna stanica, motel). Tako je nastao naziv *bir-han*, a od toga *bir-hane* i, naposljetku, *Berane*. Grad na rijeci Lim. Važna raskrsnica puteva: Bijelo Polje (Akovo) - Plav i Gusinje, Skadar - Berane - Novi Pazar, Kosovska Mitrovica, i dalje, Skoplje, Solun.

Područje opštine Berane prostire se na površini od 717 km². Smješteno je u plodnoj dolini Lima na nadmorskoj visini iznad 600m, koja je okružena planinskim vijencima i ograncima Bje-lasice sa zapada i Cmiljevicom i Tur-jakom sa istočne strane. Najviša tačka u opštini je vrh Crna glava, koji doseže nadmorsku visinu od 2.139 m.

Na posljednjem Popisu stanovništva u Crnoj Gori, obavljenom 2003. godine, u Beranama je bilo ukupno 35.068 stanovnika, od čega se od ukupnog broja njih 8.950 izjasnilo kao Crnogorci (25,52% stanovnika), 16.309 Srba (46,51%), 5.662 Bošnjaka (16,15%), 2.301 Muslimana (6,56%),

0,10% stanovništva čine Albanci i 0,13% Hrvati. Kao ostali, u Beranama je evidentirano 5.03% stanovnika. Kao pripadnici vjere islama izjasnilo se 8.994 stanovnika.¹ Da govori srpskim jezikom izjasnilo se 25.654 stanovnika, crnogorskim 6.045, dok se njih svega 2.544 stanovnika izjasnilo da govori bosanskim (bošnjačkim) jezikom, što pokazuje da se veći dio bošnjačkog naroda izjasnio da govori crnogorskim jezikom.

Naseljena mjesta: Azane, Babino, Bastahe, Beran Selo, Bor, Bujanje, Budimlja, Buče, Veliđe, Vinicka, Vrševo, Vuča, Glavaca, Godočelje, Goražde, Gornja Vrbica, Gornje Zaostro, Dapsići, Dašča Rijeka, Dobrodole, Dolac, Donja Vrbica, Donja Ržanica, Donje Zaostro, Donje Luge, Dragosava, Zagorje, Zagrad, Zagrađe, Javorova, Jašovići, Johovica, Kalica, Kaludra, Kruščica, Kurikuće, Lagatori, Lazi, Lubnice, Lužac, Lješnica, Mašte, Mezgalji, Murovac, Orah, Oraho, Pa-

Apstrakt:

Ovaj rad nas na trenutak, vraća u prošlost; osvrnut ćemo se na historiju Berana, na njegovu geografiju, stanovništvo, razne događaje, naselja, kulturu, arhitekturu, te ostale kulturološke i civilizacijske specifičnosti, sa akcentom na nacionalno i kulturološko biće bošnjačkog naroda ovog kraja.

Ključne riječi: Berane, Bihor, historija.

1. Internet, <http://www.berane.me>; zadnji put pregledano: 13. decembar 2013. god.

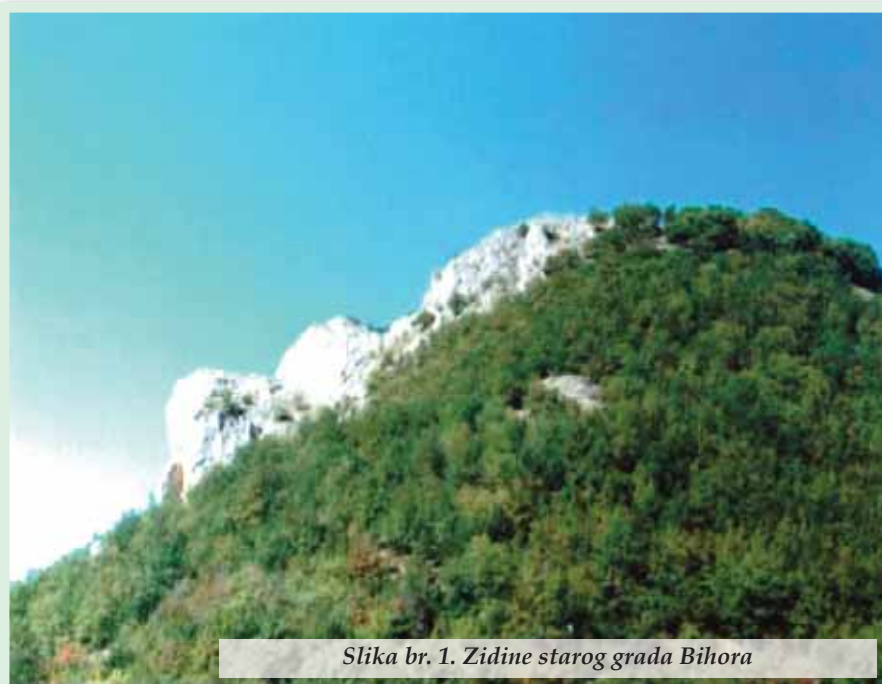
hulj, Petnjik, Petnjica, Pešca, Ponor, Poroče, Pračevac, Radmanci, Radmuževići, Rovca, Rujšta, Savin Bor, Skakavac, Tmušići, Trpezi, Tucanje, Crvljevine, Crni Vrh i Štitari.

Bihor. Sjeverno od Berana na udaljenosti od desetak kilometara, na mjestu gdje se Lješnica uliva u Lim, iznad sela Bioče, nalazi se lokalitet Gradina. Na ovom lokalitetu, nadmorske visine 1.057 m, u selu Podgrađe nalaze se ruševine utvrđenja koje istraživači vezuju za grad Bihor.²

Utvrđenje je bilo locirano na mjestu važnih saobraćajnica, koje su išle dolinom Lima. Spajale su Budimlje s putevima u Plavu na jednoj i Sjenicom i Novim Pazárom na drugoj strani.³

Prvi put se Bihor pominje u jednom dubrovačkom izvještaju od 5. XI 1450. god., kao mjesto gdje je upućen dubrovački karavan (in loco vocato Bichor), a jedan tovar svile ostavljen je kao zalag zbog nekih poreza (pro aliquibus daciis).⁴ Ovdje se Bihor pominje u vezi sa boravkom dubrovačkih trgovaca. Po S. Mišiću, grad je nastao znatno ranije u razvijenom srednjem vijeku (XIV vijek).⁵ Turci osvajaju grad Bihor 1455. godine, uspostavljaju sudsku i upravnu vlast formirajući nahiju i kadiluk Bihor, te u njemu ostaju turske posade sve do kraja XIX vijeka.⁶ Oblasat od rijeke Lješnice do kumaničke klisure nazvana je Bihor, po gradu Bihoru. Interesantno je da jedna oblast u Erdelju, u Rumuniji, nosi ime Bihor.⁷

Koliki je značaj za Osmansko carstvo imao grad Bihor, nalazimo u jednoj turskoj karti iz XVI

Slika br. 1. Zidine starog grada Bihora

vijeka u kojoj je zabilježen kao grad među najvažnijim gradovima na Balkanu.⁸

Opis grada Bihora

Materijalni ostaci utvrđenja predstavljaju dragocjenu dopunu pisanim izvorima. Osim sa jedne strane od Podgrađa i predjela Police, grad je bio nepristupačan. Na zaravnjenom krečnjačkom rtu pravca pružanja sjeveroistok-jugozapad podignuta je tvrđava. U ovom pravcu dužina grada je 80 metara, dok je širina prilagođena reljefu i kreće se od 10 do 50 m. Na jugozapadnoj strani nalazi se uži dio koji se završava u obliku klina.⁹ Prema sjeveru se pruža najprostraniji dio, 40x50 metara. Za zidanje gradskog bedema korišćen je krečnjak kamen. Najveći zid je bio na najpristupačnijoj strani prema Podgrađu.¹⁰

Određena pojačanja postojećeg zida, koja se uočavaju na sje-

verozapadnom zidu, ukazuju na to da su vršene prepravke, vjerovatno od strane Turaka, jer su oni postojeća utvrđenja koja bi zauzeli i prilagodili svojim potrebama. Pomenute prepravke su najvjerovatnije izvršene u periodu učvršćivanja turske vlasti u Gornjem Bihoru u drugoj polovini XV vijeka.¹¹

Zbog položaja grada, koji je bio smješten na teško pristupačnim i strmim mjestima, vodosnabdijevanje je predstavljalo problem za grad. Tako je u centralnom dijelu grada bila izgrađena cisterna za prikupljanje kišnice, oko koje su vidljivi tragovi prostorija. U narodu vlada mišljenje da je do cisterne sprovedena voda, kanalom ispod Lima, iz planine Bjelasice.¹² Ostaci temelja četvorougaoone kule nalaze se na jugozapadu.¹³ Pretpostavlja se da su građevine za smještaj posade mogle biti u gornjem, višem i širem dijelu grada pored zidova oko cisterne.¹⁴

2. M. Premović, "Bihor grad", *Almanah* br: 48-49, Podgorica, 2010, str. 8.

3. Ibid.

4. HAD, Lam. De Foris 24. foll. 10.

5. M. Premović, *ibidem*, str. 8.

6. Ibid.

7. Ibid.

8. *Ibidem*, str. 10.

9. Ibid.

10. Ibid.

11. Ibid., str. 11.

12. Ibid.

13. Ibid.

14. *Ibidem*, str. 12.

Ispod Gradine, na južnoj strani, nalazi se malo selo Podgrađe, koje su osnovali bivši posadnici grada Bihora, iskrčivši sami zemlju koju su obrađivali. Prvi put su upisani kao poreski obveznici 1571. godine, što bi značilo da je naselje tada nastalo.¹⁵

Zahvaljujući geografskom položaju, Bihor je bio sjedište ne samo uže okoline, već i ključna tačka bližih i daljih oblasti.¹⁶

Historijat

Ovaj kraj sa okolinom pao je pod tursku upravu polovinom XV vijeka, 1455. god.¹⁷ U istom periodu pod tursku upravu pali su Bijelo Polje, Bihor i Župa Budimlja, koja je postala carski has.¹⁸

Mjesto na kome se danas nalazi grad Berane korišćeno je za ispašu stoke, na njemu nije bila izgrađena nijedna kuća. Današnji centar Berana zvao se Lug, a na desnoj obali Lima, gdje su Hareme, mjesto se zvalo Prosine.¹⁹

Poslije čuvene bitke na Rudeškoj glavici, počinje stvaranje varoši, 1862. god.²⁰ Na uzvišenju Jasikovac sagrađena je tvrđava sa stalnom posadom, most na Limu gdje se danas nalazi bolničko naselje. Na padinama ispod Jasikovca izgrađene su kuće za oficire, njihove porodice i službenike "Haremi", po čemu je ovo naselje dobilo

Slika br. 2. Zidine starog grada Bihora

Slika br. 4. Zidine starog grada Bihora

Slika br. 3. Zidine starog grada Bihora

ime, u kojem je podignuta džamija i mekteb.

Utemeljitelj grada bio je Mehmed-beg Bahtijarević Jajčanin, rodom iz Jajca. Kao borac, u Berane dolazi 1885. god., a 1889. god., kao vojni bimbaša (komandir) i gradski kajmakan. On je odredio širine i pravce ulica. Za njegovu smrt vezuje se predanje da je njegovu dženazu pratilo stanovništvo obje vjere, što se prvi put dogodilo u Beranama.²¹

Do polovine XIX vijeka varoš se razvijala po tipično orijentalnoj arhitekturi. Sagrađene su džamije, mektebi, hanovi, dućani, šadrvani, dvije javne česme.²²

U tom periodu formirana je škola Ruždija, koja je bila u rangu gimnazije. Godine 1867. varoš je imala 110 kuća sa 400 stanovnika. Iste godine, nakon požara koji je zahvatio bjelopoljsku čaršiju, veliki broj stanovništva tog grada, uglavnom trgovci i zanatlije, kao i drugih dijelova Sandžaka i Crne Gore našao je utočište u Beranama. U 1909. godini ovaj grad je brojao 500 kuća sa 4.000 stanovnika.

Stanovnici Berana su pretežno bili zanatlije i trgovci. U pomenutom periodu bilo je više velikih kuća, česama i šadrvana, a kasnije je razvijen i jedan stočni trg, što dovodi do samog razvoja Berana kao centra u širem regionu.

(Nastaviće se...)

15. O. Zirojević, "Kroz Bihorsku nahiju 1571. godine", Simpozijum: "Seoski dani Sretna Vukosavljevića XIV", Prijepolje 1991, 190, nap. 185.

16. M. Premović; ibidem, str. 12.

17. B. Agović, *Džamije u Crnoj Gori*; ibidem, str. 337.

18. Ibid.

19. Ibid.

20. Ibid.

21. Š. Rastoder, Istorijsko-metodološki okvir izučavanja istorije muslimana u Crnoj Gori 1878-1912, *Almanah*, br. 7-8, str. 117.

22. I. Ramčilović, "Arhitektonski izgled starih Berana", *Almanah* 37-38, Podgorica 2007, str. 64.

Akademik Alija Džogović

O autohtonim Bošnjacima Kosova

Ovu, nacionalno zatamnjenu, populaciju svojatali su susjedi koji se sa njima graniče: Srbi, Makedonci, Albanci, a i Turci. Srbi su ih nazivali *najstarijim Srbima* i zahvaljivali im što su „sačuvali najstariji srpski jezik“. Albanci ih smatraju starom ilirskom populacijom koja je ovdje odolijevala vremenima i društvenim zbivanjima. Makedonci ih nazivaju takođe pravim *Makedoncima*, a umiješali su se i Bugari, te ih još nazivaju *Bugarima*, a njihov jezik *bugarskim*. Slali su im čak i udžbenike za nastavu u osnovnim školama.

Sami stanovnici ovih krajeva sebe različito identifikuju i nazivaju. Neki kazuju da su starinom Srbi, drugi se okreću prema Makedoniji, treći se izjašnjavaju kao Albanci, a mnogi kao Bugari i Turci.

U vrijeme turske vladavine identifikovali su se kao Turci, a sredinom XX vijeka imali su onaj poznati nacionalni predznak *neopredijeljeni*. Krajem XX vijeka, populacija koja živi na Kosovu izjašnjava se po onom *bosanskom ključu*: *nacionalnost - Bošnjak, jezik - bosanski, vjera - islam*; populacija u Makedoniji deklarise se kao *Makedonci islamske vjeroispovijesti i makedonskog jezika*; dok se populacija u Albaniji deklarise kao *albanska nacionalnost*, bez predznaka o vjeri i jeziku. U matičnim knjigama mnogi su stanovnici ovih oblasti evidentirani kao Turci, pa im je to „pomoglo“ da se odsele u Tursku.

Na Kosovu je afirmisana i Deklaracija o upotrebi bosanskog jezika u bošnjačkom obrazovanju, kulturi i komunikaciji uopšte.

S obzirom da je revija *Selam* prva bošnjačka publikacija koja je izlazila na Kosovu, eksponentna je ideja da se **datum** izlaska prvog broja ove revije obilježava kao **Dani bosanskog jezika na Kosovu**, sa nizom manifestacija (susreti bošnjačkih pisaca, pozorišne predstave, izrada odgovarajućih pisanih radova u školama, simpozijumi o jeziku i književnoj tradiciji i sl.).

Najviše zbrke u nacionalnom opredjeljivanju stanovništva ovih alpskih oblasti u nauku i praksu unijeli su Rus Ivan Jastrebov, Bugarin Solovjev, neki etnolozi i lingvisti, albanski takođe, kao i mnogi laici i novinari koji su pisali o ovim krajevima po svojem znanju i volji. Takvu *zbrku* prihvatili su mještani ovih krajeva, često iz nekih sitnih interesa, a često iz straha.

Sva ova laička i nenaučna zbrka, kao i *namjerno falsifikovanje* historijskih činjenica, te aspiracije susjeda na ove krajeve i nehumana podjela ovog geografsko-etničkog regiona na kraju Prvog svjetskog rata i njegovo rasparčavanje, zahtijevaju naučnu analizu i objektivan pristup etničkom porijeklu cjelokupne šarsko-pindske populacije.

Koliko je u historiji poznato, današnji predjeli zapadne Makedonije nikada se nisu nalazili u okviru mape neke „stare“ makedonske državne tvorevine. U antičko doba, Makedonija je obuhvatala istočne krajeve današnje Makedonije i sjeverne oblasti Grčke. U srednjem vijeku ove oblasti bile su u sastavu velikog vizantijskog carstva, a zatim su Nemanjići prodirali prema jugu okupirajući dijelove sjeverne Grčke i sjeverne Albanije.

U ovakvoj historijskoj panorami, autohtona populacija bila je izložena uticajima kultura osvajača, prvenstveno religijskim i lingvističkim kulturama. Ipak, tokom tog dugog historijskog

perioda, ova populacija je čuvala svoju etničku homogenost, mitološki sistem, biološku antropomorfnost. Šta se sve dešavalo u dalekoj prošlosti u ovoj balkanskoj Arkadiji, još nije naučno razjašnjeno i predstoje nova izučavanja, *bez falsifikata i onih tzv. „svojtatanja“*. U doba Nemanjića vršena je drastična slavizacija. O tome svjedoče mnoge narodne priče i drugi usmeni (govorni) materijal, pa i jezička kultura. U ovom kontekstu treba reći da se ova populacija dugo opirala hristijanizaciji i uporno je čuvala svoj mitološki sistem i politeizam, koji su se u latentnoj formi očuvali i do danas. *Priče o crkvama i manastirima* u ovim krajevima su rezultat popovskih misija i izmišljanja, kao što su one priče o selima Ljuboišta, Rapča, Vranište, Dikanjce... U vrijeme onomastičkih istraživanja u Gori i Župi, pokazivali su nam po brdima i pašnjacima izvjesne figure pravougaonog oblika i plitkih gabarita, gdje su navodno bile crkvice, a tu su, ustvari, bile stajze za ovce. Poseban *falsifikat* predstavljaju falsifikati u resursu toponimije, tipa *Marin dof, Panteljeica, Manastirica* i sl. Čak i elaboracije naziva *Bistrice, Prizren* i mnogih drugih na regiji od Prizrenske Bistrice do Strumice je laičke motivacije i namjerni falsifikat. Treba zapaziti da je naziv *Prizren* vrlo stara onimijska struktura, da se u njenom morfološkom diskursu eksponira suglasnička grupa *zdr* komparativno kao u primjerima *Ozdrin, Odrin, Ozdren, Ozren*, pa čak i *Drina*.

Kao *namjerni falsifikati* mogu se tretirati nacionalističke i agresivne formule Ivana Jastrebova i Milivoja Lutovca, koji su ispisali mnoge stranice o ovoj populaciji i nanijeli neoprostivu štetu i ovom narodu i nauci. Lutovčeve formulacije o *islamizaciji* i Jastrebova priče o *babi Božani* su netačne i proizvoljne. Poznato je da ovo žensko ime nije

frekventno u srpskom onomastikonu već više u makedonskom i bugarskom. Nije ona bila *zadnja hrišćanka u Brodu*. Božana je ovdje

bila učiteljica, u vrijeme reformi sultana Hamida. Mještani su je izuzetno poštovali i, po njenoj želji, sahranili na brdu *Panteljeica* više Broda. Pripovijedaju da se „držala starih obreda“ – bogumilskih, kao i mještani ovih krajeva. Također je poznato da je *sv. Pantelija* bio svetac poštovan kod bogumila, kao i *sv. Jeremija*. Ovo potvrđuje *bogumilsku teonimsku kulturu* kod populacije ovih oblasti, kao što to pokazuju i neki toponimi (*Barbula*) i neki obredi i običaji u vezi sa promjenama u prirodi (Đuren, dodola, ojlja-bojlja, karakondžula).

Vizantijske i rimske vlasti, kao i obje Crkve (pravoslavna i katolička) „žestoko“ su progonile sve pripadnike bogumilske//patarenske konfesije, čak su ih spaljivali na lomači (inkvizicija) i vješali po drveću na njihovim imanjima (v. Monah Bogumil, Žitije sv. Save). „Nemanja je proglasio rat bez milosti protiv prokletih heretika babuna“ (v. N. Doklje, Bogumilizam..., str. 250, op. c.). Ta okrutnost postala je tradicija hrišćanskih crkava (up. učešće monaha u ratu u BiH i Hrvatskoj – pričešće i prskanje vodicom najvećih zločinaca; pričešće vojske pred

odlazak u rat; lomljenje tzv. svetog kolača sa oficirima ratnim zločincima - Pavle i Mladić; naoružani monasi – Filaret u Mileševu; davanje blagoslova za masovno ubijanje naroda i etničkih grupa – bogumila, Roma, Jevreja, muslimana...).

Masovno ubijanje i progoni bogumila//patarena od VII do kraja XIV vijeka spada u najgori stepen genocida. To je osobito bilo drastično za vrijeme i poslije „direktnog uključanja vladara: Konstantina Kopinimusa (714), Jovana Zimičesa I (969), Aleksa I Komnina (1118), Manuela Komnena (1143-1180), Borila Asena II, Stefana Nemanje, Stefana Dušana i dr., papa Inocentija III, krstaša“ (N. Doklje, isto, str. 256).

U isti kontekst mogu se staviti i progoni, iseljavanje i ubistva muslimana u novoformiranim balkanskim državama poslije Bečkog kongresa 1876. pa do 2000. godine, kao i planovi Kulturnog društva za iseljavanje muslimana iz Kraljevine Jugoslavije koje su inicirali Ivo Andrić i Vasa Čubrilović, te i planovi Stevana Moljevića, Memorandum, teza: *od Soluna do Karlobaga, prebavljanje preko Bosfora i Prokletija i slične genocidne projekte novijeg doba*.

Iz Gore i susjednih oblasti, samo poslije Drugog svjetskog rata iselilo se više Torbeša nego što je ostalo na svojim vjekovnim kućistima.

Otpor hrišćanstvu vizantijske opcije bio je dugotrajan i eksponentan. Naročito onog nemanjićkog tipa i feudalnih namjeta. Narod je želio promjene, pa je poslije raspada *Dušanovog Carstva* svaka promjena dočekivana, sa razlogom, da će doći bolje vrijeme. Zato je bogumilskoj populaciji primanje islama bilo tolerantno. Nije tačno da je „islamizacija završena“ krajem 19. vijeka, što se vidi i iz turskih popisnih knjiga (deftera). U XVI vijeku slobodno primanje islama već je bilo historijska činjenica.

Danas ova diskutabilna populacija egzistira na prostorima šarplaninske geografske regije, uglavnom u oblastima oko rijeka Prizrenske Bistrice, Beloga Drima i Crnoga Drima i pritoka koje dolaze sa ove prostrane planinske oblasti. S obzirom na zanimanje najstarije populacije (stočarsko privređivanje), ovi su krajevi uvijek bili naseljeni. U njih su se još od najstarijih vremena doseljavali i drugi narodi, *plemena u pokretu*. Poznato je da su se doseljavali Vlasi, kasnije neka slavenska plemena, pa turski Juruci, albanski susjedi i dr. Izmiješanost ove populacije stvarala je, uslovno rečeno, neki *srednji* antropološki populacioni tip, vidljivo sa dominacijom *stare mitske i narodne kulture*. Taj najstariji kulturni sloj i danas je prisutan u egzistencijalnom biću ove alpske populacije.

Narodni govor ove populacije također je, generalno, jedinstven. Dijalektološki posmatrano, između pojedinih regija formirale su se manje razlike, uglavnom fonološke, koje mogu biti razlog za definisanje nekoliko poddijalekata sa specifičnim fonološkim izoglosama. Akcenat je jedan na cijeloj mapi, i on je *ekspiratoričan*.

Pažljivim analitičkim pristupom dijalektologa, možemo ustanoviti ove poddijalekatske izoglose:

Govor Župe, Prizrena i Prizrenskog Podgora. Ovaj govor pokazuje veći uticaj književnog standarda, uglavnom srpskog jezika.

Govor sela Gore, koji ima dvije varijante: *gornjosevska* (Goroišta) i *donjosevska* (Doloišta). On pokazuje izvjesne arhaičnije osobine, uglavnom *gornjosevska* varijanta.

Govor goranskih sela u Albaniji, sa središtem Kuks. Ovaj govor bio je dugo odvojen od matičnog korpusa, karakteriše se većim stepenom arhaizama i jačim uticajem albanskog jezika.

Govori Zapadne Makedonije - tetovska šarplaninska oblast, mavrovska oblast, debarska oblast i regija do Strumice i toka Crnog Drima. Ove podjele su uslovne, lo-

kalnog karaktera, mogu se posmatrati i šire - prema Skoplju, Velesu, Bitolju gdje živi muslimanska populacija istoga porijekla, i ona koja se sa Šar-planine doseljavala u makedonske gradove i ovdje urbanizira i svoj jezik. Nacionalno, po makedonskom Ustavu, ova populacija se deklariraše: *Makedonci, muslimanske vjeroispovijesti*.

Makedonski lingvisti ove govore definišu kao jedan od dijalekata makedonskog jezika, ubrajajući i one poddijalekte na kosovskom dijelu Šar-planine.

*

U ovom kontekstu potrebno je podsjetiti da su mnogi naučnici i nenaučnici osporavali autentičnost šarplaninske populacije, najčešće falsifikuju njegovu samobitnost ili ove govore usitnjavaju i pripisuju svojim jezičkim sistemima.

Prvi koji je ušao u polje falsifikata bio je nelingvist I. S. Jastrebov, a zatim su za njim pošli, također, nelingvisti Jovan Cvijić, Spiridon Gopčević, Milisav Lutovac, kao i neki srpski lingvisti sa svojim subjektivnim stavovima.

U svoje političke projekte, govore šarplaninske populacije inkorporirali su i makedonski lingvisti, kao naprimjer Božidar Vidoeski, Blaže Koneski, pa čak i nelingvista Nijazi Limanoski.

O etničko biće šarske populacije i njegov jezik otimali su se i Bugari i njihovi zaista eminentni naučnici kao što su Vasil K'ncov, Jordan Ivanov, Afanasij Matvejević Seliščev i dr.

Historijski i geografski gledano, ova šarplaninska populacija je autohtona, jedinstvena i omeđena izoglosom od Kodža Balkana do Prespe, na zapadu rijekom Ljumom i na istoku Pologom, sa prelivima i van ovih granica.

Šarplaninska jezička kultura u prošlosti se miješala sa susjednim balkanskim govorima - neslavenskim i slavenskim. Ova kultura se međusobno ukrštala po sistemu jezičkih kontakata i jezičke tolerancije.

U mnogim ranijim radovima ukazivali smo na autohtonosti ove šarplaninske populacije i njene jezičke kulture, apostrofirajući da ne postoji neka posebnost koja ovaj govorni sistem približava samo jednom jeziku, slavenskom ili neslavenskom. Objektivno gledano, odnos govora ove velike etničke zajednice prema govorima štokavskih i nešto-kavskih dijalekata je isti, onakav kakav je među drugim južnoslovenskim jezicima. Zato se može reći da ovaj jezički sistem čini historijsko-lingvističku posebnost u okviru južnoslavenske jezičke zajednice.

*

Još jedan onomastički argument može biti od značaja za ovu diskusiju. Naime, na Kosovu se, sjeveroistočno od Prištine, nalazi hotel čiji je naziv „Besijana“, što upućuje na pretpostavku da se na ovim geografskim prostorima nalazio / nalazi nekakav veći lokalitet sa ovim ili sličnim imenom. Južno od Skadra, također, se nalazi mjesto „Besijana“, a više ovoga grada nalazi se brdo sa starim kastelom „Taraboš“, što može biti u vezi sa Besima.

*

U planinske oblasti Šar-planine, od Prizrenske Bistrice do Dojranskog jezera, te od Vardara do Drima, doseljavali su se mnogi narodi, prije i

poslije nove ere, kao naprimjer: trački Besi i Vlasi, i kao osvajači Grci, Bugari, Srbi, Turci i drugi onoliko koliko je to poznato i u historiji.

Poslije Besa, Vlasi su bili najbrojnija populacija koja se ovamo doseljavala. O Vlasima u ovim oblastima ima dosta argumenata, pisanih (turski defteri) i materijalnih (egzistencijalna kultura – vjerski obredi, usmena tradicija). Postojanje drvenih crkvice činjenica je koja potvrđuje oponenciju pravoslavlju i u njima se, uglavnom, obavljala služba čija je sadržina bila arijanskog i heretičkog karaktera. O tome i Vlasima u oblasti Šar-planine naučno raspravlja dr. Zihret Abazi u radu: „Historija Gore, Župe i Opolja u XIV vijeku kroz aspekt analize Sve-toarhandelske hrisovulje“.

Naučne diskusije o Vlasima su stara i „velika“ tema. O imenu ove populacije u evropskim jezicima postoje i vrlo indikativne morfološke strukture. Izložićemo agendu koju nalazimo kod Maksa Fasmera u djelu *Etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka*, Moskva 1986, str. 345: voloh – staroe nazvanie romanskih narodov. Dr.-rusk. voloh', mn. volosi; ukr. voloh, „rumyn“; bolg. vlah; serbokroat. vlah; slovn. lah; češ. vlah; slovoc. vlah; poljsk. wloch; sm. Torb'ernsson, I, 103 // Čerez germ. *posredstvo* (got. Walhs, d.-v.-n. walah, walh; sr.-v.-n. walh *čužeze-mec*, kel't, *predstavitelj romanskih narodov*; sr.-nž.-n. wale *inostranec*). *Zaimstvo. iz kel't. etnonima Volcae* (Cezar'); greč. *Ovolhai* (Strabon, Ptolemej): gal'sk. folc "celer, alacer"; sm. Tron 403; Strajtberg, Urgerm. Gr. 136; Mi. EW 393 i sl. (Sm. ješče Mošinskij, Zasiag. str. 268. – T.).

(*Naponena: U ovoj agendi apostrofom (') je obilježeno mjesto gdje je u ruskom poluglasnik*).

Mitraizam

Bogumilskih znamenja ima na cijeloj regiji šarplaninskog sistema. To su razne humke (mogile / gomile), ostaci bogumilskih obreda i običaja;

kultovi posvećeni vodi, zemlji i vatri; kultovi posvećeni suncu, cvijeću, proljeću (*Đuren*), letu, jeseni; kultovi posvećeni žrtvovanju životinja; ostaci bogumilskih poetskih i retoričnih vrsta i oblika; međuljudski odnosi koji proističu iz bogumilskog učenja, kao i još mnogi sadržaji bogumilske kulture. Za ovaj diskurs vrlo je indikativna jedna **bakarna pločica** nađena u jednom selu kod Kuksa, a koja se danas čuva u Muzeju u Kuksu. O njoj je pisao vrijedni lingvista (leksikolog) i pjesnik: Nazif Doklje, Goranac iz Kuksa. Na njoj je izgravirana kompozicija obojenog *bika* (ili *jelena*) na kojem sjedi onaj koji žrtvu prinosi nekom božanstvu, držeći u rukama knjigu sa pisaljkom (najvjerovatnije simbol molitve upućene božanstvu). Ovakva se pločica sa motivom žrtvovanja nalazi i na jednom mazdaističkom eksponatu na kojem je prikazano kako bog Mitra žrtvuje bika. Ovaj eksponat prikazan je u knjizi *Sve religije sveta* (grupa autora, Beograd 2006, str. 239). Oba eksponata su *mitraističkog* sadržaja i funkcije. Mitraizam je posredstvom Grka prenijet u rimsku religiju, a tako i u stare balkanske kulture. Bogumili (Manihejci) širili su ovu dogmu po cijelom Balkanu. Otuda i mnogi nazivi mjesta sa ovom teonimskom strukturom (*Mitrova* – selo kod Tutina, *Mitrovica* /x 4/ – na Kosovu, u Vojvodini, u Bihoru, u Mačvi).

Mitraizam (zoroastraizam) je u ovoj šarskoj regiji bio osobito zastupljen i ukorijenjen kao kulturna tradicija, a takva situacija je i danas sačuvana u običajima i folkloru, osobito u onom epskom i retoričnom. Potvrđeno je da je lirski korpus ovdje osobito bogat svim oblicima lirske kreacije, zatim tvorevinama baladične strukture, pripovijednim formama – osobito onim bajkovite sadržine. Također, potvrđeno je da je u ovim šarskim arkadijama ne-

kada postojala vrlo bogata epska poezija *paganskog* i *homerskog* tipa. Ovdje se još i danas čuvaju pjesme *bugarštica*, za koje se može reći da su poetski pandan onim koje je sakupljao Vltazar Bogišić. Može se pretpostaviti da je put bugarštica išao i preko ovih šarskih oblasti.

Brojni su i drugi primjeri preuzimanja epske kreacije sa strane svih susjeda (Makedonaca, Albanaca, Srba, a možda bi se „nešto“ našlo i u epskom fondu Starih Grka).

Mnogi srpski, makedonski i bugarski istraživači narodnih usmenih tvorevina iz ovih krajeva svoje rezultate objavljivali su kao srpski, makedonski i bugarski folklor.

O vrijednostima i značaju Džavidove knjige

Monografija Gore, Župe i Prizrenskog Podgora je djelo o historiji i kulturi cijele šarplaninske populacije od Kodža Balkana do Prespe na jugu. To je velika teritorija jedinstvene etničke, vjerske i jezičke kulture, jedinstvene sudbine u prošlosti, a danas razbijene na četiri susjedne države. Džavid Redžepi je u ovoj knjizi obuhvatio cjelokupno historijsko i kulturno naslijeđe ove alpske populacije, sve resurse koje jedan narod posjeduje u svojem nacionalnom integritetu i etničkoj autonomiji. S tog aspekta, stvoreni su svi uslovi po međunarodnom pravu da i ova populacija u savremenoj Evropi realizuje svoju, makar kulturnu, autonomiju.

Ovom knjigom autor je oponirao mnoge stare teze o populaciji šarplaninske oblasti, njihovom porijeklu, jeziku i usmenoj tradiciji, osobito one namjere u knjizi: *Gora, Opolje i Sredska*, kao i one prije I. Jastrebova i poslije njega, one koje su dolazile iz izvora izvan ove oblasti. Tako je ovo djelo postalo dobra literatura, uz one knjige Nazifa Dokljea – apostola gorske kulture i etike.

Ovaj tekst je nastavak teksta Alije Džogovića objavljenog u broju 21-23 Bošnjačke riječi, januar-septembar 2011. godine, na strani 33-35, "Torbeši su Besi (Bošnjaci)".

Mr. Fatima Muminović Pelesić

POSMRČE

Jadnica, tek se udadoh, pado' u punu kuću roblja. Svekar i svekrva postariji, a djeca im, fala ti Bogu, mlada i brojna. Ja prva jada i snaha, pet zaovi i tri djevera i moj futo, četvrti sin, odnosno prvi, najstariji. Sve mlado i zeleno udarilo kuću da stekne pa po cio dan radi, a žene još uz to i po kući, te oko nje namire i sve mrtvo naveče poliježe.

- Ti, snaška, hajde, a ja ću to učiniti - tjerala me svekrva ponekad, jer je znala da mi onaj moj ne da odmah zaspat', muško hoće svoje pa haj. Tek što legnem, on me počne stezat za grudi, pa ovamo pa onamo pipat, te me do srca uzdrma. Kad ga pogledaš šaka muke, sav žut u licu, koščav, tih, ali kad navali ni najazginija udovica ne bi ga se otresla.

- Hajde, bre, sa ženom otidi u tazbinu, vrijeme je - znao ga je ponekad nagovarati otac.

- Hoću, hoću, otišćemo docnijekan.

Prodoše četiri mjeseca, a mi danas ćemo, sutra ćemo, ne otidismo kod mojih. Dođe jesen, udara riše magle, smiri se ljetina, eto taman hore da krenemo. Kad, on se razboli. Danas-sutra, danas-sutra bon i nema mrdanja. Ja oko njega, obrni, okreni, ugri ciglu pa mu stavi pod noge, vruće obloge, hladne čaršafe uvijaj, na glavu turaj mu repuh, kupus, sve što svijet reče i preporuča, ali ništa. Sve gore i sve crnje. Ne bi čare, čuli moji, eto ti mi oca i brata. Stigoše, on polako, polako, bre pridiže se. Laknu mu il' šćede da se pokaže kod mojih,

ne znam, ali bi ukratko to njegova dobra. Što oni otidoše, njega zauze vatra, steže u prsa, drhat ufati i drugi dan po njihovu odlasku umrije. Osta' ja udovica, tri djevera, sva trojica neoženjena, najstariji prestaso. Izdržim još mjesec dana, eto, da ne reknu odma' kučka digla rep, pa onda zavičem svekru da me povede u rod.

- Jok, vala, ti ćeš - veli svekrva - osta' tamo, no, najprije rekni da ćeš se udat za Derva, pa poslijekan mo'š otis, a il' ja il' stari bismo pošli ako ti bidne volja.

Ja se pridružim, mislim: „Ne mogu, vala, dosta sam muke vidjela i za ovo malo vremena“ - a ništa ne kažujem.

Čim mi se ukaza prva prilika, ja poručim ocu da mi dođe. Evo ti njega prije nego sam pomislila da mu je moj glas stig'o, prep'o se, živ mrtav.

- Šta je bre? - upita me što ga sretoh.

- Vodi me!

- Stani - veli da čujemo prijatelja šta on misli, pa ćemo poslijekana nešto činiti.

Sretoše ga oni k'o najboljeg, bolje ne more bit', ispitaše se k'o da im se djed s onog svijeta vrnuo. A on, ne čeka dugo nego prijeđe na razgovor o mom zvanju i poslu i zbog kojeg je doš'o. Prosuše oni po koju, a moj otac sve šuti i gleda ih, i sluša, pa se onda okrene k mene i zavika:

- A sad da čujemo šta će moja šćer reknut'.

- Ako imam kud k tebi, babo, i ako sam ti evlad, vodi me.

- Tako ti kažeš – reče on, pa se još malo zamisli, podiže glavu i pogleda redom sviju, i opet će reknut':

- Čuste šta ona kaza. Kad je tako, hajde, spremaj se!

Svekrva zausti da nešto kaže, ali on joj ne dopusti.

- Prijo, nijednu više neću da čujem. Kako je njoj bivalo od vas, tako je i vama bilo od nje i kvit posla. Takva sudbina i vama i njoj.

Uđem da se presvučem, kad se začu piska i vriska zaova i svekrve.

- Će si nam, brate, mladino, digni se, otvori oči da vidiš kako ti žena ostavlja kuću... Sine, da si majci živ, pa da kreneš bi se ibret dunjaluk činio tvoje ljepote i visine, tvoje mladine i zdravlja.

Oblačim se i ne mogu da vjerujem da ono što nabrajaju zovu mog jada iz groba da mene vidi gdje odoh. Vratih se u rod. Kome gore kom' teže no mene. Valja se opet crnit' i udavat' kako je bog ostavio. Mlađa mi sestra stasala za udadbu, svake hefte po jedni prosci je ištu, a ona ne smije nikakijem da se rekne. Strah je pa mi veli:

- Eto, kako tebi sudbina bi da za malo vremena preturiš preko glave toliko čemerli života, pa moram znat' dobro kakav je, iz kakve je familije, pa da se udam. Bolje da ostanem usjedjelica no tako, šta ćeš sad!?

- Ni ne mislim ja da mi je ovako gore, sem bolje, kultarisala se taman muke, onako me niko za moga života spasio ne bi. Još kad se obrode djeca, nema pokretanja. Sjedi i šuti tu, što te snašlo, našlo te. Ovako opet ću se udat', nisam ostarjela, fala Bogu, jaka sam i zdrava.

Prođe mjesec dana od mog povratka, kad sestra poteže te se udade za nekog Bahta iz K. Jele. Pobježe sama, bez ičijeg izuna, ne

pita ni oca, ni majku, a mene zamoli da ne rekнем nikom živom. Dan prije nego će se ona udat', počnem da plačem, obraza ne sušim, ni' pijem niti jedem, a kad ode, ja iz svega avaza udri pa udri, dok se ne umorim plačući. Ne znam, veselica, kakvi će jadi uskoro da me stignu. Mjesec i po prođe a mene haljine ne udaraju, povraćam što god pojedim, a zaspiš gdje god poduže sjednem. Kukala, nikom ne pričam, a u sebi pucam.

„Što ću i kako ću, ako sam u drugom stanju?!“

I dva mjeseca prođoše, a od mene ništa.

- Mog kusura, sestro krasna – povjerim se Umihani Jahinoj – tako i tako.

- Dođi sutra kod mene da te opašem pa ćemo vidjeti. Od oka ne znam ništa.

Ko crnji od mene. Spremim se još uveče, nov čamašir na se obučem, i ujutro prije podne, otiđoh. Umihana bijaše spremila vruću vodu, pun kazan, asli, mislila da ga pobacim. Jok, velim joj ja, to ne smijem, grijeh je. Zavučem ona ruku, napipa, bila je erbabna i umiješna, to je čudo, i reče mi:

- U treći si mjesec ušla.

Idem ka kući, a sve mi se čini da jednom nogom gazim naprijed, a drugom nazad. Opipnem stomak, ništa se ne čuje, ne mrda. Sa sobom se razgovaram pa kažem: „Ako onako padne od sebe, neka ga, nek ode.“ Zaletim se, trčim, pa u dalj skočim, a preko krsta me fisne i ko bičem da neko šine, muka me stegne preko stomaka, i ja onako sa sobom velim: „Sad ću da ga rodim“, mislim to su porođajne muke. Zalud bi skakanje s vrljika i što čitav plast sijena zavi-rah da podignem, fisak udari i s nogu me obori i ne rodih. Treći mjesec stomak se podiže, a mene se čini ko god u mene pogledne,

vidi da sam trudna. Zaklanjam rukama, krijem ko zmija noge, ali to se ne sakri. Umihana se srete sa mojom svekrvom i rekne joj kako je bruka što njihovo dijete ne držu oni, nego im ga drugi...

- Ma koje, kak'o dijete? Šta naše? Nemo', Umihana, nikom da naturaš bruku, naša kuća je po poštenju čuvena – rekne moja svekrva.

- Stanider malo, stani, znam da ste poštteni, ama Vasva nosi vaše dijete. Sad joj je četvrti mjesec, ako ćeš pravo da znaš. Šta se pravite da ne znate. Nije ni Dervo bolji od nje, no je ona bolja kol'ko ćeš zinuti od njega, a dijete nije od tuđine, nego bratsko.

- Aaa, ene, Bogati, zar posmrče. Ne brini se, fala ti koja si nam kazala, nećemo mi to tek tako pušćit'. Još sutra će ljudi krenut' da je vratu, sad nema da ne šćedne, mora. Mora, da onu majku svoju, ah da nije halajka, ne bi ni išla, ne znaš je ti, Umo.

- Ne znam – rekla je Umihana i produžila svojim poslom samo da je se oslobodi.

Sutradan, zapodene se grupa ljudi te pravo prema našim kućama.

- Ene, Belkinih prosaca, majko, da vidiš – rekoh joj i ona se začas obrete kraj mene. Kad imamo šta vidjet', oni ne okrenuše prema Bulića kućama, nego pravac, tudije, te k našoj.

- Šta je ovo? Ene mog bivšeg svekra! – velim majci i iz istih stopa otrčim na druga vrata u pojatu. Oškrinuh malkice vrata da bih vidjela hoće li u kuću, da li će uljegnūt', il' će razminūt'. Majka iziđe pred njih, pozva ih u kuću i oni, bogme, uđoše. Otac na livadi kosi. Spremi majka dijete za njega, a kad on dođe, majka ga dočeka na pragu.

- Šta su došli? – upita je otac.

- Prijatelj opet ište onu našu... Vasvu.

- A hoće li ona?

- Sad ništa ne veli. Ode nekuda kad se oni približiše kući.

Otac polako uđe. Gledam kako se rukova sa svekrom i sa trojicom komšija, pa ne sjede gore bliže minderu, nego na malu stolicu uz furunu. Majka se naslonila na veliki krevet, ponekad nešto rukama pokazuje. Pričali su dugo, a onda iziđe pred kuću moja najmlađa sestra i zovnu me. Ja joj iz pojate mahnuh, a kad priđe, ispitala je o čemu su razgovarali. Utvrdivši da me traže, ja se pokupih i uđoh u sobu. Niti se s kim upitah, niti kom pružih ruke, sjedoh, sagoh glavu, osjećajući da me svi gledaju.

- Vasvo, ovi ljudi došli da od nas ištu odobrenje, da se ti vratiš kod njih, za Derva. Eto sudbina tako bi – još nešto drukčije reče moj babo, ne mogu ni da pogodim svaku, pa onda izvi vjeđama, raširi oči i upita me:

- Šta im imaš ti kazat'? Ja sam im rekao kako ti nakastiš, onako i nek bude.

- Ja živa, babo, neću. Ni vrana mi mrtve kosti tamo ne odnijela.

- Polako, snaško, zar ti je toliko bilo loše kod nas? Mi smo te čuvali kao žedan malo vode na dlanu, a što si radila, ni kod oca ne mjeriš koja ti je noga duža, koja kraća – reče svekar.

- Ne velim da me niste držali, ali ne mogu. Još se nijesu ni kosti rasklopile mom jadu u grobu, a hoćete da postanem žena njegovom bratu.

- Vidite, ljudi, kud se ženski šer baca. Nema čekanja – umiješa se stari Bilal – sramota je da u rodu nosiš dijete koje bi morala nositi u domu.

Otac se trgnu.

- Šta, dijete? Čije? – upita i zagleda se u moje krilo.

- Posmrče, iza oca – reče mu neko.

- Zar? – dodade on.

Svi zašutješe, sagnuše glave, a kom teže, kom jadnije, no meni. Ne mogu pomisliti da se za Derva vratim, ohalim i udam, koliko da za vrelo gvožđe ufatim. Ocu sam već teška, jer on bijaše pomodrio u licu k'o čivit. Ni jedne više ne progovori. Majka se učine kao da hoće da iziđe i dade mi znak išaretom da pođem za njom. Iziđoh sva naduvena od neke muke.

- Šta ću, majko? Ima li za mene uteka ovdje kod vas, ili da idem tamo gdje sam ovo kopile i začela?

- Nije tako, nije kopile. A šta ćeš poslije ovdje kad ti se dijete rodi? Bojim se nej se moj udat', neće te niko šćet' s posmrčetom.

Sama razmislih: „Sutra će mi se brat oženiti, njegova će me žena poprijeko gledat', ocu, ni njemu nije milo da se tu teška vučem, idem za Derva, druge mi nema.“

Povih se do crne zemlje, nešto haljina pod pazuhom pritegoh, pa s njima natrag Dervu. Napomoliše se kuće, vidim ja svoju zanaviječnicu. Iz glasa bih vriskala, da se do neba čuje moj pisak. Stigosmo do kuća, a iz njih nikog. Svekrva se učinila u poslu, zaove kud koja po komšiluku prsle, a Dervo plete krošnjju od vrbova pruća. Gore mi sad, no kad sam im prvi put došla u kuću, djevojkom pala nepoznata tuđinka. Sada mi sve znano, ali daleko i još gore mrsko. Kasnije uđe svekrva, obrati se ljudima, a mene i ne pogleda, iako me upita jesam li se umorila. Otidoše komšije, ja se podigoh da što namirim po kući, no one mi ne dadoše da se bilo čega prifatim.

- Samo ti sjedi, snaška! Nas je dosta. Ima vremena, činećeš i ti.

Dođe noć, ja odoh da legnem u onu sobu u koju su me prvi put sveli u đerdek. Dugo nisam zaspała preturajući misli o onome

što me čeka, dok me nije san prifatino. U neko doba noći, osjetim da mi neko driješi učkur pa ne može da potrefi gdje treba povući. Ja se trgnem, ufatim ga za ruku i koliko igda mogu stegnem.

- Ja sam – raspoznah drhtavi Dervov glas.

- Šta hoćeš, šta?!

- Znaš ti. Jesi li mi žena ili ne. Jesi, kučko, od noćas si samo moja.

- Dobro, žena ti jesam, ali spavat' sa mnom ne mo'š dok ne rodim.

- Tako, more, misliš da sam budala, da me od prve vučeš za nos, pa kako bismo deveralo cio vijek, ako si noćas starešnica, leži odmah il' ću te spraviti sa zemljom. Čuj, nije ti ni kod mene laka petlja. No, ako hoćeš kako ja kažem, more i dobro bit', nećeš li, četiri ti puta na četiri strane, pa goni. Ošini kud ti drago.

Pošto mi se učine da bi ovo moglo izaći i na gore, opružih se i namjestih, a on skide go k'o od majke rođen i legnu kraj mene.

Pomirih se sa zlom, vjerujući da će biti bolje kad rodim, ovako niko me ne vidi, kao da nisam živa, sem Dervo što me noću glođe. Pasji je ovaj moj život, ne pao nikoga, trpi i šuti sa vjerom da će biti bolje iako znam da je bolje davno mene napustilo. Najgore bješe što ne znam kad će doći porod. Ali to nije samo moja briga, već svih i svakog. Žene se raspituju i pogađaju kada, ali me ni djeca ne ostavljaju na miru.

- Kako će se zvati dijete koje će roditi Elezova žena? – pitaju.

- Posmrče – odgovarale su neke majke, a druge bi šutkale djecu, govoreći im da čekaju dok se rodi, pa će mu se ime dati. U čekanju svašta sam se naslušala pa se primače i taj dan. Ujutro me uzeše bolovi, režu po stomaku, fi-

skaju, grizu za krsta, čini mi se umrijeću. Ne smijem svekrvi ništa da reknem, morebit još neću, pa će me obrukat' i pričat' oko kako ništa ne znam, samo se natežem i nagađam. Nešto iza podne određiše da nosim Dervu ručak.

- Polako, nogu pred nogu, ništa ti neće biti, govoraše mi svekrva.

Dvoumih se da li da joj se povjerim, ali znam da nemam kome.

„Bogme bi i ćorav vidio da sam se primakla, ali ova neće ni da zna, ni da vidi to, već me tjera“. Krenuh uz brdo, dok se popeh na vrh, duša mi dođe u grlo. Malo se odmorim, a ne mogu ni da sjedim, uzele rođene klete pa ne daju smirka. Pođoh, spustih se niz Liješće dolje ka potoku, pređoh i vodu, dotakoh se livade – kad me savi, opasa oko krsta, i ja se nategoh, dijete pade.

Nigdje nikog živog. Pogledam ima li išta da dijete rastavim od sebe i primijetim nož u tepsiji, uzmem ga i njime presiječem djetetu pupak, skinem sa sebe fistan, mahramu, te pošto ga malo opaćih vodom sa potoka, onom mahramom mu svezah glavu, uvih ga fistanom, oprah se i sama, obukoh, malo odmorih pa krenuh. Tepsija s ručkom na glavi, dijete u naručju, te pravo prema Dervu. On me izdaleka ugledao i pošao da me sretne.

- Kud si tak'a polazila, jadna, da nisi, vala, ne bi nako umro do večeri gladan. Bruka od svijeta. A šta je?

- Sin! – rekoh mu.

- Neka si mi ti živa i zdrava.

- Neka je i ono – dodadoh ja, ali on na to ne reče ništa, primače tepsiju i poče jesti. Vidim zastaju mu zalogaji u grlu, ali ih nekako guta.

- Kako češ – veli – sad ovo ponijeti, bog te o jadu smeo?

- Lakše nego sam donijela.

- Dobro, haj' onda, idi, ne mogu više.

- Krenuh ka kući s ono sudova

na glavi i djetetom u rukama. Poneko me sretne, gleda u mene i čudi se što nosim u naručju, a ja bih u zemlju da propadnem, gledam preda se i primičem se kući. Taman mislim utekoh od zlih očiju, kad moja svekrva, džehe-nem je gorio, tup te preda me.

- A šta uradi to, halajko, belaj te stigo?! Šta ćeš da ga rađaš po brdima k'o da nemaš kuće i kućišta, što nam svijema, drugo, uze obraz, bezobraznice, nikoja ti druga na čitavom dunjaluku ravna nije! Što mi naloži vatru na glavu pred cijelim selom, sve će reknut' da sam ja nikoja kad sam te spremila da ti nosiš ručak. Kako mi ne reče da išta osjećaš, mahnituro, šta će tebe dijete?

- Da nisi nijednu više prosunula – prekinem je ja – ama će belaj pasti. Sluašala sam što sam slušala, više nećeš vršljati po mojoj glavi, ženo božja! Imala si Hasana s opancima roditi da me vratiš za sina, a što si se sad pocmoljila i digla prašinu bez imalo vjetra, k'o da sam ovo dijete donijela od oca. Nama dvjema valja gurat' ovaj život do kraja. Niti se ti mene možeš kurtalisati, niti ja tebe, a koju će prvu đavo odnijeti, ne znamo, niti moremo unaprijed znať. Zato ćemo polako, ti proguni koju moju, ja ću neku tvoju riječ pa će biti lakše obadvijema. Ovako meni će pamet da iskoči. Ako li misliš sa mnom tjerati k'o što si do sada, o nama će se pričati nadugo i naširoko.

- Ene ti oca – pokaže ona prstom otvorena vrata.

- Idi – veli – dijete je od našeg evlada palo, mi ga primamo, a ti haj'. Sad ako hoj, bolje ti je što prije, a za Derva ne brini, ima druga.

- E nema druga, ja sam mu prva i posljednja.

- Nemo' dvaput reknut'. Za čojeka nikad ne mo'š ustvrdit' da

je samo tvoj. Na ovom svijetu sigurno je samo da ćemo umrijeti, neko danas, neko sutra. A drugo, sve drugo dok tvrdiš da je istina već postaje varljivo.

- Za Derva bi se smjela zaklet'!

- Ništa se džaba ne kuni, vi-dješeć i dočekaćeš.

„Vidjeću, vala, jad i muku“ - pomislih, „a ne znam koliki crv po gredom se miče“.

Kad dođe Dervo naveče, ona ga srete te mu nešto išapta, i on što ugasi lambu, salete da me udara pesnicama, obori me, čini mi se sve kosti se rastavljaju i prosipaju. Pridigoh se jedva na noge i legoh, ono dijete plače, niti mogu da se savijem da ga podojim, niti da ga ljuljnem, on viče što ga ne ušutim, jer ako još jednom me počne, s dušom će me rastaviti.

Prođe hefta od rođenja tog mog djeteta, a on mi k'o bajagi neki čovjek, nikad me ništa ne upita, samo na mene viku i galamu, dok mi ne reče da hoće da dovede Rasnu iz Korita, a ja da odlučim: ili da ostavim dijete i odem ocu i majci, ili da sjedim tu, pored njega i primim podrugu.

- Ja bogme od djeteta neću nikud, pa me na komade sjekli, a ti radi što god hoj, samo utuvi moju riječ: kad jednom zora svane nečija će majka zakukati, a moja je zakukala još onog dana kad sam u ovu kuću prag preskočila.

Oženi se on, dovede tu ženu, ja tu, ne zna se koja je u gorem položaju, ili ona il' ja. Dijete mi dobro, razvija se, napreduje k'o brdo kako ja imam slabo da ga dojmim. U selo ti puk'o glas, zavladao neki grip, ne zna se kad se razboli ni za koliko umre. Svekrva otkako je čula, nikud ne izlazi, stalno je u kući, čuva se i krije od komšinica i djece. Ali bolest se savi oko moga srca. Razbolje mi se dijete, sama sam mu

nadjenuła ime: Emer, i plači danas, i plači sutra, tri hefte što propište da ga ja ne umedoh ušućeti niti zamajati. U kući niko se ne učine vješć da me posavjetuje šta da činim. Dervo se oko mlađe žene zabavio, nema kad da okrene glave niti da se sjeti djeteta i mene. Na dan kad je napunilo sedam mjeseci ušute se i zatvori oči, spremi za ahiret.

- Šta si se šćela sretat' sa ženama? Ti si mu donijela bolest, ti si kriva, što ga nisi čuvala i skrivala – prekori me svekrva. Okupah ga, opremih koliko ljepše mogah i spremih najmlađeg djevera da pozove Salih-hodžu. Nekoliko ljudi stiglo je da ga isprate od kuće do groblja i tamo obave oko njega sve što je običaj. Sa mnogom niko ne zbori. Tek pošto dockan vremena bi, svekrva će opet:

- Urahatil' ga, bleso, urahatil'! Vala si olakšala sebi ruke za puta k ocu i majci. Ništa ne čekaj. Ovdje se nemaš čemu nadati. Dervo ima ženu, more bit' s njom neće imat' djece, bog zna haša, naše je da se promučimo, al' mu je bolja i nerotkinja no ti sa desertoro djece.

- Ja sam prva Dervova žena, vjenčana sam i odavđje me niko ne može pokrenut'.

- Otišćeš, bogme, nećeš se znat' ni okrenut' – reče podругa – a mene već sutra Dervo vodi u rod – dodade sa prkosom i falom.

- Idite kud vam drago, ja ovdje ostajem. Pokušali ste da me napravite budalom i mislite da ćete uspjati k'o ranije.

- Ti si budala i došla – reče svekrva.

- Šta si sve trpjela, ne bi se smjela zakleti da imaš pameti – dodade podругa.

- Vidjećete vi koliko sam ja još pametna, a besa vam je tvrda, gore ćete jade trpjat' no ja.

- Biće mi srce puno do neba

kad sutra Dervo sa nevjestom prođe kroz selo na put u Korita – reče svekrva i okrenu se prema njemu da bi ga savjetovala kako da čini ícram tastu, tašti i ostalima.

Ja odem u svoju sobu. Njihova je ovako prema toj mojoj, a kako je bila bez vrata, turila sam, od kada je došla podругa zavjesu od neke šećerli basme. Čim u njihovu sobu uđeš, krevet je s desna uza zid. Obično je on ležao do zida, a Rasna na kraju.

„Legla si još noćas, šćerko, a više te, ako mi bog pomogne on vidjet neće“ – mislim u sebi.

Istrčim iz kuće te niz čair i vrt stignem do Malke i zateknem je kako nekom djetetu lije stravu. Završi riječima: - Kupi loj, pa se goj! i naredi mu da potrči iz kuće što prije, a mene upita kojim sam dobrom, te joj rekoh da mi je došla tetka Abida, čuvene hasijetli ruke, pa bi šćela da slije stravu meni, zaovama, boje se odnedavno mejta, i najmlađem djeveru Musi.

Dobra Malka mi povjerova i nakupi olova više nego je potrebno za četiri strave, te mi dade. Još ne bijahu ušli u kuću kad ja unijeh mangal s žarom u svoju sobu, ono olovo savih u jedan tiganj, omanji, da se topi i sve utanačim kako ću to učiniti, bahnuti u sobu i urahatiti ga prije zore, nju neću, jer joj goreg jada neće biti no ćorava da vodi, oblači i svlači. Njega gledam kako najbolje da nagrđim, da mu uredim život k'o on mene otkako u ovu kuću dođoh. Panjkao me kod mog rahmetli futa, nagovarao se stre da ništa ne radu po kući, vičući da je to moje, a da njih čeka sreća kad se udaju. A ja, jadna, po cijeli dan radi, potrči kući da namirim i opet niko drugi kriv no ja. Što goj nije gotovo, pitaju mene, viču na mene. A on, naročito, nikad zahvalan, uvijek spre-

man da nagovara mog jada da me bije, da se psuje sa komšijama. Za sve sam ja, jadna, bila kriva i što mu Rasna nema djece, da od mene šta ima, mlatio bi me i naplatio sve. Ne mogu, jadna, sve ispričat' koliko mi je jada u lubinu stalo, koliko krvi slilo, koliko kosti polomilo otkako su mi ga oči upoznale. Kažem ti i kod Eleza ćutek mi je pravio i u to kratko naše življenje, poturao mi kako sam nečista obraza, kako se gledam s ovim i s onim, iako od toga nije bilo ništa. Sve se to skupilo u meni i još mnogo drugog i crnjeg kad uzeh užaren tiganj, usijan i crven i u njemu istopljeno olovo k'o maslo, pa još dodadoh žiški. Srce mi skače, ne znam da li od radosti il' od straha da neću uspjati.

Primaknem se polako do vrata, spavaju, ničim ne mrdaju, dišu ujednačeno. Mjesečina, ali ne sasvim vidjelica, onako, blaga. Jedan njen zračak probio se odnekud pravo njemu na desni obraz i omogućio mi da iz mraka mogu vidjeti lijepo njegove oči, dok u meni nešto vri samo što još nije proključalo. U ruci mi drška tiganja s olovom i žiškama, ponamjestim tačno da se izlije na oči i pritisnem tiganj da se žiške zalijepe za kožu, pa ga onda dignem, žar se razgore u očima, a koža zasmrda, te prije nego se ona iz sna snađe ili neko stigne, uteknem u dušek, pokrijem se jorganom po glavi k'o spavam, a srce bije i čini mi se podiže jorgan. Kad sam mu izlila olovo i žiške, vrisnuo je k'o davljenik bez spasa pa onda zaurlao kao vuk.

Čujem dotrča svekrva, okupiše se zaove, stvori se gužva u mraku, samo što svjetlucaju žiške sa njegova lica i očiju.

- Lambu, lambu zaboga! – oglasi se najprije Rasna.

- Oči, oči mi planuše noćas -

prolama se Dervov glas – dajte vode. Vode!

- Šta bi to? – viknem ponehajat i ja i pojavim se na vrata.

- Šta se tebe tiče, kučko jedna?! – dočeka me svekrva. – Sakrij svoju njušku u svoj brlog!

Vratih se i oćutah do jutra, osluškujući ono što se oko mene zbivalo. Nekako u cik zore nato-variše ga na konja i Omer, brat mu, odvede ga doktoru. A ja ne izlazim niti mi ko dolazi. Kasnije saznam da su mu turali kravlju jomuzu, donijeli vareniku od ko-bile tek oždriježljene, da mu je jedna susjetka ubrizgavala mli-jeko iz grudi u oči i kad ništa nije pomoglo odveli su ga doktoru. Ujutro je odjekivao kroz selo glas: - Oćoravio Dervo, neko mu treh-nuo žar i olovo u oči!

Iako su se nagaćanja kretala oko mene, niko nije htio javno reći moje ime. Neki su se čak pri-bojavali da to što čuju nije istina, toliko su ga mrzili.

Poslije nekoliko dana doktor je utvrdio da njegovim očima nema spasa i uskoro je čitavu stvar preuzela policija.

- Nađosmo se ubrzo Rasna i ja kod komandira policije. Rasna osta kod njega, a mene odvedoše u drugu prostoriju. U sobi pove-lik hastal i dvije stolice. Policajac mi reče da sjednem na jednu sto-licu i da sačekam. Laknu mi nešto kad on iziđe, iako nisam imala baš nikakva straha. Jes' me bilo stid i da nije sramote što ću se nazvati ta druga, rado bi' išla na robiju. Tamo radiš i imaš sve, a ovdje nemaš ništa, osim ono suha i čemerna zalogaja kojega mi svak broji. Najžalije mi je baba i majku što će potonuti u zemlju od bruke ako me osude. Zbog njih odlučih: neću priznati pa neka me sijeku i peku. Niko se ne može dosjetiti kako sam to ura-dila, tiganj sam bacila u potok što

žubori iza Velikog brda, a mene mogu slomiti, ali neće čuti glasa o olovu i žiškama.

Baš u tom trenu upade ko-mandir i ne bacajući pogled na mene poče šetnju po sobi gore-dolje. Najzad stade, pogleda u mene i upita me:

- Zašto si, Vasvo, slila olovo mužu u oči?

- Ko kaže? Ja nisam, ni' bih ikome to mogla... – odgovorih, ne bojeći se njega nilijek.

- Kaže drugarica Rasna, a ona ne laže – reče on i nastavi – bolje ti je da odmah priznaš, sud će te razumjeti, nego da truhneš po zatvorima. Ti nama moraš reći istinu, drugog ti izlaza nema.

- Prvo, otkud ti, družo koman-dante, znaš da Rasna govori istinu kad ne znaš koliko je njena duša mućak, drugo, ja sam ti već rekla istinu i druga istina za mene ne postoji pa makar me sje-kli na komade, a treće, cijelo selo je protiv njega i svako od njih mogao mu je turiti u oči tu živu vatru, a ne ja.

- Živu vatru – ponovi koman-dir i nasmija se – pa reče - ima li 'mrtva'

vatra? - a onda se uozbilji. Tako smo se on i ja preganjali više sahata oko raznijeh stvari: on svoje, a ja svoje, on jesi, a ja nije-sam i najzad mu dosadi pa me pozva da pođem za njim. Do-vede me u sobu kod Rasne. Vidim ona se nešto prepala, skriva pogled.

- Recite joj, drugarice Rasna, ono što ste nama rekli – kaza ko-mandir. Ona pogleda mene, sne-bivajući se malo, pa reče:

- Nisam ništa vidjela, ali vjeru-jem da je to ona učinila. Ona je mrzila Derva i mene pa je htjela da se osveti. Niko drugi to ne bi mogao učiniti.

Na to će komandir meni: - Šta vi kažete, drugarice Vasvo?

- Nije istina! Da sam ih mrzila i htjela da im se svetim, ja bih obadvojema zla učinila, a ne samo jednom.

Poslije dugih rasprava, nju ko-mandir pušći kući, a mene ostavi u haps. Prenoćih jednu noć. Su-tradan me odvedoše komandiru. On me ispitiva, te ovo te ono, ne mogu ni da se sjetim šta sve, i onda reče da idem kući, a da će mi kasnije javiti šta će sa mnom.

Kad dođoh kući, nema Rasne. Ne znam šta je s njom, a ne smi-jem da pitam bilo kog, pa moje muke. Nešto mi se prikratilo jelo, ni' jedem, nit pijem, rekoh umri-jeću. Od muke se iskradoh te izi-đoh u komšiluk. Čitavo selo znaše da je Rasna pobjegla pošto je dobro izudarala svekrvu, koja je nešto uvrijedila kad se vratila iz policije.

Prođe još nekoliko dana, a onda dovedoše i Derva iz bol-nice, ćorava. Niko ne smije da mu rekne da ga je Rasna ostavila, a on zove:

- Rasna, da' mi ruku, hodi ovamo, što me se bojiš – poziva je Dervo, a svekrva mene te kraj njega posadi.

- Ne boj se, snaška, slobodno ga uzmi za ruku, slobodno!

- Jok, neće te ona više uzet'. Nikad! – rekoh mu ja.

- A što? – upita – Što sam ja kriv?!

- Koliko si kriv, eto te Bog na-grdio toliko, a Rasna je otišla u rod.

- Ostavila me?

- Neka te je. Za tebe sam i ja mlogo, ali ja te neću ostavit'. Ja ću s tobom, dok nam para na nos ulazi i izlazi, zalogaj da dijelim.

- Ti nećeš otis?

- Neću od tebe nikud!

Pomislim: „To je najteža robija koju sam sama sebi odredila ili mi je život donio il' sudbina?“

- Nikud.

Muhamed Abdagić
(1916-1991)

SLOM¹

Salihanuma², Salihanuma, ko izmisli romane da se pišu, milioni romana dosad, pa šta, više vrijedi jedna prava istina nego stotine priča, jer priča može biti kako god okreneš, kako god izvrneš istinu, kako hoće onaj koji piše, kako će bolje prodati knjigu koju piše, kako će se bolje podvući pod kožu vladaru zemlje u kojoj piše, dive se oni tajnim pripremama za prevrat i organizacijama koje praviše oni zelenoglavci i kako mogaše tako tajno da se iskupljaju, kako mogaše da se kriju i da zavjere kuju, e velike li hrabrosti i velike li umješnosti, držati oružje i vlast u ruci, pa kovati zavjere, to ne može svak, eto šta je radila ta Salihanuma, koliko im je ona samo pomogla, druga se knjiga i ne pominje, i to dive se takvima ne samo kao Nazifaga, ne čudi me za njega što gleda razrogačenih očiju kad neko priča o tome, nego i bivši kajmakam Selimefendija, ako se on doista iskreno divi, ali kome se on iskreno divi, ili, koga on iskreno mrzi, a zar je to važno što su oficiri sa opasačima i pištoljima o bedru znali i umjeli da skroje i isplaniraju kako da prevare svog cara i carskog činovnika, lako je prevariti bogme i lako je prevariti onoga ko zavisi od tebe, ili koji je na izdah, nego da li je trebalo prevariti, da li je to trebalo da se radi što piše u Salihanumi, prošetali po Evropi ili završili vojnu akademiju u Berlinu i naučili nešto, nakupili se otud pa da i oni to isto ovamo, kao da mi nismo odavno znali za sve to, pa što ne održaše, gdje im bi ta pamet onda kad prevrat izvršiše i ta vještina, šta bi s carevinom, nego trideset godina dotle kako car održa i nijedne stope zemlje ne dade nikom, ni silom ni politi-

kom, ono što je bilo to je sve prije njega udešeno, ni stope jedne, a oni, ni dvije godine pa im uzeše Tripolis, ni godinu, pa im uzeše Makedoniju i sve na Balkanu, a umjesto Skadarskog pašaluka stvori im se Albanija, a Saud još ranije oduze Arabiju i na sablju, a na čiji podgovor i to se zna, pa ni četiri godine, ode i ona, čitavu je pregaziše, e da, kao ono ovcu u kasapskoj radnji kad izvjesu kasapi na čengele, pa svijet navalni sa svih strana, pa nekome čejrek, nekome komad, nekome samo iznutricu, dok najzad od nje ne ostane ništa, ni glava, baš tako, ali da pravo kažemo poprije je ovca isturena na rasprodaju, i dvjesto godina možda, ali je bio ostao još dobar komad i car ga ne dade, njegovom pameću, a sedam drugih je bilo navalilo, a on umjede svakome da da dževapa i umjede da ih zavadi, Selihanuma, a vidi ti čime se oni ponose, kako su umjeli da prevare cara i careva činovnika, a car im povjerio zemlju i u njihove ruke bilo sve pa što da ne prevariš, balavurdija, kao da mi nismo znali za reformu, sto i pedeset godina, ali trebalo je vrijeme za to, ne kad ti je dušmanin naslonio nož na prsa i čeka samo čas, a ti onda nož u ruke pa na sebe, pa kasapi sebe, je li to pamet, a gdje im bi pamet, nisu je ni imali, balavurdija, murtati, ništa drugo sem murtati, jer ako nisu to, onda su ahmaci, i Enver, silni Enver, i Talat, velike mi sile, kad bi ustao u odaji i stao uz prozor, kako priča onaj ambasador, u sobi mrak, to mi je sila, što ne umjede odigrati petnaeste kako treba pa da bude sila, što ne umjede prije, što ne umjede poslije, njega sad više nema, nema ni Envera, znam, junački je poginuo ali šta

1. SLOM je uvodni deo romana FENIKS I – Život Šaćirov prije Objave.

2. Salihanuma je glavna ličnost iz romana SALIHA HANUMA turskog pisca Halita Ziya Uşaklıgila (1866-1945). Roman opisuje podzemnu borbu mladoturaka protiv sultana Abdul-Hamida 1908. godine

imam ja ovdje od njegovog junaštva, sad ja ovdje ispaštam, deset, dvadeset, trideset, četrdeset godina, nasula mi kosa ispod fesa, nije se prorijedila kao u drugih i nije opala nego nasula bijela sa svih strana a ne mogu da je savladam, oči da li su to još moje oči, zagledane ispred sebe ni u šta, ali nisu samo oči odsutne, tako sad okrugle i vodene, nego odsutno čitavo tijelo, osamdeset i šesta, ništa više nema samo taj pogled, a oko usta se objesio prezir, prezir ili žalost pa se usta iskričila, četrdeset godina taj pogled je okrenut unazad prema sebi i u sebe, pa se tako i ugasio, samo duh iza toga pogleda, ostalo je sve umrlo, eto kako se to umire, ima li šta još što bi to tijelo zaželjelo, ima li išta još što bi moglo da ga nalije sokom, ima li išta što bih mogao ovim tijelom... samo duh, pa kad kažu nema duhova na zemlji, a šta sam ja, samo sjena, samo eter čisti, sve drugo je već isparilo, zar je moguće da je sve drugo već u nepovrat otišlo, sve, a kad me prvi put pozva paša kod sebe, sutradan poslije one svađe sa onom budalinom oko toga čiji je car ljepši, on da je švapski, ja da ne dam, nema nigdje našeg cara ni po ljepoti, on da je njihova uniforma ljepša i raskošnija, ja da ne dam ni to, nema nigdje naše odjeće niti će je biti, kad zablista ima šta i da se vidi, naš oficir na bijelom konju, on da je sila austrijska veća, ja da ne dam, gdje je naša sila — na tri kontinenta i čitava Evropa na jednu stranu a mi sami na jednu, bio on preko granice i vidio sve, vidio i topove njihove i mašine, i fabrike, i pruge, to se samo gradi i gradi, i tunele kroz sami kamen, zlato, kaže on sve stopa i lira, gdje burgija ne može tu zlato vrti, bogme u našeg cara plitka hazna za takve stvari, nikad mi nećemo imati takve spremne, i da Bosnu nismo dali samo onako da nam je Beč uredi i do tjera pa opet da nam je vrati, nego silom i da nam je to oteto, a ja njemu da nije nego da je samo takav ugovor, a ćatib on ćatib ja, i mladi obadva, samo što on više hoda po svijetu a ja više nadgledujem knjigu, pa šta je od

ovo dvoje za znanje izvor veći ja ni danas ne znam, a paša sutradan šalje po mene, služitelj da se slomi, ja se uplašio ko zna zašto će sad ovo, i ne sjećam se, a on jesi li ti juče razgovarao sa nekim o našem caru, jesi li rekao to i to, a ja njemu jesam i da je car naš ljepši, a jesi li razgovarao o našem oficiru i uniformi, a ja njemu jesam i da sam rekao to i to, a jesi li razgovarao čija je sila veća, a ja njemu da jesam i da je naša veća, pa se paša zamislio jedan časak, ništa ne kaže, ni aferim, niti da me potapša po ramenu, a ja ćutim, umirio se već i ne bojim se, a onda će on meni, a vjeruješ li ti baš da je naš car ljepši od austrijskog, ne vjerujem, rekoh, nego tako sam rekao, aferim, izusti on tek tada, a vjeruješ li ti da je i naš oficir ljepši i odjeća naša raskošnija, a ja opet ne vjerujem nego da je njihova uniforma blistavija i da je njihov oficir spremniji, a on opet aferim, a kad me upita da li vjerujem da je naša sila doista veća nego austrijska i da je Bosna data samo tako pod ugovorom, a ja opet rekoh da ne vjerujem, gdje se možemo mi mjeriti sa Švabom i da niko svoju zemlju ne daje da mu je drugi uređuje pa da mu je poslije vrati nego da je to naša slabost bila i da je to oteto i da je kod nas pustinja prema onome šta se može vidjeti tamo preko Lima, a on opet reče aferim i potapša me po ramenu i zagrlji, takvi mi trebaju a ne pitam te ja to zbog Behudina, nek on baljezga šta hoće i nek obija kud hoće, nego te pitam zbog tebe čiji ti bi, a ja mu kažem, onda me on opet potapša po ramenu i reče da se poznaje, samo nije znao da ću otići dalje od oca, zna on hadžiju, priča se njegova borba kad su srpski vojnici napadali i dolazili do pred sam Glogovik³ i pojili konje na rijeci, pa kad je on sa svojim ušao u boj i povrnuo sve pa se onima činili konji kao da im je jedna vilica na zemlji a druga na nebu, pita me koji je naš najveći dušmanin, a ja kao iz topa onaj koji je u datom momentu najjači, a on opet aferim, aferim, ali ovaj put nekako ne od srca, poznadoh da mu se moj od-

govor nije dopao, ali on ipak reče aferim, a meni se učini kao da je rekao mislio sam nešto pa nek stoji zasad, i reče tako neka zasad, zvaću te ja opet, a kad me pozva opet ispriča slučaj koji sam ja znao i koji je došao i do njega, kako je naš čovjek odveo srpsku djevojku pa se sela zavadila i braća dolazila da je vrnu natrag a ona nije htjela, kaže da je momka zavoljela, kosio on kod njena oca i zavoljeli se, i ona se zarekla da neće za drugog, ne samo nju nego i svaku drugu djevojku koja se dopadne našem momku otećemo, rekao Delija, pa tako i uradio, doveo za brata i njenu sestru, pa dolazila braća opet i pitali sestru a ona rekla da je bilo protiv njene volje i silom i nisu mogli da je odvedu nego je oteli kad je žnjela na njivi, pa se sela zavadila, a naši odlaze tamo i prijete, po nekog i pretuku, prijete da će djevojku opet oteti i selo pogoreti, ne smiju Srbi slobodno od njih da siđu na pazarni dan, rekao si da mrziš drugu vjeru, pa šta bi ti sad radio, a ja rekoh neka ih samo nek se čuvaju da vlast nema nikakva dokaza i nek rade pametno, čini mi se da sam pogodio da treba i kako je radio prvi paša, a on reče ne, vidiš da si ovdje podbacio, trebaćeš ti još da učiš i zvaću te ja opet, a sad sačekaj i vidi šta ću ja uraditi, nek uđe kmet, zapovjedi nek uđe kajmakam, tri puške ćeš dobiti, kaže on kmetu sela, i municije po deset metaka, dosta, kaže dosta jer je znao da će oni naći i pušaka još i municije, ali je bilo važno da je ovo od vlasti i bilo je važno da ovo čuje kajmakam, pa ćete čuvati stražu, eto branite se ako vas ko napadne, jer ne smije niko da vas uznemirava i napada, pošto car hoće da svaki njegov građanin uživa slobodu u zemlji i da je slobodan da siđe u grad kad god zaželi i da ga ne smije niko mrko pogledati, jer je jednakost za sve i jer je zakon nad svima, a poslije cara najstariji je zakon, nego će ti kajmakam napisati akt pa ćeš to odnijeti predsjedniku vaše opštine da i on zna da ti je to sve napismeno, i za te tri puške, pa sad oni neka se smisle, a što se tiče mladeži slobodno je sva-

3. Termin koji autor romana upotrebljava umjesto naziva Sjenica.

kom da zavoli koju hoće i koja njega zavoli, pa koje vjere bilo a ne silom, vidiš kako je trebalo riješiti ovaj slučaj, sinko, jer bez zakonitosti u zemlji ne bi mogli ni godinu, a raja treba da je zadovoljna sa pravdom i od zakona, tako će zemlja biti jača, vidjeh ja sad šta je država a šta je Glogovik i vidjeh ja sad šta znači pravda i šta znači zakonitost za zemlju, jer ja dotle nisam dolazio u društvo pašino, ni viših činovnika, nego samo sa onima mojega ranga, i samo sa onima iz mojega mjesta memurima, a kako smo mi rješavali stvari, kad god se to moglo, zna se, ... pa mi sad riješi drugi jedan slučaj, jer sad znaš, a poznato ti je da je Miloica rekao da će sina oženiti muslimankom i sa pašinom kćeri i da neće biti živ ako to ne učini, sad je meni bilo lako i ja rekoh da je sloboda pa ko koga zavoli nek i uzme, jer smo jednaki, vidjeh da paša pocrvenje u obraze, ne svidje mu se moje, a ja se zbunih, a on da ne treba čekati da pokuša, dosta je što je to rekao, nego treba ga samo za tu riječ ukinuti, samo za tu riječ ne smije on više hoditi živ po zemlji, jesi li sad shvatio kako treba u ovom slučaju postupiti, ja se zbunih, vidim da nisam pogodio, a ne da mi da potrefim ono što sam od njega čuo o pravdi, o zakonu i o jednakosti, ali o zakonitosti najviše, stao mi mozak i jedva mi dođe u pamet da se ovo sad ne radi o selu nego o njemu, lično o njemu, da je on uvrijeđen i da je srdit zbog te riječi i da treba da se osveti, rekoh to i da Miloicu treba ukinuti, a on će ti, ne zato što je mene uvrijedio pa da ja iskalim osvetu na njemu i zadovoljim svoj bijes, kako ti misliš, mene ne može niko uvrijediti ovdje jer da bi me uvrijedio ovdje neko treba da mi je ravan, po položaju, po porijeklu, po čemu hoćeš, nego zato što je smio i da pomisli to a ne da se javno hvali po selu i po Glogoviku da on može uzeti pašinu kćer i da neće biti živ ako je za sina ne dovede, to znači da se osilio, jer da se nije osilio ne bi smio prijetiti, to znači da se nije on sam osilio nego sva rajetina, jer ne smije to biti da se čuje kako se on osilio, jer ako se on

osilio onda smo mi slabi, ako se on toliko osilio osiliće se i drugi, zna se već njegovo kad ga zapadne, na ustanak i bunu, a to ne smije biti i to joj se mora odmah pod nos tutnuti i mora znati svako da Miloica nije izgubio glavu za drugo sem za te riječi, eto, sinko, kako treba ovaj slučaj riješiti, ali nemoj u to da se miješaš ti, jer ti si iz Glogovika, treba mi neko da ima povjerenja i kod raje, jer treba neko da ima od koga raja ima straha, a da ima i nekog koga raja voli, prepusti ti to meni, a Miloici će ovo biti posljednji pazarni dan pa ćeš vidjeti, držati državno nije jednostavna stvar, za to treba mnogo šta i mnogo laži i da je to politika, vještina je dakle lagati, baš onako kao što to misli i narod, samo da nije dovoljno lagati nego da treba vješto lagati, sinko, rekao mi je tada, dosad si bio pisar, nije za tvoju pamet da budeš običan memur, i da tako ostaneš do vijeka kao što hamalin počinje kao hamalin i hamal do vijeka, kao onaj što rano počne da radi i već od četrnaest godina zarađuje po dvjesto groša, i sav srećan, i on i njegov otac i njegova majka, pa će po dvjesto groša zarađivati i kad bude ušao u pedesetu, i kad bude ušao u šezdesetu, nego ti ćeš odsad raditi kod mene, bio si čatib a odsad ćeš biti baščatib, jer ti znaš mnogo, ali kod mene ćeš naučiti još više pa ćeš i tako caru više valjati, Salihanuma, pa kad ja uzeh pod svoje i glavni povjerenik kod paše, a nije on bogme bio paša nego ja, zna to Glogovik čitav, jer što ti je rekao Dervišefendija rekao ti je paša, znali su to daleko od Glogovika, drmao sam ja ovim krajem, pa sad vidi kako mi se objesio ovaj prezir na usta, prezir ili gorčina, obadvoje bogme, od sudbine žalost i gorčine, a od mene prezir, učio me tako paša da ne pustim sudbini na volju kad je zapadne, jer ničija ne gori do zore, doći će vrijeme pa ćeš se hraniti otrovom, ali onda sjeti se da si se hranio medom kad je trebalo i nek ti tada otrov bude med, Salihanuma, Salihanuma, šta nam učini da kad nam je najteže budemo pod drugim i da pod drugim ispaštamo, lako je za trgovce, njima samo pusti da

mogu kupiti i prodati, svejedno im je gdje to mogu, šta zna trgovac drugo sem da kupi i proda i mušteriju da navuče u dućan, da ne zna šta je gostoprinstvo i šta je kultura, to fino osmanlijsko vaspitanje, da nije osjetio slast od careva i od carevih namjesnika, i Šaćir, to je drugi svijet, svijet za sebe, baš kao što smo mi svijet kao sa nekakve druge planete, nije šala živjeti pod onim ko ti je stotine godina bio raja, i ja to da dočekam i da ostanem tu da živim, sto je sudbina, kakav će mi život biti pod rajom, zar ne znadoh, znao sam bogme ali sudbina da se svežem uz prokletnicu zemlju, što ne dadoh sve čipčijama pa da presečem i poslednji konac kojim sam bio vezan za ovo, sudbine moje, to nije sudbina, to je neka kazna, dok drugi kukaju što nisu oduzeli svoju zemlju čipčijama na vrijeme i uzeli je preda se, kukavac ja što nisam i ovo dao čipčijama, i njive i livade i šume, da mi Gavro i Gavrov drug ne puštaju svoju stoku po njima i haraju, što nisam dao i šikare da mi djeca ne vršljaju preko oranica i beru lješnike, nego kao Selimefendija što čeka godinu da proda ona četiri velika crna sijena kad će se slama vaditi iz jastuka i minderluka pa da opet uzme dvjesto i trideset lira a da za dvadeset i četiri lire kupi livadu da bi davao dvadeset i četiri i nju ko za dan prokosi samo put kroz nju i natrag, Salihanuma, Enver, Talat, pa se opet prevarih jer kad paša pozva suvarije i naredi da se begovi vežu svi u jedan konopac i učine surgun na ade, ja mišljah za raj, a on reče ne, opet si pogriješio, nije mi glavni neprijatelj raja, vidiš da je ona mirna a što je mirna to je zato što vlada zakon i što je pravda u zemlji, i što nije zakon i što nije pravda, ti to sad znaš, nego su mi glavni sad one hrastovine agalari što su nešto čuli i načuli i što hoće da se odmetnu od cara i da stvaraju svoju državu, veliku sve do Glogovika, jer nije raja digla pušku na cara nego oni i od njih carska vojska i sprema ne mogu da prođu kroz Kosovo nego zauzeli puteve i zasjede i udaraju na našeg vojnika, raznose carevo, kasape asker, zato sada sve u

jedan konopac i sve na ade, ko god ima veze a ja ih sve znam, njihove mi politike, digao se na ustanak ćojlija, reče, a neće proći ni sedam mjeseca svi će se vratiti i sa odlikovanjima, pa tako i bi, na adama se svi pokajaše i zavjetovaše da će odsad biti vjerni sultanu i da su za sultana spremni i život da polože, a on naredi da se svakom objesi na prsa po rudbe, odlikovanje, i da im se da u gotovu i da se vrate svojim kućama, pa poslije ko više od njih čuvaše rudbe i kutiju sa crvenom čohom i u sehari, eto, sinko, ponekad se mora i tako, jer teško je držati uzde državne vlasti u rukama, narodom upravljati, to znači čas udarati po njemu kandžijom a čas mu na dlan ispružiti lokum šećera, ne misli ti da je to kao oni dolje što misle uživati i provoditi se, često se ostari više od briga i nevolja na najvišim položajima nego od godina, pa i gadosti mnoge moraju se progutati, e, moj Nazifaga, najlakše je tebi, ti znaš samo da mrziš i kad se pomene Vlah ti ništa sem za mačugu, a kad bi ti znao šta je sve natrpano i smješteno ovdje ispod bijele kose što je ovako nasula bijelo, ispod ovih očiju ukočenih već kao u mrtvaca, jer ovakvi su baš oni na tabutu kad se ponesu u grob, ne drži me snaga nego samo duh moj još, ni vjera me ne drži nego samo to što nisam završio moje čuđenje i što ne mogu još da dođem sebi šta ovo bi i da li je ovo istina da sve ovako bi i da nije ovo samo ružan san koji će proći i koji ću zaboraviti kad se probudim i dođem do prve vode kojom ću se umiti i kojoj ću san ispričati da ga voda odnese sa sobom, da nije dakle istina da je već sve završeno i da se sve završava ovako i iza toga više ništa, naših li jada, a kad moradosmo predati Austriji onog Bosanca što je četrdeset Švaba ubio i prebjegao kod nas, Bosanac i musliman, i mi isto, a koga je ubio, koga tamanio, dušmanina našeg, od čega li je i kakva li je ta stolica careva bila kad smo morali to, a on na pola puta zamoli zaptije da ga odvežu i da uzmu abdest da se pomoli Bogu, pa kad ga odvezaše uze abdest

i pomoli se, Bože dragi, ako mi je suđeno da umrem učini da umrem sad i ovdje, na zemlji našoj i da ne padnem dušmaninu u ruke, ako sam ikad išta kod tebe zaslužio da mi ovu molitvu kabul učiniš, pa mu molitva bi kabul i umrije baš tu, eno mu groba pored puta na istom mjestu, što ga ne makoše odatle da me ne podsjeća kad prođem, ali on je htio baš tu, da se vidi, pa kakva li je ta carska sablja bila kad više nije smio njome da zamahne, od gline ili od sira, od izdajstva ili od umora, kad nije smio dževapa da da i da odgovori, a ti, Nazifaga, misliš nema silnijeg cara od našeg, nema svjetlijeg, tako je, to sam govorio ja, a šta sam ja mislio, šta sam ja znao, i šta si ti znao o meni i šta se krije u meni, da li ja više volim raju ili Arnautu, i koje više mrzim od to dvoje, i svi ste ih mrzili i vjerovali u to da je raja, da su Arnauti neka posebna pišta, neka nečista bića, a niste znali ono što sam znao ja da je došlo vrijeme da se bori svako za sebe, jer da je htio Bog drukčije ne bi nas vrnuo od Beča, nego bi se zelen bajrak vio čitavim svijetom i ne bi nas bacio na one halove na koje smo spali, pa su i Arnauti htjeli da imaju svoje, da to nije nikakva pišta i nikakav bandit nego sve kao i mi, i bilo bi pametnije da smo im priznali njihovo jer bi nam i posljedak možda bio drukčiji, pa i to prođoh, najprije da je politika laža i da je umješnost u tome, pa poslije da je politika sve što je interes carevine, bilo da je laža ili istina, bilo da je u pitanju odbrana slobode ili ropstva, čistote ili prljavštine, jer niko ne prodaje na maslenoj čaršiji kupite moje maslo nego evo čista masla, toliko je to sve jasno i plitko, jer kad se dobrovoljci sakupiše za rat na Junana i ja se javih prvi pa ne odoh, sinko, reče paša, šta si ti na frontu sem jedan vojnik više ili manje, ima toga, a ovdje si ti kao jedan puk, ostani, vidjeh da se u politici često mora i obraz da žrtvuje i još po mnogo drugih stvari kad to car od nas zatraži, pa se smijeni paša i dođe drugi, vidjeh da nije politika ni to, laža, nego prema kalupu

svakog, jer novi paša obeća raji crkvu, da izgrade i dade prilog sam, činjaše mi se nekako kao uspjeh njegov, kao uspjeh države, kad se age pobuniše i delegaciju u Stambol, da ne daju, i izdejtstvovaše da se ne dozvoli, ali paša opet održa, dao sam riječ i što sam rekao ne poričem, bi crkva u Glogoviku, bi crkva u Glogoviku, tri put tako reče te podigoše crkvu na kraj Glogovika, ali ipak podigoše je, jer ne može moj kalup podnijeti da obećam i slažem, ta politika laž je za one dolje i za one niže, za moj kalup ona ne odgovara i presitna je i ono što jednom rekнем tako i mora biti i tako mi boga ovdje ću ja politiku u ovom kraju voditi, ni age, ni kajmakam, pa ni car nego samo ja, a ako učinim što ne valja za carevinu i za cara nikog neće zaboljeti glava sem mene i ničija neće otići sem moja, pa tako i bi, i narod ga poštovaše i na svoj način pokoravaše mu se, raja ovaj put iz poštovanja a age iz straha, ali đuruntije ne bi dok on bi, a i ja mu se divljah ali za kratko bi, samo bijaše spreman, i ja vidjeh da se spreman čovjek nikog ne boji, ni cara, i bi mi jasno da je Glogovik bio mali za, njega i za njegov kalup i da je Stambol bio tijesan za njega i u sjenci od njega pa su ga bili sklonili u Glogovik da se oslobode od njega, pa idoše još koji put u Stambol, a Dulek⁴ nam se otcijepi, ne može to njima da podođe, da veliki i bogati Dulek bude pod malim Glogovikom, gdje su njihove age i gdje je njihovo bogatstvo a gdje je Glogovik, sem što ima i dadiju, te se pripojiše Kosovu, to bi zainat, a paša se opet smijeni i opet vidjeh da politika nije ni to, neumoljivo sprovođenje jedne volje, no sad mi se učini da sam najbliži istini jer novi paša reče da hoće jednom da uvede red i u ovom kraju i da zadovolji narod i da svako osjeti slast slobode pa zato da se iskupe iz čitavog kraja delegati, i Arnauti, pa kako narod odluči, tu mu mnogi odobravahu i zadovolji one koji dotle nezadovoljni bijahu i ne smijahu da dignu glave, ali se poslije vidje da potajno prima zlato od Hadži Zeke iz Peći, a Hadži Zeka,

4. Termin koji se u romanu koristi kao alternat nazivu Novi Pazar

zna se, od Ingliza, da otcijepi ove krajeve i stvori zasebnu državu, pa to i bi dvanaeste i to baš u Londonu ali bez ovog kraja, a primao ga je i iz Srbije, govoraše se, i od raje kad na putu seljaci presretoše trgovce solju što je donosahu preko granice iz Priboja, opljačkaše i so i pare i pobiše a onda baciše u bezdan, primi velike pare i ne dade da se krivci osude jer nemaše niko da posvjedoči, a oni uskoro prebjegoše u Srbiju, kao i svi što bježaše kroz vijekove i u Kragujevac i nahije oko Kragujevca, jer iako i to bijaše tursko kao da je svaki bio oprošten od krvi ako je uspio da se prebaci u ove nahije, kao da nije bilo jedno carstvo, naučih dakle da je politika vještina da se svoji interesi predstave kao državni ili kao narodni i da je to sva mudrost a da je sve drugo laž i prijevara, te nema ništa u srcu i da nije niko, ni carevina, ni car, ni vjera, sve je to samo vješt zaklon, samo je svoj interes u srcu, samo je on istina i da ni od cara ne svijetli sunce, ni od njegovih vezira, mnogih, ni paša njegovih, sve samo jadni čovjek na zemlji, gomila zemlje a često gomila smrada, ništa od onoga što smo mi mislili i što Nazifaga misli da nema da zasvijetli niko kao naš paša i da nikom ne sija sunce na čelu sem u našeg cara, a ništa od toga, ni Enver ni Talat, ni Salihanuma, sem ako se nađe baš neka budala, neka pjesnička duša protjerana ovamo u ovaj goveđi vilajet, ili zadribatina neka, a to ti je isto, ali pjesnici ne vladaju i nikad nisu vladali zemljom, sem da ugađaju caru, i ona naša budala iz Glogovika ne znavaše to, pa ovoliki jezik, da mi vidimo kako on ima jezik i kako on vidi više nego što vidimo mi i što vide ljudi iz Zifagine kahve, misli da mi ne znamo šta ne valja i ne znamo šta bi trebalo pa skinuo vilice zašto ne idemo kao Evropa, zašto ne gledamo kako rade pametne države i zašto ne gradimo svoje nego uvozimo tuđe, fabrike mjesto džamija i tekija, nego puštamo da malena Srbija gradi škole po srpskim selima kod nas za svoje, a mi po našim selima ne gradimo za svoje, bljuje, topovsku vatru na cara, na

paše, na carskog činovnika, a hodi go i bos i poderan, a ne zna ono što mi znamo i da nam je nož pod grlom i da je ukrutio drugi i da ne smijemo ni rudnike oko Glogovika otvarati, leži blago pod zemljom i srebro i ne smijemo, nego uvozimo sve od njih, i oružje, i štofove, i šećer njihov, i čiviju i baglame kad nam ustrebaju za kuće, nego sve od njih da kupujemo, tri put jeftinije nego za njihov narod, ali da kupujemo od njih, ne znaju da je kuća bila iznutra truhla i da se nagnula sva na jednu stranu i da je trebalo samo malo iznutra pa da padne, shvatih zašto se ne traži učen čovjek i znan nego samo neuk ali povjerljiv, jer tek kad zauzmeš dizgine u ruke vidiš da te ne drže dolje sposobni nego tebi vjerni, ako želiš dizgine baš ti da održiš, i da će svakad neuki paša biti odaniji caru nego pjesnik i učevan čovjek, jer onaj prvi ne zna drugo sem što mu se naredi a ovaj uvijek ima nešto svoje, nešto što je caru mrsko i ne vidi da iz careva čela sunce sija i da je on vjerski poglavar i namjesnik božji na zemlji i da ono što dolazi od njega nije samo ljudsko nego božansko i božije, nego gleda harem i njegove provodaje, cijeni ga po količini mašte i zaboravlja da mi nismo ni zbog carstva ni zbog zemlje nego samo radi cara jer je carstvo njegovo, mi dakle moramo raditi kako je za cara a ne za zemlju, pa tako i bi kad bi Hurijet, koji su izišli iz akademija okrenuše protiv cara a paše i generali bez škole ostadoše vjerni do kraja i ne htjedoše uz Hurijet, moliše ih, kao Šemsi pašu, bi carevo, shvati vrijeme i priđi uz nas, bićeš što si bio i dobićeš svoje, kao i svaki od nas svoj udio u ovom poslu, a ako nećeš i ne priđeš evo ti pištolj pa ti izaberi, a Šemso se ni jednog trenutka ne misli, ja sam se zakleo na vjernost caru i vjeran sam mu bio još kao vojnik kad bijah pa do danas pa hoću i danas da mu ostanem vjeran, pucajte dakle, i ubiše ga baš na mjestu, ali on ostade vjeran, a vidio je da je carevo prošlo, prevrat izvršiše, pa nekolicke godine i iskasapiše je svu, i posljednji komad na kraju, jer nije dovoljno samo umjeti izvršiti prevrat i zauzeti

vlast nego treba znati i šta će se poslije i zašto se ta vlast zauzima, a car njegovom pameću i njegovom snagom održa trideset godina i ne dade ni stope, i zavadi Balkane da će se klati među sobom dok su živi i da će poželjati cara i opet ga zvati poočime care od Stambola, ali oh! sve je već davno bilo gotovo i nikad se više neće povratiti, bogme starost države je kao svaka starost, a starost je žalost i slabost, kao kad pogledamo u ogledalo, žalost u tijelu, i žalost u zdravlju, žalost u junaštvu i u ponosu ljudskom, žalost u idealu ljudskom, žalost u pregalaštvu i odricanju za te ideale, nije bogme žalost nego smrt, sama smrt jer ne umire se odjednom nego tako, malo po malo, svake godine u ponečem pomalo, umire se, truhli nesretni čovjek, naherio se sav na jednu stranu dok ne dođe mali slabašni povjetarac i ne obori ga, pjesnik, dobar čovjek, mehlem od čovjeka, junačina od čovjeka i imaš od njega šta i da čuješ, šta misliš, jesi li ikad ušao u Ma bejn, jesi li mogao da vidiš da car ima ikakve biblioteke i da li je išta vrijedno pročitati iz nje, ja nisam, jesi ili ikad ušao u Ma bejn i jesi li mu vidio trista žena sve po izboru, to jesam, a kad mu je dvorac na moru da ili je ikad zaplivaio u more, kroz onako bistru i čistu vodu i brzu kao u Bogazu, kao da rijeka teče dolje a ne kao da je more, i jesi li vidio kad car predstavlja svoju svitu da mu je iza glavnog vezira odmah po važnosti glavni evnuh, šef njegovog harema, šta je to važno za stranog vladara ili stranog ambasadora da zna ko mu je šef na njegovih trista kurvi, ja mislim da je on ćojlija po tome i da nije za vladara, i takve sve riječi taj pjesnik, ahmak, sve smo mi to znali, pjesnici trebaju caru da ga veličaju i da ga u zvijezde okivaju da bi svijet mislio da iz njega grije sunce, a ne da gledaju šta mu ne valja, da zaviruju u njegov smrad i iznose pred svijet, ako je takav bolje da ga nije, ne treba caru takav pjesnik, ni u Persiji se ne bi održao dugo, zemlji pjesnika, ni u Bagdadu ne bi prošao lako takav pjesnik, jer ne može obadvoje i da careve prljave haljine iznosiš iz kuće i svijetu

pokazuješ, i da te car dariva, a tu on istinu nije znao, ahmak, nego misli car će se diviti njegovom vještom sastavljanju stihova i vještom slaganju riječi, šta će njemu to kad on ima ljepše sastavljanje, pa živio je Glogovik vijekove bez pjesnika pa šta bi mu bilo da ni onda nije imao pjesnika, da li je iko od aga ili od činovnika zapitao, ljudi, pa mi ovdje živimo kao da smo u šumi, bez pjesnika, mi nemamo pjesnika, mi ćemo da podivljamo bez pjesnika, nama bi trebao jedan pjesnik, nikad nikome ne bi palo to na pamet da onog ahmaka ne učini surgum Stambol čak ovdje u Glogovik, pa nek tamo pjeva gdje niko ne zna ni šta je ni za šta će pjesnik, jer što oni dolje znaju znamo i mi gore i malo više, svakad, i mi smo kao ona sprava za zemljotres, osjećamo mi sve, najsitnije i najtananije, znamo sve, a kad nećemo kako bi trebalo i kako je bolje to nije zato što ne znamo ili što nećemo nego što ne možemo ili što nije pravo vrijeme još, te sve ide svojim tokom, kako je dakle sudbina, ništa se ne može bez sudbine i ništa se ne može protiv sudbine, samo kako ona hoće, a ne kako to planira Salihanuma i njena družina, nego carevina posta prevelika za našega cara pa ne mogade da je nasvoji svu, i obuhvati, a bila mu je u rukama, baš kao star čovjek što može dovesti mlađu djevojku i može je imati u rukama, ali je valja nasvojiti, neće proći dugo i zapasće drugome, nasvojiće je ko bude jači, samo velika pamet i snaga uspijevaše da drži sve u ruci, a poslije kao na jagmu, kao kad plavimo ribu u virovima pa se poslije dijeli, ovu ćemo najveću kajmakamu, ovu beledi reisu, a ovu dokturu, pa se raji dosadi gledati nepravdu, jer se ona kvasila i cvokotala u vodi, ni kajmakam, ni beledi reis, ni doktor, jagma, poviče neko, jagma, narode, i onda navale svi na gomilu i ko šta ugrabi, nego trebalo je i ono što je ostalo održati, i pamet, a ne samo oružje i mladalački žar, ne znaš ti, Nazifaga, ni u talvi a kamoli odigrati pravu kartu kad zatreba u vođenju države, po tebi ja samo mislim na Boga i cara i namaz koji da mi ne

prođe, družio sam se sa najljućim neprijateljem, kad bi nam se interesi pogodili i namjere, protiv najboljih i najzaslužnijih, najsnažnijih i čistih kao zlato naših paša i vezira, kad bi se oni okrenuli protiv nas, sa Turčinom protiv Vlaha i sa Vlahom protiv Turčina, sa Turčinom i sa Vlahom protiv Arnautina i tačno je ono što se kaže sto testija donesi a jednu ne donesi, kao da nisi donio ni jednu, baš kao Ingliz kad se udruži s Holandezom i potuče špansku flotu a sa ostacima španske potuče Holandeza i izbi prvi na moru i tako tristo godina, tristo godina, a našu su smlatili već kod Kipra, e da smo se mi okrenuli morima umijesto ovom Poluostrvu, prokleta da je, tu nas zadržu pet stotina godina i sva moć od pet stotina godina pade u njegovu provaliju, da ne bi tako sad bi bili prvi još i naši bi bili i Magelan i Kolumbo, a Azija, i Evropa bi pala kao zrela kruška potom, i Afrika žarka, prokleta da je, u šta nam prođe pet stotina godina otimajući se o njega i čuvajući ga, poduvirući s njega u vrata Evrope uzalud i nijedne godine bez rata, jer kako smo je pripasali nismo je odložili, sa manjim neprijateljima udružićeš se da potučeš većeg i sa najgorim da potučeš najboljeg, sa tuđinom da uništiš svoga, to ti je jedini zakon, nema drugog u politici, samo interes, samo ti, i bolji ti je onaj i bliži koji ti je uvijek bio protiv tebe, ako je sad s tobom, nego onaj koji je uvijek bio uz tebe ako sad nije s tobom, ono ti je saveznik i prijatelj a ovo tuđin i dušmanin, i ako si moj ti si najpametniji, najbolji i najljepši na Poluostrvu i tvoje djelo je sunce koje svakom osvjetljava put, ako počem pišeš pjesme i knjige, a ako si drugog i na štetu mene, onda si najveći nevaljalac, nikad ništa nisi znao niti znaš a tvoje djelo nema vrijednosti ni za četiri pare i ti nisi ni pismen niti te treba ozbiljno uzimati nego kroz prozor s tobom ili u zapećak, eto ti sad i onih što drže kalem u ruci, alima i mualima, igrali smo se njima a oni bi se po znanju i po svemu igrali sa nama... vremena, vremena, Nazifaga, nije to nikakva pišta

i nikakav pis mahljuk, ni nesoja, ni nesorta, druga vjera i druga nacija, a kakvih ih ja znam naših, nego ti ne znaš šta je istina niti ćeš ikad znati, a ona niti je bila niti će ikad biti što jeste nego samo ono što treba da bude, ono što nam valja i onakva kakva nam valja, a ako se desi da jednoga dana mi padnemo ropstva a oni se popnu gore i oni dokopaju dizgina, vidjećeš hoće li biti veće nesorte i većeg nesoja i pis mahljuka većeg od nas, a jesmo li to, nismo, jer pogledaj ko su ti prosjaci i ko su ti bogalji i hadalji i čije su ti žene služavke kod aga naših i činovnika i sluge njihove, ja li Anđa, ja li Tomanija, ja li Jevđenija, i s kim pravite cirkus po kahvama i uveseljavanja po sijelima i ko vam igra za koru hljeba po avlijama, pa će doći vrijeme pa će sluge i sluškinje, pa će prosjaci i hadalji biti Mujo i Huso, Hata ili Čeziba i uveseljavaće igrama njih po avlijama, kao što evo i dođe, a mi ćemo biti nekulturni i zaostali koliko da nikad nismo imali kulture ni vaspitanja, zamijeniće se Mujo i Đuro, a od Arnautina nije bilo većeg viteza ni čovjeka od riječi, nego sve je u tome čija je vlast, čija je vlast njegovo je i imanje, čija je vlast njegova je i kultura, njegovo je i gospodstvo i nije bilo dosad istine druge, od postanka, do danas, a ono Šaćirovo je zeleno, a ti nisi vjerovao u to, ni Rušidefendija nije, pa gdje je sad njegovo imanje, iako mu je gospodstvo ostalo, ni onaj Vejsil junačina što ga vidiš, ko pominje još njegovo junaštvo, a ja moram da se smanjim i da ugnem vrat što više, da se ne vidim, da se mjesecima zatvorim u kuću da bi se zaboravilo na mene, da bi se vjerovalo da ne postojim, jer ako bi se vidjelo da postojim, da bi bilo evo usred Srbije ostao je još jedan komadić silne carevine, jer bi Glogovik mogao da povučem čitav kad god hoće za sebe, uprkos njihovih načelnika, njihovih žandarma i njihovih škola, da se gradim manji i da se ne miješam među svijet, a zar je to život, zar to nije umiranje, umiranje moga postojanja, veće nego umiranje pojedinih dijelova moga tijela, ni-

čemu se ne čudim nego što ne ispade ti, moj Nazifaga, a ti se čudiš meni, ispao bih ja u Stambol kad bi mi misao bila kao kod tebe, ali s čim da ispadnem, čime iskupih glavu i kako ti ne padne to na pamet, iskupio si je i ti, ali koliko su tražili za tvoju, pedeset lira, znam, hiljadu je bilo premalo za moju, nego sve što je imalo, samo sve za moj kalup, pa i to ne bi bilo dovoljno da nisam mnogome od raje učinio dobra, a zla nikome ne učinih i da Aleksu Petronijevića u hućumet ne namjestih, i kmeta njihova u belediju, eno ti slike odbor- nika pa vidi koliko ih je u drugim mjestima sa šajkačama i sa gunjom a vidi koliko kod nas u Glogoviku, niti imam u duvaru to sandučće sa lirama što misliš i da ga krijem od roblja u kući i držim ključić kod sebe, jer bilo dok bilo, bilo dok držah dizgine u rukama a kad ih ispustih nesta i sandučćeta i duvara, djeca se sad igraju dućana s njim po avliji, unučad, možda slute na dobro, pa ipak mogao bih i ja to, da nije druge, ostala mi je zemlja preda se, ostale su mi dvije kuće i crna sijena u kotaru što ih raznosi svijet ka stoka i hara, napasa i hara onaj koji nije smio nikad pa sad smije, i to ti je ljudska pravda, Nazifaga, nego druga ima, jer sam privezan baš za ovu zemlju i samo još na Bajram obučem uni- formu miralaja, moju crnu kavkasku šubaru i mundir ukrašen sa vezo- vima od bijelog zlata po jaki, po ru- kavima i po reverima i nakićen puščulima po ramenima, i nakićen odlikovanjima na grudima, ali kri- šom, i od vas i od roblja moga u kući, samo zatvoren u svoju sobu, sebe da gledam i život svoj, i sjaj svoj i cara svog, nije samo jedna istina i nije samo jednom istina, tako govorim i tako mislim, pa dođe godina i zatvori se put, a da li sam volio da dođem i da prodam zemlju to je druga stvar, eto šta ti je čovjek, kad bi smjelo tako da se razmišlja, niko ne bi priznao drugog u Glogoviku pa sto načelnika i sto žandarma i komandira, da se smanjim više ne mogu, zar to nije isto što i smrt, jer znam da postojim

i da sam živ tek ako postojim tu, ako sam na svojoj zemlji, ako sam tu među svojim ljudima kao što čovjek postoji tek ako je sa svojom famili- jom i ako nije presjekao korijen koji je pustio iz sebe, a moja je familija čitav Glogovik, više, dalje, ako čovjek ode u tuđ svijet to je isto kao da je umro, nikad se ne vraćaju oni koji odu, živjeti u svom zavičajju to ti nije stvar ćejfa i volje, nije to ni stvar pa- triotizma, nego što bi se reklo danas to je stvar standarda, i poslije hljeba i slobode jedan od stepena ljudske radosti, jer gdje si vidio da iziđe onaj koji ima koru hljeba i koji ima slo- bode, nego samo ko je nema i nesre- čni bez slobode, te ne seli ko hoće nego ko mora, druge mudrosti tu nema, Salihanuma, ah! sve je to samo svoj interes i svako radi za sebe i za svoj interes, i Enver i Talat, neko za zlato a neko za položaj, neko za slavu i mahnitost svoju, pa složiti ro- gove u jednu vreću, jer kao što ima čovjek tako ima i carevina svoje dje- tinjstvo i svoju mladost, ali i svoju starost, dokle traje jedno carstvo i njegova moć, traje dotle dokle ga drži njegova ideja, jer zemlja je tijelo jednog carstva a ideja je srce njegovo, rimsko pet stotina godina, Bizant pet stotina i više, i naše pet stotina, ali zašto umire jedna ideja, zato što i svaka ideja ima svoje djetinjstvo, svoju mladost i svoju starost, zato što svaka stari, svaka plića, plića dok ne isplića toliko da je ljudska pamet više ne prima, jer je ljudska pamet jača od nje, ljudska pamet dakle raste, ali ne bi mogla ljudska pamet toliko da po- raste da ideja ne podadne, a ne bi mogla ideja da podadne da joj mi ne omogućimo da se pokaže u svoj svo- joj snazi, da joj mi ne damo da se svuče i pokaže do gola, i arapsko pet stotina godina, onda ljudi vide mnogo šta što prije nisu pa počinju da se mršte, postaju pametni i onda vidimo kako u velikom carstvu ključa kao u kazanu kad se zagrijeva voda pa ključaju ključevi na sve strane i para izbija, tragedija svake ljudske istine, starenje... ponos čo- vjeka i njegova uma koji pobjeđuje

svako učenje i prevazilazi ga, ide dalje, i tu odmah počinje ključanje, a snage se dijele i uvećavaju kao ona pšenica na šahovskoj tabli, od jednog zrna na prvom polju dvoje, od dva četvoro, koti se, tako je propalo rim- sko, i gle koliko je sada zemalja od njega, tako arapsko i tako Bizant, i mi tako, djetinjstvo, mladost i sta- rost, a starost i nije drugo nego ra- spadanje, i Enver i Talat i car sam, nego žalost, nego žalost i nemoć, pa drukčije nije ni moglo da se svrši jer drukčije ne može ni moj život da se završi, i kroz sve istorije i velika car- stva ne znam da je ijedno bilo dovi- jeka, ne znam nijedno da nije imalo svoj uspon i svoj pad, a ne znam ni- jedno da se povratilo još jednom u prvašnju snagu i mladost, baš kao ni čovjek, baš kao i ja sam, jer to i nisam više ja, ali ipak još postojim, postojim još dok sam ovdje u Glogo- viku i u ovom svijetu, riba ne može bez vode, ali voda može bez ribe, pa ipak, gledao sam, pusta je rijeka koja je ostala bez ribe, gomile kamenja posijane po rijeci, a ispod njih ništa, prazno, samo voda šoboće s jedne i s druge strane, vrbovo se granje, na- striješilo sa obale nad vodom, a pod vrbama jaruga i čkalje, ali ništa, pra- zno i tamno, i u tamne dubine pro- pada čovjek, ali na njihovom dnu samo pijesak a po pijesku živo ništa i pusto, sve pomrlo, drugo sam ja, za- kopao sam se u ovu zemlju i u ovaj svijet moj, trideset, četrdeset, sedam- deset godina živim u srcu svakog ovog čovjeka, kad iziđeš u čaršiju i pogledaš, u devet ovih gradova sva- kom u srcu, tu je moj život i to je, ja mislim život jednog čovjeka, u njiho- vim srcima, prijateljskim ili neprija- teljskim, svejedno, i oni u mom, tamo ne, i tu kosti da ostavim, da nam se pomiješaju i da budu zajed- ničke, osjećam kako nestajem, kako se moj duh sve više odvaja od mog tijela, ostavlja ga i počinje da lebdi negdje iznad njega, lebdim i samo sam još tankim koncem vezan za ti- jelo, vezan za zemlju... Enver, Talat... Salihanuma. Adžamiluk, eto šta je i Rušidendifindjin Šaćir...

Safet Sijarić

Suri Orao

Sve pamtim kao što mi je ime Ramadan.

– Aaa narode! – odjeknu, jednog jutra, selom nečiji glas. – A zatvor' te kokoške, eno g' oro!...

Još se prolamalo dolovima odbijajući se o litice, poskakasmo roditelji mi, djed i bijača i uz njih ja, da prikupimo kokoši i utjeramo u ćumez. Pa tek, usto, pogledasmo k nebu.

Gore u plavetnilu nije kružio jastreb ili šta slično već neka golema orlušina. Lijepo nam zakloni, kad neki put u svom letu naiđe, na nebu sunce.

– Vid' ga!... – čudim se.

– Ha, kolik li je! – zadivi mu se i sam otac mi, koji se inače, gledajući stvari s visine čovjeka junaka, ne da lasno zadiviti. – Kolik li je – reče – munja ga ubila!

I jeste bio za divljenje. I on tako silan, i let mu.

– Pogledni mu, samo, krila! – reče majka. – Zasek'o, bogomi, dobar dio neba.

U jedno vrijeme poče se pospuštati, zadirući već ovamo naniže spram okolne vrleti. A dolje po tlu, kao još jedna ptičurina, munjevito promiče njegova sjenka.

– Bogomi, prikup'te i 'nu jagnjad – vraćajući se svome poslu, utvrđivanju još dobrostojećeg rala, reče iskusni djed. Bijahu mi se poizdvojila od ovaca i sama pasu igruckajući se postrani na ledinku.

Smjesta potrčah te ih, uz nakanadnu majčinu pomoć, saletim.

– Tako, Ramo sine – podržava me dedo. – Tako, snaho – podrža, usto, i majku mi. – Priljub'te hi – veli – ofcama.

– Tako – reče. – Prižden'te buljuk malo us hladnik. – Na sve je mislio!

U tome se ja sjetih da prikupim i svoje zečeve. Uskakutaše u njihovu zemuničicu, koju sam im bio fino zastro šuškorom.

Za njega gore u zraku nije ostavljeno ništa i on vremenom okrenu od nas. U jedan čas napusti i selo. Zamače uz kosu, k planini.

Sad su kokoši opet mogle van. Jagnjad isto. Moji zečevi, također.

Zadovoljni što se prođe bez zijana, nekako veselo smo nastavili dan. Dedo je samouvjereno obgledao utvrđeno ralo, babo uz jake zamahe prekopavao utrinu za rasad, bika na pragu živahno

nešto plela, a ja se uz kikut dirkao s jagnjadima, dok je majka, zagrnuvši tamo u kući crepulju, sretno uzimala na grudi svoje „škepče“, uslijed babovog služenja vojske, podugo očekivanu malu Abidu, koja je znala samo toliko da se, kad joj nešto nije po volji, zaplače i, kad je zadovoljna – osmijehne. A imala je na obrazu smiješak kao neki vrtložić na potočanjku, dok su joj ustašca bila med. Okice su joj bile modre kao borovnice, a ufrckana kosica svijetla kao lan.

I znala šta još? Da dohvati ustima palac na nozi te se naglođe, a potom zagraji. – Aaa! Aa-a-aaa! – I sad je tako, nadojivši se mlijeka, zagrajala. I još dodala: – Li-lii! Lil-lii!

Prekopavši tamo rasadnik, babo priđe curici nasmijan. Uze barkati dijete prstom. – Ko mi to pjeva, ko?

II

Još jednom smo ga, njega gore, lijepo nadmudrili. Bio se dobro već posпустиo, spreman da udari kad je primijećen i kad smo poletjeli da zaštitimo živinu, sad već odlučenu jagnjad i ja moje zečeve.

I ovaj put je okrenuo ne omrsivši kljun.

– Obrn' otku' si došo.

Veselili smo se uz svoje poslove, babo i dedo uz kosidbu, a mi drugi uz ono što i vazda, osmijehujući mu se dok je pokunjeno micao uz planinu.

– Hajde, junače!

Našem veselju doprinosila je i mala Bidka u majčinom naručju. – Aa-aaa! – I mi smo je svi sretni, do baba i deda uz mali odmor kad se istjerao zakos, barkali prstima. – Aaa! Aaaaa! – A ona zašuti i kao da nam se čudi. Pa će u neko vrijeme: – Lil-lii! – I mi svi uglas: – Lil-liiii!

III

Treći put kad je primijećen i mi skrajnuli kokoši, jagnjad i moje zečeve te nastavili svoje – mi muški djenjenje sijena, a majka sa svekrvom žnjetvu ječma u okutnjici, dok se seka Bida zamajavala razbaškarena pod jasenom uz avliju, on je dugo kružio ne udaljavajući se. Nerad da ode, posпусти se pa, došavši sad veći no ikad, nastavi da kruži.

– Ene ga – osmijehivao mu se stari dedo. – Šta hoj sadekan, jadan?

A otac sa sijena: – Ne zna ni sam. Dajte, bacajte! I mi bacamo. – Evo!

– Na još!

– Drži!

Dok ti onaj ozgor u jednom trenutku s hukom sletje, razmahanih krila, i pokupi, hej – seku iz pelena. Stigao sam da mu lijepo vidim oštronokte kandže, povijen kljun i zle oči.

Odrizi se snažnim ru-
tavim nogama.

Vrisnu dijete.

– Kuku! – skoči majka
bacivši srp.

– Oo!... – ote se meni,
tek sad.

– Allahu dragi!... – ču se
onamo uz majku bika.

– Huj! – prvi se dosjeti
otac. Skliznu s podine.

– Huj, huj! – povikasma
i mi drugi. – Huj!

– Huuj!...

Adah, diže je u zrak i,
snažno zamahujući ogrom-
nim krilima, odmače s
njom uz planinu.

– Uu-uh!...

Potrčalo se za njim bez
nade. Prvi otac. Krupan i
krakat, hvatao je kose i gre-
bene – nikad ga nijesam
gledao tako vjetrovito da
juri, niti sam mogao to i za-
misliti. Dedo, kog dosad ni-
jesam vidio ni da potrči,
pratio ga je u stopu. A i ja
sam prelijetao grmlje i ka-
menje kao srndać. Majka i
bika oblijetale su bregove
kao dvije ptice, što me tako-
đer iznenadilo.

Tako smo letjeli, „vijali“
ga, dok je moje stado odo-
nud od ispusta u čudu gle-
dalo za nama.

Zaboš nam je bilo sve.
Kao da u zemlju s njom,
tamo iza prvih gorskih vi-
sova, propade, u vodu po-
tonu...

Brzo nam se i selo pri-
druži i sve je uokrug pretre-
seno, pretraženo ali džaba.
Nikakvog znaka ni traga.

I mjeseci su prošli –
ništa. Prenadaj se svemu.

Tek negdje navrh go-
dinu neki momci, pentra-
jući se dokoni po planini,
slučajno naiđu vrh jednog
podobro nepristupačna
stjenovitog uzvišenja na –
dječje kosti.

Danas se to uzvišenje
zove "Abidin krš".

Fatima Pelesić Muminović

LEJLA

Ti nerođeno moje čutiš u mojoj utrobi
I kradom dišeš
Srce ti ne čujem da kuca
Možda se bojiš
Osuđeno na život ti si
Ili znaš da mojom voljom
Začeto nisi

Daj mi ručice pomjeri se
Ili nožice opruži malo
Nisi ti krivo ni tvoja majka
Tako nam se u životu dalo

Do tvog rođenja ostalo još malo
I ja se bojim i sebe i tebe
Pile moje malo
Prvi put sam majka
I čedo pod njedrima grijem

Ali radovati se ne umijem

Mrziti ne smijem
A mrznja na mom čelu raste
Daleko od tebe
Od suza oči mi potamnile

Ali tebi to ne smeta
Ti čutiš nerođeno moje
I kradom dišeše

Srce ti ne čujem da kuca
Osuđeno na život ti si
Ili znaš da mojom krivicom
Začeto nisi

LEJLA

You, my unborn baby, silent in my womb
Breathing secretly
I can hardly hear your heart beat
You might be afraid
Condemned to life
Or, maybe, knowing it was not my will
That you were conceived

Give me your little hand, move a bit
Stretch your little leg
It is neither your nor your mother's fault
Life is to be blamed alone

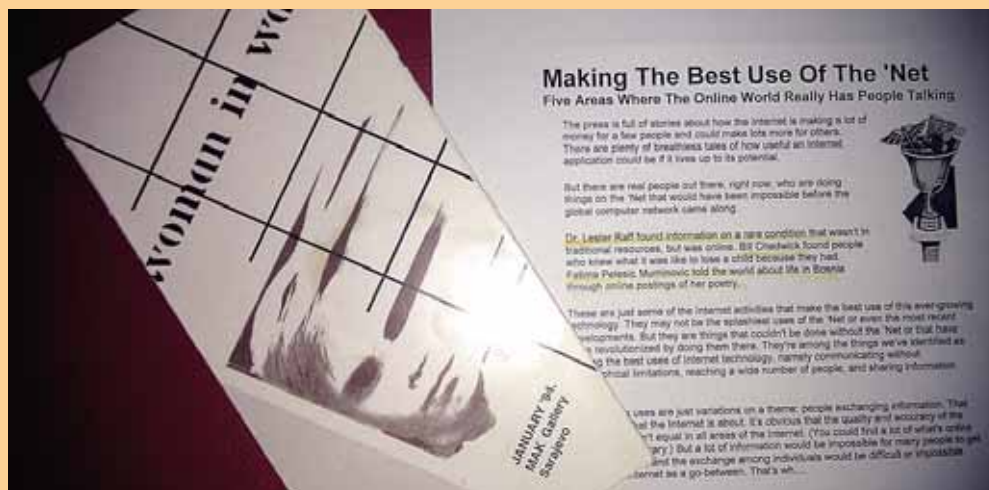
A few days are left before your birth
I fear both you and myself
My little kitten
This is my first motherhood
I am holding my baby to the bosom for the first time

And, yet, I can't find joy in it.

I dare not and cannot hate
But hate grows from my forehead
I am so far from you
Tears darken my eyes.

And, still, you care so little
My silent, my unborn baby
Breathing secretly

I can hardly hear your heart beat
Condemned to life
Or, maybe, knowing that I am not to be blamed
For your being conceived.

Faiz Softić

BRAĆA MOJE MAJKE

*Meni,
nikada do tada,
nije tako
nedostajao
još neko
za kime će,
kao i za nama,
šušcati
sasušeno
hrastovo lisje.
Čuo sam taj
mili glas koji,
pošto umorna
sjedne na prag
kuće, razveže
šamiju i jekne:
„Ah, braćo
moja...“*

Moja rahmetli majka Hajruša, Allah joj se smilovo, nije imala braće. Ustvari, ne da ih nije imala – imala ih je. I to šestoricu! Ali ih je sve do jednog izgubila čim bi prohodali, prosmijali se i počeli slagati prve riječi – još u ranom djetinjstvu pokosi ih neprebolna; najednom ih obuzme vatra, zanemognu i – tak! Najduže poživi Bećo. On se nekako borio do četvrte, pa se u četvrtoj i on pobole i treću noć od kako pade na postelju, negdje ispred zore, ispihnu.

Bisa, majka moje majke, bila je tvrđa od kamena. Od velike tuge srce postane komad hladnog čelika. Ali bi tada pala kraj mrtvog djeteta, dugo ga stiskala uz prsa, kao da je govorila: „Ne, ti nisi umro, sine moj. Evo ti – podoj, pa prograji, o dijete milo...“ Skoro uvijek, prva bi vrata otvorila sestra Begija i, vidjevši kako čvrsto u naručju drži mrtvo dijete, prišla bi, poljubila je, milovala joj kosu i molila da se ne sekira – „Bog je milostiv i biće muške djece.“ I ona se nadala, nadala... I davao je Bog mušku djecu – ali i uzimao! Nema šta nije činila i gdje sve nije stigla majka moje majke ne bi li nekako sačuvala muško. Išla kod mula-Dema u Bistricu, vodili je do Peći, slivali joj strave – gledalo se u olovo, otvarali joj, kurbanu se klali... I sve bi uzalud!

A uz njih, šest njenih sinova, umrije i još jedna sestra, ime joj bješe Dževa i svi su se složili da ljepša čorica nije rođena u cijeloj Goduši, a ni u okolnim bihorskim selima. Ne da se nisu rađala lijepa djeca – rađala su se, ali Dževa bješe upis, ko sve što je Bog bješe obilježio da, čim prve korake pruži, krene Njemu – slava Njegovoj milosti!

Eto takva je bila Dževa, rahmet njenoj prečistoj duši.

Bože moj premili, pa cijelog života majka moje majke hodala je bremenita, jer je uz njih sedmoro, što umriješe, rodila i još šest kćeri koje doživeše da vide i djecu od svojih unučadi! Reklo bi se – duboka starost, a nije, već su se rano udavale, brzo dobijale djecu, koja su se rano ženila i udavala, te i ona rano dobivala svoju djecu, i tako redom. Nekako, nije se znalo ni kad prije stignu za udaju i ženidbu, ni kada ukorače u brak. I, za godinu, proplače.

Uz to što je svake druge godine hodala bremenita, majka moje majke je žnjela, plela, muzla golemo stado ovaca – nikad manje od pedeset, tri krave i bar jednu kozu – jer se kozjem mlijeku, od kako je papre niklo u goduškim stranama, posebno govalo i čuvaše se za lijeka – pa je još češljala vunu, ispredala pletivo, tkala i opet stizala da namlati kleke za kiselu vodu koju moj djed, a njen čovjek, Amiraga hajaše više od svega poslije večere; u dugim zimskim noćima, kad stisne bihorska zima, volio je popiti klekovu vodu. Ona je sve to znala i ugađala mu. Brala je i šipurke, koji su se crvenili u ogradama pokraj puta, sušila ih u hladu iza hambara i od njih zimi pravila čajeve – čim bi se koje od djece zarumenilo, ibrik se punio vodom, a pošto bi voda zagrgoljila, u nju je sipala crvene smežurane plodove.

Znači, moja je majka imala braću, ali kada se ja nanožih, kada stigoh da slušam i razbiram ono što je zborila moja dobra mati, njih nije bilo. Umjesto njih, na goduškom groblju Glavica bilo je šest humčica braće moje majke i jedna njene sestre Dževe - Bog ih dženetio.

Ono kad se oduža noć, ono kad se sve smiri i na polju zaveže tama za namete i reski fijuci udare u male prozore, a na ekseru između njih, pa malo iznad – žmirka petrolejka, mi djeca tada vidimo našu majku kako sjedi na malom tronošću blizu šporeta, razvezuje šamiju, pušta je niz krilo i – plače!

Plače tako naša mati, a mi gledamo u nju i žalimo je što plače. Doduše, ona bi se borila da mi to ne vidimo, jer joj bješe žao da nas rastužuje, ali mi smo znali – razveže li šamiju i ako joj se počne borati brada – ona to plače i žali za svojom braćom. Pominjala je i Faika, on je bio iza Beća, pa Hama, on je bio iza Faika... , pa Hamida...

O, kako je bila lijepa naša majka! Imala je dugo nježno lice i uvijek rumeno, ponajviše od planinskih vjetrova koji se po cijelu godinu nisu smirivali. Udarali su sa svih strana, a ponajviše od Proskanog brda i Koritskih ravni.

I ona je rijetko odmarala, jer naš otac bješe naopak čovjek. Cijenili su ga svi u bihorskim selima kao zgodnog domaćina i čovjeka od riječi, ali je mnogo tražio od naše majke. Tražio je od nje i sluškinju u kući, i da duhanište na vrijeme poradi, i da poplasti, i da hljeb bude navakat, i da smok bude uredan i njive na vrijeme požnjevene, žito okrojeno, ama sve je to od nje traženo i još mnogo toga. I sve u isto vrijeme. A on? On je, bogme, volio i prohodati, sići do sestre Vake u Kostovac i zanoćiti, pa sutradan, u neko doba, eto ga nazad. Pomolio bi se na Kamenglavici, pod njim se bijelio konj kao grudva snijega, ali – što bi se više približavao nama, i ona bi grudva pod njim narastala.

Počesto bi projahao Zekana i do Godijevskih ravništa, pa tamo sa Hasimom Kijametom, eglen–beglen... Pričali su, pušili i pili kahvu, a djeca slušala šta oni to pričaju, sve dok ih san ne bi oborio i ona nastavila sanjati o onim istim ljudima i mjestima koje su njih dvojica pominjali, leđima naslonjeni na velike crvene jastuke poredane uza zid, kao tovari. Sutradan, iza podne, vratio

bi se kući sa kapom pospuštenom na čelu. Naša majka je bila sretna što se on vratio i što smo svi skupa u našoj maloj čatmaruši, ispod čijih streha je fijukao vjetar kao da je neko, iza kuće, kožnom kandžijom šibao noćnog konja. Ponekad, nije to bilo često, u našu kuću, na putu prema svom selu, navratili bi Dobrodolci, rođaci naše majke, i ona bi uzdrhtala od radosti što ima u svojoj kući nekoga od svoga roda. I mi smo bili sretni što se naša majka tako raduje. Sjećam se kada su Mujo i Miralem navratili, njoj se oteše ruke – nosi im vruću vareniku na poslužavniku,

koji joj bješe daidža Hazir donio iz Peći, a one dvije čaše zveckaju i sitno poigravaju na njemu kao žive. Pitala ih je za zdravlje tetke Afije i pominjala još neka imena, koja mi nikad do tada nismo čuli. Srce nam je bilo puno što naša majka zna da gore, u Dobrodolima, ima toliko svojih rođaka.

„A Umer i Kadrija, kako su oni, i mogu li kud?“ – kao da se prisjećao otac, zamotavajući duhan, sa onim strastvenim tiračijskim zadovoljstvom, kada se čini kako mu svaki dio tijela i svaka pora na koži gleda u onu cigaru koju on, pošto je zavije, rubom papire ovlaži jezikom, kao kad brusom udari niz oštricu kose.

Majkina radost je nestajala onoga trenutka kada bi ispratila svoje rođake. I pošto bi njihova leđa zamakla iza gustih šuma kod Rajeve vode, ona se, tužna, povlačila u sobu. Ne, ništa nije govorila, nije se žalila ni na koga, jednostavno, tako... Ušla bi, otplakala i ponovo se davala na posao.

Rasuli smo se po svijetu... Svako za svojom sudbinom. Stigli smo do država i gradova za koje naša majka ranije nikada nije čula. A kako je mogla i pomisliti da će joj najmlađi sin Nasko ostaviti i kuću, i selo, i državu i stići do grada Sent Luisa u državi Misuri u Americi.

Nije nas odvrćala da ne idemo u svijet; jedino što bi ponekad, skrušena i bezvoljna, stisla ruke u krilu: „Šta ću vam, djeco moja, idite za hljebom, idite za boljim...“

I mi smo, s malehnom torbom o ramenu, zamicali niz uske bihorske puteve i utapali se u svijet!

Hodajući tako od grada do grada, od države do države, sretao sam ljude koji su nosili prezime moje majke i – radovao se; bili su to i moji rođaci. Oni su, cijeloga života, mojoj majci zamjenjivali braću. Svaki put imao sam utisak da srećem braću svoje majke za kojima je ona cijeloga života žalila, pa sam se često pitao da li je moguće da se ona njena čežnja i ona njena nevidljiva rana primila i za moju utrobu.

Jednog sunčanog jesenjeg dana, majku smo, na Softingrobu, našem mjesnom groblju, spustili u mezar. Harun reče da je dao Bog da smo je ispratili još i ranije, bar dan prije nego joj Refka umrije u Pljevljima, na što smo ga samo pogledali. Jedino što Hajro progovori bi: „I taman je i bilo...“ Mi ostali smo ćutali i nismo se usuđivali progovoriti i miješati u Božije odluke.

Pošto se završila dženaza našoj majci, pošto se, između mezara nama bliskih, podigla i njena zelena humka, hodža Mušović iz Goduše čučnu uz sami grob i stade učiti. Sa onog mjesta na kojem sam stajao, vidio sam mu samo vrh bijele ahmedije, ostalo je zaklanjala zelena ispućena zemlja. A

pošto je ustao, krenuli smo niz gaj. I meni, nikada do tada, nije tako nedostajao još neko za kime će, kao i za nama, šušcati sasušeno hrastovo lisje. Čuo sam taj mili glas koji, pošto umorna sjedne na prag kuće, razveže šamiju i jekne: „Ah, braćo moja...“

Ali sve bude i prođe... Nekad je dovoljna trunka da te osvijesti, da te dozove, da te naputi... Pa tako, poslije godina i godina, jedne luksemburške noći, u gradiću Rumelanžu, dozvah se. I to zauvijek! A evo šta se zbilo:

Te večeri došao sam na sastanak redakcije u prostorijama zavičajnog kluba, koji je i osnivač novina. Došao sam radostan, jer se predvečerje niz luksemburške šume otiskase s onom mehkoćom kako su se valjali i prvi akšami u mom zavičaju. Neupućen da je u istoj prostoriji nešto ranije započeo familijarni skup porodice koja je nosila prezime moje majke, upao sam unutra kao da tamo nije bilo nikoga. A oni su, baš toga dana, dogovarali kako i gdje organizovati veliki familijarni skup na koji će pozvati sve koje nose njihovo prezime a razbacani su po cijeloj planeti.

Ah, kako sam bio sretan; prvi put u svome životu vidim, na jednom mjestu, toliko onih koji su, cijeloga života, mojoj majci zamjenjivali braću. I kao nikad zažalim što nije nekako mogla biti tu, pa da uđemo skupa, pa da vidim kako joj osmijeh ozaruje lice. Znam koliko bi bila sretna i znam – rekla bi: „Sve su ovo moji...“

Gore u pročelju sjedio je Murat, pa Sabit, pa Mule, pa Suljo, pa do njega Muzafer, pa Osmo, Ajdin... Bilo ih je oko pedesetak, lijepo obučeni, viđeni... Mnoge od njih prvi put sam vidio toga dana. Nazovem selam i kažem da svi čuju, da svi znaju: „Nikada više dajidža na jednom mjestu...“ Nikada!

Htjedoh zovnuti konobara Rasima, htjedoh reći: „Svima piće!“ Ali, sjetih se – nisam od onih kojima je novčanik u svakoj situaciji pun, kao šaržer šumara Vita Kovačevića. I bi mi žao; progutao sam gorak zalogaj...

Bližilo se vrijeme početka sastanka redakcije. Zauzeo sam sto odvojen od njihovih spojenih i počeo vaditi papire

i svoj laptop, od kojeg se zadnjih godina ne odvajam. Sabit ustade, priđe mi i skoro šapnu: „Fajo, mi smo završili, ali sada onako ćaskamo, smetamo li mi?“

– Ne“ - rekao sam. „Ni sličajno, samo ako može malo tiše...“, jer se upravo članovi redakcije sakupljahu oko mene, namještajući stolice... Tu su Remzija Hajdarpašić, Ruždija Kočan, stiže i Juka Babačić, pa Sead Ramdedović, pa Haris Ramčilović, evo i Hamdije Rastodera, kome je, zbog urednog držanja, Šabo dao nadimak Zaglađeni. Evo i Ibrahima Erovića, svima pruža ruku, a onda sjedne... Nema Raifa Adrovića, a i rekao je da neće doći, pa ga nećemo ni čekati.

Sabit se vraća na svoje mjesto i prenosi ono što sam mu rekao: „Samo malo tiše“ - upozori ih i blago pljasnu rukama, pa im objasni da to mi „dolje“ hoćemo da održimo sastanak redakcije. Istoga časa ljudi počеше ustajati, škripale su stolice i stade se kriviti ona prava linija od nanizanih stolova. Prolazili su pored mene i ovo je bila prilika da mi, većina njih, još i ruku pruži.

Napuštali su prostorije kluba, a iza svakog od njih ostajala je praznina.

Jedna grupa, u samom ćošku, a bilo ih je četverica – nije ustajala. Nastavili su sjediti, piti i vrlo često njihov se glas podizao, pa je kroz otvorena vrata iskakao na ulicu. I ako je toga časa neko prolazio njome, znao je da se tamo, iza onih otškrinutih vrata, pije. Ali – bio je neko među njima i ko je stišavao i upozoravao da smo u toj istoj prostriji i mi – članovi redakcije revije, koja treba za nekoliko dana da izađe ispod štamparskih mašina i da se nađe u rukama svojih čitalaca. Reškova je ćelava glava, koja je svjetlucala pod redom svjetala koja su udarala sa plafona kao čekići, držala pod kontrolom uzavrele strasti. U jednom trenutku Džeko priđe našem stolu i zamoli nas da pređemo u drugu prostoriju, za šank, jer su oni gore popili, pa može ispasti belaj... Istoga časa ustadosmo i krenusmo prema šanku.

„Faize, pišče Faize“ - dozivalo je iz ćoška, ali se nisam okretao. Naslonio sam se na šank, a Rasim ispred mene

spusti piće. Samo što otpih prvi gutljaj, Rasim priđe i reče kako bi bilo dobro da ja idem: „Onaj jedan“ - veli mi – „ustremio se na tebe, jer, veli, ko si ti da učutkaš njih onoliko...?!“

Pridigao sam torbu, objesio je o rame i preko vrata nestao u noć, onom istom hitrinom kojom sam ostavio rodnu kuću i potonuo u svijet. Ulicom malenog grada promiču auta, a prve kapi kiše, između krovova kuća, slijeću na moje tjeme.

Iste noći obaviješten sam da je onaj sa ružnim nadimkom, jer se nigdje ne daju tako ružni nadimci kao u Bihoru, nekoliko puta zamahivao da me punom flašom piva pogodi u glavu. Ali bio je tu Reško, moj spasitelj. Taj isti ružni nadimak psovao je i dobacivao, a ja nisam bio svjestan da je sva ta srdžba iz ćoška upućena meni, koji dolje, u drugom dijelu prostorije, zajedno sa članovima redakcije raspravljam o temama u sljedećem broju naše revije.

Isto več, došlo je i do guranja – onaj pijani sa ružnim nadimkom dobacio je teške riječi ljudima koji su sjedili u svom klubu, na svojim stolicama, mirno igrali šah i ispijali svoja pića.

Ali uvijek uz one nevaljale idu i oni koji su tu, Bogom dani, da ih vraćaju na put – da pljuhnu ibrik vode u plamen koji prijeti. Te iste noći – izašao sam iz zablude. Gorke zablude!

Majčice moja, počivaj u miru i znaj da među tvojima nisu svi onakvi kako si mislila sve do svoje smrti. Mnogo se toga, majčice, promijenilo od kako te nema na ovom svijetu, mnogo...

Beskrajno sam zahvalan onom ružnom nadimku što me probudio iz dubokog sna i inspirisao za ovu priču. Danima pokušavam da ga sretnem, zagrlim i lijepo počastim, kako i dolikuje onome ko te rashaviza i na pravi okrene put. To nije moga ni moj prijatelj A..., kojega držim za jednog od najpametnijih koje imam. A govorio mi je: „Druže moj, pazi sa kim kafu piješ!“ Gledao sam ga i mislio: „Bože moj, šta li priča ovaj čovjek.“

Moja rahmetli majka Hajruša, Allah joj se smilovo, ako joj meleki prenesu ovu priču, biće tužna i još jednom će zaplakati. Ovaj put zbog živih!

Filip Mursel Begović

METAK ISPALJEN NA KOTI 23A

Kako se Hrvatska branila u Bosni

*Ljudi mogu
jedni druge
otrgnuti od
smrti.
Čime?
Ljubavlju i
oprostom
koja miriše
na izlječivu
bolest
u specijalnoj
bolnici
za srčane
tegohe*

Oprostio bih ti, da mogu, ali morao bi me prvo ubiti“ - rekao sam to Ivanu Madžeru, bolesniku na susjednom krevetu u Specijalnoj bolnici za kardiovaskularne bolesti u Krapinskim Toplicama. Ivan je upalio svjetlo bolničke sobe i brzo nestao u toaletu. Čuo sam ga kako plače. Tri noći smo proveli zajedno u sobi obavljajući pretrage prije manjeg dijagnostičkog zahvata na srcu, a bolesnik pod rednim brojem 2631, jecajući, me je nekoliko puta usred noći budio iz sna. Ivan se borio protiv muslimana kod Prozora u Bosni i svaku noć sanja jedan te isti san: da u rukama drži pticu koja želi odletjeti, zatim se ptica okreće i govori da postoje dvije duše. Jedna se odnosi na mrtvaca i ostaje lež, a druga leti u carstvo duša. Ivan ne može zaboraviti lice mladića kojega je ubio i tri noći zaredom u snu je tiho mrmljao: „Oprosti mi. Oprosti mi.“

Ja bih mu rado oprostio u ime mladića kojega je ostavio mrtvog u snijegu, kako mi je rekao, s ledenim očima, ali nije to moje pravo, nije mene ubio. Ne razgovaram s mrtvima i uopće mi nije jasno otkuda mu ta iskrenost i zašto je baš mene našao da mi priča o ratu. Shvatih tada da ljudi, suočeni s bolešću, imaju neodgodivu potrebu da se ispovijedaju. Duše im tada prolaze kroz procijep tijela, drhte u vijavici pokajanja, zmijavici. U jednom mi se trenutku ispričao što me opterećuje pričama o svom životu, ali... „Što ću kad me ova bolnica podsjeća na isti onaj strah, smrt i bol koju sam osjetio na ratištu“ - pravdao se Ivan. Vjerojatno ima nešto i u tom sterilnom mirisu bolnice što plaši čovjeka, mirisu formalina, mirisu rana i tijela gladnih života, a duša umornih od

tijela. Nisam mu rekao da sam musliman, a po imenu nije shvatio jer su me sestre zvale „gospon Filip“, a efendiju Mursela, unatoč što su oba imena u dokumentima, nisu spominjali. Dva imena su ponekad zgodna stvar, možete inkognito ući u um onih koji su ubijali muslimane kod Prozora.

„Po naredbi“, objašnjavao je Ivan. „A to nije isto kao dobrovoljno.“

Radi toga sam i šutio, jer sam znao kako mi se zasigurno ne bi ni otvorio da zna moj pravi identitet. Žarko sam poželio bolničkim sestrama reći: „Dajte mi nekog cimera koji nije ubijao muslimane kod Prozora ili, sestro, ja bih promijenio prozor u sobi.“ Međutim, šutio sam. Bilo mi je zaista krivo zbog toga, grizla me savjest, ali nisam radio ništa što inače ne radim, skrivam se poput prave manjine.

O tome sam razmišljao dok sam sjedio pred bolnicom večer uoči tog zahvata na srcu kojeg, zbog straha, odgađam već dvije godine. Mislio sam o tome koliko sam, ustvari, jadan, koliko sam manjina. Koliko se plašim da neću islamskim vjerskim obredom uznemiriti osoblje bolnice, a posebice svog susjeda. Zato u takvim prilikama klanjam prstom. Sjednem na klupu i klanjam kao da se spremam hraniti golubove, kao da čekam posjetu najbliže rodbine koja će mi u bolnicu donijeti kilo banana i kilo naranči. Prstom se klanja tako da tijelo miruje, a prst se okreće prema kibli, sagiba se, sjedi, baš kao u molitvi, a stisnuta šaka, to smatram znakom otpora, simbolički označava sedždu. Sve ostalo se izgovara kao i inače u molitvi. Tužno, pomislit ćemo. Gledao sam u crkvu pored bolnice i bio ljubomorani na bolesnike katolike. Međutim, klanjanje pr-

stom je polučilo neočekivane duhovne realizacije. Naime, za klanjanje prstom je potrebna mnogo veća koncentracija jer, bez obzira što prst imitira gibanje tijela, klanjač mora i u glavi osvijestiti sve pokrete da bi se pravilno obavila molitva. To mora učiniti dok raščupana starica na klupi plačljivo govori svojoj kćerki da pripremi crninu za njen sprovod, a kćerka ju usiljeno uvjerava da će živjeti duže od kornjače s Galapagosa.

Mnogima nije dosta, mnogi misle da nisu dovoljno živjeli. Mnogi čuvaju tijelo čitav život, da slučajno ne bi pretjerali, piju da se opiju a ne napiju, oprezni su, a održavaju se ljekovitim kupkama, skupocjenim kremama, masažama i pilulama, a neki pokupe metak kod Prozora. Na kraju žive koliko im je zapisano - ni manje, ni više. Za to vrijeme, u smjeru kible, aktivan je moj prst kažiprst. Iako sam u početku imao problema s koncentracijom, uskoro nisam primjećivao ljude i glasove oko sebe, te sam gajio osjećaj da upravo tada, prvi put u životu, potpuno i ispravno klanjam. Umirući u tijelu, umirući u prostoru, proniknuo sam u djelić svog nebeskog podrijetla. U onaj pravi „ja“ koji je zaniijekao važnost mojega tijela. Napokon sam shvatio da, za-

pravo, i ne mogu umrijeti, baš kao što

n e

umiru ni nebeska tijela. Taj moj pravi „ja“ bi prešao i u viši stupanj nijekanja samoga sebe nauštrb duše koja bi rado progovorila, ali iz meditacije me je trgnula ona starica koja je kćerki na odlasku rekla:

„Kristina, ne želim da se moje tijelo koristi kao leš u znanstvene svrhe i ne želim da me daš kremirati, to boli, si me čula, ha?!“

Ivan Madžer mi se u prvi tren predstavio kao Slavonac iz Požege, ali kroz priču sam otkrio da je Hrvat iz Bosanske Gradiške. Iz Bosne je, otjeran od Srba, pobjegao s obitelji i nastanio se u Požegi, gdje je sagradio kuću i do sada promijenio šest domaćih djevojaka. U Gradiški je ljubio samo jednu i ta mu je ostala u najljepšem pamćenju. Uopće ga ne brine što će uskoro navršiti četrdesetu, a nikada se nije oženio. Brine njegovu majku i tetke. Ivan smatra da mu je bolje u Hrvatskoj, ali u početku nije mogao naći posao, te su ga neki momci nagovorili da pristupi Hrvatskoj vojsci. Uvjerili su ga da je rat u Hrvatskoj u biti gotov i da će jedina muka biti dizanje rano ujutro za dobru plaću. Ivan se prevario. Nakon početne obuke saznao je da su njegovu brigadu preusmjerili na ratište u Bosnu i Hercegovinu. Baš se zaratilo s muslimanima, i bosanskim Hrvatima je trebala vojna pomoć. Njegova satnija se pobunila zbog takve odluke jer nisu željeli ratovati u Hercegovini, u drugoj državi, ali uskoro se u kasarni pojavio general Bobetko. Zajapureni visoki časnik je, očito iznerviran što mu neki Slavonci kvare planove za vikend, urlajući držao domoljubne govore o tome da se

Hrvatska brani u Bosni i Hercegovini.

Ivan mi je objasnio da mu nije bilo drago, ali poveo se za većinom i završio u rovovima kod grada Prozora, na planini Makljen. Tamo je bio snijeg do koljena, a krv do vrata. Nikad nije mrzio muslimane, reče mi, ni Srbe, ali oni su ga otjerali, pa mu je bilo logično da protiv njih i ratuje, a ne protiv muslimana.

„I kako se Hrvatska može braniti u Bosni jer, molim vas lijepo, gdje se onda brani Bosna?“, pitao se Ivan Madžer dok je branio Hrvatsku kod Prozora. Na ratištu je bio samo četiri mjeseca, ali to je bilo dovoljno da danas dnevno pije osam raznoraznih tableta za smirenje. Sve to zbog onog momka kojeg je ubio kod Prozora. Njegov vod je dobio dojavu o bošnjačkoj izvidnici koja se kreće prema njihovim položajima, te su dvojicu odmah ubili u zasjedi, a dvojicu malo kasnije, dok su bježali prema zaklonu. Ivan zna da je jednog ubio baš on. Natporučnik Stošić ga je poslao da provjeri jesu li balije doista mrtvi. Tada je pogledao sudbini u oči. Mladić je bio još uvijek živ, hroptao je jer mu je metak prošao kroz prsa, negdje kod srca ili u samo srce. Ovdje je Ivan stao s pričom i nije pokazivao emocije. Ne, začudio se što mu nedostaju riječi za neizrecivo, pojmovi za neshvatljivo. Ukratko, mladić ga je ispočetka gledao preplašenim ali prkosnim očima, a zatim se iznenada smirio i skrenuo pogled nekud u daljinu. Od tada su Ivanu sve daljine mrtve.

„Zaprepastio me je taj njegov pogled, ta odsutnost optužbe. Da me je barem prokleo, opsovao mi majku, bilo što. Umirući, on kao da mi je poručio da je divno biti mrtav. Ja sam mu sprasio taj metak u prsa i to s leđa, ja sam ga ubio, a opet, nije želio tu svoju smrt podijeliti sa mnom. On je pogledao u nebo i to je pripadalo samo njemu, a ja sam stajao u snijegu i gledao u njegove oči.“ Nakon ovih riječi, Ivan je naglo ušutio. I ja sam šutio, jer sam se uplašio i zgrozio čovjeka koji je upravo došao iz operacijske sale i

jednom muslimanu priča kako je to ubiti muslimana u snijegu na planini Makljen kod grada Prozora. Prije nego što je potpuno ušutio, zauzeo je pozu mislioca i kratko ustvrdio da je smrt sasvim osobna stvar svakog čovjeka i da ti je nitko ne može oduzeti, samo dati.

Umjesto da večer uoči tog manjeg operacijskog zahvata, od kojeg sam bježao dvije godine, razmišljam o svojoj trudnoj ženi koja me čeka kod kuće, ostao sam budan i razmišljavao o događaju na koti 23A kod Prozora gdje je poginuo bezimni bošnjački mladić. Bože, što li je mislio? Je li ga zastidila vlastita smrt? Je li zaslužio džennet? Zaplaka sam i zamislio sebe u njegovoj koži. Da me ubije neki Ivan koji je ljubio jednu ženu u Gradiški i šest u Požegi, bi li mu netko kasnije vratio ili sudio za počinjeno zlo? Možda da mu ja vratim? Evo mi prilike, Ivan spava, nakljukao se tableta, mogao bih ga udaviti jastukom kao krupni nijemi Indijanac Džeka Nikolsona u filmu „Let iznad kukavičjeg gnijezda“.

Kada me sestre ujutro pitaju: „Što je bilo, gospon Filip?“, ja bih odgovorio: „Ne znam, spavao sam kao zaklan čitavu noć.“ Zatim bih se okrenuo prema zidu i slavodobitno prošaptao: „Jesam ja spavao, ali nije efendi Mursel.“ Da, baš sam to mogao učiniti, ali nisam.

Ljudi mogu jedni druge otrgnuti od smrti. Čime? Ljubavlju i oprostom koja miriše na izlječivu bolest u specijalnoj bolnici za srčane tegobe. Na kraju krajeva, nismo mi ti koji sudimo. A ni Ivan nije više onaj koji je ispalio hitac na koti 23A. To je sada čovjek uništen grižom savjesti, s bolesnim srcem, koji dnevno proguta punu šaku tableta za smirenje.

Dakle, taj manji zahvat na srcu se zove ablacija i riječ je o električnom spaljivanju snopa živaca u srcu koji su višak i izazivaju aritmiju srca. Ivanu su sličan zahvat radili dan prije i tješio me čitavo jutro. Bio sam sumnjičav prema

njemu nakon svih onih priča. Zahvat se sastoji od toga da liječnici uguraju nekakvu sondu kroz venu na preponi i dođu do srca gdje puštaju električne impulse, nalaze problematični živac i unište ga. Rekli su da je to rutinski zahvat, uvjeravajući me da sam snažan dvadesetdevetogodišnjak i da se ne moram bojati. Skinuli su me do gola i mogao sam vidjeti sve one velike igle koje su mi gurali u prepone jer su mi zahvat vršili u budnom stanju. Osjećao sam se kao hrpa mesine koju će razrezati i baciti psima da ju rastrga.

Zar i duša također nema svoje apetite, pomislih? Da li je moja duša spremna primiti moje srce ako tijelo predaju zemlji?

Zahvat ne boli koliko je neugodan i ubrzo sam na ekranu mogao vidjeti sondu kako čeprka po mojem središnjem organu. Zamislite kada bi u mojem srcu našli i spalili sve ono što me kvari: idealistu s dozom ironije, sanjara s nepresušnim vrelom impresija, sumnjala s mnoštvom lucidnih zapažanja, književnika koji ulazi u srce problema, idiota bez problema, intelektualca koji ulazi u srž problema, zatim pozera, brbljavca, laskavca, člana glavnog odbora, vampira, izvršnog urednika, zaraze, amatera, glavnog urednika, glumatala...

Kada bi sonda mogla vidjeti sve ono što ne može vidjeti, bi li se cijenjeni docent sa skalpelom u ruci zacrvenio od stida. Zamislite docenta da kaže: „Gospon Filip,

upravo sam vam spalio prekršeno obećanje. Sestro, malo lijevo, da, tu su: neraskrinkana laž, odbačena djevojka, malo strpljenja, i, da, pec, pec – čitavi odredi sočnih psovki su uništeni.“ Zamislite kada bi se polupani srčani emotivni snopovi mogli mehanički liječiti.

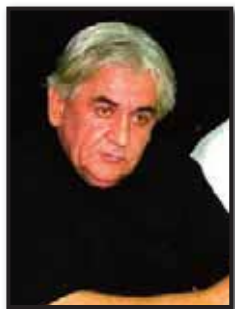
Zažmirio sam i pokušao ne misliti što se događa s mojim tijelom i ponavljao da je Bog Jedan i Najveći i da je Muhammed, a.s., Njegov rob i poslanik. Tada osjetih da mi je strah neopravdan i da sigurno neću umrijeti na tom stolu. Presvjestan sam opasnosti i to bi bilo previše lako. Tko je svjestan Stvoritelja u trenutku smrti, taj će ići u džennet, kaže se. Ali, nije to uvijek lako jer hajde se sjetite Boga u djeliću sekunde dok se sudarate s jurećim automobilom ili vlakom, sjetite ga se dok vas na planini Makljen kod Prozora posred srca pogodi metak jednog Ivana koji je u Gradiški ljubio jednu djevojku, a u Požegi šest i koji nije vjerovao da se Hrvatska brani u Bosni.

Da je onaj docent samo malo dublje ušao u moje srce, našao bi sliku tog mladića kako, zagledan u nebo, ispraća svoje tijelo, nasukano na planinu Makljen, i svoju suzu bi tamo našao koja oplakuje njegovog ubojicu. Jer, da je docent, dan prije, samo malo dublje ušao u srce Ivana Madžera, našao bi tamo metak ispaljen na koti 23A koji nikako da se smiri, nikako da spava, nikako da prestane braniti Hrvatsku u Bosni.

BIOGRAFIJA

Filip Mursel Begović rođen je 1979. godine u Zagrebu, gdje je na Filozofskom fakultetu studirao kroatistiku i južnu slavistiku. Radi u Kulturnom društvu Bošnjaka Hrvatske kao izvršni urednik tiskanog izdanja i online urednik Časopisa za kulturu i društvena pitanja *Behar*. Radio je kao glavni urednik godišnjaka *Bošnjačka pismohrana* u Bošnjačkoj nacionalnoj zajednici za Grad Zagreb, zamjenik glavnog urednika mjesečnika *Preporodov Journal* i voditelj dramskog studija „Orient Espresso“. Objavljuje u hrvatskim i bosanskohercegovačkim novinama, časopisima i web portalima. Autor je knjige: *Kad zora razrjeđuje strah* – izbor iz mlade bošnjačke poezije (KDBH Preporod, Zagreb, 2010) i zbirke kolumni, eseja i priča: *Begovi su pali na tjeme* (KDBH Preporod, Zagreb, 2012). Živi i radi na relaciji Zagreb-Sarajevo.

Mustafa Smajlović

ĆUPRIJA POD VODOM

Sa svakim uzidanim kamenom, rasla je snaga u graditeljima koji su poslom i odanošću činili Ferhat-bega pobjednikom nad vodom što je porazno hučala dolje, duboko u procjepu stijena

I

Ferhatbegova ćuprija i svačiji put bili su jedini objekti koje je sagradila ljudska ruka u uskom Horajskom klancu koji je izdubila rijeka Dubovka, gutljaj vode za moćnu Drinu, čiji se huk čuo u planini.

Gledajući odozgo sa Kleka, niz čije se strme stijene otiska vodopad Dubovke, makadamski put koji je sa jedne strane gotovo okomito padao u ambis, a sa druge peo jednakom oštrinom prema drugom dijelu planine, ličio je na tanki, svileni gajtan na kome je visila bijela kamena ćuprija. Kako se ovom graditeljskom biseru u divljini, radi nepristupačnosti terena, nije moglo lahko prići nizvodno niti uzvodno, ljudsko oko ga nikada nije moglo cijelog sagledati. Biser je, kažu, ljepše sijao kada se gleda odozdo, iz vode. Taj malehni iskorak kamena u oštrom procjepu između stijena koštao je svog graditelja glave. Nesreća se dogodila u završnoj fazi posla. Zadivljen ljepotom svoje ćuprije, Ferhat-beg Šeta je zaželio da svojom rukom uzida posljednji kamen, okliznuo se i sunovratio u ponor.

Drugi su završili njegovu zadužbinu.

Izgradnjom brane na Drini voda je potekla uzvodno. U velikom potopu, zajedno s donjim tokom Dubovke, nestala je i Ferhatbegova ćuprija.

Eno je pod vodom!

Potopljena u Drinskom jezeru, zauvijek je izgubila smisao postojanja.

II

Bilo je rano proljeće kada je Ferhat-beg na konju dojahao do Horajskog klanca. Dalje, dolje kuda nije mogla konjska noga, sišao je pješice. Tamo, na mjestu gdje su stijene bile najbliže jedna drugoj i gdje je Dubovka bila najuža, donio je odluku da sagradi most. Ako uspije spojiti dvije obale, pomislio je, put do grada skratit će za pola sata hoda. Brže će se stizati preko bespuća do pitomih krajeva.

Brže i bliže!

Sama pomisao da će sebi i drugima uštedjeti vrijeme na putu, ispunjavalo je njegovu dušu zadovoljstvom. Duboko dolje u klancu, zagledan u nešto što je samo on vidio i što mu je ubrzavalo rad srca, prošaputao je molitvu:

„Svevišnji i Svemilosni, daj mi snage, strpljenja i zdravlja da ostvarim iskreni naum. Od ćuprije koja će svakom Tvom robu zatrebati, boljeg dobra ne mogu darivati dok po suncu hodim!“

U jednom trenutku, kada mu se učinilo kako šapat odnesoše brzaci Dubovke, pogled je usmjerio uz stijene prema komadiću modrog neba i glasno je počeo učiti dovu. Ni kapa, koja je spala sa glave i otkotrljala se u vodu, nije ga mogla omesti da dovom zaište Božiju milost.

Kazuje se kako se taj dan zamrkao i osvanuo u Horajskom klanacu.

III

Već sutradan dao se na posao. Osažen voljom i vjerom, zajahao je konja i po višegradsko-župskim selima počeo tražiti neimare. Trebali su mu najbolji i najodaniji. Jednom, i ne samo jednom, izustio je:

„Takvih ima da ima u Dubovu, Žlijepu, Presjeci, Kamenici; u Dubovu najbolje dube, u Žijebu najbolje žlijebe, u Presjeci najbolje presjecaju, a u Kamenici najbolje poznaju dušu kamena!“

Tražio je najbolje među najboljim.

Samo sa takvima mogao je započeti i završiti gradnju ćuprije.

Jednom, i ne samo jednom, zapitali su ga:

„Ferhat-beže, koliko ti treba ljudi?“

„E, to još ni ja ne znam!“ – odgovarao je.

Jednom, i više ni jednom, upitali su ga:

„Kakav ti kamen treba za ćupriju?“

„Hoću kamen koji sa kamenom srasta bez voska, vune i jaja, a takav kamen postoji samo u Horajskom klanacu!“

Begovom odgovoru ništa se nije moglo oduzeti i ništa dodati. I njegova šutnja kazivala je ovo: ćuprija

mora biti sagrađena od onog istog kamena koji Horajski klanac čini vječnom tvrđavom. Svaki drugi kamen Horajske stijene bi odbacile kao strano tijelo.

Na pitanja onih kojima je pamet bila brža od Dubovke, odgovarao je sa smiješkom u očima:

„U ustima je mokro pa se jezik oklizne!“

Ono što mu je vraćalo ozbiljnost na lice bila je čvrsta odluka da ne smije žuriti, ali ni kasniti. Za pripreme su bili potrebni: mudrost, istrajnost i strpljenje, ali ni manje ni više nego onoliko koliko je trebala da sazrije odluka o početku gradnje. Sačekao je da neimari počnu sanjati most kojeg ima da ima i onda kada su oči zatvorene.

Kazao je:

„Prvo moramo sagrađiti ćupriju u našim glavama, a onda ćemo je, gotovu, prenijeti tamo gdje će stajati do Sudnjeg dana!“

Svojim poslušnicima nije prestajao pričati o ćupriji sve dok se nije u njihovom snu kamenom zabijelila i dok nije na jeziku otežala.

Jedni su sanjali most takav kakvog je i Beg vidio zatvorenih i otvorenih očiju, drugi su sanjali drukčiji most kakvog možda nema na bosanskim rijekama, a treći, kakvih je sve manje bilo, sanjaše ćupriju bez oslonaca. Za takve, kojima je kamen visio u zraku, Beg je odmah određivao poslove na prekopavanju puta.

„Ono čega nema u stvarnosti, ne smije biti ni u snu!“ – govorio je i kroz svoje sito i rešetno prosijavao ove od onih. U situ će ostati samo oni pred kojim je ustao i kazao: „E, vi ćete graditi ćupriju!“

U međuvremenu, put do gradilišta bio je i prokopan i utaban s obje strane klanca. Gradnja ćuprije je počela ni prije ni kasnije, već tačno onog trenutka kada je Beg, upirući prstom u neimare, kazao:

„Eto vas, a eto i kamena!“

Zašutjeli su jezici, a zaklikotala dljijeta, macole, čekići. Od klikktaja željeza i pucanja kamena, odjekiva-

vao je Horajski klanac. Od buke, uši bi zagluhnule, ali Begov glas se mogao i morao čuti i sa druge strane planine:

„Eheeej, kamen na kamen... ehe-e-ej, kamen uz kamen i eto ćuprije-e-e!“

IV

Do pola ljeta gradnja je napredovala, a onda se dogodilo nešto što je glavnog graditelja uvjerilo da je lakše sagrađiti most u glavi nego u stvarnosti. Po najvećim vrućinama, kada je vodopad curio niz okomite stijene, srčana kap je pogodila najboljeg zidara, Idriza Gušu. Od kamena, kojeg je nesretnik držao u rukama u trenutku srčanog udara, Kameničani isklesashe nišan.

Dženaza je usporila gradnju.

Na Idrizovom mezaru Ferhatbeg je kazao:

„Ako rahmetliji nije bilo suđeno da okonča gradnju ćuprije, vama živima jeste!“

Nova, najteža nevolja stigla je sa jesenjim kišama. Provalom oblaka nabujashe vode. Kao da se svi gornjožupski potoci slišu u Horajski klanac. Dubovka podivlja. Najmutniji i najjači val vode potkopa i ponese građevinu.

Gledajući odozgo sa Kleka, gadište je ličilo na razvaljen i potopljen mravinjak, u kome preživjeli mravi spašavaju ono što se spasiti moglo. Ni onda kada je mutna voda stizala do grla i punila usta graditeljima, Beg nije odustajao. Poturao je svoja leđa tamo gdje se kamen otkidao i nestajao u matici vode. Činio je ono u što je bio uvjeren da je najbolje činiti. Zasukanih rukava, mokat do gole kože, ličnim primjerom ulijevao je snagu obeshrabrenim i posustalim. Znao je da je riječ podrške nemoćna. Ni oni koji su brinuli više o njemu nego o ćupriji nisu ga mogli odvratiti da svoju glavu poturi u zaštitu građevine koja se raspadala u na-

letu divlje vode.

Na sreću, kiše su stale i voda se povukla.

„Bog nagrađuje hrabre“ – odahnuo je Beg.

Odahnuli su i njegovi poslušnici, među kojima se graditeljskim umijećem i nesvakidašnjom spretnošću isticao Jakub Čakar. Ovaj crnomanjasti čovječuljak, nesvakidašnje vrijedan i spretan, spuštao se poput pauka niz mrežu konopaca i penrtao po drvenoj skeli noseći na leđima nerijetko i po dva kamena bloka čvrsto vezana užetima od konoplje. Nije jednom njegova krv prsnula po kamenu, ali taj koščati i izdržljivi graditelj nije posustajao u poslu. Onima koji su gledali kako razbija kamen, nikada neće biti jasno šta je tvrđe, kamen ili Jakubova kost. Taj, takav, u predahu od posla, znao se i poigrati sa svojom glavom, izvođeci vratolomije po građevini. Vrto-glavi ples i čudesne akrobacije na kamenim blokovima, po kojima je hodao i na rukama, ostavljao je bez daha one koji su ga gledali iz klanca. Kao da je lebdio nad ponorom. Zabavljao je sebe i druge, ali ne i Ferhadbega, koji je više od drugih strahovao da ga đavolje igre mogu koštati glave. Zapovjednički je kazao:

„Jakube, dosta pehlivanskog šejtanluka, ćuprija čeka!“

Kako je Jakub sa neskrivenim emocijama poštovao Ferhadbega, nije mu trebalo dva puta govoriti. Poslušno se vraćao poslu.

Još jedna poplava će usporiti gradnju ćuprije, ali joj neće plaho nauditi. Brzo su graditelji nadokna-

dili štetu. Dolaskom beskišne jeseni, zidine će očvrtnuti, a graditelji će najzad predahnuti. Miran nastavak gradnje Beg je zalio mudrošću:

„Ono što je ostalo u prvij i drugoj poplavi i ovo što smo nadograđili, više neće moći porušiti ni topovi ni gromovi!“

V

Kamen uz kamen, kamen na kamen, rasla je građevina.

Sa svakim uzidanim kamenom, rasla je snaga u graditeljima koji su poslom i odanošću činili Ferhadbega pobjednikom nad vodom što je porazno hućala dolje, duboko u proćepu stijena. A gore, ponad Kleka sa kojeg se obrušavao vodopad, činilo se Begu kako se i oblaci pretvaraju u kamen. Kao da je kameni krov pokrivaio i štitio njegove poslušnike, odlučne da jednom za svagda ćuprijom spoje dvije obale. Između neba, koje će se oglasiti sokolovim kliktanjem i Dubovke, čija se voda razbija i kida na oštrim stijenama, Ferhadbegov kamen se savijao u luk zajedno sa njegovim srcem. Ali, tek početkom drugog ljeta, taj bijeli luk dobio je onaj željeni oblik kakvog je Beg vidio u svom snu.

Ležeći pod stablom izbeharale trešnje, licem okrenut nebu, usnio je čudan san. Niz vodopad Dobovke kliznula je ogromna sjajna kugla i dole, između vode i stijena, uz snažnu eksploziju od koje je zagluhnuo svijet, rasprsnula se u hiljade komadića. Horajski klanac je prekrila ljubičastoplava

svjetlost, a onda, iz magle od pare izroniše dvije labudove glave. Te dvije bijele glave okrenuće se jedna prema drugoj i dodirnuće se vrhovima kljunova. Čudo neviđeno probudilo je snivača.

Od poljupca, bijele ptice se okameniše!

Beg je protumačio san:

„Ništa ne može biti drugo nego ovo što mora biti – gradnju ćuprije privodim kraju!“

Bilo je to ni minutu prije, ni minutu kasnije, već tačno u suđeni trenutak.

Trebalo je ugraditi još samo jedan kamen i eto ćuprije!

Taj posljednji kamen trebalo je da ugradi Begova ruka. Prije nego što je kanio ovo učiniti, pomislio je: „Onog trenutka kada se i taj kameni broš uklopi u tu sjajnu, bisernu ogrlicu, od dodira moje ruke zazvoniće kamen poput harfe takvim zvukom kakvog ljudsko uho još nije čulo!“

U zanosu, zakoračio je s kamenom u naručju.

Noga je kliznula niz kameni zid.

VI

Kazuje se kako je onaj kamen koji je sa Ferhadbegom završio dolje, između vode i stijena, nije ugrađen u ćupriju. Poboli su ga na vrh njegove glave, tamo gdje je ukopan.

U velikom potopu ćuprija je ostala pod vodom.

Ferhadbegov grob je ostao na suhom.

BIOBIBLIOGRAFIJA

MUSTAFA SMAJLOVIĆ, rođen 16.07.1953. god. u Lascima kod Višegrada, bosanskohercegovački je prozni pisac, pjesnik, književni kritičar, publicist.

Saradnik je brojnih bosanskohercegovačkih listova i časopisa. Bio je urednik *Večernjih novina*, *Jutranjih novina*, „BH Dnevnika“ i „Avazovog“ magazina.

Zastupljen je u školskim čitankama, u *Antologiji bošnjačke priče za djecu XX vijeka* (Rizo Džafić) i *Antologiji bošnjačke pripovijetke 1900. - 2003.* (Abid Subašić).

Član je Društva pisaca BiH i Saveza novinara BiH. Dobitnik je brojnih

nagrada za poeziju i prozu.

Publikacije:

Ratni recepti, (Civilna zaštita Dobrinja, Sarajevo, 1993.)

Djela: *Sehara* (Večernje novine, Sarajevo, 1996), *Žena sa slikarevog platna* (Planjax, Tešanj, 2000), *Ćuprija pod vodom* (ITD Sedam, Sarajevo 2001), *Čovjek iz sna* (Jutarnje novine, Sarajevo, 2005), *Potop* (Planjax, Tešanj, 2007),

Čovjek sa ribljim očima, (Dobra knjiga, Sarajevo, 2010), *Čovjek sa ribljim očima*, (Dobra knjiga, drugo izdanje, 2011), *Čovjek ispod stećka*, (Grafoton HS, Sarajevo, 2012).

Pisac živi i stvara u Sarajevu, sa statusom istaknutog slobodnog umjetnika od 2008. god.

Zulfo Poturović

HAJRAT

Baš ondje gdje se Melajska i Gujićka rijeka sastaju, ulijevajući se jedna u drugu i tako nastavljaju istim tokom, nastaje stočarska živost, koju je uljepšavalo zelenilo nepreglednih pašnjaka. Tu se i putevi razilaze, vodeći karavane putnika, koji su iz pitome Župe stizali. Da bi se na tom mjestu odmarali, kako bi malo kasnije produžili put prema zelenim obrisima gusto-šumovitog Jaruta. Sa desne i lijeve strane bilo je nekoliko dućana sa improvizovanim noćnim smještajem, koji se koristio u okolnostima teških vremenskih nepogoda, kao što su kišovite oluje ili zimske mećave. Malo gore, iznad Melajske ravni, osjećalo se prisustvo civilizacijskog ambijenta, koji se odvijao u nekoliko razbacanih kuća pod slamom ili pod šindrom, što je, ipak, bio dobar znak da i tu žive ljudi (stanovnici sela), ne samo stočari koji su čuvali stada novopazarskih aga i begova. Naime, to je bio Čolakovački zemni posjed, koji je stizao do sela Gujića i Arapovića, na čijim su se pašnjacima izganjala stada Azizage Al Omeri (Alomerovića), potomka nekadašnjih emigranata iz arabljanske

Španije. Kao vrlo sposobni trgovci i stočari, održavali su mnoge trgovačke veze sa svijetom. Uživajući dobar ugled kod Porte, sklupali su i politička poznanstva, ne samo u Stambolu, nego i u Nišu, Solunu, Sarajevu i Dubrovniku. Ni melajske age – Čolakovići nisu mnogo izostajali, pa su bili, možda, malo i bogatiji u plejadi ple-

mićkih porodica, kojima je obilovao Novi Pazar. Čolakovići, zahvaljujući svojim mogućnostima prestiža, stajali su na čvrstoj nozi. Međutim, nezavisno od stočarstva, oni su svoj posjed koristili za ubiranje godišnjih prihoda od seljaka, koji su uzimali zemlju u najam. S tim što su bili prinuđeni da svoja ubiranja dijele sa Rožajskim agama. Brda koja okružuju selo Melaje bila su pod gustom šumom i stočarima je svakog časa prijetila opasnost od brojnih zvjeri, pogotovu od vukova, koji su mučki nasrtali na stada ovaca i goveda. Stočari su svakog momenta motrili oko svojih stada ovaca i goveda. Znajući da se svakog časa može desiti zlo, bili su spremni da reaguju. Nenaoružani, mogli su samo da viču ili zvižde na svoje pse, da bi ta njihova neprikosnovena opreznost ublažila i smanjila tu opasnost, koja je stizala i vrebala iz šume.

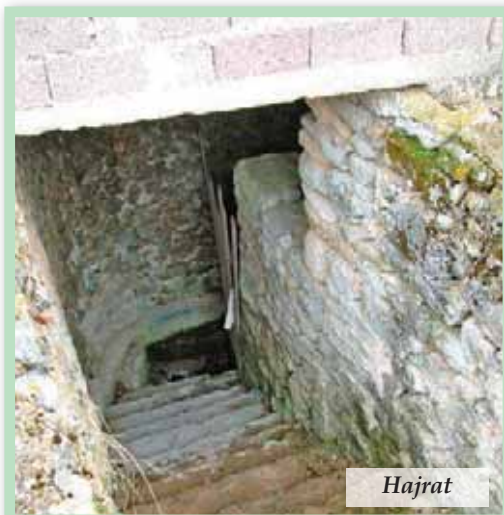
Tog dana, Zeno, koji je bio jedan od najboljih čobana, u društvu svoje šesnaestogodišnje sestre Zejne, bio je pomalo uznemiren zbog žestoke grmljavine, koja je stizala iz pravca u kojem je brdo Kodrpelja. U razgovoru sa sestrom, upozoravao je na neke moguće opasnosti koje su mogle stići sa te strane.

-Vedro je, ne grmi – prihvati njegova sestra.

-Vjerovatno se biju sa ustanicima?! – nastavi Zeno s izvjesnim osjećanjem zabrinutosti. – Čula si šta su nam rekli oni ljudi. Cijela Srbija u beogradskom pašaluku se digla.

-Ali kako to da se sukob proširi do nas?!

-Sestro, Austrijanci su Crnogorce i Srbe naoružali do zuba. A Carevina slabi, jer joj se više ne znaju granice, ni zemlje koje ona pokriva. Mi smo ovdje u brdima i ništa ne znamo šta se dešava.

Hajrat

-Allah sa nama! - uzdahnu Zejna.

Dan ranije, u tom pravcu upućene su grupe naoružanih vojnika, koje bi, navodno, trebalo da zaustave masu crnogorsko-srpskih pobunjenika. Kretali su se u pravcu gore Ninaje, iza koje se nalazi Sjenica, Štavalj i Duga Poljana. Među stočarima i čobanima se pričalo da Srbi i Crnogorci, uz pomoć onih iz Bosne, spremaju ustanak, pod vođstvom nekog Karađorđa Petrovića.

-Crn mu dan bio! - opsova Zeno kroz zube. I baš kad je htio nešto drugo da kaže, trže ga topot, koji je izbio iz doline koja je dijelila brdo Kodrpelju od gore Lisove.

Ustadoše i gledahu u tom pravcu. Najednom primijetiše jednog konjanika, koji je u jakom galopu jurio prema selu Melaju, koristeći rub polja u postolju brda Kodrpelje. Tutanj je bio sve jači i činilo se da konjanik leti i da to samo vazduh, od velike brzine i vibracije, stvara grmljavinu, sličnu tutnju konjskih kopita. Kad se učine da će tek zaokružiti njihovo stado ovaca, nestade ga, kao da potonu u zemlju. Zeno se sledi, a njegova sestra zavrišta.

Iz dubine, kao ispod podzemlja, čuše kratko i isprekidano hrzanje konja, koje brzo umuče, kao zadavljeno nekim podzemnim čudom. Brzo odjuriše u tom pravcu. Kad stigoše, uplašiše se ugledavši ogromnu provaliju, iz koje se čuo zapomagajući glas.

Nogu pred nogu, zbog opreza da se ne survaju u provaliju, primakoše se ivici. A imali su i šta vidjeti: konj potpuno zatrpan, dok čovjek nekim čudom bješe živ. Mučio se da se iščupa iz gliba i zemlje, koja se i dalje osipala, preteći da ga zatrpa.

Zeno prikupi snagu i dozva čovjeka u jami:

-Čovječe, strpi se, mi ćemo te izvući iz jame!

U mraku se moglo raspoznati da je čovjek digao glavu prema njima.

-Ne sada! - ču se glas iz jame. -

Sada mi je malo bolje! Nego, udaljite se malo od jame, jer je za mnom konjička poternica ustanika! Hoće da me ubiju! Uzeli bi me kao taoca, kako bi Novi Pazar osvojili bez metka! Udaljite se malo i budite oprezni šta ćete im reći ukoliko vas budu šta pitali!

-Što se tiče nas, budi bez brige! - reče Zeno. Uzevši svoju sestru za ruku, ustade. Uplašeni, udaljiše svoja stada od jame. Nekoliko minuta kasnije čuše ponovnu grmljavinu, koja je stizala iz istog pravca.

Zeno prigrli Zejnu.

-Sestro, jezik za zube! Pa iako dođe do najvećeg iskušenja, ti ostani pri sebi! Njega moramo spasiti! Tako ćemo spasiti i Novi Pazar!

-Šta da kažemo?

-Kazaćemo da je konjanik odjurio u onom pravcu, prema Debelom Brdu, što je suprotno od pravca koji vodi prema Novom Pazaru.

-Ali ako nas pitaju u kojem se pravcu nalazi Novi Pazar?

-Pa, ti si glupa, Allaha mi! Rekoh ti da ako nas bilo šta pitaju u vezi sa konjanikom ili Novog Pazara, pokaži samo Ostrijelo i Debelo Brdo!

Razgovarajući, drhtali su na nogama. Grupa od nekoliko konjanika razbi njihova stada i, kao da će ih rastrgnuti na konjskim repovima, opkoliše ih sa sviju strana. Jedan svoga konja zaustavi tačno ispred Zena. Bio je uznemiren i nestrtniji od njegovog konja, koji je nastavio da skače s noge na nogu. Izvuče kamdžiju i prijetećim glasom upita:

-Je li, Turčine, videste li jednog konjanika?!

-Vidosmo... Otišao je u onom pravcu...

-Koji je to pravac?!

-Pa, pravac u kojem se nalazi Novi Pazar.

-Aha... Jesi li rekao istinu?! Ili ću ti ovom topčetinom razneti mozak?!

Govoreći, čovjek je svoju ruku držao na oružju, zatnutnom za pojasom.

-Rekao sam istinu - potvrdi Zeno, ispitivački gledajući čovjeku u oči.

Konjanici se pogledaše između sebe, te ono nekoliko hanova što bjehu pored puta zapališe, da bi domaćinima dokazali da već to nije više njihova zemlja. Ljudi su se razbježali prema selu, ostavljajući svoje kuće u plamenu.

Gledajući taj užas, Zejna pogna Zenu u zagrljaj, prigušeno jecajući. Nije im više bilo ni na kraj pameti da čuvaju stado od vukova, koji bi, možda, bili blaži od ovih bandi, koje su imale namjeru da zbrišu sve što je bilo ljudsko i „tursko“.

Nešto kasnije, dok su se ovi izživljavali nad nedužnim ljudima, Zeno i Zejna se zaprepastiše još više kada ugledaše crnu kolonu naoružanika koji su se spuštali niz brdo Kodrpelja. Kolona je bila toliko dugačka, kao da nije imala kraja. Kolonu je pratilo više konjanika, čiji su konji poigravali kao da su se radovali zelenim poljima koštanpoljske ravnice, kojom je proticala Melajska i Gujička rijeka. Polje je obilovalo ne samo vodom, nego i vegetacijom, sočnom travom i blagim padinama okolnih brda. Za nepun kvarat vremena sve se to sruči u ravnicu. Tokom nekog divljačkog rasporeda u organizovanju oružane mase ustanika, nastalo je komešanje, ne raspoznavajući se bilo kakvo mjesto u stroju, vodu ili četi. Kao da je svako samovoljno tražio neko mjesto da se smjesti, bez ikakvih pravila koja se primjenjuju u takvim situacijama, u slučaju odmora ili ishrane, gdje treba da se zna neki red.

Zeno i Zejna nisu mogli doći sebi. Zbunjeni, ni svoja stada pred svojim očima nisu mogli da vide, a kamoli da o njima vode računa. Najednom se njih nekolicina odvojiše od mase pobunjenika i priđoše im, ne ustručavajući se da pokažu svoje mrzovoljno i grubo neraspoloženje, prilagođeno maniru nasilja i razbojništva. Prvi se obrati Zenu:

-Turčine, uzećemo dvadesetak

brava, ovih ja'njadi, da bi smo nahranili naše ljude! Gladni su, umorni i iscrpljeni pešačenjem! A i ratovali smo, Turčine!... Imamo i dosta ranjenika, koje moramo vratiti u život.

Zeno slegnu ramenima. Stado nije bilo njegovo, već njegovog gazde Mehmed-age Zengića iz Novog Pazara. Šta da kaže, nije znao. Znao je samo to da ako bi vuk odnio neko njegovo jagnje, dobio bi pet nadnica manje. Za dvadeset brava, gazda bi ga vješao!

-Stado nije moje! - procijedi drhtavim glasom. -Ja sam samo najamnik.

-Ko je tvoj gazda?! - upita čovjek strože.

-Mehmed-aga Zengić - odgovori Zeno. -On je vrlo strog i ako se bilo šta desi njegovom stadu, dobiću sto udaraca po tabanima! On je jedan od najstrožih ljudi u kasabi.

Odmjetnik se grlato i ironično nasmija:

-Ha-ha-ha! Pa baš to ja 'oću, da okrnjim njegovu kesu! Sve ono što te je za života eksploatis'o, ja ću danas da ti nadoknadim! Ali, prije svega, budi sa nama, pa da vidiš kako će se taj tvoj gazda osjećati!

-Nemojte, molim vas, ja sam siromah! - preplašeno će Zeno.

Vođa ustanika se kao doseti drugačijeg postupka u ovoj neprijatnoj kombinaciji lukavstva.

-Dobro, Turčine! Onda, pošto je to tako, poslužićemo se sami! Znao li vi da smo mi ustanici, koje su nevolja i zulum nagnale da dignu pesnicu protivu ugnjetavanja od strane tih vaših aga i begova! Sve ćemo im mi uzeti i teraćemo ih do Istambula! Ni čitavu glavu neće izvući ako se budu odupirali i igrali svojim životom!

Završivši, vođa ustanika odmahnu svojiim skutom i naglo se okrenu od Zena. Udaljivši se malo, rukom dade znak da se odaberu

najbolja jagnjad za klanje! Mašuci rukom iznad mase svojih ljudi, reče:

-Roštilj! Da se jede i pije!

Gozba je trajala skoro cijelo popodne, sve dok vođa ustanika ne dade znak za pokret.

Kolona, kao opasna zmija, krenula je putom koji je vodio prema Debelom Brdu i Ostrijelu, suprotno pravcu koji je vodio prema Novom Pazaru. Brda, gdje će ih teško prohodne urvine onesposob-

Hajrat

ljavati da napreduju, otežace njihov korak zločina i razbojništva. Barem neće biti opasnosti za Novi Pazar, koji će na vrijeme biti spašen i spreman, pripravan u slučajnoj odbrani od tog zla. Imali su namjeru da ga napadnu noću, mučki; kad bude najpovoljnije i naklonjeno starom lukavstvu prevare i odmazde - iznenada!

U mislima ovo dvoje čobana bio je i onaj nesretnik u jami, gdje je ležala opasnost da ga zemlja, osipajući se, zatrpa. Brzo su odjurili u tom pravcu, oprezno prilazeći da se ne survaju. Time bi se desio samo veći opseg katastrofe, nanižete ovim dramatičnim okolnostima nesreće i udesa. Ali, ma kako taj slučaj bio nevjerovatno otežava-

jući, kod njih je raslo ohrabrujuće raspoloženje da pomognu tom čovjeku u jami. Po svaku cijenu su ga htjeli izvući. Nakon nesreće sa njim, slijedila je ona druga - mučki napad na Novi Pazar. Grad bi bio pridobijen i opustošen na prevaru tako što bi se nečija glava našla pod britkom oštricom noža. Radilo se o glavi tog jadnog čovjeka u jami: slijedila bi predaja Novog Pazara ili sječa njegove glave.

Međutim, iskrsele su druge okolnosti, koje su ulile pouzdanje i nadu u Allahovu pomoć. I dok je sažaljivo gledao čovjeka u jami, Zenu se već činilo da je to sve učinjeno po volji Božijoj, koji je nad Carstvom bdio kao spasitelj.

Vidjelo se da je čovjek bio iznemogao i nesposoban da reaguje, da govori. Kako mu pomoći, bilo je to od najvažnijih pitanja. Kako ga izvući iz provalije?!

-Hej, čovječe! - pozva ga Zeno.

Konjanik podiže glavu. Bio je sav u blatu, izmrljan i potrpan zemljom.

-Jesu li otišli?! - ču se glas iz jame.

-Jesu! Pokazali smo im na put u pravcu Debelog Brda! To je jugozapadno od pravca u kojem se nalazi Novi Pazar!

-Ako! Hvala vam! Jesu li pitali za mene?!

-Jesu! Rekli smo da si odgalopirao u istom pravcu - u pravcu Ostrijela i Debelog Brda! Nego, šta da radimo?! Moramo te izvući iz tog užasa! Jesi li dobro?!

-Oh! Ima ovdje vode! Kao da izvire i uvire! Ona mi zadaje najviše muke, jer se zemlja pretvara u kao!

-Možda se radi o nekoj podzemnoj ponornici?! - upita Zeno.

-Možda! Koštanpolje je tvrdo i pjeskovito! Isprepletano je podzemnim kanalima, kroz koje protiču čitave potočare! Tako i ova! A hladna je kao led!

-Previše razgovaramo! – sjeti se Zeno. –Moramo ti pomoći da izađeš iz jame, iz tog gliba! Za pola sata smo tu! No, je li ti živ konj?!

Čovjek nagnu glavu niz prsa i ponovo je podiže u pravcu otvora.

-Uginuo je!

-Nemoj se onespokojiti zbog tog gubitka! – reče Zeno. –Važno je što si ti ostao živ!

Zeno i Zejna se oprezno udaljiše od jame. O stadima se više niko nije brinuo, kao da nisu bila njihova. Ovce, kao i njih dvoje, stajale su uznemireno, teško se odlučujući da sagnu glavu kako bi otkidale slamčice sočne trave. Zgrade, koje su do maloprije bile u plamenu, i dalje su se pušile, ostavljajući jeziv, sumoran i dramatičan trag neke vatrene stihije, koja je bila u iznemoglosti onog malopredašnjeg terora i zla. Svejedno, za veliku sreću, taj dramatični slučaj, ma kakav i koliko bio zabrinjavajući, privukao je pažnju sela Melaja, kao i drugih čobana, pa je odmah nastala potreba solidarnosti, kako bi se nesreća prevazišla ili ublažila. Zbunjeni i ponešeni radoznalošću, ljudi su se skupljali, dolazeći sa svih strana sela. Ostatak pečenog jagnječeg mesa ostavljao je neprijatan nered. Kost, na pola mesnati, bili su razbacani po polju i služili su psima da se jagme i gomilaju kao hijene. Raznoseći ih na sve strane, kao dio igre, režali su jedni na druge. Ostavljali su utisak nekog dramskog prizora, koji se odvijao u tužnoj životnoj igri, koju je bilo teško shvatiti.

Zeno je skoro plakao, ispod očiju teško je zadržavao suze. Njegovo lice je bilo podbuhlo i prekriveno žutilom, ispod kojeg nije bilo krvi.

-Prepolovili su mi stado! – požali se mještanima, koji su mu prilazili iz sažaljenja. –Jedan dio stada su poklali, a jedan dio otjerali sa sobom.

Ljudi su ga grlili, ulivajući mu

hrabrost, povjerenje i kolektivnu zaštitu prijateljske privrženosti, kako bi što prije savladao traumu stečenu toga dana. Tapšali su ga po ramenima, podsjećajući ga da se treba uzdati u Allahovu pomoć, koji je prvi svjedok tog zla, kao i uvjerenje da ga On neće napustiti i ostaviti u užasnoj igri bijede i siromaštva. Njegov gazda, kod koga je, zajedno sa svojom sestrom Zejnom, bio u najamstvu, treba da ga

Hajrat

shvati, ne prepuštajući ga surovim i strogim predrasudama bijede i neimaštine.

-Tvoj gazda je bogat, za njega to nije ništa! – govorili su mu ljudi. – Ti si pošten, ali sudbina je htjela da naiđu baš na tebe. Važno je što ti je glava ostala na ramenima.

Brišući suze, on se sjeti konjanika u jami.

-Ljudi, čovjeku se pod samim nogama otvorila zemlja i nalazi se sad pet-šest metara u dubini jame. Moramo ga izvući! Radi se o nekom mladom plemiću kojeg su jurili pobunjenici! Možda nema više od četrdeset godina! Dok je u

galopu jurio, pod žestokom grmljavinom konjskih kopita, zemlja se otvorila! To je sam Bog htio da ga spasi od ustanika koji su u galopu jurili za njim!

-Kako znaš da je plemić?!

-Po uniformi! Po oficirskom odijelu!... Estagfirullah, neću se prevariti ako kažem da je to glavom baš novopazarski organ policije - subaša!

Ljudi se bolje zbiše oko njega.

-Njega je lako izvući, ali kako njegovog konja?! – do-baci neko i zasuka rukave do laktova.

-Svejedno, treba pokušati, pa ako je potrebno, upregnućemo volove.

Ljudi se oprezno okupiše oko jame i, shvativši šta se desilo, pohitaše da traže bilo kakva pomagala da bi, uz pomoć njih, izvukli čovjeka iz jame. O konju nisu razmišljali za sada, bilo je važnije da čovjeka izvuku iz jame. Nađoše užad, konopce i, uz pomoć merdevina, spustiše nekog u jamu, kako bi ovome pomogao da se iščupa iz zemlje i gliba. Mještanin se našao u čudu, teško shvatajući kako je konjanik ostao živ. Kao da se radilo o nekom podzemnom vodenom rukavu - voda je iz jedne pećine ulazila u drugu

i tako pravila čudan oticaj, nesmetano se probijajući kroz podzemne šupljine, hiljadama godina formirane podzemnim tokovima vode. Zemlja, koja se još uvijek osipala, presjekla je slobodan prolaz i oticaj vode, tako da se ona sada gomilala i predstavljala veliki problem, jer je stvarala kalo. Uginuli konj je već bio pod vodom, dok je njegov gospodar skoro do kukova bio zatrpan i onesposobljen da reaguje. Ipak, za nepun sat vremena izvukli su ga na površinu, brzo mu pristupajući s drugim vrstama pomoći, kako bi se oporavio. Konjanik je, osim rana koje je zadobio u jami,

bio ranjen u lijevu ruku i u rame iste ruke. Brzo su sa rijeke donijeli ćupove vode i okupali ga i, izdiviši mu nekoliko zrna olova iz rana, previli ga. Međutim, njegovog konja vranca, koji je već bio uginuo i pod vodom, nisu mogli da izvuku. Užad su se kidala i konj je, duboko uvaljen u kalu, ostao nepomičan, pa je trebalo praviti neke druge planove. Konjanik je zaplaka, sramežljivo zaronivši svoje lice u šake.

Ljudi su ga tješili:

-Bože - zdravlja, pa biće konja i boljih od njega! Važno je da si ti ostao živ!

-To nije bio hajvan, bio je to čovjek! - govorio je još uvijek sa šakama na licu. Moj vranac me je spasio! Da njega nije bilo, svašta bi se moglo desiti!

-Ko si ti? - upita Zeno i prigrli čovjeka preko ramena. Nije ga ispuštao iz vida.

-Ja sam sin Aziz-age Al Omari! Subaša Novog Pazara!

Svi se malo kao udaljiše, možda zbog iznenađenja i poštovanja prema jednoj takvoj ličnosti. Pred sobom su imali visokog policijskog funkcionera, sina jednog arapskog uglednog alima, po kojemu je jedno peštarsko selo dobilo ime - Arapovići. Stanovnici tog sela (ćipćije) su sebe prozvali po nazivu sela i čestito služili kao najamnici Aziz-age Al Omari, arapskog porijekla. Njegov djed je u Novom Pazaru napravio jednu od najznačajnijih zadužbina: Arap-džamiju. Sahranjen je na Paricama, pa svako ko prođe putem koji vodi pored groblja izučiće Fatihu.

To okupljene ljude kao da uplaši, ne znajući kako da se postave u oplođenju prema njegovom potomku, kojemu su trebali odati poštovanje i povjerenje. Ne gubeći osjećanje gnjeva i žalosti, Fehim, sin Aziz-age Al Omari, nastavi:

-Kod Žabrena smo potučeni, da je malo ko od nas ostao živ. Taj poraz od ustanika Crnog Đorđa će se pamtit. Pošli smo u bitku, potcjenjujući njihovo brojčano stanje,

kao i ubijeđeni u njihovo slabo naoružanje. Nismo se organizovali kako treba. S nešto malo ljudstva, dočekali smo jednu brojčanu silu, naoružanu do zuba. Ali uzdam se u dragog Allaha da ćemo uspjeti odbraniti se od kaurse oružane sile. Moramo sačuvati Novi Pazar od plamena i pljačke!

Dok je mladi čovjek govorio, ljudi su sedlali svoje konje s namjerom da ga doprate do Novog Pazara. Trebalo je na vrijeme stići, prije mraka, kako bi se efikasno mogla organizovati odbrana grada.

-Možda je već neko javio o žabrenskoj tragediji?! - primijeti neko.

-Svejedno, treba ionako stići na vrijeme, u slučaju da se za to nije čulo! - dodade neko drugi.

-Pomognite mi da ustanem! - zamoli mladi subaša, te, uz pomoć nekolicine ljudi, uzjaha na konja. Naginjao se na onu stranu na kojoj je bio ranjen. Prostenja zbog bola, te zengijama nadraži konja, koji, skočivši, odgalopira u kasu. Za njim odoše i trojica ljudi, koliko da mu prave društvo i da ga čuvaju.

II

Penjući se uz Debelo Brdo, kolona ustanika je usporavala hod. Ranjenicima je rečeno da se ne žure, jer je postojala opasnost da im se rane pogoršaju prije nego što zauzmu kasabu Novi Pazar, gdje će im biti pružena njega i druge potrebe liječenja. Stigavši skoro do vrha brda, razbacali su rančeve i postojeću opremu i, kako je ko stigao, zavalio se na travu, koja je dostizala do iznad koljena. Vrh Ostrijela se pred njihovim očima lijepo ocrtavao, dostojanstveno gledajući na peštarsku visoravan, koja se prostirala preko Ninajskih planina i Jaruta, pa sve do Sjenice na sjeverozapadu i pitome Župe na sjeveroistoku. Vođa ustanika odabra nekoliko istaknutih ljudi te se pope, zajedno sa njima, do samog vrha Ostrijela. Gore su imali opsež-

niji i čistiji pogled. Sami postadoše svjedoci prirodnih ljepota ovoga kraja. Gledajući prema jugu, zbu-niše se, s obzirom na ono što su očekivali da vide. Slika koju su vidjeli prema istoku više je odgovarala njihovoj avanturi.

-Ljudi, tamo je Novi Pazar, vidi se! - reče neko, nišaneći prstom u pravcu Raške doline. -Čobani su nas prevarili!

Vođa ustanika pljunu.

-Sretene, naoštri svoj nož, ukoliko si ga otupio sekući turske vratove!

-Komandante, nož mi je uvek oštar kad su u pitanju turske glave.

Vođa ustanika mahnu svojim ogrtačem i pohita niz Ostrijelo.

-Jadna im turska majka! - reče više za sebe.

III

Čuvši za poraz u Žabrenu, novopazarski kajmakan, putem telala, okupi građane na trgu i, žalosno govoreći, objasni svijetu tu nesreću koja je prijetila od naoružane mase srpsko-crnogorskih ustanika. Novi Pazar je trebalo po svaku cijenu odbraniti, inače kuga nezadovoljstva hrišćanskog stanovništva prijetila je da se muslimanski plamen ugasi, pri čemu bi nastalo mračno doba u ovim krajevima Turske carevine, koja je na svim frontovima trpjela poraz za porazom. Na Golač, sa čije se visoravni vidi Koštanpolje, poslato je tri stotine dobrovoljaca i vojnika u sastavu sa policijom da bi se oružjem odbranio obraz i vatan islamskog prostora u ovom dijelu Carevine. Sa uzvišenja Golača se moglo vidjeti kako se iz pojedinih peštarskih sela diže neprovidna magla dima, koja se, poput paučine, širila, zahvatajući veće površine uzemirene peštarske zemlje. Ustanici su palili ljetinu, stogove, sijena, košare. Što je bilo vrlo interesantno i začuđujuće - kuće su ostavljali, kao iz sažaljenja prema uplašenoj djeci koja su se krila u podrumima. Kao da su time htjeli da pokažu jednu vrstu milosti prema „turskom“ stanovništvu. Ali bilo je neopravdano

kažnjavanje ovog naroda, uništavajući njihovu imovinu. Bio je to zločin koji nije moguće staviti pod okrilje neke humane dosjetljivosti u ime sažaljenja. Zapravo, paljenjem njihovih materijalnih dobara, narod nije mogao preživjeti, pogotovu u surovim uslovima Peštarske visoravn.

Prevareni ustanici vratili su se s namjerom paljenja i maltretiranja građana. Imali su na umu da, zbog prevare, izvrše osvetu u selu Melaje. Prije nego što su se bili spustili niz Debelo Brdo, pred sobom su imali Koštanpolje, koje je počivalo u ciku zalaska sunca, pa im se ta ravnica pričinjavala kao neko fantastično postolje, rastegnuto između šumovitog Jaruta i Ninajskih planina, sve do uzvišice Golaća, s kojeg se mogao vidjeti i onaj misteriozni svijet pitome župe. Dok su još bili na Debelom Brdu, rješavali su kako da Peštarsku visoravan, koja je bila naseljena „Turcima“ – tako nazivahu muslimane – otrijebe od njih.

–Ovde ćemo prenoćiti! – reče vođa ustanika i rastrije svoj ogrtač da priligne na njemu. –Sutra treba poraniti, kad Turci budu izgonili stoku na ispašu.

Tu noć su prespavali na Debelom Brdu. Sutradan, kad je sunce ugrijalo peštarska sela, krenuli su nazad, da bi pronašli put za Novi Pazar. Negdje oko podne, poslije brojnih razbojništava po selima, stigoše u selo Melaje i smjesta se uputiše stočarima, koji su strepili od ponovnog terora i bjesnila ustanika. Ovog puta se gnjev još više mogao nazrijeti na njihovim licima, osvjetnički gledajući njihova stada, koja su pasla na zelenoj seoskoj ravni. Zvukom truba i jašući na konjima, okupiše sve čobane i, postrojivši ih, narediše da svako sa glave skine kapu ili maramu, čisto radi raspoznavanja onih koji su bili nepošteni prema njima. Kad čobani ostadoše gologlavi, vođa ustanika očima pređe od prvog do posljednjeg. Kad stiže do Zena i Zejne, lukavo se osmijehnu i odvoji ih na stranu.

–Vas dvoje znate lagati, majku vam jebem tursku! – opsova i steže zube. –Ko vas je na to uputio, da bi nas slagali?! Onaj bjegunac na konju, novopazarski subaša, upravnik policije?! Pa ste nas odvratili da ga i dalje ne gonimo!... Pa ste nas odveli u suprotnom pravcu, da ne bismo ušli u trag koji vodi u pravcu Novog Pazara, koji nam je već bio pod nogama! Zato ćete platiti glavom, da se više nikad ne igrate sudbinom potlačenih ljudi! Dugovjekovni jaram Osmanlija mi skidamo sa svojih vratova, čak iako vam je taj vaš Alah naklonjen! Mi imamo drugog Boga, kojeg vi vjekovima proganjate, da se mora kriti po pećinama, gdje su ljudi najsigurniji da mu se mole!

Vođa ustanika okrenu glavu i ponišani svog egzekutora, dželata.

–Sretene, uputi to dvoje na onaj svijet, koji se zove dženet! To su pravi Turci, koji su do sada mogli da čine zlo nad nevinim stanovništvom hrišćanske vere! Ubij ih odsecanjem glave!

Dželat, neki okorjeli zločinac, koji je možda godinama bio veliki razbojnik u hajdukliku, izvuče nož i liznu ga rubom svog jezika, hladnokrvno i osvjetnički. Drugi pomažaći u ovoj stravičnoj presudi Zenu i Zejni svezaše noge i ruke i djelimično ih povališe na zemlju.

–Ako ste pravi ljudi, a ne koljači, vi ćete nas ubiti iz vatrenog oružja! – reče Zeno i pridiže se na koljena, kako bi vođi ustanika dostojanstveno pogledao u oči.

–Turčine, znamo mi to, ali nema se dovoljno municije! – reče vođa ironično, a zatim se podlo nasmija, kao da se slučajno našao pred nekim prizorom koji je imao dramatičan sardžaj predstave.

–Nemate dovoljno municije!... A Austrija vas je toliko naoružala, da je onaj vaš Crni Đorđe poludio, udarivši na Carevinu!

–I to vi znate! – podrugljivo dobaci vođa i dade znak svom koljaču da izvrši naređenje.

Koljač priđe Zenu, ali ga Zeno ramenom odgurnu od sebe.

–Ubico, dopusti bar da proučim oproštajnu dovu! – reče i pogleda prema nebu. Ruke su mu bile vezane iza leđa.

Zbog tog Zenovog rituala, vođa ustanika se nasmija.

–Poturico, tvoj pradjed i djed su se krstili, a ti se klanjaš tom tvom Alahu! Bilo bi bolje da se prekrstiš i vratiš svojim korjenima hrišćanstva!

Zeno je učio dovu. I njegova sestra Zejna to učini, hrabro dočekavši taj predsmrtni momenat, koji je mogao da iznenadi samo njihove ubice.

Pošto Zeno izuči svoju posljednju dovu, okrenu se prema dželatu:

–Ubico, nećeš me toliko mučiti! U Kur'anu je rečeno: ako moraš ubiti, ubij lijepo. A to što me koljete, to vam ni vaš Bog neće oprostiti, jer se samo stoka kolje, a ne ljudi, koji dostojanstvenije umiru, kad već moraju umrijeti. Svejedno, u vašim rukama je moj život, ali u Allahovim je moja duša!

Dželat mu priđe iza leđa i, uhvativši ga pod bradu, udari nožem po grlu. Krv, svježa od mladosti, u mlazu šiknu iz utrobe, koju dželat odgurnu od sebe, kao da se radilo o nekom tek požnjevenom snopu. Poslije kraćeg trzaja tijelo se djelimično smiri u lokvi krvi.

Zejna je vrištala, oplakujući brata i svoju tragičnu sudbinu, koja je okončana u tako ponižavajućim okolnostima. Koljač joj priđe. Podiže joj glavu uhvativši je za kosu i udari nožem po njenom bijelom grlu. Bio je isti ritual egzekucije, koja je trajala samo nekoliko minuta. Dvoje mladih ljudi je ležalo na zemlji, ostavljajući mračan prizor kod ljudi koji su bili svjedoci tog najsravnijeg čina u obračunu među ljudima. Zar je važno kojoj vjeri pripadaju! Ovo je uradio čovjek čovjeku!

Krv je dugo oslobađala duše od mladih tijela. Povremeni njihovi trzaji su produžavali prizor svjesnosti napuštanja života ova dva mlada bića za sva vremena.

Odmah nakon toga, vođa ustanika dade znak svojim pristalicama za pokret. Za nepun kvarat časa sve je bilo u pokretu, koji se pretvorio u kretanje u pravcu Novog Pazara.

Zeno i Zejna su ukopani jedno pored drugog, uz sami drum koji je vodio niz Koštanpolje. Kasnije, u vremenu, ljudi će, prolazeći pored ta dva groba, zastajati da bi proučili Fatihu, uvijek odajući priznanje njihovoj hrabrosti koju su pokazali u sprečavanju nesreće koja je trebalo da zadesi Novi Pazar.

IV

Sa uzvišenja Golaća se moglo vidjeti kako ustanici silaze niz Koštanpolje. Pazarska vojska je bila spremna za napad. Taktika je bila ta da se neprijatelj pusti da uđe u unutrašnjost položaja, nakon čega je izdato naređenje da se otvori pušćana vatra. Iznenađeni i umorni, ustanici su se dali u bjekstvo, bježeći na sve strane, duboko se probijajući kroz neprohodne šume koje su se nalazile prema selima nedaleko od Sopoćanskog manastira, na izvoru rijeke Raške. Teško napredujući kroz gudure ljutog peštorskog kamena, zabijali su se u pećine i tu, tražeći spas, ostajali u većoj neizvjesnosti, kao i nesigurnosti koja ih je vrebala od novopazarske vojske.

Novopazarski kajmakam je odao veliko priznanje dobro organizovanim i hrabrim braniocima Novoga Pazara i, istovremeno, Novi Pazar proglasio zaštitnom zonom, koja je već bila dobro osigurana i snabdjevena prioritarnim namirnicama u ishrani u slučaju bilo kakve krizne situacije, koju bi mogao prouzrokovati val Prvog srpskog ustanka, pod vođstvom Karađorđa Petrovića i sličnih njemu.

V

Fehim, sin Aziz-age Al Omari, dugo vremena je bio bolestan i na liječenju od zadobijenih rana u Žabrenskoj bitki, koja se završila po-

razom. Rane su bile ozbiljne, pogotovu one koje je imao pod pazuhom lijeve ruke. Ali ni to ga nije spriječilo da nekoliko puta ode u Melaje s namjerom da iz jame izvuče svog uginulog vranca. Imao je, također, i druge namjere, o kojima je obavještavao svog oca Aziz-aga Al Omari: da na tom mjestu podigne hajrat/ zadužbinu. Time je htio iskazati riječi hvale Uzvišenom Stvoritelju što ga je spasio muka i zatočeništva u rukama ustanika, koji su 1804. i 1805. godine djelovali u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni. Jednog dana našao je jednog arhitektu, te sa njim i sa svojim ocem Aziz-ogom Al Omari izašao na Pešter, radi izrade plana za izgradnju hajrata. Ono što je bilo potrebno uraditi jeste zazidati jamu i nad njom podići hajrat, i uz sami hajrat izgraditi jednu džamiju, koliko da ljudi, koji tuda prolaze sa karavanama, mogu klanjati i odmoriti se.

Arhitekta je napravio plan izgradnje hajrata. Što se tiče novčane strane, nije bilo problema. Ali bilo je nužno, prije toga, izvući uginulog konja, kao i riješiti se zemlje u jami. Do dna jame trebalo je izvesti prokop sa nagibom od 45 stepeni, a dno potpoditi daskama, tako da bi izbacivanje konja, a zatim i zemlje, uz pomoć korpi, bilo riješeno.

Prije završetka radova na hajratu, na ono mjesto gde će biti prokop treba izvesti stepenice, kojima bi se silazilo ukoliko se na dnu napravi cisterna i česma. Fehimov otac se složio i sva trojica su, uz prisustvo nekoliko mještana, sklopili taj dogovor, složivši se da sutradan počnu sa čišćenjem jame, naravno po izbacivanju konja, što je predstavljalo najveći problem. Bio je u mulju, a zemlja se neprestano osipala, preteći da proširi jamu, koja, kao takva, ne bi mogla poslužiti za izgradnju hajrata.

Podignuta je jedna privremena kolibica napravljena od pruća, kao i jedan kućerak za boravak arhitekta. Arhitekta se tu odmah nastanio i

nadzirao i samo čišćenje jame. Radnici i građevinari su došli iz Novog Pazara, koji su morali poznavati posao kojim će se pozabaviti u narednom periodu. Bio je ovo jedan od onih dobro plaćenih poslova.

Do dna jame urađen je prolaz pod kosinom, podboden debelim daskama, tako da se zemlja mogla izvlačiti vučom korpi. Uginolog konja su izvadili uz pomoć četiri vola, upregnutih u vuči. Nekoliko užadi je bilo vezano oko njegovih nogu i, jednostavnim povlačenjem naviše, konj je bio na površini zemlje. Nakon toga, pristupilo se drugim rješenjima. Zemlja je izbacivana uz pomoć korpe, koja je do vrha jame stizala preko čekrka – kotača oko kojeg se motalo i odmotavalo uže. Međutim, još uvijek je problem predstavljalo osipanje zemlje, te su oni koji su u dnu jame punili korpe rizikovali svoje živote. Arhitekta je, potom, zatražio da se zidovi jame oblože daskama, te je tako bilo spriječeno osipanje zemlje. Raditi je, nakon toga, bilo znatno lakše i bezbjednije.

Uporedo, podignute su tri-četiri krečane za pečenje kamena, koji je bio potreban za malter. Pošto je jama bila očišćena, voda je slobodno mogla da otiče; kako je izvirala iz jednog pravca, tako je i oticala u drugom.

Potom su došli zidari i tesari kamena, kao i drugi radnici koji su vadili kamen iz krša, u neposrednoj blizini. Napravljena je i privremena menza. Ishrana radnika u njoj je bila besplatna, pa je izgradnji zadužbine pristupilo i dosta dobrovoljaca, koji su mijesali malter i donosili kamen. Samo su tesari, pilari, zidari i klesari kamena bili plaćeni. Zidanje jame do vrha je bilo najteže, jer se zemlja i dalje osipala, rušeći ono što je bilo ozidano. Rješenje je bilo jedino u zidanju debljeg zida. Tako se, trudom i oprežnošću, stiglo do površine, ali je zidanje nastavljeno u visini jednog metra, kao površinski temelj građevine. Na njemu će stajati četiri jaka i de-

bela stuba od drveta. Od stuba do stuba ugrađena je daščana ograda, koja je imala 120 cm visine. Udaren je pod od suve smrčevine i u prostori su, duž četiri strane drvenog zida, ukovane klupe za sjedenje. Krov je bio zatvoren i prekriven šindrom.

Onim kosim kopom, pomoću kog je vađen materijal i kojim se sada silazilo na dno, izvedene su betonirane stepenice sa željeznim ivičnjacima, koji su mogli da štite ivice stepenika od obrušavanja. Na kraju, na dnu hajrata je oziđana cisterna u koju je ugrađena česma, tako da je voda iz cisterne padala u cementirano korito i odlazila prema otvoru na zidu zaidane pećine. Nad koritom je bila ukovana jedna pošira daska za sjedenje prilikom uzimanja abdesta i umivanja. Cisterna je bila prekrivena drvenim teškim poklopcem, radi zaštite od slučajnog zagađenja ili nečistoće prouzrokovane nečijom nemarnošću. Hajrat, kao zdanje, ličio je na jedan omanji letnjikovac, koji je sa sviju strana bio otvoren i prilagođen da se u njemu sjedi, odmara i obavljaju druge pogodnosti za ljude koji su tu htjeli klanjati ili odmoriti se uz muhabet. Pod je bio solidan i uvijek održavan. Ulazilo se uz vrlo mali stepenik, visine 120 cm. Nije bilo vrata, pa je bilo slobodno za svakog namjernika da tu malo odsjedne i odspava. Stepenice kojim se silazilo do cisterne bile su okružene zidovima, koji su sezali nešto više iznad površine prostora na kojem je građevina bila podignuta.

Nekih pedesetak metara južno podignuta je i omanja džamija, čija je munara bila djelimično od drveta, ali prilično visoka. Gradnja džamije je išla brzo, nesmetano i mnogo jeftinije od gradnje hajrata, oko kojeg se uložilo mnogo više truda i opreznosti. Kada je sredena unutrašnjost džamije, iznad vrata je stavljen natpis sa godinom kada je podignuta, 1806. godine.

Pri samom završetku gradnje džamije, razbolje se Fehimov otac od jake groznice i, nemajući snage da joj se odupre, pozva ljude da se halali sa njima. Njegov sin, Fehim Al Omari, držao je njegovu ruku na srcu i gledajući svome ocu u oči, reče:

-Babo, ti se razbolje baš ovdje, gdje nam je bilo suđeno da ostanemo savjesno čisti prema ovom lijepom selu Melaju! No, da ne bi baš tako bilo, hoćeš li da te odnesemo do Novog Pazara, kako bismo tamo našli ljekara da tu vatru, koju imaš u sebi, istjera? Nemoj reći da je ovo tvoj sudnji dan, babo moj!

-Sine moj, mi smo iza sebe ostavili dosta toga, što će nas pred dragim Allahom učiniti neimarima njegovog dobročinstva, jer nam je pružio te mogućnosti. Sine, klanjaj i uči Ja-sin mojoj duši, koja je spremna da me napusti i ode u Božije ruke, u ruke meleka, koji su me do sada čuvali. Ništa nije besmrtno, da bismo vjerovali u neki izuzetak, koji se odvija bez Božije volje i bez Božije sile!

-Koja je tvoja posljednja želja, moj babo?! – upita Fehim i očevu ruku primače ustima da je poljubi.

-Ukopajte me ovdje, pored džamije! Vallahi, to je moja posljednja želja!

Fehim izljubi očevu ruku, dok mu suze navriješe na oči. Neko mu prinese lonče sa vodom.

-Je li iz hajrata? – upita Fehim.

-Prvi ćeš okusiti tu vodu! – reče čovjek koji mu je pružio lonče.

-Ne! – Fehim odbi da to učini, pogledavši čovjeka u oči. -Hoću da je moj otac prvi okusi!

Rekavši to, Fehim podiže očevu glavu i ponudi ga vodom.

-To je iz našeg hajrata, babo moj! Popij malo!

Stari Aziz-aga Al Omari (Al Omerović), kao se hoće pridići, učine maksimalni napor da privuče ruku svog sina, u kojoj je bilo lonče s vodom. Stavi ga na usta,

povuče dva-tri gutljaja i spusti glavu zemlju.

-Sine, da ta voda teče dok je vijeka i svijeta! Slatka je kao da dolazi sa Ebuzemzema!

Nešto kasnije, stari Aziz-aga Al Omari pritvori oči, a glava mu klonu kao kad malo dijete zaspe u majčinom naručju.

Uz samu džamiju iskopan mu je grob. Eto, umjesto veselja zbog završetka radova na zadužbini, nastala žalost. A bilo je teško ovu žalost shvatiti i preboljeti, jer Aziz-aga Al Omari bio je jedan od vrlo rijetkih muslimana koji je znao da trguje i održava vezu sa muslimanskim i hrišćanskim svijetom. Koristio je onima koji su od njega tražili pouku kako se treba ponašati u onim vremenima u kojima je vladala neizvjesnost i kada je strah kulminirao zbog nesigurnosti i bojaznosti uslijed poljuljane bezbjednosti. Nailazila su vremena naklonjena đavolu i zlu.

Nekoliko godina po njegovoj smrti, stanje Turske carevine je bilo u rasulu i mnogo tragičnije nego što je stari ulema to mislio, predviđajući brojne ratove i razmještanje naroda u svim pravcima u kojima se nije znalo čije je što i ko koga tjera i proganja. U tim dramatičnim godinama, kad je čekić kovao druga oružja i sredstva ratovanja, bilo je mnogo teže održati imovinu, jer je njegov agovluk brzo bio prepolovljen, da bi nešto kasnije pao u druge ruke, jer njegovi nasljednici nisu imali te mogućnosti da ga održavaju. Ali, ma kako da se to završilo - na nečiju štetu ili u nečiju korist, Arapoviće (Harapoviće) će i dalje nastaviti da se zove po njima, doseljenicima iz nekadašnje mavarsko-arablanske Španije. Prodavši sve što je bilo njihovo, odselili su se za Tursku, prije nego što će drugi vladari i drugi gospodari zavladatai sandžačkim prostorom. Oni koji su tu dublje ukopali svoje korijene promijenili su svoje prezime i zovu se Alomerovići.

Salko Luboder

ŽIG IMENA

... Kasnije je saznao da je čovjeku ime Hajrudin. Trebalo je zajedno da putuju za Beograd. Mujo je pomalo strijepio. Čuo je da policija na aerodromu u Beogradu maltretira ljude, najčešće bez razloga. Zbog imena, to je za njih razlog

Prolazili su dani na radilištu koje je bilo u centru prelijepog gradića Deligzena. U blizini je bio kafić u kojem su se uglavnom okupljali mladi. Završavajući obaveze po radilištu, na kojem se teško snalazio jer nije navikao na fizičke poslove, Mujo bi bacio pogled na omladinu i goste kafića. Čeznuo je što i on nije mogao da se druži sa ljudima sličnih interesovanja već je morao da crnči na njemačkim bauštelama. Dok je studirao i snovao planove za život, ni na kraj pameti mu nije bilo da će morati tako da se dovija. No, brzo bi shvatio da teško vrijeme i sudbinska davanja čine svoje. Nakon toga, postojao je ravnodušan i utanjao bi u svoje misli. Jednom, kada je uhvatio smjehak i mahanje rukom djevojke iz bašte kafića, shvatio je to kao ohrabrenje i podsticaj da učvrsti samopoštovanje. Bio je u radnom odijelu, prašnjavom i neurednom, znojav i čitav razbarušen, ali je njegovo biće, možda nekom sličnom stvorenju, bilo privlačno. Zbog toga je osjećao prijatne žmarke koje je krvotok raznosio po čitavom tijelu.

U Njemačku je stigao ilegalno. Iskoristio je uhodane puteve za prebacivanje ljudi iz bivše Jugoslavije. U Bosni je već uveliko bio rat. U strahu od rata i sličnih nevolja, u rožajskom kraju i okolini narod se uskomešao. Mlađe muškarce su kupili u rezervu. Muju nije padalo napamet da se odazove vojnom pozivu, već je, glavom bez obzira, pobjegao od vojske. Gadilo mu se od takve vojske i njihovih zlodjela.

Mujo je profesor maternjeg jezika. Bavio se i novinarstvom. Pisao je za nekoliko novina iz bivše Jugoslavije. Imao je dara za još mnoge stvari. Kada je stigao u Njemačku, prihvatio ga je komšija Adem. Zajedno su djetinjstvo

proveli. Držali su se kao braća, a i njihove porodice su bile toliko bliske da su ljudi mislili da su bliža rodbina.

Nakon što je stigao u Njemačku i nekoliko dana odmorio od puta, Adem je počeo razgovor o poslu.

-Vala Mujo, muštuluk da mi daš. Namirisao sam dobar posao za tebe. Bar ti da se ne mučiš po bauštelama. Skoro sam upoznao jednog Bosanca. Bližnji je rođak jednome što radi sa mnom. Novinar je. Glavni je za neke bosanske novine. Štampaju se ode. Blizu, u Hanover. Kad mi to reče, ja se obradovah. Odmah se setih tebe. Zno sam da ćeš da dođeš. Ha, šta veliš? Dobra prilika. Je l' de?

-Ne znam, Ademe - bezvoljno izusti Mujo. -Da vidimo to šta je i kako je. Ko zna šta oni rade? To je politički vrlo rizično. Tražili bi od mene svašta da pišem protiv onih dolje. Da se ne mogu u Jugoslaviju vratiti. Tamo mi je, znaš, porodica, braća, sestre, bratsvo, grobovi i sve do čega mi je stalo. To je vrlo zamršena situacija. No, vidjet ćemo.

-Stvarno si, Mujo, više nego čudan čovjek. Ne mogu da kažem da si glup, bojim se naljutićeš se. Bježiš od nafake i gospodskog žvota. Drugi bi sve dali da im se ukaže taka prilika, a ti se nećkaš. Vidim ja šta je problem. Kobajagi, nećeš da budeš protiv države. Ali nije to protiv države. Niko od tvojih i mojih nikada nije bio protiv države. Ni ti nećeš biti protiv države već protiv vlasti koja ne valja. Nećeš da naneseš štetu Slobu Miloševiću. I njemu je mnogo važna tvoja podrška. Budalo jedna! Umjesto da se zahvališ Bogu što ti je dao takvu priliku i da što prije ovamo dovedeš ženu i dijete, ti mi ode pričaš neke mudrojbine. Koliko su dobri ti koje ti je žo da napadaš u novinama, morao si od njih da

pobegneš da spasiš živu glavu i da se potucaš po svijetu da bi zaradio da prehraniš porodicu. No, kako hoćeš! Što bude do mene, ja ću ti pomoć. Na tebe je da odlučiš - prilično iznerviran, reče Adem.

-Molim te, Ademe, moraš imati više razumijevanja za situaciju u kojoj se nalazim. Prvo, još uvijek ne znamo ni šta će mi ponuditi, a mi smo počeli da se svađamo. Drugo, ti znaš okolnosti u kojima živimo dolje. Znaš, recimo, da bi dva brata koja rade u državnim službama odmah ostala bez posla ako bih počeo da pišem za te bosanske novine. Čitava porodica bi dobila etiketu da je protiv države. Oni to tako tumače - „ko je protiv vlasti, taj je protiv države“. U pravu si ti da bi to za mene bilo dobro. Ali, jednostavno, ja sam takav. Ne mogu da je samo meni dobro, a drugom štetu da napravim.

-E, budalo jedna. Oprosti što ovako velim. Misliš da će ti neko znati za to što vodiš računa da im ne napraviš štetu? A to što ćeš imati etiketu da si protiv te vlasti, to će ti za koju godinu biti velika prednost. Time ćeš se ponositi. Sve će to brzo da prsne. Niko se nije ovekovječio. Pašće i vlast Sloba Miloševića. Oni su već u istoriju ušli po tome koliko su pogamluka učinili. A ti, vidi, kockaj se sa svojom sudbinom zbog njih. Oni ne znaju da ti postojiš, a ti zbog njih nećeš da prifatiš jedan mnogo dobar pos' o koji ti pruža mogućnost da živiš gospodski.

-Ma, čovječe, ne radim ja to zbog njih, već zbog sebe, svoje porodice. Zbog vaspitanja, tradicije, sudbine koja me je prikovala za rodni kamenjar od kojeg se teško odvajam.

-Dobro, kako hoćeš. Nećemo se više raspravljati. Idemo do onoga čovjeka, da vidimo šta nudi. I tamo nemoj da mi glumiš neku skromnost. No, što te god pita znaš li da radiš, rekni da znaš. Ja

sam siguran da sve što se bude od tebe tražilo, ti možeš da radiš - savjetovao ga je Adem.

Stigli su u Hanover. Adem je taksisti pokazao adresu na kojoj se nalazi sjedište bosanskih novina. Sjeli su u taksi. Za desetak minuta bili su ispred zgrade koju su tražili. Adem se zagledao u ulaze. Vidio je da ispred jednog ulaza stoje ljudi koji govore našim jezikom. Čuli su bosanski akcenat. Prišli su ljudima i pitali za sjedište bosanskih novina. Ljudi su im objasnili da se nalazi baš u tom ulazu. Došli su do vrata na kojim je pisalo „Bosanska riječ“. Ušli su. Dočekao ih je čovjek srednjih godina, prilično služben.

-Ja sam Enes Nuhanović, glavni urednik.

Dok je razgovarao s Ademom, izgovarajući rečenice sporo i sa pauzama između riječi, nešto kao zamišljen i zadubljen u papire pred njim, pogledivao je na Muja. Inače, Mujo je ostavljao utisak intelektualca i pristojnog čovjeka - i fizičkim izgledom, načinom odijevanja, a pogotovo mentalnim sposobnostima, intelektualnom radoznalošću, obrazovanjem, manirima...

-Ovo je Mujo. Moj komšija. Al', znaš, rek'o sam ti da mi je ka' brat. Profesor je srpskog.

-Valjda bosanskog, prekide ga Enes.

-Pa, to. To ti je isti jezik, samo što ga od skoro različito zovu. Mi navikli da ga zovemo srpski. Ne možemo preko noći da se oslobodimo decenijskih navika. Mujo zna i da piše. Od malena je ponešto švrljo. Znam da se diz'o na sufur i uzimao nali' pero i nešto pis'o. Nije mog'o da čeka da svane, toliku je želju imao za tim nali' perom. I stalno u knjige njiri. E, ako ti takav ne odgovara, ne znam kakoga tražiš?

-Zna on kakav treba za ovaj posao. Jesi li radio za novine? - obrati se Muju.

-Jesam. I sada povremeno pišem. Honorarno sam sve do skoro radio za nekoliko novina.

-Gdje si studirao?

-U Beogradu.

-Odlično. Ti ih poznaješ izbliza. Moći ćeš realnije da ih prikažeš. Ustvari, ne znam da li je to dobro. Mjesto studiranja zna da veže čovjeka emocijama, pa da poslije, upravo zbog tih emocija, nije u stanju da objektivno sagledava stvari. Ne znam kakav je slučaj kod tebe?

-Ne znam. Nijesam sebe u vezi sa tim preispitivao, s obzirom da do sada nijesam imao namjeru da se profesionalno bavim ovakvim poslom. Inače, emotivac sam. Emocije trošim i gdje treba i gdje ne treba.

-Emocije postoje iz dva razloga: da se troše tamo gdje treba, drugi razlog ja da neko pokaže da je naivan zato što ih troši gdje im mjesto nije. No, čovjek ne može da funkcioniše po principu čistih formi. Vrlo često se prepliću njegove različite osobine: pamet i naivnost, mudrost, inteligencija i lukavstvo, recimo. No, da konkretizujemo stvari. Treba nam čovjek koji će se čitav posvetiti ovom poslu i pisati za naše novine. To je skopčano i sa dosta rizika. Treba da budeš spreman otvoreno da udariš po njima. I to redovno. Koliko dugo, to još niko ne zna..., dok se stvari ne promijene. Zapravo, dok ih ne promijenimo u našu korist. Dok naš narod jadni ne počne normalno da živi. Nemoj da računaš da ćeš moći jedno vrijeme dolje da se vraćaš ako počneš da radiš ovaj posao. Ove novine će izlaziti dok se bude moglo i dok budu potrebne. Moramo naše ljude u raseljeništvu i dijaspori da držimo u patriotskoj vezi sa domovinom, našom napaćenom Bosnom. Da ti kažem da plate nijesu loše. Novine se dobro prodaju. A imamo i priličan broj donatora. Imamo finansija i iz

drugih izvora. To je, otprilike, to. Ostale stvari bismo razjasnili u hodu - objasnio je Enes.

-Dobro, Enese, ostavi ti nama neki dan da on razmisli, pa ćemo te obavijestiti - prekide kratku tišinu Ademov prijedlog.

-Važi, kako hoćete, odgovori Enes. -Samo, da znate, drugi bi jedva dočekali ovakvu priliku. Problem je u tome što je ovdje malo pismenih ljudi. Ustvari, njesu rijetki ljudi s fakultetom, ali je zaista malo onih koji znaju da pišu.

Muju se dopade to što je Adem predložio. Dobio je vrijeme da predahne. Posao mu se sviđa, ali već kao da zna da ne može prihvatiti ponudu. Iako nenaviknut, prije će raditi teške fizičke poslove na njemačkim bauštelama. Malo mu je neprijatno sebi da prizna, a još teže da to saopšti Ademu i Enesu. Ima nešto u toj ponudi preko čega ne može da pređe. Ni njemu samom to nije najjasnije.

„Šta je to, zapravo?“ - pitao je sebe. Morao je da bude iskren prema sebi. Smetalo mu je, ustvari, to što bi u nekim knjigama i nekim službama bio zabilježen kao neprijatelj države. Bez obzira što se ovdje radi o neslaganju sa jednom krvavom politikom koja je ojadila sve narode na tim prostorima, a najviše narod kojem je Mujo pripadao, negdje bi ostalo zapisano da je bio protiv države. Osim toga, prihvatanjem takvog posla donio bi probleme njegovoj braći koja rade u državnim službama. Za njih bi to značilo mnogo. Braća su privržena poslu i državi. I njega je zavičaj vukao. U tuđini se osjećao kao iščupan iz korijena. To je doprinosilo da se odluka o neprihvatanju ponuđenog posla već uobličila. No, još to nije mogao da izgovori. Nije mogao ni sebi da prizna tako lako da će odluka biti takva, s obzirom da je i sam bio svjestan da to nije pametno i da je velika šteta. Odbija posao koji bi mu

omogućio da pristojno živi, da podigne porodicu u evropskim uslovima zarad nekih nejasnih i teško objašnjivih ciljeva, koje bi neko mogao svrstati u nešto što bi se moglo zvati patriotizmom. Ali ta država, odnosno vlast, odnosi se prema njemu kao prema pastorčetu, i gore od toga. Bez obzira na sve, tako strašno mu je izgledalo da mu nadjenu da je protiv države. Tako je vaspitavan od malehna, u kući, školi, tokom čitavog života. Sad, odjednom, da ne može da se vrati u zavičaj. To mu je teško padalo. U tim trenucima, kao da su u njemu proradili kolektivni kompleksi, kao da su se aktivirale psihičko-moralne naslage u njegovom biću, poput tektonskih pomijeranja, koje su se gomilale stotinama godina i prenosile s generacije na generaciju nametnutu krivicu bez krvice o tome da je narod kojem je pripadao kroz historiju bio protiv države sve od odlaska Turaka sa ovih prostora. Znao je, međutim, da nije bilo tako, već da se to na sumornom balkanskom horizontu tako prikazivalo u viševjekovnoj predstavi, u kojoj su se mijenjali glumci i režiseri, ali je scenario ostajao isti. Osjećajući tu historijsku nepravdu, svojim postupcima nije htio da je podupire. Zapravo, nije mogao potpuno sebi da objasni tu situaciju. Ipak, u djeličku njegovog bića iskrla je nada da će doći vrijeme kada će se to promijeniti. Ohrabrenje su mu bili ljudi koji su se javno tome protivili. Istina, bili su rijetki.

Nekoliko dana poslije toga, do kasno u noć ostajao je budan, promišljajući kako da postupa, šta da učini, kakvu odluku da donese. Odbiti ponuđeni posao nije bilo lahko, a još mu ga je teže bilo prihvatiti. Kada bi već pred zoru nekako zaspao, sanjao je zavičajne predjele, šumarke, kleke, rasadnik iza očeve kuće, iz koga

su rasle vitke homorike. Predjelima njegovog sna žuborio je zavičajni potok, u proljeće nadošao, koji je bezglavo hitao niz brdo da se što prije sjedini sa plahovitom rječicom Crnjom. Kada bi se probudio, dugo ne bi mogao da se smiri. Zavičaj ga je vukao. Navirale su uspomene iz djetinjstva. Znao je da se od te ljubavi ne živi. Ali ispunjavala je njegovo biće, sama od sebe... Gotovo neobjašnjivo. Poslije nekoliko dana, odlučio je da odbije ponuđeni posao u bosanskim novinama. Prihvatio se bauštele.

Boravak u inostranstvu, u okolnostima kada je morao da radi fizičke poslove za koje se nije pripremao i kojima nije bio vičan, kontakti sa ljudima čije osobine i mentalitet, zapravo, nije poznao, otvorili su kod Muja nove horizonte iskustva. Družeći se sa ljudima koje je tamo sretao, shvatao je da, ustvari, malo zna o životu i ljudima, iako su oni bili njegovi zemljaci i sunarodnici. Prije toga kretao se u krugovima ljudi njegove struke i sličnih interesovanja. Zbog toga je u početku, gotovo s nevjericom, gledao na neka ponašanja svojih zemljaka. Umjesto da ih zajednička sudbina nevoljnika, koji su se "trbuhom za kruhom" prosuli po svijetu, poveže rukama solidarnosti i uzajamnog pomaganja, u njima bi se aktivirale nataložene zlobe i zavidnost, spremnost da jedni drugima otežaju i podvale - tamo, u tuđini, gdje su bili kao list na vjetru. Niko od njih nije znao gdje ih sve može odnijeti vjetar sudbine i kako mogu završiti. To je kod Muja izazivalo višesatna razmišljanja, u kojima je pokušavao da se spusti u tajnovite prostore bića svojih zemljaka. Ni teško vrijeme, ni prijetnja iščeznućem, samo malo kad popuste opasnosti, njesu mogli da promijene neke osobine njegovih zemljaka. No, tješio se da su to bili samo pojedinci, ka-

kvih je bivalo i biće u svim vremenima i u svim narodima. Zašto su takvi i šta će im to, ipak nije mogao da shvati.

Poslije nekoliko vremena, kada su mu javili da se stanje smiruje i da ga ne traže vojne vlasti, Mujo se spremio za povratak u Jugoslaviju. Zaradio je nešto novca. Stekao je nova iskustva. Proširio horizonte. Okusio život sa njegovog vrela. Uvjerio se da život i njegovi opisi i tumačenja iz knjiga nijesu isto. Shvatio je, zapravo, da se ne može samo iz knjiga učiti, no se mora i živjeti.

U ogromnoj zgradi aerodroma u Frankfurtu, koja je vrvila od ljudi, Mujo je upoznao čovjeka iz Novog Pazara, kojeg je oslovljavao s „Pazarac“. Kasnije je saznao da je čovjeku ime Hajrudin. Trebalo je zajedno da putuju za Beograd. Mujo je pomalo strijepio. Čuo je da policija na aerodromu u Beogradu maltretira ljude, najčešće bez razloga. Zbog imena, to je za njih razlog. Osjećao se dah rata u Bosni. Kad god im se moglo, neki kao da su jedva čekali da ga raspire na različite načine.

Avion JAT-a sletio je na beogradski aerodrom gotovo pred ponoć. Polazak iz Frankfurta kasnio je nekoliko sati. Dok su izlazili iz aviona i primicali se pultu za kontrolu putnika, Mujo je krišom pocijepao privremenu izbjegličku vizu koju je dobio dok je boravio u Njemačkoj. Viza nije bila utisnuta u pasoš, već na poseban dokument. Nije želio da mu ostane trag da je ikada bio izbjeglica, da je morao da bježi sa vlastitog ognjišta, iz svog zavijača. Želio je to što prije da zaboravi. Podsjećalo ga je na sudbinu predaka.

Nailazeći na kontolu aerodromske policije, odmah se suočio sa grubošću. Uzeli su mu pasoš i oštro naredili da se izdvoji iz kolone putnika i stane pored zida. To isto se desilo i Pa-

zarcu. Kad su se našli jedan pored drugog, pogledali su se. Htjeli su, zapravo, reći jedan drugom da im je zajednička sudbina jer su obilježeni žigom imena. Samo njih dvojica su izdvojeni iz kolone. Kontrola je završena. Prolazilo je vrijeme. Niko im se nije obraćao. Ogromna aerodromska prostorija je bila pusta. Djelovala je sablasno. Veliki časovnik na jednom od zidova aerodromskog hola pokazivao je da je ponoć odavno prošla. Njih dvojica su i dalje stajala pored zida. Već se zora primicala. U jedno vrijeme, iz kontrolne kućice izašao je policajac. U desnoj ruci držao je pasoše. Primičući se Muju i Pazarcu, udario je pasošima po dlanu svoje lijeve ruke. Kad je stigao ispred njih, zamahnuo je rukom u kojoj je držao pasoše, prvo prema Muju, a potom prema Pazarcu.

-Kako vi ovo putujete po svijetu i brukate našu državu?! Ovde vam ne valja, pa idete tamo da se žalite i pričate svašta. Pokazaću ja vama - vikao je policajac, zamahujući povremeno prema Muju i Pazarcu, nastojeći da ih isprovocira.

-Hoćete li dozvoliti da vam objasnim - pokušao je Mujo da uspostavi dijalog.

-Vidi ti njega, vidi, još bi hteo da objašnjava. Pazi, molim te! Kao da sam ja sisao vesla i ti sada treba nešto da mi objašnjavaš - još ljuće je nastavio policajac. -Vi Pazarci i Rožajci do ovde ste nam došli (pokazivao je na grlo). -No, lako ćemo mi s vama.

-Ipak, gospodine, dozvolite da vam objasnim da nijesam nijedno slovo naših zakona prekršio boraveći u inostranstvu - počeo je Mujo da priča ne čekajući da mu policajac dozvoli. -Ja vrlo dobro znam da vodim računa o tome. Ozbiljan sam čovjek i prijatelj svojoj zemlji. Bavim se ozbiljnim poslom i nikada nijesam bio u sukobu sa zakonom i državom.

Kada je čuo početak Mujove priče, policajac je promijenio ponašanje. Kao da je bio zatečen njegovim obraćanjem.

-Pa, što ne kažeš da si profesor i novinar, i šta sve ne - promijenjenim tonom obratio se policajac.

-Nijeste dozvolili da vam kažem. Kad sam vidio da je vrag odnio šalu, ja sam vam kazao.

-Dobro, nema problema. Dajte nešto za piće i možete da idete.

-Slušajte, gospodine, nije problem da platimo piće. Ali, znajte, mi nijesno gastarbajteri i nemamo novca da vas čašćavamo. Bili smo u posjeti porodici.

-Haj', kad je tako, još ovoga puta ću vas pustiti. Nemoj više da idete po svijetu i blatite državu.

-Mi je nikada nijesmo blatili. Naprotiv! - odgovori Mujo. -Da smo je blatili, ne bismo se u nju vraćali.

-Sumnjivi ste vi, sumnjivi...

-U pravu ste. Mi rođenjem postajemo sumnjivi - uzvрати Mujo.

-Ajde, ne filozofiraj. Idite dok se nijesam predomislio - oštro upozori policajac.

Dok su izlazili iz aerodromske zgrade, Pazarac je gušio smijeh u sebi i pogledivao Muja.

-A ti si čudo. Vi Rožajci ste čudo pravo. Zafrkntiji ste od nas Pazaraca. Kako si mu priču složio. Kako ti pade na pamet da rekneš da si profesor, pa još novinar. Svašta. A otkut ti ona čaga? Ona knjižica da si, demek, novinar? Jesi l' je nabavio kod švercera u Frankfurt? A i onaj milicajac glup. Ti da si profesor, ne bi iš'o na baušte. Al', burko, pričaš ka' da si izistine profesor. Da ne bi tebe, mi bismo i prođosmo, čoveće. Ni krivi ni dužni, otišli bi u čuzu. Bog zna šta bi s nama bilo?!

Dok je starim, potrošenim autobusom „Sandžaktransa“ putovao prema Rožajama, Mujo je razmišljao o odbijenom poslu, zavičaju i susretu s domovinom na beogradskom aerodromu...

Nedžib Vučelj

MOBA

Sit gladnom, zdrav bolesnom, lopov poštenom, lažov iskrenom, loš dobrom ne vjeruje, bogat prosjaka ne daruje niti u „Dabogda imao, pa nemao“ vjeruje. Blago onom ko drugoga kao sebe, ko tuđe kao svoje poštuje; onaj ko drugoga kao sebe stima uvijek ima; ruka u ruci, toplina u duši - velik si, čovječe, čovjek si.

Čim je čuo pjesmu, znao je da Ramo vodi kopače, a kad on krene naprijed, uradi se duplo više posla nego kad to čine drugi. Kamo sreće da Ramo zna i da kosi, ali siromaha niko nije imao da nauči. Da je znao da kosi, kosci bi pocrkali ispred njega ili za njim, svejedno

Teško, kažu, onom ko rano ostane siročće, bez oca i majke, a pogotovo bez majke. Taj, kažu, nikada sit sa sofre ne ustane, ako uopšte ikada i ruča za sofrom. Nikad se, kažu, niti najede niti napije, niti naspava, niti ga ikada može želja minuti ovoga svijeta. I kada umre, kažu, umre otvorenih i usta i očiju, jer mu i oči i usta ostanu gladni, pa taman da se je tako najeo da mu je stalo i pod deveto rebro.

Ramo Medov iz Braniševa ostao je bez majke čim ga je rodila, a otac nije čekao dugo, već mu doveo jednu maćehu. Pa mu i to bilo malo, te dovede i drugu. Bio je Ramo više tučen po glavi nego što su druga djeca bila milovana. Jeo je ono što ostane iza maćeha, a rijetko bi se kad i njegov otac Medo sjetio da svojim ženama naredi da mu štogod lijepo i ukusno spremi. Mada je njemu bilo sve slatko, samo što mu nikada ničega nije bilo dosta. Po nekim knjigama se vodio kao Ramo Vučelj, a po drugim kao Ramo Ejupović, taman tako da ni sam nije znao ko ga je gdje upisivao. Prezime Vučelj kažu da je poticalo od prezimena Gusinac. Ramo je znao da je porijeklo Vučelja iz Gusinja, te da su njegovi dobili prezime po tome što je neki Gusinac liječio djecu od suhoga kašlja provlačeći ih kroz usta mrtvoga vuka, odnosno, kroz vučiji zijev, pa mu otuda i ostalo prezime Vučelj, koje i dan-danas postoji. Prezime Ejupović dobio je po svom djedu Ejupu i jedva je nekako svoje papire kasnije sve preinačio u Vučelj, kako ne bi odudarao i otuđivao se od svoje loze.

Otac Medo je bio trgovac i uglavnom je obijao po svijetu i najmanje bivao

sa svojom porodicom. Ramo je slušao, radio, ćutao i za sve klimao glavom, i ne daj Bože da se požalio na svoje maćeha, niti je smio, a niti tako mali znao. Otac mu je bio tako ljut da mu se Ramo nije ni radovao kada se vrati sa puta, jer je znao da će biti vike i galame i na maćeha i na njega, a na kraju ako ko bude bijen, biće bijen Ramo i niko drugi, jer je uvijek bilo da ode huka na vuka, a lisice meso jedu. Njega su maćeha uspavljivale šamarima, a kasnije bi samo priprijetile prstom i to je bilo dovoljno. Siroti Ramo nije znao ima li dvije maćeha i oca ili su sve troje kao tri maćeha. Ali ne navršši Ramo ni sedam godina, a umrije mu otac Medo. Nisu mu ni maćeha dugo čekale pa da podviju rep i zatraže sebi neki drugi derman i selamet. Ostao je Ramo da ga bratske žene njive, a one se trefile gore od maćeha, pa niko za Ramom ni hal habera ne da. Kao da je Ramo jabandžija. Jedino, kad Ramo treba tjerati stoku u Kruševlje, onda se sjete da mu tutnu komad ječmenice, a rijetko pogače i komad tvrdoga kravljega, ali sigurno nikada ovčijega masnoga sira među ispucale dlanove, pa da usput pojede. Ručak bi mu se odnio ako bi ko imao da mu ponese, ako ne bi, onda je za večeru dobijao isto što i za doručak, i to bi mu bilo sve. Kad drugi čobani ne bi mogli da pojedu svoju hranu, onda je tu bio Ramo, koji nikada ponudu nije odbijao, ma o kakvoj se hrani radilo. I dok bi Ramo jeo, čobani bi se seirom seirili kako to on jede slatko i koliko hrane može da pojede. Ma koliko bi mu čobani dali hrane, ni jedna troha ostala ne bi da se baci. Jedino je on znao da je svaka bačena troha veliki grijeh. Jedino

je prije jela iz dubine duše pominjao bismilu i hljeb ljubio uvijek prije jela. Svi su se čobani bolje hranili od Rama, ali su svi bili mršavi i nekako vehti i zakrčljali, a dok se Ramu svaki zalogaj za hudžut primao kao malter za čatmu. Koristile su to i Ramove bratske žene, pa kad bi im nešto trebalo propasti, onda bi se to davalo njemu i on bi po pravilu svaki put sud dobro oblizao prstom, da ga poslije njegovog jela nije trebalo skoro ni prati. Njihova djeca su jela masnoga sira, a Ramu se davala samo cika iscijeđena iz sira kada bi se trebala sipati nova voda, a i surutke je imao dovoljno, da cipa-cipcio pozeleni od nje. Jeo je Ramo slađe surutke i ječmenice nego njihova djeca kajmaka i pogače, a Bogami mu se bolje i poznavalo. Nije brzo rastao, jer mu je otac bio nizak, ali se za to širio u širinu i debljao u obrazima da se narod seirio njegovom napretku, a posebno su se seirili oni koji su dobro znali čime se Ramo hrani, te oni koji su Rama lično hranili. Obrazi su mu bili jedri i rumeni, kao da su napuhani, i čovjek bi rekao da će istog trena puknuti od jedrina. Bio je, jednostavno, temeljan.

Jednom su Rama povelili na svadbu kad se Murat Ćazimov ženio, i nikad ga više nigdje nisu ni vodili, jer ih je, kažu, osramotio za sofrom toliko jedući da su se svi seirili i tjerali sa njim potprst, a njegovi se crvenili i vikali:

-E, nećeš ti više, Ramo, vidjeti svadbe, tvrda ti je besa.

Ramo se već bio osnažio, pa se nikoga nije više ni bojao, te nije mario ni za kim, osim za sofrom. Ređale su aščinice jela, i dok bi drugi kašikom srknuli jednom, Ramo je to činio po dva puta, a kad su prinijele pitu, koja je plivala u maslu, Ramo popusti ućkur iz gaća, pa navali. Kad se pita pojela, osta maslo da pliva po pepsiji, i svi se izmakoše, a Ramo podiže tep-siju te se napi onoga masla. Nije dao ni kaplja da mu se niz bradu

cijedi, već je sve popio. Seir postade još veći, a ljudi su mislili da Ramo neće stići ni do čenife, već da će se na sred sobe unerediti. Mora dobiti proljev, mislili su, ali od toga nije bilo ništa. Ljudi su samo vrtjeli glavom, a oni koji su bili bolesni i željni apetita pratili su svaki Ramov zalogaj, čeznuli i divili mu se, a drugi se čudom čudili i vrtjeli glavom.

Ramo, međutim, nije bio samo halovan, već i veoma snažan i vrijedan. A snaga, kažu, kroz usta ulazi. Kada bi se trebalo potakmičiti u kopanju kukuruza i krompira ili u žetvi pšenice, ni tu sa Ramom niko nije mogao ni da opepelji. Za vrijeme vršidbe dizao bi zubima vreću pšenice od po sto kila, a drugi to nisu mogli dići ni rukama. Zato je on bio glavni za nošenje vreća gdje god bi bila vršidba. Nije odbijao. Od malehna je navikao da radi drugome, pa mu je to ostalo kao adet kada je podrastao. Što su ga ljudi više kulučili, to je on postajao zdraviji i snažniji, a kažu da je išao drugima da radi zbog dobroga ručka. Znao je tačno gdje će ručak biti dobar, a gdje loš. To je toliko dobro upamtio da bi kasnije odbijao pomoći onima koji su žalili da pripreme dobar ručak. Takve je često i spominjao kao loš primjer i loše ljude, koji bi da im radnici gladni rade i sve porade. Dobro je takve obilježio i pamtio, a često i kod drugih kudio. Oni koji su ga znali nisu mu toliko vjerovali, misleći da je samo halovan. Mada je u njegovim pričama najviše bilo istine, jer je bilo onih koji su ručak spremali onakav i onoliki kakav je čovjek i koliko ga cijene, a siromaha i jetima je malo ko cijenio. Poneko bi ga samo požalio, ali od toga Ramo nije imao ništa, niti se na to obazirao, niti je tražio da ga neko žali, pa da mu baš zbog toga nešto pomogne. Naprotiv, svako ko bi mu pomogao, pomagao bi mu smišljeno, jer je znao da će mu to Ramo kroz rad najmanje duplo vratiti, pa su Rama na takav način

koristili i, tobože, pomagali najveće cicije.

Jakup iz Škrijelja je bio poznat kao velika tvdica, a nadničari su ga najviše pamtili po lošim ručkovima. Vikalo se: „Tanka kao Jakupova pita ili slab i nikakav kao Jakupov ručak, siromašan kao Jakupov birijan...“ Volio je da zapti radnike, ali da ih nahrani nikako. Bio je u stanju narediti ženi da za njega spremi nešto posebno lijepo i ukusno, a da radnicima spremi šta bilo. Još bi joj naredio da, po običaju, zakasni sa ručkom, jer je tada radnicima sve slatko. Tako je često volio da ispriča radnicima priču kako su negdje radnici radili, a gazda ih ujutro pitao hoće li za ručak soli i hljeba ili meda i hljeba, a oni izabrali ovo drugo, a kada je ručak dobro okasnio, upitao bi radnike šta bi ono oni voljeli jesti, a oni svi u jedan glas povikali: „Da je soli i hljeba, bilo bi slađe od meda.“

Bio je poznat i po tome što bi po cijeli dan stajao uz radnike, gledao kako rade i korio ih kako to i to nisu dobro uradili. Ne daj Bože, da se našalio da kaže nadničarima da se koji put odmore prije ručka, ili da stanu sa poslom do pred zalazak Sunca. Sve je to najbolje znao Ramo, kojem je nadničarstva kod Jakupa bilo preko glave.

A silu kukuruza je Jakup zasijao i kukuruz je dobro nikao. Silan kukuruz, a još mu nakislo, kako je najbolje da se okopa. Zovnuo je Jakup silnu mobu, ali je znao da bez Rama neće biti neke velike fajde. Fali tu Ramo da povuče naprijed i da natjera kopače na dobar znoj, te da se ne uspravljaju, dok red do u vrh njihove ne okopaju. Moba k'o moba, pozvani da pomognu, ali da se ne umore. Njihova je dobra volja koliko će pomoći. Nisu za to plaćeni. Zovnuo ih Jakup da mu pomognu pa nisu mogli da ga odbiju, jer su mobe ovdje oduvijek postojale i postojaće dok je škrijeljskija njiva i livada. Digao se Jakup - tudijer, ovudijer - te pravo kod Rama, bez ni te, ni ove. Zna Jakup ko kosi, a ko vodu nosi.

-Vala, Ramadanaga... - agio ga je samo kad bi mu Ramo trebao.

-Ja sam došao da te zovnem na mobu, da mi pomogneš okopavati kukuruz. Silnu sam mobu zovnuo, ali bez tebe to ništa ne vrijedi. Tebi niko nije ravan. Ono što ti možeš okopati ne mogu druga dvojica - poravnavao mu je Jakup. -Sila si ti, moj Ramko. Šala nije tvoja snaga i mladina. He, junačino, glegaj mu ramena, da im brda nasloniš, osjetila ne bi - pa ga tapše po ramenima. -Bez tebe su kopači grebači, ni opepeliti neće bez tebe. Teško onoj njivi gdje tebe nema...

-Vala, Jakupe, ja bih došao, ali ne mogu gladan, kod tebe doručka nema kad je moba, a ručak ti je nikakav, a ja gladna stomaka ne kopam, ti to dobro znaš. Ne mogu biti vukovi siti i ovce na broju. Priča je jedno, a kopanje drugo. Ti znaš da su sirotinjske načve velike, ali često prazne. Bolje gladan ležati, nego gladan raditi, i još drugom. Prazan stap se ne mete niti ima masla i kajmaka da meteš od sabaha do akšama. Mrtav ne prdi, moj Jakupe. Nepodmazana kola škripe i kratko traju, polomiše se sva u trijesak. Šala nije, kad točkove ne podmažeš, crkoše volovi vukući. Tada na njih ne podvikuj, niti ih kojim slučajem šibaj. Znaš li ti, Jakupe, kada je ciganka nosila malo dijete i, ispred nečije kuće, nekoj ženi tražila mlijeka za dijete? Bilo ženi žao djeteta, pa iznijela čase mlijeka, a ciganka sve i kapljicu popila. „Šta to uradi, u jadu te Bog smeo, popi djetetu mlijeko?! Šta ćeš sad njemu, ja ti više dati nemam?!“ - „Biće djetetu mlijeka“ - smijala se grohotom ciganka i pokazivala na svoje grudi.

-Ako hoćeš mobu i da ti se dobro okopaju kukuruzi, treba i dobar ručak da spremiš. Prazna kašika, prazna i motika, moj Jakupe.

Jakupu bi neprijatno i nimalo mu ne bi milo šta mu Ramo, bez ni te ni ove, u brk sasu. Zacrveni se. Ne zna kako bi se izvukao. Da mu obeća dobar ručak, ne ide da se

pravda, ali mu pade napamet da Ramo voli slatko.

-E, slušaj, Ramadanaga... Božija ti je vjera, sutra ne samo da će biti dobar ručak, već i najveća tepsija baklave. Ima da Muhra napravi baklavu kakvu nisi jeo i koliku nisi do sada ni vidio. Biće je za cijelu mobu i još će je ostati, ja ti jamčim. Zapamtićeš kad si ručao kod Jakupa i o tome će se pričati i nadugačko i naširoko. Vidjećeš koji je Jakup gazda. Besu ti tvrdu dajem da će biti kako ti ja kažem, imaćeš da jedeš koliko ti duša hoće i šta ti duša želi. Nije Jakup fukara, nego gazdurina, dobro to upamti...

-E, pošto je tako, Ramo će ti sutra doći i pomoći ljudski do ručka, a od ručka prema ručku, pa ti bujrum, kako ti se bolje isplati.

-Ama, ako je tako, ima da se satreš poslije ručka, Božiji robe. Znaš li ti ko je Jakup iz Škrijelja? Izgleda da ne znaš čim tako pričaš, a po tvojoj priči bih rekao da i drugi ne znaju. E, pokazat ću ja svima sutra ko je Jakup. Ima da se čuje preko devet sela kako je Jakup mobu stimao.

-Volio bih da to doživim. Rekao sam ti da će kopači kopati prema tvome ručku i drugačije nikako.

-Kolaj, Ramadanaga, Allahima-net.

-I tebi, Jakupčauše - uzvratu Ramo i svojom ručerdom lupnu Jakupa po ramenu, da je ovaj pomislio da će mu ruku iz ramena izbiti.

Kad se Jakup poizmakao, Ramo se smješкао i poluglasno govorio, više za sebe, da zakajmači dušu:

-E, moj Jakupčiću, znao sam ja da ćeš naići na mala vrata i da ću ti kad-tad vratiti za sve ono što sam kod tebe prazna stomaka nadničio. Lubinu si moju grizao, ali više nećeš. Ti misliš da je Ramo fukara i budala, pa da se sa njim sprdaš kako hoćeš. E, nećeš, Jakupčiću, Božija ti je vjera.

Uveče je Jakup svojoj Muhri ispričao sve šta je i kako je, te da se po selu priča kako oni za mobe loše ručkove spremaju, te se tako sra-

mote po selu, pa zbog toga ni mobe nisu kakve treba da budu.

-A ko to, dina ti, kaže? - upita Muhra Jakupa.

-A ko da kaže, Ramo kaže, te još kaže ako neće biti baklava za ručak, od njegove mobe nema ništa, a ti znaš kako on dobro kopa.

-E, pusti Ramovu priču, života ti! Ti dobro znaš da Rama niko nije mogao da najede, pa ni mi. Niko Rama ne sluša šta priča. Nek se najede kod svoje kuće.

-Neće Ramo da kopa sebi, nego nama. Ja sam za to da mu dokažemo da nije u pravu. Obećao sam baklavu za mobu i ima da spremiš punu puncatu tepsiju baklava, da se moba ibreti i da se priča kako je kod Jakupa za mobu i velika baklava pojedena, kakva se u selu ne pamti. Nije ova kuća ostala na mrzna. Ona tepsija demirlija se odavno ni pred koga puna nije prinosila. Sutra je vrijeme da je napuniš baklavama punu puncihatu.

Složi se brzo Muhra i to Jakupa obradova. Ramo je po selu već pronio priču kako je Jakup sutra i baklavu pripremio za mobu, što mnoge začudi, pa se odlučise da sutra pođu i oni koji su znali za Jakupove loše ručkove, ali su lukavo šutjeli i nisu na takve mobe ni išli.

Okupi se sutradan silna moba kod Jakupa. Ramo je već udario uz njivu, a za njim i ostali. Razliježe se pjesma: „Meha majka luda oženila...“, a diže se i prašina za kopačima. Jakupu se ispuni duša radošću, jer još nije bio ni izišao iz kuće a moba mu udarila uz njivu. Čim je čuo pjesmu, znao je da Ramo vodi kopače, a kad on krene naprijed, uradi se duplo više posla nego kad to čine drugi. Kamo sreće da Ramo zna i da kosi, ali siromaha niko nije imao da nauči. Da je znao da kosi, kosci bi pocrkali ispred njega ili za njim, svejedno.

Ramo je žestoko kopao i vukao dobro kopače za sobom, ali je sve vrijeme razmišljao kako da se pošteno osveti Jakupu za one ranije nikakve ručkove. Najvolio bi da ga

obruka pred svima, jer ako ga ne obruka, Jakup će se hvaliti preko devet sela, a ispašće kako Ramo nije u pravu. A onda će se navrsti Ramu stalno za sve, i kada su mobe i kada nisu, pa će Ramu taj ručak na nos izlaziti i na graške znoja, a bogme i kroz grbaču, i svaku košćicu i mišiću. Znao je to Ramo dobro, ali nije znao kako da naudi Jakupu. Pomislio je da ga je Jakup, možda, slagao za baklavu. Možda jeste, a možda i nije. Sjetio se nečega i sam se sa sobom grohotom nasmijao. Ispravio se, digao motiku visoko iznad glave, podvrisnuo, a onda jače, dublje i brže udario, da se oko njega sve prašina dizala. Kopači stali, pa ga gledaju.

-Šta mu bi? - upita Sinan Demiragin.

-Uzeo brda, šta bi drugo - reče Mujo Gološ i zavrti rukom pokraj glave, i svi se nasmijaše, ali ih Ramo nije čuo.

-Eeeeeeeeh Raaaaamkooooo - podvrisnu Salko Gološ iz glasa, pa i on udari za njim, a udariše žestoko i ostali, da se prašina dizala, a narod iz Crešanja izišao ispred kuća i ibreti se.

Kako je vrijeme više odmicalo, a Sunce pržilo kopačke grbače, Ramo je postajao sve nestrpljiviji i stalno se pitao kad će ručak. U toj nestrpljivosti je postajao sve gladniji, da mu se činilo da mu se stomak za kičmu zalijepio i da u svom turobnom životu nikada nije bio tako gladan. Kopao je i grabio naprijed, ali je pjesma utihla i Ramo se snebivao što da radi. Nije imao nikakvog posebnog rješenja. Kako je vrijeme odmicalo, Ramo bi se ponekad uspravio tek toliko da se okrene i pogleda ima li Muhre sa ručkom, a nje nema, pa nema. Već je odavno ljudska sijenka bila duža od tri stope. I kad su se najmanje nadali, pojaviše se i Muhra i Jakup. Muhra se razmahala pa čas dimije baca u lijevu, a čas u desnu stranu. Kopači se obradovaše, a posebno Ramo. Požuriše, te završiše red koji su bili započeli.

Jakup se taj dan više vrtio oko Muhre nego oko kopača. Bilo mu je stalo da ručak bude obiman i ukusan i da se jednom i njegovu loši ručkovi prepričaju. Ukusan će sigurno biti čim je toliko zakasnio. Dvanaest kopača nije šala, ali su svi nekako sjeli oko jednog časete i svi mogli da zahvate kašikom. I ručak je bio stvarno dobar i obilan; od pasulja, sarme, birijana, pite... pa sve do baklave. Puna tepsija demirlija. A bilo je i slatkoga i kiseloga mlijeka, kajmaka i sira i paprika sa poglačom. Nije se znalo šta ljepše miriše. I moba je bila žestoka. Ponešto bi od hrane i ostalo, ali je Ramo praznio i časad i tanjire. Svi su se najeli i čekali da Ramo isprazni i zadnji tanjir, pa da se prinese baklava. Jakup je namjerno sve vrijeme držao tepsiju sa baklavom u rukama, samo da na kraju sve iznenadi. Kada su sve prazno posuđe sklonili, Jakup spusti tepsiju demirliju, te skloni bošču sa nje. Ukaza se baklava, žuta kao vosak.

-Ha, mašallah, kao mjesec uštap - reče Avdo Kuč.

-He, Muhro, svakad ovakvu baklavu spremala i svakad svega imala - reče Amir Mujović, pa se poprimalače.

-Amin Bože, i vi da imate, bujrum, bujrum, nemojte biti srameć, hranite se kao da je kod svoje kuće - reče Muhra, izbaci prsa, zateže vrat i zabaci glavu, pa se pojordami onako kako malo koja žena u selu zna.

Ramo razdrelji oči, ali se ne dade zbuniti. Neki se počеше oblizivati, ali niko ne počē jesti.

-De-te, ljudi. Neka Ramo prvi počne, vidite da su mu oči halovne - htjede ga osramotiti Jakup pred svima, a i tako će najlakše prigovoriti i drugima da ne pojedu sve, već da nešto i Jakupu ostave.

-Ovdje i nema više, nego da samo ja počnem - presrete Ramo Jakupa iz ubaha, bez ni te, ni ove.

-Kako nema kad je puna tepsija, vidiš li, ako koza laže, rog ne laže. To sve ne može pojesti dvadeset ljudi.

-Može, može, i jedan čovjek - veli Ramo vrlo ozbiljno.

-Ja sam sa Jakupove strane - veli Sinan.

-I ja sam - reče Bećo Salković.

-A ti, Ramo, pričaš u vjetar. Nema od toga ništa. Ne možemo je pojesti svi zajedno, a kamoli ti sam.

-Svi smo, brate, sa Jakupove strane - reče Derviš Gegić.

-Nemoj tako, Derviše - pobuni se Mujo Gološ. -Nismo baš svi. Eto, ja sam sa Ramove strane. I ako ćete vi halaliti vaše hise, i ja ću svoje, ali se u nešto kladiti moramo. Eto, ako Ramo ne pojedje sad tu tepsiju baklava, i ja i on ćemo doći jedan dan žnjeti kod Jakupa, pa kud puklo-da puklo. A Ramovo je da od vas traži šta to hoće za opkladu.

Muji nije bilo svejedno ko će izgubiti. Ni sam nije vjerovao da Ramo može pojesti tako veliku tepsiju baklava, ali je uvijek volio da zametne kavgu, pa da se poslije izmakne i smije se na tuđi račun. On je svakako na dobitku, a za žnjetu će, ako izgubi, poslati jedno od svoje djece. Važno je da se neki cirkus dogodi, a bolja se prilika nije odavno pružila.

-De, ljudi, ne cirkuzajte - reče Rizvan Hadrović, i krenu da kašikom uzme baklavu, plašeći se da bi se moglo dogoditi da baklave ni ne proba, ali ga Mujo dočeka rukom.

-Vala, Rizvane, sačekaj malo, da čujemo šta na sve ovo kažu Jakup i Ramo. Ja moje hise halaljujem, a i ako se opklade, vi ste svi sa Jakupove strane. A to znači da će baklave svakako ostati za sve nas. Velika je ovo i silna tepsija i vi ste u pravu, ali ja, eto, hoću da stanem uz Rama, jer mi je dobar dost, i ne bih da ga izdam ni kad je u nevolji. Ako treba, i bez opklade ću mu moje hise halaliti.

-He, Mujo, svijetlio ti obraz, ljudina si, nema šta - dočeka ga Ramo.

-De, ne podmašuj čovjeka da danas crkne na sred moje njive - reče Jakup Škrijelj - nego, hajte vi, ljudi, bujrum, a bujrum i ti, Ramo, nemoj da te Mujo podmašuje, za toliko si pametan, nisi hadžamija.

-Pametna ja, nepametna, skinu tu tvoju kožnu bundu, i daj da je Mujo pridrži. Neka ta bunda bude za opkladu. I još da ti kažem i to da poslije ručka, ukoliko pojedem sam ovu tepsiju baklava, svako ode svojoj kući, pa ovo što je ostalo, platiš da ti se okopa, a ukoliko ne pojedem sam ovu tepsiju baklava, ja prihvatam da ti drugo okopavanje kukuruza sam samcat uradim.

E, sad je, kobajagi, i Mujo prešao sa Jakupove strane, a ne može da sjedi mirno od nestrpljenja, već se čas prebaci na lijevu, a čas na desnu nogu. I kapu je skinuo, ali mu sve vrijeme visi u zraku, u ruci. Nikako ruke ne spušta, niti trepće, niti usta zatvara. Odjednom baci kapu o ledinu, pa reče:

-Slušaj, Ramo, ja sam se šalio. Jesam ja sa tvoje strane, ali nisam za to da se kladiš ako misliš ozbiljno, a ako si se šalio, onda je to nešto drugo. Pa, vidiš li, Božiji čovjče, kolika je tepsija i da ima baklava za cijelo selo. Da si aždaha, puno je, a ne čovjek. Nije tvoj stomak kupusna kaca, pa da možeš da trpaš i gaziš odozgo koliko hoćeš. Okani se ćorava posla. Previše si halovan. Gladne oči se najčešće najedu prije vremena, a tebi su oči gladne, koliko ja vidim.

-Kad je kod Jakupa bilo baklave za cijelo selo, jadan ne bio? Ako je ima za cijelo selo, a onda bujrum neka se Jakup kladi. A ja ostajem pri onome što sam rekao. Svi me vi dobro znate. Ja kad obećam nešto, onda ću to i ispuniti. Eto, ako ne pojedem svu baklavu, lajaću sve do kuće.

Ovo bi milo Jakupu kad ču. Činilo mu se da mu na svijetu niko ništa nije tako obećao, a i to će biti pravi način da se osveti Ramu za sav potprst što sa njim tjera današnji dan.

-Hohohooooo, čuste li vi ljudi šta Ramo reče - upita Bećo Salković.

-E, vala čusmo i te jade - reče Bido Hadrović. -Riješio je da plaši narod usput, a mogao bi nekoga i da ugrize. A prije i da po prknu dobije.

-Dobro - reče Jakup. -Obećavaš da ćeš pokupiti svu moju ljetinu.

-Obećavam, tvrda mi je vjera.

-Obećavaš li da ćeš lajati sve do kuće?

-Lajaću, i to tako žestoko da me cijelo selo čuje. Ali dobijem li opkladu, hoću i da se moba poslije ručka rasturi, jer ja prvi poslije ovolike tepsije baklava ne bih kopao kukuruze. Mada, ako treba, ni to nije greda, ali opklada je opklada. A ti ako si junak, skinu tu tvoju kožnu bundu i daj Muji nek je pridrži dok ja završim sa baklavom - podsmijavao mu se Ramo. -I još nešto da ti kažem, poješću i ovo ćase kisela mlijeka sa baklavom, pa onda da rahat tvoja hanuma vrati prazne sudove kući.

-E, Božija ti je vjera, Ramo, ja ću bundu dati, ali i ti ćeš morati ispuniti svoje obaveze ne pojedesh li baklave. A i lajaćeš mi do kuće. Mahsuz ću ja izići na brežak da te slušam. Čuli ste ljudi Rama šta je rekao i šta je obećao, a čuli ste šta od mene traži, svjedoci ste nam. Ja svoje obaveze ispunjavam. Evo bunde, bujrum. Mujo, pridrži je. A pojede li Ramo svu baklavu, bujrum, neka ide svako svojoj kući.

-De, ne cirkuzite - reče potihlo Muhra. Ali je niko ne poslušao, pa ispade kao da priča sama sa sobom.

-Ramo, imaš priliku da odustaneš, jer još nismo presjekli, reče Mujo. Pusti lakrdiju kraju. Hajde da svi uzmemo po jednu baklavu, pa na kopanje. Predlažem ti da ja vratim Jakupu ovu bundu. Nemoj da džaba pokušavaš, pa da poslije sa tobom narod tjera cirkus. Šta ti to treba? Eto, shvatićemo to kao šalu i nikom ništa. Evo i Jakup pristaje na to, a i ovi se ljudi slažu. Nego, da ja Jakupu vratim ovu bundu, pa da završimo sa ručkom kako je Bog ostavio.

-Slažemo se - skoro povikaše svi kopači uglas.

-Ja se, ljudi, ne slažem - reče Jakup. Ko je ovdje izazvan: Ramo ili ja? Ja što pljunem, to više ne

ližem, neka je Ramu dobro jasno. Nego, ljudi, halalite baklavu, tako je sad ispalo i šta se tu može. Ostaće nje dosta opet za sve nas, ja vam jamčim, vidite li kolika je tepsija. Zinula Ramu halovnica i oči ogladnjale, a stomak mali, ostaće za sve nas, hić se ne bojte.

-Još i tu tvoju šubaru da mi daš sa glave - reče Ramo.

-E, Boga mi, Ramo, ne može. Trebao si se ranije popišmaniti, a sad ako si pišman, gubiš opkladu i ništa drugo.

-Ti, Ramo, kako si krenuo, hoćeš Jakupa da svučesh gola. Nemoj, moj sinko, sramota je - smijao se grohotom Bećo.

Jakupu bi drago što Ramo traži i kapu, jer još više shvati njegovu nesigurnost. A i kopači počеше u sve da sumnjaju, jer im je šubara postala Ramov izgovor da se izvuče iz svega u što je upao. I njima poče biti nezgodno. Svidjelo im se ono da se dobro naručuju, pa da idu kući, ali su bili čvrsto uvjereni da od toga nema ništa. Ali zaplet koji je nastajao postajao im je sve interesantniji. Uostalom, što se više sve odugovlačilo, vrijeme je prolazilo, a kopačima je to odgovaralo. Bolje i cirkuziti, nego kopati.

-Slušaj, Ramo, daj ovamo ruku, a daj i ti, Jakupe, da presiječemo i da vidimo taj seir. Pustite sad kapu. Evo, Ramo, ja ti kupujem kapu da biraš u sred Pazara. Je li pošteno?

Jakup pruži ruku, a Ramo pogleda još jednom tepsiju, pa i on pruži ruku. Sinan Ujkanović ih uze za ruke, pa viknu:

-Sjećite, kopači, da vidimo današnji seir! Ovako nešto nije bilo dugoga vakti i zemana.

Kopači skočiše te presjekoše, pa se svi malo poizmakoše od tepsije, te napraviše lijep krug i još ljepši pregled, da mogu da seire do mile volje.

Ramo se pripodiže, nakolenči, odloži kašiku, te ponovo popusti učkur od gaća. Nastala je tišina. Sve su oči bile uprte u Rama. Ramo uze kašiku, te još jednom

prouči bismilu naglas, da ga svi čuju. Shvatiše kopači ozbilnost, ali svi zavrtješe glavom. Ramo zahvati kašikom krišku baklave - kako je prinije ustima, tako je i proguta nesažvakano. Ode baklava niz grlo kao kačamak, a za njom druga, treća... Bila je potpuna tišina. Kopači su pratili Ramovu kašiku kao da im je za gledencad zavezana nekakvom niti, pa se oči kreću kao da su u lutkarskom pozorištu. Kao da im je Ramo zavezao sva gledencad za kašiku i sad sa njima šeta gore-dolje kako on sam hoće. Jedino je Jakup, ponekad, bacao pogled na svoju bundu, ali to drugi nisu vidjeli. Kad je Ramo slistio pola tepsije baklava, ljudi počеше da se guraju laktovima, te još jače upiru poglede, da su se skoro Ramu uni- jeli u lice, pa mu smetaju.

-Izmaknite se malo ljudi, zar ne vidite da smetate čovjeku, za Boga miloga!

Mujovo upozorenje kao da ih uplašila i svi se trgoše nazad kao pod komandu, ali su im oči i dalje ostale vezane za Ramovu kašiku. Na trenutak Ramo spusti kašiku i svi se uplašišu da je sa njim gotovo, ali on uze čase sa mlijekom te ga nadignu. Popi skoro pola časeta mlijeka. Kako podiže čase, tako kopači podižu glavu za njim, pa bi rekao da i oni piju nešto nevidljivo. Odavno mu tako mlijeko nije pri- jalo, a vala ni baklava, niti je u ži- votu više baklave imao da pojede. I dok su svi drugi buljili ponovo u kašiku i u Ramova usta, Ramo je u sebi brojao: trideset i devet, četrde- set, četrdeset i jedna...

Tepsija je sve postajala praznija, baklava nije ostala ni četvrtina tepsije. Sad su se svi nakoljenčili, pognuli se i uprljali prema Ramu, a rukama se oslonili na zemlju. Jasno se primjećivalo da ga svi šutke očima i zgrčenim licima bodre. Sinan ne izdrža nego viknu:

-Hajde, Ramko, junačino, besa ti je tvrda, imaš od mene dvije kape. Možeš ti to, vidim ja. Hajde,

sokole, nema još mnogo.

-Hajde, dabogda ti pristalo, znao sam ja da ti možeš - kočope- rio se Mujo.

-Hajde, hajde - podržase ga svi, osim Jakupa i Muhre, koja se ni u šta nije ni miješala, osim što je ža-

Baklava

lila što tepsija nije još veća i što ba- klave nisu još deblje, a i slađe, pa da Ramo crkne prije vremena i za sva vremena.

Znao je Ramo da je njima žao i šećera i brašna, a pogotovu masla. Znao je da će to mlijeko sve lako razbiti. Primakao se sasvim kraju tepsije i brojao: četrdest i šest, četrdeset i sedam, četrdeset i osam. Vidio je da su ostale samo još dvije. On ponovo spusti kašiku, uze čase sa mlijekom, podiže ga i nagnu, i veoma brzo iskapila. Baci čase na njivu, skloni kašiku, te one dvije zadnje baklave uze rukom, složi jednu na drugu, pa zaguma obje. Kopači vidješe da je tepsija prazna. „Ali hoće li Ramo proguta- ti još te dvije baklave?“ - „A hoće, čim ih je tako fino složio.“ Ramo ih sažvaka nekoliko puta, pa proguta, nasmija se cinično i pogleda u Jakupa, te poče da liže prste.

-Da nisi, Jakupaginice, ostavila kakvu manju tepsiju baklava za vas, da doneseš, taman bi mi još to bilo.

Kopači su prasnuli u smijeh, a Sinan i Mujo skočiše, te digoše Rama na ruke. Sad skočiše svi ko-

pači da ga grle i ljube, „šala nije, tepsija od 50 baklava“. Da im je iko pričao, a da ne vide svojim očima, ne bi vjerovali. Kad ga spu- stiše, Ramo okrenu Muji leđa, a Mujo mu prigrnu Jakupovu kožnu bundu. Ramu je ljepše sta-

jala, jer je bio prav kao svijeća, a i bio mnogo širi u ramenima od Ja- kupa. Uze Ramo i motiku te baci preko ramena, halali se sa Jaku- pom, koji je imao crno lice, crnje od svakog Ciganina, a usne mu drhtavo-modre, te jedva otpoz- dravi. Da je u sve vjerovao, nije vjerovao da će ga moba napustiti poslije ručka bez obzira na op- kladu. Krenu Ramo uz put prema svojoj kući, a za njim i ostali. Ramo je bio grlat i lijepo je pjevao. Za- vede pjesmu „Trepetlika trepe- tala“, a za njim i ostali. Izlazili su mještani Škrijelja da vide ko to tako lijepo pjeva i čudili se da su tako rano okopali sve Jakupove kukuruze.

-Je li to tako bio dobar ručak kod Jakupa? - upita Mula Fazlija Halilović.

-Jeste, brate! I baklava, ali samo za Rama - reče Mujo.

-Baklavica, efendija - reče Ramo i grohotom se nasmija, a za njim i ostali, pa ponovo svi zapje- vaše i odoše kroz selo.

Sutradan se ču kako su kopači Jakupa prozvali Jakup Baklavica, a sa Ramom se niko nikada ni u što više nije smio kladiti.

Akademik Alija Džogović

Jedan dan među Ćamilovim višnjama

*... Osjećala se
u ovom krajičku
Bihora
pjesnikova
ruka
i miris
pjesničke
duše ...*

*... Bili su to
za Ćamila
najdraži trenuci,
volio je zavičaj,
komšije,
i sve ljude,
volio je ovu
kulu
i u njoj
osjećao sjenu
oca i majke...*

Samo sam jednom uživo sreo Ćamila. Bilo je to u Bijelom Polju, negdje, ne mnogo prije one njegove tragedije u Sarajevu. Još pamtim njegovo veselo i otvoreno lice, te njegovu ljudsku prisnost sa Bjelopoljcima i osobito njegovu govornost. Vidjelo se da mu je svaka riječ na vrhu jezika i da je bio majstor da taj jezik pretapa u dukate sa jezika.

Sa njegovim „Bihorcima“ sreo sam se u Beogradu, kao student, i odmah, po izlasku iz šampe, zavirio sam da vidim šta to piše, jer sam i ja Bihorac u Beogradu kao što je on u Sarajevu.

Živio sam ja i u Godijevu, baš niže onog Velikog vrela gdje voda šiklja iz stijene koju je mačem rascijepio Alija Đerzelez. Tu je i stopa njegovog Zelenka. Tada sam jurio za jednom pticom Sojkom, koju su zatim ubili dušmani, jer je bio rat, i sve su nam kuće popalili, čak i one cvjetne aršlame u baščama. Mi momci, kako je to govorio i Ćamil, pjevali smo pjesme o lijepoj Hajri, kćerki Šemage Sijarića iz Negobratine. Čudno, i ona je bila Sijarić, sestra dva brata junaka. O njihovom junaštvu i Hajrinoj ljepoti, narodni pjesnici i pjevači spjevali su mnoge pjesme. Mnogo godina kasnije, u Beogradu, saznao sam da ih je i Ćamil bilježio i nosio u SANU slavnim lingvisti Aleksandru Beliću, kojeg sam najradije slušao kao student, a uz njega i divnog čovjeka profesora Vida Latkovića, te Anicu Savić Rebac. Zaista velika koincidencija, Vido i Anica bili su i Ćamilovi profesori – u Skoplju. Svi su i mene angažovali da nešto radim uz studiranje. Belić mi je, na ispitu iz predmeta Opšta lingvistika, dajući mi najvišu ocjenu, rekao da mi Bihorci posjedujemo prirodni dar za jezik, a Vido

Latković, motivisan sandžačkim Homerom Avdom Međedovićem i naučnim interesovanjem Alberta Lorda i Parija Milmana, dao mi je da uradim seminarski rad: „Današnji guslari u Bijelom Polju i okolini“. Moj babo mi je bio glavni informator, a bio je i pravi znalac epske pjesme, pravi erudita, kako bismo mi to danas učeno rekli. Vido je bio oduševljen, i visoka ocjena je bila nagrada. Genijalni stilista Anica Savić Rebac predavala je stilistiku, intervenišući kod mene za neku metaforu i riječi semantičke poetske punoće.

Poslije rata po onom Zapadnom Balkanu, kada se malo primirilo i kada smo počeli da pišemo pjesme šta je bilo i kako je bilo, pošao sam sa primarijusom dr. Ismetom Ćeranićem u Gornji Bihor da obiđemo Kulu već visokoslavskog Ćamila Sijarića u Negobratini. Na Godijevskom brdu nalazi se škola koja nosi ime velikog pisca. I sve drugo kao ono što smo ostavili davne 1943. godine, prije paljevine. Izgradili Bihorci nove kuće. Samo nema onih starih Sijarića, Muradbašića, Pepeljaka, Zvrka, Mekića, Ličina, Softića, Hodžića, Mehovića – sve junačkog soja. Ali puna škola djece kao pčela u najboljoj košnici. U školi biblioteka „Ćamil Sijarić“ i mnogo slika po učionicama – sve Ćamil. U dvorištu velika stara trešnja, zrela, krupna, rumena. Bože, da li je i Ćamil nešto o njoj zapisao. Volio je aršlame i višnje, pa ću tek reći zašto.

Dr. Ismet je i sam bio pjesnik, u Sarajevu se družio sa Ćamilom, posjećivao njegovog brata Šaba u Negobratini.

Pošli smo preko Ostronoše i zastali kod Dobre vode. To je njen stariji naziv, a danas je narod zove „Ćamilova voda“

ili „Ćamilove česme“. Veliko je to vrelo, ima nekoliko česama. Ćamil je ovdje često dolazio kao dijete, a i kao školarac – iz Skoplja, Vranja, Beograda, ali i kasnije, kastile iz Sarajeva. Pričaju da je sa ove vode odnio u Sarajevo i jednu staru keramičku česmu i da je čuvao u svojoj biblioteci do smrti, i da je njegovi u porodici čuvaju i danas.

Lokalitet „Dobra voda“ imao je mitsko značenje. Ovdje su se sakupljali čobani svakodneвно, ovdje su Bihorci dolazili na teferič o Aliđunu, pa i svakog petka. Ovdje su se sakupljale djevojke iz susjednih sela – igrale i pjevale, ovdje su one šarenim krpicama, ojama i vunanim koncima u boji kitile granje oko česme, isto onako kao oni Tibetanci šamani na kulturnim mjestima po Tibetu. Otkuda to, ja Rabbi, i ovdje – u Bihoru?!

O Dobra vodi pričale su se razne legende, kao da ovdje noću dolaze vile i igraju i pjevaju. Vele, da ih je i Ćamil viđao i slušao, kao Odisej one Sirene. Stavljao ih je u pjesme i priče, o njima lijepo pripovijedao onom virtuožno stlizovanom poetskom rečenicom i njenom intonacijom koja je postala njegov stilski manir.

Otišli smo, zatim, u Negobratinu, pred Ćamilovu kulu. Bila je sagrađena u jednoj levkastoj udolini, sa dva boja od lijepo tesanih kamenih škrljaca, kakvi ovuda vire iz travnjaka, kao oštre sablje ili ukopani štitovi. Oko kule povećala bašta, zasađena višnjama, jabukama, kruškama koje liče na one iz jedne ruske bajke. Najviše pažnje privukle su ove kruške i višnje, koje su me podsjetile i na Čehovljeve *Višnjevij sad* (Višnjik). Podsjećanja su navirala kao mlazevi sa česama Dobra voda. Osjećala se u ovom krajičku Bihora pjesnikova ruka i miris pjesničke duše.

Pred kulom nas je dočekaao Šaban, mlađi Ćamilov brat, obolio u samoći. Obasipali su ga prolječno sunce i radost. Uveo nas je u jednu

sobu kule. Pozvao je jednu komšinicu, ustvari podalju snahu, da nam skuha kahvu. Pričao je o Ćamilu, o Negobratini, o ratovima, odveo nas je i u druge sobe sa dosta rafova i udubljenja u zidovima. Sve je u knjigama - Ćamilove knjige. Pričao je sa osobitim sentimentom i ponosom o Ćamilu, o zajedničkom djetinjstvu, o hrabrim Bihorcima, o Ćamilovim dolascima iz Sarajeva. Bili su to za Ćamila najdraži trenuci, volio je zavičaj, komšije, i sve ljude, volio je ovu kulu i u njoj osjećao sjenu oca i majke...

Šabo nas je odveo i do prve kuće ispod jednog čukara. To je kuća pjesnika Ragipa Sijarića, koji je u egzilu u Malmeu, u Švedskoj. U kući su bili Ragipova maćeha i mlađi brat, profesor ruskog jezika u Podgorici, koji je nekada sakupljao Ruskinje boraveći na studijama u Moskvi. I on je pjesnik, Jesenjin. Ragip je drugačiji, pjeva „na narodnu“, kako bi to rekao Vido Latković. Obojica su čudo od bogatstva jezika. U Sijarića ima još pisaca, svi su Sijarići pisci

- ko pjesnik, ko romanopisac. Tu je Safet, pa Ilja, pa neke čore Sijaruše, pa ... i svaki sijarski osnovac piše pjesme. „Povukao nogu Ćamil“, kaže narod poslovično.

I niže kuće Ragipove bila je jedna bašta, sva u beharu.

Šabo nas je ispratio do na brdo više Kule. Osjećala se na njemu starost, bolest i samoća. Zaplakao je, dodavši da se više nećemo vidjeti.

Tako je i bilo. Ostali su tamo Negobratina, Ostronoša, Dobra voda i pokraj nje jedan skroman stećak, na kojem je

bilo zapisano: „Česma Ćamila Sijarića“.

A mogao bi stajati i ovaj pjesnikov tarih:

*Pričao je on mudre priče
O ljudima.*

*A o njemu pričali da zna
Sve što na svijetu nema -
Ili što ima.*

Apendiks

U kraćem apendiksu uputićemo prijekor što je danas rodna Ćamilova kuća ostala u pustinji, bez značajnijeg obilježja i odgovarajućom bistom u njegovom Vrtnišanju, kao i jednim skromnijim kamenim stećkom kod Dobre vode. Nažalost, ni Novi Pazar – bošnjački centar Sandžaka, nema nigdje Ćamilovu bistu, makar kao onu u Bijelom Polju. Zato, upućujemo aplikaciju nadležnim faktorima u kulturi Novoga Pazara da Muhamedu Abdagiću, Ćamilu Sijariću i Rifatu Burdžoviću postave prigodne biste u parku kod Kule motrilje – na mjestu gdje je bila ona klupa na kojoj je umro bošnjački Marsel Prust, odnosno Muhamed Abdagić.

Istu aplikaciju upućujem onima u Plavu, da na Racini postave biste bošnjačkih velikana Husa Bašića, Jašara Redžepagića, pa i onoga junaka Dem Marka.

Šefka Begović Ličina

POKAŽI MI, SREBRENICE

*Ponovilo se,
sve se
ponovilo -
i u Rogatici,
i Čajniču,
i Goraždu
i Višegradu
i Rudom ...
Lim i
krova Drina!*

U sijani sač vrelinom glavu prži, žedna usta iz zemlje bokal ledene vode nam ištu, pomoć traži... Srebrenička rana nikad ne preboljena, 11. jula pendžerom bošnjačkog bola ponovo otvorena...

Šehidi zovu, na put, nažalost bošnjačku, krenut se mora, utjeha Srebrenici ranjenoj...

Ja, sandžačka književnica, Srebrenici u peru nosim sabrane selame i sućut cijelog Sandžaka. U toplom bratskom zavježljaju, skupljeno na hiljade izučenih Fatiha i Jasina čestitih mu'minki, braće sandžačke.

Srebrenice, kojim putem ka tebi da krenem?

Moraću Limskom dolinom, stazama bošnjačkog bola te ratne 1943. Malo ću stati u Šahovićima da Bošnjacima, mučki ubijenim, izučim makar jednu Fatihu.

Gdje da smjestim stradalnike cijelog Bihora? Kako da ponese nepreboljenu očevu rasovsku ranu za osmoro mu poklanih? Šta reći bratu Fahrudinu zašto je

tada umro sa četiri godine? Kome je on bio kriv, a kome djedov tespih? Kako da zaobiđem u Taslidži okamenjenu suzu nane Aiše, ostavljene na otetjoj babovini i čemer tuđine?

Ne mogu usput pokupiti suze, proputu krv sandžačku, pečalbu Pešteri i cijelog Bihora. Gdje da uprtim preteške smrtno muke bihorskog gazije Osmana Rastodera i sina mu jedinog?

Nikom se ne ponovilo... - pjesmom opominje Kema. A ponovilo se u Bosni, ponovilo se, sve se ponovilo...

Ne mogu da zaobiđem Višegrad i Drinu. Moram preletjeti Sokolovića most, da ne ugazim u krv. Sačuvati skute da se ne oboje crvenim. Zatvoriću oči da s mosta ne gledam Drinu, bojim se zvaće me šehidi. Iz krvave vode pružiće ruke u nadi spasa. Kako da zatisnem uši, gluha na vrisak zarobljene nejači iz hotela „Vilina Vlas“? Kako da na čas oslijepim, da ne gledam oganj do neba i u njemu tijela bošnjačka? Kako da tu izbjegnem miris sprženog mesa i kostiju nagorjelih?

Kako da preskočim Rogaticu, Lejlinu ostavljenu kuću, kadifu joj uvehlu na pendžeru, Kur'an bačen na bunjak, prosutu sufaru...? Gdje da potražim na minderu joj ostavljeni đerđef? Kako da tu razminem džamiju bez klanjača?

Nikom se ne ponovilo... - u pjesmi podsjeća Kemal Monteno.

Kako da ne zapjevam na Bivakcu i poselamim u ašiku nečiju voljenu, uz sevdah bosanski?

Kuda ću dalje, Srebrenice?

Da li da sagnem glavu kroz Sarajevo, da ne vidim iz Visokog ispraćaj suhih kostiju, sa hiljadama bratskih ruku podignutih ka nebu? Gdje da se sklonim od kiše suza i kletvi uplakanih Sarajlija?

Ne ponovilo se... *Nikom se ne ponovilo...* - cvile kosti na tabutu skupljene.

Kojim ću putem do tebe, Srebrenice?

Kako da ne zaplačem pred Aladžom džamijom i mukama umiru-

ćeg fočanskog imama prikovanog za džamijska vrata? Kako da ne pokupim rasute bismile iz preteklog haremskog cvijeća?

Kako da razminem Ahmiće i krv bosansku na izgorjelom pragu sasušenu?

Kako da mi srce ne pukne na tuzlanskoj Kapiji i diplomama crvenim? Šta reći mladosti bosanskoj? Pitaće me gdje su sada njihovi kati? Moram pred njima pognuti glavu od stida i zlodjela ljudskog roda.

Nikom se ne ponovilo... - šapuću procvali ljiljani na putu Marša mira.

Gdje da zgazim, Srebrenice, da ne povrijedim nečije oči u čudu, širom otvorene? Kako da preskočim zemlju i nerođeno čedo u utrobi Srebreničanke? Ima li Bosna ijedan cvijet da nije iznikao iz nečije krvi?

Pomozi mi, Srebrenice! Kojim ću putem do tebe sa ovoliko,

usput, sakupljenih muka, suza i zločina?

Čime da isijechem logorske žice, kaži mi, Srebrenice!

Kojoj majci prvo da osušim suze, utjehom na prsa privijem?

Na koji mezar da posadim cvijet od krvi?

Kome prvom da izvidam ranjave noge i ruke žicom svezane?

Gdje da ostavim ovaj skupljeni, krvavi zavežljaj bola?

I ove godine četiristo devet šehidska tabuta otvara novu ranu Srebrenice, zemlja nevine grli, nebo otvara ibrike bošnjačkih suza...

Četiristo devet bijelih golubova sa nišana prhnuše u nebo, na krilima da ponesu bosansku povijest Svijetu u krilo.

Ponovilo se... sve se ponovilo... i u Rogatici, i Čajniču, i Goraždu i Višegradu i Rudom ... - šapuću.

Lim i krvava Drina!

Svjetski čuvari, sram vas bilo! - iz kljuna kapnu krv bosanska.

*Svemilosni! Pomozi mi da u Potočarima,
u ove taze mezare ukopam skupljenu bošnjačku bol.
Milosniče, sačuvaj nas tako teških iskušenja.
Ja, Rabbi! Ne daj da ove zločine zaboravimo!
Ne ispuni nam srca mržnjom i osvetom!
Svemogući, podari nam sabura, snage i ponosa!
Povedi nas na puteve nauke, znanja i ljudske veličine.
Ujedini u jedno veliko srce, naša srca islamska!
Amin.*

Salih E. Karišik

AVLIJA

Avlija je dilimče zemlje od Zemlje. Ona je Bošnji imetak gdje je namjestio i smjestio dom i pomoćne zgrade, hambare, čardake, salaše, te oklukhane. Avlija je ograda od sela, sokaka, galame, vjetra i oka uljeza, džadnika, prolaznika.

Samo avlija obezbjeđuje mir kući i ukučanima. Tu se svako od ukučana odmara u mirisu usnulog zumbula, obnavljajući snagu za novi radni dan.

Obodi, ograde avlije se razlikuju u selu i gradu. U selima su pletene od pruća, pokrivene klekom, a u varošima i šeherima zidane ćerpičem ili blokovima. One imaju glavna vrata, dvokrilne kapije i mala, sporedna vrata, kapidžike.

Na kapiji su ugrađene halke, zvekiri, medenice, zvona, mandali i praporci za najavu musafira. Radoznala, nestašna djeca vole da lupaju na kapije. Javi im se neko: „Ko to lupa halkom na vrata, halka mu se o glavu obila!“

Od avlije do kuće vodi avli-sokak, kaldr-

misana staza. Sa obje strane su čičekluci, cvjetne lijehe. U proljeće su tu: jagorčevine, jaglike, zelenkade, zumbuli, lale i narcisi, a kasnije: kadife, ruže, oman, božur, carevo oko, hrizanteme, perunike i jesenje ruže.

Na sredini avlije je šadrvan – česma. Tu

se Bošnja odmara, posmatra njenu vodenu prašinu, omahu i sluša njen umili pad. On tu počesto uzme i abdest za namaz, jednu od pet dnevnih molitvi velikom Allahu. Kadkad tu i klanja, kad je zakasnio u džamiju.

U avliji su najčešće kuće prizemljuše, kod imućnijih su na katu, dolje magaza, gore familija. Na katu je mutvak, hamam, jemekhana, spavaće i musafirski soba. Sve odaje imaju dosta džamli i demirli penđžera.

U zadnjem kraju kuće je ognjište. Dim se iz kuće odvodi badžom ili odžakom. Ukućani objeđuju za sinijom. Jelo počinju Bismilom, a završavaju Jemek dovom ili samo Elhamom. Musafirima se hrana unosi u čardak ili u musafirsku sobu, unose je mlađi muškarci.

Kahva se saldiše na mangalu po sobama. Tagari su na tagar-lahti, da ne izgori pod. Uz kahvu se nudi duhan, koji se pali ocilom, trudom i kremen-kamenom, neko pripali žiškom sa mangala. Najstrastveniji puše nargile. Sva ova uživanja obavljaju se na divanima, sobi muhabeta, koje obično gledaju na sokak i glavnu kapiju.

Sobe su opremljene dolapovima. Ispod tavanice protegli se rafovi, načičkani su bakarnim posuđem, tabljama, đugumima, maštrafama i fildžanima, ćikaricama.

Ibrici se uvrstili pored dolapova. Ispod rafa se protegli srgovi, o njih vise džoke i mintani, po koji par rukavica i sargije. Od šporeta lijevo okačen crni dolap i degrmen za mljevenje kahve. Avan i stupa su mu braća. Bošnjaci se paće u hamamu. Kur'an je na rafu, klanja se na čistoj pustećiji, stazi ili ihram-deki. Sahat kuriše domaćin na alaturku ili alafrangu. Prije odlaska na spavanje domaćin daje sutrašnje zadatke svakom članu njegove zadruge. Njegov dom ima avliju, ona je uvijek otvorena širom za dosta prijatelja i putnika namjernika, dvadeset četiri sahata i to ona obadva kanata.

Ognjište

Čovjek se zamjeće i cijelog života okreće oko vatrišta. Ono se javlja u pećini, dubaku i kući. Kružnog je oblika, popločano je kamenom, smješteno u jednom kraju kuće.

Ognjište je s vatrom slika Sunca. Oko njega se okupljaju zajednice ljudi, kasnije samo članovi porodice. Vatra ih grije. Na njoj spremaju hranu, suše mokru odjeću.

Iznad središta ognjišta okačen je lanac, verige. Na dnu lanca je kuka. Verige su okačene o balsamovoj gredi. Kuka služi za vješanje vriješla bakrača.

Podložena vatra gori, pucketa, guta drva, baca iskre, gradi žiške, žari pepeo. Bakarni bakrač zaustavlja jezičak plamena, dim garavi sve oko sebe. Varnice lutaju sve do slamnog krova.

U hareniji, bakarnom bakraču, vitla se snježno-bijeli kotur mlijeka, žuto, malo sunce, kukuruznog kačamaka ili njegov crni, heljdovni brat, kačamak.

Ognjištu često navuku željeznu kapu, vatreni sač. On prekrije crepulju ili tepsiju. Sač se utopljava žarom i pepelom. Članovi porodice se često griju oko ognjišta. Sjede na stolicama tronošcima, trupčićima ili klupicama. Tu se

vode razgovori, pričaju priče, svira frula, gusle i zapjeva po koja sevdalinka ili junačka pjesma, krajišnica.

Uz brkate rogove, pajante i ogaravljene baskije visi obješena pastrma, lubine, plečke, uda i kolutovi sudžuka, ogoljela rebra, hrtenice i po koja prža.

U župskim kućama, pitomih krajišta, na gredama iznad ognjišta su ljese za sušenje voća, najčešće kruške i šljive.

Planinci u krčelje savijaju teljge i vile za sijeno. Pare sirovu građu. Vatra se umori, umire. Okisli čobani kunjaju. Najstariji zahrču. Budni ismijevaju hrkače. Sve se stiša.

Vodenica

Bistrooki potoci žure nekuda, lome rebra. Bježe i ne slute ustave, pregrade, brane. Čovo, mudrac, koristi njegovu snagu. Na potoku podiže valjarice i vodence. Potok odvode jazom do badnje, vodopada, kroz koji se vodena snaga navodi na vodenički vito, vreteno, kolo koje vitla zamajac i njegova snaga okreće vodeničko kamenje.

Koš žita zabreko, pun, stenje, popušta zrno po zrno. Pomaže mu čeketal. Mućanj se puni, brašno zrcu, paspalj se diže. Brašnena prašina bježi, otima se mućnju, ide u vis, sve objijeli, te i bijelog

amidžu vodeničara.

Sopot Vrela brunda, vodenica vri, kačamak je oponaša. Tmuša stegla sve davi, jedino vještice jašu, miši caruju dok mačor drijema.

Stara vodenica pripše na sojenicu, srče potok. Strše joj rite, igraju se omahom. Gurbi je sutra Đurđevdan. Zima je ostavila pećinsko ukrasje od vodene omahe. Ono šalje kristalne poruke suncu.

Zašiljčane vreće dupke se pobole, stegle mućanj, nabile bućuk na šiljak, pa vitlaju li, vitlaju ujam starcu. Pošten pomeljar kori kilavi kantar, okama i li-

trama, te guravim čebnrjakom.

Krov naheren, šindra natruhla. Mlad mjesec, ašiklija, viri jednim okom, birdozlić. Viri kroz šindru, ni sram ga nije, a još mlad. Čudi se vodeničaru i pomlađoj udovici. Pažljiv je vodeničar, nježno trese paspalj sa mlade žene.

Još mjesec cijepa tminu. Sunce se rađa. Ono poče da virucka, otima se sa mlad-mjesecom. Čkilje oboje, brčkaju se u srebrnoj vodi. Glede žensku ljepotu i starost pomeljara. Čekaju sabah da sve objelodane sopotu Vrela.

Pročitaj mi pismo, dobićeš ovcu

U selu Trijebine, kod Sjenice, živio je Nazif-aga, sin Rizvanov, u porodičnoj zadrugi od pedeset duša. On radom zasluži ono aga.

Oženio je Nurku Lakota iz Suginbina. Nurka je preselila na ahiret, u dvadesetsedmoj godini života. Ostaše siročad, tri sina i kći. Kuća puna, a domaćin samac.

Obilaze Nazif-agu jarani. Jedan od njih, Hazir Kolašinac, poče da pita:

-Kako si, Nazif-aga?

-Što me pitaš?

-Vidiš siročad, ti me možeš pomoći!

-Kako da te pomognem?

-Daj mi kći Azizu!

-Aziza je petnaestogodišnja djevojčica - reče Kolašinac. -Dajem ti je, stari smo jarani!

Aziza lijepo prihvati Nurkinu djecu i rodi Nazif-agi tri sina i tri kćeri.

Sinovi odlaze u kraljevu vojsku, a nepismeni europejski. Čitaju Kur'an pisan harfovima. Ćirilicu i latinicu ne znaju.

Kraljevina Jugoslavija otvara škole u Buđevu i Gonju, novac šalje preko op-

štine Trijebine. U Trijebinama nepismeni predsjednici: Elmaz Ramović, Arslan Karišik, Šefkija Ramović, Suljo Rahić, jedini pismen predsjednik je Šemso Rahić.

Vojnička pisma Nazif-aga nosi u Sjenicu nekom Hadžaliću.

-Pročitaj mi pismo, dobijaš ovcu!

Pozginela Evropa ne priznaje pismenost koja nam je stigla sa Istoka.

Ova familija je u svojem čardaku otvorila mekteb, a država tek za generaciju prvaka rođenih 1927.

Pročitaj mi pismo, dobićeš ovcu

Danas iznad sela Dubnice slove Karišičke livade, ostale da svjedoče o Šabanu đurumlji. Tek se Šaban podijelio sa bratom Sabitom, a već se pronosi priča o kaf-ljenju u đurumlje.

U kući mlada žena i mala djeca, a pred kućom samo jedna kravica. On se u varoši Sjenica sretne sa nekim bogatijem Peštercem, ovaj mu se jada da ga traže u đurumlje neko vrijeme.

-Da znam da hoće neko da ode umjesto mene, dao bih mu kravu.

Šaban se izjasni da on prihvata ponudu, a ne pomisli na sebe. Sretan što će obradovati ženu i djecu, turi glavu u torbu.

Okupljanje đurumlja vrši se u Pazaru za krajište Sandžaka. Buljuci odlaze dušmanima u ruke. Ne zna se gdje su mu kosti prosute. Šabanovica sa djecom odseli za djeverom u Trnavu, pod planinu Rogoznu. Partizani mobilisale Šabanovog unuka Čazima.

Prolazi rat. Šabanov se Ahmo vrati

iz Mađarske pješice. On pocijepa dva para opanaka i tabane do Trnave. Odratovao je partizan Čazim, demobilisao se, a kasnije je, jedva uz svjedoke, dokazao da je ratovao za babovinu Jugoslaviju u Četvrtoj sandžačkoj brigadi.

Ratovaše hrabri Karišici za razne gazde, babovine, otadžbine, a ne priznade im se nigdje i ni u čemu što su cijepali opanke, tabane i gubili glave. Ostale su njive, okućnice, livade i duvarine da svjedoče o njima.

Trlica

Ratovi jedu sve ispred sebe. Narod ogolio.

-Jeli smo bukov list – jada se partizan. –A ostasmo živi. Pržili smo zob. Jedino je Švabo bio sit. Imao je svega i svačega; odjeću novu, novcatu, bili su puni hrane i džebane.

Gledali smo ih velikim očima, praznim, željnim, zavidljivim. Oni rade, kreću se, uzgred nešto žvaću, ližu, naprosto - vade nam ispražnjen drob.

Ruksaci prepuni, naduveni k'o krava od sirove djeteline, puca. Rijetko kupuju bilo šta od mještana, ništa ne pljačkaju.

U naš se narod uvukla gotinja, bosotinja i, povrh svega, gamad. Sa svakog insana vise zakrpe, ritoljci odjeće. Muškinju je lakše odjenuti, za njih se pletu džemper, tka sukno, šalovi, rukavice, valjaju sukna, ćulafi i fesovi.

Muka je za veš i žensku odjeću. Rat sve opuste. Nema pamuka, beza, malteza, jum basme. Svilu je ružno i sniti.

Narod prionuo, sije lan i konoplju. Sjetva je jara i za lan i težinu. Lan raste i

do metar i po, plavičast mu je cvijet. Konoplja raste i preko tri metra. Žanju se u avgustu. Vežu se u snopiće od dva pedlja. Snoplje se podiže u kupe, tako se suše.

Sa njive se i lan i konoplja nose do iskopanih bazenčica, močila ispunjenih vodom, tu se snoplje potapa i pri-

tišće kamenjem. To traje oko heftu. Vade se snopovi i ponovo stavljaju u kupe, da se suše desetak dana.

Osušeni snopovi se nose pod nastrešnice. Ne smiju se ponovo okvasiti, neće da se trle. Trlica počinje da laje, čuje je svo selo. Djeca pjevuše:

-Trli baba lan da joj prođe dan!

Trljenje je veoma mučan posao.

Trli se stojeći uz trlicu. Dolje pada kora biljke, pozder. U neninoj ruci ostaju svilaste, zlatne vlasi, težina. Ona se smotava u povjesma i kudelje.

Trlica i drugi jesenji poslovi najavljuju duge zimske noći. Trlice progutale jezike. Umukle, nema eha.

U selu se sazivaju sijela. Grebeni krezubi su na red. Žene u grupama grebenaju lan, konoplju ili vunu. Uz rad pjevaju žene, djevice uče zanat i pripomažu u pjesmi.

Neke žene pripasale preslice i kudelje s bašlukom, ispredaju tanane žice. Od pređe se izdvaja osnova i potka. Sutra se u dvorištu pobadaju drveni kočiči, snuje se.

Osnova se navija na vratilo, a onda uvodi u brdo i niti. Vratilo se ubacuje u razboj. Brdo se povezuje sa skačcima, oni otvaraju osnovu da čun pronese potku. Čun se promijeće čas tamo, čas ovamo, tka se. Kad se tka, vratilo osnove gubi trbuh, a vratilo tkanine se povećava.

Pade zapinjača, čun stade. Leže ležeći razboj. Težina se bijeli u rijeci. Terzije kroje fistane, peškire, veš i ihrame.

Mesud Pučić

VUCI

Čaršijske priče - Prema kazivanju Fuada Pučića

Tu, u Bukreš-mahali, na samoj obali rijeke, nalazila se kuća starog Ahmeta. Prizemna čatmara, sagrađena od slabog materijala, sa krovom na „četiri vode“, pokrivena dotrajalom šindrom, koji je krpljen na više mjesta. Zidovi okrečeni u bijelo do pod strehu. Sa prednje i bočne strane po jedan prozor. Prednji zastakljen džamom, a bočni tankom ovčjom kožom. Sa unutrašnje strane prozora postavljeno po jedno dotrajalo ćebe. Ulazna vrata niska za krupnog čovjeka kakav je bio Ahmet, koji je tu živio sa porodicom. Na vratima masivna reza koju napravi Juso kovač.

Ahmet je bio pravi majstor u hvatanju ribe, košem ili udicom. Posebno je volio da hvata mladice „golim rukama“ u virovima rijeke Tuhovca.

Ispred kuće, gundajući sebi u bradu, stari Ahmet sa pregrštom eksera u zubima, čekićem zakiva ljetve preko prozorskog okvira. Posmatra ga komšija Ramiz, koji stanuje odmah preko Rijeke, i pita:

„Merhaba, Ahmete! Tebi, izgleda, zima ne smeta, pa zakivaš li - zakivaš?“

„Merhaba, Ramize. Kamo sreće da sam ovo uradio na vrijeme, tu ne bi mogao da prođe, ni da se provuče ona napast od vuka“, i nastavi da zakiva preostale ljetve.

Evo kako se to dogodilo:

Sjenica okovana ledom i snijegom, sa temperaturom koja se približavala na minus 40°C, natjerala je stanovnike da što ranije obave svakodnevne poslove i povuku se u kuće, tako da su ulice ostale skoro potpuno puste. Tu i tamo po neko drvo „pukne“ od hladnoće i čuje se zvuk kao kad tetka Saja iz komšuluka zalupi ulaznim vratima. I ništa više.

Tako je niska temperatura natjerala vukove da se sa obližnjih brda u čopovima spuste u Sjenicu, u potrazi za hranom. Mnogo ovaca i krupne stoke stradalo je u slabo obezbijeđenim torovima i pojatama.

Jedan broj vukova krstario je zaleđenim sokacima do samog centra.

Po noći je stari Ahmet ustao da u furunu ubaci još koje drvo, da se vatra ne ugasi. Samo što se dohvatio jorgana, kad puče na prozoru ovčja koža, koja se ču kao pucanj puške iz daljine. No, stari ribar, koji je nebrojano puta hvatao mladice „golim rukama“ po obližnjim virovima, pokaza svu snalažljivost, brzinu i hrabrost. Dohvati jorgan i sa njim poklopi vuka, pritiskajući ga svom težinom, oborivši ga na pod, gušeći ga, sve dok milicioner iz komšiluka ne dođe da ga likvidira.

Poslije se pričalo da je Ahmet ugu-

šio vuka prije nego što je milicioner stigao u pomoć.

U Bukreš-mahali, u dvorištu kuće Suljaginice, koja je tu živjela sa maloljetnom djecom, iznenada se pojavio vuk. Prvo je pokušao da provali vrata od pojate, gdje su bile dvije krave. Kada mu to nije uspelo, sakrio se ispred ulaznih vrata, čekajući da neko izađe. Djeci je to bilo mnogo zanimljivo. Niti su osjećala opasnost niti strah, posmatrali su vuka kroz prozor sa dihvane sve dok nije odlutao niz ulicu.

Malo niže, takoreći u samom centru, kod Pokrivene ćuprije, šumara Hasima, koji se vraćao kasno sa nekog posijela, napao je vuk. Hasim je život proveo u šumi na otvorenom prostoru, nagledao se svega i svačega, nije se dao uplašiti. Hrvao se s vukom i u jednom

trenutku mu zabio šaku duboko u grlo, gušeći ga, sve dok nije stigla pomoć. I vuk je bio likvidiran.

Na seoskom putu Medare-Breza-Raždaginja nalazila se kruška visine oko 10 metara, toliko debela da je ni dva čovjeka ne bi mogla obuhvatiti rukama. Nije poznato da li je imala vlasnika ili se nalazila na „ničijoj zemlji“, ali za nju su vezane mnoge priče iz prošlosti. Pričalo se da ako neko napravi neko nedjelo u Sjenici i prođe krušku, taj se više ne traži. Iako nije pripadala spomenicima prirode, trebalo ju je sačuvati kako zbog priča u vezi sa njom, tako i što je mnogima služila kao orijentir prilikom snježnih mećava.

Vijugavom stazom u dubokom snijegu, onakvu kako to mogu učiniti ljudske stope, kretao se Smajo iz Raždaginje i, samo što

prođe pored kruške, ugleda vuka kako stoji nekoliko metara van staze. Smajo se sledio od straha, nije skidao pogled sa vuka i kao hipnotisan, ne zastajkujući, produži ka prvim seoskim kućama. Pričalo se da je poslije toga potpuno osijedio.

Razgovarao sam s mnogim lovcima, stočarima i čobanima, koji su imali svakodnevni kontakt sa vucima i o njima znali sve. Zašto se psi ne oglasiše i ne upozoriše domaćina? – pitao sam. Kazali su mi da je vuku najslađe pseće meso i meso ždrijebeta. Kad vuk vidi ždrijebe, poigra se s njim, nekoliko puta ga preskoči prije nego što ga napadne, dok psa napada odmah.

Mnogi psi kada osjete u blizini vuka, od velikog straha se pritaje i ćute kao zaliveni, jer osjećaju koje je meso vuku najslađe.

ZEĆA

Otkad znam za Sjenicu, pazarni dan je četvrtkom. Tu se trgovalo svim i svačim. Dolazilo se da bi se prijatelj vidio s prijateljem, da se čuje ima li šta novo u drugom selu, pa i da se vidi neka dobra prilika za ženidbu, što bi se potvrdilo na nekom vašaru ili veselju. Dolazio nam je, iz obližnjeg sela, i Zeća svakog četvrtka. Omiljeno mjesto mu je bilo ispod lipe do mosta uz glavnu džadu. Iako ga je bilo zapaziti: visok, čvrste građe, bistrog pogleda, grahorastih i nemirnih očiju. Skromno obučen, sa vunanim džemperom sa mnogo rupa. Preko džempera navučen džamadan u sličnom stanju, kroz koji je provirivala čista izbledjela košulja. Na glavi berečka crne boje, ispod koje je navirivala crna kosa prošarana bijelom vlasi. Na

nogama opanci „piročanći“ i vunjene čarape, bijele kao snijeg, u koje su uvučene suknene pantalone. Pri kretanju se pomogao drvenim štapom, koji mu pokloni komšija Nezir koji odseli za Tursku.

Imao je Zeća problem sa kretanjem, pa kada bi htio da zakorači, prethodno je nekoliko puta i desnom i lijevom nogom morao u mjestu napraviti nekoliko koraka. Pored sve te sirotinje, ostavljao je utisak viđenog čovjeka, koji nikada nije „pružio ruku“ ili zatražio novac.

Znao je Zećo stoički da otrpi uvrede koje su dolazile od čaršijskih dokoličara, kod kojih se osjećala bahatost, a to je osobina svih primitivaca kada im se pruži prilika da iskažu svoju moć. Znali su nahuškati bosonogu dečurliju

da ga povuku za rukav, da mu izmaknu štap i slično, a on bi na njih gledao sa nekom sjetom u očima, sa kojih je hrapavim dlanom sklanjao nepostojeću suzu. Znao je pomilovati tu djecu, ne digavši nikada ruku na njih, a djeca kao djeca, nastavljaju sa šerlucima uz glasne povike: „Zeća, Zeća...“

Morao je Zeća da koristi štap pri kretanju, da se na njega osloni kada stoji ispod lipe, a i da se njime brani od pasa lotalica. Ponosan je bio na taj štap od ljeskove grane, prav kao strijela, izrezbaren do rukohvata, ali je, ipak, bio veći nego što je trebalo.

To nije promaklo lokalnom dokoličaru Begu, koji je volio da ga oslovljavaju sa Aga, pa poče sa provociranjem.

„Dobar ti je štap, Zeća, nema izbora. Ali čini mi se da je veći nego što treba?“

„Vala, imaš prava, Aga“, po-drugljivo mu odgovara Zeća.

„Pa što ga ne skратиš, čovječe“, likuje Bego, a narod zastajkuje, gleda, sluša pomalo, dobacuje, čas jednom čas drugom.

„Skratio bih ga ja, Aga“, nastavlja istim tonom Zeća. „Ali mi je žao ove ljepote od rukohvata, da je očima poštetiš.“

„Pa ti ga skрати sa donje strane“, likujući, dobacuje Bego, uz već glasno navijanje okupljenog naroda.

„E, moj Aga, gdje su ti oči?! Vidiš li da je sa donje strane taman“, pa udari štapom u zemlju uz otvoreno navijanje i odobravanje okupljenog naroda.

Bego, sav crven u lice, posramljen, promulja neku psovku, više za sebe, bahato prođe kroz okupljen narod i zamače preko mosta.

O tome se dugo prepričavalo po čaršiji, svako dodavao po nešto, pa je Bego izbjegavao omiljene kahve i kafane, smišljajući novu podvalu Zeći, dogovarajući se o tome sa svojim pajtašima.

Nađoše Zeću kako, oslonjen na štapu, stoji u hladu lipe u blizini mosta.

„Kako si, Zeća? Gdje si ti ova dva, tri četvrtka, kao da si u zemlju propao, ni na banderi te nema?, kao zabrinuto će Bego.

„Vala, Aga, ja sam svakog četvrtka tu, nego tebe nešto ne viđam. Pa pomislih da nisi nešto ljut. A što se tiče bandere, ne zna se ko će prije, mi ti se tu ne pitamo.“

„Ama, znaš, proširujem kuću, pa sam po cijeli dan po opštini... po neke papire. Pravi cirkus, moj Zeća“, obraća mu se tobože svoj-ski Bego i kao usput: „No, kako ti se sviđa ova nova vlast?“

Nasta tajac, svi se pretvoriše u uho, samo Zeća poče da pomera štap s jedne na drugu stranu. Bori se mozak da održi sve pod kontrolom, da nešto ne kaže što ne valja, pa da ga vlast „ne uzme u obzir“. Praćakaju nogu u mjesto, praćakaju misli, migolje kao da će da pobjegnu negdje u stranu. Dje-lićem svijesti, shvati šta se događa. Okrenu glavu prema Begu, zakopča puljku na džemperu, skide beretku sa glave, lupi se po

čelu rukom, pa kao da se nečega sjeti, odgovori:

„Dupla greška, moj Aga. Šta ti to znači, niko te ne razumije“, navaljuje Bego, a naroda kao na vašaru. „Pa ovako, moj Aga“, ledenim glasom će Zeća: „Od onih što su sada na vlasti, mnogi su čuvali goveda. A od onih što su prije bili na vlasti, mnogi sada čuvaju goveda. Pa, niti ovi znaju da vladaju, niti ovi drugi da čuvaju goveda. To je, moj Aga, dupla greška.“

Zatim napravi dva tri koraka u mjesto, pa ode uz pazarski drum, ostavivši Bega zabezeknutog, sa poluotvorenim ustima i nijemim pogledom sa Zećom.

Zbog ove priče niko se nije ljutio na Zeća, pa i oni koji su se mogli prepoznati u tome, a bili su na vlasti. Od tog događaja prođe mnogo vremena. Dečurlija porasla, mnogi otišli iz Sjenice na školovanje, a njihova mjesta zauzela druga generacija. Ništa značajno se nije dešavalo u čaršiji, čak se i Bego negdje izgubio kao da je u zemlju propao.

Jednog četvrtka Zeća se ne pojavi na uobičajenom mjestu. U čaršiji se to odmah osjetilo. Kao da je nestalo one graje koju je kod bosonoge dečurlije izazivala njegova pojava. Osjetili su to i kršni Pešterci: Hari, Suljo, Hajro i ostali koji su se kod bioskopa nadmetali u bacanju „kamen sa ramena“, gdje je Zeća često bio prisutan. Drugog..., trećeg četvrtka – isto, i više ne čusmo ništa. Zaboravismo ga.

Teško je sada reći ko se osjeća poštiđenim, da li bosonoga dečurlija koja je pravila gužvu oko njega ili oni stariji koji su dečurliju hrabрили i nagovarali, a usput i sami dobacivali.

Zato, neka svako ponese dio srama koji je zaslužio.

Sadeta Zahirović

MAJČIN ŠORVAN

Husnijina majka se udala, pa iz Gubnice pošla za Murata u pobolju kuću od babove joj, a i poblizje Sjenici. Pofali je i dovede dajidžicina Hana, što onomlani, sa vašara u Brezi, pobježe za Muratovog svojtu.

Niko ne bješe sretniji od Husnijine majke što je došla u kuću, đe su preko poda tahte, đe su minderi sa basmom presvučenim, slamenim jastucima, đe imaše kredenac i nove načve, ogledalo na duvar, šporet Smederevac, prostrani mljekar. Imavahu dosta haljina za spavanje – dušeka i jorgana, dobar bunar pred kuću, dobar čenef iza kuće, a pojata ne bijaše više od stotinak koraka za kućom. Najviše je Husnjinu majku radovalo što će, ako ne svakog – ono svakog drugog četvrtka, prošetati sjeničkom pijacom i čaršijom, do koje se, od njenog novog doma, brzijem hodom, za po sahata stizalo.

I Murata je ona begenisala: zdrav, prav, haj Bogoti, ko i svi momci ovudije. Malo k'o nandunduren, al' Murat ne bijaše loš, ni čovjek ni domaćin. Gledao bi nekad, ispod oka, svoju nevjestu, kako leti kroz kuću, srećna, srećna..., zadovoljna. Pomalo joj se u sebi i smijao.

Polu godine pošto je došla u novi dom, svaku noć pred spavanje, u svojoj sobi bi razgrnula dimije što su joj u noći, kad su je doveli, darivali ukućani. Nije se mogla nikako nadviti ljepoti jumbasme, od koje su šivene dimije, niti šećerli boji njene nevjestacke bluze. Zavirila bi ona u kutijicu s burmom, koju su joj kupili, a kad ne bi bila mnogo umorna, stavila bi je, potijesnu, na domali prst, pa izmakla i gledala šaku, kakva joj je sa burmom. Sve bi brižno složila, kao pod konac, i vratila u ormar, čušnuvši kutijicu, duboko, u slogove ruha. Na lijevoj ruci bi joj ostao prstenčić, kojim ju je darovala Muratova bika, a koji bijaše dobro iznošen, sa izlizanim tamno-crvenim kamenom, oivičenim izandalom zlatnom žicom, a na istanjenoj srebrnoj burmi.

Prvoj kćerki dadoše ime Husnija, rekoše: valja dati ime koje se i muškoj djeci daje, ne bi li dogodine muško proplakalo u Muratovoj kući. Po istoj želji i namjeri, naredne dvije dje-

vojčice nazvaše Ferkija i Alija. Nepunih pet godina bijaše Husniji kada joj majka rodi brata Huseina.

Tu noć, samo što okupaše i poviše maka-nju, bika iz njenog nedodirljivog sanduka povadi gomilu stvari: čevrad - Bog zna, još iz njene spreme, dva peštemalja iz Turske – isto davnašnja, kutiju sa petnaestak porodičnih fotografija i starim pismima iz Pendiga, što bi joj vaktile otuda slao rod. Izvadi, zatim, dvije muške košulje bez kutija, a jednu sa kutijom, jednu serdžad, od baba joj Allah rahmetile, peškeš sa Hadžiluka, njene dimije i bluzu, i još jedne dimije, i još dva sloga nečega što je samo ona znala šta je. Najzad, izvadi i zamotuljak zbog kojeg je i "zaronila" u svoju, kao riznicu čuvanu, seharu, pa nađe i razveza zej-tuni boščicu, pa još jednu bijelu. Na starom dlanu zasija šorvan. Pogleda ga stara i još jednom o rukav otrije dukat, kojeg ni sama nije vidjela, morebit, i dvades' godina.

"Na", reče Husnijinoj majci, nagovijesti osmjeh i kratkim pogledom, proprati izraz lica, darivane žene.

"Š.. što, ovo meni majko, je l'? Mene ova šorvan, posve! Posve, je l' de, majko?"

"Jes", klimnu glavom starica i okrenu se pri-novi – još nepodojenom zamotuljku, pa diže ruke, te zahvali Allahu za Njegovo davanje.

Husnijinoj majci se učinilo da ne može izdržati toliku plimu sreće. Gledaše u šorvan kao što bi ovaj dunjaluk gledao slijepac koji je iznenada progledao. Zaboravi porođajne muke, zaboravi sve oko sebe i, na svoju dušu, i jedvačeka. Preturala je sjajni kotur iz ruke u ruku, gledala mu lice i naličje, primicala ga očima, koje od radosti postadoše veličine i oblika čudesnog dara.

Kao što nije pomislila, tako nije ni izgovorila istinu, koju bi malo koja žena ovom prilikom propustila da kaže: "Bogme sam ja dukat zaslužila, jok jedan, no dvades' ovakija. Eve, šeš' godina muzem, sirim, svima hizmet činim. Sve vam je propjevalo kako sam vam prag preskočila, i kuća i avlija i štala. Tri sam krave zatekla, a sedam sad imate – gazde ste se mojim sebebom učinili. Sir vam unaprijed

Na sobnim vratima zagrlj Husniju, koja ode bez doručka, a na kućnim je bosa sustiže i zadržja. Otvori nježnu kćerkinu šaku i na nju spusti svoj šorvan, koji joj se prvi put učini bezvrijednim

prodaju moji dajidžići po Bosni i Makedoniji. Šefik me zora uposli, a cijaja zaustavi. U rod sam jednom bila kako sam za Murata – i to na hatar babu kad mu majka preseli.“

Jok. Prostdodušan insan bila Husnija majka, naučena da žensko treba da trči, da radi i da sluša, a i da otrpi nerijetke grubosti ukućana jer “ne more da bi’ne, kuća je to“.

A ono što je niko nikada nije naučio, što se rodilo s njom i pratilo je cijeloga života jeste skromnost, koja Božijim usudom postade njeno nepresušno vrelo sreće.

A šta bi šorvan značio drugim nevjestama u selu?

Bezbeli, mnoge koje su ga imale, čuvale su ga i cijenile. Stavljale ga oko vrata kad su svadbe ili druge seoske svečanosti, a potom ostavljale i skoro zaboravljale. Činilo im se da je sasvim normalno imati što od nakita i da se udajom dobije bar po jedan dukat. Po tajno su bile nezadovoljne kad imaju samo jedan šorvan, a ne dva, tri ili cijele niške, k'o žene i snahe imućnih gazda.

Sve te žene su u ovakvim i u mnogim drugim prilikama bile uskraćene za beskraj sreće u valovima, koja nije ni lahko ni brzo napuštala Husnjinu majku.

Na crnu, svilenu traku, koju je još te večeri morala naći, još slaba od porođaja, Husnijina majka zakači šorvan i njime se okiti. Dok je za vratom vezala traku, u oči je gledala svoje najstarije dijete, čekajući reakciju malog, ali najbliškijeg joj bića na svijetu. Tražila je i u Husnjinom oku i našla istu radost.

Od te noći je Husnijina majka bila žena sa šorvanom. Sjajni kotur je jutrom vezivala, pred spavanje ostavljala. Nisu joj smetale oštre ivice dukata, nikad joj ne bijaše težak, ali je njen Murat jednom prilikom posrami, dok je unosila pune štruglje u mljekar: “Ti s dukatom i u štalu?“

Od tih riječi, više zorum, kad bi se umila i šamijom podvezala, nije kačila šorvan. Sada je to činila kad izađe iz

kuće, pa makar kod najbliže rodbine i na pola sahatu razgovora. A ako će ko da im dođe, bilo iz komšiluka ili izdaleka, ne bi je zatekli bez dukata oko vrata. Obavezno bi otključala jedna od vratanaca na kredencu, negdje iz desnog ćoška te pregrade, uzimala boščicu i iz nje, na svoj vrat, premještala svoj, uvijek dragi, dragocjeni komad zlata... A kad bi iznenada hrupili nenajavljeni musafiri na avlijska vrata, tad bi, ko pomamljena, Husnijina majka “krala“ iz kredenca svoj šorvan, bježala sa njim u magazu, vezala ga brže no što se okom trepne, pa tek tada izlazila pred musafire, ma ko oni i od kuda bili.

Rasla Husnija, mlade joj sestre i brat. Majka brinula o domaćinstvu i brižno ih njegovala i vaspitavala. Na roditeljskim sastancima u Sjenici, na koje je uvijek išla uredna, sa šorvanom, majka poželje da njena Husnija, koja bijaše baš dobar đak, završi visoke škole i da bude poput njenih nastavnica, prava dama, frizirana, lijepo obučena i da nosi tanke čarape i cipele sa potpeticama.

“Da neću hljeba ješ, školovaću je. Najbolja je u razredu. Šta sam ja kad od tebe tražila, sem ovoga, Murate? Razumi da se smirit' neću dok to ne dopustiš.“

Pošto je uspješno okončala studije, Husnija se nakratko vratila kući i majci. Sestre bijahu već udate u Sjenici, a brat Husein, maturant sjeničke gimnazije. Otac Murat bijaše sijed i malo povijen.

Husnijina majka, sad prilično naborana ali, zbog Husnijnog uspjeha i povratka, opet sretna i opet ponosna. O, kako je ona to znala biti. Gledala je svoje najstarije dijete, onako kao šorvan kada joj ga svekrva iznenadno da-

riva one noći '58. godine. Njena Husna, sada je ljepša i više dama od svih sjeničkih nastavnica i činovnica. Malo joj bijaše što se rodbina i komšiluk izreda na mubarlećemu, nego ode u poštu pa zakaza telefonske razgovore sa Turskom, Bosnom, Makedonijom, sa Beranama, Pazarom i Pribojem, i gdje joj na um pade da imaju akrebu. Nisu je mogli spriječiti ni Murat, ni Husna.

“Odmori se, pa počni da radiš“, govorila je ćerki, koja joj ništa nije uspijevala odgovoriti. “Treba da kupiš još dvije suknje, ja sam ti, evo, uzela ovu tergalku. Ha, valja li ti? Hoćeš li ovu tašnu nositi do prve plate il' da kupimo novu? Najbolje da prinoviš, samo ako ih ima lijepih kod Selvije!

Šta misliš, kad ćeš početi da radiš? Kad god hoćeš, samo sa hairom da ti bude, i sa igbalom. I čuvaj se, zaboga, sa kime ćeš stati progovoriti, znaš i sama šta je kasaba.“

Slušala je Husnija majku, ne nalazeći ni moment ni način da joj izloži svoje planove. Ustvari, da joj saopšti svoju odluku. Najzad, morala.

Sa koferom je ušla, subotnjeg jutra, majci u sobu i zatekla je kako stavlja već nadošle hljebove da se peku. Začudnom, već staračkom, licu tiho je dala sve odgovore na pitanja, besomućno postavljana prethodne dvije hefte.

“Ti si već otišla, ti već tamo neđe radiš? Asistent? Od ponedjeljka?“ Ponačljala je sve to Husnijina majka, bez zehre snage da se pribere.

Na sobnim vratima zagrlila Husniju, koja ode bez doručka, a na kućnim je bosa sustiže i zadržava. Otvori nježnu kćerkinu šaku i na nju spusti svoj šorvan, koji joj se prvi put učini bezvrijednim.

Zato stiže i do avlijskih vrata, gdje još jednom zadržava svoje prvo dijete. Tu je „otvorila“ svoje grudi, iz njih je „izvadila srce“, koje položi na drugu, lijepu, Husnjinu ruku.

Gledala je zatim kako njena kćer odlazi prašnjavim putem, sa ocem koji je prati. On joj je nosio kofer, a Husnija šorvan na jednom, a na drugom dlanu „srce svoje majke“.

Misera Suljić Sijarić

Žena s vrećom

Dok se pela uz dugu ulicu, prteći crnu plastičnu vreću koju je nekad uzimala na štap i dizala na rame, a ponekad spuštala kako bi napravila predah, Fatima je znatiželjno bacala pogled na brojeve kuća, a kad znoj počne da kaplje sa vjeđa ili joj pokvasi nadusnicu, ona zamahne dugim rukavom krutog muškog mantila i pokupi ga. Kako su se brojevi gubili iz uobičajenog niza, to je teško mogla da ih uprati, ne shvatajući otkud sad 90 do 60, a preko puta 45, te na jednoj kući jedan, a već na susjednoj drugi naziv ulice, i kad koga ugleda, brzo mu s vrećom pohita da upita koja je sad ovo ulica i gdje li se nalazi taj i taj broj. Većina bi se negdje izgubila, a poneko bi samo odmahnuo rukom, pa joj je brzo postalo jasno kako je bolje da sama traži. Usput je naučila da ne treba obilaziti svaku čikmu, bar dok se ne primakne traženom broju. A kako su se brojevi povećavali, tako joj se pojačavao i onaj tajanstveni titraj sa kojim je krenula.

Kad bi je vreća umorila, pod nju bi podmetnula štap i vukla, pridržavajući je da ne presamiti po asfaltu zadahlom na ugrijani kataran. I nakon što povrati snagu, ona ponovo digne vreću, bilo pod pazuhu ili opet na lijevo rame. Niz desno bi vreća brzo skliznula, jer je naviklo biti slobodno, a ruka vazda pripravna da usput pokupi sve što je od drveta – iako je vladalo vrelo ljeto, mislila je na zimu.

Tanka mahrama vezana oko vrata, koju bi iz nekog razloga povremeno povukla za krajeve tamo-amo, gledano sa strane, djelovala je besmisleno, uostalom kao i sve na njoj, samo što se svemu mogla naći neka svrha osim tom šarenom komadiću na po grla. No, onaj ko je Fatu viđao i ranije, znao je da tim parčetom krpe pokriva ranu od gela, zadobijenu nekoliko dana prije neg' joj je njen jedinac dobio one smrtonosne. Druga je bila zategnuta preko čela i podvezana na zatiljku. Bit će da joj je, u ovom vrućem

danu, mantil, prikopčan velikim zihericama do ispod grla, ipak zadavao najviše muke.

No, Fati je to bila odjeća za sve prilike, one predviđene i nepredviđene, a ona, naviknuta na nju, nije ni pomišljala da joj nekad može zasmetati, pa ni na ovakvim vrućinama. Zapravo, i nije joj smetala. Takav je život, i samo je trebalo ići dalje. Po široke grube pantalone više su visile nego što su bile njen broj, ali ih je ona bila dobro pripasala kaišom, pa da ne bijaše ovih mahrama, čovjek bi prije rekao da se nekakvo muško odozdo s vrećom muči, baš kao kakav mrav s teretom. A i kad skontaš da je to ipak žena, ako ti se obrati, nisi siguran da ti šta ne zaište. Vakati je takav, nuždanih mnogo, pa najradije okreneš glavu. Ionako ti puna, te ne bi da slušaš još jednu tešku priču, nema se mjesta za nju.

Kad je ispred jedne kuće, s desne strane ulice, iza ograde ugledala ženu svojih godina i ponadala se da bi je ova ipak mogla uputiti, jer joj je izgledalo kao da se sudbinski razumiju, otvorila je usta da upita, a ova preko ograde dobaci već spreman odgovor, nekako stranački teško zanoseći svaku riječ:

– N-ništa ja ne znam. Idi tamo u M-merhamet ili Crveni krst.

– Ja bih samo da pitam... Gdje li živi Nela Potura?

Žena podbuhlog tamnog lica, obmotana ogrtačem oko širokog pasa kao da je hladno, rukom pokaza pravac i odhovelja iza, ekserima prikačene deke na vratima šupe, skrpljene od starih blokova, uhero povlačeći za sobom lijevu nogu. Unutra je s nekim progovorila, za Fatu nerazumljivim jezikom. Malo trezvenijem posmatraču brzo će postati jasno da je šupa namjenski prikoprpljena još neuseljenoj obližnjoj vili kako bi se smjestili oni koji su, uz par pasa što su ljenčarili tamo u hladu velike terase, trebalo nadgledati ono što se nalazi u ograđenom prostoru.

Primičući se kući na koju je ona žena pokazala, Fatima nije bila sigurna da ipak nije došlo do neke greške... Neodlučno je zakoračila u dvorište. I baš onda kad je pomislila da odahne, začuo se uznemirujući lavež krupnog njemačkog ovčara što je pomahnitalo skakao uz gvozdenu ogradu iza koje se slobodan kretao sve do samog zida kuće. Vidjevši da je zagrađen, te da joj ne može prići, usudila se ući i stati ispred trospratnice. Pretpostavljajući da životinju možda nervira štap koji je nosila, ona ga neosjetno prisloni uza zid. Ne očekujući ovakav doček, malo se isprepada i zbuni, pa našavši se ispred kuće, razmišljala je gdje da pozvoni... Odnekud je čula galamu, ličilo je čak na svađu, ali nije bila sigurna sa kog sprata sve to dopire jer su glasovi bili izmiješani sa zaglušujućim brundanjem onog čudovišta. Prizemlje je bilo prazno, mada je po haosu ispred vrata izgledalo kao da tu cirkuliše mnogo ljudstva. Ulazna vrata na drugom spratu bila su širom otvorena i najvjerovatnije se ono odatle čulo, jer ni gore na trećem ne opažate nikog. Međutim, u neko doba se upravo gore pojavi širi čovjek i stade uz ogradu stepeništa.

- Miran, pogano pseto! Miran!!!

Ugledavši ga, Fatima poludje od sreće što napokon vidi nekog koga može upitati. Skoro da vrisnu od ushićenja:

- Oprostite, oprostite - pa u strahu da joj čovjek ne ode, zabrza - malo, malo, molim vas! Tražim Nelu, Nelu Potura! Gdje li stanuje ta žena? Plašim se da nisam pogriješila.

Čovjek rukom pokaza na sprat ispod sebe:

- Tu živi ta koju tražiš. Nisi pogriješila - pa se još jednom izviknu na psa. - Zaveži, glupa mrcino!

Lavež se postepeno stišavao kako se Fatima, ohrabrena što ipak ne griješi, pela uz stepenice. Najzad, uzdrhtalom rukom stisnu na zvonice, iako je slabo računala da će ono koga dozvati. Drugom rukom

je pridržavala vreću oslonjenu uz svoje noge.

Niko se nije pojavio pa je pokušala još jednom, sada sigurna da nikog neće uplašiti.

Uzalud. Tamo nije prestajao bahat i svađa.

- *Nikad nisi kod kuće, kurvo! Hoćeš li da ti ja čuvam tuđu djecu?! (...) Nemam pa-raaa! Ti bi i pola grada pojela!*

Fatima opet pomisli da je neka greška, pa joj posta nezgodno tako stajati pred vratima. Zato prilično glasno pozva:

- Gospođo Nela!... Oprostite, ja bih kratko sa gos-po...

Na vratima se pojavi zamašna žena tridesetih godina, držeći u lijevoj ruci cigaretu, a u desnoj jednu od savremenijih nokija. Crvena haljina dubokog dekoltea stezala joj je krupno tijelo koje se pokušavalo održati u dva broja manje.

- Ja sam! Šta je?! Nemam ti šta dati. Hajmo, tornjaj mi se sa vrata!

- Ne, gospođo, ja sam pročitala ono u novinama pa...

- Šta je, bona?! Gubi se dok ti nisam nahuškala psa!

Dvoje djece kao meci izletješe pored Fate, i niz stepenice. Gotovo je prevrnuše.

- Nemamo ništa za tebe. Gubi se! - vikala su trčeći naniže.

- Ne tražim ja ništa. Pročitala sam u novinama pa sam donijela nešto. Ja ne vjerujem da prilog uvijek ode tamo gdje treba, pa nisam htjela da uplatim na onaj žiro-račun. A nisam mogla brzo do novca ni doći. Znaite, ja kad imam za sebe, imam i za druge. I evo, donijela sam...

I ne čujuć šta ova govori, Nela je užurbano tražila nešto po kući. Uznemireno se okrećući po dugom hodniku, bacala je pogled po otvorenim sobama.

- Hajd' više, nemam nerava da te slušam. Žurim, ženo, žurim!

- Kažem, ja uvijek tako. Molim Boga da mi da, da i ja nekog obrađujem. A otkako sam to pročitala, s pameti mi se nije skidalo. I evo, dragi Allah mi dao pa vam ponešto

donijela. Da imate, da vam se nađe. Bog mi podario da svakoga razumijem... Znam da ste davno tražili tu pomoć, ali čujte... Ja katkad po kontejnerima kupim drvo za ogrijev, pa kad vidim čiste novine zavirim šta piše. Tako sam naišla i na ono o vama, gdje kažete da imate slijepo dijete, a nemate para da ga opremite za onu školu. A i drugo vam nešto bolešljivo pa ne znate kud s njim. Teško vrijeme za svakog, a pogotovo za majke koje se same bore da podignu djecu. Ja prikupila nešto za dječicu pa, eto, donijela... I sama sam, sine, u ratu jedinca... izgubila. Zato razumijem svaku muku, ne brinite. A vama potrebnije nego meni, imate dvoje bolesne djece...

Uza stepenice se peo onaj golemi ovčar, a za njim vriskala djeca:

- Drž' je, Džo! Drž' je!!!

Nela je već bila zalupila vrata za sobom i palila cigaru. Nokia joj zavibrira u ruci.

- Vidim kroz prozor, vidim. Eto, idem. (...) Ma, neka luda prosjakinja neće da se makne sa vrata, pa djeca nadržkala cuku. Sad ću, meine Liebe. Aha, aha, ma jees! O-keeej, o-kej. (...) On? Ko njega jebe! Er ist, sowieso Scheise! Nek čuva djecu, kad nema prebijene. Parkiraj tu, eto me... - govorila je Nela obuvajući visoke sandale.

Fata je bez duše jurila niz sokak, dok se Nela prolazeći pored oborene vreće iz koje se rasula garderoba, dugo saplitala o nešto zakačeno za potpeticu.

- Mein Got, vas ist das? Scheise, gotovo padoh... Vidi dobre maje! - skide majicu sa potpetice i utrupa u tašnu.

Jedan od one dvojice dječaka, iznenađen što po dvorištu vidi rasut novac (onaj koji im je Fata namjeravala pružiti prije nego je stigao pas), sagnu se i halapljivo počeo kupiti. Taman što prikupi pare, drugi mu ih u trku ščepa i odjuri ka prodavnici.

Sad su za njim jurili onaj prvi i Džo.

Sanela Halković

Brezov pos'o

Kò sat meda! Takva su imanja u Brezi, selu nadomak Sjenice. Zelena polja, ravnica, šarene trave koje vjetar samo povija, al' mu one odoljevaju, te ih ne može slomiti.

No, Breza se, naravno ne zove tako zbog trava. Vitke, bijele, tankijeh savitljivih grana, na sve strane rastu breze. Često ih pjesnici porede sa djevojačkim tijelom, jer samo na oko izgledaju nježno, al' zapravo kriju snagu.

Grane puste visoko i široko, okite ih lišćem i resama, pa svo ljetu prave hlada i pokatkad brane od kiše.

Baš se pod jednu takvu skupinu breza, raspitijao Ruždo u svojoj avliji. To ljetu i u sjeničkom kraju, za divno čudo, bijaše vrelo. Disati se ne mogaše, al' ovaj sedamdesetogodišnjak dobro odoljevaše tom usudu.

On od svog posla i ne zna kako je vrijeme, niti ga ono dotiče. Sjeo je na jednu stoličicu, tronošku, ispred njega hrpa brezovih grana, smotuljak žice, oštar nož i izandala kliješta.

To mu je alat i zanat. Najvažniji udio tu imaju čvornate, ko hrastova kora izbrazdane ruke. Od kad za sebe zna, čini mu se, zna i da pravi brezove metle.

Đedo ga je davno naučio tome, i ne sjeća se kad. Grane je sjekao u jesen, kad lišće opadne ili u proljeće, dok breze još nisu izlistale. Bira ih je pažljivo, jer nije svaka grana mogla postati metla. Sjekao je samo grane srednje debljine, savitljive i sa što više izdžigljalih sitnih grančica pri vrhu. Onda je prosto nožem odstranjivao višak, oblikujući ih tako, da kad se u metlu povežu žicom, čine jednu čvrstu, al' opet savitljivu skupinu.

To je bila prava umjetnost. I ne smo u ovom poslu, već uopšte u životu. Ruždo je to znao i svo četvero djece naučio tome.

- Možete se savijati, al' se ne smijete slomiti! To vam je najvažnija životna lekcija, - govorio im je često. - Vidite ovo brezovo granje, tanko jeste, al' mu vjetar ništa ne može. Grane se povijaju, ljuljaju, mudro puste da ih vjetar nosi na koju stanu hoće, al' baš zato ih slomiti ne može. Tako se i vi morate prilagođavati životu. On će vas ćuškat i đah tamo, đah vamo. Vi mu se nemojte suprotstavljati, uzmite ono što vam donese i ne može vas slomiti. Ne može!

- Hajde, de, ne zamaraš djecu koje čime. Čuš granje, ćuš vjetar! - bunila bi se Ajka.

- Kol'ko god vas pritegne, vi se tad toľ'ko i savijte, al' kad popusti, odmah se vratite na svoje - nastavljao bi on i ne obraćajući pažnju na ženine upadice.

Imao je tri sina i šćer. Sinovi su sinovi, bio je srećan što ih ima, al' šćerku je Maidu najviše mazio i ugađao joj. Uh, ništa mu za nju nije bilo teško.

Nijedno od njih nije ostalo da živi u Brezi, te su Ruždo i Ajka bili sami i željni svog evlada.

Dok je ona poslovala po kući, on je u dvorištu, u brezovom hladu, tog julskeg jutra pakovao metle da ih nosi u Sjenicu i, ako bude sreće, na pijaci proda.

Najprije je odvojio tri velike metle, a onda im, za svaki slučaj, dodade i jednu malu. Možda će neko baš tražiti malu metlu, pomisli. Tako, konopcem svezane kao u buket, nатовari ih na jedno rame, pa nedavno asfaltiranim drumom krenu dolje ka čaršiji. Radio je to svakog četvrtka, sem kad je bilo kako veliko nevrijeme, mraz, snjegovi ili jake kiše.

Bijaše već poodmak'o, dolje niže ka Zaječiću. Pjevušio je pomalo i zviždukao cijelim putem. Na nogama je imao crne gumene opanke i vunene čarape, koje je nosio i ljeti i zimi. Ajka ih je plela sa raznim mustrama, bijele i sigave, kako kad. Uglavnom, uvijek je u kredencu imala po nekoliko pari gotovih čarapa. Slala ih je i djeci po inostranstvu. Da l' su ih nosili ili nijesu, to nije znala, tek merak joj je bilo da ih isplete.

Za Ružda nije bilo udobnije zgrade za ostarjele noge. Vuna ga je ljeti hladila, noge mu se nisu znojile, a zimi grijala, pospešujući cirkulaciju.

Ide on i pjevuši, kad se, dolazeći mu s leđa zaustavi veliki bijeli automobil.

Iako on zato nije mario, znao je da su ti veliki džipovi sada popularni i na Pešteri.

- Kud ćeš, đedo, po ovoj vrelini?! - spustivši zatamnjeno staklo na prozoru, sažaljivo ga upita zgodna, mlada žena, koja sjedaše za volanom.

- Vala, sinko, na pijac u Sjenicu, k'o što vidiš nosim metle da prodam - ravnodušno joj objasni Brežanin, shativši da ga ona sažaljeva.

- Za božiji hatar, hajde, ulazi u auto da te odbacim do dolje, i ja ću na pijac.

- Neka, ne mari, navik'o sam, ne smeta mi. A i kako da ubacuješ metle u tako auto - brani se on skromno.

- Ma ja ću to začas smjestiti u gepek, vidiš koliko mjesta ima - govoreći, mlada žena izlazi iz automobila, otvara gepek i na zor uze metle te ih smjesti unutra.

- Hajde, ulazi u auto, uključena je klima - pomože ona starcu da se smjesti na mjesto suvozača, te da zaveže pojas.

Srećna što je uspjela da ga nagovori i poveze, Džemila upali motor i krenu. Umirila je svoju savjest i radovala se što će steći sevapa baš pred Ramazan, koji se bližio.

- Odakle si ti, djetete? - upita je Ruždo pošto malo predahnu.

- Odozgo iz Dolića. Trides' ljudi danas imamo na mobu, kosimo. Ne'made ko da ode dolje do čaršije, i babo i čovek zauzeti te moradoh ja. Odoh da kupim po nešto voća i namirnica, pa da se vraćam svekrvi da pomognem oko ručka. Zato sam 'vako i poranila. Bogomi sam i dijete kod nje ostavila - sve u jednoj rečenici sasu ona, činjaše joj se da će tako brže stići da obavi pošto kojim je poslala.

- Ako, ako, ko radi Bog ne brani! Moj sinko, od ležanja nema haira. Kod vas se tek kosi, a mi smo još prije petnaes' dana sve kupili.

- Džaba, kod vas prije stašu livade. Mi smo malo višoj, al' dobro je kad nema kiše da se sve poplasti i strpa, da prebrinemo do otave - iako mlada i naizgled moderna, dobro se razumjela u seoski pošto.

Džemila je dobro poznavala muku ovdašnjih ljudi, koji se nikakva posla ne libe samo da otrgnu dinar. Al' ovog joj staraca bi baš žo. Još kad ču da ovako svakog četvrtka pješaci do grada i veselik na leđima vuče metle ne bi l' što zaradio i preživio, bi joj još milije što se zaustavila da ga uzme, te mu malo olakša muku.

Ona ne sklanjaše nogu sa papučice za gas, te brzo stigoše.

Po sjeničkoj čaršiji bijaše gužva, čini se više ima vozila nego ljudi. Džemila jedva nađe mjesto da se parkira. Pomože starcu da uzme metle i opet ih natovari na rame.

- Gdje ćeš biti? Da te nađem u povratku pa da te vratim kući? - veli mu navaljujući.

- Ama jok! Dijete, ne gledaj ti mene, obavi svoj pošto pa bježi, ti hitaš - veli joj on, jer mu prevoz nije trebao. Za njega je ovo uobičajena maršuta, četvrtak ko svaki drugi.

- Vala nećeš ić' pješice po ovoj zvijezdi. Naći ću te ne zvala se ja Džemila!

- Uvijek sam onđe kod pijačne kapije, tu još po neko prodaje po nešto, te i ja tu sjedim i čekam kupce.

Tako se i razidoše, svako svojim poslom.

Pošto je nakon nekoliko sahatu jur-njave za namirnicama i drugim potrebitinama, posjete frizeru i omiljenom butiku, Džemila obavila svoje poslove, krenu da traži Ružda, koji joj nikako ne

izlazaše iz glave. Srce joj se stezalo kol'ko ga je žalila i htjela da mu olakša bar jedan dan.

Odmah ga nađe kraj pijačne kapije kako je i rekao. Oko njega bijaše još sitnih prodavaca koji su nudili sitnice, čajeve, odjeću pletenu od vune...

Pogled joj odmah ode na metle naslonjene na kapiju. Sve tri velike brezove metle stajale su čekajući kupce. Prodavao je, očigledno, samo onu malu metlu.

Ona odmah odluči da kupi jednu, te mu napravi pazar. Slaga kako joj baš i to treba, te kako bi zaboravila da ga nije sreća, i kako bi narednog četvrtka svakako morala dolaziti po nju.

Znao je Ruždo da to nije istina, al' je pusti da uživa u svom dobročinstvu.

S toliko životnog iskustva, lahko je razumio psihu ljudi, no više nije ni pokušavao da koga čemu nauči. Davno je shvatio da svako mora proći svoju životnu školu i da savjeti sa strane vrijede manje od zaključaka do kojih čovjek sam dolazi.

Učini on sve kako je ona naumila. Uze od nje sedam stotina dinara, koliko je prodavao velike metle. Za onu malu je već uzeo pet stotina. Toliko je danas nafake, mislio je.

Opet se, sa preostale dvije svoje metle smjesti u udobni atomobili, dodade tome i onu koju je pazarila Džemila, pa krenuše.

Čudio se kako se ona dobro snalazila za volanom i iz neviđenog saobraćajnog haosa, koji je svakog četvrtka nastajao na ulicama oko pijace, izašla za tili čas.

Krenuše gore uz Pešteresku ulicu, pa ka Medarima, Zaječiću i tako redom.

- Evo, stani ovdje da ja izađem, a tebi neka je hairli put - reče joj on kad stigoše do mjesta na kom su se tog jutra sreli.

- A, jok, vodim te do kuće, samo uživaj! - insistirala je.

- Pa hajd' onda da popijemo nešto kod moje Ajke - domaćinski ponudi on.

- Nemam kad da se gostim, al' ću te do pred kuću odvesti - bila je uporna.

- Pa hajd' kad si navalila - složi se on, a bi mu i drago da u njegov i Ajkin uobičajeni dan uđe i nešto novo. Džemila mu se baš dopala, nekako je uz insana, mislio je on. Baš ko Maida. A od čovjeka

niti se jede, niti se pije. Ostala nam je samo lijepa riječ, sve je drugo ništavno.

Pokaza joj on gdje će da skrene sa asfaltiranog puta. Njegovo imanje bijaše tu blizu, samo još stotinak metara makadamskim putem.

- Evo tu smo - veli Ruždo pokazujući na veliku kuću moderno ukrašene fasade. Ograde na tersama bijahu od prohroma, a oko kuće, očigledno, skup zid!

Džemila se iznenadi, al' neprijatno joj da što kaže. Očekivala je neku trošnu kućicu, zapušteno imanje.

Uđe automobilom u, kockama popločano, dvorište. Zaustavi se, zbunjeno izađe, otvori gepek, dodade Ruždu dvije preostale metle. Iako je žurila, odluči da se malo zadrži i postavi pitanje koje joj se neodoljivo nametalo.

Pozvoni on Ajki da izađe, ponudi gošću da sjedne u brezovom hladu u dvorištu, njoj dodade modernu stolicu pletenu od pruća sa šarenim debelim udobnim jastucima, kakve se viđaju po čaršijskim restoranima. On sjede na svoju tronošku.

Pridruži im se Ajka, noseći na bakarnom poslužavniku po porciju sladoleda i ledenu limunadu. Na glavi joj bijela, besprekorno ispeglana, šamija, sve novo i čisto!

Gleda Džemila, ništa joj nije jasno. Posluži se ona, priča sa njima o svakodnevnim stvarima, al' nešto joj ne da mira.

- Vala, stari, hoću nešto da te pitam, al' se bojim da mi ne zamjeriš - na kraju morade da prozbori.

- Cijeli si me dan vozila, metlu mi pazarila, pa pitaj što god hoćeš, ne branim se - odobri joj unaprijed, već znajući čemu se čudi.

- Vidim lijepo i bogato živite. Mi-slim, nije ti nužda da pješice po ovoj vrelini nosiš metle po pijaci i mučiš svoju starinu za pet stotina dinara. Što se mučiš kad ne moraš? - konačno postavi to pitanje.

- Ne mora, valahi mu se i ja ljutim. I deca bi se ljutila da znaju. Svega nam šalju, svo četvoro su u Njemačku. Al' ništa mu ne moš, samo on šta riješi - preduhitri ga Ajka.

On je ne prekida, sačeka da ona završ, pa ravnodušno veli:

- To je moj pošto, radiť se mora!

Šejla Rebronja

BIHORSKA BILIJA

Inastade tišina. Mučna i hladna tišina. Klasje žita prestade da se njiše, sunce zastade tačno na sredini neba. Kroz gola brda Bihora odjeknu plač. Zvuk srpa prekide muke. Eno ga sada, umotan u šamiju svoje majke, u hladovini leži tek rođeni Ismet. Đulu bješe oblio hladan znoj, ali talas topline koji nastade kad začu plač sina svog, nadjača svu muku pređašnju.

I prestade tišina. Sunce nastavi gdje je stalo, a, Boga mi, i Đula. Opet se začu srp i kao da se ništa nije dogodilo, klasje nastavi da pada požnjeveno, pod jakom rukom majke Đule. Bila je Đula jaka žena, izdržljiva, ali još veća snaga obuze je od sreće kad vidje da je muško rodila. Nije željela žensko dijete da rodi. Znala je kakav život i koliko muke u tom životu čeka onog ko se u tijelu žene rodi. Zato ona bješe srećna što je na svijet tog dana donijela Ismeta.

Od toga dana prošlo je pet godina. On je izrastao u jednog znatizeljnog dječaka koji bi da što prije upozna sve vrhove, doline, sve izvore i šume rodnog Bihora. Kako je samo prije neki dan uplašio majku, a, Boga mi, i cijelo selo! Počela sezona žetve, svi u nekom poslu, ne znaju gdje im je glava, a ne gdje su im djeca. Iskoristio Ismet to i njegova radoznalost odvede ga dalje od kuće. Odvede ga dalje od njive, odvuče ga tamo gdje nije kročila dječija noga. Stiže Ismet do Čelave planine. Nije znao on ni šta je planina, ni šta je Lađevac, ali to što ugleda tog drugog avgusta ostade mu u sjećanju zauvijek. Približi se Ismet dovoljno da čuje. Uzvici, pjesma, zvuci instrumenata privukoše ga još bliže. Sada dobi želju i da vidi šta se to dešava na nekoliko koraka od njega. Sakri se iza

najbližeg drveta i provire uplašeno. Maskirane žene i maskirani muškarci trče u krug, uzvikuju i pjevaju. Na sebi nose maske od mahovine, od raznog lišća, vide im se samo oči. Sva ova gozba u čast boga groma i munje, Peruna, Ismetu je ličila na igru. Na njegovom licu ubrzo se nađe nekoliko listova oraha i komad mahovine. Poskakivao je i uzvikivao, bio je dio te velike svečanosti koja se odvijala u hramu pod otvorenim nebom.

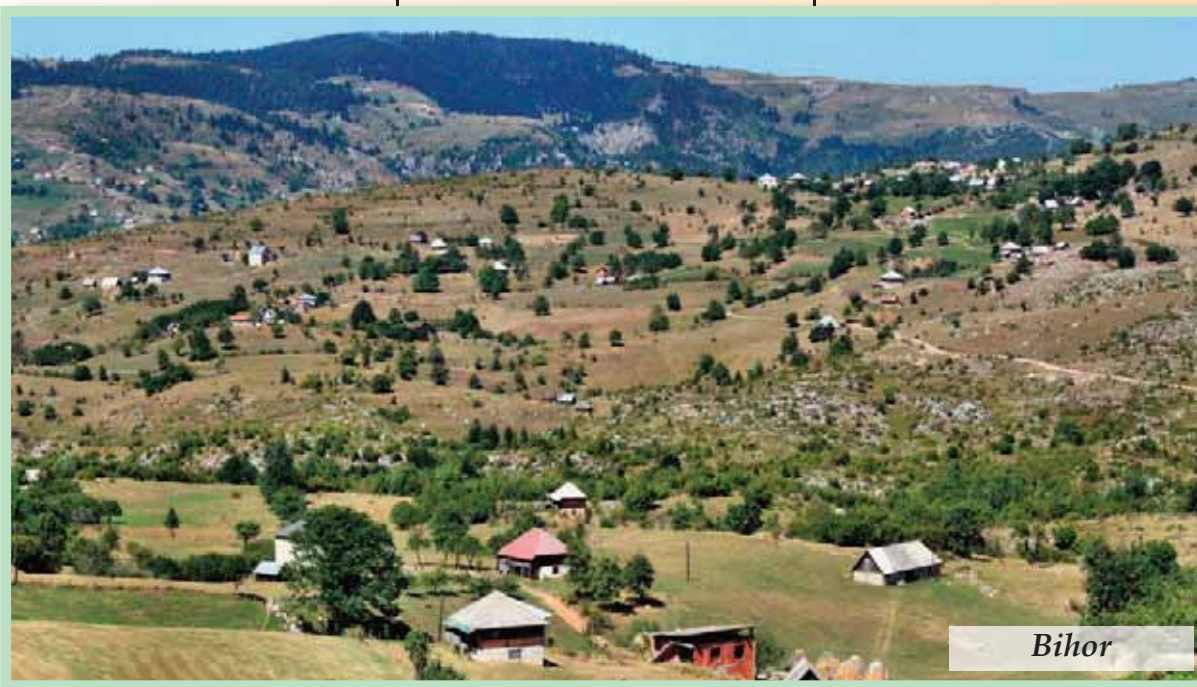
Za to vrijeme, u selu nastao jantalas. Vratili se Đula i muž joj Iljaz sa njive, djeca se skupila u kuću, akšam već na pomolu, a Ismetu ni traga, ni glasa. Oblio hladan znoj Đulu, hladniji nego onog dana kad ga je rađala. Šta ako se naginjao nad bunarom, pa upao, ne daj Bože. Ili ako se igrao oko stoke pa ga nešto pregazilo, udarilo. Stotinu loših stvari protutnje kroz Đulinu glavu. Iljaz je smirivao, misli igrao se oko kuće, pa možda negdje zaspao. Naći će ga, kaže. Ipak, ne mogade ni on mirno sjediti, nego se dade potjera po selu. Tražашe njega i mlado i staro, i žensko i muško.

Mrak se uvuče među drveće. Sreća pa bi pun mjesec, ukaza se put pod nogama. Korača mali Ismet, uplakan, uplašen, srce mu lupa kao ludo. Kada se narod počeo razilaziti sa Lađevca, krenuo je i on nazad. Držao se staze, ali kako poče mrak da pada, sve postade strašno, strano. Učine pun mjesec da drveće baci sjenke, pa se na putu kroz Šenju ukazaše Ismetu bogovi uklesani u drveću, učine se da od svakog drveta postade jedno božilo. Opolnila ga božila sa svih strana, mašu rukama, pokušavaju da ga uhvate. Sve što je danas gledao na Čelavoj glavi, sve što mu je bilo zanimljivo i zabavno, sada ga je progonilo. Stiže tako uplašen i do šume Mrtvice.

Tu je mjesto gdje su se prinosile žrtve bogovima, pa sve postade još strašnije u njegovoj dječijoj glavi. Pomisli da bi mogao i sam postati dio rituala, žrtva koju će božila prinijeti u čast vrhovnom bogu. Ubrzao Ismet korak, jedva diše, strah mu se leđi u žilama. Zapliće nogama o korijenje, već mu ponestaje snage, a ova noć kao da nema kraja. Premoren od hodanja, izmučen i prestravljen, stiže i do

Negdje oko podneva uprti Đula Ismeta na leđa i zaputi se kod ćirameta. Kad vidje kako je preplašen, ublijedio, isprepadan, pomisli da bi mu jedino slivanje strave moglo pomoći. Ćiramet je u Goduši bila neka starica Hajrija. Pogađala je, predviđala, vraćala i, između ostalog, salivala strave. Znade ona još s vrata kojim dobrom Đula sa Ismetom u naručju. Nije

se dječakove muke, silne strahobe što je na putu vidio. Odmahnu vidilica glavom, progundā nešto u stranu i skupi usne, kao da kaza da je sad sve gotovo. Trebalo je sada Đula da se, brže-bolje, zaputi put rijeke i tamo izliveno olovo, zamotano u komad hartije, baci što dalje može. Tako će svi Ismetovi strahovi, sakupljeni u zrnu olova, nestati. Odnijet će ih rijeka.

Bihor

Krlje. Tu su, po vjerovanju Pagana, prebivali kućni bogovi, čuvari. Najzad se Ismet malo smiri, skupi se uz jednu poveću krlju, prisloni glavu na nju i zaspa. Tek negdje pred zoru, kad se počelo razdanjivati pa se bolje vidjelo, nađoše Ismeta. Donesoše ga na leđima kući. Đula mu se već bila prenadala. Presušile suze, iskapile riječi. Samo sjedi na jednom mjestu i gleda u daljinu kroz prozor. Kad ugleda da se neko približava kući, umalo se ne polomi hitajući da vidi kakvu vijest nose.

mного pričala. Uze Ismeta i stavi ga na drveni tronožac pored šporeta. Založi vatru, stavi zrno olova u kašiku i stavi na plamen da se topi. Pokri Ismeta crvenom mahramom i pripremi lončić sa vodom, u kojem će gasiti olovo. Kad se olovo istopi, okrenu oko njegove glave i ugasi olovo u vodi. Poprska ga malo tom vodom i onda ga otkri. Iz kašike izvireše olovne šume: Šenja, Mrtvica, a uz njih i Krlja! Ukazala se vidilici sva čudesa na koja Ismet naiđe na putu kroz ove šume. Ukazale

Nastupi vrijeme akšam-namaza. Sve se utiša, smiri. Sunce završi svoj posao na našoj strani neba, vjetar utihnu. Stade priroda, stadoše i ljudi. Iljaz spušta glavu na sedždu, zahvaljuje Bogu što mu juče sačuva Ismeta. Zanio se Iljaz, prepustio molitvi i evo osmi put spušta glavu na kućni prag. Predade selam i sada zikri. Kada završi, podiže glavu i primijeti kapljicu kiše kako se razli na prozorskom oknu. Snažan bljesak munje i još jači prasak groma odjeknu kroz gola brda Bihora.

Ramiz Šaćirović

TAJANSTVENA RUKA

PRIČE DJECI PRED SPAVANJE

Slika I

Tiho, polahko, bešumno, sa neba silazi blijeda tama i zastire vidike. Sve više se sužava okolina i najedared ostaše samo obrisi šljivika, okolnih kuća, brda i brežuljaka. Na nebu prvi zraci zvijezda pale nebeske svijeće. Iza brda rumena purpur sve više se širi i istočni svod postaje blijedo-žut. Još koji trenutak i ukaza se vitorog mjesec. Bio je na dohvat ruke. Nebo se osulo treperavim zvijezdama, koje ga pozdravljahu. On ne ličaše na mjesec, nego na parče pojedenog nanine pogače kojoj ostane samo okrajak. Takav bijaše ove noći. A ličaše mi i na moj luk za strijele, koji mi je napravio stariji brat. Prohladan vjetrić me ošinu po obrazima i ja se povukoh unutar kuće. Poslilje nekog vremena, odoh u moju sobu, da spavam, mada mi se i nije spavalo.

Krevet mi je pored prozora. Odmakoh zavjese da bih gledao u razbuktano nebo. Hiljade zvijezda obasjava moju sobu. U sredini te buktinje mjesec kao da skuplja zvijezde oko sebe i napaja ih svojom svjetlošću.

Polahko tonem u san. Odjednom - da li sanjam ili je java, nisam mogao da se orijentišem, u sobu uletje zrak ... mjeseca li, zvijezde li... ne znam. On počeo šetati po sobi. Na zidovima počeo da šara i stvara razne likove. Na jednom kraju gledam obrise malih stvorenja: mačića, kučića, umiljatih jagnjadi, kvočku sa pilićima i svim onim stvorovima koje najviše volim. Tiha rječica poteče iz planine i u sebi primi zlatne ribice, račice, pijavice. Po lokvanjima

vilin-konjic stoji kao helikopter i čeka dozvolu za polijetanje. Dugonoge rode počeo laganim koracima šetati po ševaru. Odjednom je tu i strašni vuk, i tromi medvjed, i plašljivi zec, dugorepa lisica, i srne, i košute. Sve to pomiješano živi na zidu moje sobe u nekakvom redu i poretku.

Zrak me pomilova po kosi i ja osjetih nekakvo blaženstvo. Lagahno, kao paperje, podigoh se i počeh da lebdim iznad one slike na zidu. Sada je to za mene bila stvarnost. Na prelijepoj livadi počeh da berem najrazličitije cvijeće, koje, čim ga uberem, počinje da ispušta prekrasne mirise, od kojih sam se opijao. Gle čuda! Svaki cvjetak ispušta zrake duginih boja. Od mnoštva cvjetnih boja na nebu, iznad, pojavi se rascvjetana, šarena duga. Sve oko mene počeo živjeti nekakvim čarobnim životom.

Strašni vuk više nije strašan. On nježno podiže jedno jagnje, koje se bješe izgubilo, i potraži njegovu majku. Dubokim naklonom, postidjeno, moljaše je da mu oprostimo što nije bio brži u nalaženju jagnjeta, nego se ona toliko brinula. Ovca-majka mu se ljubazno osmjehnu i, sva zadovoljna, zahvali mu se.

Medvjed, onako sanjiv, ugleda pčelicu na truhlom listu hrasta, svu mokru i iznemoglu, pruži šapetinu i uze je nježno. Puhao je svojim toplim dahom dok joj ne osuši krila i zamoli je da mu kaže gdje joj je društvo, kako bi je odnio tamo. Ona mu pokazala pravac i on se uputi. Čim stiže do jednog stogodišnjeg hrasta, u čijoj duplji desetine

hiljada pčela bijaše na poslu, ostavi pčelicu na ulazu i vrati se ispraćen pozdravnim zujanjem pčela stražarica, pčela zahvalnica.

U ševaru, prepunom raznolika života, nešto se čudno dešavalo. Iako dobar plivač i ronilac, desi se da se žabi oko bataka zamota rječna trava. Ona pokušavaše da se otrgne, ali uzalud. Kako se oti maše, to sve više tonjaše u vodu. Umalo se ne utopi, da tu ne pristije dugovrata roda, stražar barski i vodeni. Pohita dugim korakom, u zadnjem trenutku pokida travku i tako spasi žabu sigurne smrti. Onako poluživu, iznese je na čistinu i čuva je dok se ne okrijepi. Žaba kreketnu nekoliko puta u znak zahvalnosti i skoči ponovo u vodu.

Čudeći se i radujući u isto vrijeme ovim pojavama, primijetih dugorepu lisicu kako pokušava da nađe jato divljih kokošaka. Na njenim leđima stajaše suro, pirgavo pile, cijučući žalosno. Izgubilo se u gustoj travi, a noć nije za njega da može da se snađe. Lisica, sva u znoju, pokušavaše da pronade jato i da ga smjesti na sigurnom. U trenutku kada bijaše izgubila svaku nadu, nešto se javi iz visoke trave kao „puć-purić!“ Lisica zastade i upravi svoje kretanje u tom pravcu. Na spavanju nađe jato i malo im se izdra zbog nemarnosti - kako su mogli da ostave tako malo nezaštićeno stvorenje samo u gustoj travi. Pokunjeno jato se ušutjelo i, klimajući glavama, zahvali joj se.

Na sve strane čudan svijet obrnutih ponašanja od uobičajenih, što me je radovalo. Mojoj radosti nije bilo kraja. Zračak me još više podiže. Gledao sam još takvih čuda, koja ne mogu sada da vam ispričam.

Polahko, kao lahor, kako me je digao, tako me i spusti u moju toplu postelju i ja utonuh u dubok san. Sve ono maloprjeđašnje nestade, izbljede i nekuda se izgubi. Sladak san uđe u moju postelju.

Slika II

Još svježije slike sinošnjeg košmara žive u meni. Nikako da ih se riješim. Volio bih da one i dalje budu tu, da u njima i dalje uživam i naslađujem se njihovim čarima. Avaj - ne mogu da namjestim sliku na zidu, da podignem dugu, niti da oživim one slike koje sam proživio.

Potpuno slično nebo, mjesec, zvijezde. Sa terase posmatram duboko plavetnilo osuto zracima žuto-blijeda mjeseca i titravih zvijezda. Zadubio sam se u sliku nebesnu. Zagledan u nebesko more iznad nas, nisam ni osjetio kako noć navaljuje na moje selo. Odjednom taj mir poremeti zvijezda padalica. Njen zlatni put prostrije se preko neba. Ona, tako svijetla, radosna i nasmijana usmjeri svoju putanju prema meni. Čini mi se da su mi oči bile širom otvorene i ona uletje u moje zjenice. Bila je sva razdragana, vesela. Uze me za ruku i povede onim putem posutim zlatnim prahom prema uzavrelom nebu. Ostale zvijezde mi se učiniše kao zlatni mjehurići koji se roje. Moja zvijezda me povede dalje, prolazeći kroz raznolik svijet. Milioni malih, razdraganih stvorenja smiješi mi se sa svih strana. Bukti zlatasta svjetlost i obasjava nam put.

U sebi pomislih kako bi bilo da pođem na Mjesec? Zvijezda vodilja proniche u moje misli i želje i usmjeri se prema zagonetnom okruglom stvoru koji me je svake večeri mamio svojom bledunjavom svjetlošću. Kako smo mu se približavali, to je on postajao sve veći i zanimljiviji. Sa jedne strane - blijedi zraci mamili su me, dok je sa druge - tama u meni izazivala znatiželju.

„Kuda da pođem?“ - pitao sam se u sebi. Mrak mi je nešto šaputao i kao da sam čuo molbe.

„Dođi mi, dođi, vidjet ćeš nevideno!“

Našao sam se između dvije želje, od kojih nisam mogao da odaberem kojoj da se prepustim. Poželjeh da moja zvijezda vodilja

to odluči. Ona prošaputa čarobnim glasićem;

„Ja se bojim mraka. Volim svjetlost, idemo tamo gdje se vidi.“

U sebi pomislih da se i ja mnogo bojim tame, jer nikad ne znam šta ona nosi.

Prepustih se njenom izboru.

Sletjesmo na prostrano blještavo polje. Sve je bilo blijedo-žuto - i drveće, i životinje u njemu, i brda, i rijeka, i ribice u rijeci, i druga stvorenja u njoj, i trava, sve, ama baš sve. Ta bledunjava svjetlost me je jako opijala i zanosila, nisam volio da se ikada završi. Bio sam lagahan kao maslačkov osušeni cvijet koga vjetar lagahnno podiže i spušta na travu. Koraci su mi bili dugi i usporeni, tako da sam u nekoliko skokova mogao da obiđem poprilično prostora, koliko na zemlji za pola dana.

U jednom trenutku, kada mi je bilo najljepše, moja zvijezda se igubi iz moga vidika. Okretao sam se na sve strane ne bih li je vidio, ali je nije bilo. Pomalo panično, počeo sam da strahujem, ali sam pomislio da se ona sa mnom igra žmurke. Oko mene samo blijeda svjetlost i ništa više. Pokušavao sam da je dozovem, nešto me je stezalo u grlu.

„Ijjuuuuh, gdje je zaspao!“ - čuh zabrinjavajući uzvik. Učini mi se da progovori moja zvijezda.

„Svud sam ga tražila, a on na terasi, prehladiće“ - ljutitim glasom ogłosi se majka.

Ona me uze u naručje i odnese u sobu. U toploj postelji osjetih neku milinu i, ne otvorivši oči, potražih svoju svijezdu putovođu. Moje veselo nebo, osuto trepetljikama zvjezdama, smiješilo mi se, a među njima ona moja - najljepša, najsjajnija i najnasmijanija - mahala mi je zracima i uranjala u plavetnilo, miješajući se sa ostalim drugaricama, koje zajedno zaigraše na obzorju mojih očnih kapaka. Oni postadoše teški i slatko stisnuti u sladunjav san.

GOVOR KRATKE PRIČE

Pripovijedanje studenata novopazarskog Državnog univerziteta

Zbirka pripovijedaka *120 priča o Novom Pazaru* predstavlja rad studenata Državnog univerziteta u Novom Pazaru, a objedinjuje, do sad neispisane i neobjavljene, priče iz svakodnevnog života ljudi iz Novog Pazara i okoline. Promocija knjige održana je 22. oktobra 2013. godine u velikoj Sali Kulturnog centra u Novom Pazaru, promoteri su bili: prof. dr. Slobodan Vuksanović – priređivač knjige, prof. Ervin Čatović – dizajner korice, Enes Halilović – književnik i Mirza Aščerić – predsjednik Studentskog parlamenta Državnog univerziteta u Novom Pazaru.

„Ovo je prva knjiga u kojoj su mladi ljudi opisali svoj doživljaj Novog Pazara. Na najljepši način opisani su i historija i mentalitet ljudi ovoga grada“, rekao je dr. Slobodan Vuksanović na promociji. Govoreći o koricama, s obizorom da je to prvi kontakt čitaoca sa knjigom, prof. Ervin Čatović je odgonetnuo zašto se odlučio za prozor: „Prozor predstavlja istovremeno simbol i staništa i odlaska i dolaska. Ovaj prozor (na koricama knjige) predstavlja otvorenost Novog Pazara, grada u kojem su svi dobrodošli i u kojem se svi dobro osjećaju.“

Enes Halilović

Priče čekaju da budu ispričane

“Na ovom svijetu najvažnije je da imamo jedni drugima šta da ispričamo” - kaže Čamil Sijarić. U ovoj knjizi *120 priča o Novom Pazaru* neke su priče u umjetničkom smislu, neke su nalik na reportažu, neke su kao mikro eseji; jedna liči na anegdotu, jedna liči na radio dramu. Dakle, jedna bogata igra u kojoj dominiraju kratke priče ili takozvana, danas u kritici poznata, “kratka, kratka priča”, za koju Krleža kaže da je „noveleta“, a mađarski pisac Ištvan Erkenj kaže da je to „jednominutna priča“.

Prvom polovinom XX stoljeća kratka

priča u svijetu ulazi u “avanture” - kada je u pitanju forma, ona se smanjuje do rečenice. Mnoge antologije pokazuju da se u kratkoj priči upravo najviše i eksperimentisalo. Ti prozni eksperimenti naveli su dramske pisce da ubrzaju i učine uzbuđljivim dramsko kazivanje. Danas skoro da nema književnog časopisa u svijetu u kojem nije dobrodošla kratka priča. Ima i velikih prozanih pisaca koji nikada nisu napisali kratku priču jer ona ima svoje zakonitosti. Potrebno je u kratkom tekstu prikazati romanesnu snagu i lirski zanos - sjediniti to dvoje. Danas je u knji-

ževnom svijetu poznata i takozvana *ekran priča* - priča koja je kratka te može da stane na ekran računara. Klasična definicija kratke priče je u tome da se može pročitati u jednom mahu, kako je to rekao Edgar Alan Po. Postojali su autori koji su težili kratkoj priči koja bi bila napisana čak i bez pridjeva, tako da je samo jedan narativni kostur. Danas je za mnoge ideal kratke priče takozvana *kratka, kratka priča ili jedno-minutna priča*, o kojoj je govorio Krleža, koji sam nikada nije napisao tako kratku priču.

Vrhunski zahjev stila jeste potreba da se održi pažnja čitalaca. Ako je to mjerilo, onda se nekoliko među ovim pričama mogu smatrati umjetničkim djelima. Dobro je i to što je 120 mladih ljudi osjetilo čar autorstva, potaknuti su da urade nešto iz čega su izašli bogatiji.

Ova knjiga je dokaz Ovidijeve misli da najviše koristi donose one radnje koje ne donose neposrednu finansijsku korist. Jednostavno, iz ovog literarnog eksperimenta mladi ljudi su izašli bolji i, vjerujem, jači.

Iako je nezahvalno govoriti o zbirnim djelima i neprimjereno izdvajati bilo koga, prinuđen sam da u ovom osvrtu dam samo kao skice prve impresije na ono što je ispričano. Vraćati se rukopisima, prerađivati ih, velika je pripovjedačka obaveza. Autori ove knjige nisu ni dužni da dotjeruju svoje priče. Ova će knjiga ostati kao uspomena.

Po mom mišljenju, Maida Feković napisala je vrlo duboku priču - sama priča koju je odabrala svjdjela bi se i najvećim pripovjedačima. Tema mlade Maide Feković kao da je izašla iz okvira čuvene

njemačke škole kratke priče; ona je napisala priču na kojoj čitalac treba da zastane i razmisli o humanosti. Vrlo su uspješne priče koje potpisuju: Elzana Čeperac - ona se služi vještim pripovjedačkim trikom da na kraju oslika lik koji je nepoznat na početku; Adnan Bjelak - koji uspješno piše o prolaznosti života, dok Semra Ademović u

Autori "120 priča o Novom Pazaru" i promoteri: prof. dr. Slobodan Vuksanović, prof. Ervin Čatović, Enes Halilović i Mirza Aščerić, Kulturni centar Novi Pazar, 22. oktobar 2013. god.

pomoć priziva domišljatost naroda koji se samo pričom može odbraniti od napasnika; vrlo je efektna priča koju potpisuje Sead Nasufović. Njen kvalitet ogleda se u tome što priča nije didaktička, a didaktika jeste glavna prepreka početnika u literaturi. Nasufović se kratkom pričom izmakao od didaktike, a to je nesumnjivo uspjeh.

Ovi mladi ljudi treba da razmišljaju o sebi i svojoj ulozi u svijetu. Oni su ti koji moraju da mijenjaju svijet; da učine boljim sebe, porodicu, grad, državu, Evropu i svijet. Da učine sretnijim i ljepšim sve što vide i dodirnu. To ne znači da više nisu mladi. Ne zaboravite da je Oktavijan August sa samo 19 godina postao imperator Rimske imperije. Zatekao je Rim u cigli, a pokoljenjima ga ostavio u mermeru. Mehmed Fatih osvojio je Konstantinopolj sa navršenom 21 godinom. Uveo je takvu disciplinu da je mogao šetati među pet hiljada konjanika a da, pritom, svi čvrsto zauzdaju svoje konje da se ne čuje niti jedna hrzaj.

Rembo je svoju poeziju napisao prije dvadesete godine života. Dakle, mlad čovjek je spreman za velika djela. To je lekcija koju mladost mora da ponese nakon ove knjige kao i izreku sa kojom SAD vaspitavaju svoje mlade: „Samo nebo je limit“. Ima toliko toga o čemu može da se govori. Priče čekaju da budu ispričane. Priče su svuda oko nas,

istina je svuda oko nas. Jedna autorica, Aida Mašanović, kaže: „Kad bi zidovi mogli da govore“.

Možda sam očekivao veću količinu kritičke svijesti i kritičkog govora. Književnost nije samo oda i hvalospjev. Hvalospjevna slika svijeta je davno iskrivljena jer je iskrivljen i sam svijet. Jovan Hrištić kaže: „Blago nama što nećemo dočekati ono što će dočekati naša djeca.“ Možda će kritičku svijest i historijsku svijest više njegovati oni mladići i djevojke sa ovog skupa koji nastave da se druže sa knjigama kao Sizif sa kamenom. Vergilijeva zrelost duha oličena je u historijskoj svijesti. Kritička svijest je istovremeno potreba za modernim.

Potrebno je otkrivanje novog u starom i onog dugovječnog u trenutnom. Povišena kritička svijest trebalo bi da obezbijedi i određeni stupanj modernosti.

Jedna autorica kaže: „Ne bih jedan kamenčić svog keja mijenjala za stotinu građevina Njujorka.“ To je zaista legitimno razmišljanje, ali za buduće priče treba se staviti u kožu drugoga, drugačijega, dalekog, nepoznatog čovjeka. Treba se zapitatiti i: da li bi građanin Njujorka mijenjao stotinu građevina za jedan ovdašnji kamenčić!

(Izlaganje sa promocije knjige)

Maida Feković

Pričala mi nana...

Nekada, ovdje u Novom Pazaru, nije bilo velikih kuća, asfaltiranih ulica, čak ni naroda nije bilo koliko ga danas ima. Ona kaže da su nekada ljudi manje imali, manje znali, ali više cijevali ljudskost nego danas.

Znajte, moja nana je neko ko puno zna o Novom Pazaru. Ona je ovdje odrasla, ovdje se udala, rodila djecu, dobila unučice i sada ima osamdeset godina, ali kaže da za svih njenih osamdeset godina ni u jednom trenu nije poželjela da ode iz Novog Pazara.

Od svih njenih priča, jednu ću sigurno i ja pričati svojoj djeci. Priču o ostavljenoj bebi u vrijeme rata:

„Rat je prekrpio crnilom Jugoslaviju. Svi smo u strahu živjeli, nije se znalo kada je noć, a kada dan. Svi smo u očima nosili tamu. Obavijeni strepnjom, hladnoćom i bolom, gušili smo se u sopstvenim mislima. Teško je u tim danima bilo čuti lijepih vijesti.

Ja sam imala trinaest godina. Živjela sam sa svojim roditeljima i tri brata i dvije sestre. Teško smo živjeli. Otac je imao malu krojačku radnju, ali pošto narod nije imao novca, rijetko kada bi šta naplatio. Ali za hljeb se uvijek imalo. Majka je čuvala nas, djecu. Trudila se da zaboravimo da je napolju rat, stalno nam je pričala o svom djetinjstvu i zajedno sa njom smo i mi djeca nerijetko maštali o svojoj budućnosti.

Ja sam uvijek imala samo jednu želju: da se rat završi i da nakon njega budemo, svi zajedno, srećni. Moja mlađa braća i sestre su, znam, imali istu želju, mada ni oni, a ni ja, nikada to nismo izgovorili pred majkom. Trudili smo se da pomisli da je uspjela da odvoji naše misli od rata svojom pažnjom i svojim pričama.

Od svih tih dana osjenčenih strahom, uvijek se sa ponosom prisjetim jednog. Nije taj dan bio u to vrijeme toliko blistav, koliko je danas, kada je dio sjećanja. Taj dan je dokaz da ni u ratu ne smijemo zaboraviti da ostavimo ljudi.

Ne sjećam se datuma, ali znam da je bila srijeda. Majka me je zadužila da brinem o kući, jer je morala da prođe u obližnje selo da obiđe staru rođaku koja je živjela sama. Ja sam čuvala braću i sestre, ali mi je zima bila u grudima, jer majka nije bila tu sa nama. Otac je bio važan cijeloj porodici, ali, ipak, majka je bila tih dana naša svjetlost i kolijevka. Nakon nekoliko sati, majka se vratila, sva uplašena, ublijedjela, u rukama je nosila bebu. Utrčala je u kuću, dok je dijete mirno ćutalo, uvijeno u plavi prekrivač.

Na ivici suza, majka je prozborila: 'Morala sam ga uzeti, kuća je bila prazna, a ono je plakalo.'

Osjetila sam strah zbog majčinih riječi, ali se ona ubrzo nasmiješila, poljubila bebu i rekla: 'A i kako da te ostavim kad si tako lijep?'

Ja sam pitala majku gdje je našla tu bebu, a ona mi je ispričala: 'Na putu ka staroj tetki, prolazila sam pored jedne kuće iz koje se čuo jak plač djeteta. Ni sama ne znam odakle mi snaga, ušla sam u tu kuću i zatekla ovog mališana. Izgleda da su njegovi negdje izbjegli, a njega su zaboravili. Dugo sam tražila da nađem nekoga u blizini – nije bilo nikog. Vrata otvorena, hambari prazni. Svi su otišli, a on, jadničak, ostao. Morala sam ga uzeti. Zнала sam da treba saznati čiji je i vratiti ga njegovoj majci. Ali nisam ga mogla tamo ostaviti, niti sam mogla duže ostanti da čekam da se neko vrati. Brinula sam za vas.'

Zadivljeno sam gledala majku. Grilila je mališana kao svoje dijete, okupala ga, presvukla, nahranila. Na plavom prekrivaču je bilo izvezeno ime Milomir, pa smo pretpostavili da se dječak tako zove. Svi smo jedva čekali da otac dođe s posla da nam kaže šta ćemo dalje. Plašila sam se reakcije svog oca. Majka je u sred rata u kuću donijela tuđe dijete, to se može pogrešno protumačiti. Bilo me je strah, ali taj strah nisam pokazala. Stalno sam ljubila ruke majci i zahvaljivala joj što

je spasila malog Mileta.

Kada je otac došao i vidio bebu, prvo je sjeo, saslušao majku, a onda rekao da je ispravno postupila i da će se on potruditi nekako da pronađe porodicu malehnog dječaka, ali da ni mi djeca, a ni majka, ne smijemo nikome reći da je dječak kod nas.

Mjesecima smo krili malog Mileta. On je svakog dana bio sve ljepši, a nama sve draži. Otac je preko svojih prijatelja pokušavao da pronađe Miletovu porodicu, ali to tad nije bilo nimalo lahko.

Jednog jutra, nakon jutarnje molitve, izašla sam pred kuću da unesem drva za ogrijev. Ispred kuće je stajao visok čovjek. Uplašila sam se kada sam ga vidjela. Jedva sam ga upitala koga traži. Rekao je imena mojih roditelja. Strah mi je sledio krv. Čovjek je valjda primijetio moj strah. Polahko je izgovorio: 'Ja sam otac malog dječaka, donio sam vam darove i došao po njega.'

Kamen straha je spao sa moje duše. Ali nisam smjela odmah povjerovati. Nisam pozvala majku, već samo tiho rekla: 'Kako da vam vjerujem?' Čovjek je izvadio iz džepa sliku na kojoj je bilo puno žena i ljudi, a među svim tim licima bila je i jedna beba, bio je to Milomir.

Sreća je zavladała mojim bićem. Usplahireno sam uletjela u kuću, pozvala svoju porodicu da dočekaju Milomirovog oca. Moj otac nije dozvolio da svi izađemo, već je on uveo gosta u kuću. Čovjek je od sreće počeo plakati. Svi smo plakali. Jedino je Milomir ćutao. Majka je u suzama predala Milomira - srećna što ga vraća njegovoj porodici, ali tužna što ostaje bez njega. Otac malehnog dječaka je obećao da će Milomir uvijek biti svjestan čijom zaslugom je ostao živ i da će moja majka moći da vidi Milomira kada god to poželi.

Zaista je tako i bilo. I dan-danas se naše porodice posjećuju i poštuju, a ova priča je prepričana, sa koljena na koljeno, svim generacijama u obje porodice. Tako da će nas ova priča vječno povezivati.“

Sead Nasufović

Ahmedija i sir

Možda je bila devedesetčetvrta ili devedesetpeti godina. Ne znam da li sam tada bio u prvom ili drugom razredu medrese. Čudno, godine se ne sjećam, ali zato svakog detalja tog dana, pa čak i mirisa lipe iz džamij-skog harema se dobro sjećam. Evo, i sada joj miris osjećam. Tih lipa više nema. Našli se neki „pametni“ ljudi i zaključili da će se džamija bolje vidjeti bez lipe. E baš toga dana Hasan-efendija se vratio sa puta iz Turske. Znam da smo ga danima iščekivali. Bezbeli, iz Turske se ne vraća praznih ruku. Tako je i bilo. Svi smo dobili i poneki poklon: neko kapu, neko tespih ili sedžad, a malo zaslužniji i sve nabrojano. Međutim, bilo je tu i robe za prodaju, doduše samo jedan proizvod – bijelo platno za imamsku ahmediju. Hasan-efendija je znao da izabere, jer je i sam imao nekoliko ahmedija; od onih skupih sa posebnom pažnjom namotanih za svečane prilike, pa do onih koje je koristio svakodnevno. Nas nekoliko softi i imama je ponudio prelijepim, lahkim i tankim materijalom za ahmediju. Ali, pošto ga je

skupo platio nije bio za poklon, već samo da platimo onoliko koliko je i njega koštalo. Pošteno. Ipak sam, sa nešto malo džeparca koji mi se našao, uspio da kupim materijal za svoju prvu ahmediju. Lijepo sam ga umotao u neko drugo platno i dobro upakovao da se, ne daj Bože, ne uprlja. Platno sam stavio u jednu fioku od starog, čini mi se, dvadesetogodišnjeg regala, u kojoj su inače bile samo moje stvari: pohvalnice iz osnovne škole, diplome sa takmičenja, poneka nagrada, fotografije i posebno odabrane knjige za čuvanje.

Vrijeme je prolazilo. Prošlo je od tada i desetak godina kada sam poželio da uzmem i to platno i da savijem sebi ahmediju. Pretražio sam fioku nadajući se da ću odmah naći platno. Ali platna nigdje. Potražio sam i na drugim mjestima, ali platna nema pa nema. U tom naide moja sestra Samira.

„A šta to tražiš?“ – upita.

„Vala, tražim ono platno za ahmediju. Ovdje sam ga ostavio poodavno, ali ga sad nema“ – rekoh joj umjesto pitanja da li ona nešto zna o tome.

„Ona krpa? Ona bijela... Znam, znam. A nju ti je majka onomad uzela. Eh, što joj se svidjela. Baš nije imala neku dobru krpu za sirenje. Pa šta bješe umeračila. Kaže da je birala, ne bi bolju našla. I lahka i lijepo se pere, a lijepo se i sir cijedi. Začas, vala.“

„Kakav sir? Pa to mi je za ahmediju“ – progovorih koliko da nešto kažem, mada svjestan da ne mogu više ništa promijeniti. Stvar je gotova.

„E, bogami, ne znam ja. Toliko godina je bez veze tu po regalu, pa bolje da se makar za nešto iskoristi. Hajde, jadan, nabavićeš drugi materijal. Ih, ko da toga nema.“

Pomislih tada: „Ima, vala, makar toga ima“, ali nekako mi je bilo merak da baš to iskoristim. Jer to su bile godine u kojima me je i jedno platno činilo setnim, pa mi se sve činilo da ako od toga napravim ahmediju ono će me makar ponekad podsjetiti na lijepe medresantske dane. Tako sam tada razmišljao, a sada se tome samo smijem. I eto, moje platno za ahmediju završilo je kod majke za sirište. I nek je, vala...

Adnan Ado Bjelak

Noć u prijepoljskom selu

Uoči petka. Seljaci su brižno završili sve svoje obaveze planirane za taj dan i već su u svojim toplim domovima – progovore koju riječ ili pak, i šute... Gledaju u televizor i nepomično šute. Enisa, mještanka tog sela, izašla je ispred kuće da obezbijedi ogrijev za konak. Međutim, miris pečene halve koji je dopirao iz jedne oronule, stare, male, komšijske kuće primamio ju je kao što šumski izvor prohladne vode primami ljude u vrelinim ljetnim danima. Unijela je drva u kuću, stavila u šporet jedno i obratila se Hilmu, svome mužu:

„Vala, mogli bismo kod Amira i Alme? Eno su kod kuće, gori him svjetlo. Čini mi se da je Alma napravila halvu. Cijelo se selo uzmirisalo.“

Hilmo je samo klimnuo glavom tražeći čiste vunjene čarape koje obuva samo kad negdje krene. Enisa je, znajući da će se zadržati na sijelu, još jednom pogledala vatru i stavila još jedno tanje drvo, za svaki slučaj.

„Turih ja još jedno. Oštro napolje, treba zaspati u hladnu sobu“ – progovorila je.

Hilmo je i dalje šutio. Enisa je pri polasku napravila mesh glave mokrim

rukama. Eto, koliko da smiri kosu.

„Pohitajde, ti! Zoveš me, a sad se tu dogoniš, kinduriš“ – rekao joj je Hilmo i uputio se k vratima.

Odmah je i Enisa istrčala za njim. Krenuli su, a ubrzo i stigli. I brže bi, nego je Hilmo klecao... Boljela ga je noga. Prethodne večeri ju je izvrnuo dok je trčao za ovcama koje su nezaustavljivo jurile niz tuđe njive. Pokucali su na komšijska vrata:

„Selam alejkum! Bujrum, bujrum“ – ljubazno ih je dočekala domaćica, sklanjajući s puta dijete koje je za njom došlo u dupku.

„Alejkumusselam! Mi osjetili miris halve, pa došli“ – našalila se komšinica.

Alma, domaćica, nasmija se sa srca, kako to ona umije, i kaza:

„Aman, aman... Vala ti ne dam ni trohu.“

Ušli su unutra. Druženje su započeli uobičajenim razgovorom pitajući jedni druge za zdravlje, za porodicu. Vrijeme je proticalo. Alma bježe u rerni ispekla i nešto krompira, prinijela je i mladog sira, više neslanog, taj su više voljeli. Gostili su se dva-tri sata, ispijali kahve, služili se onim što je Bog dao na sofri, prepričavali razne događaje, razne anegdote kojima su se svi rado smijali. Noć im je protekla u zabavi, radosti, zajedničkom veselju. Ali, kako se kaže, *sve što je lijepo ima*

svoj kraj! Zadovoljni gosti su otišli, prijatna večer privedena je kraju.

Alma je uspavala sedmomjesečnog sina koji je te večeri ostao nešto duže budan nego inače. Pospremila je sto, oprala suđe, sve počistila i ugladila kako ne bi imala ujutru puno posla u kući, jer je sa Amirom trebala prenijeti neka sijena. Napokon je i ona bila spremna za spavanje. Spustila je glavu na mehkanu jastuk, legla u novu, mirisnu postelju, duboko uzdahnula prateći ga riječima: *la ilahe illallah*.

Noć je tekla po svom ustaljenom toku, po svom davno određenom obrascu. Vani bi se, s vremena na vrijeme, čuo lavež pasa koji su jurili okolo izbacujući iz sebe svoju prirodom određenu agresivnost.

Kazaljke sata išle su u svom tačno određenom ritmu, narušavajući tišinu noći koja je vladala u sobi. I ta noć je izmicala. Novo jutro se rađalo. Mal-išan, kao da je osjetio da ga zovu novi jutarnji zraci, otvorio je još uvijek sanjive oči i zaplakao. Sabahski ezan je pratio dječaćičev nevini i iskreni plač koji nije bio kao i obično... Bio je tih, lagan... Kao da nije plakao, kao da je upućivao na nešto, kao da je upućivao na nekoga. Otac dječaćića čuo je taj čudni, nikako ravnodušni glas, okrenuo se Almi i šapatom joj rekao:

„Alma, budi se... Armin se probudio. Alma... Plače. Hej, budi se!“

Alma se nije pomjerala. Dženaza se klanjala sa podne namaza tog dana koji je bio na pomolu.

Dževad Crnovršanin

Šaljivdžija Jusuf

Na trenutke je živio tiho, povučeno. Ovo je bio njegov grad, gdje su ga mnogi voljeli kao svoje roditelje. U ovom gradu su sakrivene njegove tajne i životni trenuci, tu je bio njegov život.

Bio je prosječan čaršijski čovjek. Šetao je raširenih ruku i nogu. Kao da je cijeli Pazar njegov, tako se osjećao. Kada bi ušao u kafanu prurušen u kafansku igračicu, obučen u kobinezon, svi su znali da je to on, stari šaljivdžija, Jusuf-aga. Bavio se trgovinom i, kako je i sam govorio, to je bio jedini zanat koji je umio raditi. Imao je i čevabdžinicu i spicaru u Lugu, blizu Bor džamije. Često je zbog neplaćanja poreza imao sitnijih problema sa policijom, koju nikako nije volio. Kada bi jahao čaršijom svog konja i primijetio policajce u blizini, povukao bi uzde i krenuo na njih. Uplašeni policajci bi se razbježali, a on bi se slatko nasmijao i produžio dalje.

Bila je 1971. godina kada je drug Tito trebao zijaretiti Novi Pazar. Stiglo je naređenje od nadležnih organa da se toga dana pritvore svi oni koji bi mogli da naprave kakvu scenu ili neki problem. To se, naravno, odnosilo i na

Jusuf-aga. Policija je jednog jutra upala u Jusufovu avliju, ali ih je on spremno dočekao. Bio je na krovu svoje kuće i počeo da ih gađa kamenčićima uz povike: „Ja volim više druga Tita od vas i zato vam neću dozvoliti da se primaknete.“ Poslije viščasovnog prepiranja, policija je napokon odustala.

Bio je veliki šaljivdžija. Jedne zime, nana Halima je, kao što je to svaki dan radila, krenula na Halimaču, da napuni kante vodom. Pored Halimače je raslo ogromno drvo jabuke, a Jusuf je, prije nego što je Halima došla, na granu zakačio zreli paradajz. Halima je pomislila da su jabuke, pa je skinula svoje papuče i počela ih gađati, ne bi li skinula koju jabuku. Mnogo se namučila, čak joj je i papuča na grani ostala, ali je uspjela. Međutim, kada je shvatila da je to paradajz, podigla je glavu i povikala: „Ah, Jusufe, šta mi uradi!“

Jusuf je, međutim, s druge strane, bio mehak. Dugo je bio zaljubljen u lijepu, mladu Bosanku Eminu. Kada mu se udala za drugog, život mu se srušio. Vrijeme je provodio uz drugove, ostajući do kasno u noć. Jedne takve večeri, neposredno poslije Emi-

nine udaje, pozvao je svog druga Nazima da ga posjeti i iskuse još jednu od tih večeri. Pili su i jeli, pričali i smijali se skoro cijelu noć. U jednom trenutku im je ponestalo pića i Jusuf je otišao u čaršiju da dobavi još. Kada se vratio, zatekao je svog druga Nazima kako nepomično leži na hladnoj zemlji. Jusuf je počeo šetati užurbano, lijevo pa desno, jako dišući kroz nos. Odjednom je zastao nad Nazimom i ljutito ga gledao. Onda je počeo da viče: „Ja te nisam pozvao da umreš u mojoj avliji, nego sam te pozvao da pijemo!“

Nakon toliko godina ostalo je sjećanje na šaljivdžiju Jusufa. Ova čaršija i ovaj grad čuvaju to sjećanje od zaborava i njega i još mnogih ljudi i ličnosti koji su po nečemu ostali upamćeni. I dan-danas, ovom čaršijom šeta neki Jusuf i ide da pije vode sa Halimače neka nana Halima.

120 priča o Novom Pazaru,
Pripovjetke studenata
Državnog univerziteta u Novom Pazaru,
Beograd, 2013.

Lejla Rebronja

VRISAK

Bio je to vrisak strašniji od najnezgodnijeg košmara, od najvišeg vrha, od najnesrećnijeg udesa, od najteže misli, strašniji od prokletstva i promjene. Ptice na bijelim granama, začudo, ostaše mirne. Nijedna latica behara nije svojim tijelom dodirnula tlo. Nije čuo ni behar, ni svijet, vrisak što se oteo iz grudi, niti patnju što se otela iz vriska, jer je čovjek bio nijem. Ili je bio isuviše daleko za njihov okorjeli sluh...

Sve čega se sjeća su tamno sivi zidovi oko njega i jakog bola koji je pritiskao njegov potiljak. I jednog prozora, dalekog, nepoznatog, jedva vidljivog, ali stvarnog. Trebalo mu je cijelih deset minuta da se privikne na mrak, primijeti prašinu oko sebe i osjeti smog i težak vazduh. Trebalo mu je cijelih deset godina da podnese lavinu nepredviđenih postupaka i da nauči da pleše u pravcu vjetra, zajedno sa olujama. Eh, da barem ima ćošak u kojem može da se sakrije. Ali nema ni ćoška, ni kutka, ni

predaha, ni odmora. Sada se nalazio na dnu okrugle tvrđave, na dnu mračnog ambisa.

Podigao se jedva, mučno, i on i njegovi ožiljci. On onda priđe prozoru i otvori ga. Oblak prašine izađe iz njega i čovjek se nakašlja. Kanati su bili stari, drveni i ispuicali na pojedinim mjestima, pa je jasno mogao da vidi ljepotu prirode koja se nazirala i bila mu tako blizu. Polahko ih odgurnu pazeći da se ne polome. Blaga, prijatna svjetlost mu obasja svaku boru na mudrom, ali i umornom licu, tužnim nebesko-plavim spuštenim očima i izgubljenom osmjehu. Nije bilo drugog izlaza, pa odluči da izabere jedini mogući. Bez daljeg razmišljanja, zakorači. Hodao je umjereno, polahko, hramao dostojanstveno na lijevu nogu, iako je upravo izašao iz tamnice. Misao o slobodi mu je davala snagu. Nalazio se u podnožju ponosnog Bihora, što je gordo i nedostižno stajao pred njim. Tu počinje naša priča.

I

Ime mu je Ćazim Borančić. Učen je čovjek. Vidio je raznoga svijeta, nagledao se svega i svačega, i eno ga sada gdje stoji ponizno pred Bihorom, zanesen ljepotom što ga očekuje: od nepreglednih predjela Goduše, preko sunčanih Crniša, pa sve do mraznog Bora. Zastade da predahne još koji trenutak, a onda, uz dubok uzdah, počne da korača. Svaki novi korak bio je sigurniji, jači, brži. Tim tempom je brzo došao do vrha jednog od mnogih brda. Bila je to neka vrsta vidikovca. Pastiri rekoše da se zove Bučkov krš, a oni ga zovu i Sedjeći krš. Bilo mu je jasno zašto sedjeći, jer su ta dva pastira cio bogovjetni dan sedjeli i gledali u ovce, ne radeći ništa drugo do puhanja u drvenu sviralu i bacanja celice na kraju dana. Gledaju oni ovce, ovce pasu travu, govoda i jedni i drugi. Ipak, sjede pored njih, jer je bio umoran. Taman je zatvorio oči i prepustio se jednostavnoj melodiji koju je ispuštala svirala, kad se začu buka i smijeh. Grupica pastira se pridruži ovoj dvojici, i počeše da igraju neku čudnu igru. Nalet neprijatnog osjećanja i crvenila preplavi Ćazima, jer je shvatio da svi gledaju u njega i sada već možda pričaju o njemu. Okretaše se jedan po jedan ka njemu, pa onda nazad ka grupici i došaptavaše se ravno pet minuta, kao da vijećaju nešto ozbiljno. Jedan se konačno oglasi:

-Hej, Mudrac (tako su ga ubuduće zvali svi na koje je naišao, a ni ja ni on nismo znali zašto), hoćeš li da igraš Boša sa nama?

Bio je začuđen. Pastiri, Boš, i to još usred livade na proljeće?

-Jok. Još malo pa idem, nemam vremena.

Imao je vremena, ako je išta u tom trenutku imao to je bilo vrijeme, ali nije volio tu igru. To je bila igra koza u Bihoru karakteristična za zimu. Igra se zapravo sastojala iz skrivanja prstena ili drugog malog predmeta ispod čarapa, rukavica ili nazuvaka. Nedomirute čarape, pri pronalasku prstena, su "koze" koje su ukockane. Ukoliko tragač kaže "Boš" i nađe prsten iz prve, sve su koze njegove i ima pravo ponovo da krije prsten, a ukoliko traženje nije bilo uspješno, nema pravo da više traži već gubi partiju. Izgleda da pastiri nisu igrali ništa nalik Bošu koga je Ćazim znao. Bio je podaleko, pa nije mogao ni da vidi tačno, ali je vidio dovoljno da zna da je ovo neka druga igra. Zajedničko im je, izgleda, samo ime. Pastiri su bez smisla uzvikivali "Boš" i smijali se kao ljudi. Onda su počeli i da se svađaju, da urlaju i psuju jedni druge. Vide Ćazim da nastaje gužva, pa odlučio da krene dalje.

II

Pred njim se sada opružao Bor, selo prepušteno samo sebi, bez šume i zaklona. Iako je bila crešnjarica, vjetrovi ovdje nisu izostajali. Šamarali su oštro i nemilosrdno, ali njegovim kestenastim očima nije smetalo. Takvo buđenje mu je i trebalo. Podiže pogled Ćazim, pogleda ispred sebe i osmijehnu se. Mahala, konačno! Nije bilo puno

kuća. Sve su bile trošne, stare, sa zidovima od pruća i krovovima od slame, ali bila mu je draga svaka slamka i svaki prut. Zakuca na prva vrata na koja je naišao. Otvori mu djevojka, mlada po godinama, ali se još od prvog pogleda moglo vidjeti koliko je život natjerao da brže ostari. Bila je prava ljepotica, a kasnije je od komšija saznao da se zove Buran. Kuhala je neke zelene grahe, bila je dobra u tome. Po njoj je i boranija dobila naziv. Naravno, tu je bio i gazda kuće, drugačije ne bi ni ušao ovaj, takvi su običaji. Starica sjedaše na drvenoj stolici, babo na madracu malo podignutom od poda, a djeca na zemlji. Majku nisu imali. Balandža je bila odmah pored stolice. Ponjave su bile stare i jedva su se držale na još starijem prozoru. Sva djeca (a imalo ih je mnogo) imahu zakačenu hamajliju protiv uroka i strah u očima. U jednoj naninoj ruci novorođenče plače, ne odmara, a u drugoj babljača. I to je protiv uroka. „Baš neka ureknuta porodica“, pomislio je.

Sjedio je jedno vrijeme, pripričao, poslužio se, istovremeno ulažući sve napore da porodica ne primijeti da je osjetio garamet koja lebdi vazduhom u kući. Nešto se desilo ili će se desiti. A možda je oboje. Taman je krenuo da izusti da nema vremena i da mora da ide, kad se čula buka. Ponovo buka. „Zašto li ga stalno prati?“ Djeca se trznuše. Babo Hasan ustade, spreman da dočeka goste. Novorođenče zaplaka jako i samo taj zvuk je odzvanjao prostorijom koja se sada činila praznom. Muk. Onda se otvoriše vrata i svi nastaviše di-

sati. Prosci Hadrovići su ulazili, sa sve darovima i kiselim osmjesima na još kiselijem licu. Mrzeo je Ćazim takve ljude, ako se ljudima mogu nazvati uopšte. Pričali su, kesarili se i pregovarali o mladoj Buran, planirali njenu budućnost. Niko osim Mudraca ne osjeti njemu dobro poznati miris zagorjele boranije. Niko osim Mudraca ne primijeti u svoj toj gunguli što nastaje da nedostaje jedan član porodice, i to najvažniji. Pa Buran je nestala!

Sve nakon toga je ostalo mutno u oblaku dima, što je ostao iza galopa konja koji je dugo, poslije toga, odzvanjao u ušima ostavljenih. Proklinjanje Hadrovića, vapaji baba, uzdasi djece i plač staričin i bebin, jantalas što je nastao, sve je ostalo iza nje. Kasnije je od komšija čuo nastavak priče. Ako se njima može vjerovati, Buran je pobjegla sa Alijom Hajdarpašićem, sinom Izetovim. Još je nastao i obračun pored sela Hadrovića, pa su tu prosute pretnje i psovke, meci i ratovi, ali su zaljubljeni na kraju našli svoj put.

III

Bila je četinbrstica kad je došao do Crniša, sunčanog i najdražeg. Nije bilo doba kad je Crniš najljepši, kada okopni prije svih drugih površina, oslobodi se snijega pa se ponosno crni. Zato se Mudrac malo razočara. Zadrža se još malo, pa nastavi dalje. Noge su same išle, nisu stajale - brzo, uz brdo, niz brdo, uz Blizuradu, kroz Bioču, pored Banjšora, Popce i Godijeva - usput učeći mnogo

od insana koji su znali malo. Zastade kod jednog bunara da se napije vode, da povрати dušu. Pogleda, i zamalo mu srce stade.

-Uf, čovječe, prepade me!

Rekao je drhtavim glasom, podvikujući.

-Nije mi bila namjera, oprosti.

Reče čiča koji se pojavio ni od kuda i počeo grohotom da se smije. Ćazim ga je prvo ljutito gledao, a onda i on počeo da se smije. Zanimljiv neki čičica, pomisli. Mogao bi još da posjedi. Eh, da je znao, ne bi nogom kročio, ne bi ni pomislio da nogom kroči ni da se približi bunaru koji ionako nije radio, jer je jednom prilikom koza upala u njega. To je kasnije saznao, pa se pokajao još više. Ne samo da nije dobio vodu, nego mu je čiča ravno pola sata dosađivao nepodnošljivim pričama, a pritom je i mislio da je sveznalica. Nije jadnom Ćazimu dao ni riječ da progovori, a tolike je škole završio. Džabe njemu škole, čiča zna bolje!

-Tmurno vrijeme.

-Loše si ti to protumačio, vedro je nebo, vedrije ne može biti - zna čiča bolje.

U međuvremenu, počeo kiša.

-Pada kiša.

-Nije ovo kiša, ovo samo sipi - zna čiča bolje.

I tako u nedogled. A nije imao gdje, kiša je pljuštala. Pokušao je da se isključi, to je bar umio, ali je i čičin glas postao nepodnošljiv, pa je samo ustao, onako, po kiši, bez ikakve zaštite, i nastavio dalje.

Počeo se penjati uz neko brdo, najviše od svih brda. Krenu brzo, ali se umori, pa uspori. Vidio je vrh i kao da je vidio cilj u toj ne tako dalekoj

tački. A gore bijelo, što od snijega, što od oblaka. Toliko bijelo da boli za oči. Put je bio mučan i pun raznolikog kamenja koje ga je ubadalo kroz, sada već poderane, opanke. Nije stajao. Osjeti snagu u prsima. Zaletio se i pruži ruke. Još samo malo. Tri, dva, jedan...

Sve čega se sjeća su tamnosivi zidovi oko njega i jakog bola koji je pritiskao njegov potiljak. Nakon deset minuta, koliko mu je trebalo da se privikne na mrak, Ćazim shvati da preko puta njega sjedi skučen neki starac nebesko-plavih spuštenih očiju. Susretoše se njihove oči, a u Ćazimovim kestenastim se pojavi zbunjenost i strah. U Fatihovim, kako se zvao starac, a čije ime ne pomenuh na početku priče, ne mogoše se uočiti nikakve promjene. Ili su postale umorne, ili su postale neodgovorne, ili je bio veliki mrak u ovoj proklesoj tvrđavi, pa se nije moglo razaznati šta one kriju. Fatih je postao umoran od maštanja o gordom Bihoru, o dolasku u njegovo podnožje. Misao o slobodi je sve što je ovaj starac imao, ne slobodu, a ovdje je mnogo duže nego Ćazim. Kako su dospjeli ovdje? Tu priču ću ispričati neki drugi put.

Bio je to vrisak strašniji od najnezgodnijeg košmara, od najvišeg vrha, od najnesrećnijeg udesa, od najteže misli, strašniji od prokletstva i promjene. Ptice na bijelim granama, začudo, ostaše mirne. Nijedna pahulja snijega nije svojim tijelom dodirnula tlo. Nije čuo ni snijeg, ni svijet, vrisak što se oteo iz grudi, niti patnju što se otele iz vrisaka, jer su obojica bili nijemi. Ili su bili isuviše daleko za njihov okorjeli sluh...

Faiz Softić

DOK LEBDIM IZMEĐU SLIKA DŽEKA HODŽIĆA

Džeko Hodžić je rođen 1950. godine u Godijevu kod Bijelog Polja. Školu za primjenjenu umjetnost završio je 1970. u Peći, a Akademiju likovnih umjetnosti u Sarajevu 1977. Član je Udruženja likovnih umjetnika BiH od 1980. godine. Dobitnik je devet stručnih nagrada i priznanja za slikarstvo.

Ne znam, a i teško da mogu sebi objasniti, šta se to dešava sa mnom kada uđem u prostor gdje su izložene slike Džeka Hodžića. Onoga trenutka kada preskočim prag izložbene sale, galerije ili, pak, njegovog ateljea u Sarajevu – tada se moje misli i sav vizualni svijet uskovitla i seli na neku drugu, meni nepoznatu, planetu. A kako – ne znam. Ili znam, ali je čovjek, obrhvan jekom umjetnine, nemoćan da dođe do riječi i kaže ono što vidi, ono što osjeća, ono što ga zove, stresajući ti sa vlastitog pogleda slojeve skrame i intelektualne zahrđalosti.

A onoga trenutka kada splahnu nemiri, kada se smiri jeka nečujnog dozivanja. Ja se upinjem da nađem ime onome što vidim, ali – kako odabrati ono koje u cjelosti korespondira sa doživljenim.

Bespredmetno je pitati se kako i zašto?! Jednostavno, postoje Bogom dani umjetnici koji nisu ništa drugo doli vrela, doli vulkani, pa nekada ni sami nisu kadri obuzdati toliki naboj i inspirativnu erupciju. I treba majstorstvo, i treba snaga kako bi producent uspio ukrotiti tolike izazove i sve to svesti na

sliku, na kolaž, ili na figuru koja svojim vrhom probija do samog neba.

Prihvatio sam se velike odgovornosti – pisati o umjetniku koji, čak i svojom pojavom, nadrasta sebe i svoju malenkost, koja se usudila da odgovori na pomenuti zov njegovog izraza. I još više od toga. Nije lako pronaći prave riječi za osjećanja koja, usplahirena, zatalasaju nutrinom recipijenta

djela umjetnika Džeka Hodžića.

Iz natruhlih dasaka oblikovanih u umjetninu koja govori, koja doziva, koja upozorava i koja prijete – vidim kako se otvaraju usta života, kao ribe koja izbačena na suho čeka da je neko vrati u suđenu joj vodu. Rekli bismo – nije lako, a on – Džeko Hodžić radi to sa pjesmom na usnama, pjesmom koja se ne čuje, ali pjesmom čija ga melodija uzdiže do visine sa koje jasno vidi ono što hoće.

I taj katanac koji visi - svojom patinom i svojim studenim dodirima – ne zatvara već otvara milione vrata iza kojih su čamili pravedni i nepravedni! Simbolika, sve je simbolika... I sve je zbilja, i sve je plod mašte – fikcije i metafikcije, ali i stvarno da stvarnije ne može biti.

Posmatram tako kolaže koji padaju niz zidove galerije u Skenderiji i sjetim se rečenice iz Ćamilove pripovijetke *Ram Bulja*: "Hej, Rame, hej, grla bijeloga..." I čujem onu sviralu Raminu čija melodija govori o smrti i životu.

Posmatram tako kolaže Džeka Hodžića i vidim sve one boje žabokrečine na ustajalim barama koje su božjom rukom farbane i vidim bistrinu brzaka Neretve i čujem vjetar u šumarcima i klancima našeg nam Bihora, našeg nam Sandžaka, i čujem dah umornog težaka koji se u sami akšam vraća s njive i ječi od bola u ramenima.

I tako ciklus za ciklusom, inspiracija za inspiracijom; i tako cijeli slikarski i umjetnički svijet na jednom mjestu ili na cijelom svijetu, jer – sva ta boja i svi ti titravi nemiri putuju neviđenim i nepoznatim putanjama i dalje i šire nego je i sam umjetnik mogao dospjeti svojim mislima.

Ako me ne vara dojam koji na mene ostavlja atelje ovog čudesnog umjetnika – vjerujem da bih se, poslije jedne provedene noći u ovom miljeu, i sam preobrazio u sliku; u sliku koja govori, koja hoda, i koja priča neispričanu priču o životu. Bio bih figura sa oštricom umjesto glave; i bio bih sretan!

Dr. sc. Redžep Škrijelj

ĆERANIĆEVO SUPTILNO KOSTIMIRANJE ZAVIČAJA

Umjetnost u Sandžaku: slikar Avdo Ćeranić

Sandžak i bijelopoljski kraj imaju dva Avda. Prvi je slavni Parijev "pjevač priča", Avdo Međedović sa Obrova, a drugi Avdo Ćeranić, slikar i primarijus sa Kamina. Prvi je proslavio i odgonetnuo Homersko pitanje, a ovaj drugi proslavio novopazarsku hirurgiju.

Nije suvišno reći da slikarski talenat dograđuje u srednjoj Umjetničkoj školi u Peći, koja je sa školom iz Herceg Novog bila vrh likovne edukacije u bivšoj Jugoslaviji. Kvalitetno likovno obrazovanje stečeno u ovoj prestižnoj umjetničkoj ustanovi odrijedilo je njegovo permanentno interesovanje uprkos činjenici da karijeru nastavlja kao hirurg (više od 5.000 operacija). Ne prestajući da slika, Ćeranić je kao onaj J. L. Borgesov čovjek koji odluči "da nacrtava svijet" i godinama "ispunjava prostor ucrtavajući pokrajine, kraljevstva, planine... zvijezde, konje i ljude", da bi na kraju otkrio "da taj strpljivi lavirint linija ocrtava njegov vlastiti lik".

Imajuću i vidu raznovrsna Ćeranićeva interesovanja, jasno je da su puni izraz našla u njegove dvije ljubavi, slikarstvu i, podjednako važnoj, hipokratovoj muzi, hirurgiji, pasije koje će ostati neodvojivi dijelovi Ćeranićevog kreativog bića. Tražeći inspiraciju u svojoj ne-

posrednoj okolini, Ćeranić svojim opusom obuhvata ambijentalni prostor Sandžaka. To su pejzaži koji svojom nutrinom zadiru u prepoznatljiv milje naše etnopsihologije, koju njegova vješta ruka dograđuje u specifičnu čulnu kontemplaciju sa prepoznatljivom lirskom dimenzijom. Slikajući stvarni svijet oko sebe, ne zadirući u klasično realistički ambijent, Avdovo slikarstvo je svedeno na skladan likovno-poetski izraz kojim se osjeća pulsiranje jednog magičnog prostora slikanog najvećom umjetnikovom pozornošću. Riječ je o slikarskoj poetici koja izranja iz prvih umjetnikovih sretanja sa prostorima zavičaja, a svaki naslikani segment ispisuje njegovo kontinuirano traganje, potkrijepljeno neobičnom opijenošću djedovinom, koju sa ogromnom radoznalošću putem svog izvanrednog umjetničkog talenta materijalizira u jak slikovni izraz. Zato, bez dvojbe, možemo ocijeniti da je Ćeranić umjetnik jakih tematskih varijacija i neobične motivske dominacije sa epitetom umjetnika suvereno jasnog pristupa u obradi svojih kompozicija.

Te umjetnikove domete vidimo u ovonedjeljnoj serđiji (ekspozitura) u kojoj se kao umjetnik fokusira na zavičaj bojen snovima svog djetinjstva; realni dunjaluk svoje mladosti ukrašen bojama koje doprinose likovnosti, stilizaciji i funkcionalnosti njegovih djela. Pronicanjem u izvanredne pasaže, portrete i pejzaže u kojima je stasavala i sazrijevala snažna umjetnikova duša, uranjamo u jedan snažan kolorit nanijet suptilnim potezima četke i prepuštamo se otkrivanju začaranog plašta tajnovitosti Avdovog dunjaluka.

Pojedinim meditativnim pasažima, umjetnik želi da ukaže na smisao slikanja i ljubavi prema umjetnosti uopšte. Njih ispunjava snažan slikarski govor, žestok kao zvuci njegovih Kamina koji nas, zajedno sa njim, privijaju uz blagu kolijevku toplog mu zavičaja.

Sa izložbe Ćeranićevih slika u Galreiji Kulturnog centra u Novom Pazaru, 13. septembar 2013. godine

Osim sa nama posmatračima, Čeranić čini dijalog sa sobom, kažući da je neumoran tragač za temom i koloritom, koji će oživjeti slikom koja će neposredno nastati. Dio svog likovno-poetskog prostora ispisuje kroz ovaj tajanstveni dijalog sa zavičajem, pri čemu svojim snažnim senzibilitetom čini uspješnu simbiozu dva podjednako odgovorna i izazovna poriva: medicine i umjetnosti. Rekli bismo da najneobičnije u njegovoj umjetnosti čini ono nevidljivo u njegovom kreativnom biću, ono što nastaje baš tu. Tu negdje između dva osnovna, ali opozitna elementa života: kaduceja i četke, slikarskih i hirurških niti, tube i makaza, špatule i skalpela, ali i bjelopoljskih Kamina i Novog Pazara.

Originalnost ove izložbene postavke čini savremen interaktivni i multimedijalni pristup. U mogućnosti smo da Čeranićevo viđenje svijeta osjetimo kroz poniranje u sliku i iščitavanje snažnih motiva na svakom izloženom platnu. Avdo je uspio da otkrije primordijalno u slikarstvu. Širok raspon likovnosti u realizovanim konačnim strukturama otkriva različite afinitete umjetnika i bogatstvo njegovih zamisli, vešto transponovanih u jasnu i slojevitou percepciju. Izložba koju otvaramo snagom svoje konciznosti uspostavljaju umjetnikovu komunikaciju sa posmatračem, pružajući mu neslućene mogućnosti individualnog doživljaja. Tematska heterogenost slika koje su motivski posvijećene umjetnikovoj okrenutosti prema sredini i vremenu u kome živi. One otkrivaju Čeranića kao koloristu sa istančanim osećanjem za složene hromatske varijacije. Većinu ovih slika odlikuje snažna dekorativnost, pri čemu iz svake bojene površine isijava poruka koja pojašnjava ekspresiju umjetnikovog duha. To je autentičan životni zapis koji oduzima nešto od naše svakodnevne prolaznosti. Čeranićeva likovna razmišljanja mahom su transformacija objektivnog polaznog

dunjaluka u jasan likovni jezik. Ona opravdavaju napore umjetnikovog unutrašnjeg traganja i doprinosi otkrivanju novih likovnih iskustava, potrebnih da bi se etabiliralo ono što je najsušstvenije u dijalektici našeg stvaralačkog etosa. Nešto Van Gogovsko u njemu čini ljepotu ove ekspoziture - "ono što se ne može iskazati riječima", a vidljivo je na slici. To je ono što u opusu interpolira njegovu narativnost bojom koja doprinosi sugestivnosti vizije.

Na tom temelju, Avdo gradi svoje likovne horizonte, naglašavajući vezu sa stvarnošću, gradeći kompozicije koje, kao kakvo ogleдалo duše, plijene svojom likovnom semiotikom i poetskim štimungom. A to su tragovi onoga što je nekada postojalo i dobilo obrise u Čerani-

Galeriji Kulturnog centra u Novom Pazaru, 13. septembar 2013. godine

ćevom tananom i vibrantnom radu autentične pojavnosti.

Čeranić je umjetnik koji voli da istražuje. Neobičnu nostalgичnost na njegovim platnima sugerira snažno pulsiranje života, koji u punom intenzitetu jedino umjetnost može da prikaže. Gradeći svoj likovni rukopis, nastao nezavisno od medija u kojem je transponovana ideja, za inspirativno polazište, Čeranić uzima realne forme. Na njegovim slikama osluškujemo ritmove Sandžaka i zvuke minulog vremena!

Pozicioniran između realnog i imaginarnog, manifestuje sudbine ljudi svog okruženja i posmatra kroz dovoljno objektivnu ličnu prizmu. Jednom riječju, umjetničko djelo za respekt. Dovoljno za sagledavanje recentne sandžačke likovne scene, koja je dala snažan biljeg domaćoj umjetničkoj produkciji. Kom-

pleksnost njegove stvaralačke ličnosti se prvenstveno može pratiti kroz paralelno bavljenje medicinom i slikarstvom. Ovi dijametralno suprotstavljani pristupi čine specifičnost njegovog ega.

Likovni izraz ovih radova je bogat i raznovrstan. Oni nam vrlo ubjedljivo i umjetnički jasno otkrivaju svijet Avda Čeranića. Upućuju nas na stvaralački proces u kome je glavno izražajno sredstvo boja. Taložena je decenijama kao plašt temporalnosti našeg življenja, nanošena širokim, slojevitim potezima, sa ciljem da obogati umjetnikovu vizuelnu percepciju koja levitira na granici između prošlog i sadašnjeg. A na njima dominirajući oker-sivo-plavo-branonaliteti, obogaćeni akcentima intenzivnih hromatskih partija koje intenziviraju sveukupni vizuelni efekat. Treba istaći i ulogu suptilno apostrofiranih, djelimično prigušenih, tonova koji sveukupnoj likovnosti djela daju prizvuk senzacionalnosti.

Na izložbi, koja je otvorena u Galeriji kulturnog centra u Novom Pazaru, 13. septembra 2013. godine i trajala do 19. septembra 2013, bili smo u prilici da vidimo kompozicije jasno artikulisane likovnosti koja je u službi umjetnikovog jezgrovitog izraza. Ova serđija (izložba) daje priliku da na jednom drugom mjestu vidimo posve drugačijeg Avda Čeranića; da pored hirurškog vidimo i modus njegovog likovnog promišljanja; još jednu pasiju koja nas u cjelovitosti osvaja snagom svojih čistih formi.

Sagledana u cjelini, ova izložba ukazuje koliko je složeno umjetničko stvaralaštvo. Potvrđuje li Avda Čeranića kao umjetnika koji je vanrednog poziva usmjeren na skupocjene umjetničke izazove?

Fakat je: ne ostavljajući nas ravnodušnim, ti izazovi nas i prizivaju da nestrpljivo čekamo nove likovne senzibilitete ovog izvanredno darovitog autora!

Muhamed Abdagić
(1916-1991)

Zbirka

„PO BAŠESKIJI“

U našoj historiji ili jugoslovenskoj književnosti, nemamo takvog savjesnog hroničara koji je, gotovo iz dana u dan, bilježio za 50 godina sve što se značajnije događalo u Bosni i Hercegovini, posebno u Sarajevu, bilo da se radilo o umrlima, čak i običnim i najbezznačajnijim ljudima, ili zadržanim u tvrđavi u presudi vlasti ili mučki ubijenima bez presude...

Kao što je vječiti Mak u svom *Kamenom spavaču* opjevao čovjeka srednjovjekovne bosanske države i tako dao sliku ovog znamenitog perioda Bosne, svodeći ga na ono najbitnije, na klasno, tako i mi u ovoj našoj zbirci pjesama *Po Bašeskiji* imamo ambicije da prikazemo period Bosne pod turskom vlašću, svodeći ga isto tako na ono najbitnije, a to je:

- Siromaštvo i bijeda
- Rat i vojna
- Neukost širokih masa
- Grabež i otimanje i međusobna trvenja
- Teror i siledžizmo
- Nepravda svake vrste i samovolje svake vrste,
- Primitivizam i tupost onih koji su vladali

i onih kojima se vladalo

- Huškanje masa i raspirivanje vjerske mržnje, na čemu se politički držala vlast, odakle je i sticala svoju masovnu bazu

- Gušenje misli i strah časnik i idealom zanesenih... i neintervencija njihova

- Iznad svega je svemoguću Bog koji određuje sve:

- * Da neko bude siledžija
- * Da neko bude ulizica
- * Da neko proda savjest
- * Da se neko drži po strani

* Da neko proda savjest, državu, vjeru, da neko bude batinaš ili podla mučka kukavica... da neko nekog zadavi, da ne bi sam bio zadržan

- Mračnjaštvo koje je bilo potrebno režimu da bi držao mase u mraku...

O, kako je bilo lako te jadne i zavisne i neuke mase okrenuti protiv isto tako jasnih i neukih i siromašnih, protiv onih koji su malo dalje vidjeli, protiv onih koji su malo više savjesti, ili više karaktera, kod sebe imali, više znanja...

O tome govori ova zbirka *Po Bašeskiji*, koju smo priredili.

Kako nismo bili u mogućnosti za ovu priliku da sve to složimo u stihove, sa osjećanjem mjere za ritam i metar, to smo se obratili vještaku, da nam izrazi u ebdžedu ova stoljeća

studi i leda, rata i nasilja, mraka i bijede, i primitivnih uživanja svake vrste.

Ima jedna dova koju treba ponavljati, a ona glasi: Historija se ponavlja, te ni mi nismo, s našom lijepom vjerom, donijeli mnogo šta bolje bosanskom narodu nego što smo zatekli i što je bilo prije nas.

VJEČITA VOJNA

Cijelog ljeta padala je kiša
zeleni se i gora i kamen
al' se ne ugasi rata plamen

OPET VOJNA

Opet dođe ferman od cara
Bošnjacima na vojnu
Al' Bošnjaci ne htjedoše
bez para

18. zilkade
(Neka je hvala Svemogućem što mi vještinu pisanja dade)

U ovoj godini su u tvrđavi udavljeni:
Jedan siromah dželepčija koji nije imao nikog svog i koji je bio bez ikakva znanja

Jedan koji je radom stekao bogatstvo a nije imao nikog svog jakog da bi mu se dokopali imanjanja
Jedan mula što je govorio da se na daje ratna pomoć

zajedno s njim što je nisu dali i dva seljaka
Jedan nemusliman da bi se umirili oni
kojima je bog oduzeo moć razbora
i kojima poslušnost bijaše sva hrana

Jedan pisar što je govorio najprije za Bosnu
pa ako šta ostane, za sultana

Veliki Bog neka razastre svoju milost
iznad jednih i drugih

IZ ZAOSTAVŠTINE BAŠESKIJE

14 šubata
sarajevska hladna jesen
jednog dana slana
drugog slota

Danas je umro jedan viši činovnik
iz konaka
(poslije duge i teške bolesti)
Bio je dobar čovjek
pa mu je bila velika dženaza
Poštovao je svoje starije
i u svemu im se pokoravao
pa je napredovao
i ostavio lijep imetak za sobom

Vrlina mu je bila strogost
te je progonio lopove ubice i pjesnike
nemilice

U tumačenju Kur'ana držao se čvrsto
ičtihada¹
bojeći se da bi ga razmišljanje moglo
odvesti
u ćufur²

Neka mu duši od bola bide rahmet
i neka bi ovaj sveti čovjek
bio ideal svakog pravog muslimana
i države svake

ZAPAMĆENO NESTAJE ZAPISANO OSTAJE³

Zapisi to mula Mustafa
zapiši i ostavi potomstvu svom
zapiši
ali ne pokaži nikom
do smrti
Zapiši

Ej Mustafa
koji nisi
a koji ćeš doći
znaj

ima mnogo stvari na ovom svijetu
što ne smiješ ni zapisati
a kamo li kronogram im sastaviti
skriveno što ih nosiš u duši
prema onoj narodnoj
I zidovi imaju uši

SLOBODA

U Sarajevo stiže
mladi delija i vajiz Višegrađanin
držao je vazove
napadao paše i ćehaje
age i begove i njihov din

Tad sluge muline
ili drugi neko
podbode munkire
i svijet se pobuni
i protjera ga daleko

Sad eto mi vijesti na stolu
Višegrađanin da je
u istoj godini umro u Stambolu

Kronogram mu je ovaj:
Nije se plašio da kaže ono što je mislio

KALIGRAF

Bekri Mustafa
pisao je kaligrafski
pojedine sastave i leuhe
i prodavao

Još ljepše je crtao
ali nije bio baš pravi kaligraf

ZNALAC

Velihodžić
a pjesničkim nadimkom Razi
(poznati su mnogi od njega vazi)
volio je da sastavlja kronograme
za gospodu

I ništa mu nije bilo teško

i kad bi mu neko kakvu knjigu dao
čitao je brzo i lako ko vodu

KUGA

Što je našeg Sarajeva grada
neka je na znanju svima
od kuge je umrlo
ne manje od osam hiljada
zajedno sa djecom
hrišćanima
i Židovima

Isto je toliko umrlo prije dvadeset godina
a tako je i sa našim uspjesima
na bojištu protiv dušmanina
zar to nije opet kuga
samo mnogo veća
jer loša nas prati sreća

SMJENA

Na Aliđun pukoše topovi u gradu – glas
o dolasku Zihinli
Hasan paše, novog namjesnika Bosne.
(Isti dan su stigli
i tugovi umrlog Ćehaje Mustaj paše.)

A uskoro opet nas u Carevu džamiju
zvaše. Jer na put
istom hasan paši pozlilo bejaše, te ne bi
suđeno da vidi naše Sarajevo. Umrije
kod same bosanske
granice, tako da mu ne vidjesmo lice.

Potom opet pukoše topovi.

PEHLIVANI I PEHLIVANI

A kad biše lijepi majski dani
dodoše nam pehlivani
al im sarajevske softe zabraniše
rekav protiv vjere
te priredba da miriše
sad je Sarajevo takav grad
(u njemu su kadićevci
i svi drugi sveci)
da njim sad upravlja sami gad
što se boji jedan drugog
bez karara
natječu se da pokažu
ko je sluga veći ko više za cara

Kad bi nešto sam Muhamed dozvolio
svak bi od njih i to zabranio
takva je to podlost
samo da bi tako pokazali svoju
podaničku gadost

1. Ictihad – idžtihad, zvanično tumačenje Kur'ana prije osamsto godina od strane četiri najpriznatija islamska naučnika poslije kojeg se drukčije tumačenje van ovoga smatra nevjerstvom sve do danas.
2. Ćufur – isto što i kufr, nevjerstvo prostor van okvira islamskih dogmi.
3. Stara mudrost koja opominje na potrebu pisanja-bilježenja, kao suprotnost pamćenju koje se zaboravlja ako se ne zapiše.

GAZI HUSREF-BEG

Husref-beg (gazi) sin Ferhat bega sandžakbega od Adane i Smedereva bratić kneza Radivoja od Trebinja i sin kćeri Bajazita drugog odgojen je na dvoru s carski sinovima

Bio je sandžakbeg u Skadru u Smederevu 1521.
Osvojio Zemun te Šabac a po osvojenju Beograda (na izričitu želju) sultan mu je dao Bosnu

Tu je njegova vrijednost tu njegovo djelo tu njegovo srce cijelo

Ratovao je uz sultan Sulejmana nosilac je mnogih pobjeda u Mađarskoj i u Bosni gdje je dugo trajala vojna Jajce 1523 Ostrovica 1523 Opet Jajce 1523 Muhač 1525 i redom na ostale gradove u Bosni 1526 Klis 1527 i potuče Austrijance kod Kacijemerona

I opet je imao vremena da se preda Bosni pa je podigao mnogo zadužbina ukras grada džamija Gazi Husrefbega zatim medresa kupatila dva bezistana vodovod i imaret da održi i sa ovim svijetom vezu te čitav imetak svoj ostavi za izdržavanje njihovo u Sarajevu i Serezu 1541 preseli na ahiret prestavi se Alahu i u džamiju begovu bi pokopan

*
* *

Jedne noći zadavljene su još tri osobe. Trojica staraca, osamdesetogodišnjaka, bez ikakve krivnje, što je jasno kao sunce. Jedan je bio slijep, među njima, a drugi je imao veoma lijepo ophođenje prema kršćanima i Židovima.⁴

MILJACKA

Spajanje savjezdža Mušteri i Mirah pre-skazuje nevrijeme. I eto uz vjetrove i snijeg kiša ne prestaje da lije. Pa je nadošla Miljacka do vrha portala Careve ćuprije.

Ukratko voda je tekla ulicom od mlinova Isabegovih do Benbaše, što je jedinstven slučaj i odnijela mnogo tabačkih koža. Tih dana sam bio veliki bonik, a na deset dana prije Božića otišli su aga i mula u Travnik, na dogovor.

Bujica je od Miljacke pa do džamije u Sagrdžijama nanijela kamenja i pijeska za čitav čovječiji boj. Dobri hadži Bešlija, uz malu pomoć ljudi drugih, dobrih, očisti čitavu čaršiju od blata i kamenja.

STRANKE

U ovoj godini Sarajlije se podijeliše u stranke i to oko igre neke nve gluposti i ludosti nekih kojima bi se deve smijale Kratko rečeno Bošnjaci su nerazboriti ljudi Ono što na srcu Sarajlije tišti to su dopustili da preko njih proišti

NA SPROVODU

Umro je i Veiz, sin upravitelja Hadži Sinanove tekije. Kad ga ponijesmo od Begove džamije šejh Osman učio je glasno tehvid, a kod Sarača napade ga mula Omer, zanesenjak, govoreći: „Šta drečiš tu izumiteljku novotarija!“

Nasta tuča, ali ga obori šejh Osman uhvativši ga za bradu i pri tom reče: „Bolje i novotarije nego ništarije. Postidi se.“

4. Iz teksta Bašeskije

Onda se složno prihvatise za tabut te mejita ponesu.

PLAĆE

19 zilhidže u Sarajevu dođe carski turnadžija i donese ferman, koji je u Carevoj džamiji pročitano, da se imaju podignuti stare age i neferi i dovesti ih na Baba planinu, u carsku ordiju.

Age i nefredi tada čitajući ferman tri puta utvrdiše da se ferman odnosi na Rumenliju a da Bosna nije pomenuta.

Jer ne bijahu već tri godine dobili plata

*
* *

12 Zilhidža Danas su zadavili jednog mladog čovjeka i jednu ženu objesili ime joj je bilo Hatidža

Mladi čovjek je ubio njenog muža u Gorici a žena je znala za to i htjela to Bio je veliki svijet u sudnici

Takvu je Mula donio presudu da zadovoljni njome svi budu

*
* *

Zemljotres se dogodio i ovog puta, isto kao kas su zadavljena i dva brata Morića. Uzvišeni i istiniti Allah ne trpi nasilja, makar to bilo i u svrhu društvenog poretka

PROTIV POBUNE

Opet stiže vijest da je car izdao zapovijest da se skupi velika vojska i udari na Bušatliju s kopna i sa mora i sa strana sviju

Al stotine hiljada Bošnjaka

<p>držalo je stranu Bušatlijinu te se vojska ne pokupi</p> <p>Drugi govorahu da se pokupimo al na stranu Bušatlinu, pa šta bude Bosni našoj samostalnost i slobodu da iznude</p>	<p style="text-align: center;">SLOM</p> <p>Nedostižna tupost hafiza i mula hodža i hadžija zabita i zaptija valija i velija pandura i memura janičara i kulučara dželepčija i nobedžija</p>	<p style="text-align: center;">* * * *</p> <p>Oslobodio sam se od zemljine teže i za mene više ne postoji ni starost ni bolest ni smrt ni hanumice lijepo u kumašli dimijama i uskim sedefli nalulama</p>
<p style="text-align: center;">NA DVA FRONTA</p> <p>Ponovo se sad pronese glas o Bušatliji i da odljeva svakoj sili jer su sad na njega navalili Franci ili Mleci Mejljo o ovome kronogram izreci</p>	<p>slama mi snagu oduzima moć ruši u meni želju za životom za radom i napretkom i vodi me sve više u crnu noć</p>	<p>Onda dođe vakat i sahat i teški oblak naliven mrakom i aškom crvenim i spusti se svom snagom na me i tada vidjeh da je to bilo sve Prutom po vodi</p>
<p style="text-align: center;">KRONOGRAM PAŠI BUŠATLIJI</p> <p>Neprijatelj nasilja zaštitnik pravde pomagač sirotinje Bošnjak Bušatlija Mahmut paša skadarski valija osvojio ljubav Bosne</p>	<p style="text-align: center;">UZROK I PRAUZROK</p> <p>I dođe godina na što u Sarajevu nije rodila osuši se na drveću lišće koje bog učini hranom crvima ove gladnim pticama a ptice psima na ušima pasa stvoriše se rane koje napadoše muhe hraneći se krvlju te šireći bolesti među ljudima</p>	<p style="text-align: center;">* * * *</p> <p>Zatim, jedne noći zadaviše i zvanog Ćespara, kad se Vraćao kući, uhvatiše ga</p> <p style="text-align: center;">POBJEDA BUŠATLIJE PAŠE NAD SULTANOVOM VOJSKOM</p>
<p>Zahtjevaio je da njegovi kupe harač i u Bosni i druge dažbine a potom da ih sve ukine Potkupljivi ajani i podmitljive kadije da sačuvaju svoja lovišta spremajuci mu oko vrata uže proglase ga buntovnikom i optuže</p>	<p>U ajaletu bosanske baš te godine prvi put pojaviše se novine ⁶</p> <p style="text-align: center;">BOSANSKI ILI TURSKE</p> <p>Mula Hasan Nišićanin pripovjedaio je pola na turskom a pola na bosanskom</p>	<p>Neprijateljska vojska mijesi tijesto na gumnu koje ždere njen paša a ona njega (i sviju) spremajuci se da udare na Bušatliju</p> <p>Kraj visokkog mosta preko mutne rijeke na drvetu koje se diže u nebo stražari soko</p>
<p style="text-align: center;">KUGA</p> <p>Na Alidun pojavi se kuga po dvadeset i više dženaza na dan pred Begovom i Carevom džamijom i po trideset</p> <p>Poslije deset mjeseci poče kuga zahvatati bogatije prema onoj bosanskoj udri po gospodi ⁵</p>	<p>Luda Derviša kći jednog starca silazila je u čaršiju i napadala djecu Židove i kršćane</p> <p>Ja sam kao pisar za godinu zaradio stotinu i devedeset groša ne računajući tu i jedan peškiri koji sam dobio na peškeš</p>	<p>S pogledom na Istok i na Zapad rastjeruje vojsku koja bježi tještanih ruku i puzeći po zemlji</p> <p>Oštrim kjunom siječe ljestvice na tvrđavi skadarskoj koje se svaljuju i padaju vodu zajedno s vojnicima neprijateljskim ljesa za ljesom</p> <p style="text-align: center;">BOSNO MOJA...</p> <p>Neprijatelj nasilja zaštitnik pravde miljenik sirotinje Bošnjak Mahmut-paša Bušatlija</p>

5. Autentičan izraz

6. Novine. Dakle prvi put negdje oko 1780.

skadarski valija
osvoji ljubav naše svjetine
Te zahtjevaše da njegovi
kupe harač po Bosni
i druge dažbine
ali samo za Bosnu
druge da ne priznaje

Potkupljivi ajani
i podmitljivi kadije
da sačuvaju lovišta svoja
spremajuci mu oko vrata uže
preklane ga buntovnikom
i optuže

KAD HOĆE BOŠNJACI

Opet stiže vijest
da je car turski silni
izdao zapovijest

Da se ima udariti na Bušatliju
i s kopna
i s mora
i sa strana sviju

Al stotine hiljada Bošnjaka
držalo je tad stranu
Bušatlijinu
ne dajuć da padne dušmanskih šaka

Te se vojska ne pokupi
Neki pak Bošnjaci
govorahu
da se pokupimo da ali
na Bušatlijinu stranu

Pa šta bude
samostalnost i slobodu
Bosni da iznude

BUŠATLIJA PAŠA I SELO ŠUTENOVAC

A kad paša Bušatlija dozna
da su njegovi u Taslidži
opljačkani
Taslidžu nasvoji

Vel'ku vojsku tad vezir u Sarajevu
posla
da odbiju pašu Bušatliju

Al kakav će ovdje kraj biti
jer Bušatliji u Bosni
neprijatelj nije ni stoti

Al došlo je rđavo vrijeme
te je najbolje šutjeti

“NIJE DOBRO NI ZNAN SUVIŠE BITI”

Osnovna vrijednost ove zbirke pjesama jeste, svakako, u tome što je prepjevana hronika o životu jednog naroda, i to zajedničkog našeg života u Bosni pod turskom vlašću, u periodu gluhog doba za sve što je novo i napredno čak i na Zapadu, još u mnogome, vijekovi koji su ispunjeni i neprestanim ratovima, s jedne strane, a s druge, nasiljima nad sopstvenim narodom svake vrste. (Naravno, ne treba misliti da su ta nasilja u Bosni vršili Turci Osmanlije, ne bi se to moglo reći, jer izvan vezira nad Bosnom, drugih Osmanlija nije bilo. Za sva zla krivi su sami Bošnjaci koji su služili vezira i dodvoravali mu se kao što su se njima dodvoravali oni koji su morali njima da se dodvore, da bi i oni od toga mogli da imaju neke koristi i da se održe u Bosni, kamentoj i posnoj zemlji bez zemlje.)

Pored te pretenzije, pjesnik nema naročitih drugih pretenzija, bar na prvi pogleda tako se čini, što se tiče umjetnosti. Međutim, postavlja se pitanje i šta je to umjetnost. Po njemu, a to smo vidjeli i u njegovom romanu „FeniKS“ u pogovoru, umjetničko je, samo ono što je trajnost i što može da obezbijedi tu trajnost, a to je u svojoj viti, samo emocija. Naravno, ne ono gdje ko može da nađe emocije, već prema psihičkom i obrazovnom uzrastu čitaoca. Ne neki rebusi ili rješavanje tih rebusa. Pjesnik smatra da je brojnim iznenađenjima u ovoj zbirci, za čitaoca, i uzvišenim i plemenitim i uzvišenim osjećanjima Bašeskije, pronalazeći ih i prenoseći ih, pretakajući ih u stih, uspio da postigne te emocije u ovim pjesmama, datim prema zapisima hroničara.

Smatramo, da, samo što je na ovaj način približio Bašeskiju čitaocima, koji još nije ušao dublje u masu, budući da se sada tek za njega samo zna, a za koga će mnogi i mnogi čuti tek sad, pa možda i

potraži ga, to bi bio dovoljan doprinos od strane pjesnika. Da ne govorimo o tome što je na jedan lahak način iznio na tapet dragocjenosti kulturnog naslijeđa našeg naroda, pa i samog Bašeskije, koji se i ovdje potvrđuje kao jedan uzoran naš pisac, jedan od najranijih... a čijem je djelu autor svakako dao jednu novu dimenziju i snagom svog stiha oplemenio ga.

Pored tih prepjevanih, u zbirci ima i pjesama koje nisu rađene po taktu Bašeskinom, koje su pjesnikove ali inspirisane Bašeskijom i duhom Bašeskije koji je kondenzovan u njegovom čitavom djelu.

Zato mi postavljamo pitanje ovako: Šta je dao sam pjesnik inspirisan Bašeskijom, šta je nadodao na ono što je Bašeskija kazao, na ono, možda, što Bašeskija nije rekao ili nije dorekao, šta je to pjesnik otkrio, pogodio i nadao. Jer i sam Bašeskija kaže da on nije rekao sve, pa moli čitaoca njegovih zapisa da ga izduži. Ono što je pravo stvaralačko u ovakvim prepjevima, kao uostalom čak i u prevodima, jeste ono pjesnikovo, ne ono što preprijeva.

Na ovo pitanje može se odgovoriti odmah, da je pjesnik dao čitavu kitu pjesama, koje nisu rađene po tekstu Bašeskiji ili po njegovim zapisima, nego koje duhom pripadaju Bašeskiji, koje je mogao da napiše samo neko ko je u sebi duboko sintetisao i kondenzovao hroničara Bašeskiju, pa dajući ga tako iz zgusnute pare, koja proizilazi iz njegova čitava djela. Pjesnik uspijeva da nam doturi i pitanja koja nije Bašeskija dotakao, da obradi motive koje nije hroničar neposredno dao u svojim zapisima, da uđe u njegovu dušu i da nam pruži tematiku koju Bašeskija ne tretira, ali koja sva u njemu, za koju Bašeskija nije, možda, bio dorastao da nam je da, ili možda nije mogao, ili nije htio. Nedorečenih sumnji u njegovu uvjerenja, nekazanih meditiranja njegovih o svijetu i svemiru, skrivenih iluzija na drištvo, na upravljače, pokrivenih misli... tra-

gediju društva u kome je živio, i u toj tragediji svoju, nezadovoljan s tim društvom.

Pjesnik kaže da mu je i najslabija pjesma po Bašeskiji autentično data po njegovoj zabilješci draža od najbolje njegove, koju je on dao u duhu i u stilu Bašeskije. Ali je tačno i obrnuto, da je i najslabija pjesma pjesnikova-data ne po tekstu, nego u stilu Bašeskije-autentično pjesnikova, za poeziju vrednija i od najbolje prepjevane po zabilješci Bašeskijinoj. Ustvari, pored prepijevanja, pravo pjesnikove stvaralaštvo su one pjesme koje nisu rađene po tekstu Bašeskije, to jest koje nisu jednostavno prepjevani događaji, zabilježeni po hroničaru, nego misao data po hroničaru, a izvučen iz čitava bića Bašeskijina. To su, u ovoj zbirci, uglavnom opisi Sarajeva i one čiste refleksivne.

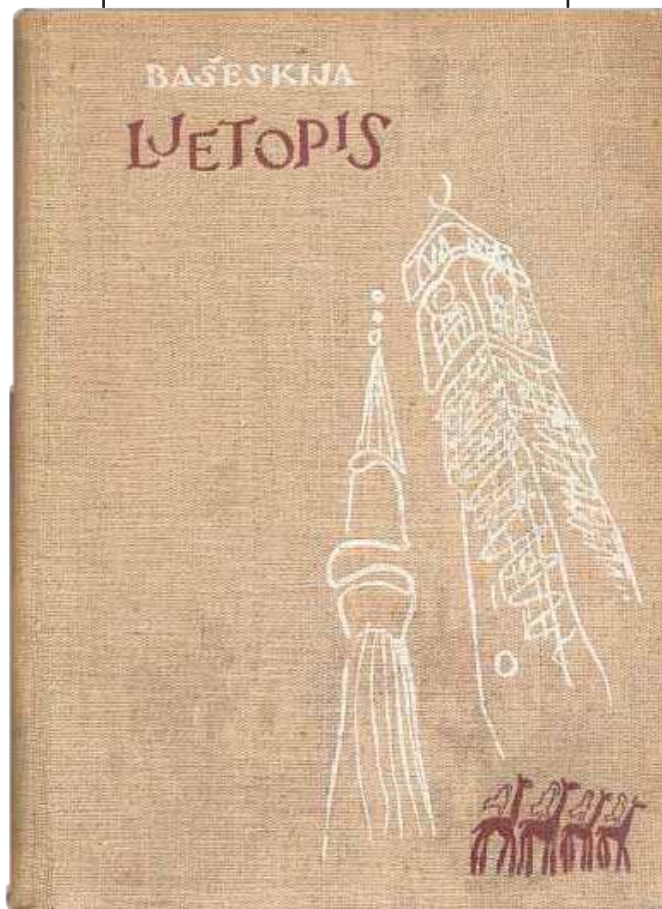
Tim prije, naravno, ako ovakve pjesme imaju prizvuk vremena u kojem pjesnik piše, a ne vremena hroničara, to je još jedna dimenzija više. To bi bili razlozi da ova zbirka o Bašeskiji, ili *Po Bašeskiji*, ne stoji negdje u prašnjavom rafu preduzeća, ili u fioci autora, nekorisno, nego što prije da se stavi na raspolaganje čitaocu. Iz istog razloga bi trebalo požuriti i sa objavljivanjem narodnih poslovice i izreka muslimana, a pošto se to oboje tiče muslimana, ili nacije Muslimana, ne čekati na rječnik bosanskog govora, na kome autor radi, već samo negovijestiti i pripremiti čitaoca. Ovome bi se moglo još dodati objavljivanje odabranih pjesama autora, da se čitalac bliže upozna i sa pjesnikom koji radi na ovoj strani kulturnog naslijeđa Muslimana. (Mada njegovi prozni radovi mnogo više govore o životu i prošlosti Muslimana.)

JOŠ O BAŠESKIJI

Vrijednost hronike Mula Mustafa Bašeskije je daleko veća nego što se obično o njoj misli ili piše. Na prvom mjestu mi u našoj historiji, ili jugoslovenskoj književnosti, nemamo takvog savjesnog hroničara koji je, gotovo iz dana u dan, bilježio za 50 godina sve što se značajnije događalo u Bosni i Hercegovini, posebno u Sarajevu. Bilo da se radilo i umrlim, čak i običnim i naj-

skijinog djela, a po mom mišljenju, tu bi i trebalo baciti težište. On nije samo hroničar, zapisničar svog vremena, iako ono što je zapisao ima arhivsku vrijednost. Bašeskija bio objektivan i nepristrasan, što mu je omogućavao svakako njegov pogled na svijet koji je bio na visini dostojnoj i našeg vremena i više od toga, u svakom slučaju, pa mu je ta visina na kojoj se nalazio omogućavala tu objektivnost. Još veća njegova vrijednost je u njegovim komentarima događaja koji su se zbili, koja je doista dostojna našeg vremena i naše pažnje još, kad bi naše vrijeme bilo dostojno njega u tom pogledu...

O ratovima on piše sa prokletstvom, gotovo s mržnjom, oni za njega nisu ono što su bili za sultana i za državnu silu, piše o njima kao i bijedi koja je snašla Bošnjake, o sudbini Bošnjaka da su vječito ukopčani u toj mašineriji rata koja ih melje i mrvli i koja od njih stvara bijednike, sirotinju, invalide. Samo to on vidi u ratu, a ne zanos i uzvišenost položiti život za svog cara i za carevinu. Uopšte je stav Bašeskijin prema ratu otvoreno defetistički i, kako bismo mi danas rekli u negativnom smislu, pacifistički. Za razliku od svih koji su pisali ili pišu o Bošnjacima i o Bosancima, da su to borci i ljudi koji mahnito hrle u boj, koji probijaju gdje je najtvrđe, ili gdje drugi ne mogu, bilo da se radilo o Turskoj ili o Austriji, Bašeskija nas informiše o suprotnom; kad god se radilo o ratovima van Bosne, Bošnjaci su složno odbijali da pođu u rat, sami janičari ili, možda, naročito janičari, tražeći bilo kakav izgovor, kako, ili da nisu došle plaće ili kako se ne radi o Bosni nego o Rumeliji, i pošto su vojnički bili

bezznačajnijim ljudima, ili zadavljenim u tvrđavi po presudi vlasti ili mučki ubijenima bez presude, bilo o dolasku novog vezira u Travnik ili u Sarajevo, bilo o gladi i epidemijama koje su kosile stanovništvo, o radu suda isto tako, o elementarnim silama, poplavama, zemljotresima, posebno o ratovima, i stalnim i neprekidnim davanjima danka u krvi, ne u novcu Bošnjaka koji su vječito morali biti na straži, ili da brane svoju Bosnu, ili u pomoć sultanu daleko od Bosne.

Možda je tu prava težina Baše-

slu, pacifistički. Za razliku od svih koji su pisali ili pišu o Bošnjacima i o Bosancima, da su to borci i ljudi koji mahnito hrle u boj, koji probijaju gdje je najtvrđe, ili gdje drugi ne mogu, bilo da se radilo o Turskoj ili o Austriji, Bašeskija nas informiše o suprotnom; kad god se radilo o ratovima van Bosne, Bošnjaci su složno odbijali da pođu u rat, sami janičari ili, možda, naročito janičari, tražeći bilo kakav izgovor, kako, ili da nisu došle plaće ili kako se ne radi o Bosni nego o Rumeliji, i pošto su vojnički bili

samostalna i nezavisna sila, a to znači posjedovali oružje, niko ih nije mogao prisiliti da učestvuju u brojnim ratovima. Najvjerovatnije je da su politički i vojni rukovodioci morali imati suprotne stavove prema ovakvom držanju Bošnjaka i da su oni, za dobre pare ili radi svojih položaja, morali biti odani sultanu i pošto-poto morali izvršavati njegova naređenja. Ali janičarska masa u Bosni je bila naoružana, pa se u takvim prilikama niko nije ni javljao da je obuzda ili da joj se suprotstavi. Ali ima primjera i da su rukovodeći faktori bili na strani ovih masa i da su odbili da izvrše sultanova naređenja. Malo je poznato, a van granica Bosne i sasvim nepoznato, da su u vrijeme Karađorđeva ustanka mnogi kapetani odbili da pođu protiv Srbije radi gušenja ustanka, a neki su zbog toga bili i posječeni, naredbom sultana (otac Huseinkapetana Gradaševića, od poznatijih).

Ne manje su savremeni stavovi Bašeskije i ne manje važni, u pitanjima unutrašnje politike u Bosni i odnosa vlasti prema narodu, upravo ne manje bliski savremenoj evropskoj civilizaciji, koja se temelji, ili treba da se temelji, na humanizmu i humanosti vlasti prema građanima, na njihovoj slobodi i slobodi savjesti, vjerske i druge. On se gnuša izvršavanja smrtnih kazni davljenjima, gnuša se i zbog samih smrtnih kazni, kojih je on toliko zabilježio da se čitaocu čini: *u ovoj Bosni ta državna vlast drugo nije ni radila sem izricala smrtnu kaznu i izvršavala ih davljenjem u tvrđavi*. Gnuša se, naravno, nepravde ili namještaljki od strane vlasti, koje su se završavale davljenjima i morale se tako završavati da bi se učukali oni koji bi mogli progovoriti. Njemu teško pada na srce i kad se radi o hrišćanima, makar to bila samo neka namještena ili organizovana tuča od strane manguparije ili plaćenika jaramaza, koje je lahko bilo nahuškati protiv gotovo nezaštićene raje. Plemenit po duši,

prema hrišćanima je gajio posebna osjećanja, simpatije i svaki put ih uzimao u zaštitu, pa kad je ruka vlasti čak išla i na to da zavadi ne samo muslimane sa hrišćanima nego i hrišćane između sebe, Bašeskija umije i ovo da razgoliti i da baci krivicu za nemile posljedice upravo na muslimane, jaramaze, plaćenike i ulizice.

Bašeskija je na prvom mjestu plemenit čovjek i ta njegova vrlina određuje sve što je napisao i kako je napisao, ona mu otvara širok horizont posmatranja i viđenja u njegovom hroničarskom poslu. On je dakle, merhametlija, te žali i krivi, naprimjer, one mladiće koji su uz ramazan pušili i zbog toga bili obješenjaci ili, drugi put, onih dvadesetak hrišćana koji su također stradali zbog toga što su napali na nečiju imovinu. Naravno, da je i pobožan, ali izvorno, prema vjeri, baš kakva mu je i plemenitost, a ne prema državnim i zvaničnim mjerilima i relativitetima. Takvo njegovo postavljanje mu je smetalo u napredovanju, razumije se, a ne neznanje, jer je na taj način gubio onu aerodinamičnost u društvenom napredovanju koju posjeduje onaj koji na sve dogme, učenja i principe gleda prema vladajućem i državnom shvatanju, a ne prema onima koji su autori te dogme i učenja.

Bašeskija se služi arapskim i turskim jezicima, a bio je upućen i u matematiku i astronomiju. Poznao je i feraiz, nasljedno pravo. Oprobao se i u stihotvorstvu, te je sastavljao kaside: o pobuni i pravедnosti pokreta Bušatlija i njegovog otpora sultanu, kojeg je u srcu nosila sva Bosna, o gradnji Careve ćuprije, o pobjedama u ratovima u kojima su učestvovali Bošnjaci. Zatim njegove protivurječnosti...

Upuštao se u mistiku, vjerujući da se s njenim poznavanjem tek postiže savršenstvo, vjeruje u snove, predskazanja, pomoću melhema (sastav nekih brojeva) proriče bolesti, ratove i drugo. U isto vrijeme je

protiv fanatika, a za nauku iznad svega. Tako za Mula Ahmeda kaže da je poznao astronomiju da mu u tome nije bio ravan ni glavni šejh Islama, ne te da je bio uopšte učeniji od svih (koji su bili tada učeni), a u astronomiji, može se reći, kaže Bašeskija, da je bio pravi Ptolomej. Nije baš zadovoljan s njegovim rukopisom – obzirom da nije bilo pisaćih mašina, tada se mnogo polagalo na lijep rukopis – osim toga, Bašeskija je bio i veliki esteta, ipak, kaže, ostavio je za sobom značajne primjerke (iz oblasti astronomije).

Interesantno je napomenuti da smo iz Bašeskijina pričanja, u starnju da bolje pogledamo u prošle epohe i da ih bolje razumijemo. Naime, kad govorimo o zaostalosti, posebno krajeva koji su bili pod turskom vlašću, ili govorimo o nama današnjima, koji smo toliko izmakli i otišli naprijed od tih epoha, mi se često čudimo: *kako da nisu ti ljudi znali ovo ili ono, kako tako proste stvari i istine da nisu mogle da se probiju i iziđu na površinu, kako su ti ljudi bili uskih vidika i tako neuki kad je to tako sve jasno, da su dva i dva četiri, pa zar nije imalo ljudi da ovo iznesu na svjetlo dana, da mahnu s dokumentom u ruci, Eureka, pronašao sam...* I tako dalje. Nije da nije bilo mi vidimo da je i tada bilo, učenih, naprednih i savremenih, čak i u toj Turskoj i tom i takvom Sarajevu. Ali, vještom politikom, bilo da su to bili naučnici ili pjesnici, oni su ubijani, bilo da u njima, podmitivši ga dobrim položajem, ubije pjesnika ili naučnika: "Sinko, ti si mlad i ti si pametan čovjek, i pametniji od drugih, vidiš kakav je ovaj svijet i kako je zaostao, pa nemoj ti da budeš kao oni, i nije tebi mjesto među tim svijetom, nije tvoja pamet za taj svijet, nego car naše veliki voli takve kao što si ti i on ih miluje", pa ćeš se ti okaniti toga posla i tog tvog pričanja i postati, umjesto sokačkog vikača i psovača pametan carski činovnik, ili uklanjana s očiju svjetine, završavajući na nekom pustom ostrvu

u Jonskom moru ili u pustinjama Libije i Jemena.

Takav je upravo bio Emir Vaiz o kome nam Bašeskija priča: "Četrnaest je godina u svakom svom vazu napadao: šejhove, dervise, te-kije, ćulahe, kadije i derviške redove... Zbog svega toga bio je prognan u pustinju, iz koje se nikad više nije vratio. Te bi mu kronogram bio: Teško krupnoj ribi u plitkoj vodi."

Kao što vidimo, te bijele vrane ili, te pionire, pjesnike i slične pametnjakoviće, koji su zabadali nos u daljinu i u budućnost, kao ni danas u svijetu, niko nije trpio ni tada. Ili bi ih premlaćivali u mračnom sokaku, i od toga podlijegali, ili bi ih usred dana digli sa ulice, i „učinili surgun“. Baš tako su postupili sa jednim, nekim naučnikom, kome su zbog te njegove suviše učenosti dali ime Marifetli.

Ne traži se, dakle, više nego što državi treba kad je u pitanju znanje. Da parafraziram dva slučaja na dva odvojena mjesta kod Bašeskije.

U svemu ima karara.⁷

Mula Hakija, koji se bijaše naku-pio znanja, ne bi zadovoljan, jer mu ne bijaše to dosta što je upio u sebe, nego je htio još i da ponese – isto kao kad odmetnici upadoše na slavu u kuću Petronija pa ih ovaj posluži i nahrani a oni htjedoše još i da ponese, gazda ne daje, te otpoče nasilje, onda neki Muslimani upadoše u kuću sa sohama te haramije prem-late, a dvojicu poslije i udave – tako sad i Mula Hakija, kojeg zbog prevelikog znanja uhvate neki jaramazi, drugi, koje su ovi najmili, podbodu masu, te da on izvrće a ne časna ulema, te ga tako nasred čaršije i usred bijela dana premlate mačugama, te uskoro od toga i umre... Kronogram bi mu bio ovaj: Nije dobro ni znan suviše biti. *A ako znaš sve, nemoj baš sve govoriti.*

Da pustimo Bašeskiju da malo sam kazuje:

„U mjesecu šabanu počeo je va-

zove držati Česrija Ahmedefendija u Gazi-Husrefbegovoj džamiji.

6. ramazana u noći zadavljeni su poznati jaramazi kasap Škento i Pedo zbog svojih nedjela, koja su ranije počinili.

Druge noći zadavljene su još četiri osobe i to: jedan starac s Vogošće, zatim njegov sin, zatim... Oni su navodno bili ubojice, ali njihovi slučajevi nisu ispitivani pred sudom, nego je ovo učinjeno da bi se valjda održao red.

Sve do 10. dana mjeseca Erbeina čulo se pjevanje slavuja i sjenica.

Jedne noći zadavljene su još tri osobe. Dvojica staraca osamdesetogodišnjaka u tvrđavi nasilno zadavljeni bez ikakve krivnje, što je jasno kao jasno sunce. Jedan je bio slijep, a drugi je imao veoma lijepo ophođenje prema hrišćanima i Židovima.

Zemljotres se dogodio i ovoga puta, isto kad su zadavljena i dva brata Morića. Uzvišeni i istiniti Allah ne trpi nasilja makar to bilo i u svrhu očuvanja poretka.

Zatim jedne noći zadaviše i zvanog Čespera, a uhvatili su ga kad se vraćao kući.

Zavladalo je nasilje, i ne samo što su imenovane zadavili nego su i njihove imetke opljačkali. A sve tobož u svrhu održanja poretka i cara.

Uzun Mahmut koji se zamjerio Alikadiću ukloni se u tekiju šejh Alijinu, pa zatvori njegova zeta i njegovog oprosteno roba, koje istuku. Pošto ne nađoše Uzun Mahmuta, koji im pobježe na konju, udaviše ovu dvojicu... Avdaga Bukva okleveta kovača Ibrahima, kojeg istog dana usmratiše..."

Da nam je od Bašeskije ostao samo ovaj jedan list, kao svjedočanstvo nasilja, nepravdi, pljački, države koja se iz temelja tresla sredinom i krajem XVIII soljeća u Bosni, i mi bismo mahali s njim u ruci kao s dokumentom.

Našoj savremenoj civilizaciji Bašeskija je blizak i po svojim socijalnim osjećanjima. Vjerujući dosljedno u proklamovane norme Islama i da je carevina u službi tih

ideala Islama, ili, tačnije, da bi trebalo da bude, on ne odvaja oči od sirotinje, muslimanske i hrišćanske jednako, ukazujući na gladovanje jednih i na sitost, raskoš i udoban život drugih. Pa, čak kad nailazi kuga, on kao da se raduje što je najzad zahvatila i bogate, jer on smatra da su na udaru najprije siromašni i da treba da prođe jedno osam mjeseci dok bolest stigne do bogatih, a onda „udri po gospodi“, kako kaže on, nimalo je ne štedjeći.

Kaže se da nije imao neko veće obrazovanje. Međutim, iz svega što je napisao vidi se obrnuto, njega interesuje i ljudsko znanje i živo piše o ljudima koji su se bavili poezijom ili astronomijom, a vidimo da ih je bilo više, on zna i za Ptolomeja, on se zvjezdarstvom i bavi. On uzima u zaštitu ne samo hrišćane, nego i Bošnjake koji su se usuđivali da slobodno misle i da drže vazove po džamijama protiv paša i vezira, aga i begova, protiv svih glavešina do najmanjeg i najsitnijeg plaćenika batinaša, drži stranu nemirnog i progonjenog Emira Vaiza, koji nikako nije mogao da se uklopi u režim sa svojom prirodom i naravno sa onim što je znao o stubovima režima, te nije moga da održi, kao drugi mnogi, da se savlada, da čuti i da grize kost koja bi mu bila bačena kad bi zatvorio usta, pa je na kraju morao biti učinjen surgun.

On umije da brani i pašu Bušatliju i da ga uzdiže, koji se oturio od cara, protivnik stalnih sultanovih nameta i zaštitnik sirotinje. Bašeskija vrlo dobro zna da se paša Bušatlija zatvorio u tvrđavu u otporu protiv cara, što drugi jedva dočekaju da ga optuže za to i da mu skinu glavu. Ali Bašeskija to ne kaže, naprotiv, brani ga on, nije Bušatlija protiv cara nego samo protiv carevih slugu, paša i vezira, koji deru sirotinju, a da car, tobož, to ne zna, jer Bašeskija zna da se na cara ne smije udariti, pa čuva Bušatliju od onih koji bi htjeli da mu podrežu krila, jer se paša Bušatlija javlja u

7. Karar, tur. mjera, odmjerjenost.

Bosni i Hercegovini kao protivnik nameta i zaštitnik i siromašnih i Bosne, stekavši kao takav nepodijeljene simpatije Bosne.

Sve ovo ne bi umio neobrazovan čovjek ili čovjek s neznatnim obrazovanjem, te se mora pretpostaviti da je Bašeskija, pored neposredne inteligencije, dostigao i znatan stepen obrazovanja. Pomenimo tu i njegovu pobožnost, ako ona nije bila pritvorena, jer da bi se sve zapazilo što Bašeskija zapaža, da bi čovjek izmakao i sa razdaljine da posmatra svoju državu i svoju sredinu, pored inteligencije i poštenja, potrebno je i znatno obrazovanje, koje je on svakako stekao više kao samouk nego kao mula, iako je i mula jedan stepen obrazovanja više od npr. hodže, profesora (na persijskom), kojim ostavlja iza sebe obrazovanje i svoga i našeg vremena. Zatim, Bašeskija nije bio pisar ni opštinski ni sudski, nego slobodan pisar, za stolom na sokaku i papirom, dok nije stekao svoju radnju, čega i danas ima u Turskoj, pa je to pisanje narodu molbi, žalbi, tužbi, ustvari, posao advokata, a ne jednog pisara. Osim toga i njegovo poznavanje suda i bliskost njegova suda i poznavanje sudskih presuda i samog mule u sudu-sve to govori o tome da je Bašeskija vršio advokatski posao. Ali plemenit i skroman, kakav je bio, nije ni mogao da se obogati, jer bogaćenje nije ni postavio za cilj u svom životu nego posmatranje i meditiranje o onome što vidi i donošenje zaključaka, analiziranje događaja, sam za sebe, nemajući čovjeka kome bi to povjerio ili s kime bi mogao o tome da razgovara. Međutim, ne smijemo na njega gledati iz naše perspektive, malo ima advokata kojima bi to bilo važnije danas, opserviranje i razmišljanje, bavljenjem dakle jednim prevashodno intelektualnim poslom nego samo sticanjem zarade ili bogaćenjem. Uostalom, mi i danas imamo ljudi samouka koji daleko

iza sebe ostavljaju one sa diplomom. Poznato je da su naši najveći ljudi uopšte bili samouci, jer nije ni mala stvar, kod toliko tuđih pisama biti okružen i imati svoje zvanično pismo i vjerom čak zaštićeno, pa sve to zgužvati i baciti u stranu pa reći: "Piši kako govoriš, čitaj kako je napisano." A takve stvari se ne postižu diplomom. Naprotiv, ona je smetnja za takve revolucije. Bašeskiji se, dakle, mora dati pravo mjesto ne samo u našoj historiografiji, nego i u našoj literaturi. On se u praćenju događaja i života svoga naroda, pa i samog turskog carstva, za više od pedeset godina, od 1750. do 1803, potvrđuje kao vrstan pisac, naš pisac i bosanski i jugoslovenski, koga mora baštiniti i kultura uopšte, van naših granica. Kad se jednom budu vršila preispitivanja, te kad se jednom bude stavilo sve na vagu, tek tada će se vidjeti da Bašeskija prevazilazi mnogo poznatija imena svoje epohe, pa i sadašnje, naše epohe, kad sve skupimo šta je o Bosni rečeno i napisano za ovih trideset i za proteklih dvadeset godina. Ne samo faktografski, nego i idejno, zahtjevima svojim, a posebno kritičkim stavom svoga vremena, te bi u mnogome upravo Bašeskija mogao da bude uzor i učitelj mnogih današnjih veličina te vrste.

Pored bilježenja događaja koje smo pomenuli, koji Bašeskinom oku nisu mogli nijedan izmaći, ni od onih sitnijih, pored njegovog začuđujućeg poznavanja geografije i mjesta van Bosne o kojima on govori uvijek s takvim znanjem kao da su ta mjesta tu pored samog Sarajeva, pored njegovih političkih posmatranja i nekad tako jednostavnih zaključaka, koje drugi možda i od velikog znanja ne vide, a u drugoj prilici, lucidnih, za koje drugi i pored obrazovanja, nisu dorasli, pored svega toga, pomenimo to što je poznavao zvjezdarstvo (i ušao u misticizam, tesavuf), Bašeskija je imao oko za posmatranjem

i prirode, do onog najsitnijeg crvića, i to je bio svijet koji je bio predmet njegovih opservacija i njegovih meditiranja. Evo takvog jednog njegovog zapažanja:

Dođe godina što u Sarajevu nije rodila...

Osuši se na drveću lišće, koje Bog učini hranom crvima. One pak gladnim pticama, a ptice psima, te na ušima pasa stvoriše se rane, koje napadoše muhe, hraneci se krvlju, i raznoseći tako bolest među ljudima..."

Ovo naravno nije samo opis prirode i događaja u njoj, nego i Bašeskijina filozofija, jer se vidi kako je on to sve povezo i kako je svaka posledica uzrok nekoj drugoj posledici, koja se opet pretvara u uzrok, te tako čitava priroda, zajedno sa čovjekom, opstaje i kreće se u jednom lančanom sistemu, što je poznata mehanicistička filozofija njegova vremena ili, nešto kasnije, velikana Zapadne Evrope, te bi Bašeskija, u neku ruku, mogao biti i most ovog pravca u filozofiji Zapada...

Da bismo potcrtali ono što je najvažnije u Bašeskinom hronici, dragocjenoj i obilatoj da joj nema ravne u čitavoj jugoslovenskoj zaoštvštini, pomenimo da je, ipak, u njegovim praćenjima života u Bosni, posebno u Sarajevu, sam činilac vlasti, ma koji je hroničar stavio težište. Bilježeći gotovo iz dana u dan nasilja, nepravdu, pljačku i otmice od strane državnih organa, davljenja u tvrđavi, slabost vlasti u Bosni, suprotno onom što se obično mislilo o držanju Bosne u sklopu Turskog carstva, što znači da je ustvari pamučnim koncem bila vezana za Carstvo, a da je faktički sve to vrijeme upravljala sama sobom. Završimo s onim kako je počeo kad je imao dvadeset godina i kad je završio kad je imao sedamdeset i koju: „Meni je mnogo godina, prevalio sam i sedamdesetu. U ovoj godini mene je siromaha uhvatila kap, pa, uslijed toga, nisam zabilježio umrle, poginule i zadavljene. A bilo ih je mnogo.“

Dr. sc. Redžep Škrijelj

„PAŠIHANA, IMAŠ LI JARANA“

Izvorne bošnjačke pjesme plavsko-gusinjskog kraja

Gusinje je jedan od nastarijih gradova u Južnom Sandžaku, poznat kao značajan vojno-strateški, politički i kulturno-duhovni centar. O njemu su ispjevane brojne pjesme autentične plavsko-gusinjske jezičke semiotike, sa posebnim emotivno-lirskim nabojem kakvih nema ni u mnogo većim duhovnim i kulturnim centrima. Riječ je o narodnim, gradskim pjesmama, punim ahka¹ i sevdaha koje su, uz tamburu, šargiju ili karaduzen, izvođene u studenom, ali prijatnom i blagom podneblju starog Gusinja, na porodično-posječarskim zabavama, ali i ambijentu živahne tradicije muslimana naseljenih u podnožju planinskog vijenca drevnih Prokletija (alb. Bjeshkët e Nemuna) ili tzv. Albanskih Alpi. Ovdashnje narodne pjesme su dio naše muzičke riznice i važan činilac bošnjačke urbane kulture koji se može okarakterizirati kao melopoetski derivat autentičnog orijentalno-osmanlijskog naslijeđa. Sve ove pjesme su dio kulturno-zabavnih seansi koje su priređivane i pjevane na posjecima (lok. šjednicama) ili u toplom okrilju porodice.

Zvuk ovih pjesama, lijepje jezičke strukture i karaktera, nekada je stizao sa visokih kućnih čardaka, uličnih sokaka i sjedenki, dopirući u uho svojih znati-

željnih rcepijenata – radoznalog svijeta koji je provirivao da, među parmacima čardaka ili kroz mušebake na pendžerima, saznaju: ko pjeva, ko je zasjeo na sećiju i ko „udara u tamburu“. To su pjesme koje su gusinjski i plavski momci pjevali sokacima, najčešće predveče, nakon akšamskog namaza, a počešće nakon vidnog zadovoljstva zbog uspješno obavljenih poljskih radova (žetva, kosidba, rad u bašti /lok. bašči/).

Izvorne bošnjačke pjesme plavsko-gusinjskog kraja koje ćemo ovdje predstaviti zabilježio je Rizah Gruda, prema kazivanju i pjevanju svoje majke Rabije-Rabe. Rizahova majka Rabija, izvođač ili aed ove bogate pjevačke riznice, je rođena u Plavu kao jedna od kćeri Šabana Tošića. Pjesme je preuzela od svoje majke Đuzide, porijeklom od plemena plavskih Dreškovića, koji su oduvijek poznati kao pjevači uz tamburu i karaduzen. Danas se ovakve pjesme još mogu čuti u izvođenju tamburaškog orkestra Alja Medunjanina, predvodnika ansambla „Plavski tamburaši“ ili u izvedbi plavskog KUD-a „Džafer Nikočević“. Rabija-Raba (1926-1999) je bila poznata po dobrom vokalu, što je naslijedila od svojih predaka. Za Rizahovog oca Murata se udala 1942. godine. Dio naslijeđenih pjesama je, na posijelima i

1. Ahk /na starosandžačkom/ - ljubavna neprebol, želja za nekim, patnja pretvorena u nešto više od žudnje. Poznate su naše izreke: „Ahk' mi je za onu čoru/ Čija li je dobro li je srelo/ Da premami sa neba oblaka/ a kamoli mene siromaha!“

u porodičnom miljeu, Rizah pjevao u pratnji svoje sestre Hajrije (1948-1999), koja je umrla kao izbjeglica sa Kosova u turskom gradu Adana. Bila je jedna od brojnih Gusinjanke koje je potrefila muhadžirska sudbina.

Rizah je pjesme: „Pašihana“ i „Ema Zaimova“ naučio od amidže Mehmeda (Meda), koji je u Gusinju bio poznat kao sevdalija i pjevač na karaduzenu. Svojom interpretacijom pjesme i šarmom, mamio je ženske uzdahe i „lomio“ zaljubljena ženska srca na svadbama, igrankama, džumbusima i dernecima. Zanimljivo je kako je ovih nekoliko pjesama otrgnuto od zaborava. Rizah o tome kaže: „Danas nema inspiracije za divnu ljubavnu poeziju koju su nekad gusinjske čiradžije i ratnici dogonili sa dugih putovanja od Dubrovnika do Jemena. Nema više junačkih stihova iz bošnjačkih bojeva na Plevni, Janini, Moreji, Stožeru, Nišiću. Mnoge pjesme su nastale nakon krvavih okršaja na Tarabošu kod Skadra i Nokšiću (Novšić), gdje su branitelji opjevali svoje junaštvo i patnju djevojaka za svojim kršnim delijama i vjerenicima.“

U Gusinju je pjevana pjesma iz Bitke na Tarabošu, a nju je prenio Rizahov amidža Mehmed, učesnik ove bitke – „Taraboši viju viju, Kralj Nikola fać e ziu“ (Tarabošem se čuje: viju, viju, Kralj Nikola crn ti obraz)².

Pretpostavlja se da pjesme: „Tenko poju gusinjske djevojke“, „Mejra šeta mermerli sokakom“ i „Oj, džamijo deli Đul-begova“ (XVIII st.) spadaju u red najstarijih. Pjesma neobične poruke i autentičnog sevdaha „Pašihana“ je nastala krajem XIX stoljeća. Govori o ljubavnom zanosu i finansijskom krah koji je doživio Medo-aga Koljender, jedan od najpoznatijih velikodostojnika i trgovaca u gusinjskom kraju. Zaljubljenost u prelijepu Pašu, ag u je

Rabija-Raba Gruda (1926-1999)

Rabija-Raba Gruda, rođena u Plavu kao jedna od kćeri Šabana Tošića. Pjesme je „naslijedila“ od svoje majke Đuzide, porijeklom od plemena plavskih Dreškovića, koji su oduvijek poznati kao pjevači uz tamburu i karaduzen. Danas se ovakve pjesme još mogu čuti u izvođenju tamburaškog orkestra Alja Medunjanina, predvođenika ansambla „Plavski tamburaši“ ili u izvedbi plavskog KUD-a „Džafer Nikočević“. Rabija-Raba je bila poznata po dobrom vokalu, koji je naslijedila od svojih predaka.

koštala bogatstva. Bio je perišan plaćajući danak svojoj požudi. U to vrijeme je Plav bio selo u sastavu Gusinjske kaze.

Sve ove pjesme Rizah je sačuvao od zaborava pjevajući ih u društvu sa svojim prijateljima - pjevušeći ih „utroje“. Jedan od njih je Rifat Kobilić, izvanredni pjevač na tamburi, koji danas živi u Sarajevu, kao i Bajram Čekić, vrsni pjevač i muzičar i dan-danas, živi u Leskovcu.

„Tijekom nedavnog druženja u Rožaju, u društvu sjajnog tamburaša i pjevača Balije Kurpejovića, pjevali smo ih zajedno sa Rizahom, Salkom Luboderom i poznatim kolekcionarom narodnog blaga, književnikom Zaimom Azemovi-

ćem. Sve nas je oduševio tekst i muzički aranžman pjesme: *Pšeničice, male'na djevojko.*³

Ljepotu ovih gradskih pjesama čini bogati izvorni jezik gusinjsko-plavskog podneblja, odnosno, radi se o plavsko-gusinjskim izoglosima sandžačkog dijalekta bosanskog jezika kojim dominira ikavica.⁴

Osim Rizaha Grude, zapaženu ulogu baštinika kulture ovog podneblja imaju: Avdo Metjaić iz Hakanja, književnik Zuvdija Hodžić, slikar Ismet Čekić, historičar Smail Čekić, književnica i profesor Hsnija Muratagić-Tuna. Ne treba zaboraviti da je duhovno blago i melos plavsko-gusinjskog kraja proslavio nenadmašni Redžep-Redžo Mulić (1923-1982), muzički pedagog i kompozitor, poznat i kao „Paganini sa Prokletija“.

KARAKTERISTIKE I ZNAČAJ RIZAHOVE RIZNICE PJESAMA

Kao specifična, izrazito prepoznatljiva melopoetska forma arnautsko-istočnjačkog spoja, sevdalinka ambijentalnog prostora Gusinja i Plava nastaje u fazi oformljenja urbanog, islamsko-orijentalnog načina življenja i kulture, poprimivši autentično muslimansku vrijednosnu formu. Kroz najmanje tri stoljeća, opstala je kod muslimanskog sloja, za koji je islam postao osnovna egzistencijalna i ambijentalno-vrijednosna matrica.

Kao i čitav bošnjački sevdah, ove pjesme su nastajale sa postupnom urbanizacijom gradova i profane kulture, pri čemu je dobra pjesma omogućila adekvatnu recepciju „kulta vode i zelenila“ opjevanog i pretočenog u ambijentalnu melizmu, kakvu su vaktile krasile „bašče i čičekluci“, česme, voda, šadrvani, maštrafe, ibrici, sahani, tablje i fildžani („Dunjaluk je

2. Poznato je da je Kralj Nikola, prije bitke, prijetio Gusinjacima, odnosno njihovom vođi koji se zvao Hasan Riza-paša: „Bićeš mi mali!“ (do koljena, *Primj. autora.*), na šta mu je Hasan skratio riječima: „Biću ti do nebesa!“ Poznato je da su bitku izvojevali Bošnjaci i Arnauti i da je Crnogorcima nanijet težak poraz.

3. *Primj. autora.*

4. Naprimjer: brig - brijeg; ker - kćer, pisak - pijesak; mliko - mlijeko; dite - dijete; notni - noćni; stopiti se - nestati; ked - kada, 'keli - htjeli, sino - sijeno; misto - mjesto i dr. O ljepoti gusinjskog jezičkog blaga vidjeti: Ibrahim Reković, *Rječnik plavsko-gusinjskog govora*, Institut za crnogorski jezik, Podgorica 2013.

ahiretska bašča“) i ostali elementi autentične osmanlijske arhitekture koji čine sliku muslimansko-bošnjačkog avlijskog okoliša.

Ove pjesme ispunjava sevdah, još jedan specifični derivat drevnog Gusinja. Opisani ambijent plavsko-gusinjske čaršije je u svakoj pjesmi brižljivo izheklana melopoetska hićaja o ljepoti grada, kojim veselo, sa ćulasima i fesovima na glavi, šetaju momci koje, sa čardaka i iza prozorskih mušebaka, ostrim okom promatraju lijepe gusinjske djevojke.

Posmatrano sa vremenske i pro-

Porodica hadži Abdulaha Grude. Ispraćaj hale Jalduze u turski grad Konja 1925. godine. Na slici (s lijeva na desno, dolje) mala Đulizara (Đuka), Murat-efendija, Hankuša Redžepagić Gruda (Abdulahovica), Fetah Gruda; (gornji red, s lijeva na desno) Emina Abdulahova Gruda, Igbala Vjeselova Gruda

storne distance, ove pjesme ispunjava autentičan emotivni naboj i snažna lirika satkana od naslaga vrlo udobne osmanlijske kulture življenja, koja je našim prostorima ostavila prepoznatljive tragove. Uzroke teške melanholije i razdražljivosti, u ovim pjesmama, narodni pjesnik pretače u izuzetno dramatičnu sevdah(h)linku prepoznatljive melopoetske forme. Taj predivni derivat plavsko-gusinjskog sevdaha dio je naslaga ili talog ljubavnog verema, tuge, životne boli i naše, specifično muslimanske, ljubavne osjećajnosti.

Izvorne bošnjačke pjesme plavsko-gusinjskog kraja zabilježio je Rizah Gruda, prema kazivanju i pjevanju svoje majke Rabije.

Rizah Gruda, rođen 25. VI 1946. godine u Gusinju, Crna Gora. Završio prirodno-matematički fakultet, smjer Geografija. Bio je narodni poslanik u Skupštini Srbije (1990-1994). Učesnik je mnogobrojnih konferencija za ljudska prava u Evropi, Aziji i Americi. Objavio: "Privredne akcionosti plavsko-gusinjske kotline" 1977, "Sandžak u sjenci topova" 1997, "Gusinje od kapetanije do mjesne zajednice" 2001 i "Nacionalno biće Bošnjaka u Sandžaku" 2003. Član je NUNS-a od 1995. Živi i radi u Novom Pazaru.

Knjigu pišu gusinjske djevojke¹

*Knjigu pišu gusinjske djevojke pa je šilju u ravno Gusinje, na koljeno paši Ali-paši:
„Aman, pašo, aman Ali-pašo,
Puštaj nama momčad Gusinjane,
I Plavljanje, sive sokolove:
Ostadosmo mlade neudate,
Isprošene, a ne dovedene
Dovedene, a ne poljubljene,
Upuhljaše s medom gurabije,
Izagnješe kape rešmajlje,
Na džamove puholj popanuo,
Iz sokaka trava izniknula
Bez momaka i bez djevojaka.“*

Tijekom 1877. godine, koja je u historiji poznatija kao „Ratna 93“ (1293. H.) godina, vođene su žestoke borbe u kojima su učestvovali mladi Bošnjaci i Albanci Gusinja i Plava. Zbog

masovne mobilizacije mladih regruta u slavnoj bici na Plevni (Bugarska), u tursko-ruskom ratu, predvođeni „Lavom od Plevne“, slavnim gazi Osman-pašom, Gusinje i okolna mjesta su opustjela. Uplašene majke i zabrinute djevojke ispjevale su ovu zanimljivu ljubavnu pjesmu, u kojoj su na simboličan način izrazili svoju patnju i želju za njihovim povratkom.

Pašihana

*Pašihana², imaš li jarana?
„Muči keri, ko je bez jarana
Kad sam, šćeri, tvoga doba bila,
Imala sam četiri jarana,
Dva ženjena, a dva neženjena,
Oženjeni – žene ostaviše,
Neoženjeni – pamet pomèriše.“*

1. Pjesma je ispjevana poslije mobilizacije Bošnjaka u osmanlijsko-kršćanskoj (ruskoj) „vojni“ na Plevni (Bugarska) 1877/78.

2. Skraćena imenica od Pašema + hanka. Imenica hanka je ovdje iskorišćena kao sufiks ličnom imenu. U muslimansko-bošnjačkoj tradiciji se najčešće koristio kada snaha oslovljava svoju zaovu. Biti hanka je značilo uživati poštovanje i ugled među snahama, a također (do udaje) biti potpuno ili djelimično pošteđen od obavljanja kućnih poslova. Slični nazivi su: Paše-hanka, Vezir-hanka, Srme-hanka, Kimet-hanka, Serbez-hanka, Dukat-hanka, Dževahir-hanka, Nazić-hanka i slično.

Pašihana Gusinjanica izuzetne ljepote – azgina „devojka“ poznata zbog svoje pojave, zbog koje je opjevana u drugoj polovini XIX stoljeća. Uspjela je da pomuti um mnogima, a naročito Među Koljenadru, agi i bogatom trgovcu, za koga se kasnije udala. Ostala je u pjesmi upamćena po svojoj razmjetljivosti, raskalašnom življenju i bezobzirnoj potrošnji. Pašihanina ljepota i život na „visokoj nozi“ dovela je Medagu do prosjačke mačuge (štapa).

Pšeničice, male'na devojko

„Pšeničice, male'na devojko,
Malena si, bi' te isprosio.“
„Pros' me, dragi, a ja ću ti rasti,
Prvo ljeto tebi do koljena,
Drugo ljeto tebi do pojasa,
Treće ljeto tebi do ramena,
A četvrto eto mene, dragi.“

Po svom intenzitetu, snažnoj poruci i metaforama, ova pjesma se ubraja u jednu od najljepše ispjevanih ljubavnih melodija. Narodni pjevač svoju zaljubljenost objašnjava snažnom metaforom – voljenu djevojku poredi sa malehnm zrnem pšenice.

Mjesečino notnja³ varalice

Mjesečino - notnja varalice,
Što me griješ noću do sabaha,
Ka 'no jarko sunce do akšama,
Da mi dragi po mjesecu dođe,
Da ne nosi fenjer i svijetlu.
Fenjer mu je svijetlo oružje,
A svijetla tuba karanfila.

Sve bi momke za dva momka dala

„Sve bi momke za dva momka dala
Za Hasana i za Ramadana,
Ramadana radovala sama,
A Hasana drugarici dala,
Drugarici mojoj dušmanici.
Sve bi grade za dva grada dala,
Za Cetinje i za grad Gusinje!

Oj, Džamijo deli Đul-Begova

„Oj, Džamijo deli Đul-Begova,
Štol u tebe kamen od vakeva,
Što u tebe često grom pucaše:
Il' u tebe pare od harama,
Il' od neke kletve devojake?“
„Nit' u mene kamen sa vakava,
Nit' u mene pare od harama,
Nit' od neke kletve devojake,
Već u mene mujezina nema,
Kad se pinje, Boga ne pominje,
Već pominje dragu u mahali.“

Ovo je jedna od najstarijih i kompoziciono najzanimljivijih pjesama (XVIII st.). Početak i kraj pjesme je obilježen dijaloškom „slovenskom antitezom“, sa vrlo dinamičnim završetkom: *Već u mene mujezina nema /Kad se pinje, Boga ne pominje/ Već pominje dragu u mahali/;* u kojoj narodni pjevač karikira neočekivanu bezbožnost mujezina džamije, kojeg ljubavni zanos navodi da, misleći na svoju dragu, zaboravi na Boga.

Nisem dunja da žutim za njega

Nisem dunja da žutim za njega,
Ni jabuka da trunem za njega,
No sam mlada, boljemu se nadam.
Uzmi momče ako je siročče,
Nemoj gada ako je gazda,
Ljubi dragi Bože pišman bio,
Sve će proći, a starost će doći!

Šećer zlato, da se ne varamo

Šećer zlato, da se ne varamo,
De reče da se sastajemo,
Al' u tvoje dvore, ili moje,
Al' u bahču de jablani rastu,
Jablan raste, a ruža miriše,
Kami kome za kim uzdiše!

Pošetala Ema Zaimova

Pošetala Ema Zaimova,
Po kaldrmi posred Sarajeva,
Susrela ju dva Imamovića,
Susrela ju pa joj govorili
„Stani, Emo, da se poljubimo!“
„Ne ljubi se Ema Zaimova,
Ne ljube ju đeca sa sokaka,
No ju ljube momčad iz dućana,
Koja broje rušpe i dukate.“

Tanko poju gusinjske devojke

Tanko poju gusinjske devojke,
Tanko poju, daleko se čuju:
Čuj čobane, gore u planinu,
Čobanice, Kićana jabuko,
„Jesi l' ovce vodom napojio?“
„Dvijesta jesem, a trista nisam,
Stopio sam od zlata sviralju“

U godinu ljepši danak srijeda

Čudna nasta ova nova godina,
U godini ljepši danak srijeda,
Ja izgubi' svog dragana lijepa,
Steć ga neću za svojega vijeka
O, moj dragi, nešto ću te moliti,
Nemoj mi se iz Gusinja ženiti.
Ja ne mogu tvoje svate slušati,
A kamoli tvoju ljubav gledati.

U polju se alčador vijaše

U polju se alčador vijaše,
Pod njim Meho rane bolovaše,
U ruke mu tambura cukaše:
„Tamburice, moja dangubice,
Mlogo li sam s tobom dangubio,
Dangubio, devojke ljubio.“

Humo moja, ta ljepota tvoja

Humo moja, ta ljepota tvoja,
-Ljepota ti carev grad valjaše,
A visina Plava i Gusinja,
A širina ravna dukaćina!

3. Izvedenica od imenice: noć, noćni - noj, notnji.

Razbolje se Alibegovica

Razbolje se Alibegovica,
Ne boluje od šta se boluje,
Već boluje od tri jada njena:
Prvi jadi – što nema porodica,
Drugi jadi – dalekog roda,
Treći jadi – Ali-beg se ženi.

Šećer-ago ne dolaz' mi često

Šećer-ago ne dolaz' mi često,
Zbog tebe sam bita i karata,
I sinoj sam izgnata bila,
Čak sam bosa pod tvoj čošak došla,
Sve sam čula što ste govorili,
Majka veli: „Mahaluša, sine!“
Ti veljaše: „Smiriću je, Majko!“
Babo veli: „Maloljetna, sine!“
Ti veljaše: „Porašće mi, Babo!“

Dockan Avdo iz novine dođe

Dockan Avdo iz novine dođe,
Staru majku navr' stuba nađe,
Ne pita ju: „Kako si mi, Majko?“
No ju pita: „Kako mi je draga?“
„Sine, Avdo, ti da si mi zdravo.
Tvoja ti se draga preudala,
Preudala i muško imala
I tvoje mu ime nadenula.
Lijepu mu pjesmu ispjevala:
Nina, sine, ostao bez baba,
Kò ti majka bez prva meraka,
Ostala ti majka udovica,
Uzela ti prvoga jarana,
Nek' jarani s kim je naučila.“

Što bi ja slatko zaspala

Što bi ja slatko zaspala,
Na đeref glavu metnula
Budi je sivi sokole:
„Ustaj, đevojko, đavole,
Tvoj ti se dragi oženi.“
„Neka se ženi, neka ga,
Sinoj sam mu jagluk navezla,
Prvu sam mu stranu ružama
Drugu sam mu stranu suzama!“

Hoj đevojko, verem болоvala

Hoj đevojko, verem болоvala,
U veremu mene spominjala,
Ne veze se uoči Bajrama,
No se tura kana na rukama,
Šaraju se ruke na barjake
I bijele noge na ljaljeta.

Sve bi dala za našu mahalalu

Sve bi dala za našu mahalalu,
Za mahalalu u kojoj sam rasla,
Đe sam rasla tu sam momka našla,
Ja ga gledam, a majka mi ne da,
Uzeću ga ni pitat ju neću,
Ostaviću otvorena vrata,
Otvorena, slankom potkočena,
Neka joj je hiljadu zijana,
Nek' se bavi dok me zaboravi.

Šećer-ago, kud se na put spremaš?

„Šećer-ago, kud se na put spremaš?“
„Biser-Hanko, na carevu vojsku.“
„Šećer-ago, ja te čekat neću.“
„Biser-Hanko, ni molit' te neću.
Čekaće me tvoja seja mlađa,
Što je mlađa i od tebe slađa,
Koja nije uz jarane rasla,
Kò ti što si uz mene porasla.“

Šećeru se ne bi radovala

Šećeru se ne bi radovala,
Mladu momku ne bi vjerovala,
Kad me ljubi: uzeću te draga,
Kad ne ljubi: da ja pitam baba,
E tako je ko bečara ljubi.
V'era mu je kò šumova grana,
Lis' opane, a grana ostane:
Mene babo daje za drugoga.

Akšam đeldi⁴ dragoj pod pendžere.

Akšam đeldi dragoj pod pendžere⁵:
„Draga moja, jesi li mi zaspala,
Jesi l' mi zaspala,
Jesi l' mene mjesto ostavila?
Jesam, dragi, ali je tijesno,
Nad prsima među dukatima;
Dukat zvekne – moje srce jekne,
Dukat cukne – moje srce pukne.“

Lele mene, noćni razgovore

Lele mene, noćni razgovore,
S kim ću ti se noću razgovarat?
Razgovor ti suze po jastuku,
Razgovor ti kose nemršene,
Razgovor ti usne neljubljene.

Čajna⁶ goro, puna li si hlada

Čajna goro, puna li si hlada,
Moje srce još punije jada;
Jad jadujem nikom ne kazujem,
Majke nemam da joj jade kažem,
Ni sestrice da joj se požalim;
Teke imam dragog na daleko.“

Drug se drugu

Drug se drugu...
Drug se drugu
Na đevojku žali,
Vjeran druže,
Vjeran druže,
Ne vjeruj đevojci!

4. Đeldi (tur. geldli), došao

5. Pendžer (tur.), prozor

6. Od pridjeva čarno(a), crna, mrka, tamna

Majka šcerku tiho sjetovala

Majka šcerku tiho sjetovala:
„Mučno, šceri, domovinu služiti.“
„Lako, majko, domovinu služiti,
Starom svekru meko prostirati,
A svekrvi rano se dizati,
Jetrvama đecu milovati,
Zaovama pomoć se spremati,
S đeverima šalu i maskaru,
Jezik krcni, a nogama vrcni.“

Oj planino - planinice moja

Oj planino - planinice moja,
omilje mi ta ljepota tvoja,
Danju – noću po te šetajući
i svome se dragom nadajući.

Car li bijah dok bijah đevojka

Car li bijah dok bijah đevojka,
A sad jadna ni car ni đevojka,
Sad bi znala koga bi birala,
Bi birala bećar – momče mlado
Bi birala bećar – momče neženjeno,
Koji sjedi na nova dućana,
Koji broji rušpe i dukate,
Od dukata nišku podnizala,
A od rušpe toke sakovala.

Oj, đevojko, moj stari jarane

Oj, đevojko, moj stari jarane,
Ubilo te moje milovanje,
Milovanje na krilo držanje.

Sabah klanja lijepa đevojka

Sabah klanja lijepa đevojka,
Sabah klanja i Bogu se moli,
Daj mi Bože iglu od merđžana,
Da sašijem jorgan od behara,
Da pokrijem mog bećara mlada,
Da ja vidim dal' mi bećar spava.
Neka sanja, nek se moli Bogu, da me
prosi i samnom ponosi!

Razbolje se Alija

Razbolje se Alija
Svojoj majki na krila:
„Majko moja, majčice,
Iznesi me u bašču,
I prostri mi sedžadu,
Pa me pokri dolamom,
A po glavi mahramom,
Pa izađi na vrata,
Pa zakukaj iz glasa,
Ne bil' čule đevojke,
I donijele ponude.“
Svaka nosi po halvu,
Moja draga baklavu.

Zeljen čader u zeljenoj travi

Zeljen čader⁷ u zeljenoj travi,
Pod njim sjede dvije sestre mlade,
Sestra Mejra i sestra Ajkuna,
No se starija mlađoj moljaše,
Daj mi sejo Đulić Ibrahima, evo tebi
Pola Sarajeva.

Drijema mi se, ja spala majko

Drijema mi se, ja spala majko.
Spavaj, keru, ne digla mi glave.
Sinoj mi je dragi dolazio,
Polomio stakla na pendžere,
I pokrao žute limunove,
Rusu mi je kosu zamrsio,
I bijelo mi lice obljudio.

Mejra šeta mermeli sokakom

Mejra šeta mermeli sokakom,
Zađenula ruke za pojasom,
Gledao ju dajko sa pendžera,
Gledao ju pa joj govorio:
„Što su, Mejra, ruke za pojasom?“
„Nevolja me, dajko, načerala,
Mlad me iska, starome me daše.
Da sam znala helj ću starog ljubiti',
Otišla bi u čemer planinu,
Pa nabrala grku čemeriku,
Pa namazala moje b'jelo lice,
Kad star ljubi – neka mu je čemerno.“

Pošetao lijep–mlad

Pošetao lijep–mlad
Niz Budimlju, bio grad;
Gledala ga Đeljina,
Sa visoka čardaka,
Sa džamajli pendžera,
Sa debela mindera,
Sa crvena šiljteta,
„Svrat' ovamo, lijep–mlad,
Nije ođe Džemal-beg,
Otišao je u Tivat,
Neće doći za mjesec,
Ako Bog da ni za dva.“
Prevari se lijep–mlad,
Ode Đeljki na čardak;
Stade ljubiti Đeljina;
U to stiže Džemal-beg,
Cuknu halkom na vrata:
„Otvor', kurvo Đeljina,
Kod tebe je tuđina!“
Prepade se lijep–mlad,
„Ja ću tebe u dolap,
Kriću tebe godin' dan',
A kamoli jedan dan.“
Opet veli Džemal-beg:
„Otvor', kurvo Đeljina,
Kod tebe je tuđina;
Što ti je kosa mršena,
Što li su oči mućive?“
„Svu noj sam jadna plakala,
I tebe dragi čekala,
Nisam se mlada češljala,
Nisam ti svu noć zaspala.“

Gusinje se iz temelja ljulja

Gusinje se iz temelja ljulja,
Od momaka i od đevojaka,
Đevojke ga pjesmom zapalile,
A momčad ga kolom opasala,
Vraćaju se sa gore glasovi,
A biju se na vodi talasi,
Azgin momčad, a šerne đevojke,
Đurđev–danak sa beharom dođe,
Sa beharom i zelen-listom!

7. Čader, čador (tur. çadır), šator

Akademik Alija Džogović

OBNOVA ALHAMIJADO POETIKE

*Osvrt na djelo Zaima Azemovića:
"Orijentir humanosti u beskraju i vječnosti", Rožaje, 2013.*

Bismillahir-rahmanir-rahim.

Počinem ovaj razgovor o musafu tariha šejha bošnjačke poezije Zaima Azemovića iz dženetske kasabe Rožaje na svetim vodama Ibra u iskonskoj zemlji Sandžak i molim Svevišnjeg Stvoritelja Svega da blagoslovi ovaj moj rad i šejhu poezije Zaimu, sinu Azemininom i Rečkovom Azemoglu, učini njegovo ime beskrajno velikim u vječnosti. Allah je dželleše'nu veliki, a mi smo njegov paći din, neka mu je slava i hvala za Darove za koje izabra šejha poezije Zaima da ih napiše na lijepom bosanskom jeziku i ostavi Bošnjacima.

Allah akbar.

Počinem ovaj hasul rad onako kako je veliki Bošnjak Mehmed Meša Selimović počeo svoj veliki musaf o dervišu Nuru-dinu i odbranio sebe od svih ćafira i svih šejtanluka koji mu zapisuju da se udaljio od dina i imana, a on nije, no je tamo usred Bosne ponosne, tamo gdje su njegovi nana i babo, braća i sestre, cijela rodbina. Iako mu mezar nije u Bosni, po Allahovoj odredbi, kako Bošnjaci vjeruju, njegova će se duša preseliti tamo gdje je za života volio, a to je Bosna „ponosna, od sna“ (Dizdar).

Potvrđujem, Allahovom pomoći i do-brotom, došla mi je do ruku, kako svoje priče počinje mudra Šeherezada, najnovija knjiga tariha i hićaja čestitog šejha poezije Zaima Rečkova Azemoglu, velikana po pameti, koja je u njegovom narodu (Bošnjacima) i u njemu samome, Allahovim izborom da bude hafiz na sreću toga naroda, dakle Bošnjaka. Ta nova knjiga dolazi poslije mnogo napisanih knjiga sa darovima, zlatnim brdimama, lijekovima u riječima, koje šejh poezije Zaim napisa za vječnost i prostor

u vremenu. Ime ovog najnovijeg Zaimovog musafa – savjeta, amaneta i pouka kur'anske osmišljenosti je: *Orijentir humanosti u beskraju i vječnosti*. Dakle, tematski viđeno, tri poetska stuba čistog islama, tri Allahove poruke dobrim ljudima: *humanost, vrijeme* je beskraj – nema ni početka ni kraja, *vječnost* samo onda kada čovjek svojim djelima to potvrdi. Ako nema vrha, nema ni vječnosti (po Feridu Muhiću). Nema Ništa. Nečastive sile (po Dostojevskom) nemaju Ništa, nemaju vječnost.

A ova Knjiga šejha riječi Zaim-beja, u kojima lijeka ima za sve ljude, za siromahe, putnike, goste, izbjeglice (muhadžire), za djecu i ptice u homarima, za cvijeće oko svetih voda Ibra i za one vode Ebra u mavarskoj Španiji...

Ovaj esej o Pjesniku Zaimu započeli smo lajtmotivom filozofa Gazalija, koji je sve svjetske mudrosti sazeo u jednu riječ: *Stvoritelj*. Nastavili smo ga sa *Bismilom*, kao onaj mudrac Meša, kao Avdo, kao Murat-aga ... Onako, po srcu i pameti, kako to čine Bošnjaci ...

Plemeniti šejh poezije Zaim-bej napisao, uz Allahovu pomoć, mnogo knjiga: tariha, hićaja, savjeta i pouka, baš onako kako je to Svevišnjem po volji – da bi ljudima bilo dobro i od koristi, da bi ljudi štovali Allaha na svojem jeziku, da bi se ljudi prepoznavali po tom jeziku i po darovima srca i imana.

Još davno, u blizini Rožaja, u selu Balotiće, ispisivao je svoje tajnovide jedan šejh poezije Muhamed Užičanin, borac za *Pravdu među ljudima i Božju Istinu*. Došao je ovdje da nađe mir među stijenama i gorama, čiji je apelativ *balo* (čelo), da na vodama onog dženetskog Vrela i Ibra – ispiše kur'anske savjete i mudrosti, da ispiše svoju *alhami-*

„U zrelim
godinama
pokušavao je
da debele
knjige sažme u
jednu riječ
A zatim,
razmišljajući o
toj riječi,
Napiše debele
knjige
A ta jedna riječ,
u kojoj je
sadržano sve,
bijaše
Stvoritelj“

jado poeziju, koju će šejh poezije Zaim objelodaniti u svojem *Tajnovidu* o šejhu Muhamedu.

Užice su u Muhamedovo vrijeme bile bošnjačke, sa velikom bibliotekom orijentalnih rukopisa i sa nekoliko džamija, mejtepa i ruždijom. Ali, nečastive sile sve uništiše, do temelja. Svu mudrost, sva ljudska dobra, čak i jetime u kolijevkama. Ne znaju se danas ni vakufi ni mezaristani.

Ove teme motivisale su plemenitog šejha poezije Zaima da i on u Rožajama ispisuje svoje *lirske tajnovide tarihom alhamijado pisaca* i srcem kakvim su oni ispisivali svoje *Savjete, ilahije i kaside, gazele i hićaje* za darove Bošnjacima.

Ispisa šejh poezije Zaim svoje tarihe i hićaje onako, po Allahovoj volji, kao nekada Sulejman Tabaković, Arif Sarajlija, hafiz Seid Zenunović, Hadžo Čarovac, hafiz Salih Gašević, Ibrahim Pačariz Biočak i drugi alhamijado pisci s kraja XIX i početka XX vijeka. Šejh-Zaimova poetika je potvrda da alhamijado vrelo žive riječi, Božije riječi, poetike humanističke misije – nije prestalo da teče u bošnjačkoj književnosti i bošnjačkoj filozofiji života. Zaim je njen *obnovitelj* početkom XXI vijeka, on je oživotvorio ovaj tipično bošnjački književni žanr, njegovu poetsku metodologiju i edukativnu funkciju masovnog poučavanja i značaja.

Okolo književnog lika šejha poezije Zaima Azemovića počela je da se, u kasabi na Ibru, formira i jedna epska anegdota sa tendencijom da se prelje u legendu kao stefaniju i oreol njegove poetike i mudrosti.

Priča bi mogla ovako da se formuliše: Zaim napisao knjigu *Zlatna i gladna brda*, a to čuo neki Amerikanac, naše gore list, pa spučio šipke čak iz Harvarda i došao u Rožaje, da vidi ta zlatna brda, i pravo kod šejha poezije Zaima Azemovića. A on ga povede kod Murat-age Kurtagića, da mu priča onako kako je bard Avdo Međedović pričao, uz gosle, Albertu Lordu i Periju Milmanu na Obrovu i u Bijelom Polju o zlatnim brdima na

kojima žive Bošnjaci. Taj Amerikanac, s naše gore list, bio je dr. Zlatan Čolaković, sin Envera Čolakovića, pisca romana *Legenda o Ali-paši* – najljepšeg djela u savremenoj bošnjačkoj književnosti i najljepšeg jezika u umjetničkoj primjeni – onog veličanstvenog *bosanskog*.

Zlatan je bio opčinjen erudicijom, pjevanjem i silinom pamćenja Muratage Kurtagića, bilježio je sve što mu ovaj aga znanja kazuje, odlazio na Harvard, tamo štampao bošnjačke epove koje mu je kazivao Murataga, ponovo dolazio da istražuje šta je to po zlatnim brdima Sandžaka.

Zlatanu je dolazak u Rožaje bio njegov hadž, o kojem je ostavio debele knjige, kao filozof Gazali, čija bi se mudrost mogla sažeto reći „Homer je među Bošnjacima“. *Zlatan je i u Zaimu prepoznao Homera, Ovidija sa ibarskog Ponta, nekog perzijskog poetu iz rožajskog Širaza*.

Tako je to bivalo u Rožajama, u kojima stvara veliki broj pjesnika i slikara: Aldemar, Zećo, Ibrahim, u kojem je stvarao Davud ibni Dervišaga Ganić Fetahović, čije alhamijado tarihe prepjeva i uredi šejh poezije Zaim Azemović sa Mujom Denizom. Poetska i historijska sudbina, odnosno Allahova volja, učinili su da to djelo, dobro za Bošnjake, uradi ovaj mudri rožajski učevnjak Zaim. I ono, da zajedno sa Zećir-bejom kupi one silne epitafe sa nišana pod mahovinom rasutim u Poibarju i da ih stavi u knjigu trajne vrijednosti sa impresionističkim naslovom: *Urezano u kamenu i pamćenju*. I samo su ova dva učevnjaka mogla da osmisle ovakav naslov i da ispišu jazije sa nišana i stećaka, perom i slikarskom kičicom. Rezultat ovoga rada je njihova prolegomena za svaki posao i svako vrijeme: „Pamet je u narodu“.

Zaim, šejh poezije, sabra i one ljekovite cvjetove sa svetih voda Ibra i objavi ih u musafu: *U riječima lijeka ima*, da bi, također, posvećen rodnom kraju, napisao i one impresije o Bukovici: *Zavičaj na cvjetnim brdima*. Tu je i njegov *Dug zavičaju* i osjećanje da je to najveći merhamet i sevap svakog čovjeka. Ovdje, ne-

gdje, na svijetlim predjelima Hajle boravi, onaj mitski *Helios*, a tu su i ona mitska *Nebeska vrata sa Jaglukom sa Nebeske Sohe*. Tema mita i mitskog mišljenja prožimaju cijeli umjetnički rad šejha poezije Zaim-beja. To je narodna mitska misao Poibarja sa bogumilskim etimonom utopljenim u orijentalni mitski sistema iz kojeg su nastale priče ovoga mudraca, njegove ilahije i kaside, njegovi gazeli. Impresionirale su ga i one balalice, kao poetski biseri i kao kapi rose na granama homorika i trava oko Županice i sa Zeleni. Sve je ovdje džennet, i Božiji dar, što je nadahnulo mudročću i snagom Zaim-beja da napiše i one najljepše bošnjačke hićaje *Darovi*, koji svojom ljepotom osvajaju srca čitalaca. Jer ljepota dobija svoj smisao kada i srce, uz um, osvjetli Allahova svjetlost. A to su *Darovi*, i neka Allah nadoknadi Zaimu Svojim darovima, neka mu podari novu snagu da napiše sve što još želi da ispiše kao darove Bošnjacima.

Zaim-bej je posvećenik vjere u Jednoga Stvoritelja, on je isti onaj Gazali koji smisao života, ljudsko djelovanje, sve što je ispisivao i ono što će nastati kao njegovi amaneti – sažima u onu jednu kur'ansku riječ – Allah. S tom gazalijevskom mudročću ispisivao je svoje poslanice prijateljima, sinovima, ljudima svih jezika i vremena. Merhamet je njegovo životno opredjeljenje i iskustvo, dakle *humanizam* najvećeg obima. *Njegov ideal je humanizam, njegovi ideali su neporušivi, jer su Božije davanje*. Njegove ilahije i kaside su *dove* upućene Stvoritelju, njegove *poslanice* su prožete čovjekoljubljem i srdačnošću, njima se dočekuje gost, njima se daje hljeb siromahu, majka njima uspavljuje dijete, svakome je sunce uz uzglavlje, s pjesmom i blagoslovom.

Indikativno je da ovaj najnoviji poetski kitab Zaim-beja počinje poslanicom: *Voljeti i biti voljen*, upućenom unucima, a iza nje slijedi i kasida: „Amaneti potomcima“, sa porukom da čuvaju *svetu pravdu*. Isti ideal je tema *poslanice* sinovima Sa-

miru, Esadu, Asmiru i Almiru, razdvojenim po svijetu, da čuvaju tradicionalno poštenje kuće svojih predaka, da čine dobra draga Stvoritelju, jer *moć dobrote je najveća moć*. Kasida „Rožaje vjekovno utočište nevoljnika“ kazuje kolika je *veličina humanizma* žitelja ove kasabe i njene okoline u minulim vremenima i sada. Kroz Rožaje prolazile su kolone izbjeglica i nevoljnika, u oba pravca – sa zapada prema istoku, sa istoka prema zapadu. I svi su ovdje bivali zbrinuti, nalazili toplu riječ i topli dom, dobijali hleba, uz molbe Allahu da im blagoslovi put i podari sreću. Rožaje je zapamćeno po *merhametu*, kakav je onaj koji je oličen u *Jusuflu Fazliču*, a takvih je bilo još mnogo i njima pripada *budućnost* – ona dženetska u vječnosti. *Humanističkim bejtovima* kaside „Allahova, dželleše’nuhu, milost“ šejh ovih *nasihata* Zaim-bej obraća se Svemogućem Stvoritelju da nagradi dobre ljude za njihova dobra djela „na oba svijeta vječnom ljepotom“, a u nasihatima *Opomena tajnovida* podsjeća vjernike tarihom *Poruke živim ljudima šta znače*, a zatim u narednoj kasidi bajkovite kontemplacije prenosi Božije upute o dobroti, apostrofirajući djela koja je činio jedan ribar ljudima (komšijama, djeci, bolesnima), ističući njegovu nesebičnost. Svako dobro djelo je veliko, i Bogu drago, pa makar da je koliko trunka. Za tu milost: *Hvala Stvoritelju*. Pjesnik ne sumnja u Allahovu nagradu, pa veli: *Allah je Svemoguć*.

Odjeljak: „*Pjesme iz mladosti...*“ Ovaj rožajski šejh lijepe riječi i mudrosti započinje najljepšom lirskom hićajom: „Dolazi mi voda u pohode“, koju je nanijetio svojem prijatelju, također pjesniku, ali i svojem gradu i svetim vodama Ibra, njegovoj dobroti i blagodetima. Pjesnik Zaim kazuje mudrosti i ljepotu impresivnim stilemama, kao zahvalnost Allahu što stvori ovakav džennet u ovom kraju dunjaluka:

U svakoj kapi nosi mi po jednu uspomenu...//... da te propustim cijelu kroz sebe. // Ako ima i najmanja trunka lažnog i tamnog, iz mene da izneseš sve što

gori i što boli...//... Da mi nerođene suze postanu tvoje pritoke, da sam vodar...

Tako kazuje svoje mudrosti o džennetu na Ibru i svoje bivstvovanje u ovoj Allahovoj bašči ljepote i darova. A zatim se blistavim umom i skromnošću obraća svojim zemljacima:

Zemljaci moji, vukova i četinarara rođaci, među vjetrovima i gromovima rastu vaša pitoma i krupna srca.

Ovo je najljepša *himna Rožajama* i, uz to, Rožajcima. Voda ovdje ne roni bregove, ona dolazi u *pohode* – kao gost, kao dragi prijatelj, kao čovjek. *Personifikacija vode* je na najvišoj umjetničkoj ravni. Ona je semantički i *metafora života*, i *epikleza subjektu visoke poetske znakovnosti*, *harmonija šumova* vjetra, žuborenja vode između rožajskih mahala, šadrvan svijetla sa Hajle i Bisernice.

Eto, Sandžak ima planine *Bisernicu* i *Karanfil*, i vode *Ibar* i *Ljudsku rijeku*. Drugi to nemaju.

Zaimovi lirski nasihati su sve do kraja *ezani* upućeni dobrima Putem u vjeri – „stapanju vjernika u pobožnosti ... po srcu svi u jednu kapiju“ ulaze, po milosti Stvoritelja Svega.

Ovaj Božiji izabranik za *ezansku poeziju* uputio je dovu Allahu kasidom: „Riječi nade za Trebinjce – prognanike bez krivice“, koje su Rožajci susreli i svojim merhametom udomili u najtežem egzodusu rata u Bosni i Hercegovini. „I golubovi su za njima doletjeli“, veli pjesnik i osuđuje genocid nad nevinim narodom, upućuje molitvu Allahu *da više Drina, Ibar i Lim ... ne plaču*.

Dove ovoga šejha lijepe poetske riječi nisu jednostrane niti svedene samo na misao o slobodi jednog naroda. One su upućene svim narodima svijeta, univerzalne i „beskrajne u vječnosti“. Svojom poetskom dušom i srcem, pjesnik se moli Allahu da pomogne svim ljudima („Molitva“).

Pjesnik Zaim nije smetnuo s uma da s *Bismillahir-rahmanir-rahim* napiše i svoj „Tajnovid“, kao dovu za šejha Muhameda Užičanina, čije je jedno turbe u selu Balotiće, drugo u Rožajama i treće u Peći kod džamije Ružice. Oko lika ovoga šejha i „borca za pravdu i istinu“ formiran

je mit. Tik uz turbe u Balotićima raste jedna ruža čije su latice crno-crvene boje, kao osobiti simbol šejhove krvi i svetačkog oreola.

Šejh Muhamed Užičanin je svoje poslanice i tajnovid pisao negdje oko 1748. godine.

U daljem poetskom postupku Azemović prezentira izbor pjesama „sa humanim porukama“ iz „ranije“ svoje poetike, što promovise kontinuitet njegovog humanizma. U ovom kontekstu je i pjesma uzvišene poetske semiotike i misaone panorame o dobroti i merhametu jednoga kraja na Balkanu – bošnjačkih Rožaja i Rožajaca: „Rožaje po dobru zapamćeno“. Ovdje (u Rožajama) su utjehu tokom duže historije nalazili svi nevoljnici i putnici u neizvjesnost. *Rožaje je dunjaluk* u kojem se poštuju amaneti predaka. Na tim temeljima nastajali su oni zemaljski i nebeski darovi i Stvoritelj je čuvao Rožaje od svih zala koja su se ustremlyivala prema svetim vodama Ibra.

U ovom humanističkom diskursu je i kasida: „Očekivanje gosta“, da kažemo - još jedna himna u čast Rožaja i Rožajaca. Rožaje je zapamćeno i po gostoprimstvu.

Ova knjiga šejha, lijepe riječi Zaima Azemovića, svjedoči koliko su bili impulsivni tokovi *bošnjačke alhamijado lirike*, prvenstveno one *nasihatske*, da njen odsjaj blista u poeziji ovoga šejha pravovjernih, kao i u poetici mnogih mlađih pjesnika među Bošnjacima.

Razgovor o poeziji Zaima Azemovića završićemo tarihom koji je izrečen i za sarajevskog alhamijado pjesnika Mehmeda Mejlija (1713-1781), a koji glasi:

Osnovni credo njegovog poimanja života je "Voljeti Boga – znači voljeti ljude".

Zaimova nova knjiga donosi i relevantne fragmente iz objavljenih prikaza i eseja o njegovoj poeziji. Na kraju je priložena biografija i široka bibliografska panorama, što je od osobite naučne koristi za istraživanja poetskog fenomena u djelima ovoga *bošnjačkog šejha poezije*, kojega je *Stvoritelj izabrao da bude pjesnik mudrosti i humanizma*.

Šefka Begović Ličina

EMIRINE SUZE U SRCU SKAMENJENE

Neka je vječni rahmet velikom humanisti, uvaženom bošnjačkom velikanu, Adil-begu Zulfikarpašiću što je zgradu u srcu Sarajeva ostavio svom narodu. Poklonio je Bošnjački institut, kao hram kulture i nepisani amanet da se u njemu ljudi druže i promovišu svoje stvaralaštvo.

Tog 16. decembra 2009. bio je snježan prohladan zimski dan i vrijeme iza podne namaza, kada je čovjeku najudobnije kod kuće u toploj sobi. Ljudi prekriveni pahuljama snijega, hitali su ka prostorijama Bošnjačkog instituta. U organizaciji Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca, najavljena je promocija knjige: *Razgovor majke sa ubijenim sinom u opkoljenom Sarajevu* - autorice Emire Ibrahimagić

Na svim dosadašnjim promocijama vidjela bih kako, prilikom ulaska u salu, ljudi međusobno pričaju, smiju se. Danas je u sali bila neobična tišina. Ljudi su ulazili pognutih glava i nečujno se smještali u sjedišta. Sam naslov knjige prisutne je pripremao na bol i užas, sjećanje na rat.

Moderator promocije prof. dr. Nedžad Mulabegović, u uvodnom obraćanju, ukratko nas je upoznao sa sadržajem knjige. Prvi promoter i recenzent knjige, g-din Salih Fočo, govorio je o knjizi i povodu njenog nastanka.

Sin autorice Emire i supruga Omera, brat Samrin, devetogodišnji Samir Ibrahimagić, poginuo je u ratnom Sarajevu, septembra 1992. godine, od ispaljene granate. Porodica Ibrahimagić nikada neće zaboraviti taj zloko-

bni dan, mjesec, godinu. Ispaljenom dušman-skom granatom, rasjeklo im se srce u parčice, iščupala utroba i rana vječna otvorila. Od tog dana Ibrahimagići vrijeme mjere jačinom bola, šutnjom, prazninom, sjećanjem. Majka Emira, kasnije, svoju čežnju i želju za sinom perom pretače na papir i suzama potpisuje svaki ispisani dan.

Promoteri dirljivo pričaju o bolu, saburu i hrabrosti majke - autorice knjige. Između promotera, za stolom sjedi g-đa Emira - majka, žena, pravica, bošnjačka hanuma. Ličila mi je na nepomičnu, kamenu stijenu, samu u Okeanu, o koju se lome ogromni talasi. Jaki nalet vode ponekad joj odlomi komadić tijela, odnese djelić duše nekud u nepovrat, ali se ona, ipak, snagom sabura i vjere u Svemilosnog, održava da ne klone. Opstaje u tom ogromnom prostranstvu, svijetli poput dragulja i kao simbol sabura i putokaz svima nama.

Promoteri su pričali o njenoj, slikovito opisanoj, želji za poginulim sinom. Mnogi u sali su plakali. Majka Emira nije, šutjela je.

Ona je tada, u mislima, bila na mezarju, sa sinom, duboko sakrivena pod zemljom. Svojim zagrljajem stiskala ga, grijala i uspavljivala.

Navlačila mu, sa ljiljanima ispleteni, džemper, sva sretna što mu pristaje. Ljubila mu kosicu, ručice ovijene oko njenog vrata, smješke na obrazima, pjevušila mu pjesmice, pričala priče i stiskala mu uši da ne bi čuo gruhanje granata. Opisuje mu proljeće u Sarajevu, behare, mirise, pozelenilo Darivino šetalište, u proljeće oživjelu Bent-bašu, Miljacku kad mladošću i ljubavlju propjeva, kada ćevapi čaršijski zamirišu, zauče ezani, kandilja kad zasvjetle i kad srce bosansko zaigra. Smijala se što mu se sok od zrelih lubenica slivao niz lice, donosila mu trešnje iz nanine bašče, mazala mu na hljeb tetkin pekmez od šljiva. Sin je čupkao za kosu i grohotom se smijao, sretan kao kad bi s tatom išao gledati utak-

micu na Željinom stadionu. Ona mu poljupcem čestita peticu iz matematike, ljubi ga u svilenu kosicu, a on radostan što ona nije više ljuta na njega zbog ju-trošnjeg izlaska vani bez odobrenja.

Recenzent g-đa Fadila Memišević čita potresne opise iz knjige. Svi smo plakali, majka Emira je šutjela.

Stezala sam Emirinu knjigu na krilu i skretala pogled od korica da se ne susretnem sa pogledom nevinih dječakih očiju i da ne pročita napisane riječi, kojim je sa početničkim rukopisom napisao: „Mom dragom tati i dragoj mami“, nevjestom ručicom prvačića nacrtao je i njihove figure - majci crteži vredniji od svih djela poznatih svjetskih umjetnika. Samir Ibrahimagić, mladi gospodin sa leptir mašnom, nesuđeni liječnik, arhitekta, inženjer, profesor ili naučnik, smješten rukom svoje majke u knjigu kao u kolijevku u kojoj ga je odgajala. Samir je dječakim pogledom i prkosom pitao cijelo čovječanstvo:

-Zašto? Zašto ste mi prekinuli djetinjstvo, ljubav, nadu, život?

Zašto mi niste dozvolili da se i dalje igram? Zašto ste me otrgli iz zagrljaja najmilijih?

Tada sam htjela naglas viknuti dušmanskoj majci:

-Prokleta ženo, što iz utrobe ne istrgnu zamjetak pogani, da ga baciš psima? Samir i ostali dječaci bili bi nam danas živi.

Što svom nesoju, kad je mali bio, o ljubavi nisi pričala? Što ga za nedjela nisi Božijim kaznama plašila? Što mu zlo iz duše nisi iščupala? Što ga svojim mlijekom nisi zaklela da ne ubija nevine? Da jesi, mi bismo, možda, danas ovdje slušali odbranu Samirovog magistrarskog.

Jesi li ga, prokletnice, makar u lice pljunula kad ti se kao ubica kući vratio? Mi ga nećemo pljunuti, jer se takvih gadiamo i preziremo ih.

Sjedeći, jecala sam, nesvjesno, na koricama knjige prekrivala Samirove oči, poput njegove majke Emire dok ga je uspavljivala i umirivala da se ne plaši mraka.

“Danas je Samra pošla u šesti razred, ti bi mili moj, bio u četvrtom. Nisam Samru ispratila do škole, da ne sretnem tvoje drugove. Ne bih mogla izdržati” - čitala je g-đa Fadila odlomke iz knjige.

Svi smo u sali naglas plakali, majka Emira je šutjela.

Skamenjene suze sakrile su se duboko u njeno majčinsko srce, tu gdje Samir vječno živi.

“Padala je kiša, a ja drhtala i brinula što ti se mezar vlaži, da ne nazebeš, mili moj” - brine majka, piše Emirino srce.

Ne boj se, majko Emira! Samira ćemo mi, Bošnjaci, pokriti jorganom satkanim od naših srca, namirisat ćemo ga ponosom, napojiti ga šerbetom znanja budućih nam generacija. Grijat ćemo ga bošnjačkom ljubavlju, čuvaćemo ga vjekom i zakletvom da niko više nikada neće ubijati našu djecu i bosansku mladost. Zaljevat ćemo, gajiti i mirisati sa mezara njegove žute kadifice.

Ispisat ćemo njegovom i krvlju svih naših šehida povijest bosansku, herojsku.

„Postoje li na svijetu majke koje se raduju kada sahranjuju svoju djecu?“ - postavlja pitanje g-đa Fadila.

To su jedino majke Srebreničanke, naše bosanske herojine. Kada pronađu makar i koščicu ubijenog djeteta i polože u zemlju, one su sretno. Znaju mjesto gdje će prolići suzu i izučiti Fatihu.

„Zašto je čovječanstvo dozvolilo da nam se dese tako stravični zločini i to u dvadesetprvom vijeku?“ - godinama, šehidske majke pitaju cijeli Svijet.

“Ne možemo zločine zaboraviti, ne možemo ni oprostiti. Kako da oprostimo, a ne zaboravimo? Kako da zaboravimo, a ne oprostimo? Nećemo ni oprostiti ni zaboraviti. Ne bi nama šehidi oprostili ako zaboravimo i oprostimo” - sa sigurnošću u glasu, govori uvaženi promoter g-din Kazaz.

“Naš Samir bi sada imao 26 godina, završio bi fakultet i možda već bio oženjen. Znam da svi znate kolika je radost doživjeti uspjeh svog djeteta. Da li možete shvatiti koliki je bol kada ga izgubite, pa ga poželite i pokušavate se sjetiti njegovog lica? Sve mi se muti, sve mogu da zaboravim, sem one slike kad blijedog, krvavog, beživotnog Samira moj suprug Omer donosi na rukama.

Noćima, poslije toga, nisam imala sna, budila sam se sva znojava, vriskala, zatvarala oči, zatiskala uši, nastojeći da sve izbrišem, da zaboravim. No, ta slika nikako da izblijedi, naprotiv, jednako je jasna, ista kao i onog nesrećnog dana.

Moj Samir je bio umiljato dijete, puno ljubavi - jednom riječju, pravi dobrica. Tog dana, dok se sa svojim drugovima pred zgradom mirno igrao, pukla je granata i sve ih ubila. Ubici su oni bili poeni, brojevi i dnevna ispunjena norma. Dušmanin je povučenim okidačem pogodilo cilj, a granata praskom zauvijek uništila Samirov i naš život.

U početku se nisam mirila sa sudbinom da sam Samira zauvijek izgubila. Kasnije sam, da bih se bola oslobodila, željela da umrem. Vjera u Svemilosnog Stvoritelja održala me je normalnom i počela sam se moliti Njemu. Allah me uputio kako da sačuvam razum i lakše izdržim dan. Počela sam pisati dnevnik. Pisala sam ga svakog dana i tako provodila dane sa Samirom. Osjećala sam njegov dah, smijeh, zagrljaj. Ta duhovna nit sa njim bila je moja radost i počela sam se radovati novom danu. Dnevnik sam pisala samo za sebe, a ne da bih ga objavila.

Sada kada je ono zapisano, sabrano i objavljeno u knjizi, ja sam sretna što sam opisujući svoj bol i čežnju za sinom ustvari pisala tugom i bolom svih šehidskih majki“

- drhtavim glasom nam se obratila majka Emira.

Upinjala je snagu da ne zaplače. I nije zaplakala!

Mi smo, umjesto Emire, svi plakali. Ona, dostojanstvena u svom bolu, izgledala nam je visoka do neba, lijepa poput rascvjetalih ljubičica sa šehidskog mezarja, mirisna kao oni ljiljani na Samirovom džemperu, ponosna kao cijela zemlja Bosna.

Željela sam, umjesto čestitke, da je dotaknem, zagrlim, utješim. Prišla sam joj, sreća sa njenim pogledom i u njima, za sekundu, sagledala svaki njen proživljeni dan, pročitala sam odjednom cijelu knjigu. Zagrlila sam je bez riječi, jer ona drugo ne želi.

Bašun sag olsun majko Emira, ili kako mi u Sandžaku, kažemo: Glava da vam je zdravo i nek vam je ostatak zdravo.

Da vam Allah da sabura i snage da izdržite ovo teško iskušenje. Samir će vam, in ša Allah, otvoriti vrata Dženeta. Neka je vječni rahmet njegovoj nevinoj duši. Amin. El-Fatiha.

Svemilosni! Uputi nas putem onih koje si obasuo svojim blagodatima, a ne putem onih koji su zalutali.

Mr. Fatima Muminović Pelesić

ŽIV(A) MI MAJKA

Ponekad riječ kojom svjedočimo o nečemu nije dovoljna sama po sebi, nego nas dovodi u poziciju da to što govorimo zapečatimo zakletvom. Kad se zaklinjemo, onda je to najčeće: Bogom, životom, dušom, djetetom, majkom, ocem i sl. Kunemo se onim što nam je sveto, dragocjeno, što poštujemo ili volimo.

U Sandžaku se dan-danas čuje vrlo specifična zakletva: *Živ mi ti!*, bez obzira da li je sagovornik muškog ili ženskog spola. Tako se i u zakletvi oslikava neravnotežan status žene u patrijarhalnom društvu, gdje ona može biti zakletva, ali izražena u muškom rodu: „*Živ mi ti*, majko, istina je ovo što kažem!“

Na poistovjećivanje sa muškim rodom pristaje i „nesvjesno“ mlada osoba.

Kćerka će reći: „*Živ ti ja*, majko, kupi mi mobitel!“

To je vrlo česta zakletva kojom se utvrđuje dato obećanje:

„*Živ ti ja*, svrati po mene da idemo zajedno?“ – kaže djevojka.

Mladić joj odgovara u istom stilu:

„*Živ mi ti*, hoću. Nemoj kasniti, *živ ti majka!*“

Ne može se reći da se u drugom kontekstu ne upotrebljavaju riječi u ženskom rodu, naprimjer u zahvalnici:

„*Živa bila*, nevjesta!“ - reći će se tek dovedenoj mladoj, kada svekru i svekri poljubi ruku. I taj manir izražavanja poštovanja polahko nestaje.

Kad djevojka ustupi mjesto starijoj osobi, umjesto „hvala“, reći će joj: „*Živa i zdrava bila!*“ Dakle, kad je riječ o zahvaljivanju, onda se riječju naglašava ženski rod, ali kad je u pitanju zakletva, onda je ona izričito u muškom rodu.

Nije nam cilj da potenciramo diskriminaciju prema ženskom biću, jer ona je u svakom kutku ove naše planete na različite načine očita, ali to potvrđuje i obraćanje roditelja: „Sine moj!“, umjesto: „Kćeri moja!“ Naravno, toga je sve manje, ali muštuluk se ište za rođenje muškog djeteta, a nikad za rođenje žen-

skog. Tako je to odvajkada, bez ljutnje, možda i s nekim razlogom.

Uvjerimo se o nekim pojedinstima iz života u razgovoru nane i unuke.

Nana: „Deder¹, sinko, ustani i donesi bratu vode!“

Unuka: „Neka uzme sam, nano.“

Nana: „Živ ti ja, daj mu čašu vode, da ja ne ustajem.“

Nana: „Jeste, sinko, gost je nekad unosio veselje u kuću. Otuda je ostalo da se rekne: ‘Teško kući u koju gost ne ulazi.’“

Unuka: „Živ mi majka, nano, puno toga se promijenilo.“

Nana: „Jeste, vala⁶, sad ni rod rođeni ne pita jedno za drugo. Prskō dunjaluk na sve četiri strane, pa ne znaš ni reći ime zemlje gdje žive naši ljudi i žene.“

Nana: „Pričom te obendija¹² da ti se čini sve je istina što kaže. Riječi imaju takvu moć da nas vode kao da su nam svezane oči!“

Unuka: „Mislim da je to više igra i da pristajemo obje na to, i faletarka i ja. Ona da nešto nago- vijesti što se svih ljudi tiče, a ja da povjerujem u to da će se i meni to desiti.“

naletosum

Unuka: „Nisam mu ja sluškinja. Tako se navadi² od malih nogu, živ mi ti, i očekuje da ga žena kao robinja sluša!“

Nana: „Pa, muško je, sinko, tako je otkako znam za sebe.“

Unuka: „Živ mi ti, nano, ne velim ja da žensko treba biti barabar³ s muškim, ali mi nešto krivo kad se mušku podiže nos, a žensko gleda kao manje važno. A ne možeš zamisliti da je važnost Jednog veća nad Drugim.“

Nana: „E, to je tako. Veli se, žensko je tuđa kuća, rodi se i sanja svoju sreću, da lozu suđenika produži, a muško uglavnom ostaje na kućnom pragu...“

Unuka: „Živ mi ti, nano, čini mi se da i ti naginješ na mušku stranu, kao da nisi žena.“

Nana: „Eh, učili me odmalehna. Znalo se kad muško dijete uđe u sobu obavezno se ustane, da mu se ukaže poštovanje i načini mjesto.“

Unuka: „Živ ti majka, nano, i ti si ustajala?“

Nana: „To je naš lijepi adet⁴, sine.“

Unuka: „Dobro, nano, i danas se ustaje musafiru⁵, bilo da je žensko ili muško, pa i kad dijete iz komšiluka dođe.“

Unuka: „E, nano, hoćeš da kažeš muškarci i žene, jer i žene su ljudi.“

Nana: „Ja uvijek to griješim pa rekнем čojek, mislim na muškarca, a izostavim ženu. E, sad pazim da to ne pogriješim, a odsele⁷ ću znati kad kažem ljudi da su to i muškarci i žene.“

Unuka: „Tako je nano. Naš jezik je težak, iako sve izgleda prosto kō grah. Živ mi majka, kad ona fale- tarka⁸ razbaci grah, pa prospe priču pomjerajući zrno po zrno, samo se ibretim⁹ otkud zna šta se u kući dešava, šta mislim, a najzanimljivije mi što zna šta želim.“

Nana: „Uh, naletosum¹⁰, nisu tu čista posla. Zato je gatanje haram¹¹. Samo Bog zna koliko nam je vijeka i šta nas čeka.“

Nana: „Najveća sreća života je baš u toj tajni budućnosti. Zamisli kad bi ljudi znali zadnji čas rastanka s ovim svijetom, koliko bi ih skrenulo s pameti, hodalo k`o da je prezulo obuću, na lijevoj obulo desnu, a na desnoj lijevu cipelu, ne bi imalo volje da radi, da se bori za život.“

Unuka: „Živ mi majka, nano, prava je šteta što ti nisi išla u školu.“

Nana: „Svako svoj život živi u pravom trenutku za njega. Mora da radi i čini kao da će vječno ostati na ovom svijetu, ali i da je hazur¹³, svakog trena krenuti i napustiti dunjaluk.“

Unuka: „To je teško, nano. Sreća je da čovjek ne misli mnogo na smrt.“

Nana: „Tako nam je ostavljeno, dunjaluk nas omami, zanese i zaboravimo da je prolazan. Život je mio kakav god bio, kaže se.“

Unuka: „Nano, živ mi ti, s tobom najviše volim pričati. Ti jedina držiš do moga mišljenja kao da smo zajedno rasle. Sve mogu da ti kažem. Od tebe čujem što rijetko mogu čuti. Možda zato što te poštujem.“

deder

Unuka: „Živ mi ti, nano, ne vjerujem ja u sve što ona kaže, ali pomislim da ima tu nečeg, gledam i slušam s koliko samopouzdanja dočarava svijet koji mi želi približiti. Nakon svake rečenice upita: ‘Živ ti majka, reci mi, ako pravo kažem?’“

Nana: „Mi smo poštovali starije radi iskustva koje su stekli. Pametne ljude baška¹⁴.“

Unuka: „Danas se pamet mnogo ne cijeni. Zavist i interes vladaju svijetom.“

Nana: „Svaki čovjek sabire znanje dok je živ, i nikad ga dosta. I učitelj može da nauči od djeteta ako umije da sluša. Vidiš koliko ja od tebe učim.“

Unuka: „Život je najveće čudo, nano moja. Kao da idemo krugom, istim hodom...“

Nana: „Čuda su svuda oko nas, najviše u nama samima.

Život je malo da sebe razhavigamo¹⁵, a kamoli druge ljude.“

Unuka: „Sad mi je jasnija i zakletva: *Živ mi ti*. Sve je s razlogom: oči da vidimo, uši da čujemo, nos da dišemo i osjetimo miris, noge da ne stojimo na jednom mjestu, ruke da dodirujemo, misao da približimo što ne možemo dodirnuti...“

Nana: „I uvijek nam ostaje da se pitamo: ‘Hele-hele¹⁶, šta je istina?’“

Dijalog između nane i unuke nosi patinu patrijarhalne kulture gdje je muškarcu samim rođenjem zagarantirana privilegija poštovanja, iako ga je žena donijela na svijet, a nije pao s neba.

njeno biće. Zato se ona osjećala zaobljenom, a muškarac je to prihvatao kao njenu slabost i tako da se mogao igrati njenim životom, dotle da ju je mogao prodati ili kupiti. Nije ni čudo što se u isto vrijeme (1840) javljaju pokreti za ukidanje ropstva i pokreti za žensko pravo glasa. Proces je tekao sporo, ali vremenom zahvatao mnoge države.

ibretiti

Ne možemo zanemariti veliki doprinos ovom pitanju i zalaganje Clare Zetkin putem časopisa *Egalite*, koji je 1892. godine proklamovao društvenu, političku i ekonomsku jednakost žene sa muškarcem.

Vremenom će borba za prava žene eskalirati u radikalnu borbu protiv autoriteta porodice, što će destabilizirati porodicu kao najmanju ali i najvažniju jedinicu društvenog sistema.

Posebno je jugoslovenska država pomakla s mjesta ne samo prava radnika i seljaka, nego i prava ženske djece na obrazovanje,

Posao u kući je i dalje nedovoljno priznat, a ulogu majke preuzele su društvene ustanove: jaslice, obdaništa itd. Ona se ravnopravno bori za bolji status u društvu, za adekvatan društveni angažman, iako je odgajanje djece njena primarna funkcija, ali ni udio muškarca u tome nije mali.

Promjene su očite, ali sve što se mijenja ne znači uvijek hod ka dobru.

Dijalog majke i kćerke ukazuje na promjene koje se različito shvataju.

„Živ mi ti, majko, tebi je bio lakši život“ –

kaže kćerka.

„Nije, kćeri, nego su žene nekad bile jače, živ mi ti!“

„Nana kaže da djeca vladaju svijetom. Da se svijet izrimio¹⁷!“

„To nana kaže u prenesenom smislu riječi“ – kaže majka.

„Ja bih rekla da se svako sobom zabavio. Najčešće čujem zakletvu: ‘Života mi moga!’“

„Živ mi ti, kćeri, uzela si mi riječ iz usta.“

„Meni je tvoja riječ, majko, najljepši dar! Živ(a) mi ti!“

rashavigizati

Nije čudo što su razne mitologije ženu poistovjećivale sa zemljom u koju se baca sjeme, zemlja-majka, pa na taj način minimizirale njenu stvarnu ulogu u oblikovanju porodice kao osnovne ćelije društva. Muškarac je preuzimao svu vlast za sebe i žena je ostala „obespravljena“ kad su u pitanju razna prava po osnovu rada. Njen rad na podizanju podmlatka i kućni poslovi nisu odgovarajuće vrednovani, pa je žena bila u neprestanom statusu zavisnosti od muškarca, što je frustriralo

rad i pravo glasa. Ali tradicionalni maniri života nisu se uklapali u sve novonastale promjene, pa je patrijarhalna kultura očuvana kao zaštitni faktor u tom vremenu u kojem se mijenjao odnos djece prema očevom autoritetu.

U Sandžaku je muškarac glava porodice, čak i kad prividno odlučuje o svemu, a žena „drži sve konce u rukama“. Njen status je drastično izmijenjen, ali ne na štetu muškarca, već se ona našla u dvostrukoj ulozi: radi u kući i na poslu.

1. hajde
2. nauči
3. jednako, uporedo
4. običaj
5. musafir - gost
6. vala, valah - bogami
7. od sada
8. gatara
9. čudim
10. neka je đavo nosi
11. nedozvoljeno, zabranjeno
12. općini, omami
13. gotov, spreman
14. posebno
15. oslobodimo prividnog vela zraka
16. Da li je to tako?
17. izrimiti - iskvariti, promijeniti se nagore

Dr. sc. Redžep Škrijelj

SANDŽAK U OGLEDALU BRITANSKE HISTORIOGRAFIJE

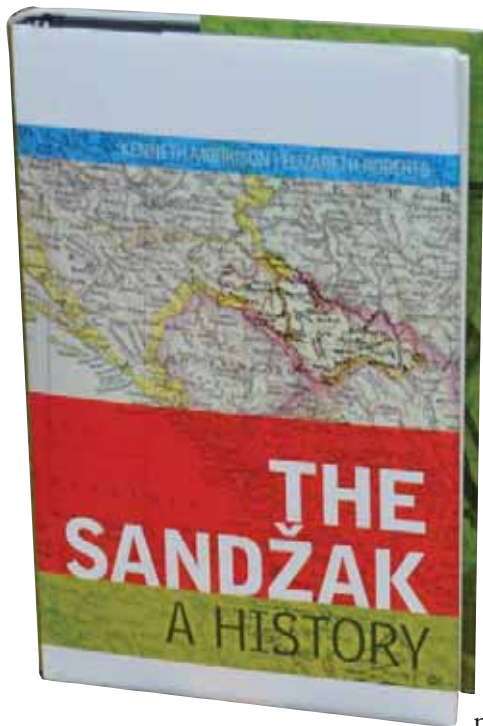
Osvrt na knjigu „*The Sandžak: A History*“ („*Sandžak: Historija*“), britanskih autora: Kenneth Morrison i Elizabet Roberts (Oxfors University Press, 2013)

Naravno o Sandžaku, i naravno historija, prve su riječi koje se daju napisati povodom hrabrog i značajnog znanstvenog podviga - objavljivanja knjige: *Sandžak: Historija* (Kenneth Morrison i Elizabet Roberts /2013/, „*The Sandžak: A History*“; Oxfors University Press), dvoje Britanaca koja je, odmah po izlasku iz štampe, izazvala mnoge polemike u javnosti i historičara. Pred sobom imamo opću historiju Sandžaka najavljanu 2011. i 2012. godine tijekom studijskog boravka dvoje autora u Sandžaku, kakvu su historičari, sociolozi,

kulturolozi i sva zainteresirana javnost željno iščekivali. Ovo je prvi i, reklo bi se, cjelovitiji pregled historije Sandžaka iz pera stranih historičara, koji se već od dana pojavljivanja uklopa u balkansku historijsku slagalicu. Vrlo je važno da su njeni autori svoja primarna saznanja utvrđivali empirijskim postupkom, svjesni činjenice da su se dograbili teme koja se odnosi na kompleksnu multietničku regiju umreženu između Srbije i Crne Gore. U žiži autorske opservacije je hronotop etničkog Sandžaka, promatran od najranijih vremena, preko srednjovjekovnog kraljevstva dinastije Nemanjića, osmanlijske vladavine, krvavih balkanskih ratova, Prvog i Drugog svjetskog rata i raspada Jugoslavije, u kome

se razaznaje povijest Sandžaka koji je permanentno u fokusu velikih sila i ekspanzionističke hegemonije njemu susjednih državnica. Za autore je ovo pokušaj da se napiše prva sveobuhvatna i sažeta historija „fascinantne i složene regije“ Sandžak, na engleskom jeziku, kao istinski odgovor na važnu balkansku enigma koju treba demistificirati i približiti čitalaštvu.

Bitno je navesti da knjiga prožeta evropskom historiografskom semantikom sa znatno odmerenijim pogledom na prošlost ljudi i prostora koji skicira u šesnaest poglavlja i podnaslova knjige: „Rana historija i slavonske migracije“; „Uspion i pad srednjovjekovne Raške“; „Rano-osmanlijska era“; „Sandžak u osmanlijsko-habsburškim ratovima“; „Devetnaesti vijek do Berlinskog kongresa“; „Posljedice austrijske¹ okupacije“; „Aneksiona kriza i austrijsko napuštanje Sandžaka“; „Balkan i Prvi svjetski rat“; „Sandžak u Kraljevini Jugoslaviji“; „Okupacija, kolaboracija i otpor u Sandžaku“; „Sandžak u Socijalističkoj Federalnoj Republici Jugoslaviji“; „Sandžak i dezintegracija Jugoslavije“; „Tenzije u Sandžaku i rat u Bosni“; „SDA suđenja i dinamika političkog pokreta“; „Suljo i Rasim: personalno i politički“ i „Politička i vjerska podjela poslije pada Miloševića“. U podnaslovu osmog poglavlja, autori tematom: „Balkanski ratovi 1912-1913“ vrlo jasno uviđaju njihove posljedice, promjene statusa Sandžaka, odnosno okupaciju i podjelu Sandžaka od strane Kraljevine Srbije i Kraljevine Crne Gore i potonja raslojavanja stanovništva regije, koja su se, uprkos ogromnom ise-

1. Autori ne koriste termin Austro-Ugarska

ljavanju, odrazila na njegov sveukupni razvoj i opstanak malog broja stanovništva. Iako se hronološki odnosi na duži vremenski interval, ona je značajna i zbog sasvim drugačije interpretacije njegove prošlosti, jer pruža priliku da javnost o njoj donese vlastite zaključke. Jedno ovakvo viđenje prošlosti regiona od njegove medijavelne do najnovije prošlosti, u široj javnosti je izazvalo brojne polemike i negodovanja.

Njena tematska oblikovnost se, unatoč svemu, može iskoristiti kao defrustrator dijela javnosti koja se pokazuje nepripremljena ili netolerantna prema jednom ovakvom historijskom konceptu. Baveći se regionom i narodom Sandžaka putem uporedne perspektive, ova historijska monografija je značajna koliko za Bošnjake, toliko i za njeno okruženje. Ovakvo gledište britanske suvremene historiografije, kao značajnijeg dijela svijeta, doprinosi njenoj adekvatnoj recepciji i uvjerenju da smo suočeni sa jedinstvenim znanstvenim egzemplarom dvaju erudita (historičar² i diplomata³) i eksperata istočnoevropske historije. Knjiga *Sandžak: historija* je uspješan poduhvat i fasciniranost autora da se pozabave socio-kulturnim prostorom Sandžaka, koja nudi jedno drugačije viđenje od beskrajno dugih i prilično nenaučnih pridika uz koje smo u našim školskim klupama odrastali. To vidimo još u Uvodu ove kratke historije koji autori započinju retoričkim pitanjem: „Šta, i gdje, je Sandžak? Šta ga čini tako jedinstvenim političkim i kulturnim prostorom? I zašto mu posvetiti cijelu knjigu?“

Pojavljivanje ove historije Sandžaka i njeno promatranje kroz prizmu nekakve separatističke opasnosti vidimo kao potvrdu sve veće potrebe za ovakvim knjigama. Njeno objavljivanje izaziva dosta oprečnih reakcija u srpskoj javnosti - od znatiželje, do zabrinutosti:

je li na vidjelu otvaranje „sandžačkog pitanja“, i: je li po srijedi još jedno djelo zapadne nauke čiji je cilj revidiranje historije? Prvi se javio, Darko Tanasković, koji u svom obraćanju javnosti pod naslovom „Sandžački moreuz“ (*Večernje novosti*, 01.12.2013), ne može da prihvatiti „ničim potkrepljenu tvrdnju“ britanskih historičara da je Sandžak regija koja „ima određene jasne karakteristike koje obuhvataju geografske elemente i kulturno-historijske činjenice, koji oblasti daju jasnu etničku/društvenu kompoziciju“? Čini se da zabo-

društvenu kompoziciju” – najjasnije govori o respektu koji autori njeguju prema stanovništvu i regiji u kojoj su boravili i radili na ovom briljantnom naučnom poduhvatu. Prisutna netolerantnost i snishodljivost ovdašnjih nerвозnih i isfrustriranih kritičara i historičara ne može umanjiti značaj ove izuzetno potrebne monografije, koja regiju Sandžak nastavlja da gleda kao historijsko-geografskom i etnički “corpus separatum”. U svojoj ocjeni povodom izdanja knjige *Sandžak: historija*, profesor Ričard Krempton, predavač Istočno-evropske historije na Univerzitetu Oksford (1996-2006) i autor knjige *Istočna Evropa u XX vijeku i poslije* ističe:

„Sandžak zauzima ključnu poziciju na Zapadnom Balkanu. Povremeno je, u njegovoj varirajućoj povijesti, bio u žiži evropske i svjetske pažnje. Ako zapadni Balkan eruptira, Sandžak bi opet mogao postati regija od kritične važnosti. Njegovu raznolikiju historiju treba, dakle, znati, a Morrison i Roberts su dali izvrstan uvod u tu historiju. Ova je prva historija regije na engleskom jeziku koja će biti neophodno štivo za sve one koji su zainteresovani za Balkan.”⁴

Kulturno-znanstvena javnost u Sandžaku i javnost u našoj zemlji ovu knjigu doživljava kao veliki poklon sa jasnim razlozima. Ova veoma informativna knjiga je rezime jednog viđenja Sandžaka, koja pokazuje kako nas drugi mogu vidjeti - na ljepši i uravnoteženiji način, i da jedan ovakav znanstveni egzemplar, *historiju o nama*, mogu napisati i pripadnici drugog naroda. Ona, uglavnom, pokriva cjelokupnu historiju u kojoj je pristup autora primarno znanstveni i pripada malom broju historijskih pregleda ili sinteza historije Sandžaka viđen izvana. Ista se može iskoristiti za potrebnu sintezu političke historije Sandžaka sa njegovom društvenom i kultur-

ravlja da je u minulom vijeku regija Sandžak iskorišćena kao prostor za teritorijalnu ekspanziju Srbije i Crne Gore (1912/13), pri čemu je okupacijom došlo do njegove podjele, što je dovelo do ogromne depopulacije stanovništva i velike privredne stagnacije. Proučavajući njen sadržaj, javnost treba da ocijeni da li je nakon Berlinškog kongresa (1878) Sandžak postao “politička zemljouzina” ili jedan od puteva za Austro-Ugarsko manevriranje u smjeru “Drang nach Osten”.

Teza dva vrlo dobro obaviještena britanska historičara da je Sandžak regija sa jasno determinisanim karakteristikama „koje obuhvataju geografske elemente i kulturno-historijske činjenice, koji oblasti daju jasnu etničko-

2. Kenneth Morrison, a Reader in Modern Southeast European History at the Montfort University, Leicester

3. Elizabeth Roberts former diplomat and Balkan scholar, recognised authority on South East European and Balkan history and politics (University College Dublin).

4. Kenneth Morrison/Elizabeth Roberts, *The Sandžak a history*, Oxford University Press, Inc. UK, 2013.,287.

nom prošlošću, što je čini različitom od do sada napisanih. Sama percepcija ovakvog rekonstruiranja njegove prošlosti pruža pregledniju orijentaciju prema sandžačkim Bošnjacima, pri čemu se autori pozivaju i na impresivne bibliografske resurse (monografije, studije, članci - /191-271/) i „Indeks” (271-285).

Veoma je bitno da njen sadržaj nije arbitraran već hipotetički sintetiziran i prikazan kao metod izvanbalkanskog multidisciplinarnog sagledavanja složenih fenomena i procesa u burnoj historiji Sandžaka. Za Leonarda Koena (Leonard J. Cohen), profesora emeritusa u „Školi za međunarodne studije”, Simon Frejzer Univerziteta u Britanskoj Kolumbiji, u Kanadi i autora knjige: *Zmija u njedrima: uspon i pad Slobodana Miloševića*, ova knjiga je: „strog i izuzetno zanimljiv sadržaj u vezi sa zapetljanošću krizne regije koja se nalazi na granici između Srbije i Crne Gore. Istraživanjem zamršene historije i donedavne turbulentne politike regije Sandžak, na ključnom raskršću različitih etničkih i vjerskih zajednica u jugoistočnoj Europi, studija daje izvrsnu i pravovremenu analizu izazova sa kojima se suočavaju muntinacionalne države i regije, a također nudi važan uviđaj u okolnosti koje utječu na upravljanje i stabilnost u potencijalnim zonama sukoba. Znanstvenici, studenti i tvorci politika će sve to pronaći u ovom radu, za konačno razumijevanje budućeg razvoja regije.“

Posebno je značajno da knjigu po prvi put pišu Britanci, a ne Sandžaklije, i na taj način uklapaju u veoma zgušnjenu i čvrstu historiju balkanskog prostora. Ona ima ogroman značaj za razjašnjavanje nekih nepoznanica na Balkanu i dobro se nadovezuje na historiografsku produkciju koja prostor Sandžaka približava balkanskoj, evropskoj i svjetskoj znanosti. Sa ovako definisanim pristupom historiji Sandžaka, Kenet Morison i Elizabet Roberts čine značajan korak u kome trijumfuje poriv da se europska znanstvena javnost upozna sa jednim nacionalnim miljeom i jednom prošlošću koju stanovništvo regije ne vidi kroz prizmu „državne/režimske“ historije.

Nekadašnji ambasador i autor knjige *Diplomatija na ivici: sukobi i manjinske radne grupe Konferencije o Jugoslaviji*⁴ Gert Arens (Geert Ahrens, Diplomacy on the Edge: Conflict and Minorities Working Group of the Conference on Yugoslavia), piše da je ovo: „prva detaljna znanstvena analiza važnog, ali zanemarenog dijela onoga što je nekad bilo Jugoslavija. Knjiga koja se uvjerljivo bavi historijskim razvojem Sandžaka, njegovim položajem tokom jugoslovenske krize 1990-ih, prestrojavanjem jugoslavenskih muslimana duž nacionalnih linija, važnom ulogom muslimanske manjine u unutarnjim crnogorskim zbivanjima i sukobom između Srba i Muslimana (Bošnjaka) i muslimana slavenskog govornog jezika u Srbiji. Dobro napisana, dobro istražena i fascinantna za čitanje, ova knjiga ide puno dalje od pukog proučavanja lokalne politike jedne male teritorije.“

Više je razloga što je knjiga izazvala veliko interesovanje. Jer sama činjenica proučavanja nečije prošlosti predstavlja veliki naučni poduhvat, naročito ako je sačinjena njegova historijska sinteza. Moramo priznati da su autorski dvojac podstakli jugoslovenski nemiri 90-tih, koji su Sandžak doveli u središte interesovanja domaće i svjetske javnosti. Veliki broj raseljenih lica i strahovita depopulacija sandžačkog prostora, kao i ponovna podjela Sandžaka odvajanjem „dva oka u glavi” – Srbije i Crne Gore, 2006. godine, to najbolje potvrđuju. Novouspostavljena granica na „Mehovom kršu” je, umjesto smirivanja, povećala tenzije, i nakon 93 godine dovela do ponovne podjele ove historijske regije.

Knjiga je značajna i zbog sve učestalije fragmentacije i nejednake percepcije Sandžaka u redovima istog naroda, jer se usložnjava zajedništvo i ugrožava zajednički identitet Bošnjaka južnog (crnogorskog) i sjevernog (srbijanskog) dijela. Već više od dvije decenije, dio tamošnje intelektualne elite, idući na ruku režimu Mila Đukanovića, sve žešće briše odrednicu Sandžak, zamjenivši je „ekvivalentom“ - sjeverna Crna Gora.

Ista interesna grupa dugi niz godina fragmentira i nacionalno ime Bošnjak, čineći kod njih zabunu. Iz istih razloga, za jedan isti, bošnjački, narod fabrikovano je pet popisnih odrednica: *Bošnjak, Musliman-Bošnjak, Crnogorac, Cnogorac-Musliman i Musliman*; sa ciljem da upisani broj Bošnjaka bude što manji u zvaničnim statistikama, a samim tim i predviđene kvote o zastupljenosti u institucijama vlasti. I pored postojanja „Bošnjačkog nacionalnog savjeta” Crne Gore, pitanje *bosanskog jezika* u školstvu i administraciji se perfidno podvodi pod floskulu *maternji*.

Motiv za pisanja knjige Kenet Morison i Elizabet Robets objašnjavaju željom „da popune prazninu u postojećoj literaturi” – u čemu su u potpunosti uspjeli, jer, prema njihovom uvjerenju, „do sada nije bilo nijedne knjige na engleskom jeziku koja se fokusirala baš na Sandžak, premda se Sandžak prominje, doduše veoma malo, u skoro svakom velikom delu iz 19. i 20. vijeka na temu srpske, crnogorske, jugoslovenske, balkanske historije.” U tome su u potpunosti uspjeli, evropskoj su javnosti predstavili Sandžačku „terra incognita”, koja se tek krajem XX vijeka našla u fokusu društveno-političkih antagonizama, seoba i prestrojavanja naroda. Cilj da se ponudi „bolji uvid u ovaj malo poznati, mada značajni, deo Balkana” (Svedok, 25.11.2013) je u potpunosti uspio.

Vrlo selektivna i mjestimično ograničena naučna građa nije omela autore u nastojanju da sačine uspješan i relevantan priručnik koji, opravdano levitira između srbijansko-crnogorske i bošnjačke bibliografije. Vidnijom slabošću se, jedino, može smatrati nepoznavanje primarnih izvora iz kojih bi se ekscerpirala relevantna znanstvena faktografija. Možda se, u moru podataka, preveliki akcenat daje knjigama koje nisu nastale kao rezultat dublje znanstvene ekspertize, već obične kompilacije ili novinarske kombinatorike. Možemo žaliti za autorsko nepoznavanje historijsko-filozofskog opusa neponovljivog Rasima Muminovića čiji bi akribija i eruditizam bili od velikog značaja za upotpunjavanje ove značajne publikacije.

Osvrt na monografiju "Sidžili kadije kaze Novi Pazar" (1766-1768)

SIDŽILI KAO VAŽAN HISTORIJSKI DOKUMENT

Osmanska država, čiji vijek premašuje šest stoljeća (od čega je tri stoljeća imala status super-sile), je sa mnogo aspekata veoma interesantna tema za istraživanje za sve historičare. Na samom vrhu uzroka koji su joj obezbijedili ovako dug vijek, bez sumnje, nalazi se činjenica da je njen sudski sistem bio izgrađen na veoma stabilnim temeljima. Takav sistem dokumentovanja i arhiviranja pokazao se perfektnim i funkcionalnim. „Šerijatski sidžili“, tako precizno i pažljivo vođeni da zadivljuju današnje naučne krugove, predstavljaju jedan od temeljnih stubova osmanskog sistema pravde.

U komunikaciji i pisanoj korespondenciji u Osmanom carstvu, u kojem je sistem vlasti bio centralizovan, velika pažnja poklanjana je bilježenju svih vrsta dokumenata. Osobe koje su postavljene da vode sudove, **kadije**, posebnim bilježenjem donešenih presuda započele su tradiciju vođenja „Kadijskih deftera“. Nešto kasnije, vođenje „Sudskih deftera“, mnogo više poznatijih kao „Šerijatski sidžili“, dovedeno je u stanje zakonske obaveze.¹

U administrativno-pravnom pogledu, sve provincije Osmanskog carstva bile su podijeljene na kadiluke, oblasti pod jurisdikcijom kadija, čija je obaveza bila da sude i presuđuju u skladu sa kanunom i šerijatom, da vrše nadzor nad sprovođenjem sultanske volje i njegovih zapovijesti i obavještavaju o svakom protivzakonom postupku administrativnih službenika.

Kadiluk, također **kaza**, sudsko i upravno područje, bio je sastavljen od više nahija, a više kadiluka sačinjavalo je sandžak. Na čelu kadiluka stajali su kajmekam (u upravnom), **kadija** (u sudskom) i **muse-lim** (u izvršnom) pogledu.²

Kadija, sudija – osnovna je i najvažnija karika u lancu organizacije pravnog sistema u Osmanskoj državi; nosilac zakonodavstva i sudstva. Kadije su vodile sve vrste sporova i parnica – građanskog i krivičnog karaktera i donosile odluke po personalnom principu. Njihove su odluke, dakle, bile konačne i mogao ih je osporiti samo sultan na prijedlog šejhul-islama, i to u slučaju da je povrijeđen šerijat i zakon. Kadije je postavljao šejhul-islam svojom menšurou koju je sultan potvrđivao svojim fermanom. Po prirodi stvari, vrlo su učene osobe i na određenim dužnostima su određeni mandat, a to je 18 mjeseci, sa mogućnosti produženja mandata do dvije godine.

Sidžili su administrativno-sudske protokolarne knjige u koje su predstavnici lokalnih sudskih vlasti, kadije i njihovi pomoćnici - naibi, bili obavezni da zavedu i upisuju sadržinu svih akata prispijelih od viših instanci, sve pojedinačne dopise njihovih kancelarija upućivane centralnim i drugim vlastima, kao i sva rješenja, dozvole i odluke iz domena svojih nadležnosti izdavane lokalnom stanovništvu. Ovdje se, dakle, radi o vođenju duple administracije, odnosno gotovo sve što sadrže sidžilski zapisnici bilo je napisano kao pojedinačni dokument. S obzirom da su mnoga pojedinačna dokumenta iz raznih razloga danas nedostupna, sačuvani sidžili su prave male riznice raznovrsnih podataka i saznanja. Svi dokumenti su autentični.³ Budući da su od strane kadija i njihovih zamjenika vođeni veoma precizno i na vrijeme, ovi sidžili imaju svojstvo pouzdanog dokumenta i izvora. Prema tome, za historičare, sociologe i istraživače folklornog kolorita sidžili predstavljaju najvažnije primarne izvore.⁴

Monografija *Sidžili kadije kaze Novi Pazar od 1766. do 1768. god.* predstavlja prve objavljene sidžile na području Srbije. Izdata je u 2012. godini, a radi se, zapravo, o fragmentima sidžila prevedenim s osmanskoturskog jezika na bosanski, koji obuhvataju navedeni period. Djelo je nastalo kao plod uspješne saradnje

1. *Sidžili kadije kaze Novi Pazar 1766-1768*, izvod iz recenzije: "Novopazarski sidžili – važan historijski izvor" – Dr. Gokćen Kalkan, Novi Pazar 2012, str. 5.
 2. *Historija Osmanske države i civilizacije*, Sarajevo 2004, str. 319-320; citirano u *Sidžili kadije kaze Novi Pazar 1766-1768*, str. 15.
 3. *Sidžili kadije kaze Novi Pazar 1766-1768*, "Uvod, osnovne informacije: kadiluk, kadija, sidžil", Novi Pazar 2012, str. 15.
 4. *Sidžili kadije kaze Novi Pazar 1766-1768*, izvod iz recenzije: "Novopazarski sidžili – važan historijski izvor" – Dr. Gokćen Kalkan, Novi Pazar 2012, str. 5.

Istorijskog arhiva „Ras“ Novi Pazar i Historijskog arhiva Sarajevo. Originali fragmenata ovih sidžila se danas čuvaju u Arhivu „Ras“ u Novom Pazaru⁵.

Knjiga sadrži skenirane originale dokumenata. S osmansko-turskog jezika na bosanski ovaj tekst preveo je dr. Ahmed S. Aličić, uz komentare. On je, također, izvršio ubikaciju toponima, te je dao kratko pojašnjenje pojmova i termina korištenih u dokumentima *Sidžila*. Aličić je uradio i transkripciju ovog teksta s osmansko-turskog pisma na latinično pismo; transkripciju turskih historičara ili konkretnije onu transkripciju koju su predložili prof. Kurt Jilmaz i Mubahat S. Kutukolu u svojim udžbenicima osmanske diplomatike i paleografije. Time ovo izdanje dobiva dodatni značaj i za tursku historiografiju ovog perioda. Dr. Aličić je, inače, reprezentativni stručnjak za prijevode i obrade osmanskih izvora. Ove sidžile, bez obzira na to što su samo fragmenti, već prije tri decenije je uočio rahmetli Ejub Mušović. Na njegovu molbu, dr. Aličić je preveo ove sidžile još 1983. godine, očito za internu upotrebu Arhiva ili za njegovu ličnu upotrebu. Bogatim iskustvom, vrsnim poznavanjem osmanskog jezika, paleografije i diplomatike, autor prijevoda se uspješno iznio sa svim poteško-

ćama koje sa sobom nosi ne samo „orijentalna kitnjavost jezika“ nego i „kaligrafski nemar“, odnosno odsustvo osjećaja da se svaki dokument unese u nekoj „čitkijoj varijanti“⁶

Ovi sidžili obuhvataju ne samo kazu Novi Pazar nego i dosta veliki broj dru-

gih mjesta koja, posve sigurno, nisu pripadala jurisdikciji novopazarskog kadije. Čak su i izvan ejaleta Bosna. Tako se tu spominje kaza Trgovište, Mala Mitrovica, Prizren, Gora-Bihor, Kumran, Altun, Rožaje, Avlonija, Delvine itd. U osmanskom ustrojstvu sudstva postoji jedna pojava koja to može, donekle, objasniti, a to je da su i u ranom periodu osmanske vlasti u Bosni, a u ovo vrijeme posebno, kadiluci, odnosno kaze davane u zakup i nije isključeno da je

ska država priznavala je i uvažavala vjernike Božijih knjiga - kitabije, što znači da je tolerancija bila uokvirena u zakonodavstvo ove države i da su bila razrađena do tančina sva prava i dužnosti klera nemuslimanskih religija. Jasno je da su sva pitanja koja se odnose na vjerske propise pojedinih religija, njihova primjena i njihova zaštita, bila utvrđena sultanskom voljom i državnim zakonima, koji su se djelomično naslanjali i na propise islamske religije, a rješavana su preko vlastitog klera dotične religije. Ipak je sultan bio posljednja instanca u svim slučajevima pozitivnog karaktera, ili pojave problema ili nereda unutar neke nemuslimanske zajednice.

Do sada je na ovim prostorima objavljeno svega nekoliko sidžila, cijelih ili fragmenata. Nekolika sidžila objavio je Islamski centar u Mostaru u prijevodu Hivzije Handedića. Orijentalni institut u Sarajevu je objavio dva sidžila, i to jedan u prijevodu Muhameda Mujića, a odnosi se na kadiluk Mostar, i jedan u prijevodu Hatidže Čar, a odnosi se na kadiluk Tešanj. *Maglajski sidžili 1816-1840. god.* autora Dušanke Bojanić Lukač i Tatjane Katić (prev. i priprav.) objavljen je u Sarajevu 2005. godine u izdanju Bošnjačkog instituta - Fondacija Adila Zulfikarpašića. To svakako nije dovoljno, jer sidžili pred-

Monografija „Sidžili kadije kaze Novi Pazar“, koju je priredio Istorijski arhiv „Ras“ iz Novog Pazara u saradnji sa Istorijskim arhivom Sarajeva, predstavljena je u novopazarskom Kulturnom centru, 15. aprila 2013. god. Na početku promocije obratili su se gradonačelnik Novog Pazara Meho Mahmutović, direktor Istorijskog arhiva „Ras“ Zoran Popović, direktor Istorijskog arhiva Sarajeva Haris Zaimović i direktor Arhiva Srbije dr. Miroslav Perišić. Svi oni su saglasni da će ova publikacija biti značajan vjerodostojni izvor u pisanju historije Novog Pazara.

Promoteri su bili: Sejdalija Gušić, arhivski savjetnik u Istorijskom arhivu Sarajeva i predsjednik Društva arhivista BiH, i mr. Nebojša Šuletić, asistent na Filozofskom fakultetu u Beogradu, kao i Amra Jejna, urednica Galerija Kulturnog centra u Novom Pazaru, u ulozi moderata.

Pored Kulturnog centra Novog Pazara, učesće u realizaciji promocije je uzelo i Regionalno pozorište Novog Pazara. Film koji je publika imala priliku da vidi je u njihovoj režiji, a Rifat Rifatović je interpretirao tekst o obnovi novopazarske tordave, a koji je sastavni dio Sidžila.

novopazarski kadija imao mogućnosti da zakupi i druge kaze osim Novog Pazara i izvan ejaleta Bosna.

Jedno od najvažnijih pitanja koja su tretirana u ovim sidžilima jest pitanje odnosa države Osmanlija prema pripadnicima „nemuslimanske“ vjere. Osman-

stavljaju izvore prvog reda u pravom smislu te riječi. Čak kada ne bismo imali drugu građu osim sidžila, mogli bismo rekonstruisati ukupnu vlast osmanskog sistema i vlast u pokrajinama.⁷

Hasna Ziljkić

5. ... i to u okviru Zbirke dokumenata na orijentalnim jezicima, označeni signaturom (IARNP ZDOJ, f. 1, p.1-2.). Na sačuvanim, ali razasutim koricama ovih sidžila nalaze se improvizovani nazivi i brojevi, i to Knjiga I i Njiga II. Upisani su pismom ćirilicom, dimenzije 41x16,5 cm.

6. Sejdalija Gušić, na promociji u Novom Pazaru, 15. aprila 2013. god.

7. *Sidžili kadije kaze Novi Pazar 1766-1768*, "Uvod, osnovne informacije: kadiluk, kadija, sidžil", str. 17-18.

Emina Rugovac Šemsović

Komad zemlje iz bašče

Stanovnika kuće

Ključ čovjekove sreće i opstanka sadržan je u tome koji smo put odabrali. Ako čovjek pođe putem osvete, moći i mržnje, nema mu spasa (uvijek je na gubitku). Život ima smisla jedino ako se pronađe put dobrote, ljubavi i plemenitih ciljeva, ako se čovjek okrene čovjeku i u njemu pronađe sebi bliskog, (Meša Selimović, Deroiš i smrt)

U čemu nam vrijeme prolazi, jedno je od glavnih pitanja Sieka, glavnog lika romana *Stanovnici kuće* Aladina Delića. Pitanje je nastalo uslijed jednog od mnogih Siekovih izbivanja iz vremena, a u potrazi za vlastitim sobom. Roman *Stanovnici kuće*, specifičan je najprije po sistematskoj građi glavnog lika Sieka, čija unutarnja traganja čine središte romana. Djelo je osobeno po stilu, jeziku, filozofiji života, psihološkoj analizi i tehnici oblikovanja strukture romana. Po tim i mnogim drugim kvalitetima, može se zasigurno svrstati u vrh domaće mlađe romaneskne proze. *Stanovnici kuće* je roman lika - od

početka do kraja u središtu je Siek, koji u sagledavanju svog života dolazi do poraznog saznanja da je život prošao u praznini i neiskorišćenosti, u uzaludnosti i besmislu, bez jasnih rezultata. Ovo je, zapravo, psihološki roman oblikovan kao ispovijest junaka, koji, na kraju životnog puta, u očekivanju smrti, svodi svoj životni bilans. Odnos prema ovom svijetu, glavni junak romana počinje da prikazuje od onog trenutka kada mu u snu dođe starac sa, njemu

nejasnim, tumačenjima poimanja Boga; šta čovjek smije ili šta ne smije uraditi prema Ovom svijetu, koliko je čovjek zaista moćan. Siek je noćima pokušavao iznuditi bilo kakav odgovor od starca, ne bi li prestale njegove strašne muke s pitanjima. Ali, uzalud, jedini odgovori bile su zagonetke. Na vrhuncu svoje nemoći Siek odlučuje da se zaputi na dalek put, put sebe. Nekada davno njegov djed mu je govorio o „stanovnicima kuće“, on je znao da jedino tu može pronaći ono za čim traga.

Pitanje sopstvene spoznaje i ostvarivanja samog sebe je veoma teško za nekog ko je na početku takvog puta. Otakako je čovjek, kao razumno biće, nastao, traga za odgovorima na ova pitanja. Kroz ovo djelo pisac poručuje da izaberemo ljubav kao put do vlastitog ostvarivanja. Ljubav je oduvijek bila blizak prijatelj i uzimanju i davanju, stradanju i praštanju. Ona je jedinstvena, pomoću nje smo djelić božanskog. Pokušavamo da se ostvarimo s neke druge strane, dok nam smisaona i najznačajnija životna sfera prolazi u nepovrat i tako dovedemo sebe do potpunog otuđenja. Tako otuđeni od vlastite biti postajemo strašljivi i griješimo. Ne znamo da volimo, jer ne znamo suštinu. Možda je potrebno vratiti se na početak, staviti sebe pred „ogledalo“, i saznati pravu istinu, jer ogledalo sigurno ne laže. Treba čuti prvobitnu riječ ljubavi, doživjeti je ponovo istinski. Shvatiti je kao glavnog pokretača svijeta.

Na put Siek kreće sa svoja dva prijatelja Puškom i Malim. Puško već na prvim preprekama odustaje od puta, smatrajući besmislenim to traganje, dok Mali se zaustavlja i ostaje u kafani s „piscima“, za koju se u romanu kaže da je „puna staraca izgubljenih pogleda“. Siek put nastavlja sam. Metaforička slika koja je data u romanu, kako nakon izvjesnog vremena nestaje asfalta i noge mu se zariju u blato i prašinu, pokazuje samo težinu puta koja ga čeka. Napokon, stiže do jedne kuće u kojoj ga dočeka „mladić duge guste brade i duge kose“, prilično zapušten. Dijalog koji slijedi između Sieka i mladića postavlja bitna pitanja za čitaoca, gdje se ne može lahko odgonetnuti šta je zapravo bit postojanja, bit subjekta pomoću koga se spoznaje.

- *Ko ste vi – prozborio je.*
 - *Ja sam ti – reče domaćin.*
 - *Molim? – ili mu se učinilo ili je ovaj skroz lud.*

- *Ja sam ono što ćeš ti nekad biti. Još nisam rođen i mrtav sam već dugo.*

U razgovoru s mladićem, Siek pokušava doznati što više o „kući“ o kojoj sanja u nekom „gradu“. Mladić mu odgovara da je i sam odavno krenuo u potragu za kućom, ali je zastao tu pored rijeke, nespreman još uvijek da upozna kuću. Postavlja se pitanje straha o zaslužnosti da li uopšte otići i živjeti u „kući“ u tom „gradu“. Da li je čovjek uopšte spreman suočiti se sa samim sobom i nastaviti put. Mladić mu objašnjava stvari koje su Sieku bile nepoznate u prvi mah, ali, negdje u dubini svoje duše, spoznao je to davno.

- *Kako ne zaslužuju? Pa, zar nas dvojica ne zaslužujemo da budemo među njima?*

- *I meni je to nekad bilo čudno, ali sam jednom, dok sam lutao tim putem, otišao do potoka da se napijem vode i u vodi sam vidio odraz svog lica. Toliko je ružno bilo da sam se uplašio sebe, zamislio sam se i saznao da moram sebe ubiti da bih otišao ka gradu, jer ga inače nikad neću naći. Zato sam, eto,*

Roman "Stanovnici kuće" je prvi objavljeni roman Aladina Delića, izdat 2012. godine. Promocija romana održana je u Narodnoj biblioteci "Dositej Obradović" Novi Pazar, 28. juna 2013. godine. Na slici Aladin Delić –autor i promoteri: prof.dr. Šefket Krcić i Hanka Hamzagić – književnica

napravio kuću pored ovog istog potoka i svakog dana idem do njega i gledam u sebe. Danas, kada sam vidio tebe, vidio sam opet odraz svoj u tebi i vidio da sam konačno mrtav.

Nakon što isfiltrira sebe na „pjaciji znanja“, Siek, sretan što je dobio mnogo odgovora na pitanja koja su ga mučila, kreće dalje putem potrage za „kućom“ i „gradom“. Ne sluteći ništa dok je novčiće dijelio sirotinji, pogled mu zastaje na djevojci o kojoj je sanjao i kojoj je napisao pjesmu prije nego će je pronaći. U tom dijelu romana nastaje peripetija, jer Čana je obećana drugom, ona ne može krenuti s njim u potragu za gradom.

Njegova tragedija počinje onog trenutka kad izgubi voljenu ženu, kad se ne bori za nju, kad je olako prepusti drugome, iako je ona spremna na bjekstvo s njim. Ostavlja je, povrijeđen; povrijeđen njenom nevoljnom izdajom, zbunjen životom suviše grubim za njegovu navičnu i neotpornu mladost. Ta želja za Čanom i tuga zbog njenog gubitka pratit će ga cijelim putem. Bol koju Siek osjeća prelazila je u fizičku bol do te mjere da se razboli i ostane u krevetu po nekoliko dana. Međutim,

nevjerovatna želja da pronađe grad i njegove stanovnike glavni je motiv i pokretač u priči, ono što diže Sieka na noge da krene dalje. Nevjerovatna pustolovina koju Siek prolazi istkana je kratkom filozofijom života. Onom nama najmanje, gotovo ili gotovo sasvim, nepoznatom i mističnom. Kada mu Čana kaže: „*Ali, ja se ne mogu udati za tebe, ne poznajem te*“, Siek na to odgovara: „*Ni ja tebe ne poznajem, ali sam te odmah prepoznao.*“ Duše su još u berzahu određene jedna drugoj, samo treba da se prepoznaju. Nikako Siek nije mogao odreći se Čane, ali morao je, jer ona je odlučila ostati i postupiti „pravilno“. Koliko li je još žena koje su kao Čana?!

Ideju romana možemo pronaći u „drugosti“. Šta se može a šta ne može shvatiti u drugom smislu? Siekova unutarnja pustolovina, satkana stvarnim događajima koji su ga natjerali na put „kuće“, je pitanje odgonetanja sopstvenog subjekta. Teško je naći prave ljude koji to mogu objasniti. Siek je nailazio na mnoge pametne starce koji su ga upućivali dalje, dok nije bio pred samom kapijom grada gdje je ugledao mladića predivnog

osmjeha. Trenuci su ga dijelili od grada kada je osjetio jaku bol u stomaku. Molio je Boga da ne umre sada kada je na samom ulazu, kada je gotovo tu. Satrven od puta i sav u ožiljcima, budi se svezan za neko neobično drvo. I dalje pun pitanja, sjedi bespomoćan, gotovo mrtav.

Onako kako mu je mladić „duge guste brade i kose“ objasnio na početku, da „najprije mora umrijeti, pa onda se ponovo roditi da bi spoznao sebe“, Siek, na kraju, pokopa sebe i Čanu, koja je prekasno krenula za njim. Umiru zajedno, nikada ne saznajući kako bi im bilo zajedno u novom svijetu. Ogromna elipsa koja se proteže s početka romana sastavlja svoje završetke na kraju i tako spojeni prave jedan novi početak za Sieka.

Nemoguće bi bilo sklopiti zaključak o ovakvom romanu prepunom pitanja bez kraja. Možda ostaviti da se roman priča i prepričava budućim i sadašnjim naraštajima ne bi li se greške ispravile tamo gdje su bile i ne bi li se našli stvarni odgovori. Ukoliko želimo shvatiti svijet, mo-

ramo mu se približiti i dotaći ga, pronaći sebe unutar njega.

Roman *Stanovnici kuće* je pisan u rascjepu između kratke i one vječne ljubavi. Između istinitosti, različitosti i prirodnosti, željno očekujući kraj.

Cijelo djelo prikazuje nam strukturnu analizu odnosa čovjeka prema Dva svijeta. Tako da djelo Aladina Delića možemo predstavljati kao zasebnu strukturnu analizu u književnosti. Vođeci se Bartovom teorijom „autor je mrtav“, strukturna analiza bi mogla biti jedini prostor na kojem romanopisci mogu legitimirati roman, te ponuditi vlastitu poetiku ili, pak, „manifest“ romanesknog žanra u cjelini, jer je pisanje onaj neutralni, složeni, posredni prostor gdje naš subjekt nestaje, ono negativno gdje je sav identitet izgubljen, počevši od samog identiteta pisanja kao takvog.

Roman *Stanovnici kuće* trebalo smatrati postmodernističkim jer je nastao u tom periodu, iako prepoznajemo nekoliko tradicionalnih elemenata. Tipično za postmodernizam je prekoračenje

prethodno utvrđenih granica – pojedinih umjetnosti, žanrova, same umjetnosti. Granice između literarnih žanrova postale su fluidne. Međutim, najradikalnije su prekoračene granice između fantastike i fikcije i, samim tim, između fikcije i života. Ne bismo se smjeli usuditi i roman *Stanovnici kuće* smjestiti među romane fantastike, mada je granica između fantastike, fikcije i života (stvarnosti) veoma bliska.

Stanovnici kuće je djelo jednog zatvorenog svijeta punog fantastičkih dešavanja, ali, ujedno, toliko životan i stvaran, kao svaki nemilosrdni sekund koji nam prolazi svakodnevno veoma brzo.

Umberto Eko tvrdi da knjige uvijek govore o drugim knjigama i svaka priča kazuje priču koja je već kazivana. Zato je najbolje da nam knjiga sama kaže svoju ideju, a mi ćemo je, ako Bog da, procesuirati tamo gdje treba. Svaki potrošen minut u čitanju je blagodat i novo saznanje, pa, tako, i čitajući *Stanovnike kuće*, sigurna sam da čitalac može doći do novih saznanja. Makar tu nema granica.

Pijaca

... Kada se uspeo na planinu koja je nosila ime kao drugi od četvorice braće, vidio je čovjeka u bijeloj odjeći sa tamnom bradom. Sjedio je na kamenu i gledao ispod sebe. Prišao mu je, pozdravio se i pogledao dolje. Bilo je mnogo ljudi koji su sa te visine ličili na mrave.

- Šta je ovo?

- Ovo je pijaca.

- Kakva.

- Pa, sa ove visine ako znaš da je pijaca neće se ni po čemu razlikovati od bilo koje, ali ako siđeš dolje i budeš među ljude, vidjećeš da je ipak neobična. Na njoj ljudi prodaju svoje znanje. Okupi se raje iz okolnih mjesta koji dođu da bi naučili nešto.

- Znači: to je pijaca mudrosti i mudraca.

- Ja ispod vidim mnogo ljudi, a malo mudraca – reče starac tužno.

- A, ko ste vi?

- Ja sam jedan od stanovnika Kuće. A ko si ti?

- Ja sam Siek, tragam za Kućom.

- Zašto?

Ispričao mu je Siek sve po redu, oduševljen što je našao jednog od onih za kojima traga. Starac ga je gledao pravo u lice ne promijenivši izraz svog lica nijedanput, niti prekinuvši Sieka. Žurio je da što prije ispriča ono što je traženo od njega da bi imao vremena i da postavi neka pitanja. Kada je završio izlaganje, dobio je samo “Želim ti sreću”.

- Pa, zar mi nećete pokazati gdje se nalazi grad?

- Ne, Siek, do grada moraš sam, ali ću ti pomoći onako kako mogu.

- A kako možete?

- Vidiš i mi stanovnici Kuće dođemo na ovu pijacu uvijek i ostanu naši tragovi. Na tebi je da ih pratiš i tako nađeš put do nas.

- Znae i sami da je to mnogo teško. Neki tragovi se izbrišu, neki pomiješaju sa drugima, jer mnogo ljudi dođe, a na nekoj zemlji ni ne ostaju tragovi, makar ne vidljivi.

- Naravno da znam sve to, ali na tebi je da stekneš mudrost i naučiš samog sebe kako se čitaju tragovi.

U tom trenutku im se približi neki čovjek. Odjeća mu je bila slična odjeći ovog mudraca. Pozdravio se sa Siekom, a onda su malo udaljeni razmijenili nekoliko riječi. Starac se okrenu prema Sieku i ispričavši se rekao da mora ići. Još jednom mu je poželio sreću, zagrlio ga i polako se počeo udaljavati, ostavljajući tužnog Sieka.

- Ko je on – upita stranca.

- On je jedan od onih koji znaju ono što mi ne znamo, a mi ne znamo ono što oni znaju.

Nije mu bio najjasniji odgovor, ali je vidio da obojica žure i nije htio biti nekulturan da im oduzima vrijeme. Silazio je polako niz brdo i sve jasnije vidio pijacu i vrevu ljudi u njoj. Gledao je u zemlju i vidio mnoštvo tragova. Znao je da neće moći tako lako prepoznati tragove stanovnika Kuće, ali je i shvatio da starac nije bukvalno mislio na tragove te vrste.

Ušavši u pijacu, vidio je da neki ljudi stoje dok se drugi kreću od jednog do drugog stajača. Izgledala je ta masa kao blago uzburkano more. Čim bi nekoliko ljudi stalo pored nekog stajača, odmah bi se taj broj umnogostručio. To mu je bilo pomalo i smiješno, jer je shvatio da mnogi ni ne znaju šta traže, već samo slijede mišljenje drugih. Počeo se i on kretati od jednog do drugog stajača, slušajući njihove riječi koje su s vremena na vrijeme izgovarali. Zaista su one koje je razumio, jer je bilo i oratora koji su pričali na njemu nerazumljivim jezicima, bile lijepe za slušanje.

Govorilo se o mnogim stvarima: istini i laži, dobru i zlu, svjetlosti i tami, nagradi i kazni, mudrosti i gluposti... Međutim, primijetio je da većina govornika svoje tvrdnje dokazuje osporavajući tuđe, što mu se nije dopadalo. Sjetio se da mu je starac rekao da se tu nalazi mnogo ljudi, ali malo mudraca, i vidio je da je skroz u pravu. Ova pijaca mu je izgledala kao takmičenje u mudrim riječima, ali ne i u mudrosti. Ali, to je i normalno, jer se na svakoj pijaci, pa i na ovoj, svoja roba hvali a tuđa kudi i time se podiže cijena onome što se prodaje. Pored svakog govornika je bila tabla na kojoj je pisalo o čemu taj govornik priča.

Na jednoj od tih tabli je pročitao "Stanovnici Kuće". Mnogo se obradovao, ali kad je prišao čuo je da se govori na njemu nerazumljivom jeziku. Iz pokreta tijela govornika bi uspio da pročita ponešto, ali je to bilo nedovoljno da bi čuo ono što je želio. Pitao

je ljude oko sebe da li mogu da mu prevode, ali ga niko nije razumio. Otišao je dalje i svakog čovjeka pitao da li zna jezik kojim ovaj govornik priča, ali uglavnom nije dobijao nikakav odgovor.

Vratio se nazad i sačekao kraj predavanja. Prišao je govorniku, pozdravio se i pitao ga da li on govori njegovim jezikom. Čovjek u bijeloj odjeći je odgovorio potvrdno i pitao ga kako može da mu pomogne.

- Vidite, ja sam Siek i tragam za Kućom. Volio bih ako ikako možete da mi pomognete.

- Još jedan od tragača, znači. Mladiću, naša obaveza je da dolazimo na ovu pijacu iz dosta razloga. Jedan od njih je da onima koji tragaju za Kućom pomognemo.

- Možete li mi pokazati gdje se nalazi grad?

- Naravno da ne mogu, to moraš sam otkriti. Ali, znaj, taj grad i sve u njemu se nalazi u tebi, zato ga tu i traži i lako ćeš ga naći.

- Što svi moraju da mi govore nerazumne stvari – tužno, skoro za sebe, zapita Siek.

- Znaj samo da kad nađeš sebe tad si našao i grad za kojim tragaš.

- A, šta je bilo sa svijetom koji znam i ljudima koje znam? Gdje su nestali? Gdje je normalan svijet i normalni ljudi?

- Svijet i ljudi koje si znao su ostali isti, ali su se tvoje oči promijenile. Ono što si nekad vidio u ljudima i svijetu oko sebe više ne vidiš, već vidiš u istim stvarima nešto skroz drugo. Ovo su isti ili slični ljudi onima koje si mogao svakodnevno da vidiš na ulici, ali ti nisi onaj isti. Ljudi zbog ograničenosti u sebi vide stvari različito. Sigurno ti se dogodilo da i prije vidiš dosta toga što drugi ljudi ne vide ili makar dosta njih.

- Da, istina. Ali gdje su obične stvari poput televizije, radija, novina, asfalta i ostalog čega bi trebalo da ima u cijelome svijetu?

- Stanovnici onog gradu su kao istina u obliku nafte, dok je ostatak svijeta laž u obliku mora. Ta nafta se

prosula po moru, ali zbog svoje strukture ne može se pomiješati sa morskom vodom, već pluta po njoj. Oni koji pogledaju u more mogu da vide i more i naftu ili samo more ili samo naftu, zavisno od njihovih očiju. Ovaj put postoji da bi se putnici naučili tome da gledaju samo u naftu, a da njihove oči ne žude za morem. Eto, mladiću, to je odgovor na tvoje pitanje.

- Sve su mi razumljivije vaše riječi, ali izgleda da moje tijelo i dalje hoće da se kupa u moru.

Svako tijelo to hoće, nisi ti nikakav izuzetak u tome. Zato moraš da naučiš mudrost i ne daš svom tijelu da te vodi kroz život. Vidiš li one ljude što šetaju s ogromnim glavama? Zar ne izgledaju kao neka čudovišta?

- Da, baš sam ih maloprije primijetio dok sam se raspitivao za značenje vaših riječi. Ko su oni?

- Oni su od onih sa mnogo informacija. Od velike količine informacija mozak im se mnogostruko povećao, a samim tim morala je i glava. Mnogi za njih misle da su pametni, jer skoro da nema informacije koju ne znaju. Ali su u suštini slični robotima koji su veoma glupi. Zato moraš da naučiš imena stvari, da stvari nazivaš onako kakve jesu. Ne znači ako neko nauči napamet nešto ili brzo računa ili je, pak, dobar govornik da je i pametan. Sve su to stvari koje su potrebne za mudrost, ali one same po sebi ne čine nekog mudrim. Moraš učiti imena stvari, ali prije toga moraš im poznavati suštinu.

- Kako ću to znati?

- Suština nečega je njegova bit, odnosno razlog njegovog postojanja i njegova svršishodnost. Npr. sve što postoji zato da bi ga ljudi jeli se naziva hranom, ali nećeš nijednu otrovnu biljku nazvati hranom, je l' tako?

- Da, mislim da sam i to shvatio. Zar i sve što ne vidimo ne postoji, po tome? ...

Odlomak iz romana
"Stanovnici kuće"

Amir Dautović

OD ROMANA MUHADŽERI I CARSKA DŽADA DO ROMANA UTOČIŠTE

Pisac Šerif Šabović može biti svrstan u onu vrstu ljudi o kojoj govori Marsel Prust: „Izgleda da originalnost genijalnog čovjeka liči na cvijet, na rascvjetali vrh postavljen iznad duha sličnom duhu ljudi osrednjeg talenta iz njegove generacije. Ali taj isti duh, taj isti osrednji talenat postoji i u genijalnom čovjeku.“

Šerif Šabović u romanu *Utočište* kao da nas vraća nekim bitnim svojstvima umjetnosti modernog romana. Akcentirajući značaj i sjećanja za ljudsku ličnost, on ustvari varira jednu drevnu istinu o ljudskom biću čija je svijest jedini istinski intenzivni život, onaj koji nadilazi svijet materijalnih datosti i pokazuje neku vrstu unutrašnje neutaživosti subjekta. Čovjek je lomljiva, krhka biljka, sjenka sjenke – potrebno je nešto oštrije oko neprijatelja da bude pretvoren u prah iz kojeg je sazdan – ali, na drugoj strani, isti taj čovjek posjeduje neočekivanu snagu misli, duh jedinstva sa drugima ljudima, svijest o cilju koji se može i vrijedi žrtvovati bez ostatka. Unutrašnji život čovjeka u kojem se stiču i prela-

maju, osvjetljavaju senzacije, misli, sjećanja, ponovna prelaženja životnog puta, svojevrsna je mogućnost umnožavanja, bogaćenja životnog procesa. Ono što spolja izgleda kao jednostavno, jednostruko, linearno, bivajući plijen unutrašnjeg života, postaje složeno, mnogostruko, višesmjerno.

Strast za istinom je najbolji izraz životne snage u čovjeku i naročit oblik njegovog poštovanja samog sebe.

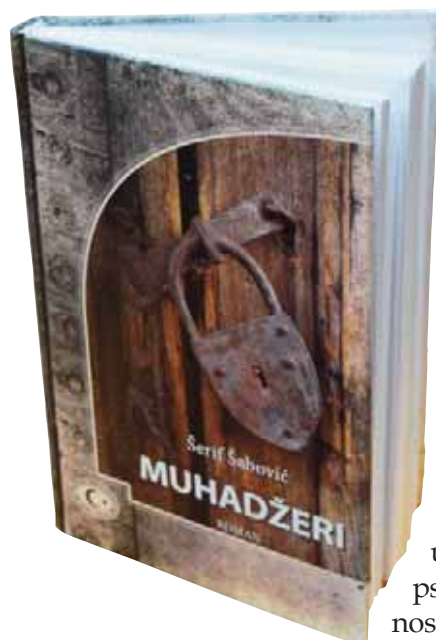
Lahko je primijetiti da Šabović ispoljava visoku mjeru umjetničkog sluha za složenosti psihičkog života junaka. Refleksivnost koja čini da vidimo probleme u

procesu grananja refleksivnosti mreže svijesti koje nastoje da zahvate i ono što izmiče racionalnom treperenju emotivnosti, lirizam duha koji se – često uzdržan – cakli nad životnim oblicima, saznanja koja se otvaraju, a nisu ni diskurzivna ni intuitivna, već specifično umjetnička u najužem smislu riječi.

Pisac Šerif Šabović je romanima *Muhadžeri* i *Carska džada* pokazao i potvrdio ocjene mnogih poznavalaca književnosti da je talentiran, istančan i rafiniran pisac. Međutim, romanom *Utočište* potvrđuje i da je vrlo pismen i iskusan sandžacki pisac. Ova ocjena se može lahko provjeriti pažljivim čitanjem.

Ako pođemo od simbolike imena Šabovićevih romana, onda je on imenima romana najbolje opisao društvenu sudbinu Bošnjaka Sandžaka u 20. stoljeću. Prvi roman *Muhadžeri* oslikava stalno traženje spasa Sandžaklija po bijelom svijetu, a ujedno nošenje u srcu Sandžaka kao nepresušnu ljubav i toplinu, bijes koji nema mira i sreće za sve muhadžere. Sandžaklija, po Šaboviću, nigdje osim u Sandžaku ne može biti sretan, kompletan, ostvaren i spokojan.

Drugi roman *Carska džada* - džada, put koji vodi u svijet, ali i put kojim se Bošnjaci, u mašti ili stvarno vraćaju svojoj domovini. Džada kojom se kreće život, ali i put kojim odlaze nesrećni, poniženi i gladni da potraže bolji život i sreću na nekom drugom, dalekom mjestu i staništu. Ali uzalud, nesreća postaje teža i nepregledna praznina i tuga u

duši. Carska džada je valjda simbol sandžačke sudbine uopće.

Treći roman *Utočište* jeste traganje, traženje spasa, pa tako Sandžaklije, poslije dugog lutanja, nalaze utočište i spas u nadi i svojoj iskonskoj vjeri da će biti bolje. Poslije velike golgote, stradanja i lutanja izvan vjere i tradicije, za vrijeme komunizma, na kraju romana se svi vraćaju sebi, svojoj vjeri i tradiciji. Roman i završava tako što svi međusobno praštaju jedni drugima i zajedno putuju na Hadždž - kako Bajram i okorjeli disident i robijaš Fehim, tako Besim i komunistički špijun Šaban. Svi zajedno, u koloni na aerodromu, sretni i veseli hrle ka svjetilištu svih muslimana - Ćabi, svi sa istim ciljem i bistrom suzom u oku i željom u srcu da se približe Stvoritelju svega stvorenog.

Radnja romana *Utočište* obuhvata skoro cijelo 20. stoljeće, od četrdesetih godina pa do bombardovanja Srbije i Crne Gore 1999. i krvavog raspleta jugoslovenske drame. Pisac, kroz tri generacije, govori o krupnim i učestalim, najčešće potpuno suprotstavljenim društvenim uređenjima i moralnim suprotstavljenostima.

Munjevite društvene promjene na ovim prostorima su u 20. stoljeću bile, kao nikada prije, toliko izražene, ali posebno su se te promjene odrazile na život i ličnost Bošnjaka. Smjena Turske i Austro-Ugarske vlasti se u svakom smislu tragično odrazila po Bošnjake. Međutim, ideja jugoslovenstva kod Bošnjaka vraća bar neku vrstu sigurnosti da se ipak može živjeti na ovim prostorima zajedno, ali devedesetih godina je bilo potpuno drukčije.

Šabović vrlo uspješno prikazuje taj turbulentni period kako kroz društvene promjene i procese, tako i kroz porodicu kao osnovnu ćeliju društva. Bošnjaci su se dosta teško implementirali u nove komunističke tokove. Tako junakinja u romanu, Emina, ne skida feredžu, iako je to prevelika cijena, jer nekoliko decenija svoga života nije iza-

šla na sokak, bez obzira što živi samo nekoliko koraka od čaršije:

Često Emina izlazi ispred kuće, odlazi do rijeke, nagingje se nad njom i posmatra sebe i svoju utrobu u prozračnoj vodi. A rijeka neprestano teče, donosi i odnosi život. Ovdje je svaki glas suvišan. Kroz kapi vode zebnja se uvećava, nailaze talasi radosti i bola. Sve više je pritiska osama i tišina. Izgubljena u vremenu i samoći, ogleda se u odsjaju svjetlosti. Živi u obnovljenoj i malehnoj kući, između stotinu napuštenih osmjeha. Raduje se Ibišu i nado-lazećoj noći. U željama prazni svoju tjeskobu. Od očekivanog užitka raste dobrota trena. U odsutnom času uzdiže sebe i svoja osjećanja. Očekujući novi život, nastavlja se u svojoj utrobi.

Međutim, druga generacija, za vrijeme komunizma, u velikom broju prihvata komunistički način života, a oni koji ne prihvataju taj novi način življenja žive očajno teško i na marginama života, poniženi i odbačeni, u siromaštvu. Žrtve komunizma su i Besim, hodža Ibrahim, Bajram i mnogi drugi koji trpe poniženja, uvrede, optužbe i odbačenost vlasti i sluga vlasti:

Ali kod novih vlasti, Besimu to ništa ne pomaže. Kako i da pomaže kada je od početka, ponajviše zbog svoje majke, prokazan i obilježen u čaršiji. I on, za nesreću, sve češće primjećuje kako ga neki nepoznati ljudi prate na sokaku: čim ga vide, nešto se došaptavaju, neprimjetno i krijući upere prstom - kao da je neko zlo počinio. A Besim u tom trenu zastane, ukoči se na jedno mjesto, uplaši i postidi, s nevjericom oko sebe razgleda i razmišlja šta da učini. Prestravljen, u jednom trenu naglo okrene glavu na drugu stranu i šmugne nekuda, zaturi trag kroz mahaluu.

Ali zajednički život običnih i poštenih ljudi je moguć i realan, bez obzira na ideologiju, vjeru i status u društvu. Ne spaja ljude samo vjera i kultura, ljude spaja i prožima ono što je ljudsko i univerzalno, a to je: karakter, ljubav, borba za goli život, sigurnost, dobrota i potreba da se živi zajedno u povjerenju i sigurnosti. Tako se rađa ljubav između Bajrama i Jelene, a Obrad, dobri susjed,

iskreno pomaže Đuli u njenim najtežim trenucima života. Treba svakako istaći da je Đula centralni lik u romanu. Pisac prati njen život od rođenja do tragične i simboličke smrti. Svi bitni događaji, kako porodični tako i društveni, dotiču se njenog života, posredno ili neposredno. Ona je primjer onih rijetkih ljudi koji se nikako nisu mogli uklopiti u ateistički način življenja. Ona trpi sve te ogromne muke i nedaće, potpuno dostojanstveno i bez posrnuća.

Sukob u romanu nije samo u suprotstavljenim uređenjima, već i u načinu poimanja smisla života i vjere. Ali, na kraju, svi zajedno, i oni koji su bili sluge komunističkih vlastodržaca i oni koji su bili žrtve komunističkog sistema, zajedno i sretno polaze na sveti put - Hadždž.

Izabравši rijetko složenu temu, čiji registri obuhvataju mnoge i polismjerne probleme i pitanja: društvene pravde, dobra i zla, istine i zablude, duha i čina, ideje i materije, života i smrti, temu koja seže u više slojeva, u fizičko i metafizičko, i koja zahtijeva skladan rad emocionalnih znanja i misli, Šabović je nužno morao potražiti i specifičan jezik kojim bi svoja iskustva, zamisli i htijenja prenio u umjetnički izraz.

Utočište je djelo osobenog jezika i tona. Ovdje, međutim, taj epitet *osoben* izražava određeno svojstvo duha, koje, osvojivši adekvatan jezički put u djelu posredstvom stila, postaje individualni reljef, grananje duhovnog bogatstva, zahvaljujući oblicima koje stvara imaginacija. „Bogatstvo jezika“, zapisao je jednom Aleksandar Belić, „nije u pabirčenju po onom što su drugi pre nas stvorili, već u bogatstvu duhovne prirode onih koji stvaraju jezik.“ Dakle, pisac je izvorište i ključ ponašanja jezičke materije u djelu. Šerif Šabović je očigledno stvaralački znao tu istinu i u svom, do sada najboljem, romanu pokazao da se originalnost umjetnika potvrđuje i u tome što vlastitom duhu pronalazi adekvatan jezički izraz.

Hasna Zilkić

Svjedočanstvo o „trajanju“ sandžačkih Bošnjaka

Prikaz romana „Fes“, autora Enesa Nikšića

Nalazimo se pred jednim veoma značajnim rukopisom autora, književnika kome je ovo drugi roman po redu – Enesa Nikšića. Treba se odvažiti i argumentovano reći o djelu da je veoma značajno upravo u vrijeme kada mnogi pišu, kada svakako ponikne poneka i kvalitetna misao ili činjenica. Ali veoma su rijetka djela koja postignu svoju svrhu. Mnogi bi da budu poput Agate Kristi, Sidni Šeldona i drugih sličnih pisaca koji su svoja djela prodavali u rekordnom roku upravo zbog svog zanimljivog sadržaja. I mnogi se danas utrkuju da „stvore ideju“ zbog koje će se svi „polomiti“ da je dosegnu.

Međutim, u nastajanju ovog djela, pisac vjerovatno nije rukovođen promišljanjem kako da dopre do čitalačkih srca. No, svejedno će doprijeti upravo zbog primjetne autorove iskrene ljubavi prema pisanoj riječi, kao i prema onome o čemu piše, i autentičnosti misli prezentovanih na veoma jednostavan i prislan način svakom čitaocu, tj. prema recipijentu kome je poruka namijenjena.

Mnogi su bili u prilici čitati djela raznih jugoslovenskih pisaca, čak i u školskoj lektiri ili u slobodnoj nekoj naobrazbi, u kojima su Turci predstavljeni kao zulumčari, oni koji su radili najstrašnija djela, poput: nabijanja na kolac i paljenja nedužnog stanovništva neistomišljenika. Sinonim za Turke su *muslimani*, a Bošnjaci su bili najveća žrtva tog ta-

kvog shvatanja političkih prilika u prošlosti. Otuda i razlog zašto su nas mnogi posmatrali, ili nas i danas posmatraju – ništa nije isključeno, kao rezultat jednog monstroznog ponašanja i djelovanja.

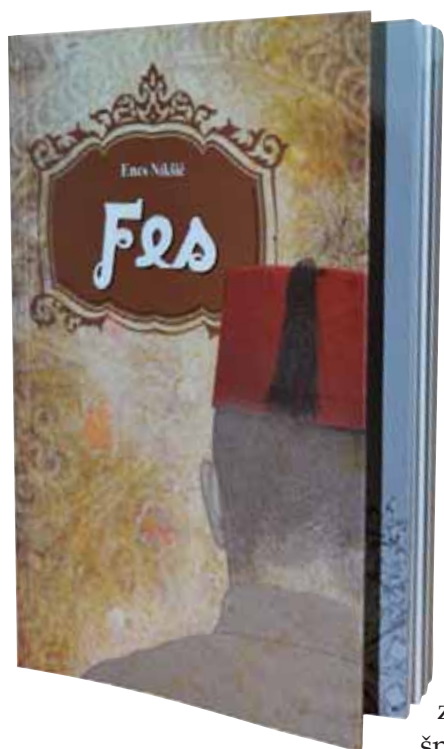
U tom kontekstu želim istaknuti značaj romana *Fes*, autora Novopazarca Enesa Nikšića.

Enes definitivno uspijeva ne samo skrenuti misli sa tog takvog promišljanja o Bošnjacima i uopšte muslimanima koji obitavaju na ovim prostorima, već probuditi ona najtananija i ljubomorno skrivena osjećanja u ljudskoj prirodi, kao što je *nostalgija za jednim prohujalim vremenom*.

A kakvo je to vrijeme bilo?

To je bilo vrijeme u kojem se znala očuvati svetost porodice, u kojem su njegovani međuljudski odnosi, u kojem se čovjek poštovao i predstavljao brigu onog drugog, a nikako dominantnost zlobe, ljubomore i svega ostaloga – u što se, uostalom, društvo danas pretvorilo.

Priča romana se odvija u Novom Pazaru i to u XX stoljeću, kada je ovaj kraj bio nezaobilazan u preživljavanju društvenih turbulencija, koje su, uostalom, zadesile cijeli svijet. Sandžački kraj ostaće svjedok smjene civilizacijskih promjena. Autor odmah na početku romana nagovještava te promjene; čitalac će osjetiti duh čaršije kroz porodicu Vehbije i njegove radionice u kojoj se prave i prodaju fesovi. Stari zanati, koji su bili sastavni dio života pazarških porodica u prvoj polovini XX stoljeća, u romanu su dobili na značaju; opis čaršije je također jasno prikazan, ali i taj međuljudski odnos, kako u porodici tako i izvan nje, specifičan za

bošnjačke sredine, u mnogome će diktirati tok romana.

Uvodeći nas u čaršijska zbivanja, Enes uspijeva riječima oslikati "mentalni sklop našeg naroda", koji je kao osnovu u procesu sazrijevanja imao islamsku etiku i islamsko naučavanje. Nazire se "ljepota", nikako pritisak da to pošto-zašto bude prihvaćeno od strane drugih naroda ili onog dijela bošnjačkog stanovništva koje "teži" nekom drugom mentalnom sklopu.

U toj takvoj slici i prilici čaršije, Enes već negdje na početku romana opisuje gradnju elektro-centrale pored gradske tvrđave u Novom Pazaru. To iziskuje dolazak ljudi, intelektualaca sa strane, i miješanje ovdašnjeg stanovništva sa njima.

Upravo je tu sadržana dinamika romana: sasvim neočekivano, drugi su dolazili u ovaj grad i ostavljali nešto svoje. To ostavljeno je trebalo naći pogodno tlo sa onim što je već postojalo. I uvijek se mogao naći kompromis... Ali dolazi rat, zlo koje ruši tu harmoniju. U tom zlu ljudi bivaju na ispitu: *da li će ostati ljudi?!*

U pazarskoj čaršiji su, ako je vjerovati autoru, položili taj ispit. Zato se na kraju romana pojavljuje još jedan ljudski život. On nam opet dolazi sa strane, otamo gdje je - kako se nama čini - i ljepše i bolje. Tako da u ovoj "našoj zabiti" nikad nije mrtvo i nikad nismo sami i odsječeni od očiju ostalog svijeta, bez obzira na jednostavnost i "neuklapanje" u sistem ostalog življa u zemlji, kao uostalom i u Evropi.

Na jedan posve prefinjen način

Narodna biblioteka "Dositej Obradović" u Novom Pazaru, 24. maja 2013. godine, sa promocije romana "Fes". Promoteri: dr. Redžep Škrijelj, historičar i književni kritičar, Šefka Beogović Ličina, književnica, autor Enes Nikšić i doc. dr. Sead Šemsović, profesor književnosti

autor će poslati poruku novim generacijama: da *ćulah, šamija, kolan, dimije, jelek* nisu adekvatno mjerilo po kome će nas ostali svijet ocjenjivati jesmo li savremeni/moderni ili nismo. Jer u istom tom kontekstu autor spominje i riječi kao što su: *kofija, devantal, pekadura, vestido* - što predstavlja nazive za odjeću Jevreja.

Pored starih zanata, tradicionalne bošnjačke odjeće, autor se pobrinuo i da nazivi koji se odnose na kulturu ishrane Bošnjaka, poput: *aščika, sofra, bamija, kadaif, muhlebije, kompot od šeftelije, somuni* itd... budu sastavni dio ukupnog životnog miljea tog vremena i tako učinio da bošnjačka tradicija življenja nikad više ne bude potiskivana i predstavljena na način kako je do sada rađeno - prepuštena volji određenih grupacija.

Uvodeći nas u život Vehbijine porodice i njihovo kretanje kroz društvene prilike koje će diktirati početak II svjetskog rata, autor

uspijeva da čitaoca ubijedi u savršenost etike koja je vladala u društvu u to vrijeme. Ona je za polazište imala religiju, u ovom slučaju islam, koji je pred društvo postavio velike zahtjeve. Autor ne piše o džamiji samo kao mjestu gdje se obavljala dnevna molitva, tj. namaz. Kroz dijaloge između ljudi - prije ulaska i nakon izlaska iz džamije - on našoj pozornosti predočava da ti ljudi podsjećaju jedni druge na probleme koji postoje među njima, kao i na to da ne postoji ni trunka nedoumice kada je u pitanju pružanje pomoći drugome, bilo

materijalne prirode ili ako treba i fizički potegnuti.

Takav odnos nije samo kada su u pitanju komšije muslimani, već i kada se radi i o pripadnicima drugih religija. To je autor najbolje dočarao u onom dijelu romana kada govori o ratnoj 1941. godini. U Pazaru se „govorka“ da će Nijemci uskoro ući u ovaj grad, baš u vrijeme kada će Vehbija svoju porodicu, majku, sina i snahu, koja je noseća, izložiti riziku tako što će primiti u kuću porodicu Jevreja iz Beograda, s ciljem da ih zaštiti od strijeljanja. *Jevrejska porodica: Hiram, Seba i Laura (otac, majka i kći) pronaći će utočište u novopazarskoj muslimanskoj porodici.*

Osim jasno prikazanog poštovanja između pripadnika dvije religije, autor nam pruža ugođaj opisa odnosa kakvi su vladali tih dana u Vehbijinoj kući. U toku je ramazan, iftarsko vrijeme - citiram:

Silom prilika, bez elektrike, pod lambama i svijećama, čekao se glas mujezina, pa da se krene sa jelom. Za

sofrom bi prvi zasjeo Hiram sa Seбом do sebe i Hajrizaginica (domaćica), dok su Laura i Umihana zajednički posluživale. Vehbija i Osman su, kao i većina muškaraca, uveliko bili u džamiji i tamo čekali vrijeme akšamskog namaza. Hiram i Seba nisu postili, ali, iz poštovanja prema domaćinima, osim vode, sve do iftara, drugo nisu uzimali u usta. Iz razloga što je bila trudna, za Umihanu post nije važio, a Laura je uz nju uzimala samo toliko koliko joj je trebalo da izdrži duge i tople dane.

Čim se začu ezan sa džamijske munare, zavlada nestvarna tišina po svim pazarskih mahalama. Čaršija načas opusti i zanijemi.

Vratioši se iz džamije, Vehbija i Osman se odmah pridružiše ostalima uz sofru. Iako je Umihana svakoga puta pokušala da prvo usluži Hajrizaginicu, nije uspjela u tome, jer je starica premiještala tanjire pred Hiramom i Sebu. Kad bi se ovi usprotivili tome, ona bi spremno doskočila: „Musafir je najpreči.“

Ovo dokazuje da je roman ispunjen etikom, brižljivošću prema drugima i istančanom svijesću za poštivanjem drukčijeg.

Uz to, pisac se koristi arhaičnim jezikom ovog naroda. Naravno, ne pretjerujući u tome, jer se u pripovijedanju koristi književnim jezikom, ali protkanim riječima koje su našle pogodno tlo za sopstveno trajanje upravo na ovom prostoru, po čemu je uostalom Sandžak i prepoznatljiv. Evo jednog takvog citata:

„Mustafa je živio u velikoj kući nad jazom, iza bedema. Otac mu je također bio činovnik. Od familije je imao ženu, četiri šćerke i dvoje muške djece. Zbog brojne rodbine

po Pazaru i Bosni, stalno je imao musafire po kući, pa se bilo naviklo na srećanja i dočekivanje. Šćeri su barabar sa majkom hazurile jela i spremale kuću. Ponekad bi im hizmećarke pripomagale.“

Upravo, trud da svim ovim riječima - i musafir, i barabar, i hizmećarke, i hazuriti i mnogim drugim - pronađe mjesto u romanu - predstavlja dragocjen autorov doprinos u jezičkom smislu. Posebno je

sopstvenom jeziku i bez predrasuda izučavati upravo ono što je Enes Nikšić u ovom svom romanu obuhvatio - kako sa književnog, tako i sa historijskog aspekta.

Na kraju... želim se zahvaliti autoru što je svoj radni vijek i svoje umijeće usmjerio ka očuvanju bošnjačke kulture i tradicije. On to dokazuje kroz brojne angažmane, i kao radnik u gradskoj biblioteci u Novom Pazaru, gdje je

profesionalno zaposlen, kao i sopstvenim angažmanom putem medija, gdje prezentuje bošnjačku književnost i jezik bosanski. Također, poznata kompozicija „Oj Pazaru“ - čiji je i autor i izvođač upravo Enes Nikšić, potvrđuje onu moju misao s početka: *da autor ovog romana zaista voli svoj grad i svoj narod.*

Čitaoci će se, dok budu čitali ovaj roman, zasigurno zapitati o svom bivstvovanju i on će im upravo poslužiti kao smjernica gdje da traže odgovore na mnoga pitanja i nejasnoće u ovom današnjem vremenu.

Nadamo se da će mlađi čitaoci prepoznati „poziv autora“: da i oni budu svjedoci vremenskih prilika,

svog bivstvovanja i htijenja sunarodnika - tako što će pisati jezikom svog naroda, promišljati njihovom naobrazbom. Enes nije imao namjeru samo posvjedočiti o jednom prohujalom vremenu, već i da pošalje poruku o istinskim ljudskim vrijednostima. Duh bošnjačkog naroda će jedino tako živjeti i ubuduće.

Izlaganje na promociji romana "Fes" Enesa Nikšića, u Tutinu, 3. oktobra 2013.

Biblioteka Centra za bošnjačke studije u Tutinu, 3. oktobra 2013. godine, sa promocije romana "Fes". Promoteri: dr. Redžep Škrijelj, historičar i književni kritičar, Enes Nikšić, autor, i Hasna Ziljkić, diplomirani žurnalista. (Sa strana) Semir Kurtanović i Vahid Demirović su čitali odlomke romana

Autor romana "Fes" na promociji u Novom Pazaru

Enes Nikšić je rođen 1969. godine u Novom Pazaru. Prvi roman "Begova kuća" objavio je 2007. godine, a svoj drugi roman "Fes" objavljuje 2013. godine. Živi i radi u rodnom gradu.

to značajno za ovo vrijeme kada je bosanski jezik ponovo zvanično postao maternji jezik sandžačkih Bošnjaka i kada djeca bošnjačke nacionalnosti u školama mogu slobodno pohađati nastavu na

Safet Hadrović Vrbički

KNJIGA JE TAPIJA NAŠEG JEZIKA I NAŠE KULTURE

Osrt na jezik u romanima Enesa Nikšića: "Begova kuća" i "Fes"

... Sve te riječi, svim našim precima, bile su jasne kao jasan dan, drage kao bajramska radost, blage kao mehlem, pitke kao majčino mlijeko; te niti ijednom insanu, koji je bio iole havijezan, za njihovo jasno razumijevanje nije bio, niti je sada potreban terdžuman

Od vremena završetka rata u Bosni, iz godine u godinu, sve češće se susrećemo sa novim, tek objavljenim knjigama, kojih na svu sreću nije malo. Susrećemo se sa knjigama koje su napisali bošnjački pisci (u ovom slučaju pisci Sandžaka); među kojima posebno mjesto zauzimaju pisci mlađe generacije: Šefka Begović-Ličina, Jahja Ferhatović i Enes Nikšić.

U pitanju je jedna nova književnost mislećih Bošnjaka, koji su svoje znanje, svoj intelekt i, nadasve, svoj talenat stavili u službu svoga naroda, bez naslijeđenog prezanja i otvorenog straha šta će drugi, sa strane, o njima i njihovom djelu reći. Učinili su to objavljivanjem svojih knjiga, koje se cjelokupnom svojom tematikom odnose na život i životnu sudbinu bošnjačkog naroda Sandžaka.

Naprijed iznijetu činjenicu nepobitno potvrđuje izjava koju je svojevremeno izrekao bošnjački književnik Alija Isaković „da će nakon rata u Bosni najveću korist imati sami Bošnjaci, koji će konačno početi da misle svojom glavom o svojoj vlastitoj sudbini i koji će pisati knjige na svom jeziku“.

A šta je jezik kao božanski dar i kolika je njegova neprocjenjiva vrijednost u izgradnji svijesti i bića čovjeka najbolje objašnjavaju riječi nobelovca Ive Andrića: „Jezik je živa snaga sa kojom je vezana ne samo kultura, nego i samo postojanje jednog naroda.“

Na istu tu temu, književnik Enes Nikšić će kroz kazivanje svog naratora, glavnog junaka iz romana *Begova kuća*, odnosno kroz lik njegove profesorice

književnosti, reći: „Jezik čini čovjeka posebnim isto onoliko koliko ga čini porijeklo, ime i vjera. Naši ljudi, čuvajući svoj jezik, svjesno ili nesvjesno, nastojali su da očuvaju svoj identitet, svoju različitost...“

JEZIK I JEZIČKE VRIJEDNOSTI NIKŠIĆEVIH ROMANA

Od prve rečenice: *Zvali smo je „Begova kuća“*, kojom počinje storiju o zloj sudbini jedne begovske familije nekadašnjeg Yeni Bazara (a takvih je bilo na stotine u zlom vaktu i još težem zemanu), pa sve do kraja romana - pišući jezikom svoga naroda, književnik Nikšić čitaocima, pored samog ambijenta u kojem se radnja događa, dočarava jasnu sliku prepoznatljivosti bića i svijesti onih koje opisuje, njihov način razmišljanja, njihovo ponašanje, njihove običaje, što sve skupa odaje poseban karakter, što ih u krajnosti čini zasebnim.

Kroz nekoliko fragmenata istrgnutih sa početka romana *Begova kuća* pokušaću da ukažem na specifičnost jezika i jezičkih vrijednosti Nikšićevih romana.

Begova kuća (je) nasred prostrane bašče.

Okružena je debelim duvarima od ćerpiča.

Pred njom je ogromna kanatli-kapija.

Moja je nana bila hodžinica. Sa svoje dvojne kone je učila mevlude po pazarskim kućama.

Osim toga, učila je „Ja-sin“... Gasila je ugljevlje i gasulila ženske merhume.

Od nje sam stekao prve osnove o islamu. Znanje sam uvećao pohađanjem sibijan mejtepa.

Slušajući muhabete tih starih hanuma, lijepo zabrađenih šamijama i namazbezima, sticao sam nova saznanja o pređašnjem načinu življenja.

A kakva je jedna od soba Begove kuće, Nikšić kaže:

Proo što sam ugleđao bile su police na zidovima prepune knjiga. Nasred sobe je bio lijep ćilim, sa strane lijepo rasporemljen krevet, a u vrhu sobe omanji minder, ispred koga je bila velika pustećija. Na njoj je bila peštahta sa Kur'anom.

Evo i nekoliko fragmenata iz romana *Fes*:

U taj čas u dućan uniđe kahvedžija Ahmo. Po maloj tepsiji su bila razmještena tri krupna fildžana, a među njima tri maštrafe napunjene šerbetom. Po sredini je bila časa prepunjena rahat-lokumima i džezva iz koje se pušila taze skušana kahva. (Fes, str. 21.)

Jedan mladi momak prihvatiti obuku sa gostiju. Drugi, sa peškirom preko ramena, leđenom u jednoj ruci i bokalom u drugoj, priđe i posu vođu redom. Pošto opruše ruke, svi zajedno krenuše ka sofri. Mustafa proi sjede i zagrnu koljena čaršafom... Mustafini ljudi su morali da sačekaju drugu sofru... Njih Nimet-hanuma provede do musafir-ske sobe, gdje posjedeše po minderlucima i pripališe čibuke. (Fes, str. 27.)

A kada hoće da dočara ljepotu jedne pazarske kuće, Enes Nikšić kaže:

K'o nevjesta u boščaluku, odisala je soježinom i ferahlukom.

Promocije romana "Beogova kuća" i "Fes" održana je u Rožajama 8. novembra 2013. godine, u divanhani džamije "Sultan Murat II", u organizaciji Narodne biblioteke "Dr. Ejup Mušović" iz Tutina i NVO "Avlija" iz Rožaja uz podršku Odbora Islamske zajednice Rožaje. Na slici: Hasna Ziljkić, Enes Nikšić, Safet Hadrović Vrbički i Vahid Demirović

Kroz ovaj kratki pasus koji slijedi najslikovitije je dočarano bogatstvo kako jezika o kojem je riječ, također i bogatstvo, ljepota i raskoš života koji je krasio šehar Novi Pazar:

U tome su najviše prednjačile aginice i begovice, te njihova bliža i dalja rodbina. Krasile su ih dimije od džanfefa, burundžuka, ... sâde i kafezli jeleci, srmali edzeli i gajtan kolani. Na rukama su him bili krupni halhali i zlatni belenzuci, a na grlu struke bisera i merdžana, burmutice sa hamajlijama. Na prsima niske šorvana i bešlija, a na glavi altun – tepeluci, fesići od najfinije čohe ukrašeni čejrečadima i mahmudijama, te zurifatli šamije i prlante sa bočankama od hajrija i lira, dikišima ukrašene. Skoro je svaka bila ogrnuta anterijom, kaftanom ili dolamom, od dibe i kadife.

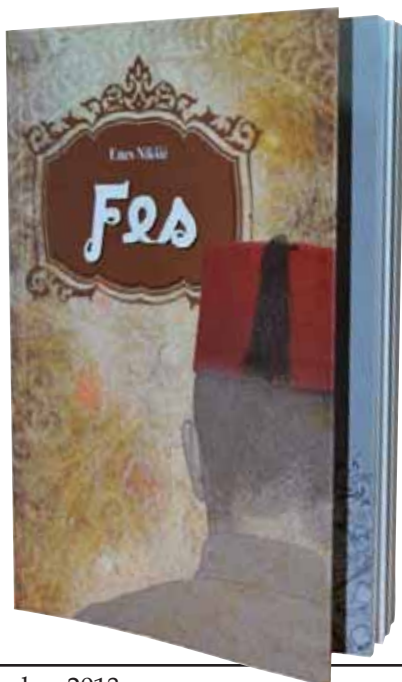
Čitaoci romana Begova kuća i Fes, kroz sadržaje ovih dviju knjiga, susrest će se i sa riječima: abdest, adet, aga, ahar, ahab, ahiret, ahlak, akreba, akšam, Alejkumu selam, Allahemanet,

Allahtiber, badihava, baglama, bajram, bedevija, beričet, beşik, bijača, birindži, čador, čibuk, čuruk, čahat, čEIF, čemer, čeramida, dekika, delija, dukat, dunjaluk, džamadan, džambas, đulistan, đulsija, ebejka, edepsuz, evlad, ezan, hanuma, harabat, hećim, hedija, jangija, jaramaz, kapija, kapak, kijamet, kuvet, lokum, lubina, mahala, maksuz, mazlum, mev-lud, nafaka, namaz i drugim riječima koje nisu nasilno naka-

lemljene tamo gdje su napisane, već čine jezičku, smisaonu, dakle - logičnu cjelinu rečenice i šireg teksta romana.

Zluradi će reći da sve te riječi u svojoj osnovi pripadaju drugim jezicima: arapskom, persijskom i turskom, što je doista istina. Ali je također nepobitna istina da su Bošnjaci, prihvatajući islam kao svoju životnu filozofiju, prije više od pola milenijuma, iskreno prihvatili i naprijed pomenute jezike, od kojih je: arapski jezik bio i ostao jezik vjere, persijski jezik - jezik poezije i filozofije, turski jezik - jezik državne administracije i uprave.

Od prihvatanja islama pa nadalje, sve do današnjih dana, kako historija bošnjačke kulture potvrđuje, Bošnjaci kao zaseban narod, i pojedinačno: naši čukun, čukun djedovi, naše bijače, nane, nene, amidže, daidže, i sva njihova akreba i dostovi, vjekovima su se radali, živjeli i umirali sa tim riječima, koje su ugrađene u genetski kod bošnjačkog bića. Sve te riječi, svim našim precima, bile su jasne kao jasan dan, drage kao bajramska radost, blage kao mehlem, pitke kao majčino mlijeko; te niti ijednom insanu, koji je bio iole haviježan, za njihovo jasno razumijevanje nije bio, niti je sada potreban terdžuman.

Tim jezikom piše Enes Nikšić, a taj jezik nije ni srpski, niti hrvatski, još manje je crnogorski. To je jezik Bošnjaka. Pišući svoje romane jezikom svojih predaka i svog naroda, on tom istom jeziku daje novu snagu kojom pojačava njegovu vrijednost kako pred svojim sunarodnicima, tako i pred svijetom.

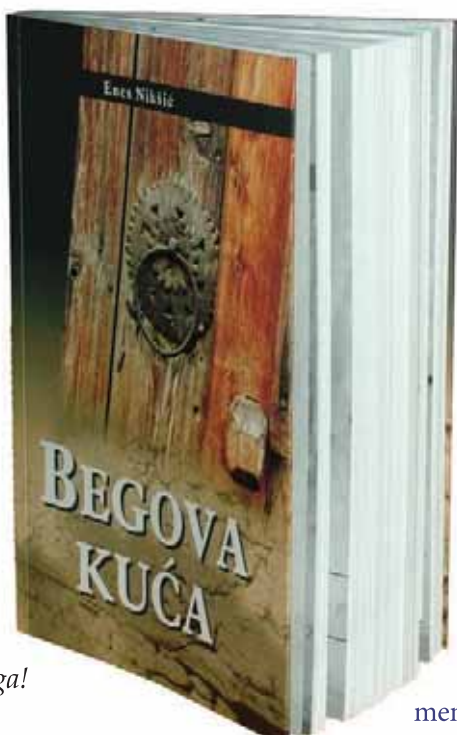
A kada je o vrijednosti jezika riječ, srpska književnica Isidora Sekulić je svojevremeno rekla: "...to je jedna kolektivna umjetnost čiste genijalnosti, od ranga narodnih umotvorina, ali koja nije samo čudo prošlosti nego je i čudo sadašnjosti."

Na tom istom jeziku svoja najbolja djela napisali su: Safvet-beg Bašagić, Rešad Kadić, Enver Čolaković, Čamil Sijarić, Meša Selimović, Zuko Džumhur, Derviš Sušić, Husein Bašić, Mevluda Melajac, Rasim Čelahmetović i mnogi drugi bošnjački književnici. A jezik se najbolje može oživjeti i očuvati ako se na tom jeziku pišu knjige, kakve nam je podario Enes Nikšić, jer *knjiga je tapija našeg jezika i naše kulture*.

Ove dvije i ovakve knjige zasigurno zaživljuju naš jezik u našim domovima. Sa živim jezikom sačuvaćemo sebe i svoje potomstvo od asimilacije, koja svima nama visi nad vratom.

Kuća bez knjige i znanja bila je i biće samo prazna pećina. A što se jezika tiče, podjsetiću na rečenicu što je svojevremeno rekao „onaj“ anonimus iz Bosne:

*Čuvaj, rode,
jezik iznad
svoga,
U njem' živi,
umiri za njega!*

„I MRJELO SE DA BI SE ŽIVJELO“

Priča koju nam je Enes ispričao u svom prvom romanu, *Begova kuća*, ostaće zauvijek da svjedoči o početku problema bošnjačkog naroda. Sam naziv nas već priprema na to da će biti riječi o begovskoj porodici i njenoj sudbini. Njihove svakidašnje probleme, emocije, dileme u odlučivanju o ispravnom i neispravnom djelovanju, te uklapanje tih pojedinačnih priča u društvena zbivanja krajem XIX i početkom XX stoljeća - jedan je od najvećih spisateljskih sposobnosti samog autora. Čak će i sam čitalac biti u dilemi da li da žali nad pojedinačnim greškama glavnog aktera priče ili nad kolektivnom sudbinom bošnjačkog naroda, koju je, ustvari, diktiralo slabljenje Osmanskog carstva.

Mladi **Zulfikar**, unatoč protivljenju roditelja, uzima za ženu djevojku sa kojom je treće koljeno. Tradicija, do koje su Bošnjaci u to vrijeme držali, protivila se spajanju brakova među rođacima. Međutim, sudionici smo da i danas, ako se nešto slično desi, a dešava se, mnogi pokazuju nelagodnost prema tim brakovima, već unaprijed sluteći nesreću.

Pisac uspijeva da čitaocu skrene misli na to, te da i sam, zajedno sa glavnim junacima, preživljava njihove nesreće. U rađanju bolesnog Zulfikarbegovog sina Muhameda čitalac će odmah prepoznati *kaznu od Boga*, upravo zbog pomenutog „grieha“. U usvajanju djeteta siročeta čiji roditelji nisu muslimani, odnosno u prisvajanju njega za rođenog sina i nadijevanju muslimanskog imena Selim *umjesto Paun* - čitalac će opet prepoznati „Božiju kaznu“ onda kad Selim odraste i ode od kuće upravo kad sazna istinu.

Enes se u romanu samo vješto služi poznavanjem mentaliteta svoga naroda, nikako ne apelujući da je to takvo razmišljanje i ispravno. To su ti momenti, to je ta kulminaciju

u romanu *Begova kuća* koja ga zapravo i čini romanom. *A kad čitaocu postaje jasno da je to samo jednostrano razmišljanje?* Postaje onda kad se njegov glavni junak Zulfikar-beg suočava sa teškoćama koje proizvodi ratni logor, a u koji dopijeva zato što je pošao tražiti usvojenog sina, kojeg jednostavno zove „svojim“. Kad ga uspije pronaći negdje u zabačenim mjestima Turske i u trenucima kad pokušava ispuniti mu posljednju želju, a to je da ga vrati u Novi Pazar, čitalac će tek tada suosjećati sa kolektivnom sudbinom koja je zadesila njegov narod u prvoj polovini XX stoljeća.

Dakle, u romanu *Begova kuća* ima mnogo tragičnih situacija. One se nižu od samog početka romana - čak i onda kada nas pisac upoznaje sa izgledom same Begove kuće. I taman kad se uživimo u njenu postojanost, ona nestaje u paljevini, u vatri; potom zapisi Zulfikarbega u kojima se tragične situacije nižu, do gubljenja traga potomcima Zulfikar-bega.

Ali „svjetlo na kraju tunela“ jeste zapravo sam autor... U prvom licu, autor se obraća svojim čitaocima i kaže da je uzeo rukopis starog Zulfikarbega. To je zapravo poruka da niko ne može negirati nečije bivstvovanje kroz historiju, jer će se uvijek naći neki „spisi koje je neko uspio zapisati pod određenim okolnostima“. Autor nas uspijeva iznenaditi i na kraju romana. Potomke Zulfikarbega pronalazi u turskom gradu Izmiru i tamo negdje priča sudbinu sandžačkih begova. Shvat ćete tek tada da je sve vrijedilo svake žrtve pomenute u ovom romanu; jer „i mrjelo se da bi se živjelo“.

Enes završava svoj prvi roman sljedećim riječima, a po mom mišljenju tu je sadržana i svrha romana: *Često me put vodi pored oba „mala groblja“. Prolazim i kolima i pješice. Uvijek zastanem i proučim Fatihu. Molim Boga da bude još „dobrih“ koji će ovom divnom šeheru i ljudima u njemu pokazati i dokazati da nije uzalud postojao i prkosio vjekovima. Sad su Pazaru „dobri“ najpotrebniji.*

Hasna Ziljkić

Faruk Dizdarević

„SUTJESKA“ KAO AUTOBIOGRAFIJA U STIHU

Osvrt na knjigu pjesama „Sutjeska“ Hadžema Hajdarevića,
V.B.Z. Zagreb-Sarajevo-Beograd, Zagreb 2012.

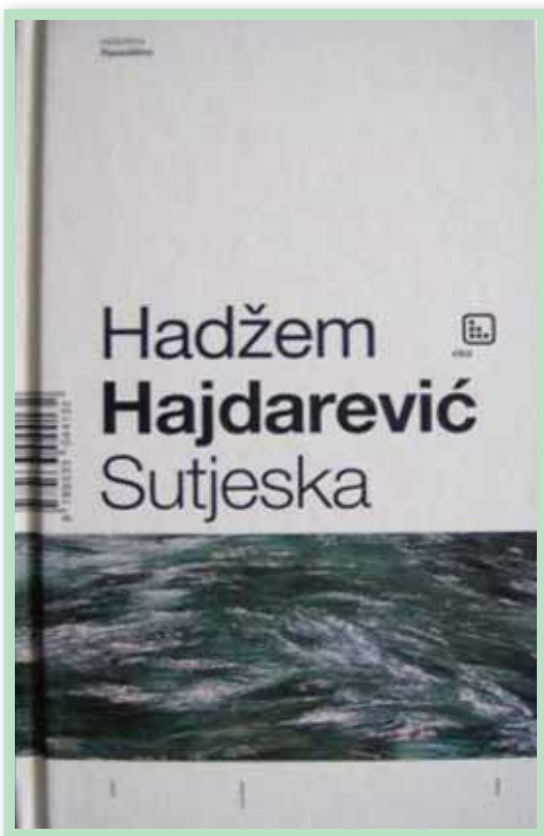
U svijetu putnika na sopstvenu odgovornost, kakvi pjesnici već po određenju jesu, svako naredno ostvarenje predstavlja beočug i raskršće, pa tako i *Sutjeska*, nova zbirka pjesama Hadžema Hajdarevića (1956), slijedi onu filigransku nit koja prožima sva njegova dosadašnja poetska djela. No, ove pjesme se doživljavaju i kao svojevrсна fuga, kompozicija sa naizgled disparitnim dionicama koje, na kraju, ipak postižu značenjsko sazvučje.

Devedeset četiri pjesme u slobodnom stihu, savršeno ritmički i eufonijski usklađene, čine ovu zbirku razvrstanu u sedam ciklusa. To su: *Povjesnice, molitve, otpaci; Zavičaj, srebrna brda; Vrt, panonski vjetar; Putovanja, rasuti mirisi; Naslijeđe, zidni sat; Stupovi svjetlosti, ogledala i Neumitna obala*. Primjetna je pažnja sa kojom je autor birao imena pomenutih tematskih krugova. Razvrstavanjem u pomenute cikluse postignuta je optimalna dinamika, a

samim tim, i koherencija knjige.

Zbirka je uokvirena prološkom – *Neumitna voda* i epiloškom pjesmom – *Rijeka Sutjeska*, dakle, pjesmama o vodi. Ali i (izgubljenom) zavičaju.

Hadžem Hajdarević je uman, a onda i vrlo obrazovan čovjek. Te dvije vrline u spoju sa bogatim životnim iskustvom i, po svoj prilici, ličnom prirodom, unutrašnjem refleksu, uslovile su poetsko mnogoglasje: na jednoj foliji otiskuje dramatsku matricu jednog posredovanog života (domovina, rat, Sarajevo, smrt, historija, Balkan, kasna noćna pitanja), dok se na drugoj foliji ovih poetskih zapisa granaju sasvim lični tokovi samog autora (zavičaj, djetinjstvo, majka, mladost, ljubav, draga bića, snovi, voda, putovanja). Tako se ovdje spaja više raznorodnih i samo prividno razdvojenih tokova. Trenuci, isječci, komadi, impresije, refleksije, snoviđenja, dodirnuti, probano, pročitano, proosjećano, potisnuto i uzaludno potiskivano..., čine višeslojnu, višesmjernu i kolažnu kompoziciju ove knjige poezije. Dakle, prostor u kome se kreće uznemirena Hajdarevićeva misao sastavljaajući kolaž od rasutih i razvijanih ulomaka prošlosti i nedavnih tragičnih zbivanja, udijevajući ih u pukotine i skrovita mjesta sadašnjosti, prostor je intimnog i ličnog, iako se u njemu ogledaju i široki planovi opšteg, socijalnog i historijskog. U sudarima velikog i malog, trenutka i vječnosti, ograničenog i beskrajnog

Hajdarević je uvijek budan, uvijek otvorenih očiju, ma šta one gledale i vidjele - svjetlost ili mrak, ljetnji dan ili zimsku noć, crnu zemlju ili plavo nebo, plavu zemlju ili crno nebo. Otvorenih očiju pjesnik hoda od djetinjstva do zrelosti, hraneći zrelo doba uspomena iz mladosti; ponekad se nasloni na svoje-svršno traganje za smislom u duhu najbolje poetičke tradicije, ponekad zaplovi mutnim vodama unutrašnjih kontrasta, meditacija o svijetu, graničnom polju privida i suštine. Pjesnik nije samo narator – on je i lik ovog životnog tkanja koji ne samo što iznosi na vidjelo tuđe živote, nego i samog sebe obasja kao protagonistu na životnoj sceni. U *Sutjesci* poezija se dosljedno sudbinski odnosi na pjesnikovo životno iskustvo, s jedne strane, i također na opšti život, s druge strane. Očevidno je da Hajdarević do krajnosti konkretizuje detalje i potankosti deskripcije i kontemplacije, što njegovoj poeziji daje karakter neizmišljenoga i doživljenog, kao i neprolaznu vrijednost pjesničkog svjedočanstva o vremenu i svijetu u kojem živi njen autor.

Tragajući za smislom, čovjek je uvijek sam, ali na tom putu susreće i one koji također tragaju za smislom. To su ti čudni, neobični susreti. Kada bi svi ljudi otkrili misiju svoje lične egzistencije, svoj dar i pozvanje da čine samo to zašto su na ovom svijetu stvoreni ovo bi, u duhu filozofije Lajbnicovih monada, bio jedan od najsavršenijih svjetova. Ali, nažalost, to nije tako. Poetski zapisi u prvom ciklusu imenovanom sa *Povjesnice, molitve, otpaci* predstavljaju potresno svjedočanstvo o jednom užasnom vremenu i odslikavaju jednu strašnu kolektivnu ljudsku dramu, govore o *magnum crimen*-u iz nedavne prljave političke historije Balkana. No, i ako u opsadnom stanju, u ratu, opkoljen i zgnječen, čovjek-kamen, čovjek-bedem, čovjek-tvrđava, otkriva (se) da je to uvijek bio, uvijek bez odmora, uvijek spreman da

primi, ali i da uzvрати udarac. Ovaj ciklus prenosnik je bola saznanja, koje nas netremice uvodi u geografiju užasa, u ono što bismo željeli da zaboravimo.

Ispod glazure demokratije u savremenom svijetu stoji neumoljivi aparat represije. Možda je moj ugao posmatranja zamućen problemima društva u tranziciji, ali mi se čini da je u današnjem svijetu borba za temeljne ljudske vrijednosti još složenija. No, ta se borba odvija uglavnom unutra pojedinca i to je ono što ohrabruje. Tek kad spozna sebe, čovjek je u stanju da spozna i svijet koji ga okružuje. Tada otkriva i dimenziju slobode. Preplavljeni medijima, primjenom razvijenih tehnologija, itd. čini mi se da su ideje ljepote, slobode i istine dalje od nas nego ikada ranije u historiji čovječanstva. Stanje ljudskog duha je u tim situacijama izmijenjeno i čovjek zapaža detalje i nijanse postojanja koje mu u svakodnevnim situacijama izmiču i ostaju skrivene, kao pokrivene prozirnim velom, a ipak nevidljive, prekrivene koprenom koja skriva suštinu. U mračnim slikama savremenog življenja Hajdarević traga za prodorima svijetlog. To je bitna suštinska stavka u njegovoj poetici. Ovi stihovi imaju više slojeva značenja koji su međusobno povezani.

Knjiga pjesama *Sutjeska* je i neka vrsta pjesnikove autobiografije koja je učinjena lakše čitljivom autorovim *Malim bilješama o pjesmama* (na njenom kraju). Te impresije pretočene u pjesme su pejsaži pjesnikove duše, njena intimna sadržina. To potvrđuje ispravnost zapažanja Bjelinskog da pjesnik *kad govori o sebi samom, o svojem ja – on zapravo govori o opštem, o čovječanstvu*. Dakle, ovdje je riječ ne samo o ličnom, već i o univerzalnim temama. Autor ovim poetskim vijencem spliče u cjelinu samo ono što tu cjelinu i može i treba da čini. Palimpsest koji pjesnik ispisuje neobičan je ne samo svojom formom, ili literarnim postupkom, već i svim svojim aspek-

tima. Završna pjesma *Rijeka Sutjeska* (kojoj i sam naslov obezbjeđuje značenje rezimea) glavnu temu zbirke podiže na izrazito simboličan nivo. Lirsko-meditativni pasaži o vodi i zavičaju prepliću se i tematski dodiruju. Voda je prelazni element, odnosno voda je suštinski ontološki preobražaj vatre i zemlje. U prilog tome, kao potvrda značaja vode/rijeke za čovjeka uopšte i o njenim moćima biološke životodarnosti i vječnosti, Hajdarević kaže: *Na njihovim obalama/ Rastu i zamiru sova/ Božanska i ljudska iskustva*. Kad ljudsko biće prvi put postane svjesno sebe i svijeta oko sebe, krajolik koji ga okružuje - kamen, drvo, livada, cvijet, planina, rijeka, to parče plavetnog neba nad njim, sve ono što čini zavičaj - ostaće zauvijek u njemu. Hajdarević u svojim lirsko-meditativnim pasažima projektuje te zavičajne slike i magnovenja, uvodeći *svoje* riječi u igru i puštajući ih da lelujuju treptajima Duha i pulsacijama Srca. U ovim njegovim lirskim varijacijama ima toliko neprebola, toliko uzajamnosti, toliko sugestivnog sjećanja na zavičaj, ali lirsko *ja* u tom prividu nemira to izražava rafiniranim jezikom i s toliko dostojanstva. U ovih nekoliko redaka stala je čitava fabula Hajdarevićevih poetskih zapisa u ciklusu *Zavičaj, srebrena brda*. Sve ostalo su kockice mozaika koje čitalac treba brižljivo da sastavi, koristeći znanje i iskustvo *alhemije života*.

Pjesnička zbirka *Sutjeska* Hadžema Hajdarevića, iako tematski raznovrsna, rečeno je već, stilski djeluje tako koherentno da se uistinu doživljava kao ujednačena i čvrsta cjelina. Sem toga, nju krasi jezičko bogatstvo i estetska perfekcija. Jezik je čist i svjež, a istovremeno precizan poput mudračkih iskaza. I kad se sklope korice ove knjige i među njima kriju slike, opšta melodija u ušima čitaočevim još dugo odzvanja, djelujući na njegov intelektualni i emocionalni sklop, na njegov unutarnji vid više nego na bilo šta drugo.

Dino Lotinac

STIHOVI IZ ANADOLSKIH KRČAGA

*Oblici intertekstualnih relacioniranja divanske poezije
i pjesničkog izraza Nadije Rebronja*

Intertekstualnost je pojam koji podrazumijeva osobinu teksta zasnovanu na njegovoj unutrašnjoj povezanosti sa drugim tekstovima. Njegov nastanak vezuje se za ime Julije Kristeve iz ranih šezdesetih godina XX stoljeća. Uz termin intertekstualnosti nužno je pomenuti pojam *palimpsesta* ili *podteksta*. *Palimpsest* (grč. *palimpsestos*) je pergament sa koga je, u doba oskudice u pergamentima, prvobitni tekst izbrisan pa napisan nov; pomoću hemijskih reagencija često je moguće pročitati i raniji tekst; *kodeks reskriptus*.¹ Veoma je bitno pomenuti pojam transkodiranja, koji je neophodan u proučavanju intertekstualnih pojava. *Transkodiranje* je pojava promjene značenja jednog motiva prilikom prelaska motiva iz izvornog u novi tekst.

Savremena poezija često se oslanja na stvaralaštvo divanskih pjesnika, pa je, samim time, intertekstualna povezanost tih djela veoma čvrsta. Divanska poezija je bila dominantan vid književnosti u periodu kada je Osmansko carstvo bilo u usponu. Ovakav vid poezije nije bio samo vezan za matičnu kulturu, već se razvijao u mnogim zemljama čija je kultura bila obojena osmanskim uticajem. Divanska poezija se dijeli na *sufijsku* i *laičku*. Sufijska poezija nastaje na elementima islamske filozofije – tesavvufa, a laička je poezija zasnovana na moralno-didaktičkim uputama. Motivi kojima obiluje sufij-

ska poezija jesu u skladu sa samim načelima sufizma i tesavvufa. Sufijska poezija je mistična, pored svojih formalnih oblika ima i neka skrivena značenja, do kojih možemo doći tumačenjem sufijskih termina. Ona je bogata alegorijom i simbolima iza kojih se kriju mnogi motivi, koji svojim značenjima vode do tri osnovna, a to su: *ljubav*, *vino* i *ljepota*. Ljubav zadržava svoje osnovno značenje, ali je upućena ka različitim subjektima, vino znači opijenost, a ljepota je simbol koji ima mnoštvo sinonima, a svi se nalaze u funkciji jednog - motiva Savršene Ljepote. Motiv Svjetlosti i Mjeseca jeste dominantan u sufijskoj poeziji, ukazujući na konstantnu prisutnost vjerskih elemenata u njoj.

Među pjesnicima koji su inspirisani sufijskom poezijom ističe se Nadija Rebronja, koja će svojim stihovima donijeti nekakve novine u intertekstualnoj korelaciji divanske i savremene poezije.² Nadija Rebronja u svojim pjesmama koristi motive islamskog mističizma koji često dobijaju drugačije oblike. Ona nikada ne odudara od osnovnih tesavvufskih načela koja su bila dominantna u divanskoj poeziji, ali motive iz te poezije uspijeva da pretoči u novo vrijeme i poveže ih sa savremenim životnim tokovima, držeći se i dalje načela islamske filozofije. Motivima Svjetlosti i Mjeseca, Nadija Rebronja nas uvodi u svoje stvaralaštvo i nagovještava nam palimpsest

1. Milan Vujaklija: *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1986, 660.

2. Nadija Rebronja, rođena je u Novom Pazaru, 1982. Diplomirala je na katedri za orijentalistiku, magistar je srpske književnosti, a njena knjiga objedinjuje pjesnikinjin talenat, obrazovanje i ljubav prema poeziji i književnosti uopšte. Zbirka poezije *Ples morima* obuhvata tri cjeline koje mogu funkcionirati zasebno i posmatrati se kao pojedinačni skup pjesama, ali su, također, i veoma srodne i povezane kako po stilu, tematici, tako i po strukturi pjesama.

svojih pjesama. Osnovni motivi sufijске poezije stoljećima kasnije nalaze svoje mjesto i u savremenoj poeziji jedne mlade autorice. Prva pjesma nosi identičan naslov kao i prvi ciklus u zbirci, *Kapi*, motiv koji će pratiti njene stihove do kraja, kao što je i pratio stihove Hafiza Širazija, kome Rebronja posvjećuje svoju prvu pjesmu u ovoj zbirci.

Osjetih, Hafiz,

Lice Mjeseca

I oslušnuh kako sija.

(Nadija Rebronja, *Ples morima*,

Novi Pazar, 2008, 6)

Poezija Hafiza Širazija najviše je karakteristična po tome što se pjesnik u svojim stihovima obraća samom sebi, govoreći stalno: *O, Hafize*.

O, Hafize, ako želiš miran život, ti zapamti:

Kada sretnoš koga voliš, ovaj svijet zaboravi.³

(Hafiz Širazi, 1. gazel)

Transkodiranje motiva iz sufijске poezije, Nadija Rebronja upotpunjuje savremenim elementima kojima boji stihove. Tako isti motivi dobijaju novo ruho, koje njenoj poeziji daje autentičnost. Autorica će vješto iskoristiti Širazijev vid obraćanja u pjesmama, pa će ga transkodirati u nešto sasvim novo, što će obogatiti njenu poeziju. Čuveni persijski pjesnik u svojim gazelima se obraćao sebi, kao predstavniku naroda, i na taj način iznosio nekakve moralno-didaktičke poruke, upotpunjene tesavvufskim načelima. Rebronja će se smjelo poigrati njegovim stihovima i transkodirati ih u savremenu poeziju zasnovanu na čvrstim načelima tesavvufa. Ona će se u stihovima obratiti Hafizu, i na taj način mu uputiti sve ono što će reći u pjesmi. Za razliku od Širazija, koji će konkretno u stihu nagovijestiti spoznaju, kao susret *onoga koga voliš*, Nadija Rebronja će iskoristiti divanske motive Mjeseca i Svjetlosti i na taj način aludirati na spoznaju. Pored motiva koji su specifični za njegovo stvaralaštvo, a ujedno predstavljaju i centralne motive su-

fijске poezije, Rebronja će maestralno iskoristiti način Širazijevog obraćanja i provući ga kroz čitavu pjesmu. Ona ne krije oduševljenje i ponosno nam otkriva da Hafizovi stihovi predstavljaju žarište njene inspiracije.

Dugo zebah, o Hafiz,

Pa stihom tvojim

Vatru predvorja svoga

Naložih.

(Nadija Rebronja, *Ples morima*,

Novi Pazar, 2008, 5).

Motiv Mjeseca je prisutan kao simbol Muhammeda, Božijeg poslanika. Mjesec vjerno prati Sunce, a Sunce je sinonim za Svjetlost. Mjesečeva svjetlost upija u sebe svu svjetlost koju daje Sunce, tako i Poslanik upija svjetlost koju daje Bog, pa bez Božije svjetlosti

Mjesečev odsjaj ne bi bio tako sjajan. Pjesnikinja će ovim motivima izbrusiti pjesmu posvjećenu Širaziju i na taj način povezati lični doživljaj njegovih stihova sa osnovama divanske poezije.

Preplitanje ova dva motiva naći ćemo i u nastavku pjesme, gdje Rebronja na kraju kaže:

Al ne znadoh

sam je Mjesec

Samo odsjaj

Svjetlosti.

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar 2008, 6).

Traganje za Apsolutnom Istinom Rebronja preuzima iz stihova sufijških pjesnika i vrlo umješno ih oblikuje u svojoj savremenoj niti. Traganje za Svjetlošću, koja je tu ispred nje, i spoznaja Apsolutnog jedinstva Mjeseca i Svjetlosti u posljednjim stihovima boje njen pjesnički izraz tesavvufskim dubinama. Tesavvuf je gledanje na vjeru i život kroz ljubav prema Bogu dž.š., Tvorcu svijeta; razvijanje spoznaje i jačanje uvjerenja da postoji Stvoritelj i da to svjedoči i potvrđuje sva priroda⁴.

Motiv Mjeseca će nastaviti da prati stihove Nadije Rebronja, pa ćemo ga

nalaziti u raznim oblicima, ali će uvijek u sebi čuvati izvorno značenje upotunjeno novim elementima, između kojih Rebronja uspijeva da uspostavi relaciju. Pohvalno je umijeće kojim Nadija Rebronja uspijeva da jednostavnim pjesničkim slikama i refleksijom spoji različita vremena i kulture. Ona pjeva o Junusu Emreu i Hafizu Širaziju, i, uporedo sa tim, o Mailsu Dejvisu i Bili Holideju. U pjesmi *Ples* ona spaja Orijent sa Okcidentom, i savremene motive uspijeva povezati sa sufijskim.

Plesala sam ti

Uz Billie Holiday

I uhvatila Mjesec

U čaši vina.

(Nadija Rebronja, *Ples morima*,

Novi Pazar, 2008, 55)

Bili Holidei, kao dokaz Rebronjinog učesća u savremenosti, upotpunjen je motivom Mjeseca i čašom vina. Rekli smo da je *vino* veoma čest motiv u sufijškoj poeziji i da predstavlja opijenost, ali u prenesenom značenju - opijenost ljubavlju, opijenost Svjetlošću i vjerom. U sufijškoj poeziji najčešće se koristio motiv *krčaga* u kome je bilo vino, a Rebronja u svojoj pjesmi krčag zamjenjuje *čašom*, u čemu oslikava svoju originalnost i intertekstualno koketiranje sa orijentalnim motivima, naročito Hafizovim stihovima. U nastavku ove pjesme, Rebronja sve više upliće druge sufijске motive i tako spaja različitosti i svoju poeziju učvršćuju u jednu stabilnu cjelinu.

Kap je s usana

Razlila Mjesec

U krugove...

(Nadija Rebronja, *Ples morima*,

Novi Pazar 2008, 55/

Motiv *kapi* direktno je preuzet iz divanske književnosti i Rebronja ga koristi i u nazivu svog ciklusa, u nazivu pjesme i u mnogim stihovima, dajući mu različite mogućnosti transformacije, ali uvijek zadržavajući njegovo izvorno značenje. Uz motiv *kapi*, obavezno je pomenuti motiv *mora* kao motiv Stvoritelja i ljubavi prema njemu. *Kap*, kao element iz koga će nastati veća cjelina - *more*, predstavlja ljubav koju svaki po-

3. Rumi, Hajam, Sa'di, Hafiz: Četiri perzijska pjesnika, Svjetlost, Sarajevo 1999, 115.

4. Fejzulah Hadžibajrić: Mali rječnik sufijško-tarikatskih izraza, Islamska zajednica Zagreb, 1988, 37.

jedinac izražava prema Stvoritelju, a, u osnovi, kap predstavlja čovjeka. Motiv kapi je u upotrebi u različitim oblicima, pa Rebronja, uz motiv kapi, vezuje motiv *vina* i *pogleda*.

Mjesec je bila Billie Holiday,

Moja krv topla ko vino,

Tvoj pogled je kapao u kapima.

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 55)

Spajanje motiva *krvi* i *vina*, kao motiva *postojanja* i *ljubavi prema Stvoritelju*, upotpunjen je odrazom Mjeseca, čiji pogled predstavlja jednu vrstu podsticaja koja je svakome dostupna, ali samo u kapima, jer je umjerenost u svemu najbolji način očuvanja čistoće duše.

Uz motiv kapi, Rebronja veže i motive *kruga* i *obala*, i sa ta tri motiva objedinjuje svoj pjesnički prvjenac, postavljajući ih kao tri cjeline u svojoj zbirci. Motiv kruga predstavlja motiv ljudskog djelovanja na svijet, koje ne

motiva podjednako bivaju zastupljena u poeziji Nadije Rebronja.

Rastegla sam se preko Bosfora

Ko Bogaz most.

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 9)

Koristeći elemente koji su dio tradicije i kulture jednog podneblja, Rebronja uspijeva da ih uobliči univerzalnim motivima mostova i ruku koji predstavljaju spajanje, ali i nužno razdvajanje ljudi.

Zaboravila sam ruke

-jednu u Rumeliji,

Drugu u Anadoliji.

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 8)

Pjesnikinja rukama spaja udaljene svjetove, objedinjujući njima prostranstva i širine. Motiv *Anadolije* je čest u sufijskoj poeziji i koriste ga mnogi orijentalni pjesnici. Anadolske doline simboliziraju široka prostranstva koja

opet isti oni simboli koji postaju karakteristična crta sufijske poezije. U poeziji Junusa Emrea koristi se motiv *aška*, koji će Rebronja iskoristiti, ali u malo skrovitijoj formi. Ašk - ljubav, voljenje, gorjeti u ljubavi za El-Hakkom. Sve sufije pridaju veliku važnost ašku i dijele ga na dvoje: prolazni ašk - osjećaj ljubavi prema izvjesnoj osobi; istinski ašk - ljubav prema Allahu dž.š. Prolazni ašk je kao most do istinskog aška. Početak istinskog aška je ljubav prema savršenom čovjeku (v. insān-i kāmīl)⁵

Tvoj ašk uze me od mene,

Tebe trebam, samo Tebe.

Danju gorim, noću gorim,

*Tebe trebam, samo Tebe.*⁶

Ašk u stihovima Nadije Rebronja iskazan je kroz motiv *vina* i *krčaga*, ali i kroz motiv *leptirice*, koja traži plamen svjetiljke.

Prvi put sretoh

Tvoj leptira

Džibril mi je ponudio jednu posudu sa vinom i drugu s mlijekom. Odabrao sam mlijeko, a Džibril mi reče: "Odabrao si islam!" Zatim sam uzdignut u najbliže svemirsko prostranstvo. Džibril je tražio da se otvori, pa mu je rečeno: "Ko si ti?" - "Ja sam Džibril", odgovorio je. "Ko je s tobom?" - "Muhammed", odgovori. Rečeno je: "Je li mu upućeno poslanstvo?" - "Da, upućeno mu je", odgovori Džibril. Otvoreno nam je! Kad li tamo, Adem, a.s.

traje dugo, već brzo nestaje i ponovo se stapa sa vodom. Krug je nešto što se obnavlja, što čini vezu određenih elemenata i predstavlja stalnu cirkulaciju pojedinih motiva unutar svoje kružnice. Kapi daju krugove, a krugovi ostaju među obalama. U takvom motivacionom sklopu, Rebronja učvršćuje jedinstvo prirode, aludirajući na jednoću i postojanje. Motiv obale može se posmatrati i kao motiv mjesta sa koga se motri Jedinstvo Božije, mjesto sa koga se najbolje uočava *istina*. Obale također mogu simbolizirati i korice knjige koje čuvaju *istinu*, a to je Kur'an.

Kada govorimo o motivima obala, moramo spomenuti i dva motiva koja se nadovezuju na taj motiv, a to su *mostovi* i *ruke*. Mostovi spajaju razdvojene cjeline i udaljene svjetove, a ruke spajaju razdvojene ljude. Otuda i ta dva

predstavljaju slobodu i daju sliku jasnih vidika. Anadolija jeste mjesto njegovanja sufizma i orijentalne kulture. U tesavvuškoj poeziji mnogi stihovi su bili posvijećeni anadolskim dolinama i njihovim ljepotama. Tako Rebronja u pjesmi posvijećenoj Junusu Emreu pjeva i o anadolskim ljepotama.

Tvoj stih je Anadolija u meni,

Divlja i topla.

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 16)

Intertekstualno povezivanje pjesama Nadije Rebronje sa poezijom Junusa Emrea moglo bi se posmatrati na više nivoa, jer postoji puno poklapanja u motivacionim krugovima i samim sklopovima njihove poezije. Emre je inspirisao Rebronju da piše pjesme po ugledu na njegovu poeziju, tako da će im mnogi motivi biti zajednički, a to su

Na putu

Do svjetiljke.

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 11)

Povezanost motiva učvršćuje strukturu pjesama, pojačavajući njihovo značenje kako svakog motiva pojedinačno, tako i pjesama kao zasebnih cjelina. Uz motiv *leptira*, Rebronja koristi motiv *tražitelja*, koji se često poklapa sa prvim motivom. Tražitelj - leptir postaje *salik*. Šalik /mn. šalikūn/ je onaj koji je pretekao druge u bliskosti Bogu (mukarreb)⁷.

Leptir je simbol duše, koja traga za Svjetlošću i traži svoj smiraj. Simbolizirajući čovjeka i njegovu dušu, sufijski pjesnici su se opredijelili za leptira upravo zbog njegovog kratkog života i načina na koji on brzo gubi krila. Slično kao u pjesmi koju posvijećuje Širaziju,

5. Fejzulah Hadžibajrić: Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza, Islamska zajednica Zagreb, 1988, 5.

6. Junus Emre: Mistični Eros, Glas, Banja Luka, 1990, 28.

7. Fejzulah Hadžibajrić: Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza, 31.

Rebronja će i ovdje posegnuti za motivima koji će njenoj pjesmi dati dozu mistike. Inspirisana aškom u poeziji Emrea, pjesnikinja će posegnuti za motivom leptira, koji će, ustvari, predstavljati ključnu vezu između pjesnikinje i samog Emrea. Na putu do svjetiljke, Rebronja će sresti *njegovog leptira*, što znači da se u tom trenutku i ona sama osjeća kao salik koji neumorno traga za Istinom. Rebronja će svojim pjesmama dati apsolutnu slobodu, tako da će se motivi sufijskog pjesništva stalno preplitati u njoj, vremenom dobijajući savremen oblik.

Zarekoh se

Da ću biti

Tražitelj...

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 11)

Kada smo govorili o motivu vina, rekli smo da Nadija Rebronja koristi motiv čaše umjesto motiva krčaga, a da njeni stihovi u krčagu čuvaju mlijeko. Sufijski pjesnici su koristili motiv krčaga s vinom da simboliziraju njihovu opijenost ljubavlju prema Bogu.

O krčmaru kreni čašu, i nazdravi svima piće,

*Jer, ljubav bi s prva lahka, al' se javiše teškoće!.*⁸

(Hafiz Širazi. 1. gazel)

Za razliku od sufijskih pjesnika, koji ponosno u krčagu čuvaju vino i čekaju trenutak kada će krčag biti razbijen, a njihova ljubav sasvim slobodna, Rebronja se opredjeljuje za mlijeko. Ovakva vrsta transkodiranja doprinijet će pomalo različitim tumačenju njenih stihova, koje će biti kao odjek onoga što su nekada stvarali divanski pjesnici. Pjesnikinja time postiže originalnost i pokazuje nam različite mogućnosti transformiranja motiva u njenom ličnom pogledu na načela tesavvufa. Npr.: „Džibril mi je ponudio jednu posudu sa vinom i drugu s mlijekom. Odabrao sam mlijeko, a Džibril mi reče: „Odbrao si islam!” Zatim sam uzdignut u najbliže svemirsko prostranstvo. Dži-

bril je tražio da se otvori, pa mu je rečeno: “Ko si ti?” – “Ja sam Džibril” odgovorio je. “Ko je s tobom?” – “Muhammed” odgovori. Rečeno je: “Je li mu upućeno poslanstvo?” – “Da, upućeno mu je”, odgovori Džibril. Otvoreno nam je! Kad li tamo, Adem, a.s.⁹

Mlijeko u islamskoj filozofiji znači *znanje, spoznaja, vjerovanje*. Ono je simbol pravog puta, puta bez greške, simbol čistote i ispravnog vjerovanja, simbol islamskih ljepota, pa otuda Rebronja koristi motiv iz Kur'ana u svojim pjesmama.

Prolih nadu

Kao mlijeko iz krčaga

Da u bari

Njegov odraz ugledam

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 6).

Kada se govori o motivu krčaga, ne može se zaobići jedan neobičan motiv koji pjesnikinja koristi i koji postaje veoma specifičan i prepoznatljiv u njenim pjesmama. To je motiv *testije* u kome se čuva *đul-jag*. (*gül-yag*, tur. ružino ulje). Sam motiv *testije* jeste veza sa bošnjačkom narodnom tradicijom koja se razvijala pod velikim uticajem osmanske kulture, a *ružino ulje* je simbol nekakve ljepote, prijatnosti.

Testiju đul-jaga drhtavo čuvam,

Još uvijek prolila je nisam

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 12)

Motiv *đul-jaga* postoji još u narodnoj tradiciji, u priči o bakalu i papagaju koji prolje posudu sa *đul-jagom* i, zbog kazne koju dobije, ostaje bez glasa.¹⁰

Otuda Rebronja baš u ovoj pjesmi uvodi motiv *slavuja* kao simbol glasa.

Slavuje moje pretiše

Neka niko ne čuje,

Dok snove ne dosanjam.

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 12).

Intertekstualna povezanost stihova Nadije Rebronja sa stihovima Hafiza Širazija ogleda se i u upotrebi ovog motiva koji je našao svoje mjesto u sufijskoj poeziji.

Opet svježina mladosti po baščama mirišljavim,

*A slavuji divnog poja primaju glas o ružama.*¹¹

(Hafiz Širazi, 4. gazel)

Simbol slavuja jeste simbol glasa, koji se u sufijskoj književnosti našao u stihovima skoro svih autora, pa ga Fevzija Mostarac stavlja i u naslovu svoje zbirke *Bulbulistan*. Nadija Rebronja kroz ovaj motiv prožima svoju potrebu, kao i potrebu svih ljudi za izražavanjem svojih misli. Slavuj simbolizira čovjeka, njegovu dušu koja stalno stremlji ka svojim snovima. *Bulbul*, znači: slavuj, duša, dah.¹²

Koristeći motiv slavuja, poput Širazija, Rebronja izražava sopstvenu potrebu za izrečenim mislima. Za Hafiza slavuj simbolizira glas o ružama, koji, ustvari, predstavlja glas o nečemu lijepom, što bi se opet moglo povezati sa čovjekovom spoznajom *istine*. Kod Rebronje motiv slavuja predstavlja skrovitiji vid njenog unutarnjeg svijeta, koji ona povezuje sa motivom sna. „Kada snovi budu dosanjani, njeni slavuji postaće slobodni“, kaže Rebronja, aludirajući time na trenutak čovjekove spoznaje. Simbolika slobode i prostranstva našla je veliki odjek u zbirci *Ples morima*, pa se, pored Anadolije, kao stalni elementi javljaju: *Bosfor*, *Efes* i *Širaz*. Pjesma *Nikada je bilo uvijek*, koju autorica u posvjeti oslovljava kao *Medžnunova pjesma Lejli*, objedinjuje ove motive, spajajući njima široka prostranstva po kojima čovječija duša traži svoj smiraj. Ova pjesma je jedna od najuspjelijih sa motivima sufizma u sebi jer se u njoj ocrtavaju osnovna načela tesavvufa.

Šetali smo mi nikada

Anadolskim dolinama,

U kamenim tekijama

Mi tražili jedno drugo.

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 21)

Motiv *Medžnuna* u sufijskoj poeziji ukazuje na simbol evlije, odabranih

8. Rumi, Hajam, Sa'di, Hafiz: Četiri perzijska pjesnika, Svjetlost, Sarajevo 1999, 115.

9. Ahmed Mehmedović: Tako je govorio Muhammed Resulullah, UB, Tuzla 1991, 15.

10. Rumi, Hajam, Sa'di, Hafiz: Četiri perzijska pjesnika, Svjetlost, Sarajevo 1999, 118.

11. Fejzulah Hadžibajrić: Mali rječnik sufijско-tarikatskih izraza, Islamska zajednica Zagreb, 1988, 5.

12. Fejzulah Hadžibajrić: Mali rječnik sufijско-tarikatskih izraza, Islamska zajednica Zagreb, 1988, 10.

ljudi. Evlija (jed. veliji) ima značenje: Allahov prijatelj, ljudi počašćeni nadahnućem, oni koji su odabrani između običnih ljudi-vjernika po svojoj duhovnoj snazi; dobri čovjek, bogougodnik čije eventualno vidljivo čudo nema veze sa nekakvim čarolijama, hipnozom ili sugestijom, već je stvarni čin kao dar od Allaha, dž.š., a zove se keramet (v. ehlullāh).¹³

Intertekstualno povezivanje ove pjesme sa čuvenim Nizamijevim djelom *Medžnun i Lejla* postoji u tesavvufskim pitanjima kojima pjesma raspolaze i orijentalnim motivima na kojima ona počiva; širine prostranstava po kojima Medžnun i Lejla tragaju za jedinstvom i spoznajom *istine*. U Rebronjinim stihovima, svaka pretpostavka da se nešto dogodilo negirana je već prvim stihom, izdvajajući ovu pjesmu kao cjelinu u kojoj se oslikava postojanje. Njihovo traganje za *istinom* ne dotiče Božiji svijet, ono se nikada nije ni dogodilo sve do onog trenutka kada se ne doživi spoznaja i kada čovjek shvati jedinstvo Božije.

*Griješili smo mi nikada
Da postoji jedno, drugo,
U plamenu s leptirovima
Ja smo i ti jedno isto.*

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 22)

Traganje čovjeka za Božijom svjetlošću jeste put koji leptirica prolazi tražeći plamen svjetiljke. Rebronjino traganje spaja anadolske doline sa bosforskim mostovima, završava se na širaskim pločnicima, gdje na kraju u svojim greškama, zajedno sa leptirom koji traga, uviđa *istinu* i spoznaje jedinstvo Božije. Motivi goluba i kaveza spajaju se sa motivima pjeska, Bosfora i Efesa, sve u pjesmi koju Rebronja posvjećuje Nazimu Hikmetu. Motiv *slobode* povezan je sa motivima *prostranstva*, u kojima sloboda biva potpuna, a motiv *pjeska* se prepliće sa motivom *kapi, suza i bisera*, a svi označavaju dijelove jedne velike cjeline, nešto skriveno, nešto što čuva veliku tajnu, a to su, s jedne strane, čovjek, a s druge, Bog.

U kandžama

*Tvog goluba u kavezu, Nazim,
Bilo je još zrna pjeska
Sa obale, kraj Efesa...*

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 17)

Motiv *bisera* u poeziji Nadije Rebronja u pjesmi *Testiju đul-jaga drhtavo čuvam* ima kur'anski palimpsest, u priči o Kraljici Belkisi i biseru.

*Zrno pjeska u duši nosim
I san o biseru snijem.*

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 12)

Biser je simbol tajne koja se krije u školjci. Sam način njegovog nastanka i period koji je prilično dug dovoljno je mističan da simbolizira Boga. Biser je simbol *istine*. Motiv bisera postoji i u Bibliji, u Jevanđelju po Mateju i simbolizira istinu. Motiv bisera prisutan je i u Mevludu, pa ćemo kroz sve te primjere najbolje vidjeti način na koji Rebronja transkodira sam motiv i kakve konture na kraju on dobija u njenim stihovima.

*Amina, majka Muhammed-pejgambera,
Ona sedef rodi zrno bisera.*¹⁴

Transformacija motiva bisera od Kur'an-a, Biblije, Mevluda, pa sve do stihova Nadije Rebronja dovela je do toga da on dobije više značenja, ali će se svako od njih uglavnom stapati sa onim izvornim značenjem, a to je simbolika Istine. U Gaševićevom *Mevludu* biser će biti simbol samog Poslanika, što nam opet čini neraskidivu vezu sa motivom koji je preuzet iz priče o Kraljici Belkisi. Rebronja će pažljivo odabrati motive na kojima će vješto nizati svoje stihove, i na taj način povezati mnogo različitih elemenata, simbola i sve ih učvrstiti na jakom izvoru tradicije i religije prožimajući ih elementima modernog života.

Koristeći legendu o Ahmedu Gurbi-babi, Nadija Rebronja vješto koristi motive legende upotpunjujući ih motivima iz njegovog stvaralaštva. Kada se Gurbi-baba vratio u Novi Pazar, pri ulasku u grad, odapeo je strijelu. Na mjestu gdje je strijela pala on je podigao tekiju u kojoj se molio.

*Odapeću strijelu
Ko Gurbi-baba
I čekaću da padne
Na tvoje grudi,
Da u njima podignem
Svoj hram*

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 14)

Odapeta strijela simbolizira neki novi početak i odlučnost čovjeka da se pokuša izboriti sa ovozemaljskim nedaćama. Legendarni motiv poslužio je pjesnikinji da dočara mističnost u vezi sa imenom i radom velikog pjesnika Gurbija. Motiv *hrama*, na kraju pjesme, može se usporediti sa motivom tekije, koji je jako čest u sufijskoj poeziji i koji će u stihovima Nadije Rebronja dobiti povlašćeno mjesto. Uz te motive obavezno je pomenuti i motiv *zikra*, koji je Rebronja transkodirala kroz više motiva, pa ga možemo naći u zvuku defa, koji ona poredi sa dahom.

*Dva dukata na defu
Među njima koža nategnuta...
Zvuk je naš dah
Naše prožimanje
I svrha.*

(Nadija Rebronja, *Ples morima*, Novi Pazar, 2008, 20).

Zikr znači spominjanje Božjih imena jezikom i razmišljanje o Njemu, prizivanje Allaha, slavljenje Božijeg imena. Može biti skupni i pojedinačni, a najčešći oblici su: zikr-i džehri (glasni zikr), zikr-i lisāni (zikr jezikom), zikr-i kalbi (zikr srcem), zikr-i hafijj (skriveni zikr)¹⁵. Motiv zikra u sebi sadrži tesavvufske elemente, pa su i drugi simboli najviše u funkciji očuvanja vjerskih načela. Motiv zikra prepliće se sa motivom tekije, koja simbolizira odricanje svega ovozemaljskog, odricanje svega osim Boga. Tekija je mjesto gdje se najviše spominje Bog, mjesto gdje se zikri. Ona je simbol vjere, molitve, a sam motiv hrama se prepliće sa njim i označava nešto sveto.

Ples morima je protkan oduševljenjem turskom kulturom i poznavanjem mnoštva detalja vezanih za jezik i duh Orijenta: pjesme su *Anadolske doline*, pjesnikinja tiho plovi vodama Bosfora, a njene ruke su *Bogaz most* koji spaja odvojene dijelove jedne cjeline.

13. Mevlud (od hfz. Saliha Gaševića), Print Trejd, Novi Pazar, 2001, 209.

14. Fejzulah Hadžibajrić: Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza, Islamska zajednica Zagreb, 1988, 41.

PRVA ZBIRKA PJESAMA HARISA JAŠAREVIĆA

Zbirka pjesama *Horor i egzistencija* predstavlja prvu knjigu mladog zaljubljenika u poeziju Harisa Jašarevića. Izdata je 2013. godine, u ediciji: SENT-a, a njen recenzent je Enes Halilović, književnik. Objavljivanje zbirke je finansijski podržalo Bošnjačko nacionalno vijeće.

Na promociji ove zbirke u Novom Pazaru, 3. jula 2013. godine, Zehnja Bulić, profesor književnosti, rekao je da su Harisove pjesme nastale iz pukotina njegovog bića, ali i ponora sredine u kojoj egzistira. On, kako kaže Bulić, iz tamne materije svijeta i bića izvlači dragocjenosti. Njegove poetske slike jesu, uglavnom, mozaici jezivih slika i sazvučja kojima pjesnik optužuje, voli i oplemenjuje, s ciljem da pripitomi košmare u sebi i u drugima.

Haris Jašarević (1992, Novi Pazar), student je Odsjeka za njemački jezik i književnost na Internacionalnom univerzitetu u Novom Pazaru. Dobitnik je nekoliko omladinskih književnih nagrada, Prva nagrada za poeziju u kategoriji do trideset godina na festivalima: Međunarodnom festivalu poezije i kratke priče „Duško Trifunović“, Međunarodnom festivalu poezije i kratke priče „Stanislav Preprek“, Međunarodnom festivalu poezije i kratke priče „Magda Simin“, Međunarodnom festivalu poezije i kratke priče „Pavle Popović“, Međunarodnom festivalu poezije i kratke priče „Joan Flora“, Međunarodnom festivalu poezije i kratke priče „Vojislav Despotov“, kao i prve nagrade za najbolju neobjavljenu pjesmu mladih autora do trideset godina na konkursu novopazarskog Kulturnog centra.

Bajramska pjesma

*Sjećam se, imao sam tri godine:
poljubio sam brata, nije se probudio.
Danas sam mu obilazio grob,
sada je tu samo zemlja
koja je zatrerala njegov život.
Tu pored zarasli su rahmetli nana i
dedo.*

*Nešto u meni
skakuće, zviždi kao dijete, plače kao
čovjek.
Možda smo bratu na kvantašu kupili
odijela,
dva broja veća,
za sadašnji i budući život.*

*Čekam dan
kada će se djeca radati,
i neće biti srijeda, a
djevojčicama neće trebati
kreme za popunjavanje bora,
i roditelji ih neće žive zakopavati.*

*Ja ću oduzeti diplomu doktoru
koji mi uze brata.*

*Mrtav koračam
ulicama koje nose moje ime.*

Dušman

*noć je umrla na porođaju
slepilo na štakama je ljubi
vatra čeka.*

*pokošena je trava na grudima
i pjeskovito podne sam izgubio
ali kaiš na pantalonoma tvojeg imena
još pritežem
ptico među oblacima.*

*rijeko preko mojih nerava
dok prah po prah umire zemlja
djevojčica u šiskama sakrivena plače*

*sutra umrla. nek se stene pred
nevidljivim kopljima probude
samo da li će grobar biti
ljubomorani na mene kada me sahrani?*

Razmišljanje

*Pijem kahvu i pušim bakarne cigarete.
Pepeo se otkida kao misli.*

*Još uvijek čuvam sms poruku na mo-
bitelu:*

*„Ja i ti ćemo imati troje djece,
daćemo im imena po zvijezdama.
Ostarićemo zajedno i
umrijeti na istom krevetu,
toplom kao tvoja ruka.“*

Prosljediću ovu poruku nekoj drugoj.

**Iz zbirke pjesama:
„Horor i egzistencija“**

Dino Lotinac

Tajne "razbijenog vrča"

O knjizi Adise Musić: "Pobožnik greškom razbi vrč, i vino se razli - poetsko stvaralaštvo Mehmeda Mejlje Guranije"

Autorica uzima Mejljine stihove za naslove cjelina kao i za sam naslov knjige, što pojačava mističnost i simboličnost, povezujući tako njegove stihove sa svojim tvrdnjama

Mlada novopazarska autorica Adisa Musić uplovila je u vode književnosti iscrpnom studijom o poetskom stvaralaštvu velikog bošnjačkog pjesnika koji je stvarao na orijentalnim jezicima Mehmeda Mejlje Guranije. Rođena je u Novom Pazaru, gdje je studije književnosti završila na Državnom univerzitetu, i odbranila master temu o poetskom stvaralaštvu Mehmeda Mejlje Guranije. Doručena i proširena verzija njenog rada jedan je od dva nagrađena rukopisa na konkursu za objavljivanje prve knjige novopazarske Narodne biblioteke *Dositaj Obradović*.

Knjiga *Pobožnik greškom razbi vrč, i vino se razli - poetsko stvaralaštvo Mehmeda Mejlje Guranije* prva je značajnija studija o književnom stvaralaštvu ovog sarajevskog pjesnika, o čijem radu se ne zna dovoljno. Pohvalna je hrabrost ove mlade autorice da se upusti u ovakav istraživački poduhvat, znajući na kakve će barijere nailaziti, jer je kod nas još uvijek slabo istraženo stvaralaštvo bošnjačkih autora na orijentalnim jezicima.

U prvom poglavlju ove studije Adisa Musić dala je jedan sistematičan uvid u pojam i osnove divanske književnosti. Teorijsko potkrepljivanje svega onoga čime će se baviti u svom istraživanju pokazuje nam veliku dozu odgovornosti autorice, koja ovoj problematici pristupa veoma zrelo i objektivno. U ovom poglavlju pronalazimo jasan rezime divanskog stvaralaštva u bošnjačkoj književnosti. Ona govori o njenim osnovama, trajanju i pjesničkim vrstama koje su u njoj postojale. Adisa se osvrće na život i djelo pjesnika Guranija, dajući nam podatke koji su veoma značajni za praćenje njegovog rada, a i samog razvoja i trajanja ove književnosti. Govoreći o Guraniji, ona se u najvećoj mjeri bazira na njegov književni rad, ističući njegovu privrženost tarihu (pjesničkoj vrsti), kao glavnu crtu njegovog književnog karaktera. Autorica govori o specifičnosti Mejljinih tariha, objašnjavajući njihov značaj za sveukupno pjesnikovo stvaralaštvo, a i samu divansku književnost.

U centralnom poglavlju Adisa Musić govori o načelima Mejljinog stvaralaštva, podtekstu i ideologiji tesavufa. Bazirajući se najviše na ovoj problematici, autorica se bavi analizom pjesnikovih stihova, i na taj način uspijeva da prodre do one srži divanskih motiva, simbola i tematike koja je uvijek vješto

skrivena. Oslanjajući se na teorijski dio o divanskoj književnosti i dostupnoj literaturi o tesavufu, odgovorno i iscrpno, autorica uspijeva da dokuči veliku simboliku koja postoji u Guranijinim pjesmama. Baveći se analizom motiva, cjelokupnom ideologijom i osnovnim načelima tesavufa, Adisa otvara neke nove horizonte, koji se nepregledno šire, otvarajući nova polja za neka naredna istraživanja. Iščitavajući Mejljine stihove, ona povezuje već poznate tesavufske simbole, njihova značenja sa islamskim misticizmom koji postoji u njima i koji ih povezuje sa književnim stvaralaštvom drugih divanskih pjesnika. Veoma je efektno što je svaki dio ovog centralnog poglavlja lirično naslovljen. Ona uzima Mejljine stihove za naslove cjelina, kao i za sam naslov knjige, što pojačava mističnost i simboličnost, povezujući njegove stihove sa svojim tvrdnjama.

U završnom poglavlju autorica se bavi Guranijinom epigrafikom i kaligrafskim radom dajući brojne ilustracije, koje čitaocima i istraživačima mogu dati što jasniji uvid u sveukupan rad ovog divanskog pjesnika.

Studija *Pobožnik greškom razbi vrč, i vino se razli - poetsko stvaralaštvo Mehmeda Mejlje Guranije*

Adise Musić otvara nam vrata u svijet divanske književnosti, dajući nam iscrpno tumačenje poetskog stvaralaštva ovog značajnog bošnjačkog pjesnika.

Knjiga „*Pobožnik greškom razbi vrč, i vino se razli - poetsko stvaralaštvo Mehmeda Mejlje Guranije*“, koju smjelo potpisuje mlada autorica Adisa Musić, promovisana je 14. juna 2013. godine, u novopazarskoj biblioteci *Dositej Obradović*. Promoteri ove knjige bili su dr. Nadija Rebronja i dr. Sead Šemsović - profesori Državnog univerziteta u Novom Pazaru.

Studija o poetskom stvaralaštvu divanskog pjesnika Mehmeda Mejlje Guranije Adise Musić jedan je od dva nagrađena rukopisa na konkursu za objavljivanje prve knjige koji raspisuje Narodna biblioteka *Dositej Obradović* iz Novog Pazara. Drugi nagrađeni rukopis je drama *Neko je ubio Laru* Enesa Sijarića.

Za rad na istraživanju Mejljinog stvaralaštva, Adisa Musić kaže da je motivisalo to što on ima bogat književni opus a koji je neistražen i gotovo potpuno zanemaren, marginaliziran od strane istraživača jer piščevo stvaralaštvo nije bilo svrstano u jedan divan, dakle zbirku, već rastureno širom naših prostora. „Mejlja nije dobio zasluženno mjesto među svojim savremenikima što zbog političkih dešavanja, što nedovoljnog angažmana istraživača“, kaže Adisa. Istina, Mejlja je pisao na turskom jeziku daleko od Turske da bi ga ona, po svojim mjerilima kvaliteta, poštovala i priznavala kao valjanog, a, sa druge strane, zanemaren od svog naroda /vjerovatno uslijed nedovoljnog obrazovanja običnih ljudi/, koji bi u njemu prepoznao vrsnog stihotvorca. Upravo, u naslovu je stih koji je višedimenzionalan, u kojem se, kako Adisa kaže, i sama pronašla – stih upućuje na pojedinca /pobožnika koji, ukoliko načini jednu životnu grešku, pored svog dobra koje inače čini, može ispaštati i zbog koje sav njegov uloženi trud može biti uzaludan.

Adisa Musić je rođena u Novom Pazaru 1987. godine. Osnovne studije je završila na departmanu Filozofsko-filoloških nauka Državnog univerziteta u Novom Pazaru, smjer Srpski i bosanski jezik i književnost. Na istom departmanu upisuje i završava master studije sa temom „Poetsko stvaralaštvo Mehmeda Mejlje Guranije“, čime stiče zvanje diplomiranog master filologa. Radi kao nastavnica bosanskog jezika u Novom Pazaru.

ODBRANA OSIJEKA

Udarili Ugri jurišnici
Na tranšeje paše Ćorovića.
Hoće Osjek ključ od Slavonije,
Hoće Osjek, za Bosnom uzdišu.
Ugri biju - Turci odbijaju
Teče Drava rijeka krvava,
Nosi mrtve konje i junake
Za tri dana i noći četiri
Izginule hiljade Turaka,
Sve braneći Osjeka bijela.
Branije ga, ne odbraniše ga.
Kad je jutro svanulo četvrto.
Podiže se slavni Ćoroviću
Na putalju, hatu arapskome,
U mundiru zlatom vezenome,
U mundiru daru carevine.
Konja igra, iz grada izlazi
Razbojištem strašnjem zalazi
Vidi mrtve Turke na buljuka
Mrtvu silu svoju izginulu.
Žive zbira tamo gdje još ima
Žive zbira i suze rasipa.
Dokle jednom, kao sivi soko.
Trže sablju i diže visoko.
"Djeco moja, bitka je potonja,
Al' za slavu cara i Allaha.
Predajmo him glave i oružje
Živjećemo, djeco, u pjesmama.
Car zakletva, Allah zaštitnica
Ko pogine taj živi najduže
Što su Ugri što s njima Hrvati
Nego sluge ćesara bečkoga,
Sad u juriš na te konjušare
Sultan jedan, ostalo fukara."
Paša sabljom oblake zapara,
Pa povede vojsku sultanovu
U pobjedu vazda za pamćenje.
Prvo zgazi šanac Jakubovac
Pa na Bilje šumu izvan grada
Ćor Mehmede udri iznenada
I potopi ugarske topove.
Kad odalji vatru od Osjeka
Sva hrvatska vojska zaleleka
"Silan paša, ova glava naša
Slavna banska vojska se predava

Kakva slava kod vojske predate!
Sasjecite šejtansku fukaru,
Redom svakom otkinite glavu
I naše su zatrpale Dravu."
Na Ugre se paša popovrnu,
Al' da vidiš sudbinu im crnu
Sa bojišta oni utekoše.
Turci Osjek grada odbraniše.
I sultanu pismo nakitiše.
"Care - sunce naše najmilije
Tvoja svjetlost Osjeka još grije.
Allah jeste primio šehide
Pred oružjem tvojim se ne stide.
Nego sjaj mu podižu visoko
Al' ko paša Ćoroviću niko."

*Objavljeno: Veliki Dravski Vinogradski
težački kalendar, 1702 god.
Arhiv grada Osijeka
Priredio: Enver Ćorović*

Hajro Ikić (1947)

PRAZNE RUKE

Omer neće da otvori oči -
spavajući, i podne preskoči!
Zavjesama zarobio tamu,
da mu podne ne vidi pidžamu!

Omer neće da posije žito -
samo glupi ljudi zemlju oru!
Dok „izmisli“ i brašno i sito,
na licu će iskopati boru!

Omer neće da pročita knjige -
što da broji mravinjake slova!
Od gladi mu prokljajale brige -
Omer sanja kolonu hljebova!

Omer mora da isprosi hljeba -
nikom kolač ne pada sa neba!
Zalud prosi - prazne su mu ruke
a lice mu farba plamen bruke!

Godina školstva na bosanskom jeziku u Sandžaku

Godina 2013. bit će upamćena po uvođenju nastave na bosanskom jeziku u osnovnim u srednjim školama u Sandžaku. Ovaj proces zahtijevao je preciznost, ažurnost, poštovanje i angažovanje stručnog kadra od strane Bošnjačkog nacionalnog vijeća, na čelu sa Esadom Džudževićem.

Delegacija Udruženja nastavnika i profesora bosanskog jezika i književnosti Tuzlanskog kantona iz Bosne i Hercegovine posjetila je Bošnjačko nacionalno vijeće, 14. januara 2013. godine, s ciljem zajedničkog rada u oblasti školstva na bosanskom jeziku. Delegaciju su činili: predsjednica Udruženja Amela Isanović, predsjednik skupštine Udruženja Arif Švraka, sekretar Udruženja Sabina Jogunčić i član Nadzornog odbora Udruženja Maida Švraka. Ova posjeta je, prema riječima predsjednika Vijeća Esada Džudževića, bila most više ka spajanju Bosne sa Sandžakom, jer je bosanski jezik "jezik i Bošnjaka u Sandžaku i Bošnjaka u BiH", te ga tako treba primijeniti i u praksi.

Svečanost uručivanja licenci prevodiocima udžbenika na bosanskom jeziku za osnovne i srednje škole, Glavni ured BNV-u u Novom Pazaru, 4. februar 2013. godine

Bošnjačko nacionalno vijeće će od tada biti pokretač brojnih aktivnosti u vezi sa uvođenjem nastave na bosanskom jeziku. Ono što je bilo nužno uraditi jeste osposobiti kadar koji će raditi udžbenike na bosanskom jeziku. Zato će već 4. februara 2013. biti uručene licence prevodiocima udžbenika na bosanski jezik za osnovne i srednje škole. Licence za obavljanje poslova prevodilaca za bosanski jezik dobilo je 17 profesora bosanskog jezika, koji će u sklopu uvođenja nastave na bosanskom jeziku prevesti udžbenike za 1. i 5. razred osnovne škole, kao i za 1. razred srednje škole.

Nacionalni prosvjetni savjet je 8. februara 2013. godine donio plan udžbenika na bosanskom jeziku, čime je završen institucionalni okvir za uvođenje nastave na maternjem jeziku pripadnika bošnjačke nacionalne zajednice u Srbiji.

Osmi po redu seminar o pripremnosti nastavi na bosanskom jeziku u obrazovno-odgojnim ustanovama u Sandžaku održan je 9. februara 2013. godine, u Glavnom uredu BNV-a u Novom Pazaru, na kome su prisustvovali direktori i nastavnici osnovnih i srednjih škola iz sandžačkih opština (Novi Pazar, Tutin, Sjenica). Na seminaru su govorili: Esad Džudžević, predsjednik Vijeća, Muratka Fetahović, šefica Resora za obrazovanje Vijeća, i Elias Rebronja, predsjednik Stalnog odbora za obrazovanje Vijeća.

Dana 14. februara 2013. godine, u Glavnom uredu Vijeća, predsjednik BNV-a Esad Džudžević, šef Resora za obrazovanje Muratka Fetahović i predsjednik Odbora za obrazovanje Elias Rebronja razgovarali su sa direktorima obrazovno-odgojnih ustanova u kojima će od 21. februara 2013. godine početi priprema nastava na bosanskom jeziku. Razgovorom su riješena organizaciono-tehnička pitanja za održavanje prvog javnog časa na bosanskom jeziku iz historije i kulture Bošnjaka, kao i o implementa-

Osmi seminar o pripremnosti nastavi na bosanskom jeziku, 9. februar 2013. godine, Glavni ured BNV-a

Predstavljanje udžbenika od strane autora. Slika1: Rešad Prtinac, nastavnik likovne kulture, slika2: Farisa Fetahović, vaspitač

Osmi seminar o pripremnosti nastavi na bosanskom jeziku, 9. februar 2013. godine, Glavni ured BNV-a

Sastanak sa direktorima obrazovno-odgojnih ustanova u kojima će biti realizovana priprema nastava, 14. februar 2013. godine, Glavni ured BNV-a

ciji pripremne nastave na bosanskom jeziku od 21. februara do kraja nastavne, 2012/2013. godine.

Dana 16. februara 2013, održan je deveti seminar o pripremljenoj nastavi na bosanskom jeziku u Sandžaku, na kojem su obrađene teme o izvođenju pripremljene nastave na bosanskom jeziku sa organizaciono-tehničkog aspekata, kao i praktičnoj primjeni nastavnih planova i programa iz grupe nacionalnih predmeta.

Dio seminara su činile radionice, u kojima su nastavnici, u radnim grupama, zajedno sa autorima udžbenika detaljnije razmatrali sadržaj nastavnih jedinica za pripremljenu nastavu na bosanskom jeziku.

Ministarstvo prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije dostavilo je, 19. februara 2013, Bošnjāčkom nacionalnom vijeću akt o davanju saglasnosti za sprovođenje programa pripremljene nastave na bosanskom jeziku, koja će se izvoditi od 21. februara 2013. godine u obrazovno-odgojnim ustanovama u Sandžaku. Na taj način proces implementacije nastave na bosanskom jeziku dobija na intenzitetu, biće pokrenuti svi raspoloživi mehanizmi za realizaciju kompletne nastave na bosanskom jeziku u Sandžaku.

Ovim su Bošnjaci ušli u sami finiš procesa implementacije prava pripadnika nacionalne zajednice na obrazovanje na svom maternjem jeziku. Pripremljena nastava na bosanskom jeziku početak će 21. februara 2013. godine, čime će biti ispunjen uslov za nesmetano odvijanje nastave na bosanskom jeziku od naredne, 2013/2014, školske godine, na dan koji su Ujedinjene nacije proglasile za Dan maternjeg jezika. Počet će u dvanaest obrazovno-odgojnih ustanova i to u: Novom Pazaru, Tutinu, Sjenici i Prijepolju, a bit će proširena, 29. marta 2013, i sa nastavom iz opšte-obrazovnih predmeta.

Deveti seminar o pripremljenoj nastavi na bosanskom jeziku, 16. februar 2013. godine, Glavni ured BNV-a

Sastanak urednika udžbenika i izdavačke kuće Klett, 4. februar 2013. godine, Glavni ured BNV-a

Na izradi udžbenika i dodatka za izvođenje nastave na bosanskom jeziku radio je tim od 25 članova. Bio je ovo veliki izazov i odgovornost, ali i velika čast za autore iz Sandžaka, jer je ovo prvi put da se ovakav projekat izvodi u ovom regionu. Svi autori i ilustratori udžbenika i dodatka su iz Sandžaka, a izdavač je „Klett“ iz Beograda.

Članovi autorskog tima:

*Farisa Fetahović,
Resmija Korać,
Elvedina Hakić,
Adela Melajac,
Sanela Međedović,
Meoluda Melajac,
Hodo Katal,
Hamid Šabanović,
Zineta Hukić,
Rešad Prtinac,
Nataša Prtinac,
Maida Maljoku,*

*Enisa Kajević,
Nermina Talović,
Esad Rahić,
Alma Trtovac,
Sabahudin Selmanović,
Elijas Rebronja,
Melida Rebronja,
Alma Smailbegović,
Emina Brunčević,
Dino Lotinac,
Muriz Čoković, akademski slikar, ilustrator
Muhamed Đerlek-Max – ilustrator
Suada Dautović, lektorica*

PRVI ČAS NA BOSANSKOM JEZIKU

U Novopazarskoj gimnaziji je, 21. februara 2013, na svjetski dan maternjeg jezika, održan Javni čas iz bošnjačke historije i kulture, kao centralna svečanost kojom je zvanično obilježen početak pripreme nastave na bosanskom jeziku u obrazovno-odgojnim ustanovama u sandžačkim gradovima.

„Sve ono što se u okviru bošnjačkih porodica njegovalo kao kultura, običaji i tradicija – danas će i zvanično ući u škole. Djeca bošnjačke nacionalnosti će prvi put u sistemu školstva Republike Srbije moći da izučavaju svoju kulturu, historiju, sandžačke pisce, likovnu tradiciju“, riječi su kojima je Melida Rebronja, profesorica bosanskog jezika i književnosti, započela Javni čas iz bošnjačke historije i kulture u nastavi na bosanskom jeziku u 1. razredu II odjeljenja Gimnazije u Novom Pazaru. Ovo je bio zvanični početak pripreme nastave na bosanskom jeziku u Sandžaku. Nastava će biti izvođena u Novom Pazaru, Tutinu i Sjenici.

Bošnjačko nacionalno vijeće će i zvanično, 20. februara 2013. godine, proglasiti 21. februar Danom školstva na bosanskom jeziku u Sandžaku. Ovaj datum se u svijetu obilježava kao Međunarodni dan maternjeg jezika s ciljem promovisanja jezičke kulture i raznovrsnosti, kao i višejezičnosti. Generalna skupština UNESCO-a proglasila je 1999. godine Dan maternjeg jezika kao sjećanje na studente koji su 21. februara 1952. godine ubijeni u Daki, u Istočnom Pakistanu, danas Bangladešu, jer su protestovali zato što njihov maternji jezik nije proglašen za zvanični.

Javnom času u Novopazarskoj gimnaziji prisustvovali su predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević i ostali predstavnici BNV-a, kao i državni sekretar u Ministarstvu prosvjete Muhedin Fijuljanin.

Članovi komisija Bošnjačkog nacionalnog vijeća za stručno-pedagoški nadzor i ocjenu kvaliteta izvođenja pripreme nastave na bosanskom jeziku su, 25. februara 2013, uručili direktorima obrazovno-odgojnih ustanova nastavne listove koji će biti korišćeni u pripremnj nastavi u 16 odjeljenja 12 obrazovno-odgojnih ustanova - u Novom Pazaru, Prijeplju, Tutinu i Sjenici.

Javni čas iz bošnjačke historije i kulture, 21. februar 2013. godine, PU "Mladost" Novi Pazar

Javni čas iz bošnjačke historije i kulture, 21. februar 2013. godine, PU "Maslačak" Sjenica

Javni čas iz bošnjačke historije i kulture, 21. februar 2013. godine, Gimnazija, Tutin

Javni čas iz bošnjačke historije i kulture, 21. februar 2013. godine, PU "Habiba Stočević" Tutin

Javni čas iz bošnjačke historije i kulture, 21. februar 2013. godine, Gimnazija, Sjenica

Javni čas iz bošnjačke historije i kulture, 21. februar 2013. godine, OŠ "Rifat Burdžović Tršo" Tutin

Javni čas iz bošnjačke historije i kulture, 21. februar 2013. godine, OŠ "Selakoovac" Novi Pazar

Javni čas iz bošnjačke historije i kulture, 21. februar 2013. godine, OŠ "12. decembar" Sjenica

Studija izvodljivosti sadržaja nacionalne grupe predmeta na Državnom univerzitetu

Na redovnoj sjednici Odbora za visoko obrazovanje na bosanskom jeziku Bošnjačkog nacionalnog vijeća, 19. marta 2013, usvojena je Studija izvodljivosti kojom se predlaže uvođenje studijskih programa koji obuhvataju sadržaje iz nacionalne grupe predmeta na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru. Studija izvodljivosti je podrazumijevala:

1. Uvođenje bosanskog jezika i pisma kao jezika nastave ravnopravno sa srpskim jezikom i pismom,

2. Obnova studijskog programa bosanskog i srpskog jezika i književnosti,

3. Proširenje Departmana umjetnosti sa dvopredmetnom nastavom Likovne i Muzičke umjetnosti ili sa dvije studijske grupe Likovna umjetnost i Muzička umjetnost. Prijedlog treba da se zasniva na likovnoj i muzičkoj pedagogiji,

4. Osnivanje studijskog programa ili dvogrupe Historija i Geografija.

Predsjednik BNV-a Esad Džudžević i članovi Odbora za visoko obrazovanje na bosanskom jeziku BNV-a razgovarali su, 22. marta 2013, sa Upravom Državnog univerziteta u Novom Pazaru, na čelu sa prof. dr. Miladinom Kostićem, o pomenutoj usvojenoj Studiji izvodljivosti Vijeća. G-din Džudžević predložio je g-dinu Kostiću da imenuje jednog koordinatora u procesu implementacije iznesenih zahtjeva.

Predstavnici BNV-a - predsjednik Esad Džudžević, šef Resora za visoko obrazovanje dr. Redžep Škrijelj, (tada) predsjednik Odbora za visoko obrazovanje prof. mr. Ervin Čatović i predsjednik Odbora za obrazovanje na bosanskom jeziku Elijas Rebronja - posjetili su, 26. marta 2013. godine, predsjednika Nacionalnog savjeta za visoko obrazovanje Republike

Predstavnici BNV-a na sastanku sa rukovodstvom Državnog univerziteta, 22. Mart 2013, povodom Studije izvodljivosti sadržaja nacionalne grupe predmeta na Državnom univerzitetu.

Predsjednik Vijeća Esad Džudžević, šef Resora za visoko obrazovanje u Vijeću doc. dr. Redžep Škrijelj, (tada) predsjednik Odbora za visoko obrazovanje u Vijeću prof. mr. Ervin Čatović, predsjednik Odbora za obrazovanje na bosanskom jeziku Elijas Rebronja i prof. dr. Miladin Kostić

Srbije prof. dr. Srđana Stankovića i državnog sekretara za visoko obrazovanje prof. dr. Zorana Mašića. Tom prilikom su razgovarali o usvojenoj Studiji izvodljivosti Vijeća kojom se predlaže uvođenje studijskih programa koji obuhvataju sadržaje iz nacionalne grupe predmeta na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru.

Kao rezultat ovih sastanaka je dogovor da će Ministarstvo prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja i Nacionalni savjet za visoko obrazovanje biti partner Bošnjačkom nacionalnom vijeću u realizaciji ciljeva pomenute studije.

Na sastanku sa Dragoljubom Kojčićem, direktorom Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva, 26. marta 2013, predstavnici BNV-a su dogovorili potpisivanje Memoranduma o strateškoj saradnji u pripremi i izradi udžbenika i drugih nastavnih sredstava u nastavi na bosanskom jeziku u osnovnom i srednjem obrazovanju u Sandžaku.

Na press konferenciji, koja je održana u Glavnom uredu BNV-a,

Dr. Redžep Škrijelj šef Resora za visoko obrazovanje na bosanskom jeziku

3. aprila 2013, šef Resora za visoko obrazovanje na bosanskom jeziku dr. Redžep Škrijelj je prezentovao ishode preliminarnih razgovora koji su, krajem marta 2013, obavljani sa rektorom Državnog univerziteta u Novom Pazaru prof. dr. Miladinom Kostićem, predsjednikom Nacionalnog savjeta za visoko obrazovanje prof. dr. Srđanom Stankovićem i državnim sekretarom za visoko obrazovanje u Ministarstvu prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja Zoranom Mašićem.

Stručni skup o implementaciji modela obrazovanja na bosanskom jeziku

Cilj stručnog skupa pod nazivom: "Sistem vrijednosti Bošnjaka u školstvu na bosanskom jeziku", koji je održan 5. aprila 2013, u Glavnom uredu BNV-a, bio je implementacija modela obrazovanja na bosanskom jeziku i povezivanje sistema vrijednosti Bošnjaka u Sandžaku sa sadržajem udžbenika i dodatka koji će biti korišćeni u nastavi u sandžačkim opštinama, kao i utvrđivanje kurikuluma u obrazovanju na bosanskom jeziku.

Skupu su prisustvovali recenzenti i autori koji su učestvovali u kreiranju novih udžbenika za nastavu na bosanskom jeziku, kao i vaspitači i nastavnici koji učestvuju u pripremljenoj nastavi na bosanskom jeziku.

Na skupu su, pored predsjednika BNV-a Esada Džudževića, predsjednika Stalnog odbora za obrazovanje Vijeća Elijasa Rebronje, doc. dr. Redžepa Škrijelja, govorili i članovi recenzentske komisije Vijeća prof. dr. Sait Kačapor, prof. dr. Hasnija Murtagić-Tuna, mr. Sead Šemsović i prof. dr. Senadin Lavić.

Anketiranje roditelja

Dana, 5. aprila 2013. godine, predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević održao je konsultativni sastanak sa direktorima i pedagogima svih osnovnih škola Novog Pazara i predškolske ustanove "Mladost" iz Novog Pazara na kojem je govorio o anketiranju roditelja o modelu nastave u obrazovno-odgojnim ustanovama u Sandžaku u školskoj 2013/2014. godini.

Na sjednici Izvršnog odbora BNV-a, održanoj 6. aprila 2013. u Glavnom uredu BNV-a, na kojoj su bili prisutni i članovi Odbora za obrazovanje, predsjednici Komisija za praćenje kvaliteta izvođenja Programa pripremljene nastave na bo-

sanskom jeziku u obrazovno-odgojnim ustanovama u Sandžaku, definisan je i usvojen Akcioni plan za implementaciju modela obrazovanja na bosanskom jeziku do 1. septembra 2013. godine, a koji se sastoji iz šest segmenata:

1. Pitanje udžbenika za školsku 2013/2014. godinu za predškolske ustanove, 1. i 5. razred osnovnih škola i 1. razred srednjih škola.
2. Izrada nastavnih programa za 2. i 6. razred osnovnih škola i 2. razred srednjih škola.

3. Izrada periodičnog i završnog izvještaja o toku i kvalitetu izvođenja pripreme nastave na bosanskom jeziku.

4. Tehnička podrška školama u kojima se izvodi priprema nastava na bosanskom jeziku doniranjem najsavremenijih nastavnih sredstava – interaktivnih tabli.

roditelja o modelu nastave u obrazovno-odgojnim ustanovama u Sandžaku u školskoj 2013/2014. godini. Predsjednik Džudžević je tom prilikom podsjetio na zakonsku regulativu kojom se reguliše uvođenje nastave na manjinskim jezicima u školski sistem Republike Srbije i upoznao ih sa procesom pri-

Anketni obrasci

Bošnjačko nacionalno vijeće, u cilju ostvarivanja prava Bošnjaka na obrazovanje na svom maternjem jeziku i početka nastave na bosanskom jeziku od 1. septembra 2013. godine, obezbijedilo je 12.000 anketnih obrazaca koji su podijeljeni direktorima osnovnih i srednjih škola u Novom Pazaru, Tutinu, Sjenici i Prijepolju. Na ovaj način, Bošnjačko nacionalno vijeće, u saradnji sa Ministarstvom prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, omogućilo je svim roditeljima da izaberu da li će njihovo dijete/učenik pohađati model nastave na bosanskom ili srpskom jeziku u školskoj 2013/2014. godini.

5. Anketiranje roditelja – Obrazcem za anketiranje roditelja o modelu nastave u obrazovno-odgojnim ustanovama u Sandžaku u školskoj 2013/2014. godini, omogućeno je da roditelji daju saglasnost da njihovo dijete/učenik pohađa nastavu na bosanskom ili srpskom jeziku.

6. Usvojene polazne osnove za izradu studije izvodljivosti za implementaciju nacionalne grupe predmeta na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru.

Zaključeno je da Akcioni plan za implementaciju modela obrazovanja na bosanskom jeziku obuhvata plan aktivnosti Vijeća do 1. septembra 2013. godine, odnosno početka naredne, 2013/2014, školske godine.

U prostorijama Centra za bošnjačke studije u Tutinu, 12. aprila 2013, održan je sastanak predsjednika Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esada Džudževića sa direktorima i pedagozima osnovnih škola u Tutinu, kao i direktorom predškolske ustanove u ovom gradu. Tema sastanka je, također, bila anketiranje

preme i izrade udžbenika koji će se od 1. septembra 2013. godine koristiti u nastavi na bosanskom jeziku u osnovnim školama u Sandžaku.

On je također, podsjetio na nužnost sprovođenja anketiranja roditelja za izbor jezika nastave u obrazovno-odgojnom procesu, podsjetio direktore i pedagoge na njihovu obavezu okončanja istoga, te upozorio na moguće, politički motivisane, pritiske u smislu slobodnog izjašnjavanja roditelja, što svakako ne treba da dozvole.

Timovi za izradu nastavnih planova i programa za nastavu na bosanskom jeziku

Timovi za izradu nastavnih planova i programa i dodatka nastavnim planovima i programima za 2. i 6. razred osnovne škole i 2. razred srednje škole za nastavu na bosanskom jeziku u obrazovno-odgojnim ustanovama u Sandžaku održali su zajednički sastanak 13. aprila 2013. u Glavnom uredu BNV-a. Sastanak je vodio predsjednik Odbora za obrazovanje na bosanskom jeziku Elias

Rebronja, koji je ujedno određen za koordinatora timova koji će izraditi nastavne planove i programe.

Šest timova, koji su formirani odlukom predsjednika Vijeća od 23. marta 2013. godine, dobili su zadatak da, zaključno sa 24. aprilom 2013, izrade nastavne planove i predmete za potrebe Bošnjaka u Sandžaku.

Za članove tima za 2. razred osnovne škole za predmet „Bosanski jezik i književnost“ su:

1. Sait Kačapor, supervizor
2. Sanela Međedović
3. Zineta Hukić
4. Maida Maljoku
5. Mevluda Melajac
6. Adela Melajac
7. Merima Čingić

Za članove tima za 6. razred osnovne škole za predmet „Bosanski jezik i književnost“ imenovani su:

1. Sead Šemsović, supervizor
2. Fatima Muminović Pelesić, supervizor
3. Hodo Katal
4. Dino Lotinac
5. Nermina Talović
6. Enisa Kajević

Za članove tima za 2. razred srednje škole za predmet „Bosanski jezik i književnost“ imenovani su:

1. Hasnija Muratagić Tuna, supervizor
2. Melida Rebronja
3. Amir Dautović

Za članove tima za predmet „Muzička kultura“:

1. Mersid Ramičević, supervizor
2. Mubera Škrijelj, supervizor
3. Alma Trtovac
4. Amor Rožajac
5. Sabahudin Selmanović
6. Hamid Šabanović

Za članove tima za predmet „Historija“:

1. Redžep Škrijelj - supervizor
2. Esad Rahić
3. Džemo Hot
4. Nazlija Aljušević
5. Hivzo Gološ
6. Sadeta Zahirović

Za članove tima za predmet „Likovna kultura“:

1. Ervin Čatović - supervizor
2. Rešad Prtinac
3. Nataša Prtinac
4. Hajrudin Dazdarević
5. Muhamed Đerlek
6. Muriz Čoković

Predstavnici Bošnjačkog nacionalnog vijeća i izdavačke kuće „Klett“ predali su rukopise 33 udžbenika i dodataka udžbenicima Ministarstvu prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, 15. aprila 2013. U pitanju su udžbenici i dodaci udžbenicima za predmete „Bosanski jezik i književnost“, „Historija“, „Muzička kultura“ i „Likovna kultura“, kao i prijevode udžbenika iz opšte-obrazovnih predmeta, koji će biti u upotrebi u nastavi na bosanskom jeziku u predškolskim ustanovama i odjelje-

njima 1. i 5. razreda osnovne škole, te 1. razreda Gimnazije u sandžačkim opštinama od 1. septembra školske 2013/2014. godine.

Memorandum o saradnji između BNV-a i izdavačke kuće „Klett“, koji se odnosio na izradu i prevođenje udžbenika i dodataka koji će biti korišćeni u nastavi na bosanskom jeziku, potpisan je 15. aprila 2013. god. u Beogradu, a potpisali su ga predsjednik BNV-a Esad Džudžević i direktorica Kletta Gordana Knežević-Orlić. Tekst memoranduma sadrži i obavezu unaprjeđivanja kvaliteta udžbenika i dodataka u nastavi na bosanskom jeziku, mogućnost razmjene iskustava u procesu izrade udžbenika na jezicima nacionalnih manjina, međusobne podrške u projektima značajnim za obje strane.

Potpisivanju memoranduma prisustvovali su: doc. dr. Redžep Škrijelj - predsjednik recenzentske komisije, Elias Rebronja - urednik izdanja na bosanskom jeziku i Ivan Perić - glavni urednik Kletta-a.

Sastanak sa direktorima i pedagogima svih osnovnih škola u Sjenici i direktorom predškolske ustanove „Maslačak“ Sjenica, čiji povod je bio anketiranje roditelja o modelu nastave u obrazovno-odgojnim ustanovama u Sandžaku u školskoj 2013/2014. godini, održan je 18. aprila 2013. godine. Sastanak je bio u sali Opštine Sjenica, kome su prisustvovali Esad Džudžević - ispred BNV-a, Mustafa Baltić i Esad Zornić - funkcioneri Skupštine Opštine Sjenica.

Proces sprovođenju pripreme nastave

U cilju povećanja kvalitet nastave kako u vaspitnim grupama i odjeljenjima koja su uključena u pripremu nastave na bosanskom jeziku, tako i u nastavku procesa implementacije nastave na bosanskom jeziku, Vijeće je obezbijedilo od Turske razvojne agencije TIKA-e interaktivne table. Interaktivne table su dodijeljene svim školama u kojima je startovala priprema nastave: u Novom Pazaru, Sjenici, Tutinu kao i Prijepoljskoj gimnaziji, Osnovnoj školi "Svetozar Marković" i Predškolskoj ustanovi "Miša Cvijović" u Prijepolju.

Prijedlozi nastavnih planova i programa za Bosanski jezik i književnost za 2. i 6. razred osnovne škole i 2. razred gimnazije i srednjih stručnih škola, kao i prijedlozi nastavnih planova i programa dodataka udžbenicima za likovnu i muzičku kulturu i historiju dostavljeni su Ministarstvu prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja i Nacionalnom prosvjetnom savjetu dana, 08. maja 2013. godine.

BNV je, također, Ministarstvu prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja dostavilo prvi periodični evaluacioni izvještaj o toku sprovođenja pripreme nastave na bosanskom jeziku za period od 21. februara do kraja aprila 2013. godine.

Delegacija Vijeća je uručila po jednu interakcionu tablu školskim ustanovama u Sjenici: OŠ "12. decembar", Gimnaziji "Jezdimir Lović" i PU "Maslačak", 18. aprila 2013. godine

Delegacija Vijeća uručila je interaktivne table obrazovno-odgojnim ustanovama u Tutinu: PU "Habiba Stočević", OŠ "Rifat Burdžović Tršo" i Gimnaziji, 18. aprila 2013. godine

U cilju podsticaja i tehničke podrške u radu autorskog tima na izradi udžbenika, 26. aprila 2013, u Glavnom uredu Vijeća, uručeno je 25 laptopova autorima udžbenika i dodataka. Laptopove, kao i interaktivne table Vijeće je obezbijedilo od Turske razvojne agencije TIKA

Polaganje testa poznavanja bosanskog jezika

Na osnovu člana 16. Statuta Bošnjačkog nacionalnog vijeća, člana 15. st. 14. Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina („Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 72/09), čl. 121. st. 6. i 7. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 72/09) i čl. 7. Pravilnika o izdavanju sertifikata o poznavanju bosanskog jezika, Bošnjačko nacionalno vijeće, dana 23. maja 2013. godine, objavilo je Javni poziv za polaganje testa o poznavanju bosanskog jezika.

Tim povodom, u beogradskom Medija centru predstavnici Bošnjačkog nacionalnog vijeća održali su konferenciju za novinare. Esad Džudžević je, tom prilikom, rekao da će uvođenje bosanskog jezika u škole omogućiti vraćanje povjerenja u državu i državne institucije, ali i smanjiti etničku distancu između Srba i Bošnjaka. Džudžević je upoznao javnost u Srbiji da su u proces uvođenja bosanskog jezika u nastavu uključeni učenici, roditelji i nastavnici, te da se odvija po programima i međunarodnim standardima, a da aktuelna Vlada Srbije olakšala ostvarivanje prava Bošnjaka.

U Beogradu je, 7. juna 2013. godine u Palati „Srbija“, održan radni sastanak pod nazivom: „Unapređenje obrazovanja pripadnika nacionalnih manjina“, koji je organizovala Kancelarija za ljudska i manjinska prava u saradnji sa Koordinacijom nacionalnih savjeta nacionalnih manjina, na osnovu zaključka Konferencije posvećene unapređenju saradnje između državnih organa i nacionalnih savjeta nacionalnih manjina. Ispred BNV-a sastanku su prisustvovali: Samer Jusović, šef Glavnog ureda Vijeća, i Muratka Fetahović, šef Resora za obrazovanje.

Cilj sastanka je bio da se u neposrednom dijalogu predstavnika nadležnih državnih organa i predstavnika nacionalnih savjeta kao nosilaca samouprave, između ostalog, i u oblasti obrazovanja, identifikuju problemi koji su prisutni u dosadašnjoj praksi i formulišu prijedlozi za njihovo prevazilaženje.

Sastanak sa gradonačelnikom Novog Pazara

Sastanak koji je organizovao gradonačelnik Novog Pazara Meho Mahmutović povodom uvođenja nastave na bosanskom jeziku od 1. septembra 2013. godine u školski sistem održan je 11. juna 2013. godine u zgradi Gradske uprave. Na sastanku kojem su, pored gradonačelnika Mahmutovića prisustvovali i direktori osnovnih i srednjih škola grada Novog Pazara, Delegacija Vijeća izložila je rezultate anketiranja roditelja o modelu nastave za školsku 2013/2014. godinu, sertifikiranju profesora, nastavnika i vaspitača i završnim konsultacijama obavljenim sa pomoćnicom ministra prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja Vesnom Filom u vezi sa početka nastave na bosanskom jeziku.

Ispred Bošnjačkog nacionalnog vijeća prisustvovali su: šef Resora za obrazovanje Muratka Fetahović, predsjednik Odbora za obrazovanje Eljas Rebronja i

koordinator u Glavnom uredu Vijeća Aida Smajović.

Muratka Fetahović je predstavila sami tok pripreme nastave na bosanskom jeziku, koja je počela 21. februara u 9 obrazovno-odgojnih ustanova u Novom Pazaru, Tutinu i Sjenici, i ocijenila je veoma uspješnom.

Elijas Rebronja je na sastanku

istakao da su udžbenici predati Ministarstvu prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja, te da se čeka na njihovo odobrenje, kao i to da je zakonska procedura odobravanja ušla u završnu fazu; trideset tri udžbenika su predana i čeka se odobrenje, dok je 13 udžbenika do sada dobilo saglasnost ministra prosvjete.

Javni časovi o bošnjačkoj historiji i kulturi u Prijepolju

Delegacija Bošnjačkog nacionalnog vijeća posjetila je, 4. juna 2013. godine, predškolsku ustanovu "Miša Cvijović", OŠ "Svetozar Marković" i Gimnaziju u Prijepolju gdje su održani javni časovi iz bošnjačke historije i kulture.

Ovom prilikom su ovim obrazovno-odgojnim ustanovama u Prijepolju uručene su interaktivne table koje je Vijeće obezbijedilo od Turske razvojne agencije (TIKA).

Istog dana, u Domu kulture je održana javna tribina o temi: "Uvođenje nastave na bosanskom jeziku u obrazovno-vaspitnim ustanovama u Prijepolju".

Postizanje nacionalnog konsenzusa među Bošnjacima

Uspješan završetak pripremne nastave na bosanskom jeziku u obrazovno–odgojnim ustanovama u Sandžaku, koja je sprovedena u periodu od 21. februara do 7. juna 2013. godine, obilježen je svečanošću u Glavnom uredu BNV-a u Novom Pazaru, 15. juna 2013, na kojoj su podijeljene zahvalnice nastavnicima i vaspitačima, pohvalnice učenicima prve generacije 1. razreda koji su učestvovali u ovom procesu. Također, direktorima, nastavnicima, vaspitačima i stručnim saradnicima za obavljanje obrazovno–vaspitnog rada na bosanskom jeziku uručeni su sertifikati.

Esad Džudžević je, obrativši se na svečanosti, rekao da ovaj proces, uvođenje nastave na bosanskom jeziku, stvara nacionalni konsenzus unutar Bošnjačke nacionalne zajednice u Sandžaku i prvi put je stvorio saglasnost “za nešto”, a ne “protiv nečega”.

Predsjednik Odbora za obrazovanje na bosanskom jeziku Eljas Rebronja podijelio je zahvalnice nastavnicima i vaspitačima koji su učestvovali u ovom procesu, Mevljuda Melajac, šef Resora za službenu upotrebu bosanskog jezika i pisma, uručila je pohvalnice učenicima prve generacije 1. razreda osnovne škole koji će pohađati nastavu na bosanskom jeziku u školskoj 2013/2014. godini.

Predsjednik BNV-a Esad Džudžević uručio je sertifikate direktorima, nastavnicima, vaspitačima i stručnim saradnicima za obavljanje obrazovno–odgojnog rada na bosanskom jeziku.

Učenici pripremne nastave na bosanskom jeziku PU „Mladost“ iz Novog Pazara i PU „Maslačak“ iz Sjenice priredili su prisutnima prigodan kulturni program.

Početak nastave na bosanskom jeziku

Dana, 2. septembra 2013. godine je, konačno, počela nastava na bosanskom jeziku u 40 osnovnih i srednjih škola u Novom Pazaru, Tutinu, Sjenici i Prijepolju, koju će pohađati 4.088 učenika u 200 odjeljenja u 1. i 5. razredu osnovne i 1. razredu srednje škole.

Centralna svečanost kojom je obilježen početak nastave na bosanskom jeziku održana je u OŠ „Selakovac“ u Novom Pazaru. Relevantno je spomenuti sa je Bošnjačko nacionalno vijeće donijelo odluku o novom nazivu ove škole, umjesto OŠ „Selakovac“ u OŠ „Avdo Međedović“ i u toku je zakonska procedura o izmjeni naziva.

Čas je počeo simboličnim zvonjenjem na starom školskom zvonu. Zvon se nalazio u rukama predsjednika BNV-a i državnog sekretara Muhedina Fijuljanina. Nakon toga, glumac Semir Gicić je kazivao stihove Avda Međedovića iz poznatog epa „Ženidba Smailagić Meha“, dok je književnica Mevljuda Melajac održala prvi čas bosanskog jezika.

„Drugi septembar 2013. godine označit će kraj stogodišnjem procesu asimilacije i denacionalizacije Bošnjaka u Sandžaku“, rekao je predsjednik Vijeća Esad Džudžević u izjavi medijima.

Prilikom dodjela besplatnih udžbenika djeci u osnovnoj školi „Vuk Karadžić“ u Novom Pazaru, predsjednik BNV-a Esad Džudžević je u izjavi za medije rekao da činom uvođenja nastave na bosanskom jeziku u obrazovno-odgojne ustanove u Sandžaku. One definitivno postaju multietničke škole, te da se time smanjuje etnička distanca između Bošnjaka i Srba. Istovremeno, kako je Džudžević istakao, obnavljanje bošnjačkog školstva stvorilo je neophodan nacionalni konsenzus unutar bošnjačkog naroda u Sandžaku.

Stručni skupovi i seminari

Stručni skup pod nazivom „Početak implementacije nastave na bosanskom jeziku u obrazovno-odgojnim ustanovama u Sandžaku“ održan je 8. septembra 2013. godine, u Glavnom uredu Bošnjačkog nacionalnog vijeća, a na njemu su govorili funkcioneri BNV-a: Esad Džudžević, Elijas Rebronja, i Mevluda Melajac, kao i članovi Stalne Komisije za praćanje kvaliteta nastave na bosanskom jeziku: Hodo Katal, Farisa Fetahović, Melida Rebronja, Adela Melajac, Sanela Međedović, Nazim Halilović, Nermina Talović, Dino Lotinac i Safija Dražanin.

Prvi u nizu akreditovanih seminara za stručno usavršavanje profesora razredne nastave i nastavnika bosanskog jezika o temi: „Inovativne metode, novi pravci – aktuelnosti u obrazovanju i odgoju na jezicima nacionalnih zajednica“ održan je 12. oktobra 2013, u Glavnom uredu BNV-a. Seminar je organizovalo Bošnjačko nacionalno vijeće u saradnji sa Pedagoškim zavodom Vojvodine i Centrom za metodiku iz Novog Sada. Predavač na seminaru bila je Anamarija Viček.

Dana, 5. oktobra 2013, održan je jedanaesti po redu stručni skup/seminar pod nazivom: „Historijski kontinuitet bosanskoga jezika“. Predavač na ovom skupu bila je dr. sci. Amira Turbić Hadžagić, profesor Univerziteta u Tuzli. G-đa Turbić Hadžagić je u drugom dijelu svog izlaganja govorila o sistemu i standardima bosanskog jezika, a na kraju odgovarala na postavljena pitanja učesnika skupa.

„Bosanski jezik ima svoju hiljadogodišnju tradiciju i u svome razvoju prošao je kroz pet faza. Prva: faza od IX do XV stoljeća, druga: od kraja XV do početka XIX stoljeća, treća: od početka XIX do početka XX stoljeća, četvrta: faza egzistirala je u XX stoljeću i peta: faza od 90-tih godina XX stoljeća do danas“, kazala je g-đa Turbić

Hadžagić. Ona je u nastavku spomenula i to da je službeno ime bosanskog jezika ukinuto 4. oktobra 1907. godine, ali da je sačuvan zahvaljujući djelima bosansko-hercegovačkih i sandžačkih pisaca, kao i govora bosansko-hercegovačkog naroda i bošnjačkog naroda u Sandžaku.

Skupu su prisustvovali učitelji i nastavnici bosanskog jezika i književnosti koji rade u osnovnim i srednjim obrazovno-odgojnim ustanovama u Sandžaku. Ovaj skup je drugi u nizu seminara za koji će prosvjetni radnici dobiti bodove, u skladu sa zakonom.

Izvještaj Komisije za praćenja kvaliteta nastave

Na sjednici Odbora za obrazovanje na bosanskom jeziku BNV-a, koja je održana 9. oktobra 2013, predložen je i razmatran izvještaj Komisija BNV-a za praćenje kvaliteta nastave na bosanskom jeziku za Novi Pazar, Tutin, Sjenicu i Prijepolje, organizacija seminara Inovativne metode, novi pravci – aktuelnosti u obrazovanju i vaspitanju na jezicima nacionalnih manjina za 12. oktobar 2013. godine, Plan udžbenika na bosanskom jeziku za školsku 2014/2015. godinu, Nastavni planovi i program za II ciklus i 1. razred srednjih stručnih škola, obezbjeđivanje udžbenika iz opšte-obrazovnih predmeta za nastavu na bosanskom jeziku i uvoz udžbenika iz Bosne i Hercegovine, upućivanje Javnog poziva autorima za izradu udžbenika za nastavu na bosanskom jeziku, organizovanje konkursa za literarne i likovne radove, organizovanje takmičenja iz bosanskog jezika, formiranje redakcije učeničkih listova za učenike u nastavi na bosanskom jeziku i akreditovanje seminara BNV-a za nastavnike koji rade u nastavi na bosanskom jeziku.

U izvještaju Komisija za Novi Pazar, Tutin, Sjenicu i Prijepolje o toku realizacije nastave na bosan-

skom jeziku stoji konstatacija da je nastava

- u Novom Pazaru počela u 9 osnovnih škola, u predškolskoj ustanovi „Mladost“ i Ekonomsko-trgovinskoj školi;

- u Sjenici je nastava počela u 6 osnovnih škola i predškolskoj ustanovi „Maslačak“;

- u Tutinu je nastava počela u 7 osnovnih škola, predškolskoj ustanovi „Habiba Stočević“ i Gimnaziji Tutin;

U pomenutim ustanovama nastava se odvija bez problema. Ukupnu nastavu na bosanskom jeziku pohađa 3.545 učenika u Novom Pazaru, Tutinu i Sjenici. U obrazovno-odgojnim ustanovama u Prijepolju nastava na bosanskom jeziku nije počela.

Što se tiče Plana udžbenika za školsku 2014/2015. godinu na bosanskom jeziku, Odbor za obrazovanje BNV-a će ovaj dokument Ministarstvu prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja poslati 22. oktobra 2013. godine, a izdavačkim kućama - Klett, Kreativni centar, Zavod, Eduka, Novi Logos i Bigz - 23. oktobra 2013. godine. S obzirom da Nastavni planovi i programi za drugi ciklus nisu dobili pozitivno mišljenje Zavoda za unepređivanje obrazovanaj i vaspitanja, izmijenjeni Nastavni planovi i programi su poslani Ministarstvu prosvjete 28. oktobra 2013. godine.

Javni poziv autorima za izradu udžbenika na bosanskom jeziku za školsku 2014/2015. godinu upućen je 21. oktobra 2013. godine.

Zaključak Vlade

Vlada Srbije je, na inicijativu ministra Sulejmana Ugljanina, a na prijedlog ministra prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja dr. Tomislava Jovanovića, na sjednici, 1. novembra 2013, usvojila zaključak o prihvatanju Izvještaja sa prijedlogom mjera za ostvarivanje prava Bošnjaka na obrazovanje na maternjem jeziku u Republici Srbiji.

U zaključku Vlade se obrazovanje na bosanskom jeziku, osim na predškolskom, osnovnom i sre-

dnjem obrazovnom nivou, proširuje i na visokoškolske ustanove.

Vlada i Ministarstvo prosvjete će u saradnji sa visokoškolskim ustanovama i Komisijom za akreditaciju obezbijediti otvaranje odgovarajućih studijskih grupa na bosanskom jeziku.

Donošenjem ovog zaključka doprinosi se povećanju zakonitosti rada, pravnoj sigurnosti, pravičnosti sistema, poštovanju ljudskih i prava nacionalnih manjina, te, po-

sebno, eliminisanju određenih negativnih pojava koje se u procesu ostvarivanja obrazovno-odgojnog rada za pripadnike bošnjačke nacionalne manjine na svom maternjem jeziku dešavaju u pojedinim jedinicama lokalne samouprave, proizvoljnih tumačenja zakonskih i podzakonskih akata od strane pojedinaca, kao i održavanju, daljem razvoju i unaprjeđenju stabilnih međunacionalnih odnosa u Republici Srbiji.

Otklonjene prepreke u realizaciji nastave

Bošnjačko nacionalno vijeće i Ministarstvo prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja su prije početka školske godine ispunili sve zakonom predviđene uslove za nastavu na bosanskom jeziku za 1. razred Gimnazije i srednjih stručnih škola, i to: odobreni su i objavljeni nastavni planovi i programi, plan udžbenika, odobreni i štampani svi potrebni udžbenici, kao i pravilnik o tome ko može da predaje u nastavi na bosanskom jeziku. Također, prije početka školske godine konstatovano je da za izvođenje nastave na bosanskom jeziku nije potreban novi prostor i upošljavanje novih prosvjetnih radnika. Osim toga, kada se obrazovno-odgojni rad obavlja na manjinskom jeziku, učenici u tom modelu nastave su obavezni da slušaju srpski jezik i književnost kao nematernji jezik, u skladu sa zakonom, čime se afirmiše suživot, multikulturalnost i međusobno poštovanje pripadnika bošnjačkog i srpskog naroda u Sandžaku i Srbiji.

Ekspertski timovi Bošnjačkog nacionalnog vijeća i Ministarstva prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja utvrdili su prijedlog Programa o prevazilaženju zastoja u ostvarivanju nastave na bosanskom jeziku u obrazovno-odgojnim ustanovama u Novom Pazaru, Sjenici, Tutinu i Prijepolju u skladu sa zakonom i zaključkom Vlade Republike Srbije od 1. novembra 2013. godine na sastanku održanom u prostorijama Ministarstva prosvjete u Beogradu.

U skladu sa dogovorom postignutim između ministra prosvjete prof. dr. Tomislava Jovanovića i predsjednika Vijeća Esada Džudževića u Ministarstvu prosvjete od 13. decembra 2013. godine, delegacija Bošnjačkog nacionalnog vijeća na ekspertskom nivou razgovarala je sa predstavnicima Ministarstva

prosvjete, u ponedjeljak 16. decembra 2013. godine u Beogradu.

Na sastanku na kom su učestvovali dr. Redžep Škrijelj, šef Resora za visoko obrazovanje Vijeća, i Elias Rebronja, predsjednik Odbora za obrazovanje u Vijeću, i pomoćnici ministra Vesna Fila i Ljubiša Antonijević, 16. decembra 2013, utvrđen je prijedlog programa o prevazilaženju zastoja u ostvarivanju nastave na bosanskom jeziku u obrazovno-odgojnim ustanovama u Novom Pazaru, Sjenici, Tutinu i Prijepolju.

Na svečanosti koja je održana u Glavnom uredu BNV-a, 28. decembra 2013, povodom završetka prvog polugodišta u nastavi na bosanskom jeziku u školskoj 2013/2014. godini, predsjednik BVN-a Esad Džudžević je rekao da su sandžački Bošnjaci, ostvare-

njem prava na obrazovanje na svom maternjem jeziku, poslali poruku nepristajanja na stogodišnju asimilaciju i preuzeli odgovornost zaštite i unaprjeđenja svog nacionalnog, etničkog i kulturnog identiteta. „Bošnjaci su tek sad spremni na integraciju u srbijsko društvo, a Bošnjačko nacionalno vijeće je preuzelo odgovornost da Bošnjaci ne budu getoizirani“, rekao je Džudžević.

Predsjednik Odbora za obrazovanje Elias Rebronja je na svečanosti dodijelio nastavnicima, vaspitačima i stručnim saradnicima Uvjerenja o pohađanoj obuci programa stručnog usavršavanja.

Nastava na bosanskom jeziku će startovati početkom drugog polugodišta školske 2013/2014. godine i u gimnazijama u Sjenici i Novom Pazaru.

DAN SANDŽAČKOG NOVINARSTVA

„Uloga novinarstva u vremenu tranzicije – odgovori na izazove“

U znak podsjećanja na 1. februar 1932. god., kada se u Prijepolju pojavio prvi broj lista „Sandžak“ koji je označio seriozni početak žurnalistike u Sandžaku, Bošnjačko nacionalno vijeće je u organizovalo tribinu o temi: „Uloga novinarstva u vremenu tranzicije – odgovori na izazove“. Tribina je održana u Glavnom uredu BNV-a u Novom Pazaru, a događaju su prisustvovali brojni novinari, kao i predstavnici društveno-javnih ustanova u Novom Pazaru i okruženju.

Na tribini su govorili: dr. Redžep Škrijelj – urednik časopisa „Bošnjačka riječ“, Hasna Ziljković – šef Resora za informisanje u BNV-u, Amela Bajrović – novinarka Radija „Sto plus“ i član Izvršnog odbora NUNS-a, Borka Rudić – generalna sekretarka Udruženja „BH novinari“, Avdo Avdić – urednik informativnog programa na Federalnoj televiziji BiH.

Amela Bajrović je govorila o aktuelnom stanju sandžačkog novinarstva.

Kako je navela, novinari se danas, kao i prije 80 godina kada je nastao list „Sandžak“, susreću sa raznim pritiscima, prije svega političke i ekonomske prirode, te da razlog podlijevanja ovim pritiscima leži u velikoj besparici u medijima. Amela je zaključila svoje izlaganje: da treba težiti radu po profesionalnim standardima i etičkim kodeksima, te da je sve manje kolega koji se drže toga i koji uopšte razmišljaju da na objektivno način informišu javnost.

Borka Rudić je objasnila koja je uloga novinarstva u vremenu tranzicije, rekavši da se novinarstvo danas nalazi na prekretnici, definišući rečeno pitanjem: *da li će novinarstvo biti sačuvano kao časna profesija sa univerzalnim vrijednostima ili će postati sredstvo manipulacije u rukama politike?* Borka je objasnila da se pod pojmom „politika“ u najši-

rem smislu te riječi danas zapravo podrazumijeva i ono što rade vlasti i kulturne institucije, što rade sportisti, sportske organizacije, vjerske zajednice itd. U tom kontekstu, navela je da je uloga udruženja novinara u tom takvom sistemu nemjerljiva.

Avdo Avdić, koji je na bosanskohercegovačkoj medijskoj sceni poznat kao novinar istraživač i koji je dobio nagradu Udruženja BH novinara za istraživačko novinarstvo, govorio je o svojim iskustvima. Naveo je lične primjere kada je imao podršku svojih kolega za ono što radi, kao i onda kada su pritisci sa strane na medijsku kuću u kojoj radi, koji su vodili u smjeru odstupanja od novinarskih principa, bili očigledni i kada je bio prepušten sam sebi. Avdić je istakao da je reagovanje udruženja novinara i

Borka Rudić u tim momentima bilo od presudnog značaja. Avdićeva poruka, na kraju, prisutnim novinarima je bila da se ne treba bojati kritika onih koji rade za vlast i ostalih moćnika, već da se treba bojati njihovih poteza, da ih treba predvidjeti i da treba igrati po

zakonu. Na tribini je prikazan dokumentarac, Avdićev autorski rad, kao primjer istraživačkog novinarstva.

Šefovi resora Hasna Ziljković i Redžep Škrijelj su se u svom izlaganju osvrnuli na ličnosti koje su obilježili sandžačko novinarstvo, uz navođenje konkretnih primjera koji oslikavaju borbu za objektivno informisanje na ovom prostoru.

Ta borba se i danas nastavlja. Zato je Bošnjačko nacionalno vijeće iniciralo osnivanje Društva novinara Sandžaka, zagovarač je da društvo bude multikonfesionalnog sastava. Vijeće je napravilo prvi korak, okupilo je, 2. februara 2013, dvadesetak novinara iz raznih medijskih kuća u Sandžaku, a na njima je da društvo formiraju u skladu sa etičkim kodeksom i principima novinarstva.

Hasna Ziljkić

HISTORIJA SANDŽAKA PAMTI ISTINSKE BORCE NA POLJU NOVINARSTVA

Kada govorimo o novinarstvu u Sandžaku, pretpostavljam da ćemo pomisliti na neobjektivnost, na pristrasnost, na ovisnost, upravo na sve ono što mediji u jednoj demokratskoj i savremenoj koncepciji sistema življenja ne smiju biti.

S druge strane, činjenica je da su mediji postali sastavni dio života savremenog čovjeka i niko ne može poreći njihov uticaj. „Mediji nisu samo vijest, odnosno informacija; ne služe samo ni kao puka zabava, niti su moćno sredstvo edukacije. Ali jesu sve to zajedno. Mediji nam u domove unose određenu sliku svijeta koju ne želimo nekad prihvatiti, ali je ne možemo ni odbaciti. Vrlo su važan izvor informisanja - koji nam je svakodnevno dostupan.“

Ovo znači da mediji u znatnome uređuju i odnose u drušvu. Nisu iznad, ni izvan društva, kako je neko već prokomentarisao: „Kakvo je društvo, takvi su i mediji.“

Rekla sam na što nas novinarstvo danas u Sandžaku asocira, ali ne želim biti shvaćena da je i naše društvo takvo. S obzirom na stanje u kojem se Sandžak nalazi - na sve socijalno-ekonomske nedaće, krizu sopstvenog identiteta, želim napomenuti da je nužno posvetiti više pažnje ovoj oblasti, tj. profesionalnom novinarstvu.

Kroz historiju sandžačkog novi-

narstva imali smo veoma hrabre i predane, istinske borce za prezentacijom u javnosti istinite, potpune i objektivne riječi. Svakako ime Mehmeda Šaćira Kurdćehajića – pionira štampane riječi na bosanskom jeziku – je prvo u tom lancu.

Početak 1922. godine grupa intelektualaca je pokrenula list „Glas Sandžaka i Crne Gore“, koji je izlazio u Sarajevu. Odgovorni urednik lista je bio Asim Hodžić. Izlazio jednom sedmično, a u njegovom obraćanju čitalačkoj publici naznačeno je: „Iza nas ne stoji ni banka ni partija, ni ičija truhla kesa... Interesi naroda su bili i ostaju preči i svetiji od ičijih, pa čak i od vlastitog interesa.“

nego hrabar i riskantan poduhvat u vrijeme gvozdene diktature kralja Aleksandra Karađorđevića.

Naravno, list je bio suočavan sa velikim materijalnim teškoćama, ali „Sandžak“ je, uprkos svim preprekama političke i materijalne prirode, uspijevao održati se zahvaljujući sve-srdnoj podršci njegovih pokretača, pretplatnika i pojedinih donatora. Želim spomenuti samo taj podatak da je u vrijeme velike finansijske krize, glavni urednik i vlasnik lista Milivoje Žugić prodao veliki dio imovine u selu Mioska kod Prijepolja kako bi obezbijedio sredstva za njegovo dalje izlaženje.

Bošnjačko nacionalno vijeće 1. februar obilježava kao Dan sandžačkog novinarstva. Ovaj datum asocira na početak izlaženja lista „Sandžak“. Dana, 1. februara 1932. godine, u Prijepolju se pojavio prvi broj lista „Sandžak“. Pojava tog lista označila je seriozni početak žurnalistike u Sandžaku. Inicijativu za izlaženje lista dala je grupa sandžačkih intelektualaca, među kojima su bili: Sreten Vukosavljević, Milivoje Žugić, Tomaš Žižić i Mirko Tomić. U zaglavlju lista pisalo je da je ovo list za kulturno i ekonomsko podizanje Sandžaka.

Pokretači lista su željeli da izvrše integraciju svih progresivnih snaga oko svoje opoziciono koncipirane političke platforme, što je bio više

Borba za profesionalno novinarstvo se, naravno, i danas nastavlja. Vijeće će svakako u tom domenu dati svoj doprinos u narednom periodu. Naravno, nužno je postojanje volje onih koji se novinarstvom već profesionalno bave, edukacija iz ove oblasti i dobra medijska strategija, kao i pomoć države donošenjem konkretnih i jasnih zakona.

Uvodno izlaganje Hasne Ziljkić na tribini: „Uloga sandžačkog novinarstva u vremenu tranzicije – odgovori na izazove“.

Hasna Ziljkić, rođena 1981, diplomirani je novinar i šef Resora za informisanje u BNV

Amela Bajrović

NOVINARSTVO U SANDŽAKU I DALJE U SJENCI POLITIČARA

Stanje medija u Sandžaku je otprilike slično kao i u ostalim dijelovima zemlje, dakle dijelimo sudbinu naših kolega u cijeloj Srbiji, a slična je, koliko uspijevam da pratim putem portala medije u Bosni, situacija i kod njih.

I danas se, kao i prije 80 godina kada je nastao list *Sandžak*, novinari suočavaju sa raznim pritiscima, prije svega političke i ekonomske prirode. Prisutna je i velika besparica u medijima. Aktuelna priča ovih dana je privatizacija medija; zakonski rok nalaže da najkasnije za dvije godine državni, odnosno opštinski mediji budu privatizovani. Ja spadam u one novinare koji vjeruju da će se situacija tada makar malo promijeniti – kada svi budemo jednaki na tržištu, kada se jednako budemo borili za svakog gledaoca i svakog slušaoca, da će to biti bolje za građane, s obzirom da će dobiti kvalitetniji program.

Ja se već 15 godina bavim novinarstvom i mogu slobodno reći da je situacija u medijima tada za nijansu bila bolja. Čini mi se da smo slobodnije mogli da pišemo o nekim temama, da kritikujemo vlast.

Negdje poslije 2000. godine je na-

stupila velika kriza u profesionalnom medijskom izvještavanju. Situacija danas u novinarstvu u odnosu na taj period je opet, možda, bolja. Podsjetiću samo da su tada pojedine naše kolege bile na listi nepodobnih novinara, da je bilo novinara kojima je bio zabranjen ulaz u zgradu lokalne samouprave. Mi danas toga, barem prividno, nemamo. Tako da je u tom pogledu situacija malo drukčija, ali i dalje trpimo nevidene političke pritiske.

Nekad smo krivi i mi novinari. Čini mi se da nismo uspjeli da se izborimo sa svim tim političkim problemima i da adekvatno odgovorimo na sve zahtjeve političara. Nažalost, danas je sve više kolega koji se tako javno i transparentno deklariraju, pripadnici su jedne, odnosno druge političke opcije i nekako se utrkuju ko će da uradi više priloga koji odgovaraju jednoj ili drugoj opciji. Ja mislim da to nije dobro. Nije dobro zbog samih građana, jer onda su oni uskraćeni za objektivno informisanje i za objektivno prezentovanje bilo kakve društvene teme.

Kad je u pitanju stanje u medijima u Sandžaku, moj zaključak je da je aktuelno izvještavanje sa samih događanja, a da ne ulazimo dublje u temu i da se ne bavimo mnogo temama koje se tiču života običnih građana. O istraživačkom novinarstvu i da ne govorim, to je, čini mi se, vid novinarstva kojim se, maltene, niko u ovom dijelu Srbije ne bavi. Zbog čega? Ja bih voljela da na ovo pitanje neko od prisutnih kolega novinara odgovori i iznese svoje mišljenje; da li je u pitanju strah ili to što je posao novinara slabo plaćen, pa ljudi prosto nemaju volju da dublje ulaze u neku priču i da se zamjeraju lokalnim moćnicima?!

Cilj svakog novinara treba da bude

težnja ka objektivnosti, nikako rad koji vodi zadovoljavanju volje pojedinaca. Čini mi se da je na sceni u Sandžaku upravo ovo drugo prisutno. Prije svega mislim na medije u Novom Pazaru, s obzirom na to da on predstavlja, na neki način, centar – u Novom Pazaru imate najviše medija u odnosu na Priboj, Prijepolje, Novu Varoš, Sjenicu i Tutin.

Bili smo svjedoci tokom 2012. godine, u predizbornoj kampanji, šta može da se desi političarima ukoliko kontrolišu medije. DS je izgubio vlast prije svega zbog velike kontrole medija. Dakle, to ponekad može imati suprotan efekat u odnosu na željeni. Mislim da naši političari još uvijek nisu to shvatili i da pošto-poto hoće da budu prisutni u medijima i da im je svaka tema bitna i interesantna. Još uvijek su političke teme broj jedan u našim medijima i dalje zauzimaju prve minute u svakom dnevniku, što također nije dobro. Ponoviću opet da ljude više zanima običan život, zanimaju ih više teme koje se tiču ekonomije i uopšte socijalnog života građana.

Treba da težimo da radimo po profesionalnim standardima i etičkim kodeksima, jer je sve manje kolega koji se drže toga i koji uopšte razmišljaju da na objektivnan način informišu javnost.

Izlaganje Amele Bajrović na tribini "Uloga sandžačkog novinarstva u vremenu tranzicije – odgovori na izazove", održanoj povodom obilježavanja Dana sandžačkog novinarstva u Glavnom uredu Vijeća, 2. februara 2013. godine.

Amela Bajrović, rođena 1972, novinarstvom se bavi od 1998. Novinarka je Radija Sto plus u Novom Pazaru, dopisnik dnevnog lista "Blic" u Srbiji i Balkanske istraživačke mreže. Članica je NUNS-a od 2005. godine

Avdo Avdić

NE TREBA SE BOJATI KRITIKA POLITIČKIH LIDERA

Malo je novinara koji žele da govore o tabuima, malo je novinara, nažalost, koji žele da istražuju one teme koje bi ih

mogle koštati posla, života ili mjesta življenja. U Bosni i Hercegovini situacija je nešto bolja nego ovdje u Sandžaku.

Nisam ja jedini novinar koji se bavi istraživačkim novinarstvom u BiH, kolege to mnogo duže rade nego ja... Mene još uvijek drži entuzijazam, pa pokušavam da istražim sve ono što

drugi dosad nisu istražili.

Ja se bavim novinarstvom od 2003. godine i pričat ću o svojim iskustvima u tom periodu. Naročito je bitno ovo što želim ispričati kako biste shvatili zbog čega je bitno Udruženje novinara, zbog čega je bitno udružiti se, zbog čega je bitno djelovati zajedno. Tad se može sačuvati objektivnost, tad se može sačuvati sloboda.

Borku Rudić sam upoznao 2004. god. Tad sam bio još uvijek dopisnik "Oslobođenja" iz Tuzle i počeo sam se baviti istraživanjem jedne zanimljive priče: prebacivanje bosanskohercegovačkih državljana u Francusku ilegalno. Priča je krenula od bezveznih informacija... istraživao, istraživao... i na kraju došao do toga da je pola MUP-a Tuzlanskog kantona, tj. 6-7 policajaca, bilo umiješano u prebacivanje ljudi u Francusku ilegalno. Nije prošlo, naravno, mnogo, došli su po mene iz policije, odveli me, i tada je Udruženje BH novinari reagiralo.

Policija me pustila, ubrzo su se uključile i druge kolege. Pet godina poslije toga druga policija je privela ove policajce koji su mene priveli i koji su bili umiješani u krijumčarenje bosanskohercegovačkih državljana.

Posljednji moj profesionalni kontakt sa Borkom Rudić, prije ovog danas, je bio u vezi sa zbivanjima na Federalnoj televiziji. Ja sam odnedavno urednik informativnog programa, znači od maja prošle (2012) godine, do tad sam bio novinar reporter. Nazivali su me "lutajući reporter" jer sam volio da se bavim temama u nekim drugim dijelovima BiH i regijama u koje druge kolege nisu zalazile. Maja 2012. godine prvi put sam osjetio šta znači kad nemaš podršku unutra, u svojoj firmi u kojoj radiš. Nemaš podršku kolega, nemaš podršku urednika, nemaš podršku menadžmenta. Ostaneš sam da se boriš sa svojom temom, da se boriš sa akterima priče i da se boriš sa svojim kolegama.

Bio sam ponosan sve do 2010. godine što sam bio član ekipe političkog magazina "60 minuta". Od 2010. godine urednik tog magazina je spojio politiku i novinarstvo, prešao na stranu vlasti, tako da smo mi počeli iz sedmice u sedmicu pratiti svaki korak vladajuće poli-

tičke partije, svaku noć smo se u dnevnicima obračunavali sa onima koji su bili smetnja u realizaciji planova političke partije na vlasti, odnosno nekoliko ljudi – šest, sedam – svaku noć smo se bavili policijom i šefom policije koji je istraživao kriminal te političke partije na vlasti, pa su mu tako u dnevniku prigovarali što nije izjavio saučešće čovjeku koji je poginuo u saobraćajnoj nesreći. Ovo možda izgleda apsurdno, ali je tako bilo, nažalost.

Meni je nedjeljno bilo emitirano u okviru dnevnika jedna mala rubrika, zvala se "Nedjeljnik" ili "Pregled sedmice". U tom pregledu sedmice, u dva minuta sam rezimirao sva zbivanja. Pokušavao sam da pravim distancu od programa kompletnog informativnog programa Federalne televizije, koji je direktno bio u službi režima. Kasnije će se ispostaviti u službi pojedinih ljudi – ljudi iz podzemlja.

Sve je to trajalo do maja, dok nisam odlučio da prozovem ministra unutrašnjih poslova, koji je bio prijatelj mog glavnog urednika. Tad sam napisao tekst, pokušao sam da ga objavim, u kojem sam naveo da je taj ministar imao saobraćajnu nesreću koju je prikrilo, uništio službeno vozilo, pobjegao, bio u alkoholiziranom stanju. Naravno, priloga nije emitiran. Znači, redovna rubrika više nije bila redovna i tad su u javnosti shvatili da baš na Federalnoj televiziji ne misle svi isto. Mislim da je postojao jedan period kad je i Borka mislila da sam ja dio iste ekipe, da isto razmišljam, pa su čak i mene kritizirali zbog nekih stvari na koje ja nisam imao uticaja.

Znači, u maju 2012. godine, taj priloga se ne emitira i dešava se nešto drugo – svi kreću na mene. Ali zahvaljujući Udruženju „BH novinari“, zahvaljujući i drugim kolegama kojima je bilo više Federalne televizije preko glave takve kakva je bila, oni počnu da vrše pritisak i na rukovodstvo, koje staje u moju zaštitu. Ne mislim na uredništvo, već na menadžment koji staje u moju zaštitu.

Nakon toga, pravim nedjeljnik u stilu da je to "povremenik", da se sve lijepo tokom sedmice desilo, da je to najljepša sedmica u modernoj povijesti

BiH. Da nije tako, „Nedjeljnik“ ne bi bio ni emitiran. To sam rekao, priloga mi je bio emitiran naravno, ali ubrzo su smijenili tog urednika. Međunarodna zajednica je stala u našu zaštitu i mene su imenovali za urednika informativnog programa Federalne televizije. Treći dan nakon što sam preuzeo poziciju, lider vladajuće političke partije me zove na mobilni i kaže: "Želim da budem večeras gost." "Povodom čega?" „Eto..., zovu me s drugih medijima." "Ako vas zovu s drugih medija, idite tamo." "Ne, ja želim na Federalnu." Razumijem, Federalna televizija najgledanija u BiH. Rekoh: "Ne možete biti na Federalnoj večeras gost, ne vidim razlog. Ako Vas zovu drugi, idite na druge medije."

On je otišao na druge medije, i onda je krenula kampanja protiv Federalne televizije. Federalni parlament je naprasno shvatio da u Upravnom odboru Federalne televizije ima ljudi kojima je istekao mandat, pa je onda na izvanrednoj sjednici donio odluku o razrješavanju aktuelnog Upravnog odbora i o postavljanju novih članova, tzv. privremenih, koji se uopće ne pominju u zakonu. Tako kreće ta borba protiv Federalne televizije. Trajalo je to od jula do septembra, dok Ustavni sud tu sjednicu nije poništio kao nezakonitu.

Međutim, oni su kasnije nastavili ponovo kroz Parlament da vrše pritisak, sve dok ih nismo blokirali u Domu naroda, zahvaljujući naravno kolegama iz Udruženja BH novinari i zahvaljujući kolegama iz drugih medija i zahvaljujući Međunarodnoj zajednici koja je izdala tri saopćenja za javnost – nije ništa konkretno poduzela, ali je izdala tri saopćenja za javnost gdje je rekla da Federalna televizija mora ostati nezavisna.

Nakon što smo vladajuću političku partiju blokirali u Domu naroda, dešava se nešto drugo, dolazi nam Porezna uprava da nam pronađe porezni dug. I još uvijek traži. Vjerovatno neće naći ništa naročito. Sve druge medije su na taj način učitali – šaljući ih Poreznoj upravi.

Kolege sa TV1 – radi se o jednoj privatnoj televiziji koja nije bila u službi političke vladajuće partije, tj. režima, koji

je isti kao i svi prethodni režimi – dakle ništa bolji, ništa gori. Ali mediji imaju kritički odnos prema prijašnjim režimima, moramo imati i prema ovom. Kolege s TV1 su se bavile istraživačkim temama i na kraju su promijenile uređivačku politiku, morale su zaposliti suprugu od direktora Porezne uprave, jer im je on pronašao dug od 1 milion km. I tako su oni završili sa svojom misijom. Federalna televizija je sad jedini objektivni elektronski medij u BiH, jedini je medij koji nije pod kontrolom nijedne političke partije.

Svaki put kad objavimo nešto o nekom drugom, spočitavaju nam da pripadamo nekom trećem taboru.

Prije mjesec dana objavili smo imovinske kartone svih političkih lidera u Bosni i Hercegovini, lidera političkih vladajućih partija. Svi imaju po 6-7 stanova, uštedevine po 300-400 hiljada eura na računima, na imena sinova stanove, imaju kreditna zaduženja po milion-se-

damsto hiljada maraka. Osam hiljada maraka mjesečno vraćaju, a plata im je 5 hiljada maraka, i nikom to nije bilo jasno. I nakon što smo mi to objavili, onda su nas optužili da pripadamo taboru Bakira Izetbegovića, pošto njega nismo obradili. A nismo njega istražili jer je on bio potpredsjednik stranke, mi smo se bavili predsjednicima. Znači, glavni naslov režimskog biltena „Dnevnog avaza“, znate ko je vlasnik Dnevnog avaza, bio je da Federalna sad pripada Bakiru Izetbegoviću. Nakon što smo objavili i imovinski karton Bakira Izetbegovića, sad im više nije bilo jasno čiji smo, pa su nas spočitali da pripadamo taboru Hilme i Muje Selimovića, dvojice biznismena u Sarajevu koje ja nikad u životu nisam vidio.

Znači, svaki put kad objavite priču o nekome iz vlasti svrstat će vas na stranu nekoga trećeg koga niste pomenuli. A ne možete u istom momentu spomenuti sve ljude. Jedno je najbitnije: ne treba se bojati kritika onih koji rade za vlast, ne

treba se bojati kritika političkih lidera. Treba se bojati njihovih poteza, treba ih predvidjeti i treba igrati po zakonu.

Nakon objavljivanja imovinskih kartona, predsjednik SDA je počeo da bojkotuje Federalnu televiziju, kad smo mu postavili 5-6 provokativnih pitanja, naglo mu je pozlilo u studiju, trebalo mu je vode i napustio je emisiju. Onda su nas sutradan optužili da smo ga otrovali, da smo pokušali atentat na lidera vladajuće političke partije. Znači, „javni servis pokušao atentat pitanjem“.

*Izlaganje Avde Avdića na tribini
“Uloga sandžačkog novinarstva u
vremenu tranzicije – odgovori na iza-
zove”.*

*Avdo Avdić, rođen 1981, diplomirani
je žurnalista, urednik informativnog
programa na
Federalnoj televiziji BiH*

Borka Rudić

ULOGA NOVINARSTVA U VRIJEME TRANZICIJE – ODGOVORI NA IZAZOVE

Neobično mi je drago da mogu danas govoriti o temi novinarstva i da sudjelujem u jednom važnom događaju – obilježavanju Dana sandžačkog novinarstva. Malo je organizacija i malo je prilika u Bosni i Hercegovini i u Srbiji, a i na prostoru cijele bivše Jugoslavije, gdje se slavi novinarstvo i ja smatram to veoma binim događajem, da još uvijek postoje ljudi, postoje novinari, postoje organizacije koje smatraju da je novinarstvo časna profesija, iza

koje stoje časni ljudi i da to treba proslaviti.

Zbog toga vam čestitam. Ja sam osoba sa novinarskim backgroundom i to smatram vrlo bitnim, a ovu poziciju koju trenutno obnašam u Udruženju „BH novinari“, smatram tek jednom fazom koju mora da prođe svaki novinar da bi upoznao i onu drugu stranu zaštite prava novinara, prije svega prava na slobodu izražavanja, a onda i druge lepeze prava koja se nalaze u okviru tog temeljnog ljudskog prava – prava na slobodu izražavanja.

Tema o kojoj ću govoriti danas nije nepoznata vama svima, jer mi ne govorimo samo teoretski o tranziciji, mi tranziciju svi živimo, ali u novinarstvu na jedan posebno brutalan i težak način, zato što je novinarstvo profesija koja podjednako ovisi i o akterima, samim novinarima, ali mnogo više o društvenim uvjetima i okolnostima u kojima djeluju novinari i mediji. Ono što je bitno da naglasim jeste da mi prolazimo ne jednu tranziciju, već nekoliko njih. Usudila bih se reći tri, četiri, jer smo

– na prostorima Srbije, BiH i ostalih zemalja koje su nastale raspadom bivše Jugoslavije – morali prvo da iz jednog društvenog sistema pređemo u drugi, trebalo je da iz jednog sistema vrijednosti razvijamo potpuno novi, a mi u Bosni i Hercegovini i još neki na prostorima bivše Jugoslavije da se bavimo i tranzicijskom pravdom, odnosno da liječimo rane koje su ostale poslije rata, koji je bio brutalan, koji je bio najkrvaviji u BiH i nakon koga su ostale brojne žrtve. Još uvijek mi u BiH tražimo naše žrtve, još uvijek pokušavamo da zadovoljimo osnovnu dužnost, a to je da odamo počast tim žrtvama, a da zločinci budu kažnjeni. U takvim okolnostima je veoma teško biti novinar, veoma je teško razvijati novinarstvo koje neće biti puka slika naših društava već koje će biti bolje od društava i država kojima vjerujemo. Jer ako ćemo biti isti kao naše okruženje i ako će mediji preslikavati samo ono što se događa, a ne davati neku novu viziju, onda svi skupa nemamo bolju budućnost. Ja iskreno vjerujem i mislim da novinari i mediji moraju biti

kreatori jednog boljeg i pravednijeg društva i ovdje kod vas u Sandžaku, u Bosni i Hercegovini, u okviru cijele Srbije i u okviru bivše Jugoslavije.

Zašto pominjem sve te tranzicije? Zato što je bilo dosta teško jedan mentalni sklop, kakav smo imali u doba komunizma, u kojem se podrazumijevalo da novinari budu društveno politički radnici i da budu odgovorni državnim pojedincima, a ne sebi i svojoj savjesti, zapravo je kreiralo jedno okruženje u kojem je bilo lako napraviti od novinara ono što mi sad imamo, ovisnike o političkim, ekonomskim i drugim elitama koje postoje na ovim našim prostorima. I zbog toga ja smatram najbitnijim za novinarstvo i u Sandžaku i u cijeloj Srbiji i u zemljama bivše Jugoslavije upravo taj zaokret od tog da budemo društveno politički radnici ka jednom drugačijem pristupu, jednoj drugačijoj strategiji koja će uključivati kreiranje novih društvenih vrijednosti. Zovu ih "evropske vrijednosti", zovu ih "demokratske vrijednosti", a ja zapravo mislim da su to osnovne ljudske vrijednosti koje postoje u svakom od nas i koje samo treba na adekvatan način plasirati u našim medijima.

Ono što je još bitno za novinarstvo na našim prostorima jeste postojanje potpuno državnih medija – kako smo to imali u prošlom sistemu, treba doći sada do slobodnih medija, dakle do javnih medija i do privatnih, komercijalnih medija koji će osigurati pluralizam informacija i pluralizam mišljenja. To je vrlo težak korak, kao i onaj prvi, koji moramo mi novinari proći kao individualci. Jednako je težak i taj drugi proces koji se odvija na našim prostorima, a to je da političke elite, da naše vlasti prihvate da postoje javni mediji i privatni mediji koji će raditi u interesu građana, u interesu javnosti, ponekad i u interesu kapitala, ali poštujući osnovne postulate novinarske profesije. Kada je riječ o medijima u Srbiji, o onome što ja znam o medijima u Srbiji, jednako su bila bolna oba ta procesa, dakle pro-

mjene kod samih novinara, a isto tako i prihvatanje da postoje mediji koji će služiti građanima i raditi u njihovom interesu, a ne biti sredstvo u rukama politike ili određenih lobija i elita kakve postoje na našim prostorima.

Mi smo nekako u tom periodu prelaska iz komunizma u ovo neko novo doba, u ovo otvoreno društvo, kako ga zovu: "društvo otvorenih vrijednosti", gdje će svako moći da pronađe svoje mjesto, zaboravili neke novinarske postulate i od tog novinarstva koje je bilo očekivano – mi smo znali kako izvještavati u doba komunizma, došli u jedan američki tip novinarstva gdje je sve loše, gdje je sve krv i gdje je sve crno, gdje je sve atrakcija, gdje je sve propaganda. Tako da se nismo najbolje snašli niti mi novinari, niti ljudi koji su vodili medije.

Ono što mi u našem Udruženju sada pokušavamo da uradimo, a vjerujem da ćete i vi imati za to prostora kada napravite vaše udruženje, jeste kreiranje vrijednosti jednog civilnog novinarstva, jednog građanskog novinarstva koje će biti u interesu svih građana i koje će pružati informacije i biti servis svih građana. To danas postoji u Skandinavskim zemljama, gdje je zaista novinarstvo potpuno građansko i okrenuto samo interesima građana i po difoltu je suprotstavljeno vlastima, političkim elitama i svima onima koji žele da upravljaju medijima i upravljaju informacijama.

Kod nas se često pokušava pokazati da je sa komunizmom i sa bivšim sistemom srušen potpuno sistem novinarstva i njegove ključne vrijednosti. Ja sam osoba koja misli drugačije. Mislim da su novinarske vrijednosti postulate univerzalnih vrijednosti koje stoljećima postoje u svom izvornom obliku, ali s vremena na vrijeme dobivaju različite pojavne oblike. Dakle, ono što je istina ne može imati sad jedan ili tri oblika, kako se to događa u BiH – s obzirom na činjenicu da je BiH podijeljena ne samo na entitete nego na tri velike nacije. Mi stalno imamo o istim događajima iz prošlosti i sadašnjosti najmanje tri

istine. Ja mislim da se nikada nije vrijednost objektivnog novinarstva smanjila, te da potreba za objektivnim novinarstvom još uvijek nije prestala, tako je bilo i stoljeće ranije.

Sveobuhvatnost je ključni princip novinarstva. Ako hoćete da izvještavate o nekim događajima, vi morate dati segmente svih strana tog događaja, da bi ljudi koji vas prate imali potpunu sliku o onome što se događa. Kredibilitnost, kao najvažnija novinarska vrijednost, jer ako ono što vi radite nije prepoznato i nije vjerodostojno, onda je vaš rad uzaludan.

Ja sam sada izdvojila samo tih pet ključnih novinarskih vrijednosti koje su univerzalne, koje se nikada nisu promijenile, ali, nažalost, u ovom periodu tranzicije poprimile su neke druge pojavne oblike. Dakle, kod nas se vrlo često laž prodaje za istinu i to je postalo pitanje čak opstanka nekih medija i uslov nekih novinara, odnosno sredstvo za uspon određenih novinara na prostorima Srbije i Bosne i Hercegovine i ostalih zemalja.

Sveobuhvatnost se pretvorila u jednu stranu, dakle mi vrlo rijetko možemo u novinarskim priložima, izvještajima, pa i u serioznijim novinarskim pričama, istraživačkim pričama imati više izvora, što je osnovni novinarski postulat da biste jednu priču predstavili na način da bude razumljiva svim ljudima.

Ono što je kredibilitnost to se izgubilo onoga trenutka kad je u Bosni i Hercegovini počeo rat, u vašoj zemlji različiti sukobi i rat na Kosovu. Dakle, novinari i mediji su izgubili vjerodostojnost jer im je bilo važnije da kreiraju istine koje će odgovarati određenoj naciji, određenoj političkoj eliti, određenoj političkoj partiji, a ne da se bore da i u takvim okolnostima – ratnim, istina bude preča od svake laži. Zbog toga smatram da se novinarstvo u tranziciji nalazi na prekretnici, kada se postavlja pitanje: da li će biti sačuvano kao časna profesija sa univerzalnim vrijednostima ili će postati sredstvo manipulacije u rukama politike. Kažem politike u najširem

smislu te riječi jer pod politikom se danas podrazumijeva i ono što rade naše vlasti i ono što rade kulturne institucije, što rade sportisti, sportske organizacije, vjerske zajednice itd.

Koje su najveće prepreke u očuvanju tih ključnih novinarskih vrijednosti?

Kada je riječ o zemlji iz koje ja dolazim, Bosne i Hercegovine, to je mi ješanje države i državnih institucija u rad medija. Mi se dvadeset godina borimo da sačuvamo medije i njihovu neovisnost, uključujući i Federalnu televiziju. Nažalost, ta borba je jednako važna sada, ove 2013. godine kao što je to bila 1992. godine. Kada je počeo rat u BiH, ja sam radila na tadašnjoj RTV BiH, koja je poslije pretvorena u Federalnu i RTV na nivou države BiH.

U okviru Udruženja "BH novinari" djeluju linije za pomoć novinarima – to je poseban servis koji se bavi zaštitom prava novinara i slobode medija. U našoj statistici svake godine bilježimo napad na novinare, uskraćivanje informacija novinarima itd. Predstavnici državnih institucija, ministri, predsjednici parlamenata, zastupnici u parlamentima pojavljuju se kao najčešći kršitelji novinarskih prava. I kad vi to objašnjavate ljudima koji dolaze iz evropskih demokratskih zemalja, onda oni ne mogu da vjeruju da javni službenici uzimaju za pravo sebi da napadaju novinare, da im psuju majku, da ih fizički malteriraju, da im prijete smrću itd. E to je taj izazov kroz koji prolaze mediji na našim prostorima. Slično je stanje i u Srbiji. U Srbiji ima nerazjašnjenih ubistava novinara, dakle stalno postoji potreba politike da kontroliše novinare, ali ono što je naš problem jeste što smo mi u jednom periodu prolaznom, tranzicijskom – a to je da država, kroz svoje institucije, kroz pravosuđe, kroz inspekcije rada, kroz nadležne parlamentarne komisije, toleriše takva ponašanja. I to je jedan od najvećih izazova sa kojim ćete se i vi kada budete imali svoje udruženje vjerovatno suočavati.

Drugi problemi jesu ekonomski i

drugi pritisci na uposlenike u medijima, na novinare. Mi sad imamo tačno definirane ekonomske lobije koji upravljaju ne samo medijima, nego cjelokupnim životom ili društvima na prostorima bivše Jugoslavije, i ti lobiji su vrlo opasni, često povezani sa kriminalnim krugovima. S druge strane, povezani sa vjerskim organizacijama, povezani, čak bih rekla i sa stranim organizacijama, tako da kroz te pritiske vi zapravo vidite kako postoji jedna strategija gušenja slobode izražavanja sa svih strana. Dakle, ne samo iz državnih institucija, od predstavnika političkih partija, već i od ekonomskih lobija. Ono što nas sada posebno zabrinjava jeste sve veća povezanost vlasnika medija, upravnih odbora u javnim medijima sa političkim i ekonomskim lobijima i odluka vlasnika da novinarstvo žrtvuju za svoj profit.

Kod nas se jasno može pratiti na koji način je određeni vlasnik povezan s medijem: ako pogledate vijesti privatne televizije i vidite ko se u tim vijestima predstavlja, prezentira na najbolji način, a ko se zapravo anatemiše. Ključni problem novinarstva kod nas jeste upravo to – dakle, ne toliko kritika, ne toliko isključivanje onog drugog, već anatemisanje svega onoga što je drugačije od onog što mi jesmo i čemu mi pripadamo.

I još jedan problem koji se veže samo za novinare, to je samocenzura – kao logičan slijed, logična posljedica onoga što se desilo kroz sve ove pritiske o kojima sam prethodno govorila.

Šta je rješenje?

Vi se nalazite na dobrom putu da imate svoje udruženje i to je jedno od rješenja za probleme o kojima sam maločas govorila. Ako imate jaku novinarsku asocijaciju koja je spremna principijalno da štiti prava na slobodu izražavanja i individualna prava novinara, onda ste vi već na dobrom putu da se borite za civilno novinarstvo koje će biti u interesu svih građana koji žive na području Sandžaka, cijele Srbije i regiona, jer ne valja da ste zatvoreni u svojim krugovima i da ne želite surađivati sa ostalim novinarima i medi-

jima. Osim te institucionalne snage koju treba da imaju novinari, ujedinjeni u svoju asocijaciju, veoma je važna edukacija. Danas novinari ne znaju mnogo niti o novinarskim vještinama, niti o svojim pravima, niti o načinima na koji mogu štititi svoja prava, odnosno kako mogu sebe, koristeći postojeće zakone, postojeće institucije, zaštititi. Udruženje „BH novinari“ ima 700 članova i u toku jednog mjeseca deset puta se oglasi javno, bez obzira ko krši novinarska prava i održi javnu lekciju onima koji nisu spremni da prihvate da novinari moraju, treba i hoće slobodno i dostojanstveno da obavljaju svoju profesiju.

Veoma je važna i novinarska odlučnost i hrabrost. Dakle, mi govorimo o novinarstvu kao o zanatu, govorimo o novinarstvu kao profesiji, a ja zapravo mislim da je novinarstvo, iznad svega, misija. Jer vi da biste bili novinar, morate živeti svoju profesiju, sa svim dobrim i sa svim lošim stranama. Ja sam u novinarstvu gotovo 30 godina, nisam se obrazovala za novinarku, ja sam po obrazovanju profesor filozofije, ali nijednog trenutka nisam zažalila, bez obzira što nije bilo lako, zato što smatram da je ovo najljepša profesija, gdje vi možete da živite sve svoje izvještaje, sve svoje susrete sa ljudima i da vas ništa ne može obogatiti kao to što doživite u susretu sa ljudima kojima pomognete kroz svoj novinarski rad. Ono što smatram isto bitnim i na tome bih voljela da vaše udruženje radi, jeste stvaranje kulture poštivanja novinarskih prava i slobode izražavanja. Trebaće mnogo vremena da se ta kultura izgradi, da bude prepoznatljiva u javnosti, ali mislim da vrijedi u to ulagati.

Izlaganje Borke Rudić na tribini "Uloga sandžačkog novinarstva u vremenu tranzicije – odgovori na izazove", održanoj povodom obilježavanja Dana sandžačkog novinarstva u Glavnom uredu Vijeća, 2. februara 2013. godine. Borka Rudić je generalna sekretarka udruženja "BH novinari" iz Sarajeva

Obilježavanje bošnjačkih nacionalnih blagdana

11. MAJ DAN BOŠNJAČKE NACIONALNE ZASTAVE

Dan bošnjačke nacionalne zastave, koji se u Sandžaku tradicionalno obilježava 11. maja 2013. godine – na dan kada je osnovano Bošnjačko nacionalno vijeće u Srbiji i kada je usvojena bošnjačka nacionalna zastava, obilježen je prijemom u Glavnom uredu BNV-a, svečanim defileom učesnika Smotre bošnjačkih narodnih igara ulicama Novog Pazara, a nakon toga i koncertom u Kulturnom centru u Novom Pazaru. Učesnici osme Smotre bošnjačkih narodnih igara bili su: folklorni ansambli - Multimedijalnog centra iz Tutina, "Čoček" iz Sjenice, Centra za kulturu Rožaje; potom folklorne sekcije - srednje Ekonom-

ske-trgovinske škole iz Novog Pazara „Ekonomac“ i osnovne škole „Jošanica“. Sekcije ove dvije škole su inače, sa koreografijama igara iz Sandžaka, zauzele pobjednička mjesta na Festivalu stvaralaštva mladih 2013. godine, u organizaciji Kulturnog centra Novi Pazar. Na osmoj Smotri bošnjačkih narodnih igara predstavilo se i jedno kulturno-umjetničko društvo iz Bujanovca, KUD „Jehona“, sa igrama iz Preševske doline.

Prije otvaranja Smotre, predsjednik Vijeća Esad Džudžević je čestitao Bošnjacima njihovog blagdan, ne krijući zadovoljstvo što Bošnjaci i ove godine “pod svojom zastavom” baštine svoju kulturu.

Predsjednik Vijeća Esad Džudžević na otvaranju 8. Smotre bošnjačkih narodnih igara, SBONI 2013.

Nacionalna prava se nikome ne daju. Mi smo se odvažili da ih sami, svojim znanjem i kapacitetom, uzmemo

„Ovaj 11. maj obilježavamo u godini kada ovaj saziv Bošnjačkog nacionalnog vijeća puni deset godina rada. Naši rezultati govore više od riječi. Ovaj Dan obilježavamo u godini školstva na bosanskom jeziku u Sandzaku.

Obnovili smo čitav sistem vrijednosti Bošnjaka i ugrađujemo ga u sistem države u kojoj živimo i, što je još važnije, taj sistem vrijednosti ugrađujemo u svijest i ličnosti bošnjačke djece i generacija Bošnjaka kojima će biti vraćeni samopouzdanje i samopoštovanje jer će poznavati i znati cijeniti svoj jezik, historiju i kulturu. I ići će ovom zemljom ponosni na svoj nacionalni i kulturni identitet. Mi

smo narod koji nikoga ne mrzi, nikada nismo činili zlo drugima, mi poštujemo druge i drukčije i mi smo narod koji je svojom kulturom i tradicijom obogatio druge narode sa kojima živimo.

Nacionalna prava se nikome ne daju. Mi smo se usudili da ih sami, svojim znanjem i kapacitetom, uzmemo. Istina, ova vlada nam olakšava, a ne otežava, da to radimo.

Bošnjačko nacionalno vijeće je mnogo učinilo na zajedništvu i postizanju nacionalnog konsenzusa unutar Bošnjaka. Ostvarili smo i učvrstili saradnju sa Bošnjacima u Bosni, na Kosovu, Makedoniji, Hrvatskoj, Sloveniji, Crnoj Gori. Sarađujemo sa svim narodima u ovoj zemlji: Mađarima, Rumunima, Hrvatima, Rusinima, Bugarima, Vlasima, Albancima. Sarađujemo sa domaćim i međunarodnim faktorima.

Predstavili smo sandžačke Bošnjake i njihovu kulturu i historiju i prijateljima i onima koji nas ne vole. Ali nas zato svi cijene i poštuju ili će morati ubuduće da to rade.

Dragi prijatelji, Bošnjaci u Sandzaku, u Bosni, na Balkanu žive izmiješani sa drugim narodima, a najviše sa srpskim narodom. Zato su nam važni dobri odnosi sa Srbima. Srbi će nas poštovati onoliko koliko mi budemo poštovali sebe i svoju historiju i kulturu, ili koliko budemo jaki i jedinstveni.

Zato vas pozivam da ustanete i da se aktivno borite i učestvujete u ostvarivanju bošnjačkih prava. Pozivam vas da se maknemo od kulture jadikovki, nerada i sekiracija po kahvama i da zajedno izgrađujemo kulturu upornog rada i istrajnosti, rezultata. Podsjećam vas na mudre riječi princa mudrosti i oca moderne bošnjačke nacije Alije Izetbegovića: *U svijetu nema pravde i nepravde, ima jakih i slabih.*

Zato budimo jaki, i uspjećemo.

Dan zastave

Bošnjačko nacionalno vijeće zahtijeva od Vlade Republike Srbije realizaciju programa povratka izbjeglih, raseljenih i prognanih Bošnjaka, posebno pogranična područja opštine Priboj, i njihov održiv opstanak i život, kao i podizanje dostojnih spomen-obilježja žrtvama otmica u Štrpcima i Sjeverinu, te pravičnu materijalnu naknadu njihovim porodicama.

Bošnjačko nacionalno vijeće snažno podržava proces objedinjavanja Islamske zajednice na području Republike Srbije i poziva vjerske poglavare na dijalog koji bi doveo do obostrano zadovoljavajućeg rješenja u skladu sa islamskim pravom i osmanskim tradicijom, a u interesu svih vjernika.

U skladu sa pozitivnim iskustvima zemalja Evropske unije, Bošnjačko nacionalno vijeće smatra da u procesu decentralizacije i regionalizacije Srbije, područje grada Novog Pazara i opština Tutin, Sjenica, Nova Varoš, Prijepolje i Priboj treba da sačinjava jednu administrativnu oblast, odnosno posebnu regionalnu samoupravu u okviru Srbije, kao i pravo uspostavljanja granične regije i saradnje sa južnim dijelom Sandžaka u Crnoj Gori.

Sretan vam 11. maj, Dan bošnjačke nacionalne zastave. Ovim otvaram osmu Smotru bošnjačkih narodnih igara. Želim vam svako dobro!"

Na press konferenciji koja je održana povodom obilježavanja nacionalnog blagdana sandžačkih Bošnjaka - Dana bošnjačke nacionalne zastave u Glavnom uredu Vijeća - predsjednik Vijeća, članovi Izvršnog odbora i predsjednici pojedinih odbora govorili su o onome što je Vijeće uradilo u prethodnom periodu i o tome šta je preostalo da se još uradi u domenu ostvarivanja prava Bošnjaka u državi.

Predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević, govoreći generalno o ostvarenosti prava bošnjačkog naroda u Republici Srbiji, rekao je da aktuelna Vlada Republike Srbije, čiji je predsjednik Ivica Dačić, "olakšava, a ne otežava", proces ostvarivanja Ustavom i zakonom garantovanih prava pripadnicima bošnjačke nacionalne zajednice.

Muratka Fetahović, šef Resora za obrazovanje na bosanskom jeziku, dala je pozitivnu ocjenu dosadašnjeg sprovođenja pripreme nastave na bosanskom jeziku u svim vaspitno-odgojnim ustanovama u Sandžaku, dok je dr. Redžep Škrijelj, šef Resora za visoko obrazovanje, najavio da će ovaj Resor ostati istrajan u svojim naporima da se izbori za implementaciju nacionalne grupe predmeta na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru.

Šef Resora za službenu upotrebu jezika i pisma Mevljuda Melajac rekla je tom prilikom da je Bošnjacima pružena historijska šansa da obnove školstvo na bosanskom jeziku i najavila da će Resor, čiji je šef, predložiti promjenu pojedinih naziva škola, institucija, ulica i trgova.

Šef Resora za kulturu Mustafa Baltić i šef Resora za informisanje Hasna Zilkić govorili su o predstojećim događajima čija je realizacija predviđena u 2013. godini kao godini kojom se obilježava desetogodišnji rad ovog saziva Vijeća.

Edina Hamzić, Bojan Radovanović

O NARODNIM IGRAMA

Historijat folklor

Narodno stvaralaštvo je često kod nas izjednačavano sa pojmom *folklor*, što je bilo njegovo šire značenje, ali i sa pojmom narodna umjetnost, što je bilo njegovo uže značenje. Izraz *folklor*, koji je nastao sredinom 19. vijeka, ubrzo se proširio svuda po svijetu i odomaćio kako u običnom govoru, tako i u naučnoj terminologiji. Termin je nastao spajanjem dvije engleske riječi: *folk* (narod) i *lore* (znanje, umjetnost). Folklor, kao umjetnost koja je od davnina prenošena „sa koljena na koljeno“, slikovito predstavlja duhovnu kulturu prošlosti svih naroda. Narodnim igrama, koracima danas, i onima od prije pedeset godina, iako sa istim imenima, javlja se primetna razlika. Narodni duh, najsnažniji pokretač svih ideja u umjetnosti, nikada ne miruje. Narod obavezno i uvijek nadograđuje svoju umjetnost, sa svojom etikom i posebnom karakteristikom igara i običaja.

Tokom vijekova, folklor je evoluirao, što je uticalo i na prenošenje originalnosti narodnih tvorevina. Kulturno-umjetnička baština bošnjačkog i srpskog naroda sa područja Sandžaka se dijeli na seosku i gradsku. Seoska baština je sačuvana u velikoj mjeri zbog manjeg uticaja drugih naroda i kultura. Gradsko područje je bilo pod velikim uticajem naroda koji su putovali i migrirali. Veliki uticaj za vrijeme Prvog svjetskog rata imali su Čerkezi i Belogardejci koji su protjerani iz Rusije i nastanili se po cijelom svijetu. Instrumente koje su donijeli u Novi Pazar su *bendžo*, bez pragova, i razne vrste *sazova*, tako da su muzički dio i same pjesme ovih krajeva pretrpjeli najviše promjena pod njihovim uticajem. Dijelom originalne notalne i tekstualne zapise, možemo naći u knjizi *Narodne melodije iz Sandžaka* Miodraga Vasiljevića, u izdanju Srpske akademije nauka i umjetnosti, u Beogradu, iz 1953. godine. Ni ti zapisi nisu u cjelosti originalni, jer je Vasiljević bio bolestan za vrijeme njihove

prepiske, pa su ih uradili njegovi studenti. Originalni zapisi se i dan-danas nalaze u Moskvi, kod unuke Miodraga Vasiljevića, po riječima Ibiša Kujevića, poznatog koreografa iz bivše Jugoslavije.

Igračko područje Sjeničko-peštarske visoravni je obrađeno na zahtjev Asima Vrcića, od strane Vesne Ristić, čiji su zapisi jedino vjerodostojni za taj dio. Igračko područje Rožaja i Ibarskog Kolašina najpreciznije je uradio i prikazao Ibiš Kujević. Igre sa područja Novog Pazara i okoline obradili su Ejup Mušović, Senko Rašljanin, Ibiš Kujević i Nazim Ademović.

Ejup Mušović je vodeći bošnjački historičar sa područja Sandžaka i jedan od najvećih istraživača područja Sandžaka i njegovog kulturno-historijskog naslijeđa uopšte. Rođen je 1930. godine, u Suhodolu u Tutinu. Osnovnu školu je završio u Suhodolu, gimnaziju u Novom Pazaru, a Filozofski fakultet u Beogradu, gdje je, na Odjeljenju za historiju, diplomirao 1957. godine. Radio je kao profesor historije u Tutinu i Novom Pazaru, a istovremeno se bavio naučno-istraživačkim radom i pisanjem.

Intenzivno je istraživao kulturno-historijsko naslijeđe Novog Pazara, Tutina i okoline, pokrećući u isto vrijeme niz projekata na rasvjetljavanju mnogih značajnih događaja i pojava iz prošlosti novopazarskog i sandžackog kraja uopšte. Dobitnik je mnogih značajnih nagrada na republičkom nivou, od kojih je najznačajnija nagrada „Čamil Sijarić“.

Ibiš Kujević je završio Višu pedagošku školu u Novom Sadu 1968. godine. Višu koreografsku školu završio je u Zagrebu 1982. godine. Utemeljitelj je KUD-a „Vrelo Ibra“ Rožaje koje djeluje od 1971. godine, kojim neprekidno rukovodi do današnjih dana. Živi i radi u Rozajama. Godine 2011. se navršilo 40 godina njegovog rukovođenja ovim najuspješnijim folklornim ansamblom, ne samo na ovim prostorima. Tim povodom, Bošnjački savjet Crne Gore, dodjelom priznanja, iskazuje zahvalnost i poštovanje prema ovom koreografu, koji je u oblasti folklornog i etnomuzikološkog stvaralaštva

dao nemjerljiv doprinos. Četiri pune decenije ovaj neumorni pregalac i vrstan znalac folklornog i etnomuzikološkog nasljeđa ispisuje svoju veličanstvenu biografiju igrom i pjesmom.

Nazim Ademović je rođen 1949. godine u Novom Pazaru. Završio je Ekonomski fakultet 1974. godine u Subotici, a od 1970. godine je bio u Zagrebu u Kulturno-prosvjetnom saboru Hrvatske, gdje je katedru vodio dr. Ivan Ivančanin, kao polazni student.

Hrvatski sabor se zalagao za očuvanje folklorne tradicije, omogućivši školovanje svima koji su imali potencijala za bavljenjem kulturno-umjetničkim djelatnostima. Izdavali su sertifikate za pojedine oblasti

(verdarska, crnogorska, šumadijska zona, zapadna i istočna Srbija), pružali stručnu i organizacijsku pomoć, priređivali manifestacije od državnog značaja. Nazim je bio polaznik Hrvatskog sabora od sedamdesetih do devedesetih godina 20. vijeka, u pokretu ispred KUD-a *Mladost* iz Subotice. On je od 1974. godine bio asistent profesora Dragomira Kljace na seminarima koji su bili organizovani u Zagrebu. Zahvaljujući profesoru Dragomiru Kljaci, jednom od najpoznatijih koreografa bivše Jugoslavije, Nazim je radio u

mnogim gradovima kao umjetnički rukovodilac kulturno-umjetničkih društava. Sarađivao je sa mnogim poznatim koreografima, među kojima su Vlado Šoč, Ibiš Kujević i mnogi drugi. U oblasti kulture djeluje cijeli svoj životni vijek kao koreograf. Izvanredan je poznavalac modernih plesova, a stručanjak je za folklor. U Novom Pazaru je bio direktor Kulturnog centra dva mandata. Danas je aktivni učesnik mnogih seminara koji se organizuju na prostorima Srbije i Bosne i Hercegovine.

O igri

Igra je najstarija i najrasprostranjenija vrsta ljudske zabave, uopšte. Ali, ona nije samo to, ona je nužni i sastavni dio svih živih bića, počev od najranije mladosti pa do zrele starosti. Svako igra prema svojim sklonostima i potrebama. Narodne igre su nastale u davnoj prošlosti, tvorac im je ne-

poznat, a prenose se tradicionalno sa koljena na koljeno. Tokom vremena su dobile i utvrdile svoj kolektivni igrački izraz i svoje karakteristike. U velikoj mjeri su izraz dobrog raspoloženja i životne

radosti. Glavne karakteristike narodnih igara su pokreti, koji se izvode na ritam pjesme, ritam svirke i na unutrašnji ritam, pa imaju svoje osobenosti, tehniku i stil. Formiranje ovih osobenosti zavisilo je od duha i karaktera naroda, od njihovih životnih

i historijskih uslova, od socijalnih, ekonomskih, geografskih, klimatskih, kao i običaja, narodne nošnje i migracije stanovništva. Najradosnije i najsvečanije trenutke u životu, a ponekad i najteže, naši narodi su izražavali kroz igru. Ne može se sa sigurnošću utvrditi iz kojeg perioda datiraju određene igre i pjesme, ali njihovo prikupljanje počinje krajem

19. vijeka, pa se može pretpostaviti da neke od njih potiču i iz 18. vijeka. Narodne igre i pjesme nemaju autora, već su zapisane direktno od naroda, koji su znali ili su se sjećali starih igara i pjesama. Igralo se u vrijeme praznika, na slavama, vašarima, saborima, porodičnim veseljima, po završetku poljskih radova (mobe, žetve), branja voća i povrća. Igralo se ljeti na određenim mjestima, a u zimskom periodu se igralo po kućama, kod određenih domaćina koji su za to imali posebne prostorije.

Svaki narod ima svoje osobenosti po kojima se razlikuje od drugih i koje ga čine originalnim. Pored pjesme, igra predstavlja izuzetno značajnu nacionalnu karakteristiku naroda. U njima se krije ona maternja melodija, po kojoj je jedan narod prepoznatljiv. Nacionalna igra je bitna komponenta, a na prostorima Srbije je to **kolo**. U kolu su svi povezani u lanac, svi čine jednu cjelinu, sve nosi isti ritam. Svi gledaju jedni u druge, upućeni su na bližnje do sebe, bez kojih kolo ne postoji. Kolo je svenarodna igra i, upravo, želi da istakne jedinstvo duha. U kolu ima mjesta za svakog ko je „kadar“ u kolo se uhvatiti. Svako pokušava da igra svojim stilom, da svojoj igri da neku originalnu crtu koja bi pokazala njegovu individualnost, a da pri tom ostane nerazdvojni dio jednog istog kola.

Muzički ritmovi kola su različiti, u zavisnosti od područja, kao i način igre. Narodne igre su veoma raznolike po pitanju ritma, koraka, načinu igre, muzike, ali i po pitanju nošnje. Tako bošnjački narod na teritoriji Sandžaka u svojim igrama koristi korake kao što su spora i brza alaturka, koju djevojke i momci igraju u odvojenom kolu, dok jedno, dvoje i troje tursko igraju zajedno i daju najveću dinamiku ovim igrama. U srpskim igrama najveći dio zauzima pjesma, dok je igra uz pjesmu uvertira u samu igru i nadmetanje djevojaka i momaka u njoj. Igre su dinamične i koraci se brzo smjenjuju, a protkane su i sa dosta vokala.

Pojam igre iz Sandžaka bošnjačkog naroda podrazumijeva igračko područje Novog Pazara sa okolinom, Pešter, gornji dio Ibarskog Kolašina, dok područje Golije, Raške, Štavlja i dijela Ibarskog Kolašina podrazumijeva igre srpskog naroda.

Narodna nošnja

Na teritoriji Srbije, a i Sandžaka, nailazimo na veliki broj narodnih nošnji. Sve ove nošnje formirale su se kroz dugi niz godina i nose u sebi elemente, ili samo tragove elemenata, mnogih kulturnih uticaja. To se nije odnosilo samo na razvoj nošnje, nego uopšte na historijska i društvena zbivanja. Zbog toga u našim nošnjama nalazimo tragove balkanske, mediteranske i orijentalne kulture. Ovi kulturni uticaji su ostavili svoj pečat na narodne nošnje i nesumnjivo doprinijeli njihovoj originalnosti.

Posmatrajući sve nošnje na ovim prostorima, može se prije svega uočiti razlika u načinu odjevanja između seoskog i gradskog stanovništva. Ta razlika je nastala, prvenstveno, zbog ekonomske moći tih grupa. Nošnja u gradovima je bila uglavnom ujednačena, dok se u seoskoj sredini razlikovala. U gradskim nošnjama, bez obzira na nacionalnu pripadnost, krajem 19. vijeka se zapaža jak orijentalni uticaj, kako u krojevima, tako i u izboru materijala. Takva nošnja je ovjekovečena u djelima naših pisaca i slikara tog vremena. Seoske nošnje se mnogo više međusobno razlikuju. Mnogobrojne varijante nošnji različitih etničkih grupa, ispoljavale su se u manjim detaljima pojedinih odjevnih predmeta, u njihovoj boji i načinu nošenja, ali su ipak zadržale najbitnije karakteristike tipa kojem pripadaju.

Nošnja bošnjačkog naroda je, takođe, podijeljena na gradsku i seosku. Gradsku nošnju su uglavnom nosile age i begovi. Sastojala se od fesa, čija je kićanka bila na lijevoj strani, svilene košulje, čojanih čakšira, džamadana, pojasa, za kojim je bila zadjenuta muštikla i duvan. Aginice su najčešće nosile dimije i jelek u boji dimija, zatim svilenice, marame, u zavisnosti od prilika, nanule ili papuče. Seoska nošnja se sastojla od belila, pojasa, fesa ili čalme.

Nošnja srpskog naroda se sastojala od fesa, čija je kićanka bila na desnoj strani, ili šajkače, košulje, jeleka, tkanice, čojanih pantalona i vunjenih čarapa. Žene su nosile košulje, jeleke, suknje plisirke i marame.

SMOTRA BOŠNJAČKIH NARODNIH IGARA

8. SBONI 2013

10 GODINA USPJEŠNOG RADA BOŠNJAČKOG NACIONALNOG VIJEĆA

Povodom obilježavanja 10 godina uspješnog rada Vijeća, u Glavnom uredu Vijeća je 6. septembra 2013. godine održana svečanost, koja je započela intoniranjem državne himne i himne sandžačkih Bošnjaka, i kratkim muzičkim programom, izvođenjem izvornih sandžačkih sevdalinki Redžepa Međedovića i ansambla Derman.

Priznanja Bošnjačkog nacionalnog vijeća su ovim povodom uručena pojedincima, predstavnicima značajnih bošnjačkih institucija i tri priznanja uručena posthumno porodicama vijećnika - merhuma Alije Matovića iz Rožaja, Kadrije Beganovića iz Prijepolja i Džengisa Redžepagića iz Novog Pazara. Semir Gicic, koordinator u Glavnom uredu Vijeća je prisutnima pročitao retrospektivu rada Vijeća u prethodnih 10 godina sa posebnim osvrtom na period od osnivanja Vijeća 11. maja 1991. godine.

Prisutnima se obratio predsjednik Vijeća, Esad Džudžević, a u ime dobitnika su se obratili Muhedin Fijuljanin u ime Ministarstva prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja, Zoran Petrov, predsjednik Bugarskog nacionalnog vijeća i Galip Bećiri, predsjednik Albanskog nacionalnog vijeća.

Skupu su prisustvovali Goran Bašić, zamjenik zaštitnika građana za zaštitu nacionalnih manjina, Amer Halilović, bivši potpredsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji i Crnoj Gori i aktuelni savjetnik za odnose sa Republikom Turskom u kabinetu predsjednika Crne Gore, Filipa Vujanovića, kao i dobitnici priznanja Bošnjačkog nacionalnog vijeća, predstavnici nacionalnih savjeta nacionalnih manjina u Republici Srbiji, elektori i dugogodišnji koordinatori BNVS-a za dijasporu u Evropi i Republici Turskoj, vijećnici, članovi Senata Vijeća, predsjednici Odbora Vijeća, članovi Izvršnog odbora Vijeća i članovi autorskog tima za izradu udžbenika na bosanskom jeziku.

Predsjednik Vijeća Esad Džudžević, čestitajući dobitnicima priznanja izrazio je zadovoljstvo zbog ostvarenih rezultata institucije. "Bošnjačko nacionalno vijeće u ovom desetogodišnjem mandatu radilo je na postizanju koncenzusa svih Bosnjaka, vrhunac tog uspjeha je postignut uz pomoć ogromnog broja ljudi u resornim odborima, saradnika i prijatelja, a krunisan je početkom nastave na bosanskom jeziku u obrazovno-vaspitnim ustanovama u Sandžaku, 2. septembra 2013. godine", kazao je Esad Džudžević, najavivši da će učiniti sve da na izborima koji su predviđeni za 2014. godinu Bošnjaci izaći jedinstveni i time demonstrirati zrelost u odgovornosti brige o svome nacionalnom, kulturnom i vjerskom identitetu.

Srebrne Plakete Bošnjačko nacionalno vijeće dodijelilo je Muhedinu Fijuljaninu, državnom sekretaru u Ministarstvu prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja, i Vesni Fili, pomoćnici Ministra prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja: koopredsjednicima radne grupe za implementaciju modela nastave na bosanskom jeziku, za izuzetan doprinos u ostvarivanju prava bošnjačkog naroda na obrazovanje na svom maternjem jeziku u Republici Srbiji.

ZAHVALNICE INSTITUCIJAMA I POJEDINCIMA POVODOM 10 GODINA USPJEŠNOG RADA BNV

Zahvalnice institucijama i pojedincima u zemlji, regionu i dijaspori za doprinos radu Vijeća i afirmaciji prava bošnjačkog naroda uručio je predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević povodom 10 godina uspješnog rada BNV u IV sazivu (2003-2013).

Dobitnici zahvalnica su :

-Vasvija Gusinac, Novi Pazar,
-Izudin Hadžagić, Beograd,
-Izet Fetahović, Beograd,
-Muratka Fetahović, Novi Pazar,
-Zekirija Dugopoljac, Novi Pazar,
-Mevljuda Melajac, Novi Pazar,
-Hadija Jakupović, Novi Pazar,
-Zaim Hadžisalihović, Novi Pazar,
-Nedžad Smailagić, Tutin,
-Džemail Halilagić, Priboj,
-Galip Bećiri, predsjednik Nacionalnog vijeća albanaca, Bujanovac,
-Zoran Petrov, predsjednik Nacionalnog vijeća bugara, Dimitrograd,
-Vitimir Mihajlović, predsjednik Nacionalnog vijeća roma, Beograd
-Aleksandra Vujić, Ured Vijeća Evrope u Srbiji, Beograd
-Balint Pastor, narodni poslanik Narodne skupštine Republike Srbije,
-Laslo Varga, narodni poslanik Narodne skupštine Republike Srbije,
-Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo BiH,
-Bošnjački institut – fondacija Adilbeg Zulfikarpašić, Sarajevo BiH,
-Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”, Sarajevo BiH,
-Udruženje Bošnjaka porijeklom iz Sandžaka, Sarajevo BiH,
-JPI Televizija Tutin, Tutin,
-Radio Sto plus, Novi Pazar,
-Šerbo Rastoder, ex-predsjednik - Bošnjačkog Vijeća Crne Gore,
-Amer Halilović, ex-potpredsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Sr-

biji i Crnoj Gori,
-Zlata Mujkić, Sisak, Hrvatska
-Senad Nanić, predsjednik Kulturnog društva Bošnjaka Hrvatske “Preporod”, Zagreb.
-Sadrija Bajra, umjetnički direktor BKUD-a “Podgorski biseri”, Prizren, Kosovo,
-Alija Džogović, akademik, Peć, Kosovo,
-Fatima Škrijelj, predsjednica Bošnjačkog kulturnog centra u Makedoniji, Skoplje,
-Safet Kačar, ex-predsjednik Bošnjačkog kulturnog centra u Makedoniji, Skoplje,
-Šerif Hukić, koordinator BNVS za dijasporu,
-Abaz Zilkić, koordinator BNVS za dijasporu,
-Muharem Kolašinac, Vijećnik, koordinator BNVS-a za dijasporu,
-Mustafa Kahramanyol, saradnik BNVS-a, Republika Turska, Ankara,
-Safet Erdem, saradnik BNVS-a, Republika Turska, Instambul,
-Daut Nuriler, saradnik BNVS-a, Republika Turska, Istambul.

Bošnjačko nacionalno vijeće je donijelo i odluku o dodjeli priznanja posthumno merhumima:
-Alija Matović, vijećnik, Rožaje,
-Kadrija Beganović, vijećnik, Prijepolje,
-Džengis Redžepagić, vijećnik, Novi Pazar.

Galip Bećiri, predsjednik Albanskog nacionalnog vijeća

Zoran Petrov, predsjednik Bugarskog nacionalnog vijeća

Izudin Hadžagić, vijećnik BNV-a

Plaketu koju je BNV dodijelilo posthumno Džengisu Redžepagiću primio je njegov sin Faris Redžepagić

PRIZNANJA BNV NAJISTAKNUTIJIM BOŠNJACIMA I INSTITUCIJAMA U BIH

Na svečanosti koju je BNV organizovalo u Bošnjačkom institutu u Sarajevu, 9. novembra 2013. godine, a u povodu obilježavanja 10 godina uspješnog rada, uručena su priznanja najistaknutijim bošnjačkim institucijama i udruženjima u BiH i članu Predsjedništva Bosne i Hercegovine Bakiru Izetbegoviću.

Zlatna plaketa BNV dodijeljena je Bakiru Izetbegoviću, bošnjačkom članu Predsjedništva Bosne i Hercegovine, zbog izuzetnog doprinosa u uspostavljanju i razvijanju saradnje i dobrih odnosa između Republike Srbije i Bosne i Hercegovine, čime je data podrška poboljšanju položaja i ostvarivanja prava bošnjačkog naroda u Republici Srbiji.

Priznanja za doprinosu radu Vijeća i afirmaciji prava bošnjačkog naroda dodijeljena su Bošnjačkom institutu – fondacija Adil-beg Zulfikarpašić, Udruženju građana porijeklom iz Sandžaka, Vijeću Kongresa bošnjačkih intelektualaca i Bošnjačkoj zajednici kulture "Preporod". Priznanja je uručio predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević.

Bošnjačko nacionalno Vijeće dodijelilo je Zlatnu plaketu Redžepu Taipu Erdoganu zbog izuzetnog doprinosa u uspostavljanju i razvijanju saradnje i dobrih odnosa između Republike Srbije i Republike Turske, čime je data podrška poboljšanju položaja i ostvarivanja prava bošnjačkog naroda u Republici Srbiji. U ime premijera Turske, priznanje BNV-a primio je ambasador Turske u Srbiji Mehmed Kemal Bozaj prilikom posjete delegacije BNV-a, na čelu sa predsjednikom Esadom Džudževićem, 12. septembra 2013. godine.

NEZAUSTAVLJIVI PROCES OSTVARIVANJA PRAVA SANDŽAČKIH BOŠNJAKA U REPUBLICI SRBIJI (2003-2013)

U periodu od osnivanja do 2003. godine, Bošnjačko nacionalno vijeće i njegovi predstavnici učestvovali su na velikom broju međunarodnih konferencija i drugih skupova posvećenih rješavanju krize u bivšoj Jugoslaviji. Zahvaljujući aktivnostima Bošnjačkog nacionalnog vijeća i njegovih predstavnika u tom periodu, pitanje ostvarenja nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka i statusa Sandžaka internacionalizovano je na najvišem evropskom i svjetskom nivou.

U novonastalim društvenim okolnostima, a nakon zakonskog regulisanja položaja manjinskih nacionalnih zajednica u tadašnjoj Saveznoj Republici Jugoslaviji, kasnije Srbiji i Crnoj Gori, 6. septembra 2003. godine, u Novom Pazaru, održana je Elektorska skupština za izbor Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji i Crnoj Gori, nakon čega prestaje sa radom Bošnjačko nacionalno vijeće Sandžaka (BNVS). Za predsjednika Bošnjačkog nacionalnog vijeća izabran je Sulejman Ugljanin, a za predsjednika Izvršnog odbora Esad Džudžević. Istovremeno, za potpredsjednike Vijeća izabrani su: Bajram Omeragić, Vasvija Gusinac, Izudin Hadžagić i Amer Halilović. Konstitutivnim aktima Vijeća formirani su resori, kao operativna tijela Izvršnog odbora, i odbori za pojedine oblasti djelovanja i rada.

Statutom Bošnjačkog nacionalnog vijeća, koji je usvojen na konstitutivnoj sjednici održanoj 2003. godine, Bošnjačko nacionalno vijeće određeno je kao najviše zastupničko tijelo bošnjačke nacionalne zajednice u Srbiji u područjima službene upotrebe jezika i pisma, obrazovanja, kulture i informisanja na bosanskom jeziku.

U skladu sa Statutom, i Zakonom

određenim nadležnostima, Vijeće je, u periodu od 2003. do danas, donijelo niz značajnih dokumenata – deklaracija, odluka, rješenja i drugih akata, u cilju ostvarivanja prava pripadnika bošnjačkog naroda u Republici Srbiji, njihovog daljeg razvoja i unaprjeđenja. Predstavnici Bošnjačkog nacionalnog vijeća učestvovali su u radu mnogih domaćih i međunarodnih konferencija o položaju i pravima manjina kod nas i u svijetu.

Značajan doprinos predstavnici BNV dali su u izradi prijedloga novog Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina, na osnovu kojeg je značajno unaprijeđen sistem zaštite manjinskih prava i znatno pojačana ovlašćenja nacionalnih vijeća manjinskih naroda u Republici Srbiji.

U skladu sa zakonskim odredbama, na zahtjev Bošnjačkog nacionalnog vijeća bosanski jezik uveden je u službenu upotrebu u četiri sandžačke opštine – u Novom Pazaru, Tutinu i Sjenici, od marta 2002. godine, a u Prijepolju od aprila 2009. godine. Iako ispunjavaju zakonski uslov, sandžačkim Bošnjacima u Priboju uskraćeno

je pravo službene upotrebe i korišćenja svog maternjeg bosanskog jezika.

Nacionalni simboli sandžačkih Bošnjaka su: Nacionalni grb i Bošnjačka nacionalna zastava. Za nacionalne simbole sandžačkih Bošnjaka utvrđena su rješenja koja su usvojena 1991. godine i koja su opšteprihvaćena kod sandžačkih Bošnjaka. Nacionalni simboli sandžačkih Bošnjaka utvrđeni su Odlukom Vijeća o nacionalnim simbolima, od 2004. godine, a potvrđeni su Odlukom Savjeta Republike Srbije za nacionalne manjine, 2005. godine.

Nacionalni blagdani sandžačkih Bošnjaka su: Dan bošnjačke nacionalne zastave, Dan Sandžaka i Dan sjećanja. Osim ovih, kao tradicionalni vjerski i kulturni blagdani obilježavaju se i Ramazanski i Kurbanski bajram. Nacionalni blagdani sandžačkih Bošnjaka potvrđeni su Odlukom Savjeta Republike Srbije za nacionalne manjine od 2005. godine.

Dan bošnjačke nacionalne zastave je najveći nacionalni praznik sandžačkih Bošnjaka. Obilježava se 11. maja, na dan kada je, 1991. godine u Novom Pazaru, osnovano Bošnjačko nacionalno vijeće Sandžaka (bivše Muslimansko nacionalno vijeće Sandžaka).

Dan Sandžaka obilježava se 20. novembra, u znak sjećanja na osnivanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS), u Pljevljima 1943. godine.

Dan sjećanja (11. juli) je nacionalni blagdan sandžačkih Bošnjaka u znak sjećanja na genocid izvršen nad Bošnjacima u Srebrenici 1995. godine. Odluka o proglašenju ovog dana za nacionalni blagdan donijeta je na III vanrednoj sjednici Vijeća, održanoj 10. jula 2005. godine, a povodom desetogodišnjice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici.

Najveće nacionalne nagrade i priznanja sandžačkih Bošnjaka su: Povelja Kulina bana, Dukat Isa-bega Ishakovića, Medalja Rifat Burdžović Tršo, Pero Ćamila Sijarića i Plaketa Bošnjačkog nacionalnog vijeća.

Ovom odlukom su utvrđene i sljedeće manifestacije od posebnog značaja za očuvanje, unaprjeđenje i razvoj posebnosti i nacionalnog identiteta bošnjačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji: Festival sandžačke sevdalinke - FESS, Smotra bošnjačkih narodnih igara - SBONI, Sandžački književni susreti - SAKS. Manifestacije ima za cilj očuvanje, afirmaciju i popularizaciju bošnjačke kulturne baštine i bosanskog jezika i književnosti sandžačkih Bošnjaka.

na svom jeziku u institucijama predškolskog, osnovnog i srednjeg vaspitanja i obrazovanja. Prvi čas bosanskog jezika na području Sandžaka, poslije punih 97 godina, održan je u Osnovnoj školi „Dr. Ibrahim Bakić“ u Tutinu, 20. oktobra 2004. godine. Nakon toga, bosanski jezik uveden je u nastavu i u drugim osnovnim školama u Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu i Prijepolju. Do školske 2009/10. godine Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture kao izborni nastavni predmet zastupljen je u nastavi od 1. do 8. razreda osnovne škole.

U periodu od 2003. do danas, Vijeće je organiziralo i finansijski podržalo niz kulturnih i drugih manifestacija koje su održane širom Sandžaka i učestvovalo u sufinansiranju mnogih projekata u

važnosti je otvaranje Državnog univerziteta u Novom Pazaru. Ovaj univerzitet osnovan je na sjednici Vlade Srbije, 2006. godine. Univerzitet je otvoren iste godine, a u okviru Univerziteta ustanovljena je i posebna studijska grupa za bosanski jezik i književnost, koja je u međuvremenu ukinuta, a koja će u saradnji Bošnjačkog nacionalnog vijeća, uprave Državnog univerziteta u Novom Pazaru i nadležnih institucija ponovo biti uspostavljena.

Na polju informisanja na bosanskom jeziku, Bošnjačko nacionalno vijeće, u periodu od 2003. do 2013. godine, dalo je prioritet aktivnostima usmjerenim ka promociji bošnjačkih nacionalnih i drugih vrijednosti i realizaciji informisanja na bosanskom jeziku

Na zajedničkom sastanku predsjednika nacionalnih vijeća Mađara, Bošnjaka, Roma, Hrvata, Slovaka, Rumuna, Bugara, Rusina, Grka i Albanaca, održanom 21. juna 2004. godine u Novom Pazaru, potpisan je Protokol o saradnji nacionalnih vijeća na osnovu kojeg je institucionalizovana saradnja nacionalnih manjina u oblastima službene upotrebe jezika i pisma, obrazovanja i informisanja na njihovim maternjim jezicima, te zaštite i afirmacije kulturne baštine i djelotvornog učešća u javnom životu.

Pripadnici nacionalnih manjina u Republici Srbiji, u skladu sa zakonom, imaju pravo na vaspitanje i obrazovanje

oblasti kulture.

U organizaciji BNV-a je održano niz kulturno-zabavnih i drugih manifestacija, pozorišnih predstava, bajramskih akademija, koncerata, likovnih izložbi, književnih susreta, okruglih stolova, naučnih simpozijuma, promocija knjiga i časopisa i dr.

Kao jedne od značajnijih projekata u okviru Bošnjačkog nacionalnog vijeća treba izdvojiti projekte rekonstrukcije i konzervacije: Isa-begovog hamama, Novopazarske tvrđave sa posebnim osvrtom na Kulu Motrilju u Novom Pazaru, te rekonstrukcije nekadašnje stare tvrđave/grada sa džamijom u Sjenici.

U oblasti obrazovanja, od historijske

u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima.

Godine 2006. Bošnjačko nacionalno vijeće pokrenulo je „Bošnjačku riječ“, časopis za kulturu i društveni život sandžačkih Bošnjaka. Časopis je izdavan uz podršku Ministarstva kulture Republike Srbije, u izdanju Centra za bošnjačke studije. Do danas je izdato 28 izdanja.

Sa ciljem informisanja javnosti na bosanskom jeziku, 13. februara 2008. godine, obnovljene su i ponovo pokrenute „Sandžačke novine“, jedini heftičnik (nedjeljnik) na bosanskom jeziku u Republici Srbiji uopšte. Ministarstvo kulture Republike Srbije je prestalo da

ih finansira krajem 2011. godine.

Zbog neadekvatne zastupljenosti sandžačkih Bošnjaka na Javnom servisu RTS, Bošnjačko nacionalno vijeće uputilo je, početkom 2008. godine, zvaničan zahtjev nadležnim državnim organima sa zahtjevom da se iz procesa privatizacije, pored manjinskih medija u Vojvodini, izuzmu i dvije sandžačke televizije – Regionalna televizija u Novom Pazaru i Televizija Tutin, koje svoj program u cjelini ili djelimično emituju na bosanskom jeziku.

2011. godine, podnijet je Elaborat i zahtjev za formiranje redakcije za programe na bosanskom i drugim jezicima nacionalnih manjina pri Radio-televiziji Srbije.

U skladu sa novim Zakonom o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina, Bošnjačko nacionalno vijeće, 2009. godine, usvojilo je Odluku o utvrđivanju tradicionalnih naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mjesta i drugih geografskih naziva na bosanskom jeziku na području Novog Pazara, Tutina, Sjenice i Prijepolja. Na osnovu te odluke, mnogim naseljenim mjestima i geografskim pojmovima na području ovih opština vraćeni su njihovi tradicionalni nazivi na bosanskom jeziku.

Godine 2009, Bošnjačko nacionalno vijeće pozvalo je pripadnike bošnjačke nacionalne zajednice da se upišu u poseban birački spisak. Izbori za Bošnjačko nacionalno vijeće su održani 6. juna 2010. godine. Na izborima za novi saziv Bošnjačkog nacionalnog vijeća ni jedna izborna lista nije uspjela da osvoji većinu, a u postizbornom periodu, koji je trajao šest mjeseci, nosioci lista nisu uspjeli da se dogovore da zajedno od predstavnika sve tri liste konstituišu novi saziv Bošnjačkog nacionalnog vijeća. Postojećem sazivu Bošnjačkog nacionalnog vijeća produžen je mandat do održavanja redovnih izbora 2014. godine.

Tokom 2011. godine, Vijeće je podnijelo dvije pritužbe Službi zaštitnika građana Republike Srbije i povjereniku

za zaštitu ravnopravnosti, čime je od blokiran zaustavljeni proces ostvarivanja prava Bošnjaka u Republici Srbiji.

Bošnjačko nacionalno vijeće donijelo je Odluku 2012. godine o utvrđivanju ustanova i manifestacija od posebnog značaja za očuvanje, unaprijeđenje i razvoj posebnosti nacionalnog identiteta Bošnjačke nacionalne zajednice. Ovom odlukom se utvrđuju sljedeće ustanove od posebnog značaja za očuvanje, unaprijeđenje i razvoj posebnosti i nacionalnog identiteta bošnjačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji: Centar za bošnjačke studije, Zavod za kulturu sandžačkih Bošnjaka

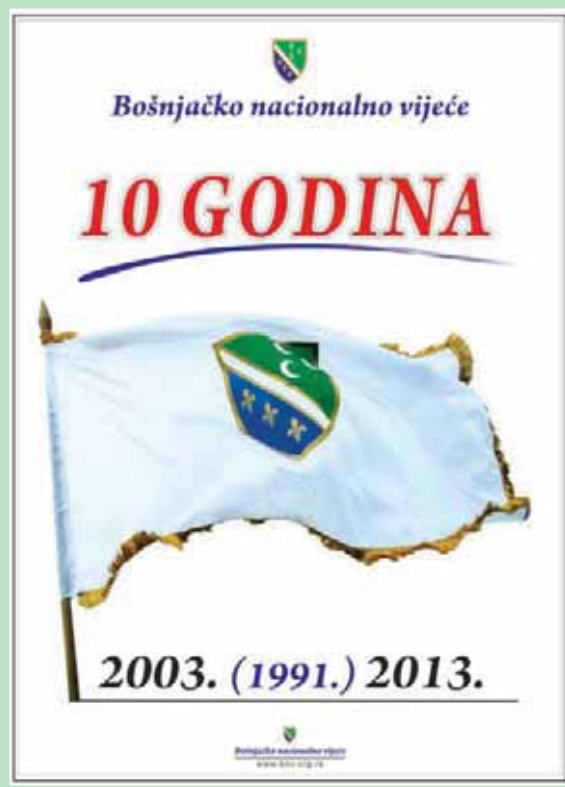
činjenici da su sandžački Bošnjaci dio bošnjačkog nacionalnog korpusa sa Bosnom i Hercegovinom kao matičnom državom i svojom otadžbinom. Ovim dokumentima utvrđeni su osnovni principi i smjernice za bolje, efikasnije i djelotvornije ostvarenje nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji u svim segmentima i oblastima društvenog života i rada.

Odluku o proglašenju Himne sandžačkih Bošnjaka donijelo je Bošnjačko nacionalno vijeće 2012. godine.

Bošnjačko nacionalno vijeće ponovo je 2009. godine tražilo i predalo Ministarstvu prosvjete Republike Srbije poseban dokument o modelu obrazovanja za sandžačke Bošnjake u Republici Srbiji, kojim se predviđa da u institucijama predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja i vaspitanja obezbijedi i organizuje vaspitanje i obrazovanje pripadnicima bošnjačke nacionalne zajednice na svom maternjem bosanskom jeziku. Od 2009. do 2012. godine trajale su pripreme za početak nastave na bosanskom jeziku. Puno četiri godine je Bošnjačko nacionalno vijeće uspješno saradivalo sa Ministarstvom prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja, nastavnicima i direktorima obrazovno-vaspitnih ustanova.

Pripreme za početak nastave na maternjem jeziku je krunisana početkom pripreme nastave, 21. februara 2013. godine, u 12 obrazovno-vaspitnih ustanova u Novom Pazaru, Sjenici, Tutinu i Prijepolju. Bošnjačko nacionalno vijeće proglasilo je 21. februar Danom školstva na bosanskom jeziku u Sandžaku, povodom početka pripreme nastave na bosanskom jeziku u školama u Sandžaku. Ovaj datum se u svijetu obilježava kao Međunarodni dan maternjeg jezika s ciljem promoviranja jezičke kulture i raznovrsnosti, kao i višejezičnosti.

Dana 2. septembra 2013 godine, počela je nastava na bosanskom jeziku u 40 obrazovno-odgojnih ustanova u Novom Pazaru, Tutinu i Sjenici.

u Republici Srbiji, Muzej „Ras”, Muzej u Prijepolju, Istarski arhiv „Ras”, Narodna biblioteka „Dositej Obradović”, Narodna biblioteka „Dr. Ejup Mušović”, Biblioteka „Muhamed Abdagić”, Matična biblioteka „Vuk Karadžić”, Kulturni centar Novi Pazar, Multimedijalni centar Tutin, Ustanova za kulturu Sjenica, Dom kulture Prijepolje.

Vijeće je usvojilo 2012. godine Rezoluciju o položaju i ostvarivanju prava i sloboda bošnjačkog naroda u Srbiji. Simbolika usvajanja Rezolucije na Dan nezavisnosti Bosne i Hercegovine leži u

OBILJEŽAVANJE BOŠNJAČKIH BLAGDANA

20. NOVEMBAR

Dan Sandžaka

Bošnjačko nacionalno vijeće je Dan Sandžaka, 2013. godine, obilježilo nizom programa, okupilo veliki broj bošnjačkih intelektualaca i dodijelilo nagradu „Pero Ćamila Sijarića“.

Tradicionalno, ovaj blagdan obilježava se 20. novembra, na dan kada je u Pljevljima, 1943. godine, osnovano Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka – ZAVNOS.

Upravo 2013. godine navršeno je 70 godina od osnivanja ZAVNOS-a, te je kraj sedme decenije obilježen tribinom, na kojoj su govorili: dr. Redžep Škrijelj - profesor historije, Hivzo Gološ - historičar, predsjednik Senata BNV-a Rizah Gruda i Sadeta Zahirović - profesorica historije. Ove godine se, također, navršilo i 100 godina od rođenja Rifata Burdžovića-Trše, pa je na tribini govoreno o njegovom liku i djelu kao revolucionaru.

Predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević, obrativši se prisutnima prije početka tribine, kazao je da Bošnjake ovaj jubilej – 70 godina od osnivanja ZAVNOS-a i 100 godina od rođenja Rifata Burdžovića-Trša – treba podsjetiti na odgovornost i obavezu da, aktivno, nastave sa unaprjeđenjem rada i postizanja ciljeva i ideala za koje su se njihovi preci borili – počev od 1917. godine pa do

Referenduma o autonomiji Sandžaka devedesetih godina XX stoljeća. Nakon obraćanja predsjednika BNV-a, obratio se i Ministar za održivi razvoj nedovoljno razvijenih opština u Vladi Srbije i predsjednik Stranke demokratske akcije Sandžaka Sulejman Ugljanin, koji je, čestitajući Bošnjacima nacionalni blagdan,

poručio da je nužno da sve stranke i svi politički subjekti u Sandžaku budu jedinstveni u jednome: u ostvarivanju prava Bošnjaka u Republici Srbiji i da svi zajednički ponesu breme očuvanja bošnjačke tradicije i kulture.

Rizah Gruda**DJELOVANJE RIFATA BURDZOVIĆA-TRŠA
U STUDENTSKOM POKRETU**

Dolaskom u Beograd i upisivanjem studija, Rifat Burdžović-Tršo još čvršće kreće putem tribuna i borca za ljudska prava. U Beograd je stigao 1933. godine - to je bilo vrijeme kada je svijetom još harala žestoka ekonomska kriza, a u Njemačkoj Adolf Hitler je, već promuklim glasom, izlagao strahotne ideje nove politike i ideologije fašizma.

Burdžović prvo upisuje Filozofski fakultet (Odsjek za filozofiju i književnost), ali ubrzo prelazi na Pravni fakultet. Studentski dani Rifata Burdžovića nimalo nisu bili lahki. Pored socijalnih i ekonomskih problema sa kojima se suočavao, trpio je i zbog pripadnosti novom pokretu sa vizijom buduće demokratske zajednice. On je bio svakodnevno praćen od političkih funkcionera, odnosno njihovih agenata.

Od samog početka studija, skoro svake noći mijenjao je konačište i mjesto prebivališta, kako bi zava-
rao trag policiji.

Kao bruceš, Rifat je među stu-
dentima uporno tražio i nalazio
istomišljenike. Neumorno im je
izlagao ciljeve i načine revolucio-
narne borbe. Da bi, koliko-toliko,
mogli organizovano djelovati,
studenti Pravnog fakulteta su, za
početak, osnovali stručno Stu-
dentsko udruženje, koje je već
1934. godine brojalo 250 članova.

Kada je, 21. aprila 1934. go-
dine, birana Uprava Pravničkog
udruženja, Rifat Burdžović se,
bez dvoumljenja, izjasnio za listu
komuniste Miodraga Lazarevića.
Što znači da je otpočetak bio za
komuniste. U Pravničkom udru-
ženju su, zahvaljujući i Rifatovom
glasu, pobijedili komunisti.

Iste godine je Rifat na Pravnom fakultetu primljen
za člana KPJ. Kao valjan poznavalac revolucionarnog
rada, on je brzo uspostavio čvrste veze sa studentima
drugih beogradskih fakulteta i sa gimnazijalcima Če-
tvrte muške i Treće ženske gimnazije. Da bi unaprije-
dili ovu vrstu rada, studenti komunisti, uglavnom iz
Sandžaka, pokrenuli su, februara 1937. godine, osni-
vanje udruženja studenata „Zlatar“. Jedan od pred-
lagača osnivanja studentskog udruživanja „Zlatar“
bio je Rifat Burdžović. Univerzitetski senat, istina, nije
odobrio da se Zlatar osnuje, ali je to udruženje faktički
postojalo i veoma snažno širilo
komunističke ideje po Sandžaku.

U vrijeme velikog studentskog
štrajka, februara 1935. godine, i
Rifat Burdžović je, sa još 69 stude-
nata, uhapšen i odveden u zlogla-
snu „Glavnjaču“. Na Beogradskom
univerzitetu se počeo redati štrajk
za štrajkom. U aprilu 1936. godine,
kada je organizovan jedan od naj-
većih studentskih štrajkova, Rifat je
bio jedan od vodećih članova štraj-
kačkog odbora.

Dana, 3. aprila 1936. godine,
počeo je opšti studentski štrajk.
Studenti su sa svog opšteg stu-
dentskog zbora uputili jasne zah-
tjeve univerzitetskom senatu da
se poštuje univerzitetska autono-
mija. Štrajkački odbor, u kome su,

*“Ovaj jubilej - 70 godina od osni-
vanja ZAVNOS-a i 100 godina od
rođenja Rifata Burdžovića-Trša - treba
da nas podsjeti na odgovornost i
obavezu da, aktiono, nastavimo sa
unaprijeđenjem i postizanjem ciljeva i
ideala za koje su se naši preci borili”,
kazao je predsjednik Bošnjačkog na-
cionalnog vijeća Esad Džudžević na
tribini.*

*Čestitajući Bošnjacima nacionalni
blagdan, Sulejman Ugljanin, ministar
u Vladi Srbije, na dan obilježavanja
Dana Sandžaka podsjetio je na nužnost
postizanja bošnjačkog jedinstva u pro-
cesu ostvarivanja njihovih nacionalnih
prava u Republici Srbiji.*

uz Rifata, bili i Đoko Kovačević,
Veljko Vlahović, Miloš Minić,
Cvijetin Mijatović, Vojo Nikolić i
Vlado Popović, radio je besprije-
korno; dijelio je letke, uređivao i
dijelio bilten, okupljao oko sebe
hrabre studente, koji su se uspje-
šno opirali policiji.

Štrajk je trajao 22 dana i bio za-
vršen u korist studenata. Rektor
Vladimir Ćorović je podnio
ostavku, policija je udaljena sa
univerziteta, te je zagarantovana
puna autonomija univerziteta.

U zapisu Voje Kovačevića o
Rifatu stoji: „Ove osobine mu nisu
smetale da bude hladan analitičar
i neumoran radnik, spretan u
poslu, hrabar u akciji. Izvanredno
je vladao sobom, a kao govornik i
tribun bio je jedan od najboljih na
Beogradskom univerzitetu. Uvi-
jek ubijeđen u ono što govori, va-
treno se predavao svom ubjeđenju, prenosio ga i na
druge, zapaljivao mase.“ Prvi pucanj na Rifata učinio
je od njega revolucionara, poznatog kao Tršo, kome
je dat taj nadimak „po želji studentica“, kako su hro-
ničari zabilježili. Pjesnik i buntovnik, sve sigurnije je
koraćao putevima revolucije.

Jedan policijski agent će, u martu 1937. godine,
pucati na Trša, u momentu dok je na demonstraci-
jama govorio protiv profašista. Na sreću će i proma-
šiti. Te demonstracije su „drugovi“ sa Univerziteta
organizovali povodom dolaska Musolinijevog mini-
stra inostranih poslova fašističke
Italije Grof Cana u Beograd.

Mart 1937. godine će još po ne-
čemu ostati vezan za Tršovo ime
- tada je Partija na Beogradskom
univerzitetu počela da prihvata
Titove ideje i zadatke za stvaranje
širokog, jedinstvenog omladin-
skog pokreta u zemlji, vodeći na
hiljade „malih“ bitaka u kojima
mladi, djelovanjem legalnih
sportskih, kulturnih, prosvjetnih
i drugih organizacija, izvoljevaju
niz velikih pobjeda. Studenti ko-
munisti Beogradskog univerzi-
teta pokrenuli su list „Student“,
čiju je redakciju vodio Tršov ko-
lega Ivo Lola Ribar.

U jesen 1937. godine, Tršo je
izabran za sekretara Univerzitet-

skog komiteta KPJ. To je predstavljalo veliko priznanje borcu Trši za njegov četverogodišnji neumorni rad u partiskoj organizaciji, za pokazane sposobnosti kao organizatora i rukovodioca studenata. Kao sekretar, Tršo je činio sve da studentski pokret, slijedeći jasno određen put, sve više učvršćuje svoje veze sa radnicima, omladinom, svim radnim slojevima.

Sandžaka su godinama unazad, još prije stvaranja udruženja "Zlatar", pokušavali da organizovano, preko svoje rodbine i mještana, pomognu svom kraju: šaljući knjige, prosvjetiteljske i marksističke napredne časopise, demokratsku štampu, proglaše partije, koje je, krišom, čitao onaj broj pismenih građana u širokim krugovima Sandžaklija.

Kako su Rifat i njegovi drugovi vidjeli Sandžak

„Mi znamo da je Sandžak za ovih 20 godina života u Kraljevini Jugoslaviji bio zapostavljen i da mu se malo pažnje posvećivalo, ali sva pitanja koja danas tište Sandžak, pitanja za koja smo se mi uvijek borili, mogu se riješiti samo u Jugoslaviji, a nikako pod vlašću Njemačke i Italije. Zato i Sandžak ne smije ostati po strani, zato se i Sandžak mora založiti svim svojim snagama u velikoj bici za odbranu Jugoslavije. Ali da bi Sandžak bio snažan i jak, da bi njegove snage bile na okupu, u ovom času, više nego ikad do sada, moraju se ostaviti po strani sve vjerske razmirice, zadjevice, svi vjerski sukobi koji su do sada razjedali naš kraj, koji podrijevaju našu snagu.“

Studenti komunisti iz Beograda su odlazili na teren; tako su, u tom periodu, ne naročito brojni, ali veoma uticajni studenti Beogradskog univerziteta imali svoje aktivnosti i u Beogradu, i u Sandžaku, i širom Srbije, u Bosni i Hercegovini, u Crnoj Gori. Tršo je radio neumorno: primao izvještaje, održavao veze sa fakultetskim ćelijama, podnosio izvještaje, davao i dobijao zadatke, proveravao veze.

On je, kako se sjeća Vojo Kovačević bio masovnik za sve socijalne kategorije studenata. On je bio individualno istaknuti borac – na skupu, u borbenoj koloni, na barikadama – izvanredan partijski radnik. I običan, svima prislan, i veliki drug, a istovremeno dobar organizator i rukovodilac. Ali ono što je najuočljivije i najrelevantnije iz tog perioda jeste da je Rifat bio najsnažnija varnica koja je razbukkala plamen u grudima i srcima svih – u koloni, na ulici i trgu, u sukobu sa policijom i žandarmerijom.

U tom periodu, iz Sandžaka studiralo je 100 studenata na Beogradskom univerzitetu. Svjesni teške sudbine svog zavičaja, studenti

Na dan bombardovanja Beograda, 6. aprila 1941. godine, Rifat se zaputio u Sandžak, i to po odluci Mjesnog Komiteta Partije. S njim je krenula grupa komunista rodom iz Sandžaka i Crne Gore. "Vrtatićemo ti se slobodom" – govorio je dok se sa Banovog brda opraštao od Beograda, grada svoje revolucionarne mladosti i političkog zrenja, sada razorenog, teško ranjenog, napuštenog od vojske, od vlade. Krenuo je ka rodnom Sandžaku, da s komunistima i

svim rodoljubima nastavi djelo koje je godinama stvarao za bolju sutrašnjicu svih stanovnika Sandžaka.

U jednom intervjuu za list *Politika*, 1967. godine, Rifatov saborac i narodni heroj Veljko Vlahović, govoreći o liku Rifata Burdžovića, rekao je: „Rifat Burdžović bio je bolji i od mene i od Ive Lole Ribara, i od svih studenata sa prostora Srbije, Crne Gore, Sandžaka, Bosne, Hrvatske i Makedonije koji su studirali na Beogradskom univerzitetu po znanju i organizatorskim sposobnostima.“

Historičar Esad Rahić govorio je o "Autonomiji Sandžaka tokom Drugog svjetskog rata", dok je Rizah Gruda govorio o temi: "Djelovanje Rifata Burdžovića-Trše u studentskom pokretu"; Redžep Škrijelj, turkolog i historičar, prezentovao je "Književno-publicističku djelatnost Rifata Burdžovića-Trša", dok je tema historičara Hivoze Gološa bila: "Štab dopunske komande Sandžacke vojske u Novom Pazaru 1941. godine"; historičar Sadeta Zahirović predstavila je: "Avangardu jednog vremena i prijateljstvo i saradnju Rifata Burdžovića-Trša i Muhameda Abdagića".

Tribini su, pored ministra Ugljanina, prisustvovali i predsjednik Albanskog nacionalnog vijeća Galip Bećiri i druge mnogobrojne ličnosti iz javnog, kulturnog i političkog života u Sandžaku.

INFORMISANJE

DRŽAVA POLAŽE TEST DEMOKRATIČNOSTI,
A BOŠNJACI SVOJIH MOGUĆNOSTI

Na tribini koja je održana u Glavnom uredu Bošnjačkog nacionalnog vijeća, 15. novembra 2013. godine, pod nazivom: "Država polaže test demokratičnosti, Bošnjaci svojih mogućnosti", govoreno je o stanju informisanja na jezicima nacionalnih manjina u Republici Srbiji, sa akcentom na informisanje na bosanskom jeziku. Gosti tribine, Žužana Serenčeš, medijska analitičarka i novinarka programa Radio Slobodna Evropa, naglasila je da se nalazimo u prelomnom trenutku čitave medijske scene u Srbiji kada je budućnost informisanja na manjinskim jezicima u pitanju, dok je Nedim Sejdinović, novinar i publicista, iznio stav da u sadašnjim nacrtima medijskih zakona nije jasno šta u budućnosti očekuje medije na manjinskim jezicima, ali i pohvalio da je dobro to što se manjinsko informisanje i interkulturalnost nalaze među javnim interesima. On je, međutim, ukazao da je zabrinjavajuća nesenzibilnost za manjinska pitanja kod donošenja odluka u Beogradu i potre-

Žužana Serenčeš

BUDUĆNOST MANJINSKOG INFORMISANJA

Razumljivo je da je informisanje na manjinskim jezicima izuzetno važna tema u Sandžaku i u Vojvodini. U Sandžaku, kako je ranije rečeno, jedva da ima, ili nema medija koji će informisati ljude na njihovom maternjem jeziku. Posljednji podatak koji ja imam je da u Vojvodini postoji 114 medija ili medijskih sadržaja. Dakle, ukupno 114 medija na manjinskim jezicima, koji informišu na ukupno 11 jezika. I Radio-televizija Vojvodine, dakle Vojvođanski javni servis, višejezičan je i ima dugu tradiciju. On danas informiše na 10 jezika ukupno – na većinskom srpskom i na 9 manjinskih jezika.

bno je napraviti široki front organizacije društava i manjinskih organizacija.

Šef Resora za informisanje na bosanskom jeziku BNV-a Hasna Zilkić je, analizirajući medijske kuće u svim sandžačkim opštinama, predstavila zastupljenost medijskih sadržaja na bosanskom jeziku, što je na poražavajućem nivou. Ona je, također, izložila rezultate rada Odbora za informisanje koji se odnose na konkretne korake na realizaciji informisanja na bosanskom jeziku.

Tribinom "Država polaže test demokratičnosti, Bošnjaci svojih mogućnosti" započeto je obilježavanje blagdana Dana Sandžaka. Događaji koji će uslijediti nakon nje, u organizaciji Bošnjačkog nacionalnog vijeća istim povodom, intelektualna masa koja će se okupljati narednih dana i prezentovati svoj rad, nesumnjivo će pokazati zrelost bošnjačkog bića u kulturološkom, historijskom i duhovnom miljeu sveukupnog života sandžačkog prostora.

Situacije se (u Sandžaku i u Vojvodinu) razlikuju, ali i u jednoj i u drugoj sredini je očigledno i prirodno da je ovo veoma važno pitanje. Iako je mnogo medija na manjinskim jezicima, iako postoji ozbiljna tradicija u informisanju na manjinskim jezicima – recimo ključni listovi imaju tradiciju već od nekih 60 i nešto godina – to ni iz daleka ne znači da i u tim uslovima ne postoje ozbiljni problemi, ozbiljne nedoumice i ozbiljna pitanja koja su bitna za ostvarivanje tog niza garantovanih manjinskih prava.

Ja ću se truditi da vam predstavim opštu sliku (u Srbiji) u vezi sa ovom temom, kako vidim ovaj trenutak i zašto mislim da je ovo presudan i veoma važan trenutak za manjinsko informisanje. U tom smislu, mislim da ste pogodili vrijeme razgovora o ovim pitanjima. I u naslovu (tribine) se to prepoznaje. Ako imamo garantovano pravo na infor-

ma

misanje na maternjem jeziku, Ustavom i zakonima i međunarodnim dokumentima koje je država Srbija ratifikovala i koji su obavezujućeg karaktera, postavlja se pitanje ko snosi odgovornost i koja je to adresa koja je važna da bi taj garantovani nivo prava, zapravo, bio i ostvaren. Mnogo godina je jedina adresa mogla da bude, ili je bila, samo država na različitim nivoima – da li na republičkom, da li, kod nas, na pokrajinskom, da li u samoj lokalnoj samoupravi – ali je država bila ta koja je imala prostor i, na-dasve, u prvom redu, i odgovornost da sprovede ono što je zapisala.

Već više godina stoji da to jeste izuzetna i osnovna odgovornost države, prije svega u tome da stvori odgovarajući zakonski ambijent, da bi ta prava mogla da se ostvaruju i da stvori uslove za informisanje koje će biti u skladu sa zahtjevima, tj. najkraće rečeno, potpuno i svestrano. Ima tu još drugih odrednica, od objektivnog, slobodnog, pravovremenog, ali potpuno i svestrano – to su apsolutno dvije najvažnije riječi kada je u pitanju informisanje na manjinskim jezicima.

Dakle, obaveza države je da stvori uslove da bi takvo informisanje na manjinskom jeziku moglo da živi, posebno od prije četiri godine, otkad je u funkciji Zakon o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina.

Zakon jeste donijet prije 4 godine, ali u Vojvodini su, recimo, prije 9 i po godina osnivačka prava sa Skupštine Vojvodine u najvažnijim štampanim medijima na manjinskim jezicima prenijeta na nacionalne savjete nacionalnih manjina. Što znači da postoji i jedna devetogodišnja praksa i iskustvo kako to izgleda i kad je nacionalni savjet osnivač. Ali ne samo u tom smislu, nacionalni savjeti imaju i zakon im, prosto, pruža mogućnost da se angažuju, da intervenišu, da kreiraju, da utiču, da predlažu niz izuzetno bitnih šansi da se unaprijedi informisanje na manjinskom jeziku. U takvoj situaciji

uvijek ima razloga, što je dobro, za kritikom. Mi smo (u Vojvodini i udruženju novinara) vrlo kritični i prema državi, tj. prema načinu kako udovoljava svojim obavezama na ovom planu, ali isto tako i prema manjinskim nacionalnim savjetima koji, također, imaju vrlo ozbiljna ovlašćenja i nadležnosti dobijenih tim zakonom.

Zašto je upravo ovaj trenutak veoma bitan za informisanje na manjinskim jezicima?

Krajem decembra 2013. godine bi će navršeno punih šest godina kako je u Srbiji zaustavljen proces transformacije čitave medijske scene u Srbiji, kao i na formalne razloge i objašnjenja... Krenula je jedna sveobuhvatna reforma medijske scene u Srbiji, donijet je još početkom dvijehiljaditih Zakon o radiodifuziji, Zakon o javnom informisanju, krenulo se sa vlasničkom transformacijom medija, privatizacijom itd. Dakle, proces je tekao, i krajem 2007. godine, na samom isteku roka za završetak privatizacije elektronskih medija, tadašnja Vlada Srbije je donijela odluku da zaustavlja proces privatizacije. Šta se dogodilo?

Formalno obrazloženje takve odluke sastojalo se od ukazivanja, prije svega, manjinskih elita, njihovih političkih stranaka ili manjinskih nacionalnih savjeta, pa i Vlade Vojvodine, da - imajući u vidu prirodnu stvar da manjinski mediji ne mogu biti samoodrživi u tržišnim uslovima poslovanja, budući da se obraćaju ograničenoj publici, manjoj nego neki mediji na većinskom jeziku - u tim novim uslovima tržišnog poslovanja novi vla-

snici prosto neće imati ekonomskog interesa održavati dostignuti stepen i nivo manjinskog informisanja i da će to dovesti do ružiranja informisanja na manjinskim jezicima.

Takvo obrazloženje poslije donošenja više protivrječnih zakona – recimo, Zakon o lokalnoj samoupravi, ili Zakon o glavnom gradu, ili i sam Zakon o nacionalnim savjetima je bio takav – imali su kontradiktorne odredbe sa mnogo ranije formulisanim informativnim medijskim zakonima. Jedni su rekli da država može biti vlasnik medija, ovi potonji su, za razliku od Zakona o informisanju ili radiodifuziji, striktno isključili takvu moguć-

nost, smatrajući da prosto to može nanijeti samo štetu informisanju. Jer ako vi imate državu, sad nezavisno od nivoa, to automatski znači mogućnost najdirektnijeg političkog uticaja na izvještavanje tog medija.

Državu treba izvesti iz onog što se zove vlasništvo u medijima. To ne znači da država nema obavezu da finansira medijske sadržaje, u ovom slučaju na manjinskom jeziku, ali to se, dakle, odnosi samo na vlasništvo. Bilo je mnogo sporenja i zaustavljen je proces pod obrazloženjem da se radi o zabrinutosti za stabilnu budućnost informisanja na manjinskim jezicima u Srbiji. Samo mjesec dana nakon toga, to je januar 2008. godine, sastaju se najviši rukovodioci države Srbije, počev od tadašnjeg predsjednika Parlamenta, ministara, sastanku su prisustvovali čak i predstavnici pokrajinske vlade. Šalje se poruka javnosti, u vidu saopštenja, da su se svi okupljeni dogovorili da će „u kratkom roku biti riješeno pitanje stabilne budućnosti manjinskog informisanja u uslovima transformacije medijske scene“. To je bilo, bezmalo, prije šest godina i pominjao se kratak rok (za sprovođenje Zakona). Sve sam ovo spomenula zbog toga što je u međuvremenu prošlo četrdeset četiri mjeseca, nije se ama baš ništa dogodilo u tom smislu.

Četrdeset četiri mjeseca nakon toga, poslije izuzetno velikog napora i samih novinarskih udruženja i društava koji su formirali medijsku koaliciju – dakle, novinarska udruženja uspjela su da se međusobno saglase oko nekih najosnovnijih principa da bi se normalizovala medijska scena – ništa se nije dogodilo.

Šta je bio problem?

Nakon što je krenula jedna reforma i tranzicija čitave medijske scene, stvari su zaustavljene. Pauzirano je neke tri i po godine, do donošenja strategije. Ta de facto situacija traje do danas, gdje vi imate jedan potpuni haos na medijskoj sceni u Srbiji. Imate jedan broj medija koji su već prošli kroz proces privatizacije; drugi mediji koji su se spremali za privatizaciju pa je zaustavljen proces, te su ostali u vlasništvu države; treću vrstu medija čine javni servisi; novu vrstu medija koji za osnivače, uslovno rečeno – za vlasnike, imaju manjinske nacionalne savjete, a „dinar“ koji se daje za finansiranje i koji država na različitim nivoima mora da izdvaja da bi obezbijedila ostvarivanje onog što su informativne potrebe građana, on se, i sticanjem nepovoljnih ekonomskih okolnosti, sve više smanjivao. I dogodilo se sljedeće: ono što je ostalo kao zadatak lokalnih samouprava da izdvoje iz budžeta novac za potrebe informisanja građana te sredine, to jedva da je bilo, ako je i bilo, dovoljno da bi se finansiralo ono što je ostalo kao javno informativno preduzeće, dakle u vlasništvu lokalne samouprave, a svi drugi mediji, sve druge mogućnosti, svi drugi projekti jedva da su mogli, ili nisu mogli, da se približe mogućnosti da nešto urade.

Pokušavam samo slikovito predočiti međusobno suprotstavljene zakonske odredbe (odnosno ukazati na posljedice); ovaj zakon kaže „to može“, ovaj drugi za isto to kaže da „ne može“. I to je proizvelo jedan opšti haos, jedna potpuna netransparentnost, nevidljivo vlasništvo. Ono što smo zbilja tražili i što je preka potreba da bi se konačno normalizovala medijska scena u Srbiji

– to je da se konačno donesu zakoni i da se dovrši proces medijske reforme kako bi mogli svi u nekim normalnim ravnopravnim uslovima da rade i da se dovedu stvari u red.

Pitanje manjinskog informisanja

Čekali smo tolike godine do formulisanja Medijske strategije u Srbiji. Čitajući Medijsku strategiju, možete zaključiti da je zapravo sve ostalo na istome. Ako je i bilo problema, zbog kojih je navodno čitav proces cijele reforme zaustavljen, vi strategijom niste dobili nijedan novi odgovor suštinski. Praktično se iz toga i moglo zaključiti da je čitav proces reforme i tranzicije medijske scene u pozadini imao političke motive, a da je pitanje budućnosti manjinskog informisanja bio jedan dobro upotrebljen izgovor i alibi.

Danas je apsolutno očigledno da je to tako. U strategiji su ostale čak potpuno nevjerovatne stvari. Naprimjer, u dijelu u kojem se u strategiji opisuju uloga javnog servisa, dakle RTS-a i RTV Vojvodina, on poprma neke druge aršine. Pominjem ovaj primjer svjesno zato što znam koliko je on, s pravom, bolan problem za ovu sredinu i prosto je nevjerovatno da imate RTS, koji je kao javni servis svih građana Srbije, a da u tom programu nemate ništa što se obraća različitim nacionalnim ili etničkim grupama u Srbiji. U Strategiji piše da RTV Vojvodina ima posebne obaveze na području informisanja na jezicima nacionalnih manjina... A u dijelu gdje opisuje obaveze i zadatke RTS-a stoji: „u skladu sa mogućnostima...“ Vidite koliko je mekša formulacija u onom dijelu koji se odnosi na RTS.

Po Zakonu o radiodifuziji ili čak po Zakonu o zaštiti manjinskih prava, apsolutno iste obaveze ima i Radio-televizija Vojvodine i Radio-televizija Srbije – da obezbijedi informisanje svojih građana, imajući naročito u vidu i potrebe specifičnih grupa, pa među njima i pripadnika nacionalnih i etničkih manjina.

Dakle, tom strategijom nismo dobili novo rješenje. Prođu još dvije i po godine, i stižemo do ove (2013), gdje

je rok za formulisanje konkretnih prijedloga za donošenje novog Zakona o javnom informisanju u elektronskim medijima istekao početkom proljeća 2013. godine. Sve ovo govori o testiranju: KO i KAKO se odnosi prema svojim obavezama.

Napominjem da su i sa tim kašnjenjem završene javne rasprave o nacrtima sva tri zakona. Oni donose niz novina: niz dobrih, niz je i nedoumica, a i mnogo novih stvari. S druge strane, bez obzira što su javne rasprave o nacrtima tih zakona završene, i nadalje je prilično neizvjesno kada možemo računati da će oni biti donijeti i kad će stupiti na snagu. Ako redovno pratite medijsku scenu na polju političkih dešavanja, bićete svjedoci da „čas, čas... pa se razmatra hoće li biti novih izbora ili neće“. I to je nešto što čini sistem usporenim. Uprkos tome, mi se nadamo i mislimo da bi bilo veoma važno da konačno dobijemo ta nova tri osnovna zakona na polju medija.

Ono što, također, može donijeti značajne novine to je da od septembra 2013. godine radi radna grupa na formulisanju izmjena i dopuna samog Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina, odnosno onih odredaba koje se tiču uloge nacionalnih savjeta na polju informisanja.

Nezavisnom društvu novinara Vojvodine izuzetno je važno pitanje manjinskog informisanja. Čak i mi u društvu, kad analiziramo ta tri osnovna medijska zakona, teško prepoznavamo šta je onaj nedvosmisleni, ključni odgovor države na pitanje: na koji način i kako će ona omogućiti ostvarivanje onih prava u oblasti informisanja koji su garantovani Ustavom i Zakonima, a odnose se na nacionalne manjine. Mi smo vrlo aktivno učestvovali u javnoj raspravi, ali ovog trenutka nismo sigurni šta će se u prečišćenoj verziji prijedloga uopšte naći od onih prijedloga koji su bili u nacrtu.

Ono što je jasno i što je dobro i veoma važno za budućnost informisanja na manjinskim jezicima jeste da se ovo informisanje definiše kao javni interes, jer on to i jeste, koji država treba da sufinansira na različitim nivoima.

Mi smo čak predlagali da se kao javni interes, jer smo smatrali da je to i za multietničke sredine posebno važno, formuliše i ono što se zove njegovanje tolerancije, komunikacije između različitih kultura, njegovanje uzajamnog poštovanja, uvažavanja itd. Dakle, veoma je važno za cijelu zemlju, posebno gdje je stanovništvo takvo, da se manjinsko informisanje tretira kao javni interes.

Druga stvar – Zakon o javnim servisima (a nacrtom Zakona su predviđena dva servisa: Radio-televizija Srbije i Radio-televizija Vojvodine) precizno definiše obaveze u sprovođenju prava nacionalnih manjina na informisanje na njihovom maternjem jeziku.

Izlaganje na tribini "Država polaže test demokratičnosti, Bošnjaci svojih mogućnosti"

Žužana Serenčeš je dobitnica Nagrade za cjelokupan novinarski doprinos demokratizaciji društva, u 2013. godini, koju dodjeljuje Nezavisno društvo novinara Vojvodine. Misija OEBS-a u Srbiji dodijelila je, 11.12.2013, nagradu "Ličnost godine" Žužani Serenčeš za njen doprinos slobodi izražavanja, demokratskom dijalogu i unaprjeđivanju prava manjina. Svečanost dodjele je održana u beogradskom hotelu Hajat, a šef Misije OEBS-a Peter Burkhard kazao je tom prilikom da je g-đa Serenčeš, svojom profesionalnom etikom i posvjedošću slobodi izražavanja, značajno doprinijela kvalitetu medija i na mađarskom i na srpskom jeziku.

Čestitke Žužani zbog dobijene nagrade uputio je i predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević, a u čestitki se, između ostalog, kaže da samo osobe poput Žužane, koje svojim profesionalnim odnosom prema poslu ne žale požrtvovanost i ne poznaju prepreke, doprinijet će poboljšanju medijske slike na polju informisanja na jezicima nacionalnih manjina u R. Srbiji.

Žužana Serenčeš se profesionalno bavi novinarstvom od 1978. godine. Počela je u novosadskom dopisništvu dnevnog lista "Borba", u kojem je kao novinar dopisnik radila sve do decembra 1994. godine, kada je Miloševićev režim nasilno preuzeo taj list. Tada se, zajedno sa najvećim brojem novinara nezavisne "Borbe", priključila projektu izdavanja "Naše Borbe". U tom listu je radila od prvog do posljednjeg dana njegovog izlaženja, oktobra 1998. godine, kada je uredbom zabranjeno to nezavisno glasilo. Saradnik je Radija Slobodna Evropa od 1999. godine, od kada radi kao dopisnik iz Novog Sada.

Članica je Nezavisnog društva novinara Vojvodine od osnivanja. Posljednjih godina bavi se i analizama medija i medijske situacije u Vojvodini i Srbiji.

Žužana Serenčeš je jedna od rijetkih novinara koji se usko profesionalizovao za manjinsko informisanje.

Nedim Sejdinović

O ODRŽIVOSTI MANJINSKIH MEDIJA

Ovo je veoma bitan trenutak za razgovor o medijima i o informisanju na jezicima nacionalnih manjina. U toku je medijska reforma, koja je u prethodnih trinaest godina praćena sa manjim intenzitetom, ali su se ipak, kako-tako, zakoni dotjerivali. Uskoro ćemo imati jasno definisane zakone, o kojima još ne znamo mnogo, mada smo vidjeli mnogo verzija nacrti tih zakona.

Tema medija u Srbiji će biti sigurno tema koja će dominirati sljedećih desetak godina. Važno je to da je Evropska unija procijenila medijske slobode u Srbiji kao jedno veoma važno pitanje. U skladu sa naslovom ove tribine, podsjetit ću vas da je, govoreći upravo o medijskim reformama u Srbiji, Štefan File nedavno izjavio da kada želite procijeniti stanje demokratije i ljudskih prava, pogledajte stanje u medijima. A stanje u medijima u Srbiji je veoma loše. U tom smislu, Evropska unija je, u tim očekivanim pristupnim pregovorima, donijela jednu interesantnu odluku, koja je specifična za Srbiju, a to je da se medijske slobode izmjesti iz uobičajenog *poglavlja 10*, koje će tretirati slobodu medija i informacionog društva, i da se smjeste u veoma važno *poglavlje 23*, koje će se baviti vladavinom prava. Što je specifično za Srbiju, ovo poglavlje će biti otvoreno do kraja pregovora. To samo ukazuje na dvije stvari: da je EU procijenila da su mediji u Srbiji pali na testu demokratije i pali na testu ljudskih prava i da smatraju da ovo društvo ne može ići naprijed, da se civilizuje i da se uozbilji bez kvalitetnih medija, u krajnjoj mjeri.

Haos u „medijskoj satiri“ je samo jedan od uzroka veoma teškog stanja u medijima i medijskoj sferi. Postoje i drugi razlozi, među kojima svakako ne treba zaboraviti na devedesete godine XX vijeka, tu užasnu

Nedim Sejdinović je rođen u Tuzli 1972. godine. Novinarstvom se bavi od 1992. godine, od kada živi u Novom Sadu, gde je uređivao nedjeljnik „Nezavisni“. Do sada je objavio tri knjige: „Hodočašće viška“, „San svakog upaljača“ i „Zatvorski sindrom“. Na samom početku svoje karijere, Sejdinović je radio za novine koje su se borile protiv medijske cenzure uspostavljene od strane režima Slobodana Miloševića, zalagao se za slobodno novinarstvo i bio istaknuti antiratni aktivista u Novom Sadu. Bio je stalni saradnik Građanskog lista, Dnevnika, CKM, Pobjede, Helsinške povelje, Vremena.

Tokom svog dugodišnjeg angažmana u Nezavisnom društvu novinara Vojvodine, Sejdinović je bio glavni oslonac pomoću kojeg se uspješno ostvarivala misija NDNV-a, i to: postizanje, njegovanje i razvijanje slobodnog, objektivnog i profesionalnog novinarstva, zalaganje za zaštitu prava novinara, kao i zalaganje za vrijednosti građanskog društva. Glavne teme kojima se bavi su položaj manjinskih medija i manjinskih i marginalizovanih grupa, antidiskriminaciono novinarstvo, interkulturalizam, poštovanje različitosti u izvještavanju, očuvanje tradicije antifasizma, kažnjivost ratnih zločina.

Sejdinović je jedan od osnivača neformalne grupe nevladinih organizacija "Građanska Vojvodina" koja je nastala 2006. godine, kao revolt na tadašnji „sramni i lažirani“ referendum o Ustavu Srbije.

i dramatičnu situaciju koju je prouzrokovalo ratno-huškačko novinarstvo čije posljedice do danas osjećamo i trpimo. Tu su i drugi razlozi, kao što je ekonomska kriza. Firme su, uslijed ekonomske krize, prvo prestale trošiti novac za marketing, što znači da mediji nemaju više zaradu od reklama. Zatim, pojava novih medija je zapravo ugrozila tradicionalne medijske platforme, i to ne zato što novi mediji predstavljaju opasnost, nego zato što tradicionalni mediji (tu mislim na štampu, radio i televiziju) nisu iskoristili na valjan način nove mogućnosti. Posebno se ovo odnosi na lokalne medije.

Ono što se nazire kao ključni problem jeste da u našem društvu generalno ne postoje konzumenti niti ozbiljnih kulturnih niti ozbiljnih medijskih sadržaja. Dakle, ne postoji kritična masa koja je spremna da izdvoji određenu svotu novca da bi obezbijedila sebi kvalitetno informisanje.

Sve su to pojave koje su karakteristične za naše društvo i za naše medije.

Kada se govori o lokalnim medijima (još jedno pitanje iz naše prakse), sami sudski postupci koji se vode prema medijima i novinarima su protivni praksi Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu što se ide više ka lokalnu, zbog toga što lokalne sudije uglavnom tu praksu ne poznaju dovoljno. S druge strane, ne postoji javnost koja bi oštro reagovala na kršenja novinarskih i medijskih sloboda u pravosudnom sistemu. Često kod nas, u Udruženje, dođu novinari i kažu da je prošao neki sudski proces, da je donesena čak i pravosnažna presuda, a da oni jednostavno nisu znali kome da se obrate za neku vrstu pomoći. Onda predstoji eventualno samo ta neka ustavna žalba i na kraju - Evropski sud za ljudska prava, koji je, između ostalog, pretrpan slučajevima iz Srbije koji su u vezi sa medijima i medijskom slobodom.

Kada govorimo o problemima koji se tiču medijskih sloboda, treba imati jednu stvar u vidu. Haos na medijskom tržištu slabi, mediji i potcijenjeni novinari odgovaraju takozvanim političkim elitama iz razloga što je tako jednostavnije manipulirati medijima i

jednostavnije ih je pretvoriti u sredstvo za borbu protiv političkih neprijatelja, za ostvarivanje vlastitih ciljeva itd. To je vidljivo praktično u skoro svim većim medijima u Srbiji, a situacija se ponekad pogoršava kada se ide prema lokalnu, a ponekad i kada se ide prema nekim medijima na jezicima nacionalnih manjina.

Naprimjer, u prethodnoj izbornoj kampanji, jedan lokalni list, nije neophodno da ga imenujem, finansiran iz lokalnog budžeta, u jednom svom broju, 65% svih fotografija objavljenih u tom lokalnom listu su činile fotografije aktuelnog gradonačelnika. To izgleda prosto nevjerojatno i frustrirajuće. Vjerovatno tako nisu izgledali mediji ni za vrijeme vladavine Sadama Huseina u Iraku ili u Sovjetskom Savezu za vrijeme Staljina. Bilo je sličnih primjera i u jednom listu koji je dospio do mojih ruku, a dolazi iz Novog Pazara, također sa sličnim omjerom fotografija ljudi koji očigledno imaju veliki uticaj na uređivačku politiku.

Što se tiče zakona, mi sada, i pored skoro petogodišnje borbe za medijske reforme u Srbiji, ne znamo šta država smjera sa medijima na jezicima nacionalnih manjina. Neću govoriti o lošoj ili dobroj volji, ali ono što ću sigurno reći jeste da se za sva prava u ovoj državi jednosatno morate/moramo izboriti. To znači da treba biti veoma uporan, tražiti partnere kod međunarodnih organizacija i sl., da bi se napravio neki pomak. Medijska koalicija je utrošila ogromnu energiju da ubijedi, prije svega, predstavnike međunarodnih organizacija o značaju medijskih reformi, o nekim našim stavovima i zašto smatramo da su oni bitni i zašto oni nisu samo medijski problem nego mnogo šira priča. Angažman naše medijske koalicije, koja je sastavljena od različitih udruženja sa različitim historijatom, ali ipak sa nekim osnovnim ciljevima, vjerovatno je doprinio tome da se medijske slobode, u tom očekivanom procesu pristupnih pregovora, tako visoko kotiraju.

S druge strane, autonomija Vojvodine, čak i ovakva kakva jeste – prilično skromna, da ne kažem fasadna i sl. - pokazala se kao dobar garant za

očuvanje prava nacionalnih manjina koji žive na teritoriji Vojvodine. Tome je doprinio i dosta aktivan i često veoma složen sinergijski uticaj predstavnika nacionalnih zajednica u Vojvodini na neka pitanja. U tom smislu mislim da je primjer Vojvodine, bez obzira na brojne probleme i turbulencije koje postoje – primjer koji bi mogao, možda, da se iskoristi po pitanju informisanja na jezicima nacionalnih manjina.

Ne želim izostaviti svoj zaključak, a to je da ljudi iz Beograda, čak naši partneri iz medijske koalicije, pitanja informisanja na jezicima nacionalnih manjina, generalno, smatraju kao važno pitanje, ali čim se povede dublji ozbiljniji razgovor, vi, nažalost, vidite da oni zaista o tome niti znaju mnogo niti ih interesuje. Jednostavno nisu senzibilisani za to pitanje. Prosto rečeno, oni to pitanje ne razumiju, oni to pitanje posmatraju kao egzotično pitanje iz neke daleke zemlje i da se ono tek tako, usput, rješava. Znači, čak i ti ljudi koji su, generalno, dobronamjerni – da tako kažem - to pitanje ne razumiju.

Znajte, pitanje manjinskog informisanja je veoma bitno pitanje i veoma kompleksan problem. Ne radi se tu samo o nizu međunarodnih dokumenata koje Srbija treba da poštuje, nije to samo pitanje evropskih integracija, niti je samo pitanje ljudskih i manjinskih prava, nego je to jedno praktično pitanje. Od 2007. godine je čitava jedna medijska reforma zastavljena pod izlikom zaštite medija na jezicima nacionalnih manjina. To znači da većinsko informisanje i manjinsko informisanje nisu razdvojena pitanja - ne samo zbog toga što postoje mediji, pogotovo u Vojvodini, koji informišu na više jezika, nego što su, na različite načine, međuovisni.

Zakon o javnom informisanju je, u skladu sa Medijskom strategijom, predvidio da nacionalni savjeti i dalje mogu biti osnivači medija. To će zakonsko pravo i ostati. Mada, smatram da je velika šansa za informisanje na jezicima nacionalnih manjina u takozvanim medijima građanskog društva - neprofitni mediji, čiji bi osnivači bili

organizacije civilnog društva, koji bi na različite načine: kroz fondacije, projekte i podršku lokalnih samouprava i države mogli da funkcionišu. To su samo neke ideje koje su spomenute u zakonu.

Što se tiče odgovornosti osnivača medija na jezicima nacionalnih manjina, nama je stalo, da se apsolutno zaštiti pravo nacionanih manjina na njihovo informisanje, ali da na neki način i utvrdimo koja je odgovornost osnivača prema tim medijima iz više razloga. Evo zašto je to potrebno, konkretno iskustvo iz 2011. godine, kada je glavni i odgovorni urednik „Mađar soa“ smijenjen sa obrazloženjem da njegov medij nije dovoljno izvještavao sa konferencija za novinare Saveza vojvođanskih Mađara. To je bio jedan zaista veliki skandal.

To je bio povod za pismo mađarskih intelektualaca, u to vrijeme, koji su se obratili javnosti u Srbiji, ukazavši na taj način da unutar zajednice postoji problem, gdje nacionalni savjet vrši pritisak na medije na jezicima Nacionalnih manjina kojima je osnivač i da će vremenom, ako stvari budu išle u tom pravcu, on biti zapravo jedini osnivač medija na tom jeziku, jedini njegov pokrovitelj, u kome se neće moći čuti glasovi drugačijih političkih i drugih opcija u mađarskoj, ali i drugim zajednicama. Pronašli smo rješenje, koje je u prvi mah prihvaćeno, a to je rješenje da se biraju partitni upravni odbori tih medija, gdje bi organizacija civilnog društva, nacionalni savjeti i sama redakcija imenovali članove i na taj način bi bila, koliko-toliko, zaštićena uređivačka politika tog lista.

Međutim, u jednoj verziji tog nacrt zakona, koju smo mi dobili, taj član je jednostavno nestao, kao što su nestali i drugi članovi koji su tretirali medije na jezicima nacionalnih manjina. Ono što je pozitivno u cijeloj priči jeste da su u javnom interesu informisanje na jezicima nacionalnih manjina i zaštita kulture nacionanih manjina. To je dobro zato što je predviđeno ne projektno finansiranje me-

dija, nego projektno finansiranje javnog interesa u oblasti informisanja.

U obrazloženju pomenutih zakona i dalje su ostali „da se obrazlažu“ ti članovi koji su odjednom nestali. Očigledno je da paralelno postoji nekoliko političkih frontova, pregovora, interesa koji se tu preklapaju, tako da se taj nacrt zakona mijenja iz dana u dan i u tom smislu mi ne znamo sad šta će tu ostati.

Mi smo učestvovali u javnoj raspravi Nacrta Zakona o elektronskim medijima i Nacrta Zakona o javnim

Nedim Sejdinović

servisima, ali nam krovni Zakon o javnom informisanju apsolutno nije jasan – šta oni tretiraju, na koji način će informisanje na jezicima nacionalnih manjina biti realizovano, pa smo od resornog ministarstva tražili objašnjenje kako oni vide održivost informisanja na jezicima nacionalnih manjina. Nažalost, oni nisu znali da nam odgovore na to pitanje.

Dobra vijest u svemu tome jeste što smo shvatili da su se i neki predsjednici zemalja Evropske unije i određeni međunarodni faktori veoma zainteresovali za održivost medija na jezicima nacionalnih manjina, što smatram kao jedan dobar signal, jer su i oni uglavnom pratili scenu tih velikih medija, a propuštali su da se bave medijima na jezicima nacionalnih manjina, smatrajući ih, prije svega, kao nekom vrstom kulturnog dobra koje ne mora da podliježe nekim profesionalnim medijskim standardima i slično. Tako da ono što postoji kao jedna mogućnost jeste da se tretiranje uopšte medija na jezicima nacionalnih manjina prebaci na

zakone koji tretiraju prava manjina. Na te izmjene i dopune o nacionalnim savjetim i mi ćemo, kao udruženje i kao medijska koalicija, insistirati. Neophodno je da se i naše udruženje uključi u izradu tog zakona, te da prijedlozima pokušamo da ga unaprijedimo.

Ono što treba odmah uraditi jeste da se napravi jedna koalicija nacionalnih savjeta i nekih nevladinih organizacija, te da Radio-televizija Srbije napokon prestane da krši zakon tako što će početi emitovati programe na manjinskim jezicima. Nacionalne zajednice koje žive u Vojvodini već imaju ostvareno to pravo kroz Radio-televiziju Vojvodine. Radio-televizija Srbije praktično nema sadržaje na jezicima nacionalnih manjina. I pored našeg insistiranja, rukovodstvo RTS-a nije za ovaj zahtjev imalo razumijevanja, a opravdanje im je to što nemaju para pa ne mogu da se bave time. Tačno je da su javni servisi u krizi, ali to apsolutno ne znači da ne moraju poštovati zakonsku obavezu da emituju program na jezicima nacionalnih manjina.

Tačno je da ljudska i manjinska prava koštaju, ali treba stvari malo okrenuti i posmatrati iz druge perspektive. Ulaganje u manjinsko informisanje može da se posmatra kao neka vrsta investicije. Recimo, programi i medijski sadržaji na jezicima nacionalnih manjina mogu biti predmet različitih projekata sa matičnim državama i širih projekata u koje će učestvovati druge organizacije civilnog društva itd. Spomenuću i to da profesionalno informisanje na jezicima nacionalnih manjina generalno smanjuje tenzije u društvu, poboljšava kulturni i svaki drugi ambijent.

Izlaganje Nedima Sejdinovića na tribini: „Država polaže test demokracije, Bošnjaci svojih mogućnosti“, Glavni ured BNV-a, 15. novembar 2013. god.

INFORMISANJE NA BOSANSKOM JEZIKU U REPUBLICI SRBIJI

Pravo na informisanje na maternjem jeziku, pored prava na obrazovanje, očuvanje i razvoj kulture i službene upotrebe jezika i pisma, jedno je od ključnih manjinskih prava, u skladu sa zakonom. U Srbiji ovo pravo zagarantovano je ratifikovanim međunarodnim dokumentima (Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina i Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima) i domaćim zakonodavstvom (Ustav Republike Srbije, Zakon o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina, Zakon o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina, Zakon o ratifikaciji Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, Zakon o javnom informisanju, Zakon o radiodifuziji).

Bošnjaci se danas, na polju informisanja na bosanskom jeziku u Republici Srbiji, nalaze u takvoj situaciji gdje država garantuje konzumiranje elementarnog prava jednog naroda, a oni i dalje nisu konzumenti tog prava. Teško je odgonetnuti gdje je kočnica. Postoji zakon, stručno ljudstvo, mediji, ali programski sadržaji u medijima u Sandžaku i dalje nisu emitovani na jeziku većinskog stanovništva u tom regionu, tj. na bosanskom. Pojedini programski sadržaji bivaju emitovani na bosanskom jeziku u medijskim kućama u Novom Pazaru i Tutinu, ali takav pristup nije adekvatan i zahtijeva profesionalniji odnos prema informisanju na bosanskom jeziku.

Na radnom sastanku o temi: „U susret donošenju novih medijskih zakona“, održanom 26. aprila 2013. godine, u Palati „Sr-

bija“ u Beogradu, kojem su prisustvovali predstavnici svih nacionalnih savjeta nacionalnih manjina u Republici Srbiji, predstavnici BNV-a su zatražili da budućim zakonima bude praktično omogućeno i garantovano informisanje na bosanskom jeziku.

Da bi Bošnjaci počeli ostvarivati pravo na informisanje na svom maternjem jeziku, potrebno je ostvariti sljedeće:

- da Ministarstvo nastavi sa finansiranjem jednog printanog medija na jezicima nacionalnih manjina, radi se o glasilu: *Sandžacke novine*.

- formirati redakciju na državnom javnom servisu, RTS-u

- da opštine u kojima su Bošnjaci većinsko stanovništvo radiodifuznim sistemom bude predviđen kao jedna cjelina

- i da, shodno tome, imamo jedan regionalni javni servis, čiji će programski sadržaj biti emitovan na bosanskom jeziku, a koji neće podleći Zakonu o privatizaciji medija.

Heftični printani medij, *Sandžacke novine*

S obzirom na površinu koja zauzima i bročano stanje stano-

vnika, nužno je da u Sandžaku što prije počne izlaziti jedan printani medij, heftičnik, koji će sa informacijama pokrivati sve sandžacke opštine i koji će okupiti novinare dopisnike iz svih tih opština. Finansijera za realizaciju ovog projekta za početak treba potražiti kod nadležnog ministarstva, sa tendencijom da novine vremenom budu finansirane iz budžeta sandžackih opština (Tutina, Sjenice, Novog Pazara, Prijepolja), kao i od sopstvenih sredstava. Dobra redakcija sačinjena od mladih entuzijasta zaduženih za dnevna dešavanja, poznatih publicista sa ovih prostora, te urednikom koji nije politički iskompromitovan, čiji će profesionalni angažman biti samo u ovoj medijskoj kući - dobar je pokazatelj opstanka takvog medija. Važno je da ovaj naziv *Sandžacke novine* bude zadržan zbog kontinuiteta u radu, jer su od 1. januara 1996. do 2005. godine one preuzele ulogu sandžackog glasila, upravo u vrijeme medijskog mraka u Srbiji, kada su odigrale veliku informativnu ulogu u to vrijeme. Godine 2011. prestaju izlaziti, kada resorno Ministarstvo prestaje da ih finansira, i do dana današnjeg ne izlaze.

Predstavnici nacionalnih savjeta nacionalnih manjina na radnom sastanku u Palati "Srbija", 26.04.2013, "U susret donošenju novih medijskih zakona"

Emitovanje medijskih sadržaja na bosanskom jeziku na RTS-u

Predstavnici Javnog radiodifuznog servisa (Radio televizije Srbije) i predstavnici nacionalnih savjeta nacionalnih manjina potpisali su **Sporazum o saradnji** na proizvodnji i emitovanju programa koji se odnose na nacionalne manjine koje žive u Republici Srbiji, 21.09.2007. godine.

BNV je obnovilo ovaj zahtjev RTS-u u novembru 2013. godine.

Hasna Ziljkić, šef Resora za informisanje u BNV-u, Semir Gicić, koordinator u Glavnom uredu Vijeća, (radni sastanak na tema: "U susret donošenju novih medijskih zakona", Beograd, Palata "Srbija", 26.04.2013.)

Opis programa redakcije

Osnovni cilj formiranja Redakcije programa na manjinskim jezicima je nepristrasno, blagovremeno, potpunije i sveobuhvatnije informisanje pripadnika nacionalnih manjina, kao i afirmacija, njegovanje i dalje unaprjeđenje njihovih tradicionalnih nacionalnih vrijednosti, u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima.

Redakcija programa na manjinskim jezicima proizvodi program na jezicima manjina koje žive u Srbiji u skladu sa koncepcijom programa. Program Redakcije je opšteg programskog opredjeljenja i sadrži priloge informativnog, kulturnog, vjerskog, naučnog, obrazovnog, dječijeg, dokumentarnog, zabavnog, muzičkog i sportskog sadržaja i karaktera.

Program Redakcije

1. Informativna emisija „Manjinski info pregled“ (radni naziv)

2. Kulturno-historijska emisija o spomenicima od značaja za bošnjačku nacionalnu zajednicu u Republici Srbiji „Sehara“.

Manjinski info pregled (radni naziv emisije) je zajednička informativna emisija manjinskih zajednica u Republici Srbiji posvećena dešavanjima u manjinskim nacionalnim zajednicama na području Srbije. Emisija tretira sva pitanja u vezi sa ostvarivanjem nacionalnih prava manjina u centralnoj Srbiji, kao i

dešavanja u lokalnim zajednicama u kojima te manjine žive u pretežnom broju. Emisija će biti realizovana na I (prvom) kanalu RTS-a. Emisija je podijeljena po blokovima, zavisno od jezika na kome će biti emitovani prilozi.

Dinamika emitovanja emisije: Jednom nedjeljno, radnim danom, u večernjim satima (između 18 i 22 časa). Repriziranje emisije subotom ili nedjeljom u popodnevnom ili večernjim terminima (nakon II dnevnika ili u nekom drugom terminu).

Vrijeme trajanja emisije za bošnjačku nacionalnu zajednicu: 15 minuta.

Sehara je dokumentarni ciklus emisija o pokretnim i nepokretnim materijalnim kulturnim dobrima u Republici Srbiji od posebnog značaja za bošnjačku nacionalnu zajednicu. U emisijama će biti prezentovane historijske okolnosti, biografije vakifa, arhitektura i legende o džamijama, grobljima, nadgrobnim spomenicima, turbetima, česnama, hamamima, hanovima, sahat kulama, tvrđavama, utvrđenjima, kulama, bedemima, mektebima, medresama, ćuprijama, mostovima, starim porodičnim bošnjačkim kućama, rezidencijalnim objektima i kafečajnicama.

Emisija će biti emitovana jednom nedjeljno (sa reprizom) na bosanskom jeziku.

Vrijeme trajanja emisije: 15 do 25 minuta.

Cilj je njegovanje kulture i tradicije Bošnjaka koji žive u Republici Srbiji i bosanskog jezika kao maternjeg jezika Bošnjaka.

Rad Redakcije biće utvrđen unutrašnjim organizacionim aktima Radio-televizije Srbije. Radom Redakcije rukovodi urednik Redakcije, a Redakcija ima i posebne urednike programa za svaki manjinski jezik

posebno. U cilju pripreme i realizacije programa RTS se rukovodi sopstvenom poslovnom politikom i može ostvariti saradnju sa nacionalnim savjetima nacionalnih manjina na čijim jezicima se realizuje program.

Rješenje za trenutno stanje

U programskoj šemi Državnog javnog servisa za sada ne postoji nijedna emisija na bosanskom jeziku. Slična je situacija i sa ostalim manjinskim zajednicama u Republici Srbiji.

Centar za istraživanje migracija pokrenuo je u aprilu 2013. godine Bilten *Minority news*, koji informiše o najvažnijim događajima manjinskih naroda u Srbiji. Bilten *Minority news* saraduje sa Bošnjačkim nacionalnim vijećem i ostalim nacionalnim savjetima nacionalnih manjina. Pored Biltena, Centar za istraživanje migracija je pokrenuo projekat koji će imati oblik manjinskog dodatka dnevnom listu Danas, a također je i najavljena manjinska TV hronika, za koju je planirano da bude emitovana na Medijskom javnom servisu Srbije. To je jedan od koraka za koji se zalaže Bošnjačko nacionalno vijeće već nekoliko godina.

Informisanje na bosanskom jeziku u opštinama: Priboj, Prijepolje i Nova Varoš

Aktuelno stanje. U tri polimске opštine radi pet lokalnih medija sa informativnim sadržajima i gotovo još toliko TV i radio stanica sa legalnim ili, pak, ilegalnim frekvencijama koje se uglavnom bave komercijalnim sadržajima. U ovim prvim upošljeno je dvadesetak ljudi, a dvije trećine su „ljudi koji pišu“, od-

nosno novinari. Programski i koncepcijski pomenutih pet medija se uglavnom bavi informisanjem lokalne javnosti o lokalnim temama, mada su vrlo česti primjeri i globalnijeg pristupa gdje se posebno ističu televizijske kuće koje kroz razne projekte ili, najčešće, „copy-paste“ emisije plasiraju sadržaje. Osnovni problem medija sa informativnim sadržajima, a među njima su dva lista – sedmično „Polimlje“ u Prijepolju i petnaestodnevne „Zlatarske novosti“ u Novoj Varoši, dvije televizijske kuće – TV Forum u Prijepolju i TV Priboj u Priboju kao i jedna radio-stanica „Radio Zlatar“ u Novoj Varoši, je kadar koji je, osim u slučaju „Polimlja“ koje izlazi preko osam decenija, prosječno starije dobi. To nije beznačajna činjenica jer upućuje na nedostatak motivacije i dugoročnije strategije u bavljenju ovim poslom. To, naravno, ukazuje da se u svakoj ozbiljnijoj strategiji informisanja, pa i informisanja na bosanskom jeziku mora poći od – ljudi! Stvaranje jače kadrovske baze je dugoročan posao i njemu treba prići sistematski i sa jasnim ciljem. U protivnom, samo će se potvrđivati opaske i cinične teze da ...“bosanski jezik i nije ništa do latinične ijekavštine“...

Prisustvo bosanskog jezika u medijima. Informisanje na bosanskom jeziku se, osim u Listu „Polimlje“ gde je kontinuirano, uz opasku da se često i ovdje srećemo sa nedostatkom izvornog bosanskog koji se, obično, tada „pokriva“ latiničnom ijekavicom, svodi na projektne aktivnosti. Problem takvog pristupa jeste nedostatak kontinuiteta a onda to šalje jasnu poruku da se pitanje jezika – komercijalizuje jer TV priče, recimo, o običajima

Bošnjaka idu ako su dio projekta za koji Ministarstvo izdvoji nekakav novac. U protivnom ih nema ili ih ima jako malo, daleko od potreba i još dalje od srazmjere u odnosu na broj stanovnika.

Ključni problem je što su, osim TV Priboj, svi mediji privatizovani i u tome leži odgovor o mračnoj budućnosti informisanja na bosanskom jeziku. Njega će, sve su prilike, u ovakvoj situaciji biti samo u varijanti ako se na čelu informativnih kuća nalaze ljudi koji znaju šta znači informisati na maternjem jeziku i ako se to plati sredstvima Ministarstva.

Lokalne samouprave, osim nešto malo u Novoj Varoši, formalno izdvajaju u budžetima sredstva za informisanje građana, ali se ona troše ili za neke druge pozicije ili, pak, za puko plaćanje računa za političko promterstvo vladajućih stranaka kroz takozvane „plaćene termine“. U Prijepolju još i za plaćanje direktnih TV prijenosa lokalne Skupštine, jer skupštinske rasprave nisu nikakvo informisanje, a još manje infoirmisanje na jeziku nacionalnih manjina.

Koje je rješenje?

- Stručni kadar – a do njih se može doći ili zapošljavanjem novinara koji poznaju bosanski jezik ili edukacijom postojećih kroz seminare.

- Nabavka sredstava za postojanje medija na bosanskom jeziku apliciranjem na razne konkurse i pomoći od strane države sredstvima koja su predviđena Zakonom o informisanju na jezicima nacionalnih manjina

Novi Zakon o informisanju na jezicima nacionalnih manjina je u procesu izrade.

“PJESNIKU BOŠNJAKU U ZAVIČAJ”

Njegovanje kulture govora jeste vrh kulturnog razvoja jednog naroda. Stoga Bošnjaci njeguju svoj maternji jezik i na njemu iskazuju svoje najdublje emocije. Zato je Odbor za obrazovanje Bošnjačkog nacionalnog vijeća organizovao finalnu međuopštinsku smotru recitatora “Pjesniku Bošnjaku u zavičaj”. Smotra je održana 20. novembra 2013. godine u Glavnom uredu Bošnjačkog nacionalnog vijeća.

Prethodno su održana opštinska takmičenja recita-

tora: u Sjenici 5. novembra u sali Doma kulture, u Tutinu u sali Multimedijalnog centra i 8. novembra u Narodnoj biblioteci “Dositej Obradović” u Novom Pazaru.

Na finalnoj smotri u Glavnom uredu BNV-a, 20. novembra 2013. godine, žiri u sastavu: spisateljica Mevluda Melajac, Amir Dautović, profesor književnosti, i Hasna Ziljkić, diplomirani novinar, donio je odluku o pobjednicima međuopštinske Smotre recitatora.

Prvo mjesto u kategoriji mlađeg uzrasta (prvog razreda osnovne škole) osvojio je Hattab Murselović, učenik OŠ „Svetozar Marković“ u Sjenici.

Drugo mjesto u kategoriji mlađeg uzrasta osvojila je Adna Mecinović, učenica OŠ „Desanka Maksimović“ u Novom Pazaru.

Treće mjesto u kategoriji mlađeg uzrasta osvojila je Naila Ugljanin, učenica OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“ u Novom Pazaru.

Prvo mjesto u kategoriji srednjeg uzrasta (petog razreda osnovne škole) osvojila je Dženeta Adilović, učenica OŠ „Vuk Karadžić“ u Tutinu.

Drugo mjesto u kategoriji srednjeg uzrasta osvojio je Džengiz Kučević, učenik OŠ „Bratstvo – jedinstvo“, Duga Poljana, Sjenica. Treće mjesto u kategoriji srednjeg uzrasta osvojila je Ilma Hajrović, učenica OŠ “Vuk Karadžić” u Tutinu.

Prvo mjesto u kategoriji starijeg uzrasta (prvi razred srednje škole) osvojila je Džana Ljajić, učenica novopazarske Gimnazije.

Drugo mjesto u kategoriji starijeg uzrasta osvojila je Selma Čuljević, učenica tutinske Gimnazije.

Treće mjesto u kategoriji starijeg uzrasta osvojila je Selma Hadžibulić, učenica novopazarske Gimnazije.

Smotra recitatora održana je povodom obilježavanja Dana Sandžaka. Smotri je prethodilo podizanje zastave sandžačkih Bošnjaka na jarbol ispred Glavnog ureda Vijeća, kao i intoniranje Himne sandžačkih Bošnjaka. Zastavu sa predsjednikom Vijeća, Esadom Džudževićem, podigli su pobjednici novopazarske Opštinske smotre recitatora Selma Hadžibulić i Selma Džanković.

Nakon toga, predsjednik Društva za bosanski jezik i književnost Amir Dautović i predsjednik Društva historičara Sandžaka Esad Rahić otkrili su tablu sa nazivima pomenutih udruženja.

Rahić je tom prilikom rekao da je na ovom mjestu, gdje se danas nalazi sjedište Bošnjačkog nacionalnog vijeća, 29. marta 1945. godine održano posljednje zasjedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka. On je istakao da je Vijeće nasljednik tradicije ZAVNOSA i da smo ponosni što se u zgradi Vijeća nalazi i sjedište Društva historičara Sandžaka, Društva za bosanski jezik i književnost, Zavoda za kulturu sandžačkih Bošnjaka i redakcije časopisa "Bošnjačka riječ".

Pobjednički radovi na konkursu likovnih radova "Mirisi i boje moga Sandžaka"

Na dan održavanja finalne smotre, proglašeni su pobjednici literarnog nagradnog konkursa za učenike petog razreda osnovne škole i učenike prvog razreda srednje škole na temu "Mirisi i boje moga Sandžaka". Stručni žiri je odabrao po tri najuspješnija rada u dvije starosne kategorije:

Prvo mjesto: Azra Hašimović, OŠ „Svetozar Marković“, Sjenica.

Drugo mjesto: Altana Ugljanin, OŠ „Rastko Nemanjić Sava“, Novi Pazar.

Treće mjesto: Sanida Maljanović, OŠ „Rastko Nemanjić Sava“, Novi Pazar.

Također su dodijeljene nagrade za prva tri mjesta na konkursu za likovne radove učenika prvog razreda osnovne škole na temu "Mirisi i boje moga Sandžaka". Žiri je odabrao tri najuspješnija rada:

Prvo mjesto: Meldijana Daglar, OŠ „Svetozar Marković“, Sjenica.

Drugo mjesto: Hena Gusinac, OŠ „Rifat Burdžović Tršo“, Tutin.

Treće mjesto: Lejla Dervišhalitović, OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“, Novi Pazar.

Dobitnicima su nagrade uručili predsjednik Vijeća Esad Džudžević, predsjednik Senata Vijeća Rizah Gruda, šef Resora za visoko obrazovanje Redžep Škrijelj i članovi Odbora za obrazovanje Amir Dautović, Sanela Međedović i Hodo Katal.

Prvo mjesto: Meldijana Daglar,
OŠ „Svetozar Marković“, Sjenica

Drugo mjesto: Hena Gusinac,
OŠ „Rifat Burdžović Tršo“, Tutin

Treće mjesto: Lejla Dervišhalitović,
OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“, Novi Pazar

Pobjednički radovi na konkursu literarnih radova "Mirisi i boje moga Sandžaka"

Azra Hašimović

Mirisi i boje moga Sandžaka

U dječijim očima sve boje su svijetle i ispreplijetane kao duga na horizontu. To su valjda boje sretnog odrastanja, mirisi djetinjstva. Te boje i mirisi nas vezuju za naš zavičaj, Sandžak.

Moj zavičaj je najljepši na svijetu i ne želim da ga mijenjam ni za jedan drugi. Ako se odreknemo zavičaja, odreći ćemo se svog porijekla, izgubićemo ponos i dostojanstvo koje krasi sve ljude ovog kraja.

Rasla sam uz šuštanje nanininih dimija, s djedovim tespihom u rukama, iako mu nisam znala pravu namjenu, rasla sam sa mirisom halve uoči mubarek noći. I tada sam bila najsretnija. Igranje žmurke i skrivanje u trošnom mutvaku dio su mog djetinjstva, dio su mene. Ja ne želim da se odreknem toga.

Ponekad slušam starije dok pričaju o tebi, misle da ne razumijem njihovu igru riječi. Ponekad mi se učiniš ogroman kao planina, a onda mi uzličiš na neuhranjeno siročće na koje niko ne obraća pažnju.

Nekome si kamen spoticanja, nekome most za prijelaz na drugu, ljepšu stranu, a meni mnogo više od toga.

Sandžaku dragi, mogu ti uzeti sve, ali duša tvojih mahala i uskih sokaka uvijek će ostati čista jer u tebi žive ljudi čiste duše, ljudi okrenuti vjeri. A znamo, ko vjeruje, taj ne može biti loš. Hoću, i kad odrastem, i ako me sudbina odvede na drugu stranu, daleko od tebe, hoću da se sjećam Bajrama i Ramazana, i upaljenih kandila i mirisa somuna iz mahalske pekare, i behara, i cvijeta, i ploda svakog tvog drveta.

Volim naše svadbe i nevjeste prekrivene crvenim duvakom preko čijih glava padaju najslađe bombone. Volim gužvu koja se stvori dok djeca veselo kupe slatkiše, a kasnije ih prebrojavaju i hvale se ko je najviše uhvatio. Uživam u našim igrama, na sijelima, u zvucima harmonike, uživam u svemu.

Sandžaku dragi, uz sve ovo rastem, sa tim želim i da ostarim i da nikada, baš nikada, ne izgubim tebe, jer tada ni ja neću biti cijela. Volim te!

Altana Ugljanin

Mirisi i boje moga Sandžaka

Daleko odavde tvoj se miris pruža, tvoj opojni miris ko prelijepi cvijet, daleko odavde sve do Crne Gore ti ljepotom svojom očaravaš svijet.

Iz avlije jedne prelijeppe džamije, čuje se selam od mnogo ljudi, a sa minara džamije ove čuje se ezan, na namaz zove.

Kada kreneš put Pešteri iz Novog Pazara, tu još stoje Sopoćani, ta tvrđava stara. Zvonom svojim oglašava za molitvu vrijeme i srdačno dočekuje ko ka njoj tad krene.

A tamo dalje od Tutina preko zelenih pešterskih polja, da vidiš ljepote što tamo ima jos veća se dobije volja.

Pa krenem dalje, miris me vuče do jedne male seoske kuće, gdje majka vrijedno mantije sprema i slatke baklave suče.

Na putu kroz Rožaje ja sretoh djeda gdje goveda čuvaše kraj jednog plota, priča o ljepoti Berana i Plava dok drhtavom rukom cigaru mota.

Priboj bješe rijeka zagrlila čvrsto i pjesmu pjevaše žuborom svojim, stade mi dah dok žubor slušah, poželjih ovdje da zauvijek stojim.

Musafiri, bujrum, Gusinje mi reče, ostajte ovdje koliko vam volja, pijte vode bistre sa izvora mojih pa sretni idite do Bijelog Polja!

U daljini tamo, tamo još dalje, gdje Priboj Petnici na krilu drijema, tamo gdje snijeg prekrio sve je, tamo nam Sjenica akšamluk sprema.

Mirišu cvjetna polja, mirišu avlije, sokaci i ulice mirišu na mladost, mirišu gradovi na sreću, a cio Sandžak na radost.

Bujrum dođite, neka svako vidi ove ljepote što Sandžak ima, mirise, boje, ljubav, toplinu, želim da ovo podijelim sa svima!

Sanida Maljanović

Mirisi i boje moga Sandžaka

Sandžak nije samo zemlja ova, već kraj iz najljepših dječijih snova. To je naš ponos i dika, to je naše sreće slika!

Miris ljubavi i gostoprimstva širi se svuda. Ako, putniče, namjerniče, pođeš ovuda, taj miris će te ponijeti na krilima svojim, i tada ćeš shvatiti zašto se nikog ne bojim.

Najljepše boje Sandžaka u mjesecu su maju, kad livade šume i pašnjaci procvjetaju, kad sunce sija i ptice pjevaju, kad sve oživi u mom rodnom kraju.

Glas mujezina Sandžakom se ori, klanjaj se Allahu i pametno zbori! Miris doma, miris rodne grude, slobodu, mir i spokoj ti nude!

Književna nagrada „Pero Ćamila Sijarića“

FATIMA MUMINOVIĆ PELESIĆ PRVA ŽENA LAUREAT

Izvršni odbor Bošnjačkog nacionalnog vijeća odredio je da članovi komisije za književnu nagradu „Pero Ćamila Sijarića“ za 2013. godinu budu: dr. Sead Šemsović, profesor književnosti, Safet Sijarić - prošlogodišnji laureat ove nagrade, i šef Resora za visoko obrazovanje BNV-a dr. Redžep Škrijelj - historičar i književni kritičar. Nakon sagledavanja i razmatranja književnog stvaralaštva Bošnjaka u Sandžaku, komisija je donijela odluku da književnu nagradu dodijeli književnici i profesorici Državnog univerziteta u Novom Pazaru mr. Fatimi Muminović Pelesić za sveukupni književno-publicistički, esejistički, naučno-pedagoški i rad na afirmaciji bosanskog jezika i kulture u Sandžaku.

U obrazloženju članova komisije stoji sljedeće:
„Već od svojih prvih radova pa sve do danas, Fatima Pelesić Muminović ocrtava složeni senzibilitet

sandžačke žene umilnost ognja, stamenost lahorenja ili toplina mraza. Sublimacijom emocionalnih suprotnosti niko nije bolje predstavio ovu i ovakvu ženu iz lične vizure same žene nego što je to učinila ova autorica.

Predsjednik BNV-a Esad Džudžević i laureat Fatima Muminović Pelesić na svečanosti uručivanja nagrade „Pero Ćamila Sijarića“

Ona u svojim djelima ne pripovijeda historiju, već historija nosi život njezinih junaka; ne opisuje kulturu življenja, već kulturom natapa život junaka, i ne opisuje život, već dopušta junacima da žive tu pred nama, unutar njezina teksta. Pored književnog djelovanja, važan segment ovog obrazloženja mora biti i veliki doprinos Fatime Pelesić izvođenju nastave iz pravopisne norme srpskog i bosanskog jezika, te jezika alhamijado književnosti Bošnjaka na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru, o čemu posebno svjedoče brojne generacije uspješnih studenata.“

„Večer Ćamilu u čast“ organizovana je povodom obilježavanja 100 godina od rođenja bošnjačkog književnika Ćamila Sijarića, a u okviru obilježavanja Dana Sandžaka. Program su otvorili Ajsena Bogučanin, vokal, i Besim Habibović, na gitari, sandžačkom sevdalinkom: „Sejdefu majka buđaše“. Uslijedili su: Svečanost dodjele književne nagrade „Pero Ćamila Sijarića“, promocija knjige Izete Radetinac, Safetov i Nadijin govor o Ćamilu Sijariću, kao i 7. sandžački književni susreti SAKS 2013.

PJESNIK U ULOZI KORIFEJA IDEJA KOJE VUKU ČOVJEČANSTVO NAPRIJED

Fatima Pelesić Muminović rođena je 1956. godine u Trijebinama kod Sjenice. Osnovno i srednje obrazovanje završila u Novom Pazaru, a studij književnosti i post-diplomski studij na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je magistrirala (1987) i trenutno završava svoj doktorski studij.

U svom plodnom prozno-poetskom, esejističkom i naučnom opusu, objavila je zbirke poezije: *Nado* (Zavičajni muzej, Novi Pazar, 1985), *Ime* (MNVS, Ankara, 1995), *Vesele i mrtve* (Međurepublička zajednica za kulturno-prosvjetnu djelatnost, Pljevlja, 1988); zbirke proze: *Preko glave* (Veselin Masleša, Sarajevo, 1988), *Nit istine* (Blicdruk, Sarajevo, 2007); priručnike: *Bosanski jezik* (knj. 1, Bemust, Zenica, 1997), *Učimo bosanski – priručnik za učenje bosanskog jezika* (B kontakt, Sarajevo, 2008, 9).

Uvrštena je u antologijske izbore: *Posmrće*, u Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka (priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1998); (...) Antologija savremene književnosti Bošnjaka iz Sandžaka (priredili Amir Zalihić i Nuro Sadiković, Bosanska riječ, Wuppertal, 1998); „Jabuka“, „Vatra“, „Penelopa“, „Pohod beskraj“, „Sjenka“, „List jasike“, „Stožer“, „Povratak“, „Igra brata“, „Perilo I“, „Perilo II“ i „Selišta“, u *Bijel behar – Antologija pjesama bošnjačkih pisaca Kosova i Sandžaka* (priredio Alija Džogović, Prizren, 2002, str. 499-504).

Fatima Muminović Pelesić je član recenzentske komisije BNV za izradu udžbenika za nastavu na bosanskom jeziku i član redakcije časopisa *Bošnjačka riječ*, u kome u rubrici: „Slovo o bosanskom jeziku“ donosi svoja zanimljiva istraživanja.

Vijest o nagradi “Pero Čamila Sijarića” pokrenula je klik taj radosti djetinjstva, nedosanjani san zavičaja, tog najumilnijeg kutka radoznalosti što nam osvjetljava put želja za daljine, kome se uvijek vraćamo s nostalgijom. Nagrada “Pero Čamila Sijarića” je posebna čast ženi-piscu, koja svakim objavljenim stihom ili prozom otjelotvoruje uspravni hod žene na hiljadugodišnjoj stazi njenog usuda. Zato nagradom doživljavam i rad sa studentima mog zavičaja na Državnom univerzitetu koji je omogućio brojnim talentima da stasaju u potencijalni kadar ovog podneblja.

Sretna sam što na ovaj način njeujemo sjećanje na velikana umjetničke riječi Čamila Sijarića.

Radujem se da večeras mogu reći hvala i mojoj učiteljici Milanki Nićiforović. Ponosim se i dan-danas njenom plemenitom podrškom, knjigama koje mi je posuđivala da čitam, hrabrila da pišem. Nije slučajno da su prve pjesme objavile *Ibarske novosti* kad mi je bilo

12 godina. Godinu dana kasnije dobila sam Saradničku legitimaciju *Dečjih novina* iz Gornjeg Milanovca, a potom *Malih novina* iz Sarajeva. U Gimnaziji nije izostala podrška profesora i voditelja Književnog kluba Dragana Točilovca. Neobična bibliotekarka Marija iz Gradske biblioteke željela je da razgovara o pročitanim knjigama.

Posebnu zahvalnost dugujem prof. Ejupu Mušoviću, za nesebičnu podršku publiciranja prve zbirke pjesama *Nado*, te pjesnicima Ismetu Rebronji i Marufu Fetahoviću, a naročito pjesniku

Iliji Ladinu koji je bio recenzent.

Tokom studija na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, sudjelovala sam u radu Književnog kluba “Mak Dizdar” i došla na ideju da nekoliko mladih pjesnika

Predsjednik Vijeća sa članovima komisije za dodjelu književne nagrade “Pero Čamila Sijarića” i laureatom

gostuje na književnim tribinama u Novom Pazaru. Ideju su podržali voditelj Doma omladine Hazbo Gegić i direktor Radničkog univerziteta Tomo Kijevčanin. Bilo je to nezaboravno druženje sa učenicima osnovnih škola i gimnazijalcima. Rad književnog kluba su pratili profesori, naročito prof. dr. Radovan Vučković, isto mjesto rođenja, prof. Muhsin Rizvić, prof. dr. Enes Duraković, prof. dr. Zdenko Lešić. Tu je nezaobilazno ime filozofa, prof. dr. Rasima Muminovića koji je bio oslonac svima koji su njegovali poetsku riječ. Koliko još imena nije moguće spomenuti tragom sjećanja, počev od roditelja koji su pristali na brigu da žensko dijete pohađa školu, što je odudaralo ukorijenjenoj predrasudi zabrane.

Ali pjesnik je sam kad stvara svijet pjesničke umotvorenine, list po list, snagom svoje pjesničke imaginacije, spreman da se svega odrekne, ali nikako riječi kako ih on složi i uredi.

Učini mu se ta prva ruka nosi naboj najekspresivnijeg smisla značenja, iako ubrzo shvata da su to tek *komadi kamenica* koje valja brusiti, isklesati, uklesati slovo po slovo, izmjeriti svaku riječ. Nema knjige iz koje pjesnik može naučiti kako da piše, osim po diktatu svog uma i otkucaju srca. Tu i tamo nazire sličnosti sa drugim umjetnicima, ali razlike su izrazitije od određenih podudarnosti. To je ono po čemu poetska i prozna djela

dobijaju pečat autentičnog stvaralaštva i neograničenog trajanja. Talent je determinirajući faktor. Bez talenta djelo nema duše, iako posjeduje umijeće.

Ono ne može ostariti, niti postati prevaziđeno. Jer mnoge pjesnike i pisce su progonili za života, a njihovo djelo je opstalo i nakon njihove smrti potvrđivalo svoje značenje i neprolazne vrijednosti. I danas sa zadovoljstvom čitamo *Ep o Gilgamešu*, najstariju knjigu svih vremena, i pitanja se nisu ni za nokat pomakla. Tajne univerzuma su postale bliže, ali o tajnama života samo slutimo odgovor. Pjesnik nije tu da daje odgovor na teška pitanja, niti da ih zaobilazi, niti umjetnost smije biti destruktivna snaga ljudskog duha. Naprotiv ona ima revolucionarni zanos neobične moći koji može pomjeriti granice ljudske misli preko međa mržnje i uzdići ih do visina gdje ljubav nagovještava plavi horizont. Sloboda je taj svijetli svjetionik koji poput kompasa usmjerava put. Ona je najsigurniji oslonac onom koji piše bez rizika da će kap interesa pomutiti njegove misli.

Pjesnik mora biti korifej ideja koje vuku čovječanstvo naprijed, ka dobru. On je u povijesti uvijek bio glas naroda. Pjesnik je sudionik svog vremena koje natapa njegovu dušu i poput "zelenog prstena na vodi", u istomenoj priči Ćamila Sijarića, svijetlim krugom mjesečine i tamne dubine rijeke čini svijetlim.

VEČER ĆAMILU U ČAST

Safet Sijarić

Ćamil Sijarić je jednom prilikom izjavio pred kamerama da je srećan čovjek. Pazite, to kaže čovjek koji je rođen u vrijeme sloma Carevine koja je bila, ipak, neko okrilje i zaštita.

Rodio se za vrijeme balkanskih ratova, nije baš poznata činjenica da li se radi o 1912-oj ili 1913-oj godina, jer je njegov otac

likvidiran kad je „udarila“ Crna Gora. Ta činjenica se prećutkuje, pa je i Ćamil nije isticao. Možda je to radio da sutra ne bi bio sebet neke mržnje ili osvete, da izbjegne neprijateljstvo između potomaka i onih koji su činili zlo. U biografijama stoji da je rano ostao bez oca, a kasnije ćete naići na podatak da je brzo umrla i njegova majka, pa imamo utisak da mu je otac umro prirodnom smrću.

Ćamil ostaje sam i kreće u svijet kao siročić, a kaže da je bio sretan čovjek. Kad je počeo Drugi svjetski rat, morao je biti kao vidra da bi preživio i da bi se održao kao već poznata ličnost. Moglo bi se reći da ga život nije baš mazio od samog početka. Prvo je njegova porodica otpila tadašnje genocide, a nije ni on baš dobro prošao ni sa samim svojim narodom,

Kako Bihorci čitaju Ćamila

pogotovo kao pisac. Nekako je dočekan na „roglje“, a on je volio i svoj zavičaj i svoj narod. Kao što kaže njegova ćerka Olana, on je volio i ono drvo tamo u Bihoru. Volio je sve to, ali, zbog izvjesnih neprijatnosti, morao je da se kloni i zavičaja i ljudi, iako je do rodne kuće dolazio nekako krišom, više u sumrak. Prvenstveno zbog njegovoga prvoga romana, koji je, ustvari, jedna „blago komična priča“.

Zilhad Ključanin, jedan poznati pisac iz Bosanske Krajine, pitao se što se taj „tamo narod“ toliko vrijeđa i srdi zbog *Bihoraca* kad je to jedna istina. Inače, ma koliko žestok humor bio, u teoriji književnosti važi pravilo da humor liječi, što znači da je svaki humor u književnosti dobronamjeran.

Jeste li imali prilike čuti da dijete grdi iko više no rođena majka? Jedino je komediograf svjetskoga glasa, na pitanje *zašto toliko ruži svoj narod*, odgovorio da ga ruži zato što ga voli. Mi smo nekako u onom romantičarsko-guslarskom duhu bili skloni da o sebi čujemo samo lijepe riječi - kako smo mi junaci i poštteni, pa i merhametli. Volimo da slušamo te riječi kojima se najviše služe političari pred izbore, da kažu nešto svom narodu da bi ih što više tapkali po ramenu. A poslije, Boga mi, znaju, kad im zapadne, da taj narod tako lako bace u vatru i da žrtvuju kao šahista svoje figure.

Fokusirao bih se samo na taj momenat da smo u narodu imali prilike mnogo puta naići na zabunu gdje se od književnog

djela traži ono što se traži od historiografije. Analizirajući Čamilovo djelo, neuki čovjek je sklon da traži zamjerke i govori, prije svega, kako to nije tačno. Za ovo će mi poslužiti odlomak iz moje pripovijesti, razgovor o romanu koji upravo govori o tome kako Bihorac tumači Čamilove Bihorce:

„Pominje se tamo, je l', nekač'o Rašlje, bi l' tako? E ču l' mu ti – Rašlje! Tog Rašlja u Bihor', ka što znate, nema niđe, ni u Doljni ni u Gornji, a nema ga, vala, ni mimo Bihora, nit' ide u svijet. Čuj mu ti – Rašlje. To je ime učenjak, lijepo, izmislio. E izmislio, valahi, ka očima što gledate. Ama to mu je, brate, nijedno drugo mjesto do naše, baš ono... E pa, šta bi mu drugo bilo to njegovo Rašlje, bogovi je l'? He, jebo l' mu pas trak, pa đe nađe nas?! Imade l' kog drugok uzet u ta usta do nas?! Da l' mu jebo pas trak. Što ne turi u tu njegovu knjigu svoje Šipofčane

do nas? Neće Šipofčane! Jok! No nama hoće da se po'smehne, pospradne, s nama da čosa i komendija. Da l' mu jebo pas trak, ka što mu je... A Derdemes? Ene, Derdemes nije bio Hamzof! Hamzo nije n' imo muške dece, no sal žensku decu j' imo. Derdemes č' je bio, i otkalen je bio, niko ne zna. Ni koji je imenom bio. On se to, galiba, prezivo tako – Derdemes, a ime kako mu je bilo ćimbiler. Znalo mu se sal to što mu se znalo – Derdemes, i to ti mu je bilo ime i prezime, i sve što j' on, siroma', imo, drugo nije imo baš ništa.“

Izlaganje Safeta Sijarića na književnoj večeri
„Veče Čamilu u čast“

Dr. Nadija Rebronja

Sijarić je uveo Sandžak, kao temu, u književnost

Čamil Sijarić je u ovom trenutku najveći i najuspješniji savremeni autor porijeklom iz Sandžaka. On ima ogroman književni opus, negdje desetak knjiga pripovijedaka, šest romana, dvije knjige poezije, putopise, kao i jednu knjigu dokumentarne proze o oslobođanju Jasenovca. Često se čuje, kada se govori o Čamilu Sijariću, da je autor koji je svoje cjelokupno djelo posvetio zavičaju, da je pisao o tom zavičaju, da je on pisac koji je uveo Sandžak, kao temu, u književnost. No, zanimljivo je istaći na koji je način on, zapravo, uveo taj Sandžak, jer nije dovoljno samo pisati o zavičaju. Upečatljiv je taj njegov umjetnički, prefinjeni postupak i način na koji ga doživljava.

Istražujući godinama u romanima Čamila Sijarića odnos tradicije, dakle, *tradicionalni podtekst u njegovim romanima*, palo mi je na pamet jedno derviško vjerovanje koje se vezuje za Divan pjesnika Hafiza. Naime, derviši vjeruju da je dovoljno da neko ko ima tegobu u životu otvori taj Hafizov *Divan* i da će mu on nešto poručiti u vezi sa tim problemom. Meni se čini da bilo ko ko živi na ovim prostorima, bio on Bošnjak, Srbin, Crnogorac ili nešto četvrto, bez ikakve mistike, koju god stranicu da otvori u tom književnom opusu Čamila Sijarića, da će nešto pronaći o sebi i o svojim precima, kakvi su bili prije sto godina. Čamil Sijarić je doista uspio da obuhvati sve specifičnosti, kulturne, historijske, sve kompleksnosti koje ovaj kraj nosi. Doživljavao ga je kao nekakav svijet u malom, kao nekakav Balkan u malom, sa svim komplikacijama koje taj prostor nosi.

Sijarić je odrastao u kraju u kom narodna književnost živi, u kom je narodna književnost svakodnevnica, u kom je slovenska mitologija svakodnevnica. To je nešto čemu su se neki kasniji autori, mlađi od njega, posebno posvetili, izučavajući to iz knjiga, dok je Čamil Sijarić to živio. Završavajući niže razrede medrese, on je stekao jedno islamsko-teološko obrazovanje i upoznao je orijentalne književnosti. Zatim, završavajući gimnaziju u Vranju, sreo se sa svijetom Bore Stankovića.

Kada se analizira cjelokupan književni opus Čamila Sijarića, može se zaključiti da on ne samo što je posebno volio tra-

diciju ovog podneblja, nego je imao zaista jedan veoma ozbiljan odnos prema svemu što tradicija ovog kraja znači. To se najbolje može uočiti iz jednog njegovog naučnog rada koji je objavio 1953. godine, dakle tri godine prije nego što je objavio roman *Bihorci*. Taj naučni rad se zove: „Iz narodnog života Bihora i Pešteri“ i objavljen je na Etnološkom institutu u Sarajevu. Rad je u cjelosti citiran u romanu *Bihorci*. Na osnovu ovoga možemo donijeti zaključke o ozbiljnosti njegovog izučavanja ove teme. Ne samo kao čovjek koji je živio u svemu tome, kao neko ko je veoma dobro poznao tradiciju tog kraja, nego je ozbiljno izučavao i imao ozbiljan naučni pristup običajima i tradiciji ovog podneblja. To se jasno nazire u njegovim romanima, kao i u cjelokupnom djelu Čamila Sijarića.

On je u svom književnom djelu obuhvatio sve te kulturne specifičnosti iz Sandžaka, pa i šire na Balkanu. Dakle, citirao je narodne lirske i epske pjesme, i različite izreke, različite običaje, od svadbenih preko posmrtnih i najrazličitije običaje ovog kraja. Zatim je citirao orijentalne autore gdje postoje dijelovi *Mesneviye* Dželaludina Rumija, još nekih persijskih autora koji su svakako uticali na književnost ovog kraja. Postoje čak i neki citati iz srpskih srednjovjekovnih spisa, postoji ozbiljna intertekstualna komunikacija sa Kur'anom, kao i sa Biblijom. Dakle, sve te specifičnosti kulture koje ovaj kraj nosi, on je na jedan veoma zanimljiv način obuhvatio svojim književnim djelom.

Zanimljivo je to što je on opisivao različite historijske događaje, možda neke mučne bitke i veoma komplikovane historijske, društvene, životne komplikacije. Kada je to opisivao, u tom svom književnom postupku tako vješto uspijeva da, jednim obrtom, sve te sukobljene strane, u tom trenutku, ogoli na jednu ljudskost i da ih prikaže prosto zatečenim u nekim društvenim okolnostima. Posebno se posvećivao individui. Svakom liku je davao poseban značaj kao da je najvažniji čovjek na svijetu, pa neka je to i onaj bihorski seljak sa vrha planine. Zaista je fascinantna taj način na koji se Sijarić odnosi prema zavičaju, jer nije samo Sandžak za njega zavičaj, već taj Sandžak u kontekstu čitavog svijeta. On ga je doživljavao kao jednu otvorenost, kao jednu plemenitost i jednu vrlinu.

Izlaganje Nadije Rebronja na književnoj večeri
„Veče Čamilu u čast“

POETIKOM OD ZAVIČAJA DO UNIVERZALNIH DIMENZIJA ČOVJEKOVA OPSTANKA

Poetska misao Izete Radetinac reflektira na prostoru zavičaja koji svojim metaforičkim značenjem doseže univerzalnu dimenziju čovjekova opstanka

Promocija zbirke pjesama *Trag u mekoći kiša* autorice Izete Radetinac promovisana je 22. novembra 2013. godine, u Sali Glavnog ureda Bošnjačkog nacionalnog vijeća, a u okviru programa kojima je obilježen Dan Sandžaka. O pjesmama su govorile: Fatima Muminović Pelesić, spisateljica, ujedno i recenzent ove zbirke, i Hasna Ziljkić, žurnalista.

Izeta Radetinac, djevojačko Alomerović, rođena je 1957. god. u Barama, opština Prijepolje. Od 1967. živi u Novom Pazaru. Radi u biblioteci Državnog univerziteta u Novom Pazaru.

Njena poezija je zastupljena u Antologiji pjesnika bošnjačkih pisaca Kosova i Sandžaka *Bijel Behar* (priredio Alija Džogović) i Antologiji nacionalnih manjina u Srbiji *Trajnik* (koju je priredio akademik Risto Vasilevski).

Prva zbirka poezije *Ne traži let ptice* objavljena je u Sarajevu, 2002. god., a druga zbirka *Krik sna* objavljena je u Novom Pazaru, 2008. god.

„Zbirka pjesama *Trag u mekoći kiša* pjesnikinje Izete Radetinac, strukturirana u 7 ciklusa (*Trag u mekoći kiša*, *Brige*, *Hasreti*, *Gledanje u mjesec*, *Šta je bez krvi Palestina*, *Maj mi niz krv splavari* i *Sabur*), zaokružuje poetski svijet otjelotvoren u sprezi ljepote sjećanja sa prefinjenom snagom pjesničke imaginacije.

Zavičaj je makrokosmos njene poezije, a slike koje se izdvajaju u njemu čine njen najjasniji mikrokosmos ljubavi. Lik oca, baba, majke, sina, unuke i brige koje su izraz ljudske odgovornosti i pažnje, otvaraju nove mogućnosti poetskog izraza da se svijet pojedinačnog valorizira kao neraskidiva karika zavičajnog i sveopćeg.

Posebno gnomski sažeti stihovi pjesme iz ciklusa *Sabur* isijavaju onaj duh istočnjačkih mudraca koji kratkom pjesmom ili stihom pobuđuju dublje razmišljanje. Zbirka na kraju upozorava na antičku mudrost o važnosti mjere svih stvari, odnosno o tome kako održati ravnotežu u svekolikom svijetu kontrasta, nesklada.

*Ne dao ti Bog/ Da otupiš/ Da ne mariš/
Ne dao ti Bog/ Da mariš/ Da krovariš/
Uči da držiš ravnotežu. (‘Sabur’)*

Zbirka pjesama *Trag u mekoći kiša* Izete Radetinac obogaćuje našu književnu riznicu na nov način, pjesmama o dahu života koji je originalan, neprolazan, neuništiv. Pjesnikinja mu poetskom riječi udara novi pjesnički pečat.“

Fatima Pelesić Muminović

„Izeta svojom poezijom dokazuje suptilnost sandžacke žene, sentimentalnost koja je bliska i srodna duši ženskog bića. Ta očigledna izoštrjena sentimentalnost ima jasan cilj, a to je da podsjeti na ljudskost u nama, da podsjeti na onu iskonsku ljudsku borbu između dobra i zla, borbu između pravde i nepravde. Uočljivo nostalgijom za sandžackim krajolicima i vremenima koja su dio bošnjačke prošlosti i zavičajnog miljea, Izeta ispunjava zadatak koji je sebi postavila: da ostavi trajno svjedočanstvo o sopstvenom bivstvovanju i bivstvovanju svoga naroda.“

Hasna Ziljkić

Iz zbirke pjesama "Trag u mekoći kiša"

Sandžak

Tamo gdje rumena zora cikti,
horizont gori kao bukvinja
od daonina,
prije nego smo se i rodili,
tamo postoji zemlja,
zemlja vrleti i dobrih ljudi –
Sandžak „ljuti“,
gruda zemlje mojih pradjedova.

Tu su zime kroz vjekove
oštrile svoje zube:
sa Pešteri preko Pometenika,
do Zlatara preko Jadovnika,
kroz bespuća, preko modrog Lima,
limskih brda i limskih nizina.

Kad jednom ojuži
s vjetrovima otuži.
Hladno proljeće najavi buđenje,
uzburka krv kroz damare,
preora sandžačka brda i dolove.
U dobu ledenih kiša
sačuvati svoje parče neba.
U nejasnom pameti,
u nesigurnom hrabrosti treba.

U junaka srce,
kažu, ne kuca već bije.
Sred šehera pazarske čaršije
u amanet nam precu
hamajliju ostaviše
da nas nepogode zaobilaze,
da dosanjamo svoje linije na tapiji
iz mahala ezani da vihore,
hej, Pazaru i tvoje džamije,
raznoboje cvjetne avlije.

Amanet, da se ne zaboravi,
tu gdje si rođen, sine,
gdje zdrava žita u oku talasaju
tu se korijeni tvoji prepliću i
jačaju.
U zelenim poljima naših
pokoljenja
neka se vazda
nova djetinjstva gnijezde.

Trag u mekoći kiša

Onoga ljeta
kad rahmetli babo odluči
da napustimo naše ognjište,
odvaljeno parče neba,
pustimo niz Lim
kao brod nade
do pristaništa da stignemo.

Ponijesmo haljinke na sebi,
uza se prtene ponjave i droenu siniju,
plehane sahane pune zemlje iz Lun-
jevca
umjesto mlijekom.

Oči su lile zelenom rosom
bukovog lišća sa Šindavca
po kojem još i danas brode gusenice
djetinjstva mog.

Preko ogoljenog strništa,
odavno su volujska kola prošla
natovarena zavežljajima.
Sa vrletnih plotova
pokupismo kožu naših stopala.
Kad god vidim da dijete pojuri leptira,
ja ću se sjetiti
da postoji dubok trag
u mekoći kiša.

Svici su zaboravili svoje fenjere
u prvom rukovetima lanjskog ljeta,
a možda i ptice
negdje uz put izgubile sjemena
u noćne tmine.

O kako proljeće divno
svira na harfi,
ljetu naviljke žvota
slaže,
još da vidim žita u
klasju,
tada ću znati
da je ono parče neba do-
plovilo
u život moj.

Izeta Radetinac

Volim te

Volim te,
prepelice moja malena,
zato što si
Provi izdanak rodnog mi stabla,
onog na proplanku.

Volim te,
dijamantu moj blistavi,
ona mi strana neba
u tvojima okicama
žubori plavo.

Volim te,
jagnje od moga jagnjeta
umilnog,
kroz pjesmu što mi bleji
kao putnik zvijezdu
koja trepne kroz pustoš
kad ga noć zaslijepi.

Volim te,
oko moje nemirno,
kao labud srebrnu pučinu
kad pred njim raspukne,
poslije dugog ljeta
i zrake sunca
sa jutarnjem što u nju rone.

Volim te,
dušo mila.
O, kako te volim,
moja Lamija.

7. Sandžački književni susreti

Sedmi po redu Književni susreti održani su u okviru književne večeri "U čast Ćamilu Sijariću", a povodom obilježavanja Dana Sandžaka, 22. novembra 2013. godine. Susrete je otvorio šef Resora za visoko obrazovanje, ujedno i urednik časopisa *Bošnjačka riječ*, dr. Redžep Škrijelj riječima: "Izražavam zadovoljstvo i zahvalnost u svoje lično ime, kao i u ime Odbora za kulturu BNV-a, što ste došli da u jednom finom raspoloženju obilježimo naš blagdan, posebno vama predstavnicima društveno-javnog i kulturnog života Sandžaka, predstavnicima Državnog univerziteta u Novom Pazaru, državnog sekretaru u Ministarstvu prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja Muhedinu Fijuljaninu i svima ostalima. Svi ste vi svjedoci jednog divnog kulturnog hepeninga svih ovih dana, u kojem su učešće uzeli oni najmlađi pisci koji su pobijedili na konkursu "Pjesniku Bošnjaku u zavičaj", preko mladih pjesnika koji su izdali svoje prve zbirke do eminentnih književnika."

Na 7. Sandžačkim književnim susretima učestovali su: Zaim Azemović, Nadija Rebro-nja, Rasim Ćelahmetović, Enes Nikšić, Fatima Muminović Pelesić, Redžep Škrijelj, Enver Muratović, Haris Jašarević, Hanka Hamzagić, Dino Lotinac, Hodo Katal i Kemal Musić. Sandžački književni susreti (SAKS) su nacionalna kulturna manifestacija sandžačkih Bošnjaka koja se tradicionalno organizuje u okviru obilježavanja 20. septembra – Dana Sandžaka, a u cilju afirmacije i popularizacije književnog stvaralaštva Bošnjaka i bosanskog jezika. Prvi Sandžački književni susreti održani su u Novom Pazaru, 20. i 21. novembra 2006. godine.

Učesnici SAKS-a

Enes Nikšić /rođen: 1969/ živi i radi u Novom Pazaru. Autor je dva romana: "Fes" i "Begova kuća".

Prosidba

– Nejse! K'o što sam bio kaz'o, efendum benum... Da ne razvlačim mlogo... Allahovom voljom i dozvolom našeg peygambera Muhammeda alejhi selama, ja sam, moj brate Džemo, došo da ti iščem šcer za Vehbovog sina Osmana!

Odjednom nastaje potpuna tišina. Vehbija je gledao u svoje šake, Šahin-aga je sitnim pokretima skidao nevidljivo trunje sa svojeg rukava od košulje, dok je mula Selim obrtao tespih u desnoj ruci, pomjerajući usne. Džemail-aga krenu da počese hadžijsku bradu, ali kad primijeti da mu Bahtijar prati svaki pokret, odustade od toga.

– Ču l' me ti, Džemo, šta ti ja rekoh!? – prekide stari sahadžija muk.

– Ču, ču.

– Edel dževap?

– Haj Allahu, Ti pomogni - poče se ponamještati Džemail-aga.

Vehbiji zapelo nešto u grlu, pa nikako da to proguta. Mula Selim je i dalje obrtao tespih u ruci, ali je sada, uz šapat, izgovarao ajete iz Kur'ana.

– Da nije mlāda za udaju, moj Baho?

– Nije valha! Moja Ibrima je bila još mlāda kad je isprosismo.

– Još neki vakat da sačekamo. Neka je još malo s majkom.

– Opet će je jednom ostavit'! Ženskom je tako upisano!

– Moglo bi se još malo sačekat'.

– Momče je hāsul, nemo' da brineš! Mahane nikak'e, da znaš.

– Nemam ja šuhbu na to što ti zboriš. Ama... Strah me da ona nešto ne pogriješi...

– Od takoga baba i tak'e majke more bit' samo dobar evljād! Pa i ako nešto zgriješi, popraviće se! Je l' moj Vehbo!? Je l' de da je tako!? – Bahtijar odlučno pogleda u Vehbiju i pokupi veđe.

– Jes', baš tako! Ova mladež treba malo da razumije starijega, a i stariji mlādega! I pomognut', bogomi, ako treba! – ogłosi se i Vehbija.

– Zn'o sam ja da me ovo čeka, nije da nisam. Što je propištela, te došla na ova' dunja, počeo sam se hazūrit' za ovo. Al' opet... Nju jednu imamo, pa smo obadvoje

džan svezali. Dahu joj osjećamo i uz nju dišemo.

– Jes' valha, ja to najbolje znam! – prozbori i mula Selim – Čitav komšiluk je haje i blagosilja!

– Što ste mi poručili da dolazite, zn'o sam šta će bit'. Ama, mlada je još. Rano joj je...

– Nije rano! Kako rano!? U zube bi nas sve mogla ponijet'!

Džemail-aga se zōrom nasmija, ruke mu zadrhtaše, a grudi krenuše poskakivati. Protrlja teme i vrat rukom, pa jako uzdahnu. Obori glavu i duboko se zamisli. U taj tren, kroz otvoren pendžer, između bogato ukrašenih perdi, prođe krupan leptir prošaranih krila i stade nasred ćilima. Svi se zagledaše u njega, osim Džemail-age. On ga nije ni primjećivao, premda je leptir bio najbliže njegovim nogāma.

Čini se da bi on još dugo stajao na istoj šari od ćilima, da se Bahtijar glasno ne zakašlja i potjera ga da opet poleti. Još dugo su prisutni pratili leptirov let, sve dok on ne nađe onaj isti otvoreni pendžer i ne izađe u bašču. Svi su šutjeli. Šutjeli i čekali. Činilo se da niko više nema namjeru da započne novu pričū. Najzad, Džemail-aga podiže glavu, pogleda svakog ponaosob, pa krenu da zbori:

– Vallahi biljahi, na velj'ku sam muku. Sve ja dobro anlajišem i znam, nije da ne znam. Vidim da čekate šta ću kazat'. I da ništa ne prozborim, znate šta mislim. Majstor-Vehba svi dobro poznajete, pošten i efendija, od riječi i esnāfa... Dijete mu ne znam, al' ne moram ga ni znat'. A tebe, Baho, poznajem bolje n'o što misliš. Čim si ti došo da išteš moju šcer, moj dževap je mog'o bit' samo jedan. Neka bidne onako kako mora da bidne! Samo ću još ovo da reknem, moj Baho! Tebe je prvo dajem, pa poslije majstor-Vehbu i njegovom sinu! Allah je velik, napraviće On sve kako treba! – glas mu zadrhta, a oči mu se napuniše suza.

– Nemate šta da brinete! Od nas će joj bit' baš k'o što joj je od vas bilo – uznemiri se i Vehbija.

– Samo da je sa hajirom, ako Bog da! – spremno dodade Šahin-aga.

Diže se Bahtijar i pruži ruku. Kad Džemail-aga ispruži svoju, Bahtijar ga žustro povuče u zagrljaj i potapša po leđima. Potom se svi redom rukovaše i izgrliše. Ostade da utanače dan kada će se obaviti razmjena nišana i dolazak svatova.

Malo prije ikindije-namaza, musafiri napustiše kuću i zaputiše se ka svojim kućama. Te noći iz Džemail-agine kuće se čuo samo plač.

Odlomak iz romana "Fes"

SAKS 2013

Nadija Rebronja /rođena 1982. u Novom Pazaru/ - pjesnikinja, esejistkinja i književna kritičarka.

**ISPRED KUĆE, ISPOD BREZE,
DOK PILI SMO KAHVU**

Ona tačka što raste iz daljine
Možda nam drumom nosi
Ožutjela neka pisma.
Možda po našu djevojku
Dolaze prosci.
Možda od kuće kreće
Nekome dženaza.

Ona tačka što blijedi u daljini
Možda je bio vjetar
Što ne donese oluju.

Enver Muratović/rođen 1978/.
Živi i stvara u Rožajama.

Objavio zbirke poezije: *Za suncem zavičaja*, MRZ, Pljevlja, 1996; *Sunce u čaši* (haiku), Autorsko izdanje, Rožaje, 1997; *Uzmi i ostatak mene*, MRZ, Pljevlja, 1998; *Druga obala*, KOMOVI, Andrijevica, 2001; *Naopako*, Centar za kulturu Rožaje, 2004.

SLIKE STVARNOSTI
(na ulasku u 21. vijek)

1.
Oprosti, Bože, što ne postoje riječi
Kojima bih svijetu podario
Utjehu,

Jer teška su vremena u nama –
Još gori ljudi oko nas!

2.
Ni brat bratu – brat!

Čudan vakat.
Čudne riječi.

Više se ni rođenoj pjesmi
Ne može vjerovati –
Kad pjeva o vedrini!

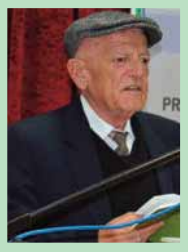
Hankuša Hamzagić-Hanka
/rođena 1959. god. u Novom Pazaru/.

Gdje se ko rodi, Misir mu se čini

Svaki most nije
na Drini ćuprija
Niti svaki šeher
Sarajevo
Ni svaka rijeka
Buna dobra
Svaka zemlja nije
Bosna i Hercegovina
A Sandžaci, oni su
svoji
Moji i tvoji, svojte
Postoje da čuvaju, sve
što valja
Ostaju u nama, sa nama

Osmjeh na tabutu

Do juče su te svi poznavali
o tebi pričali
sebe nisu vidjeli
Gradom vladaju
Treći, Bobija prate
Parkovima se vuče
A do juče, na kućnom pragu
Sa nama je spavao
Traži tebe i mene.
Kuću našu
naselili su stranci
Srca hladna, pohlepnic
Hrtovi i Sarovi
Da li to vidiš, draga?
Oče, gdje su bašče naše
Gdje je snaga morala?
Kupljeni telefoni u opuščima cigara
Laži savijene u ćahat istine
Vuku se opijene ulice
sve bez srama
A opet
čuje se, kuca riječ naša
Istinom jednom odzvanja
Znat će se sve i ovoga
dana

Zaim Azemović
/rođen 1935. godine u Bukovici kod Rožaja/. Pjesnik, prozni pisac, melograf, etnograf, historiograf, antropogeograf, publicista i znanstvenik; jedno je od najzapaženijih i najplodnijih imena u

sveukupnoj znanosti i kulturi na našim kulturnim prostorima.

Objavljene knjige: *Zlatna i gladna brda*, pripovijetke (1972), *Mijene*, pjesme (1977), *Sijevak*, pjesme (1981), *Dug zavičajju*, pripovijetke (1981), *Srce pod jezikom*, pripovijetke (1986), *Nesanice*, pripovijetke (1987), *Tajnovid*, roman-sirana biografija Šejha Muhameda Užičanina (1994), *Zločin i odmetništvo Bajrama Hodžića* (zajedno sa Salkom Luboderom, 1995). Živi i radi u Rožajama.

VOLJETI I BITI VOLJEN

(mojim unucima)

Voljeti i biti voljen
To je najbolji lijek
Za ljudski srećan vijek

Voljeti Boga Tvorca i njegovu svetu knjigu
To je orijentir humanosti
Da dobrotom i radom riješiš svaku brigu

Voljeti svoje pretke svojte i majku i oca
Voljeti i biti voljen od svog bračnog druga
Onda će te zaobići svaka nervoza i tuga
Voljeti i biti voljen
Od sestara i braće
I takvoj slozi i Svevišnji svaki napredak daće
Voljeti i voljen biti
Od svojih sinova i kćeri
Onda će se radost i sreća
U takvoj kući nastaniti

Voljeti svoje unučice i unuke
I od njih biti voljen
Od njihovih zagrljaja bježe
Bolesti i muke

Voljeti rodnu zemlju i vjernog druga
Ako i oni tebe vole nestaje dosada i tuga.
Ako nikoga ne voliš ako te niko ne voli
Onda te tijelo i duša boli

Redžep Škrijelj, historičar, turkolog, književni kritičar. Piše i objavljuje poeziju i prozu.

MAHALA

U našoj mahali pijanci
za vjeru „tursku“ ne mare,
države Juge komunisti
sve „drug do druga“ postao!
K'o snoplje žuto složeno,
kada se žetva okonča
odlaze, tiho, nečujno!
I kako koji „zavrne“
grobno mu mjesto odrede
na brijeg', nadomak mahale!
Začudo veliko: u vjernike
roblje ih kućno „pretvara“!
Svakom' uz nišan poboden
munare tanano turaju!
Nek' se i putnik uvjeri:
pod pločom mramorom bijelom
„musliman krasni“ počiva!
Na nišan' Avdu čitljivo
arapskim harfom pisana
za života mu prolaznog,
baš nikad' neizgovorena
Bismilla čitko svjetluca!
Na direk' mu kraj uzglavlja
Testija, da ne ožedni?
Poneki od „zlih jezika“
oko mezara gunduri
i šapćuć' srdito govori:
malo mu veća testija
od one kojom se uvijek
šljivom ljutom zapijao,
a malo manja od testi'ce
kojom mu babo Avdullah
sabahom abdest uzim'o!

ZULUMČAR

Ispade Čamil iz hapsane,
pusti se kući „načisto“!
Trećoj je ženi robijom -
robiju kućnu plaćao!
Vuče se, eno po čaršiji
sveho ka' živa lešina,
bježi od čoška do čoška
da ga „čaršija“ ne viđa.
Ponekad tegobno, stidljivo
ukraj male'nog ćepenka,
sjedne, na kubak se prisloni -
u čemer životni utone...
Promišlja i hodi prošloću:
sa Svilom, sa Tidžom, sa
Delvom...
Sve tri je pod zemlju ot'ero
sad truhnu ka' duša njegova
složno i nijemo – zajedno:
One - jadmice pod zemljom –
Čamil - jadmiji na zemlji!
Na kanaf konopljani zaprips'o,
što se satruhu otkida!
Sve se u njemu svihriilo
svjesnom trajanja zemaljskog
i bolne davnajne istine:
Ništa čovjeka, ka' vakat,
ne smiri, uza se pripija!
Ni minut uz hastal ne zaspao,
iz sna ga strašna jurnjava
mrtva blijedog razbudi:
„Kome umrijet' ne daješ,
Taj ti ne daje živjeti!“

Kemal Musić /rođen 1972. u Godijevu kod Bijelog Polja/, prozni je pisac, pisac reportaže i novinar.

VOZ IZ ZEMLJE ČUDA

Sjenima otetih putnika iz voza u stanici Štrpci

Godinama Alisa uz Bajram silazi do pruge, prouči Fatihu i položi svjež buket na šine.

Prospu se crvene, kao krv, ruže po sivom gvožđu i zami-rišu na februarški dan. (Inače, februarški dani različito mi-rišu, zavisno od vremenskih prilika.)

No, Alisa su bez mirisa i ukusa. Nekako beživotni. I najradije bi čitav februar izbacila iz kalendara. Izbacila bi iz života i siktanje voza, i željezničke stanice, konduktere, otpravničke vozova, kontrolne i kvazi policajce, vozne i lične karte, i onaj zlokobni rafal koji nikada čula nije, ali zna da je bio tu.

Ubojit, kao februarški dan!
Zna to Alisa.

Zbog toga svakog Bajrama i polaže buket na šine. I čeka da prođe voz, da smrvi to cvijeće njeno.

Ostanu krvavi tragovi na gvožđu i drvenim pragovima.

Alisa kleči sa rukama ispruženim prema nebu, a voz bahato sikće dalje, dalje, i dalje...

Dino Lotinac /rođen 1986. u Sjenici/. Piše književne prikaze, poeziju i prozu.

Mudrost

Bio je jedan čovjek, tu na Pešteri, koji nikada ni sa kim nijednu riječ nije progovorio. Prolazili su dani, mjeseci, godine, a on je i dalje živio u svojoj tišini. Stanovnici sela su se već pomirili sa sudbinom čudaka koji je odlučio da im bude sužitelj. Mnogi su pokušavali da o njemu saznaju bilo šta, ali ga niko ne navede da progovori. Mislili su da je to Božija kazna, da je nešto u životu debelo zgriješio, čim ga je ovakva kob sustigla. Došao je jednog dana Ahmov unuk iz Sarajeva, da za vrijeme raspusta upozna ljepotu peštarskih visova. Bijaše on pravo čudo za stanovnike sela. Gledali su ga dok je u hladu, odmah ispod stare lipe, čitao knjigu i pitali se o kakvom čitabu je riječ. Na Pešteri, tada, niko nije znao da čita. Odlučise Pešterci da se okupe kod Ahma na sijelu, i iz prve ruke, od unuka mu, čuju sve te mudrosti koje se u školama mogu naučiti. Donosili su nekakva stara pisma, tapije, hartije ispisane arabicom, sve u nadi da će im on razriješiti misteriju istih. Kakvi su se tu muhabeti vodili, da ih je neko posmatrao sa strane, imao bi utisak da su ti ljudi dočekali svoje spasenje. Među njima je bio i čovjek koji decenijama živi u tom selu, a sa komšijama nikad nije ni riječ progovorio. Sjedio je u čošku, nije se oglašavao, samo je slušao dječaka i čvrsto u rukama držao jednu knjigu. Ahmo je tvrdio da je on neki stranac, koji je došao da živi sa njima jer je nešto mnogo loše uradio, tamo u bijelom svijetu. To što on ne govori, objašnjavao je time što stranac ne zna njihov jezik. Pemba se samo nasmijala. Ono što je voda nosila i crna zemlja u sebi krila nije se moglo mjeriti sa mudrošću stare nane.

-I da je došao sa drugog svijeta - otpoče ona - toliko vakta je na Pešteri bio, pa da je svakog dana po jednu riječ čuo, sada bi zborio bolje od ovog đeteta, što smo došli da ga čujemo.

Starac je samo gledao u pod i ujednačenim potezima udarao štapom, prateći otkucaje klatna staroga sata. Ahmov unuk se zagledao u njega. Bilo mu je nešto neobično u starčevom pogledu. Kada su se svi razišli, prišao mu je i pitao ga zašto nikada ne govori i gleda samo ispred sebe, i zašto neće da bude u društvu sa svojim komšijama. Starac je ustao i krenuo ka vratima. Zastao je na pragu i okrenuo se ka dječaku. Pogled mu je bio setan, oči pune suza.

-Moj narod se odrekao zemlje - iznenađujuće progovori starac. -Zato ja nikuda ne idem. Kada čovjek izda sebe, ne smije se miješati sa ljudima, jer će i njih izdati.

-Moj narod se odrekao vjere - uzdrhta on. -Zato ja svoj pogled sa zemlje ne dižem. Kada čovjek izda vjeru, ne smije gledati u ljude, jer se izdaja u očima vidi.

-Moj narod se odrekao jezika - zaplaka starac - zato ja nikada ne pričam. Kada čovjek nema svoj jezik, ne treba ni da govori, jer bez jezika nema ni čovjeka.

Zagrlio je dječaka, dao mu je knjigu i uputio se k vratima. Od toga dana ga niko vidio nije. Pričali su Pešterci da je otišao u svijet da traži narod koji je sebe, vjeru i jezik prodao i da se u tom traganju izgubio.

Rasim Čelahmetović /Priboj/, zastupljen je u preko 30 zajedničkih zbirki antologija i zbornika poezija. Bavi se književnom kritikom i esejistikom. Pjesme su mu prevedene na: turski, poljski, bugarski, makedonski i albanski jezik. Objavljene knjige, zbirke pjesama: *Prerane pjesme* (1974), *Prerane vatre* (1974), *Zimzelene tuge* (1992), *Kazivanja o crnim gujama* (1993), *Pisma sinu Samiru*; zbirke priča: *Nepomenice* (1996), *Za vodom bi krenule obale* (2004). Dobitnik je Dukata Isa-bega Is-hakovića, nagradu koju dodjeljuje Bošnjačko nacionalno vijeće pojedincima ili nacionalnim institucijama za ukupno kulturno stvaralaštvo.

MEHLEMNE RIJEČI

Rahmetli Čamilu Sijariću umjesto Fatihe

Cijeli Bihor sa zemljom rastijom sa snahama i halimačom, sa svim Čamilovim riječima zabilježenim i išaretom pokazanim, priligli u beši njegovih priča, duši pjesama. Traju, istrajavaju, kraja him nema. Ulegle u duvar Sandžaka gdje sunce izgrijeva, gdje započinje naš veliki san. O boljem selametu, o mogućoj ali još nedečekanoj sreći, kad nam je najteže, kad muka dogori do nokata, čitamo i sa harfovima iz musafa, savijamo u hamajlije, sabiramo u srcima, za miraz ščerama, za amanet sinovima, iz zvjezdanog đulistana Čamil se smješka našoj zabludi, prokletstvu koje nam se ukleto obnavlja. Podigne onu obrvu, kao lastavica pod strehom, u Godijevu mahnu krilom pa mu avaz čujemo i ne čujemo. Kako je sve uzaman. Još uvijek vakat slamu prodaje, još je dunjaluk varalica i laža šarena, med medeni, čemer čemerni.

Glumac Semir Gicić kazivao je odlomak iz Sijarićeve pripovijetke "Sablja", oživioši, na taj način, njegov lik kod onih koji ga pamte za života i udahnuoši Sijariću novi život kod onih koji su spoznali njegovo djelo

„Borio sam se dugo u mislima, da li da to činim ili ne činim - da ne tražim lijek od majmuna, da se ne ružim pred sobom i drugim - iako, istina, o tome ništa ne bismo znali, do jedino majstor Kaplan - jer on vodom sa sablje poji bolesnike, neda da drugi to učini. Zar zbog toga da mu nagrada bude veća, ili da mu lijek bude jači, ih - ko će znati tajne ljudske i majmunske. Nalazio sam u knjigama da tajne i moći mogu da budu povjerene svakome: i caru, i kralju, i bogatašu, i siromahu. Tome je Kaplanu, eto čuda, povjerena ta čudna moć, da na sabljama gradi majmune, i da vodom sa njih otklanja boljke. I svi koji su mi dolazili kleli su se da otklanja boljke. Otklanja! - uskliknuo sam sa njima, ali oni su mogli da primijete da to nije radost u mome glasu, nego da je u njemu zavist - zato što on liječi bolest, a ja sa mojim citabima ne mogu. I odmah sam na tome Kaplanu zamrzio njegove ruke, njegove crne razdrte gaće, čađavi vrat, ali samo do one mjere do koje je čovjeku moga zvanja i mog dostojanstva dozvoljeno da nekoga mrzi.“

ČIJE JE NAŠE NASLJEĐE

Tribina pod nazivom „Čije je naše nasljeđe“, održana 29. novembra 2013. u prostorijama Glavnog ureda BNV, u okviru obilježavanja Dana Sandžaka, okupila je veliki broj zainteresovanih. Gosti tribine bili su prof. dr Enver Imamović, dugogodišnji profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu, i nekadašnji direktor Zemaljskog muzeja BiH, te sadašnji direktor Zemaljskog muzeja BiH i profesor na Filozofskom fakultetu u Sarajevu dr Adnan Busuladžić. Domaćin uvažanim gostima je bio šef resora za kulturu BNV Mustafa Baltić.

Sam naziv tribine ukazao je na osnovni problem kulturnog nasljeđa Bošnjaka i bošnjačke kulture u cjelini, a to je negiranje i prisvajanje iste od strane drugih. Cilj tribine je bio prikazivanje stanja i perspektiva bošnjačkog kulturnog nasljeđa. Konceptualno uređena kroz predstavljanje bošnjačke etnogeneze i kratke historije Bosne i Bošnjaka, te tragova koje su ostavili na ovom prostoru, kroz kulturnu posebnost i institucije, trebala je približiti običnom Bošnjaku ideju definisanja našeg kolektivnog sistema vrijednosti od nas samih.

Baltić je definisao osnovne probleme i tematiku koju tribina tretira, a koji se ogledaju u negaciji, devastaciji i prisvajanju bošnjačkog kulturnog nasljeđa od strane drugih. Kao uzroke navodi suštinsku negaciju bošnjačkog nacionalnog bića kao takvog i nepostojanje institucija koje bi se sistemski bavile ovim pitanjem. Sa druge strane navodi problem stogodišnje asimilacije tokom koje su Bošnjacima nametani drugi i drugačiji uzori i drugačije vrijednosti, te su se oni kao potpuno isključeni našli van sistema i tragovi koje su ostavili u historiji. Jedan od ciljeva same tribine bio je da, kroz učešće gostiju iz BIH, prikaže sandžačkim Bošnjacima institucije, po-

jedince i sistem u kom je bošnjačko kulturno nasljeđe institucionalno zaštićeno i predstavljeno kao referentni sistem prema kome se ostali mjere.

Profesor Imamović je, prelazeći kroz najblistavije momente bošnjačke historije u svim periodima od osnivanja srednjovjekovne Bosne do vraćanja neovisnosti 1992, i kroz etnogenezu Bošnjaka, prikazao bošnjačku prošlost, kulturu i uopšte narod, kao poseban i jedinstven dio mozaika evropske kulture i prošlosti. Posebno je istakao bošnjačku autohtonost na Balkanu i izuzetnost naše kulture u odnosu na okolinu i šire u svakom od navedenih perioda kroz religiju, običaje i način života i oblikovanja svijesti o sebi.

Nedostatak institucija u Sandžaku, loše stanje u kom se nalaze institucije kulture u državi matici, BiH, te asimilatorsku politiku ustanova koje funkcionišu u Srbiji i ranije u SFRJ uslovio je, smatra dr Busuladžić, suštinske probleme u zaštiti i unapređenju sopstvenog kulturnog nasljeđa. Bošnjačka kultura je prepuštena svjesnim pojedincima sa uticajem, bošnjačkim institucijama koje nemaju dovoljno ingerencija i, samim tim, na volju svakom pojedincu i njegovom ličnom stavu. Rješenje leži u formiranju kvalitetnih institucija, kadrovski uređenih koje bi imale odgovarajuće ingerencije zaštite i predstavljanja, i umrežavanja i korišćenja resursa postojećih državnih ustanova zaštite i uopšte ustanova kulture, oslanjajući se na iskustva i resurse institucija u Bosni i Hercegovini. Posebno mjesto u zaštiti sopstvene kulture ima obrazovanje, te dugoročno u obrazovanju treba tražiti rješenja o podizanju svijesti o sebi.

Na kraju tribine predstavljena je lista materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasljeđa sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji, i najavljen projekat mapiranja bošnjačkog kulturnog nasljeđa u Sandžaku.

Na osnovu člana 18. Stav 3. Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina (Sl.Gl.RS br.72/09) i člana 16. Stav 4. Statuta Bošnjačkog nacionalnog vijeća, Bošnjačko nacionalno vijeće na sjednici održanoj 6.9.2013.godine u Novom Pazaru, donijelo je:

**ODLUKUO UTVRĐIVANJU
POKRETNIH I NEPOKRETNIH
KULTURNIH DOBARA
OD POSEBNOG ZNAČAJA
ZA BOŠNJAČKU NACIONALNU
ZAJEDNICU**

Član 1.

Ovom odlukom se utvrđuju vrste materijalnih nepokretnih kulturnih dobara od posebnog značaja za bošnjačku nacionalnu zajednicu u Republici Srbiji iz perioda srednjeg vijeka, osmanskog perioda i XX vijeka:

Period srednjeg vijeka

- I Stećci
- II Bogumilska molitvena staništa

Osmanski period

- III Džamije i mesdžidi
- IV Musale
- V Nadgrobni spomenici, nišani i mezarluci
- VI Česme, šadrvani i sebilji
- VII Hanovi
- VIII Hamami
- IX Sahat kule
- X Mejtaši
- XI Tvrđave, utvrđenja, kule i bedemi
- XII Mektebi i medrese
- XIII Čuprije i mostovi
- XIV Vakufske zgrade
- XV Stare porodične bošnjačke kuće, ograde i kapije
- XVI Turbeta
- XVII Kahve, kahvane, restorani, dućani
- XVIII Tekije
- XIX Bezistani
- XX Ambijentalne cjeline

XX vijek

- XXI Rezidencijalni objekti

Član 2.

Konkretna materijalna nepokretna kulturna dobra po vrstama iz člana 1. ove odluke su:

Period srednjeg vijeka

I Stećci :

Pobrežje, Kasidol, Suho Polje, Podgora, Voskovina, (Priboj),

Nekropola stećaka u Vapi, (Sjenica)

II Bogumilska molitvena staništa:

Pećina Paljevo, Opština Tutin

Osmanski period

III Džamije i mesdžidi:

Altun Alem džamija, (Novi Pazar), 1516-1528., vakif: Muslihudin Abdul Gani
 Ahmed-beg silhdar (Lejlek) džamija, (Novi Pazar), polovina XV vijeka, vakif: Ahmed-beg silahdar
 Hadži Hurem (Bor) džamija, (Novi Pazar), 1560/61., vakif: Hadži Hurem
 Sultan Valide džamija (Sjenica) 1870./ vakuf: Pertevnihal Valide sultan
 Hasan (Arap) Čelebijina, (Novi Pazar), 1528., vakif: Hasan Čelebi
 Ibrahim – pašina džamija, (Prijeplje), 1572., vakif: Ibrahim Paša sin Skenderbega hercegovačkog subaše

Dibak Ishak (Tabak Ishak) džamija, (Novi Pazar), 1468., vakif: Dibak Ishak
 Iskender Čelebijina (Melajska) džamija, (Novi Pazar), 1528., vakif: Iskender Čelebi
 Hajrudin (Parička) džamija, (Novi Pazar), 1528., vakif: Hajrudin Bajramli
 Gazi Sinan – begova džamija, (Novi Pazar), 1528., vakif: Sinan-beg rudar
 Čalapverdi džamija, (Novi Pazar), 1540., vakif: Čalapverdi
 Ferhadija (Trebinjska) džamija, (Novi Pazar), 1540., vakif: Hadži Ferhad
 Kurd Čelebijina (Ejup-pašina) džamija, (Novi Pazar), 1604., vakif: Kurd Čelebi
 Sinan – begova (Vakufska) džamija, (Prijeplje), polovina XVI vijeka, vakif: Sinan-beg Boljanić Bajramagić
 Hasan-agina džamija, (Priboj), 1758., vakif: Hasan-aga
 Bali-begova džamija, (Niš), 1521., vakif: Gazi Bali-beg Jahjapašić
 Islam-agina (Hadrović) džamija, (Niš), 1870, vakif: Islam-aga
 Ahmed Vojvoda, (Koračka) džamija, (Novi Pazar), 1516., vakif: Ahmed Vojvoda
 Bajrakli džamija, (Beograd), 1575.
 Džamija Melaje, (Tutin), 1806.
 Džamija Gradac, (Tutin) 1791.
 Džamija Đerekare, (Tutin) 1860.

IV Musale:

Musala u Prijepolju (Prijepolje), 1660.

V Nadgrobni spomenici, nišani i mezarluci:

Jermiško mezarje, (Novi Pazar), XV vijek
 Staro mezarje Gazilar, (Novi Pazar), XV vijek

Veliko mezarje – Arapov grob, (Novi Pazar), XVI vijek

Hisardžičko staro gradsko groblje
 Prijepoljsko staro gradsko groblje
 Tutinsko staro gradsko groblje
 Sjeničko staro gradsko groblje
 Novovarsko staro gradsko groblje
 Pribojsko staro gradsko groblje

VI Česme, šadrvani i sebilji :

Česma Halimača, (Novi Pazar), XVI vijek
 Česma Medresa, (Novi Pazar), XVI vijek, vakif: Sinan-beg
 Česma Ćirimidžinica, (Novi Pazar), početak XX vijeka, vakif: nepoznat
 Česma Alevača, (Novi Pazar), XV vijek, vakif: Dibak Ishak
 Česma Mehmed-paše Sokolovića, (Beograd), XVI vijek, vakif: Mehmed-paša Sokolović
 Česma Promuklica, (Tutin)

VII Hanovi :

Amir-agin han, (Novi Pazar), XVI vijek, vakif: Amir-aga Hadžifezagić
 Smailbegovića han, (Novi Pazar), XIX vijek, vakif: porodica Samilbegović

VIII Hamami:

Gazi Isa-begov hamam, (Novi Pazar), 1489., vakif: Isa-beg Ishaković
 Hamam u Novopazarskoj banji, (Novi Pazar), 1593., vakif: hfz. Ahmed paša
 Hamam na Kalemegdanu, (Beograd), XVIII vijek,

IX Sahat kule:

Sahat kula u Prijepolju, (Prijepolje), XVI vijek

X Mejtaši :

Mejtaš u Novoj Varoši, (Nova Varoš),
 Mejtaš kod Ahmed-beg silhadar džamije, (Novi Pazar), XV vijek,
 Mejtaš kod Iskender Čelebijine džamije, (Novi Pazar), 1528.godine

XI Tvrđave, utvrđenja, kule i bedemi:

Novopazarska tvrđava, (Novi Pazar) pali-sad XV vijek, današnja forma
 XVII vijek,
 Hisardžik, (Hisardžik, Prijepolje), XIV vijek, bosanski vlastelin Kosača,
 Kršle iznad nekadašnje tvrđave, (Sjenica) XIX vijek

XII Mektebi i medrese:

Mekteb uz Altun-alem džamiju, (Novi Pazar)

XIII Čuprije i mostovi:

Čuprija u Žvalama, Ursule, (Sjenica)

XIV Vakufske zgrade:

Ruždija u Novom Pazaru, Muzej „Ras“, (Novi Pazar), XIX vijek,

Ruždija u Prijepolju, Muzej Prijepolja, (Prijepolje), XIX vijek

XV Stare porodične bošnjačke kuće, ograde i kapije:

Jusufagića kuća, (Prijepolje), XIX vijek,
Jusovića kula, (Prijepolje), XVIII vijek,
Kuća Šuševića, (Novi Pazar), XIX vijek,
graditelj: Nazif ef. Šušević,

Čatovića kuća, (Sjenica), 1883., graditelj: Mustaj-paša Čatović,
Hamazagića kuća, (Tutin), 1850., graditelj: Vehbija-aga

XVI Turbeta:

Ahmed Gurbi-babino turbe, (Novi Pazar), 1771.,

Turbe Hasan i Smail-babe, (Novi Pazar),
Hadži Huremovo turbe, (Novi Pazar),
XVI vijek,

Gazi Mustafino turbe, (Novi Pazar),
XVIII vijek,

Turbe Šejh Salih u Sjeverinu, (Priboj),

XVII Kahve, kahvane, restorani i dućani:

Kahva „Teferić“, (u sklopu Gazi Isa-begov hamama), renovirana 1960.
Stara čaršija, (Novi Pazar)

XVIII Tekije

Tekija na Jermišima, (Novi Pazar)

XIX Bezistani

Bezistan, (Novi Pazar), XV vijek

XX Ambijentalne cjeline

1. Novopazarska tvrđava sa starom čaršijom,
2. Stara čaršija u Prijepolju,
3. Vakuf u Prijepolju,
4. Bošnjačka mahala u Novoj Varoši,
5. Stari Priboj,
6. Spahovska mahala, (Sjenica)

XX Vijek

XXI Rezidencijalni objekti

Kajmakamija u Novoj Varoši (bivša zgrada sreza), nastala krajem XIX, početkom XX veka
Kuća Čavića, (Novi Pazar), 1912., graditelj: Šahsuvar-beg Čavić

Član 3.

Ovom odlukom, a u skladu sa članom 18.stav 5. Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina (Sl.gl.RS br. 72/09) i odlukom Izvršnog odbora Vijeća br. 272-12-2006 i, kao prioriteta u preduzimanju mjera zaštite, sanacije i rekonstrukcije kulturnih dobara bošnjačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji određuju se:

Opština Novi Pazar

- Gazi Isa-begov hamam
- Amir-agin han
- Novopazarska tvrđava sa kulom Motriljom
- Smailbegovića han (Granata)

Opština Prijepolje

- Musala
- Jusovića kula

Opština Nova Varoš

- Mejtaš na gradskom groblju

Opština Priboj

- Turbe Šejh Salih u Sjeverinu
- Stećci u Pobrežju i Kasidolu

Opština Sjenica

- Čatovića kuća

Opština Tutin

- Arheološki lokalitet Gluhavica

Član 4.

Ovom odlukom utvrđuju se sljedeća materijalna pokretna dobra od posebnog značaja za bošnjačku nacionalnu zajednicu u Republici Srbiji:

Ku'ran, najstariji primjerak prepisa, pisan rukom (u Hisardžiku), kod Prijepolja, XVI vijek
Zlatna pektoralna na bedemu Novopazarske tvrđave (Novi Pazar), XV vijek

Član 5.

Ovom odlukom utvrđuje se lista nematerijalnog kulturnog nasleđa od posebnog značaja za bošnjačku nacionalnu zajednicu u Republici Srbiji:

Usmena epika Bošnjaka (epske pjesme

Bošnjaka, tzv. kraješnice pjevane uz gusle),
Sandžačka sevdalinka i bošnjačke igre iz Sandžaka,

- Sandžački ćilim,
- Mevludski obredi,
- Teferići,
- Kaside,
- Muštuluk i muštulukčije,
- Svadbeni običaji,
- Pogrebni obredi i običaji,
- Muslihunluk,
- Ženske svadbarske pjesme uz tepsiju,
- Hićaje,
- Hamajlije,
- Slijevanje strave,
- Čuma i moruna,
- Kupljenje želuca i zavijanje pupka,
- Dizanje vrata i guka,
- Bajenje i učenje na vodu,
- Sandžačka leksika u bosanskom jeziku,
- Prelo i sijelo-posjedak,
- Sandžačke dječije igre,
- Čobanske pjesme i heganje,
- Obredi pri sunećenju,
- Kujundžistvo,
- Pazarski čevap,
- Sandžački sudžuk i pršuta,
- Sjenički sir,
- Ovčavina i jardum,
- Pazarske mantije,
- Sihir,
- Derviški molitveni zikir.

Član 6.

Ova odluka stupa na snagu danom objavljivanja u Službenom glasniku Republike Srbije.

U Novom Pazaru,
25.10.2013. godine

Predsjednik Vijeća
Esad Džudžević, dipl. sociolog

Odluka Bošnjačkog nacionalnog vijeća o utvrđivanju pokretnih i nepokretnih materijalnih bošnjačkih kulturnih dobara i lista nematerijalnog kulturnog nasleđa od posebnog značaja za bošnjačku nacionalnu zajednicu u Republici Srbiji, kao i lista prioriteta u preduzimanju mjera zaštite, sanacije i rekonstrukcije kulturnih dobara u Sandžaku, kao i cijeloj Srbiji objavljena je u Službenom glasniku Republike Srbije broj 97. od 6. novembra 2013. godine .

PRIZNANJA BNV-a MLADIM SPORTISTIMA IZ SANDŽAKA

Plaketu Bošnjačkog nacionalnog vijeća Ameli Terzić i specijalno Priznanje treneru Rifatu Zilkiću za postignute rezultate u oblasti sporta uručio je predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća na svečanosti koja je organizovana tim povodom, 14. marta 2013. god., u Glavnom uredu BNV-a. Asmiru Kolašincu će Plaketa biti naknadno uručena, s obzirom da nije mogao prisustvovati svečanosti.

Obrativši se prisutnima nakon primanja nagrade, Rifat Zilkić je u ime svih dobitnika zahvalio Bošnjačkom nacionalnom vijeću na priznanjima. On je tom prilikom podsjetio da se Atletski klub Novi Pazar već cijelu deceniju nalazi u samom vrhu kako srbijanske, tako i svjetske atletike. „Mnogo puta su me ljudi u toku ovih deset godina pitali: *da li ste dobili neko priznanje od svoga naroda*. Odgovarao bih da nismo. Zato ovaj čin dodjele priznanja od najveće institucije Bošnjaka za mene, za Asmira, za Amelu predstavlja historijski događaj“ – kazao je Rifat Zilkić, dodavši da ovo priznanje znači imperativ za jedan dalji kvalitetniji i bolji rad.

Na svečanosti su bili prisutni: predsjednik trenerske organizacije Srbije Slobodan Nidžović, predsjednik Atletskog kluba Novi Pazar Nusret Ćorović i ostali predstavnici Atletskog kluba Novi Pazar, predstavnici Bošnjačkog nacionalnog vijeća, članovi odbora Vijeća, predsjednik Senata Vijeća i drugi.

Na početku programa intonirana je državna himna, a potom i nacionalna himna sandžačkih Bošnjaka. Šefica Resora za informisanje BNV-a Hasna Ziljić u svom uvodnom obraćanju je kazala da je Bošnjačko nacionalno vijeće u

svom kontinuiranom radu imalo čast ugostiti veoma značajne ličnosti iz svih oblasti društveno-javnog života, te da to, na neki način, i određuje mjesto ovoj instituciji u društvenom sistemu u državi u kojoj živimo, a svakako i mnogo šire. „Zadovoljstvo nam je što smo, po prvi put, u situaciji ugostiti veoma značajne ličnosti i iz svijeta sporta. Ovdje smo da ukažemo zahvalnost na nesebičnom trudu i dosljednosti u ostvarivanju cilja ličnostima koje potiču sa ovog, sandžačkog područja. I ne samo to, oni i djeluju među nama, u našim uslovima, koji, priznaćete, nisu ni malo sjajni. Gdje god su do sada bili učesnici, predstavili su nas u najboljem svjetlu. Rezultati, koji su godinama unazad primjetni, vrijedni su svakog poštovanja, te stoga svi danas možemo biti ponosni što iz redova Bošnjaka imamo smjerne predstavnike i prave profesionalce. Ovom prilikom Bošnjačko nacionalno vijeće im se želi zahvaliti“, kazala Zilkić.

Nagrada koju je Bošnjačko nacionalno vijeće dodijelilo Ameli Terzić i Asmiru Kolašincu za postignute izuzetne rezultate u sportu sastoji se od diplome, plakete i novčanog iznosa od 50.000 dinara svakom od njih ponaosob.

Ovu Plaketu Bošnjačko nacionalno vijeće dodjeljuje institucijama i pojedincima za izuzetan doprinos u zaštiti i unaprjeđenju položaja i ostvarivanja prava i sloboda sandžačkih Bošnjaka. Pojedinci i ustanove koji su do sada dobili ovo najviše priznanje bošnjačkog nacionalnog vijeća su: bivši ministar prosvjete dr Slobodan Vuksanović (2008); Turska agencija za međunarodnu saradnju i razvoj – TIKa (2009); Boris Tadić i Sulej-

man Ugljanin (2010), Alija Džogović (2011), a sada: Amela Terzić i Asmir Kolašinac.

Specijalno priznanje Bošnjačkog nacionalnog vijeća Rifatu Zilkiću uključuje i uramljeni Nacionalni grb sandžačkih Bošnjaka i novčani iznos od 35.000 dinara.

U obrazloženju nagrada BNV-a, između ostalog, stoji sljedeće:

„Amela Terzić, rođena u Priboju, 1993. godine, atletičarka je koja se takmiči na duge staze. Danas živi u Novom Pazaru, studentica je Odsjeka za sport i fizičko vaspitanje na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru i članica Atletskog kluba Novi Pazar. Pobjednica je mnogih međunarodnih trka. U decembru 2012. god. u Budimpešti - kao reprezentativka Srbije u atletici - Amela Terzić osvojila je titulu evropske juniorske prvakinje u krosu, u konkurenciji 95 takmičarki, i tako se oprostila od juniorskog uzrasta, gdje je na najvećim evropskim i svjetskim takmičenjima osvojila devet medalja.

Njen „sportski učitelj“, nekad veliki trkač - Rifat Zilkić, pobjednik prvog Beogradskog maratona 1988, rođen je 1962. god. u selu Oraše, opština Tutin. Svoju trkačku karijeru započeo je na prostoru Kosova, gdje je kasnije živio i djelovao. Imao je preko 40 nastupa u reprezentaciji Jugoslavije. Pun entuzijazma, kome je neupjeh nepoznanica, danas je trener u Atletskom klubu Novi Pazar. Ima preko 100 nastupa kao trener za reprezentaciju Jugoslavije i Srbije. Pet puta je proglašen za najboljeg trenera Srbije, dobitnik je srebrne značke Evropske Atletske Asocijacije, proglašen za trenera decenije grada Novog Pazara. Potpredsjednik je trenerske organizacije Srbije, član stručnog štaba Atletskog Saveza Srbije.

Dvadeset-osmogodišnji Asmir Kolašinac postigao je veliki uspjeh u bacanju kugle osvojivši zlatnu medalju na dvoranskom prvenstvu Evrope u atletici u Ge-

Haris Imamović:

„AMELA I ASMIR POSTAVLJAJU VISOKE KRITERIJUME, TRAŽE MAKSIMUM - OD SEBE, A ZATIM I OD DRUGIH“

Omladina u Sandžaku postavlja tendenciju promovisanja i unaprjeđivanja sporta, počev od Mirsada Jahovića, Adema Ljajića, preko Mirele Barudžić, Amele Terzić i Asmira Kolašinca, pa sve do onih koji su na putu da postanu slavni. Sport je dinamičan, sport je atraktivan, ali je sport kao profesija često neizvojsatan i zahtjevan. Kad-kad je teško; biti bez adekvatne

opreme, mjesta za vježbu, podrške grada, bez finansija. Međutim, Amela Terzić nam je dokazala da se talenat i upornost isplate, da su sami sebi dovoljna pomoć, da su prepoznati od strane sportskih stručnjaka, od strane međunarodne zajednice, od strane ljubitelja sporta.

Amela i Asmir su donijeli važne životne odluke: da se bave sportom i da budu uspješni. Životna odluka se donosi iz srca, a posebno ova u kojoj drugujete sa navijačima, sa timom, sa terenom, sa adrenalinom, sa pobjedom. Ona je uvjerenje sa kojim živite stalno, ne s vre-

mena na vrijeme. Životna odluka će vam dati impuls i pravac, i svi mali, svakodnevnici izbori ići će ka tom pravcu i slivati se, kao potoci, u rijeku životnih uspjeha.

Imajte na umu, najviše što ćete dobiti od života je ono što tražite. Najvažnije je ono što tražite od sebe. Amela i Asmir traže maksimum od sebe, a zatim i od drugih. Postavljaju visoke

kriterijume koje je teško dostići.

Reći ću još ovo svojim vršnjacima: život nije generalna proba. Putujemo kroz njega u jednom pravcu, bez mogućnosti da se vratimo nazad i popravimo ono što smo propustili. Pokretna traka zvana "vrijeme" vozi nas u jednom smjeru. Oko nas se javljaju šanse. Na nama je da pružimo ruku i iskoristimo ih, kao Amela i Asmir. Ali to je samo jednom... i nikada više. Zato, omladino, iskoristite šanse! Izaberite ... Izaberite uspjeh! Živite svojim punim kapacitetima.

tebogu, u martu 2013. godine. Kolašinac se, pored bacanja kugle, bavi i bacanjem koplja i dobitnik je brojnih nagrada.“

Na kraju programa prisutnima se obratio Haris Imamović, član Odbora za međunarodnu sara-

dnju i omladinu. Ovaj odbor ima ulogu da afirmiše mlade talentovane ljude u raznim oblastima, da nađe načina u pružanju adekvatne podrške, kao i da doprinese otvaranju dijaloga između omladine različitih nacionalnosti.

USTANOVE OD POSEBNOG ZNAČAJA ZA OBRAZOVANJE BOŠNJAKA

Izvršni odbor BNV, na svojoj 101. sjednici, održanoj 23.03.2013. godine, donio je odluku kojom se utvrđuju obrazovno-odgojne ustanove koje su od posebnog značaja za obrazovanje pripadnika bošnjačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji. Te obrazovno-odgojne ustanove su:

1) Osnovna škola
"Selakovac"
u Novom Pazaru

2) Osnovna škola "Jošanica"
u Novom Pazaru

3) Osnovna škola
"Rifat Burdžović Tršo"
u Tutinu

4) Osnovna škola
"12. Decembar"
u Sjenici.

ZAHTJEV DA SE 11. JULI U SRBIJI PROGLASI DANOM ŽALOSTI

Na dan obilježavanja 18-godišnjice od genocida u Srebrenici, najvećeg zločina protiv civilnog stanovništva u svijetu nakon Drugog svjetskog rata, predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević zatražio je od predsjednika Vlade Republike Srbije Ivice Dačića da se 11. juli – Dan sjećanja na genocid u Srebrenici, proglasi i obilježava kao Dan žalosti u Republici Srbiji.

Podržavajući priznanja Evropskog parlamenta o 11. julu kao Danu sjećanja na srebrenički genocid u cijeloj Evropskoj uniji i prikladnim odavanjem počasti žrtvama genocida u Srebrenici, Re-

publika Srbija ispunila bi svoju međunarodnu obavezu i na taj način poslala poruku svijetu da zaslužuje da pripada porodici evropskih društava opredijeljenih za mir i demokratiju.

Dan sjećanja je nacionalni blagdan sandžačkih Bošnjaka u znak

sjećanja na genocid izvršen nad Bošnjacima, u Srebrenici 1995. godine. Odluka o proglašenju ovog dana za nacionalni blagdan donijeta je na III vanrednoj sjednici Bošnjačkog nacionalnog vijeća, održanoj 10. jula 2005. godine, a povodom desetogodišnjice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici.

Simbolično, 11. jul se obilježava i kao Dan sjećanja na bošnjačke žrtve otmica u Sjeverinu (22. 10. 1992. god.), Bukovici (16. 02. 1993.) i Štrpcima (27. 02. 1993. god.) u pribojskoj i pljevaljskoj opštini u Sandžaku, kao i na sve ostale bošnjačke žrtve tokom historije (Starčevići, Šahovići i dr.).

BNV PODRŽALO FINANSIRANJE PROJEKATA IZ OBLASTI BOŠNJAČKE KULTURE

Ministarstvo kulture i informisanja prihvatilo je mišljenje Bošnjačkog nacionalnog vijeća da se po raspisanom javnom konkursu od 27. oktobra 2012. godine u oblasti kulturne djelatnosti bošnjačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji finansiraju, odnosno sufinansiraju slijedeći projekti:

Kulturni centar Novi Pazar – Likovna kolonija “Sandžak inspiracija umjetnika 2013” – 100.000 dinara.

Kulturni centar Novi Pazar – Naše narodno kulturno blago – 100.000 dinara.

BNV – Sandžački književni susreti SAKS 2013 – 200.000 dinara.

BNV – Festival sandžačke sevdalinke FESS 2013 – 200.000 dinara.

BNV – Smotra bošnjačkih nacionalnih igara SBONI 2013 – 200.000 dinara.

BNV – Časopis za kulturu i društveni život Bošnjaka “Bošnjačka riječ” – 400.000 dinara.

Sandžačko udruženje likovnih umjetnika – Godišnja izložba SULU – 50.000 dinara.

Dom kulture Prijepolje – “Dani bošnjačke kulture” – 200.000 dinara.

Dom kulture Prijepolje – “Pozorišna tromeđa” Susreti na tromeđi – 100.000 dinara.

POZITIVNO MIŠLJENJE O PROJEKTIMA IZ OBLASTI JAVNOG INFORMISANJA

Bošnjačko nacionalno vijeće je, analizirajući svaki projekat ponosob, a imajući u vidu predviđenu sumu novca za sufinansiranje, dalo pozitivno mišljenje svim pristiglim zahtjevima u oblasti informisanja na bosanskom jeziku, na konkursu Ministarstva kulture i informisanja od 29. oktobra 2012. godine

1. Informativno preduzeće “Po-

limlje”/štampa, Prijepolje (Muhamet Mutabdžija) – Informisanje pripadnika bošnjačke nacionalne zajednice na maternjem jeziku – 632.500 dinara.

2. Forum žena Prijepolja, TV Forum (Mileva Malešić) – Tradicija i običaju Bošnjaka u savremenom svijetu – 278.000 dinara.

3. JIP “Informativni centar

Tutin” TV Tutin (Albin Gegić) – Hajr česme – 543.200 dinara.

4. “Journalistic plan”/produkcija Novi Pazar (Zoran Maksimović) – Najljepše bošnjačke priče i bajke – 315.642 dinara.

5. JP za informisanje “Novi Pazar” /TV Novi Pazar (Denis Mavrić) – Ja sam Bošnjak – 400.000 dinara.

PODRŠKA VIJEĆA “ODREDU IZVIĐAČA SANDŽAKA”

“Odred izviđača Sandžaka” je osnovan da bi sandžačkoj omladini ponudio savremen pristup u obrazovanju, odgoju na osnovu tradicionalnih vrijednosti kao i razvoj ekološke svijesti putem seminara, kampovanja, ljetovanja, zimovanja i druženja sa ostalim izviđačkim odredima širom zemlje i inostranstva.

Predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević primio je, 9. septembra 2013, u Glavnom uredu Vijeća predsjednika “Odredu izviđača Sandžaka” gospodina Nedžada Eminovića i tom prilikom dao podršku projektima koje “Odred izviđača Sandžaka” planira da sprovede.

NESTANAK SMAILBEGOVIĆA HANA

Bošnjačko nacionalno vijeće je, 8. avgusta 2013, poslije nestajanja u požaru Smailbegovića hana u Novom Pazaru, izrazilo oštar protest zbog odnosa prema bošnjačkom kulturnom naslijeđu i propadanju jednog od simbola Novog Pazara.

Ovaj izuzetni spomenik bošnjačke kulture Vijeće je stavilo na listu prioriteta za sanaciju i hitnu rekonstrukciju koja je predata Ministarstvu kulture Vlade Republike Srbije i Republičkom zavodu za zaštitu spomenika u Beogradu još 2006. godine.

Objekat u Prvomajskoj ulici, u narodu poznat kao kafana "Granata", bio je potpuno oronuo i sklon urušavanju, zbog čega ga je građevinska inspekcija obezbijedila ogradom i upozorenjem da je zabranjen pristup.

Han Granata u Novom Pazaru jedan je od starijih objekata ovakve vrste u regionu. Nalazi se u neposrednoj blizini Altun-alem džamije i svojevremeno se nalazio ispod samog istočnog bastiona novopazarske tvrđave.

Han je jednospratna građevina, čije prizemlje je služilo kao kahvenhana, ispod koje se nalazio podrum za smještaj robe, dok su sobe za konačište putnika (gostiju) bile na spratu. Sprat hana terasasto izlazi prema ulici, van osnove prizemlja i naslanja se na niz drvenih stubova koji stoje na kamenim postoljima, formirajući tako natkriveni trijem.

Komunističke vlasti, istog dana kada su streljali Aćifa ef. Hadžiahmetovića i preko 1500 bošnjačkih patriota 1945. godine na Hadžet, pretvorili su taj objekat kulture u kafanu i javnu kuću, urušavajući na taj način građevine-simbole bošnjačke kulture.

"Ako smo dozvolili da Smailbegovića han dođe u ovakvo stanje i nestane u plamenu, ne zaslužujemo budućnost kao narod. Plašimo se da se ovakva tendencija ne nastavi i na objekte kao što su Amiragin-han, Stari hamam u Novopazarskoj banji i hamam osnovača grada, koji su u jako lošem napuštenom stanju", rekao je predsjednik BNV-a Esad Džudžević u saopštenju za javnost.

Bošnjačko nacionalno vijeće će se ovim povodom obratiti Ministarstvu kulture, Zavodima za zaštitu spomenika kulture, UNESCO-u, domaćim i međunarodnim institucijama i organizacijama koje se bave zaštitom i unapređenjem kulturnog naslijeđa, i drugim donatorima i prijateljima Sandžaka, kako bi se taj kulturni spomenik, za koje postoje fotografije na osnovu kojih će biti moguća ponovna izgradnja objekta, obnovio u autentičnom izgledu i gabaritima kakav je bio stoljećima unazad i kako bi nastavio da bude, simbol Novog Pazara i čitavog Sandžaka.

Novi Pazar (1916.)

Na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru odbranjena prva doktorska disertacija

SIGURAN PUT KA SAZRIJEVANJU SOPSTVENIH KADROVA

Nakon nepunih osam godina od osnivanja Univerziteta, na zadovoljstvo rukovodstva, studenata i profesora, uspješno odbranjena prva doktorska titula

Student prve generacije doktorskih studija Državnog univerziteta u Novom Pazaru Dženis Pučić, asistent na Departmanu za matematičke nauke, odbranio je, dana 20. decembra 2013. godine, doktorsku disertaciju "Numeričke metode statističke obrade stohastičkih pojava u tehnici", pod mentorstvom prof. dr Diane Dolićanin Đekić.

Komisiju za ocjenu i odbranu doktorske disertacije činili su: dr Igor Milovanović, redovni profesor Univerziteta u Nišu, predsjednik, dr Diana Dolićanin Đekić, vanredni profesor Državnog univerziteta u Novom Pazaru, i član Koviljka Stanković, docent Univerziteta u Beogradu.

Rukovodilac master i doktorskih studija Držav-

nog univerziteta prof. dr Ćemal Dolićanin Komisija za ocjenu i odbranu doktorske disertacije u uvodnoj riječi, pozdravljajući članove SANU, istaknute matematičare, naučne radnike i profesore, naglasio je da datum odbrane prve doktorske disertacije spada u datume od istorijskog značaja za ovu visokoškolsku ustanovu.

"Odbrana prve doktorske disertacije potvrdila je da je kvalitetno znanje prioritet Državnog univerziteta i da ova visokoškolska ustanova dosledno poštuje sve standarde visokog obrazovanja" - zaključio je rektor, prof. dr Miladin Kostić.

Kulturne manifestacije Bošnjaka treba da traju

Smanjenje budžeta i problem finansiranja manifestacija: Festival sandžačke sevdalinke (FESS), Sandžački književni susreti (SAKS) i Smotra bošnjačkih narodnih igara (SBONI) i umanjeње budžeta za izdavanje časopisa Bošnjačka riječ – glavni su razlozi posjete Ministarstvu kulture i informisanja, 30. oktobra 2013. godine, od strane predstavnika BNV-a. Na sastanku su

bili prisutni ministar Ivan Tasovac, predsjednik BNV-a Esad Džudžević, šef Resora za bošnjačku kulturu Mustafa Baltić, kao i predstavnici bugarskog i romskog nacionalnog savjeta.

Baltić je, tom prilikom, ministru Tasovcu predložio da Zavod za kulturu sandžačkih Bošnjaka, čiji je osnivač BNV, stavi u funkciju tako što će Vlada Republike Srbije, na prijedlog Ministarstva kulture, preuzeti suosnivačka prava nad Zavodom, čime će pokazati želju za partnerskim odnosom sa Vijećem i Bošnjacima u cjelini.

MENADŽER TRENING CENTRA OEBS-A U NOVOM PAZARU POSJETIO BNV

Menadžer Trening centra OEBS-a u Novom Pazaru Ivan Eskiva razgovarao je sa predsjednikom Vijeća Esadom Džudževićem i predsjednikom Odbora za obrazovanje Eljasom Rebronjom o izvođenju ogledne nastave na bosanskom jeziku u obrazovno-vaspitnim ustanovama u Sandžaku u Glavnom uredu Vijeća, 14. januara 2013. godine.

POČAST ŽRTVAMA ZLOČINA U ŠTRPCIMA

U povodu obilježavanja dvije decenije od otmice u Štrpcima, delegacija Bošnjačkog nacionalnog vijeća 27. februara 2013. godine je u Prijepolju odala počast žrtvama polaganjem cvijeća na spomen obilježje i učenjem Fatihe.

“Jasno je da je ove ljude ovdje, bez ikakve sumnje, pobila srpska vojska. Zvali se oni JNA, Vojska Republike Srbije, Vojska tzv. Republike Srpske. Zato će Bošnjačko nacionalno vijeće insistirati da Međunarodni krivični sud za područje bivše Jugoslavije, koji su osnovale Ujedinjenje nacije, preuzme ovaj slučaj.

Veoma je važno da Međunarodni krivični sud preuzme odgovornost za procesuiranje ovog slučaja. Mi, ni u kom slučaju, ne očekujemo to od Srbije, jer, kao što je poznato, ni jedan se zločinac neće sam predati u ruke pravde, potrebno je da ga neko privede, pa je zato potrebno da međunarodna

pravda, odnosno međunarodna zajednica privede Srbiju zbog ovog zločina”, rekao je predsjednik Vijeća Esad Džudžević u izjavi Televiziji Tutin.

UČEŠĆE NA SEMINARU

“KOMUNIKACIJA SA GRAĐANIMA”

U organizaciji Nacionalnog demokratskog instituta (NDI) iz Beograda, 12. aprila 2013. godine, u Beogradu je održan seminar o temi: “Komunikacija sa građanima” za predstavnike savjeta nacionalnih manjina.

Ovaj događaj imao je za cilj da okupi predstavnike nacionalnih savjeta kako bi razmijenili iskustvo, ideje i znanja vezana za održavanje kontakta sa građanima iz zajednica koje pomenuti savjeti predstavljaju. Seminaru su, pored predstavnika nacionalnih savjeta Albanaca, Bugara, Rusina, Roma, Slovaka i Bošnjaka, prisustvovali i predstavnici Kancelarija za ljudska i manjinska prava, kao i predstavnici OEBS-ovog odeljenja za saradnju sa manjinskim zajednicama.

Program su vodiliiskusni NDI treneri koji su zajedno sa učesnicima analizirali i govorili o različitim oblicima komunikacije sa građanima, a posebna pažnja je bila usmjerena na savremene metode komunikacije kao što je upotreba društvenih medija i mreža.

Predstavnici Bošnjačkog nacionalnog Vijeća, u sastavu Hasna Ziljković – šef Resora za informisanje, Semir Gicić i Haris Imamović – koordinatori u Glavnom uredu, uzeli su učešće u ovoj aktivnosti. U svojoj 15-minutnoj prezentaciji predstavili su organe, rad i ak-

tivnosti BNV-a, a akcenat su stavili na direktnu komunikaciju sa građanima i odličnu saradnju sa Ministarstvom prosvjete, nauke i informacionog društva, direktorima i pedagogima osnovnih i srednjih škola, profesorima, nastavnicima i drugim akterima u procesu im-

plementacije nastave na bosanskom jeziku u obrazovno-odgojnim ustanovama u sandžačkim opštinama u kojima je bosanski jezik uveden u službenu upotrebu.

Jelena Avramović, program menadžerka u NDI, je posebno pohvalila sprovedenu anketu kada je Vijeće osnovnim školama podi-

jelilo 12.000 anketnih obrazaca u Novom Pazaru, Sjenici, Tutinu i Prijepolju, pomoću kojih su se roditelji mogli opredijeliti da li će njihova djeca pratiti nastavu na bosanskom ili srpskom jeziku.

NDI će, u određenoj mjeri, pomoći zajedničke inicijative različitih Savjeta koje su usmjerene na jačanje odnosa sa građanima.

PREDSTAVNICI BNV NA KONFERENCIJI

UNAPRJEĐENJE PRAVA NACIONALNIH MANJINA

Predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević učestvovao je na konferenciji "Jačanje saradnje institucija i tijela koja se bave unaprjeđenjem i zaštitom prava nacionalnih manjina u Republici Srbiji", koja je održana 22. aprila 2013. godine u Beogradu u organizaciji Evropske unije i Savjeta Evrope u okviru zajedničkog projekta "Promocija ljudskih prava i manjinske zaštite u jugoistočnoj Evropi" u saradnji sa Kancelarijom za ljudska i manjinska prava u Srbiji.

Učestvujući kao jedan od uvodničara na konferenciji, predsjednik Vijeća Esad Džudžević je govorio o dosadašnjim iskustvima u ostvarivanju nadležnosti Bošnjačkog nacionalnog vijeća sa primjerima iz prakse. Govorio je o vođenju četvorogodišnjeg dijaloga i senzibiliziranja državnih i lokalnih vlasti u procesu implementacije kolektivnih identiteskih

prava sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji.

Tom prilikom Džudžević je kao naglasio dobar primjer partnerskog odnosa Bošnjačkog nacionalnog vijeća i Ministarstva prosvjete, nauke i tehno-

loškog razvoja u ostvarivanju prava Bošnjaka na obrazovanje na bosanskom jeziku.

"Taj proces, u kojem učestvuju preko 12.000 aktivnih sudionika, predstavlja školski primjer demonstracije podizanje

kapaciteta jedne nacionalne zajednice, u situaciji kada ta zajednica nema klasičnu matičnu državu, a taj nedostatak pokušava nadomjestiti jednim posebnim mehanizmom koji se u međunarodnom pravu naziva podrška i oslonac na zemlju zaštitnicu, što je ovom slučaju Republika Turska", kazao je Džudžević.

Na konferenciji se, pored toga, govorilo i o saradnji državnih organa i nacionalnih savjeta nacionalnih manjina, dosadašnjim iskustvima u ostvarivanju nadležnosti nacionalnih savjeta nacionalnih manjina, o radu nezavisnih tijela za nadzor nad primjenom Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina, kao i mogućnostima unaprjeđenja položaja nacionalnih manjina i izmjenama Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina.

PREDSTAVNICI VIJEĆA POSJETILI BOŠNJAČKE INSTITUCIJE U SARAJEVU

Predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević sa stručnim saradnicima: dr. Redžepom Škrijeljom, šefom Resora za visoko obrazovanje, i Eliasom Rebronjom, predsjednikom Odbora za obrazovanje na bosanskom jeziku, posjetio je, 05. juna 2013. godine u Sarajevu Bošnjačku zajednicu kulture "Preporod", izdavačku kuću Sarajevo Publishing, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca i Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka.

Delegacija Bošnjačkog nacionalnog vijeća je ovom prilikom zatražila podršku ovih institucija za realizaciju projekta opremanja školskih biblioteka obrazovno-odgojnih ustanova u Sandžaku školskom lektinom iz grupe nacionalnih predmeta (bosanski jezik i književnost, historija, muzička i likovna kultura), u cilju kvalitetnijeg izvođenja nastave na bosanskom jeziku kao i besplatne udžbenike za đake koji će pohađati model nastave na bosanskom jeziku od 1. septembra 2013. godine.

PODRŠKA ERDOGANU I TURSKOM NARODU

Predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević uputio je pismo podrške premijeru Republike Turske Redžepu Tajipu Erdoganu u kojem se, pored ostalog, kaže da Bošnjake u Sandžaku s bratskim turskim narodom vezuju neraskidive historijske i kulturne veze.

“Bošnjačko nacionalno vijeće izražava snažnu podršku Vladi Turske i lično premijeru Erdoganu u istrajavanju u borbi za jačanje i jedinstvo turske države i naroda kao garanta političke stabilnosti i

ekonomskog razvoja balkanskih država i naroda, a naročito Bosne i Bošnjaka u Sandžaku, stoji u pismu predsjednika Vijeća Džudževića, uz dodatak da “sandžački Bošnjaci osjećaju Tursku kao svoju zemlju zaštitnicu, u skladu sa međunarodnim pravom, i da dijele radost zbog njenog uspona i demonstracije osmanlijske tolerancije i velikodu-

šnosti povodom najnovijih događaja iz kojih i Republika Turska i premijer Erdogan izlaze samo ojačani na radost svih muslimanskih naroda u svijetu”

DEŽERU NAJVEĆE PRIZNANJE BNV

Šef Delegacije Evropske unije u Republici Srbiji Vensan Dežer dobitnik je Plakete Bošnjačkog nacionalnog vijeća za poseban doprinos u procesu evropeizacije Srbije kao društva i države, za podizanja standarda u ispunjavanju ljudskih i manjinskih prava i posebno zbog ohrabrivanja pripadnika bošnjačke nacionalne zajednice u Srbiji za korićenje svojih kolek-

tivnih identiteskih prava u skladu sa evropskim standardima. Predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević uručio je Plaketu Dežeru 7. juna 2013. godine i tom prilikom mu je posebno zahvalio što je svoj mandat šefa Delegacije EU u Srbiji završio upravo posjetom Sandžaku i Bošnjačkom nacionalnom vijeću.

PREDSJEDNIK KANCELARIJE VLADE REPUBLIKE TURSKE ZA DIJASPORU POSJETIO VIJEĆE

Predsjednik Kancelarije Vlade Republike Turske za dijasporu Kemal Jurtnać posjetio je sa svojom delegacijom Glavni ured Bošnjačkog nacionalnog vijeća 3. septembra 2013. godine, gdje se sastao sa predsjednikom Vijeća Esadom Džudževićem.

Na sastanku je bilo riječi o povezivanju naroda iz Sandžaka koji žive u Republici Turskoj sa domovinom. Predsjednik Vijeća je zatražio podršku od Jurtnaća za realizaciju projekta da se za učenike osnovnih i srednjih škola na listi obaveznih stranih jezika uvrsti i turski jezik. Džudžević je zatražio od Kancelarije Vlade

Republike Turske za dijasporu da finansira otvaranje bošnjačko-turskog Koledža u Novom Pazaru, kao model bilingvalne nastave,

kao i podršku u otvaranju Studijskog programa za Turski jezik i književnost na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru.

DOGOVORENA SARADNJA BNV I DRUŠTVA "PRIJATELJI SANDŽAKA" IZ ANKARE

Saradnja Bošnjačkog nacionalnog vijeća i društva "Prijatelji Sandžaka" u zajedničkim projektima u oblasti kulture i obrazovanja dogovorena je od strane predsjednika Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esada Džudževića i jednog od osnivača društva "Prijatelji Sandžaka" sa sjedištem u Ankari prof. dr. Mustafe (Petlača) Kahramanyola. Džudžević je tom prilikom zahvalio Kahramanyolu što je ratnih devedesetih godina pomogao da stotine djevojaka i mladića iz Sandžaka upišu i završe studije na turskim univerzitetima.

BALTIĆ NA SJEDNICI FORUMA ZA NEMATERIJALNO KULTURNO NASLJEĐE

Šef Resora za bošnjačku kulturu Bošnjačkog nacionalnog vijeća Mustafa Baltić prisustvovao je sjednici Foruma za nematerijalno kulturno nasljeđe u Etnografskom muzeju u Beogradu 5. decembra 2013. godine, gdje je izložio listu nematerijalnog kulturnog nasljeđa Bošnjaka i načine kako da bošnjačka zajednica delegira elemente nematerijalnog nasljeđa za nacionalnu listu za tekuću godinu.

Na sastanku sa članovima Podkomiteta za ljudska prava Evropskog parlamenta

UČEŠĆE BOŠNJAKA U SUDSTVU, POLICIJI I TUŽILAŠTVU NA NEZADOVOLJAVAJUĆEM NIVOU

Predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća, Esad Džudžević susreo se 29. oktobra 2013. godine u Domu Narodne skupštine u Beogradu sa članovima Podkomiteta za ljudska prava Evropskog parlamenta gdje je razgovarao o položaju i ostvarivanju prava Bošnjaka u Republici Srbiji.

Džudžević je u razgovorima ukazao na nejednak položaj manjina u Sandžaku, Preševskoj dolini i centralnoj Srbiji u odnosu na položaj manjina u Vojvodini. Predsjednik Vijeća je iskazao i nezadovoljstvo nedovoljnom zastupljenošću Bošnjaka u sudstvu,

policiji, tužilaštvu i u republičkim institucijama koje imaju sjedište na nivou lokalnih samouprava. On je tražio podršku od članova Evropskog parlamenta da se insistira zaustavljanje promjena Zakona o

nacionalnim savetima prema kojima se određenja ovlašćenja od strane Ustavnog suda Republike Srbije uskraćuju nacionalnim savetima dovodeći Bošnjake dodatno u nejednak položaj u odnosu na manjine u Vojvodini.

Džudžević i Fijuljanin na raspravi o izmjenama Zakona o nacionalnim savjetima

PRIORITETI PRECIZNO DEFINISANJE NADLJEŽNOSTI I DEPOLITIZACIJA VIJEĆA

Ministarstvo pravde i državne uprave je, u Vršcu, 1. novembra 2013,

organizovalo javnu raspravu o Nacrtu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina. Na raspravi su prisustvovali predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević, kao i državni sekretar u Ministarstvu prosvjete i tehnološkog razvoja Muhedin Fijuljanin, inače član radne grupe za izradu Nacrta zakona.

Učestvujući na javnoj raspravi, predsjednik Vijeća Esad Džudžević se založio za preciziranje definicije i nadležnosti nacionalnih vijeća, za njihovu dalju depolitizaciju i proširenje mogućnosti da u Izvršni odbor uđu i nezavisni stručnjaci.

DEVENPORT U POSJETI VIJEĆU

Jednog od najboljih poznavalaca i prijatelja Sandžaka - šef Delegacije Evropske Unije u Republici Srbiji Majkl Devenport razgovarao je sa predsjednikom Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esadom Džudževićem, 21. novembra

2013. godine u Glavnom uredu Vijeća.

Džudžević je u razgovoru upoznao ambasadora Devenporta o dosadašnjem iskustvu u nastavi na bosanskom jeziku u osnovnim i srednjim ško-

lama u Sandžaku. On je posebno skrenuo pažnju na potrebu da manjinski narodi u Centralnoj Srbiji dobiju zajedničku manjinsku redakciju na Javnom servisu RTS.

Ambasador Devenport pokazao je interesovanje u vezi sa održavanjem predstojećih izbora za nove sazive nacionalnih vijeća i u razgovorima je zajednički ocijenjeno da će se oni održati u mnogo relaksiranijoj atmosferi nego prethodni izbori.

Predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević najavio je apliciranje zajedničkog projekta u oblasti afirmacije kulturne različitosti sa Bugarskim i Albanskim nacionalnim vijećem i predstavnicima većinskog naroda, koji će se realizovati u okviru programa EU PROGRES-a.

DŽUDŽEVIĆ PRIMIO PREDSTAVNIKA AMBASADE VELIKE BRITANIJE

Predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević primio je 11. decembra 2013. godine u Glavnom uredu Vijeća prvog sekretara za politička pitanja Ambasade Velike Britanije u Beogradu Džemsa Mura.

Predsjednik Vijeća izrazio je zadovoljstvo pomakom koji je ova Vlada Republike Srbije napravila kada je ostvarivanje prava bošnjačke nacionalne zajednice u pitanju, naročito uvođenjem nastave na bosanskom jeziku u obrazovno-odgojnim ustanovama u Sandžaku. Međutim, istakao je da u praksi to ne funkcioniše na najbolji način.

Džudžević je govorio i o Nacrtu zakona o izmjenama i dopunama

Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina gdje je istakao da u zakonu treba precizno definirati status nacionalnih vijeća i njihovo finansiranje. On je obavijestio

Mura da se zalaže za njihovu dalju depolitizaciju i proširenje mogućnosti da u Izvršni odbor uđu i nezavisni stručnjaci.

Mur je upoznao Džudževića da je ovo njegova šesta posjeta Sandžaku i da je izrazio interesovanje o ostvarivanju ljudskih i manjinskih prava Bošnjaka u Srbiji u kontekstu približavanja evropskog puta Srbije. Prvi sekretar za politička pitanja britanske ambasade istakao je njegovo zapažanje da Srbi u Sandžaku žele da Bošnjaci ostvare svoja prava kako bi situacija u Sandžaku bila povoljnija i za njihovu zajednicu.

U svakodnevnoj komunikaciji, u kući, na ulici, u mahali, u kahvama, na posijelima i na svakom nezvaničnom skupu, upotrebljava se veliki broj orijentalizama - riječi karakterističnih za bosansko, a još više za sandžačko leksičko područje. Za neke od tih riječi možda se i može naći adekvatna zamjena u jednoj riječi slavenskog porijekla, ali je mnogo češći slučaj da se mora upotrijebiti niz pojmova da bi se objasnilo potpuno značenje sadržano u

samo jednom orijentalizmu. Za takvu semantičku upotpunjenost možemo zahvaliti dugoj genezi do oblika kakav riječ danas ima.

U ovoj rubrici navešćemo neke od orijentalizama karakterističnih za leksiku sandžačkih Bošnjaka i dati njihova osnovna i prenesena - figurativna značenja.

O

obàjatiti (bos.-ar.) izgubiti svježinu

obàkšišiti (bos.-ar.) dati bakšiš, darivati

obaruša (bos. sandž.) masenica, jelo od brašna koje se priprema poput palačinki, samo se peče u debljim slojevima, apotom se iskomada na sitne komade pa se prelije topljenim maslom ili kajmakom

obaška (bos.-tur.) posebno, odvojeno, pojedinačno

obataliti (bos.-tur.) pokvariti, učiniti neispravnim

obeharati (bos.-pers.)

1. procvjetati, osuti se beharom;

2. figurativno posijedeti

obejaniti (bos. ar.) obznaniti, otkriti (tajnu), iznijeti na vidjelo

obendijati, obandijati (bos. sandž.) očarati, začarati, omamiti

obhrvati (bos.) preplaviti osjećanjem (najčešće osjećanjem tuge, sjete ili nostalgije)

obijediti (bos.) naturiti, nepravredno okriviti

objiuša (bos. sandž.) skitnica, žena koja skita, koja ne sjedi u kući

obisnuti (bos. sandž.) objesiti se nekom oko vrata, nasloniti se svom težinom, zagrliti

òblaka f (bos. sandž.) odjeća, garderoba

oblipiti (bos. sandž.) opkoliti sa svih strana, potpuno

oblovina (bos. sandž.) obla, neprerađena drvena građa

obložiti se (bos. sandž.) opkladiti se

obogaljiti (sandž.) učiniti bogaljem, onesposobiti, ištetiti

obòci m (bos. sandž.) vrsta minđuša napravljena od zlatnog novčića u ukrasnom okovu

obòjak, obojci m (bos. sandž.) podmetač za opanke, uložak za obuću

obrecnuti se (bos. sandž.) podviknuti, drsko odgovoriti, ljutito reagovati

obresti se, obretnuti se (bos. sandž.) pojaviti se iznenada, neplanirano se naći na nekom mjestu, stvoriti se negdje

oburtiti (bos. sandž.) saletjeti, navaljivati, na svaki način tražiti nešto

oburvati (bos. sandž.) porušiti, odlomiti, srušiti

ocedit, a, o (bos. sandž.) obično se misli na zemljište koje nije barno

očàmati (bos. sandž.) okasnuti, dugo se zadržati, izgubiti vrijeme

oçelaviti (pers.-bos) ostati bez kose

oçoraviti (persr.-bos.) izgubiti vid

odàljek m (bos. sandž.) dalji rođak

odaja f (tur.) soba, prostorija

odalamiti (bos. sandž.) udariti obično šakom

odaliska f (tur.) robinja s kojom se živi kao sa nevenčanom

suprugom, ljubavnica odiva f udata sestra ili udata rođaka

odvrsti (bos. sandž.) odvezati, raskantati, odmrsiti

òdžàk m (tur.) 1. dimnjak, ognjište; 2. kuća, dom, prodica

odžàklija f (tur.) prostorija u kojoj je ognjište sa zidsnim dimnjakom ili kamin

ođuturumiti (bos.-tur.) onesposobiti, postati invalid

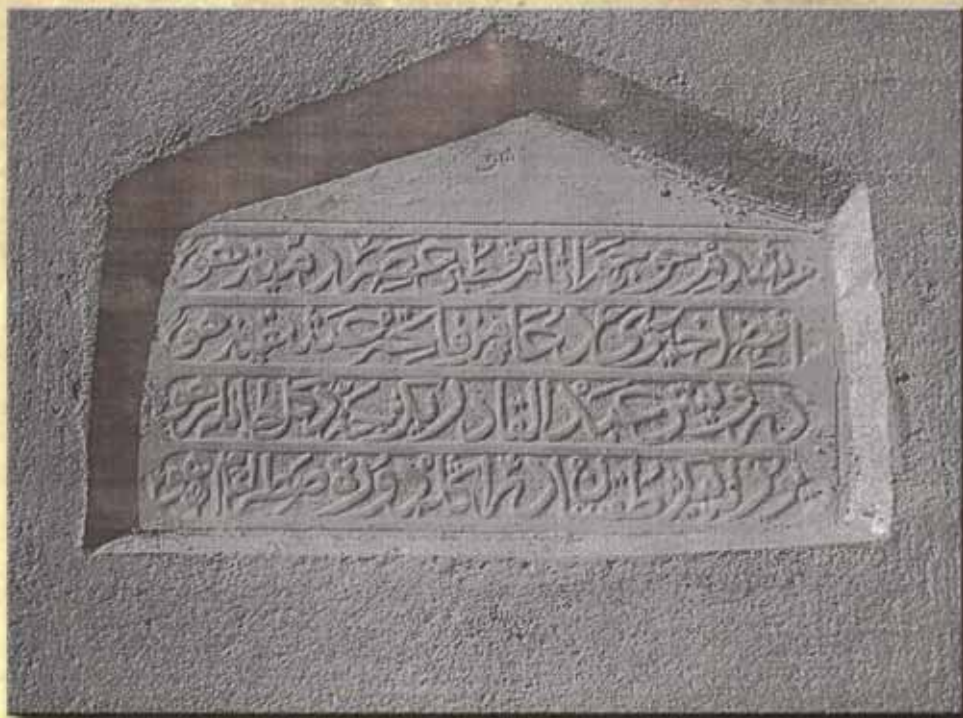
ofajditi (bos.-ar.) okoristiti, imati fajde ili koristi ti, otpočeti uspješno

NAŠA KULTURNA BAŠTINA

NATPIS NA TULBETU

DERVIŠ AHMED GURBIJA (1698/99-1775/76)

(drugi dio)

1. *Mürşidim hocam atam kutb-ı `asr demine Hû*
2. *Efdal-i hayr-i du`âmuz Fâtiha `aşkına Hû*
3. *Dervîş `Abdu`l - Kadirin (rû)hına digil cânile Hû*
4. *Yüzle bin toksandır anla devre zapta itmâm Hû*

Prepjev na bosanskom:

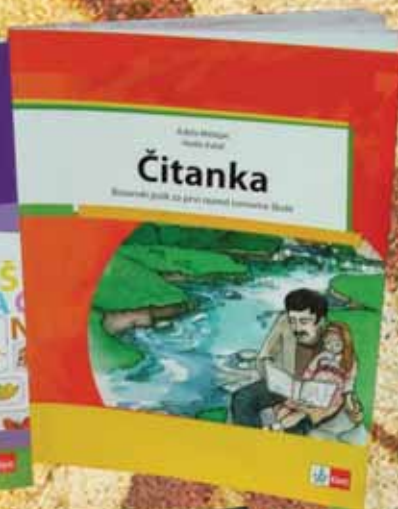
1. *U čast duhovnom ocu, vrsnom učitelju vijeka (Hu)¹*
2. *Za ljubav uzvišene dobrotne nam dove Fatihe (Hu)*
3. *Za dušu i srce derviša Abdulkadira² (Hu)*
4. *Upamti da je hiljadu sto devedesetog³ ljeta završena (Hu)⁴*

1. Hû: ۴ - ar. On (Allah - Bog, Stvoritelj); derviški pozdrav, hej i sl. Stih se može odnositi na Gurbija kao duhovnog učitelja, i Abdulkadira koji je bio šejh i sljedbenik bektašijsko-nakšibendijske duhovne tradicije. U Gurbijevom Divanu ne nalazimo podatke koji ukazuju na porodičnu vezu ove dvojice.

2. Ovaj stih potvrđuje tezu da je u turbetu osim Derviš Ahmed Gurbija, tu ukopan i Derviš Abdulkadir o kome nemamo detaljnijih podataka (Uporediti: Mehmed Mujezinović, *Исламски епиграфски споменици Новог Пазара*; у: Новопазарски зборник, бр.1, Нови Пазар 1977, 147-148.). Mujezinović na istom mjestu navodi da su „u turbetu dva drvena sarkofaga (kubure), a iz dviju kamenih ploča s natpiscima, uzidanih na vanjskom zidu turbeta kod ulaza, saznajemo da su tu sahranjena dva derviša i to: Derviš Ahmed Gurbij... i derviš Abdulkadir...“ Nije teško pretpostaviti da su obojica bili derviški šejhovi i suradnici.

3. Hidretska 1190. godina se datira od 21.februara (četvrtak) 1776.godine, do 11 januara (četvrtak) 1777.godine.

4. Transkripcija, transliteracija i prepjev tariha, dr. Redžep Škrijelj.

ISSN 1452-497X

9 771452 497007